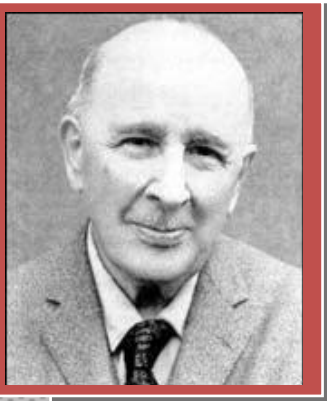

OSMANLI TARİHİ
6. Cilt

Ord. Prof. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI

DÜNYA TARİHİ

OSMANLI TARİHİ

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI
Türk Tarih Kurumu Üyesi

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1988

İÇİNDEKİLER

OSMANLI DEVLETİNE TİBÎ HÜKÜMETLER 13
KIRIM HANLIĞI 13
II. Devletgiray (birinci defa) 13
III. Gazigiray 16
II. Menğligiray (birinci defa) 22
Kaplangiray (Üçüncü Defa) 26
Iı. Fetıhgıray 27
II.Menğligiray (İkinci Defa) 28
Arslangıray (Birinci Defa) 31
Halımgiray 32
Kırımgiray (Birinci Defa) 34
Iıı. Selimgiray (Birinci Defa) 36
Arslangıray (İkinci Defa) 36
Maksudgiray(Birinci Defa) 36
Kirimgiray(İkinci Defa) 37
Iıı. Devletgiray 38
III Selimgiray (İkinci Defa) 38
Maksudgıray(İkinci Defa) 39
Sahıbgiray 41
III Devletgiray (İkinci Defa) 42
Şahingiray 42
III.Selimgiray(Üçüncü Defa) 43
Şahıngiray 43
Bahadırgıray 44
Şahingiray 44
XVIII. ASIRDAKİ MEKKE-Î MÜKERREME EMÎRLERÎ 46
XVIII. ASIRDA EFLÂK VOYVODALIĞI 50
Bir İcmal 50
VOLVODALAR 51
Kostantın Brankovano 51
Îstefan Kantakuzan 53
Nikola Mavrokordato 55
İskerletzade Yanaki 55
Nikola Mavrokordato (İkinci Defa) 57
Kostantin Mavrokordato(Birinci Defa) 57
Mılıaıl Rakoviça 58
Kostantın Mavrokordato(İkinci Defa) 58

İskerletzade Ligor 59
Konstantin Mavrokordato (Üçüncü Defa) 59
Mihail Rakovica (İkinci Defa) 59
Kostantin Mavrokordato(Dördüncü Defa) 60
İskerletzade Ligor(İkinci Defa) 61
Mata Gıka 61
Kostantin Rakoviça 62
Kostantin Mavrokordato(Beşinci Defa) 62
İskerlet Gıka 63
Konstantin Mavrokordato(Altıncı Defa) 63
Konstantin Rakovica(İkinci Defa) 63
Stefan Rakovica 64
İskerlet Gıka (İkinci Defa) 64
Aleksandr Gika 64
İskerletzade Greguvar (Ligor) 64
Manol (Manoîakı) Voyvoda 65
Aleksandır Îpsilanti 65
Nıkolaki Bey (Kamcazade) 66
Mıhaıl Suçu (Dragozâde Mihalaki Bey) 66
Nıkola Mavroyani 66
Mıhaıl Suçu (İkinci Defa) 67
XVIII. ASIRDA BOĞDAN VOYVODALIĞI 67
Antıyoh Kantemır 68
Kostantm Duka 68
Mıhaıl Rakovica 69
Antıyoh Kantemir (İkinci Dela) 69
Mıhaıl Rakoviça (İkinci Defa) 69
İskerletzade Nikola 70
Dimitri Kantemir 71
Bogdan'da Voyvoda Vekili Yanaki 71
Nikola Mavrokordato (İkinci Defa) 72
Mıhail Rakofiça(Üçüncü Defa) 73
Ligor Gıka 73
Kasap Yanaki 73
Ligor Gıka (İkinci Defa) 74
Kastantin Mavrokodato 74
Ligor Gıka(Üçüncü Defa) 74
Kostantin Mavrokordato(İkinci Defa) 75
Yanaki Mavrokordato 76
Ligor Gika (Dördüncü Defa) 76

Mati Gika 77
Kostantin Rakovica(İkinci Defa) 77
İskerlet Gika (Ligor Zade) 78
Yuvan Kalimaki 78
Ligor Aleksandır Gika 79
Lıgor Kahmakı (İkinci Defa) 79
Konstantin Mavrokordato (Dördüncü Defa) 80
Fasıla 80
Ligor Aleksandr Gika 80
Aleksandir Mavrokordato 82
Aleksandir (İskerletzâde) 82
Aleksandir İpsilanti 83
Manol Rozetti 83
Aleksandir Murıızı 84
XVIII. ASIRDA EFLÂK VE BOĞDAN'IN SÎYASİ DURUMLARI 85
Karlofça Muahedesinden Sonraki Durum 86
EFLÂK VE BOĞDAN VOYVODALIKLARININ MÜHÜR VE BAYRAKLARI 91
EFLÂK VE BOĞDAN VOYVODALARININ TÂYİNLERİNDE BAZI KANUN VE KAİDELERLE TEŞRİFATA DAİR MALÛMAT 93
Tayinin Birinci Safhasi 96
Tayinin İkinci Safhasi 97
Yeni Voyvodaya, Tuğ Ve Alem Gönderilmesi 99
Tayini Munasebetiyle Yeni Voyvodanin Saraya Verdigi Aidat 99
Voyvodanin Vazifesinbe Gidisi 101
İskemle Ağası 101
Voyvodalik Berati Sureti 103
Voyvodaların Müddetleri 104
Voyvodalann Kapı Kethüdaları 105
Voyvodalarin Musluman Maiyyeti 106
Voyvodanın Muhafaza Kuvveti 106
Voyvodalarin Sikkeleri 107
Eflak Ve Bogdan'in Vergileri 107
İKTİSADÎ CİHETTEN EFLÂK VE BOĞDAN'lN EHEMMİYETİ 109
Voyvodalıklarin Varidati 109
Voyvodalıkların İktisadî Ehemmiyetleri 113
Eflâk Ve Boğdan'a Âid Ban Resimler 116
Voyvodalık Divanları 117

Osmanlı Tarih Ve Vesikaları Arasında Eflâk Ve Boğdan'a Dair Bazı Vazife İsimleri 118
Bas Lugofet 118
Dvornik 118
Ispartar 118
Hatman 119
Vastiyar 119
Divan Efendisi 119
Drabas agasi 120
Postelnik 120
Gramatikos 120
portarbasi 121
Istoluik 122
Tstonik 122
Kopar ve Behranık 122
Kamaraşi 122
Vamoş veya Vamos 122
Ispiravnik 122
Boyar 123
Xviii. Asırda Dubrovnîk (Raguza) Cumhuriyeti İle Münasebat 123
Dubrovnik elcilerinin sadr-i azam tarafından kabulleri 125
Dubrovnik elcilerinin padisah tarafından kabulleri 125
Erdel Kiralı Îlân Edîlmîş Olan Rakoçı Oğlu Île Münasebat 127
Kafkasya'daki Gürcü Ve Dağıstan Hanlıkları 131
Yîrmibeşînci Bölüm Xviii. Asırda Îslâm Devletleriyle Olan Münasebat Osmanlı - İran Münasebatı 135
Osmanlı - Afgan Münasebetleri 138
XVIII. ASIRDA OSMANLI DEVLETİNİN ASYA VE AFRİKA DEVLETLERİYLE MÜNASEBATI 140
Buhara Hanlığıyla Münasebat 140
Harezm (Hive) Hünlariyle Münasebat 148
Türkistan Ve Kazak Hanlariyle Münasebat 150
XVIII. Asırda Hindestandaki İslâm Devletleriyle Olan Münas'ebat 151
Turk-Mogol devletiyle münasebat 151
Hindistan'da Mevibar (Malabar) Sultanları İle Münasebat 155
Hindistan'da Maysor (Misor) Sultanı İle Münasebat 157
Tıpu Sultan 158
XVIII. Asırda Osmanlı - Fas Münasebetleri 163

XVIII. ASIRDA AVRUPA DEVLETLERİYLE OLAN MÜNASEBAT .. 167
Osmanlı - Venedik Münasebatı 167
Osmanlı- Ceneviz Münasebetleri 169
Osmanlı - Toskana Münasebetleri 170
XVIII. ASIRDA OSMANLI - RUS MÜNASEBETLERİ 172
Petro'nun Azak Denizinde Donanma Yapmasi 173
İsvec Rus Harbi Esnasındaki Durum 175
Osmanli-Rus Harbi 176
Prut Muahedesinin Tadilleri 177
Yeni ihtilâflar 177
İran Vaziyeti Dolayısıyle Olan İhtilâf 178
Lehistan Kıratlığı Dolayıeiyle Olan İhtilaf 179
Osmanlılara Karşı Rusya, Avusturya İttifakı 180
Karadenızın Türkiye İc Denizi Olmaktan Cıkışı 182
XVIII. ASIRDA OSMANCI - LEH MÜNASEBATİ 184
XVIII. Asırda Osmanlı - Avusturya (Almanya) Münasebetleri 191
XVIII. Asırda Osmanlı - Fransız Münasebetleri 196
Onsekızıncı Asırda Osmanlı İngiliz Münasebetleri 202
Onsekizinci Asırda Osmanlı İsveç-Münasebetleri 206
Onıkincı Şandan Sonra 208
Osmanlı — Felemenk Münasebetleri 218
Osmanlı - Prusya Münasebetleri 220
Onsekızıncı Asırda Osmanlı — Sicilyateyn Münasebetleri 225
Osmanlı - İspanya Münasebetleri 228
Osmanlı - Danimarka Münasebetleri 229
ONSEKİZİNCÎ ASIRDA OSMANLI EYALETLERİ VE GARB OCAKLARI 231
Eyaletlere Kısa Bir Bakış 231
Valılıkle Dayılığın Birleşmesi 233
Tunus Ocağı 233
Trablusgarb Ocağı 234
Onsekîzinci Asırda Garb Ocaklarının Osmanlı Hükümetine Karşı Durumları 236
Cezaır Valisi Abdı Paşanın Serkeşliği 238
XVIII. ASIRDAKİ OSMANLI VEZÎR-Î AZAMLARI 240
Mustafa Paşa Daltaban 240
Rami Mehmed Pasa 244
Ahmed Paşa (Kavanoz, Sührablı) 250

(Morali-Enişte) 252
Ahmed Paşa (Kalayhkoz) 254
Mehmed Paşa (Baltacı - Pakçe Müezzin) 257
Ali Pasa (Corlulu) 262
Numan Paşa (Köprülüzâde) 266
Baltacı Mehmed Paşa (İkinci Defa) 269
Yusufpaşa (Gürcü) 270
Süleyman Paşa (Sılâhdar) 271
Ibrahım Paşa (Hoca) 272
Alı Paşa (Damad Şehid) 274
Halit Pasa. 279
Mehmed Pasa(Tevkii) 281
İbrahim Paşa (Nevsehîrli-Damad) 282
Ibrahim Pasa Karalulak 288
Osman Pasa (Topal) 291
Ali Pasa (Hekimoglu) 294
Ismail Paşa 305
Seyyid Mehmet Paşa (Silahdar) 307
Abdullah Paşa (Muhsinzade) 309
Yegen Mehmed Pasa 312
Ahmed Pasa (Sehla-Hacı) 318
Hekimoglu Ali Pasa (2. defa) 323
Seyyid Hasan Pasa 324
Mehmed Pasa (Tıryaki- Haci) 327
Mehmet Emin Pasa 332
Bahir Mustafa Pasa 334
Hekim Oğlu Ali Pasa (Üçüncü Defa) 338
Naili Abdullah Pasa 339
Ali Pasa (Bıyıklı-Silahtar) 341
Said Mehmet Pasa (Yirmisekiz Çelebizade) 342
Bahir Mustafa Pasa (İkinci Defa) 345
Ragıp Mehmed Paşa (Koca Ragıp Pasa) 345
Hamza Mahir Paşa (Silahdar) 360
Ali Pasa (Moldovancı) 364
Halil Paşa (Ivaz Pasazade) 366
Mehmed Paşa (Silahdar) 368
Muhmınzade Mehmed paşa (İkinci defa) 372
İzzet Mehmed Paşa (Bolulu) 372
Derviş Mehmed Paşa 375
Mehmed Paşa (Dârendeli) 376

Mehmed paşa (Kalafat) 378
Seyyid Mehmed Paşa (Karatezir) 379
Izzet Mehmed Pasa (İkinci Defa) 382
Yegen Seyıd Mehmed Pasa 382
Halil Hamıd paşa (ispartali) 384
Şahın alı pasa (hazındar) 387
Yusuf Paşa (Koca) 390
Hasan Paşa (Kethüda-Cenaze) 394
Hasan Pasa (Cezaırlı Gazı) 396
Serıf Hasan paşa (Rusçuklu) 399
Yusuf Paşa (Ikıncı Defa) 402
Abdullah Efendı(Ebezâde) 403
Pasmakcızade Seyyıd Alı Efendı (Ikıncı Defa) 404
Ebezade Abdullah Efendi (İkinci Defo) 405
Mehmet Ataullah Efendı 405
Mırza Mustafa Efendı 406
Abdurrahım efendi (Menteşzâde) 408
İsmail Efendi (Kara-Ebu İshak) 409
Abdullah Efendi (Yenişehirli') 410
Seyyıd Mehmed Efendı (Mirzazâde) 411
Abdullah Efendı (Paşmakçızâde') 412
Ebulbayr Ahmed efendi (Damadzâde) 413
Ishak Efendi (Ebu Lahak İsmail Efendizâde) 414
Durrı Efendı 415
Seyh Seyyıd Mustafa Efendı 416
Mehmed Sahıb Efendi (Pirîzâde) 417
Mebmed Emin Efendi (Hayatîzâde) 419
Essyıd Mehmed Zeynelâbidin (Akmahmud Efendizâde) 419
Mehmed Esad Efendi (Ebu Ishakzâde) 420
Mehmed Saıd Efendı-(Kara Halilzâde) 422
Murteza Efendi 423
Vessaf AbdulLah Efendı 424
Feyzullah Efendı(Damadzâde) 426
Mustafa Efendi (Durrizâtfe) 427
Feyzullah Efendı (Damadüâde) 428
Mehmet Salih Efendi 428
Ismaıl Asım Efendı (Kucuk Celebızade) 429
Veliyyüddin Efendi 430
Ahmed Efendı -(Karabekırzade) 433
Dürrizâde mustafa efendı(ikinci defa) 433

V elıyyaddın efendi (ikinci defa) 434
Osman Sahib Efendi (Pirîzâde) 434
Mehmed Saıd Efendı(Mirzazâde) 435
Seyyıd Mehmed Efendı(Şerifzâde) 436
Durrızade Mustafa Efendı (Üçüncü Defa) 436
İbrahım Bey (Ivaz Paşazade) 437
Mehmed Emın Efendı(Salihsâde) 438
Mehmed Esad Efendi (Vessafzâde) 439
Mehmed Serıf Efendı (Esad Efendizâde) 440
Seyyıd Ibrahım Efendı (Şebin Karahisarlı) 441
Seyyıd Ataullah Efendı(Dürrizade) 442
İvaz Rasazade İbrahim Bey (Ikıncı Defa) 442
Ataullah Ahmed Efendı (Arabzade) 442
Mehmed Arıf Efendı(Dürrîzâde) 443
Mekki Mehmed Efendı 445
Mehmed Kamıl Efendı 447
Esadzâde Mehmed Şerif Efendi (İkinci Defa) 448
Mustafa Efendi (Hamide) 448
Yahya Tevfik Efendi 450
Mekkı Mehmed Efendı (Ikıncı Defa) 451
Durrızade Arıf Efendı (İkinci Defa) 452
XVIII. ASIRDA OSMANLILARDA FİKİR HAREKETLERİ 452
Matbaacılık Ve Safahatı 452
İlk Matbaa Ve Neşriyatı 452
Kağıd Fabrikası 456
Matbaanın Tatili Ve Tekrar Açılması 457
İlmi Ve Dini Eserler 459
Dini, Hukuki Ve Felsefî Eser Yazan Başlıca Âlimler 460
Tıbbı Eserlerle Muellıf Ve Mutercımleri 462
Tıbbı Eserler Yazanlar Ve Ya Tercume Edenler 463
Rıyazıye Ve Hendseye Aıt Bazı Esr Ve Muellıfleri 469
Cografya Ve Fızıke Daır Eserler 472
XVIII, ASIRDA EDEBÎ CEREYAN 473
Bu Asrın Bırıncı Yarısında 474
Onsekızmcı Asrın İkinci Yansı 479
Halk Şairleri 481
XVIII.ASIRDA OSMANLILARDA GÜZEL SANATLAR 482
Osmanlı Hattatları 482
Muzenhıbler 483
Çini Sanatları 485

Resim Ve Musavvır Denilen Ressamlar 487
Mezar Taşlarındakı Resim Tezyinatı 489
Nakkaslık 490
Musiki Ve Musikişinaslar 490
XVIII. Asırda Osmanlı Mimarisi 494
XVIII. ASIRDA OSMANLI İKTİSADİYATI 495
Yerli Ve Yabancı Mamulleri 495
XVIII.Asırdakı Bellı Baslı Osmanlı Emtıası 498
Çuha Fabrıkası 498
Ipeklı Kumas Tezgahları 499
XVIII. ASIRDA İŞLEMİŞ OLAN MADEN VE BARUTHANELER, GÜMRÜK VE KONSOLOSLUKLAR 502
Madenler 503
Barulhaneler 505
Gümrükler 505
Ecnebı konsolasluklar 506
XVIII. ASIRDA AVRUPA'DAKİ BAZI ECNEBİ DEVLETLERLE İLK DEFA YAPILAN TİCARÎ MÜNASEBETLER VE AKDENİZDEKİ TİCARÎ DURUM 508
Yenı Tıcaret Muahedelerı Akteden Devletler 508
Avusturya Veraselı Muharebesi Esnasında Akeniz'deki Ticari Durum 508
XVIII. ASIRDA YETİŞMİŞ OLAN BAZI İLİM VE FİKİR ADAMLARI 510
Yusuf nabi 510
Abdulbakı Arıf Efendı 512
Naıma (Mustafa Naım) 516
Sarı Mehmed Paşa (Bakkalzâde-Hacı) 519
Ebu Bekir Efendi (Şirvânî) 523
İsmail Hakki Efendi (Bursalı) 525
Taib Ahmet Efendi (Osmanzade) 527
Mehmed Esad Efendi (Yanyah Esad Hoca) 529
İbrahim Müteferrika 531
Abbas Vesim Efendi 533
Hadimi Ebi Said Mehmed Efendi 534
İbrahim Hakki Efendi (Erzurumlu) 535
Resmi Ahmed Efendi(Girîdli) 536
Salahı Abdullah Efendi (Şeyh) 538
Süleyman Sadettin Efendi (Müâtakimzâde) 540
İsmail Efendi 541

XVIII. ASIRLA XIX. ASIR BAŞLARINDA GELEN OSMANLI PÂDİŞÂHLARI 542
BİBLİYOGRAFYA 543
Osmanlı Tarihînin Dördüncü Cildini Yazarken İstifade Ettîğîm Eserler 543
Tarihler 543
Hususî Tarih Ve Vakayinameler 543
Müteferrik Bazı Eserler 547
Başvekâlet Arşivi Vesikaları 548
Henüz Tasnifi Yapılmamış • Vesikalar 548

OSMANLI DEVLETİNE TİBÎ HÜKÜMETLER

KIRIM HANLIĞI

1110 H. - 1699 M.de Karlofça MuahedesVnin akdi, Kırım Hanlığının akın ve çapul faaliyetltine büyük bir darbe indirdi; çünkü bu muahede mucibince Kırım hanları Rusların ve Lehlilerin topraklarına bundan sonra mûtad akınlarını yapamıya-caklardı; bundan başka, yine bu muahede gereğince, Ruslarla Lehlilerin her sene Kırım Hanlarına vermekte oldukları muayyen vergi de kaldırılmıştı; halbuki Tatarların geçinmeleri ve maişetlerini tedarikleri, sulh zamanlarında yapageldikleri çapullarla elde ettikleri ganimetlere bağlı idi; Karlofça muahedesi bu kapıyı kapadığı için Tatarlar tedrici surette âtıl bir vaziyete düşerek muharebe zamanlarında eski cesaret ve saldırganlıklarını kaybetmekte idiler.

Karlofça muahedesinin" akdinden sonra Hacı Selimgiray hanlıktan çekilerek yerine oğlu Devletgiray Kırım ham olmuştu. Cevval ve atılgan olan Devletgiray, Kırım halkına eski gelenek için bazı vesileler bulup Rusların muahede hilâfına hudutta bazı kaleler yaptıklarını ileri sürerek Rus topraklarına akın yapmak istemişse de, on altı sene sürmüş olan harbden pek yorgun çıkan hükümet bu teşebbüsü şiddetle önlemiş ve hattâ hükümete karşı serkeşçe vaziyet alan Devletgiray azledilmiştir ki aşağıda görülecektir. 1

II. Devletgiray (birinci defa)

Hacı Selimgiray'ın 1110 Receb 1699 Ocak'ta II. Devletgiray üçüncü defa hanlıktan çekilmesi üzerine kendisinin arzusu mucibince yerine Kalgay bulunan oğlu II. Devletgiray KırımHanı olmuş ve aynı sene Ramazanın üçüncü günü (5 Mart) Edirne'ye gelerek bizzat hanlık menşurunu (beratını) aldıktan sonra Kırım'a dönmüş 2, ve sabık Kırım Hanı olan babası Selimgiray da Silivri'deki çiftliğine çekilmiştir.

Osmanlı tarihinin bu dördüncü cildinin birinci kısmının baş taraflarında Kırım meselesi başlığı ile yazılan kısımda görüldüğü üzere

---

[1] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/1

[2] Nusretnâme (1110 senesi vekayii) ve Gülbün-i liânan (ilaveli nüsha) s. 129

Devletgiray, hem hükümetle hem de kendisine muhalefet eden biraderi Gazigiray ile uğraşmıştır.

Daha yukarıda söylendiği gibi, Karlofça muahedesi Kırımlıların Rusya'ya ve Lehistan'a akın yapmalarını önlediğinden, bu maniayı kaldırmak için fırsat arayan Devletgiray, Rusların muahedeye aykırı hareketlerinden bahis ile3, Kalgay bulunan biraderi Saadetgiray'ı Rusya'ya akma göndermesi ve Kırım'a avdeti hakkındaki emri dinlememesi ve nihayet Devletgiray'ın da aynı fikirde olmasının anlaşılması, kendisinin azline sebeb olmuştur (1114 H. - 1702 M.).

Devletgiray azlini kabul etmiyerek Kırım halkının "senden başka han istemeyiz" demelerinden de cesaret aldığından, topladığı kuvvetle Bucak taraflarına gelmiş ve Kalas ve havali ini yağma ettirmiştir; bu hâdise hükümetin başına mühim bir gaile açmak istidadını gösterdiğinden derhal Kırım Hanlığına dördüncü defa Hacı Selimgiray tâyin edildiği gibi, Özi valisi Yusuf Paşa Rumeli eyâleti kuvvetleri ile memur olup donanma da Kırım tarafına sevk edilmiştir.

Özi valisi ve Babadağı muhafızı Yusuf Paşa'ya karşı mağlûp olan Devletgiray'ın etrafındakiler Hacı Selimgiray'ın geldiğini haber alınca/yavaş yavaş çözülerek sabık Kırım Hanını yalnız bırakmışlar, o da biraderi S a a d e t g i r ay ile birlikte Kafkasya'ya. Çerkeslerin arasına kaçmıştır.

Bir müddet sonra hükümete teslimiyet gösteren Devletgiray, Rodos'ta, ikamete memur edilmiş ve 1119 Şevval ortalarında (1708 Ocak) Sakız adasına naklolunmuştur.4

Hacı Seiımgiray (dördüncü defa)

Üçüncü defaki hanlıktan çekildikten sonra Siliv-ri'deki çiftliğinde oturduğu sırada hakikî sebebi

---

[3] Devletgiray'ı Rusya'ya akın yapmak için teşvik etmiş olan Sadr-ı âzam Daltaban Mustafa Paşa da katledilmiştir; fakat Rusların hudutta kale yaptıkları muhakkak olup Devletgiray iddiasında haklı ise de, hükümete dini etem emiştir.

[4] Rodos kadısına hüküm ki:

Sabıka Kırım Hanı olup bundan evvel hattı hümâyun-ı şevketmakrunura mucibince sâdır olan emr-i şerifimle Rodos ceziresinde cezirebend olan Devletgiray Sultan'ın Sakız ceziresine nakli ve anda cezirebend olunması fermanım olup ve ümeray-ı deryadan Rodos sancağına mutasarrıf olan emir ül ümera el kiram Abdurrahman dâme ikbalühu çekdiri sefinesiyle müşarünileyhi ve etbamı Sakız'a, nakl için emr-i şerifimle memur olmuştur (Mühimme Jlfi, s. 464 sene 1119 evasıt-ı Şevval).

zikredilmiyerek oğlu Devletgiray'm şikâyeti ve isteği üzerine 1112 Zilkade ve 1701 Nisanda "bazı günâ su-i hareketi hissolunduğundan" bahis edilerek çiftliğinden kaldırılıp Serez kasabasına gönderilmişti5.

Hacı S elim giray, oğlu Devletgiray'm isyanı üzerine 1114 H. -1702 M. de dördüncü defa Kırım Hanı tâyin edilmiş ve Rodos'ta mevkuf olan oğullarından Gazigiray'ı affettirerek kendisine Kalgay ve diğer oğlu Kaplangiray'ı da Nureddin yapmıştır.

Hacı Selimgiray 1116 Şaban sonlarında (1704 Aralık) vefat etmiş ve yerine Kalgay bulunan oğlu Gazigiray Kırım Hanı olmuştur (3 Ramazan 1116 ve 30 Aralık 1704). Azim ve kuvvetli iradeye mâlik, metin, kahraman otorite sahibi, gazi bir hükümdar olan Hacı Selimgiray hakkında tarihimizin üçüncü cildinde kâfi derecede malûmat verildiğinden burada tekrarlanmadı.

Koca Han denmekle mâruf olan Hacı Selimgiray, Kırım'ın merkezi olan Bahçesaray'da yaptırmış olduğu camiinde medfun-dur; vefatında yetmiş üç yaşında idi; dört defada Kırım Hanlığı yirmi iki buçuk seneden fazladır; Osmanlılar ve Tatarlarca uğurlu olarak tanınmıştır. Vefatından sonra Kırım halkı bunun oğul ve torunlarının idaresini istediklerinden, bazan araya girmiş olan diğer hanzadelerin Kırıttı hanlıkları Kmmlılarca tutulmamıştır.

Hacı Selimgiray şiirde kendi adini tahallüs ederdi. Kendisinin bir divanı olup olmadığını bilmiyoruz; Salim tezkeresindeki bir kıtası :

Diriğ o taze nihâlim heva nedir bilmez Belây-ı aşhanedir mübtelâ nedir bilmez*

Derûn-ı sineye zahm urmağı bilür amma Tabib-i taze hevestir deva nedir bilmez.

Bülbül inler bağda, gördüm tebessüm goncada Ah edip andım dehânın -kaldı gönlüm goncada

Benzedürler goncaya gerçi dehânın ehl-i dit Söyle cana var mı bû tarz-ı tekellüm goncada? 6

---

[5] Nusretnâme (1112 senesi vekayii) Raşid tarihi, İstanbul'a yakın Silivri çiftliğinde oturması kil-ü kali mûcib olduğundan dolayı Serez'e nakledildiğini yazıyor (c. 2, s. 509), hâdiselerin tetkikine göre, işin doğru tarafı Selim^iray'ın Gazigiray tarafını iltizam eylemesi ve Devletgira^y'ın da bahan ıı m bu halinden şikâyet ile îstanbul yakınından kaldırılmasını istemiş olmasıdır.

[6] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/3-4

III. Gazigiray

Hacı Selimgiray'ın oğullarmdandır; aarabeyisi

II. Devletgiray'm hanlığı zamanında Nured-din olmuş ve Kalgay bulunan biraderi Şehbazgiray'ın Çerkesler elinde katlı üzerine kendisinin Kalgay tâyin edilmemesinden dolayı biraderine gücenip Bucak'taki Nogay Tatarlarının yanına kaçarak Devletgiray'a muhalefete kalkışmış ve birkaç defa Kırım kuvvetleriyle çarpışmıştır.

Bu vaziyet üzerine hükümet, Gazigiray'ı Kırım hanlığı vaadiyle iğfal edip Edirne'ye getirdikten sonra tevkif ederek mahfuzen Kilid-ül-Bahr kalesine ve oradan da kalebend olmak üzere Rodos adasına göndermiştir7.

Hacı Selimgiray, dördüncü defaki Kırım hanlığında Gazigiray'ın afvını rica ettiğinden, arzusu kabul olunmuş ve o da Gazigiray'ı kendisine kalgay yapmış ve vefatında Gazi-giray Kırım Hanı olmuştur (30 Aralık 1704)8.

Nusrethâme'nin yazdığına göre, sulhe mugayir olarak Rusya'ya ve Lehistan'a akın eden Tatarlara göz yumup zabt ve rabtlarma alâka göstermediğinden ve şarap içip sarhoşluk halinden şikâyet edilmesi ve Devletgiray Han zamanında Lehlilere kaçması dolayısiyle müttehem olması gibi hallerden ötürü, 1119 Muharrem ve 1707 Nisanında Kırım hanlığından azlolu-narak yerine Kalgay bulunan biraderi Kaplangiray Kırım Hanı tâyin edilmiştir9. Gazigiray azlinden sonra Yanbolu'daki çiftliğinde oturup 1120 Rebiulâhır 1708 Haziranda otuz altıyaşında vefat etmiştir; fevkalâde cömertliği ile meşhurdu. Hanlığı iki sene dört aydır. 10

---

[7] Mühimme defteri 111, s. 633, sene 1113 Rebiulevvel.
[8] Mühimme defteri 112, s. 421, sene 11149 evasıt-ı Şaban.
[9] Sabıka Kırım Ham olan Gazigiray Sultan'a hüküm ki:
Kırım hanlığı avâtıf-ı aljyye-i husrevanemden hatt-ı hümâyun-ı şevket-makrunumla sabıka Kalgay olan Kaplangiray Sultan dâmet maalihi'ye taklid olunmağla siz Yanbolu kazasında çiftliğinize gelip anda ikamet eylemeniz fermanım olup... sene 1119 evahir-i Muharrem (Mühimme 115, s. 279). Nus-retnâme, aynı sene muharrem vekayii.
[10] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/4-5

Kaplangiray (birinci defa)

Bu da Hacı Selimgiray'ın oğludur; babasının son Kırım Hanlığında Nureddin ve biraderi Gazigiray zamanında Kalgay olmuş ve onu müteakiben Kırım Hanlığına getirilmiştir (1707 Nisan).Kaplangiray, kendisine tâbi Çerkeslerin Kırım Hanlığının nüfuzundan kurtulmak için yurtlarını değiştirip sarp yerlere çekildiklerini haber almış olduğundan, yine eski yerlerine dönmelerini bildirmiş ise de, Çerkesler reddetmişlerdir. Bu hale kızan Kaplangiray bizzat Çerkeslerin üzerlerine yürüyerek galebe çalmış ise de, maiyyetinin sözlerine kanarak gafil bulunduğundan Çerkeş ve Kabartay'ların baskını neticesinde canını zor kurtarıp bozuk düzen Kırım'a dönmüş ve bundan dolayı 1120 Ramazan ve 1708 Aralık'da azlolunarak[11] Rodos'ta ikamete memur edilmiş ve yerine ikinci defa büyük biraderi Devletgiray Kırım Hanı olmuştur.Kaplangiray Rodos'un havasiyle, imtizaç edemediğinden dolayı yerinin değiştirilmesini istemiş ve biraderi Devletgiray'ın ricası üzerine 1125 Safer 1713 Martta Yanbolu'ya. gelmesine müsaade olunmuştur[12].

II. Devletgiray İkinci defa

Kırım Hanlısına tayin için devlet merkezine davet .edilen Devletgiray geldikten sonra Pâdişâh III. Ahmed'le görüşmüştür.Kendisine Kırım Hanlığının teklif edilmesi üzerine Devletgiray kabul etmek istemiyerek :"— Büyük töhmet ile mâzul olmuş kulunum, dahi nice hanlığa lâyik sultanlar var, birin istihdam buyurun,

[11] Kaplangiray'm azlinin sebebi İVusretnâmeMe şöyle anlatılıyor: Kırım Hanları değiştikçe Çerkeş. kabileleri; kanunları üzere yeni Kırım Hanı'na sonraları üçyüz esir hediye ederlerdi. Kaplangiray, Han olunca bu miktara kanaat etmiyerek evvelki kanunları üzere üç bin esirden eksik almam demiş olduğundan, Çerkeş beyleri kendi aralarında görüşerek gerçi bu kadar esir mutadımızdır; fakat on beş yirmi senede bir Han değişirdi; şimdi ise yılda biri tecdid olunuyor; kimin evlâdını alıp verelim? Bundan başka, şimdi ekser Çerkeş taifesi tslâmiyeti kabul edip her kasaba ve köyde cami, mescid, mektep yaparak namaz kılıp dururken harb esiri gibi bir alay ümmeti Muhammedi Hana teslim eylemek Müslümanlıkta caiz midir? diye îtiraz ettiklerinden, bundan dolayı Kaplangiray Çerkesler üzerine sefer yapmıştır.

[12] Sabıka Kırım Hanı olup hâlen Rodos'ta olan Kaplangiray Sultan dâme maalihi'ye hüküm ki:
Siz ki müşarünileyhsiz hâlâ ikamet etmekte olduğunuz Rodos ceziresinin havası vahim olmağla Cenab-ı emaretmeab bilfiil Kırım Hanı olan Devletgiray dâme t. maaühi, sizin cezire-i mezbureden vilâyet-i Kümelinde Selâtin-i Kırım sakin ola geldiği mahalle nakliniz için Der-i Devlet-i Aliy-yeme arzedip sizin Yanbolu'da ikametinize Hatt-ı Hümâyun-ı Şevketmakru-numuz sadır olmağla. . .. evasıt-ı Safer 1125 (Mühimme 119 $, 287).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/5

bu kullarından daha âlâ rızây-ı hümâyunları üzere hizmet ederler" demesi üzerine pâdişâh :"— Ben sordum, sual eyledim; senin asla cürmün yokmuş, seni hanlığa lâyik gördüm ve senden hizmet memul ederim" diyerek[13] mûtad üzere kırmızı kadifeye samur kaplı kapaniçe kürk giydirilip babına kalpak üzerine iki mücevher sorguç takılarak merasimle Kırım'a, gönderilmiştir (27 Ramazan 1120 ve 9 Aralık 1708) [14].Devletgiray'm bu defaki hanlığı İsveç kiralının devlete ilticasını müteakib vukua gelen Osmanlı - Rus muharebesine tesadüf etmiş olduğundan, Ruslara karşı akınlar yaparak Kırım halkının isteği olan doyumluğu temin etmiştir.Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Prut müsaleha-sı'na aleyhtar olan Devletgiray, pâdişâh tarafından İstanbul'a davet olunarak müsalehamn isabetli olup olmadığı hakkmda fikri sorulmuş ve o da müsaleha akdiyle mühim bir fırsatın kaçırıldığını beyan etmiştir.III. Ahmed, Kırım Hanına karşı teveccüh gösterip sözüne îtimad etmekte idi; fakat İsveç kiralı XII. Şarl'm memleketine avdet hususunda tereddüd etmesi ve sonra kiralın zorla Ben-rfer'den kaldırılarak Dimetoka'ya gönderilmesi dolayısiyle, Türkiye'ye iltica etmiş olan bir kıral hakkında misafirperverliğe lâyık olmayan muamele yapılması neticesinde bu münasebetsizlikte alâkalan olan Sadr-ı âzam, Şeyhülislâm, Bender muhafızı ve bu arada Devletgiray azledilmişlerdir, tsveç kiralı bu hususta Bender muhafızı îsmail Paşa ile Kırım Hanından şikâyet etmiş olduğundan, îsmail Paşa evvelâ Azak muhafızlığına nakl ve bir ay sonra da bütün mameleki hattâ üzerindeki elbiseleri bile alınarak bir kuru başiyle Sinop kalesine hapsedilmiştir.Devletgiray doğrudan doğruya azledilecek olsa isyan etmesinden korkularak meşveret bahanesiyle Edirne'ye davet olunup buraya yakın gelince azli kendisine tebliğ olunmuş (2 Rebiul-evvel 1125 ve 29 Mart 1713) yolu Hafsa tarafına çevrilip Gelibolu'ya, ve oradan da evvelce hazırlanmış olan çekdiri ile Sakız'da ikamete memur edilmiştir. Devletgiray'ın yerine Rodos'ta bulunan küçük biraderi Kaplangiray ikinci defa Kırım Hanlığına tayin edilmiş olup iki birader Gelibolu'da, karşılaşarak görüştükten sonra

[13] 1 Sadr-ı âzam Çorru'lu Ali Paşa'nm kethüdahğmdan kaptan-ı derya olan Hacı İbrahim Paşa donanma ile Akdeniz'e çıktıkça, Rodos adasına uğrayıp Devletgiray ile görüşür ve bunun sadakat ve kabiliyetini Sadr-ı azama söyleyip Sadr-ı âzam da münasebet düştükçe bu mütaleaları pâdişâha arz e d ermiş; bundan dolayı III. Ahmed, Devletgiray hakkında hüsn-i zan hasıl etmişti (Raşid tarihi, c. 3, s. 255).
[14] Nusretnâme, 1120 vekayii ve Ra$id9 c. 3, s. 257.

vedalaşmışlardır.[15] Devletgiray'ın menfası Sakız'dan Rodos'a naklolunmuş ve biraderi Kaplangiry'ın hanlıktan azledilip Rodos'a gönderilmesi üzerine, Devletgiray'ın tekrar Sakız'a gelmesi emrolunmuştur[16]. Devletgiray bir müddet sonra Edirne mm-takası dahilindeki Saray (Vize sarayı) kasabasında bulunan çiftliğine gönderilerek 1137 Şaban 15 ve 29 Nisan 1725 de orada vefat edip[17] Ayaspaşa camii hatiresine defnolunmuştur[18].

Devletgiray açık sözlü, muharebe sahalarında mehib, kahraman ve sulh zamanlarında ise mütevazı idi; sözünde dururdu, eli açıktı; Hacı Selimgiray'm en büyük oğlu olup vefatında yaşı yetmişi bulmuştu. 19

Kaplangıray

Biraderi ikinci D evi e t gir ay'in yerine 1125 H. 1713 M. de Kırım Hanı olarak Rodos'tan Edirne'ye gelip[20] hanlık tevcihinden sonra Kırım'a gönderilmiştir; hanlığı zamanı Avusturya ile yapılan 1716 seferine tesadüf etmiş ve ordunun Varadin'de mağlûb olarak Belgrad'a. dönmesi sırasında yardıma gelerek bir işe yaramaması sebebiyle 1128 Zilhicce sonu ve 1716 Aralık tarihli bir fermanla azlolunarak[21] Rodos'ta, ikameti emrolunmuş ise de, arkasından giden

---

[15] Sabıka Kırım Hanı "olan Devletgiray Han dâmet maalihi'ye hüküm ki:
Sen ki müşarünileyhsin. Kırım hanlığından, hatt-ı hümâyun-i şevketmak-runumla azlolunmuş sundır; imdi dergâh-ı muallâm kapıcıbaşılarından... Süleymanpaşa-zâde Yusuf dame mecdühu ile işbu emr-i şerif-i vâcib ül imti-salim sana vâsıl oldukta katiyyen tehir ve tevakkuf etmeyip... hâlen bulunduğun mahalden doğru Sakız ceziresine varup anda meks ve ikamet eylemen babında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur... evail-i Rebiulevvel 1125 (Mü-himme 119, s. 293 ve Nusretnâme aynı sene vekayii).

[16]Sabıka Kırım Hanı olup hâlen Rodos'ta ikamet üzere olan Devletgiray Han'a hüküm ki:
...Sabıka Kırım Hanı Kaplangiray Han Rodos'a vasıl oldukta sen cezire-i mezbureden kalkıp Sakız ceziresine gelip anda ikamet fermanım olmağın... 1129 Muharrem evaili (Mühimme 125, s. 118).

[17] tbnülemin tasnifi, hariciye vesikaları

[18] Gülbün-i Hânan (ilaveli nüsha), s. 135.

[19] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/6-8

[20] Sabıka Kırım Hanı olan Kaplangiray damet maalihiye hüküm ki: Bundan akdem Kırım Hanı olan Devletgiray Hana biliktiza hatt-ı
hümâyun-ı şevketmakrunumla Hanlıktan azl ve Sakız ceziresinde ikameti fermanım olup ve siz ki müşarünileyhsiz hıfz-ı hudud ve sinur ve tertib-i umur-ı cumhurda aıdk-ı niyet ile sizden measir-i cemile memul olmağla... Kırım Hanlığı size tevcih ve taklid olunmak musammem olmağla muaccelen Edirne'ye gelmeniz için işbu emr-i şerif-i vâcib ül imtisalımız sâdır ve... île irsal olunmuştur... evail-i Rebiulevvel 1125 (Mühimme 119, s. 294).

[21] Belgrad muhafızı Mustafa Paşa'ya giden hükümden :
"...Kırım Hanı Kaplangiray asakir-i tatarı gereği gibi îmal ve istihdama muvaffak olamadığı cihetten Kırım hanlığı, hân-ı müşarünuileyhin aminiz a d el erinden Devletgiray Sultan (Kara Devletgiray) damet maali-hiye inayet ve ihsanım olup... evahir-i Zilhicce 1128 (Mühimme 125, s. 108).

diğer bir hükümle Edirne'ye uğramamak üzere çiftliğinde oturması bildirilmiştir [22].

kendisinden K n l farir Hacı Selimgiray'm hizmeti sebebiyle kendisi dört defa Kırım Hanı olup sonra ya kardeşi ve ekseriya çocukları hanlık ettiklerinden, büyük, küçük her Tatar o aileyi hanoğlu Jıan sayarak Kırım idaresinin bu aileye inhisarına taraftar olmuş ve Selimgiray kolundan başkasını tanımak istememişti; bundan dolayı gururları artan Selimgiray evlâdından han olanlar da, Kırım Hanlığı bize münhasırdır, diyerek gah sefere iştirak ederler ve istemezlerse sefere gelmeyip bir miktar kuvvetle hir Hanzâde gönderirlerdi. Hacı Selimgiray oğlu Kaplangıray bu ikinci hanlığında Edirne'ye gelip Sadr-ı âzam Damad (Şehid) Ali Paşa ile görüşüp Ruslarla ihtilâfı hal ederek Kırım'a döndükten sonra Tatarlar kendisine :"— Moskov sulhünde f .Edirne'deki anlaşmada) bile idin, Mos-kovadan avâidimizi neye kat ettirdin, diye kendisinden yüz çevirdikleri gibi, Avusturya harbinde de Tamışvar\n imdadına yetişemediğinden dolayı azli kararlaştırılmış ve bunun yerine Hacı Selimgiray evlâdından olmıyarak diğer hanzâdelerden birisinin getirilmesi muvafık görülmüş ve Yanbolu'da bulunan Kara Devletgiray, Kırım Hanlığı için Edirne'ye davet olunup 1128 Zilhicce ve 1716 Aralıkta Kırım Hanı tâyin edilerek Eflâk taraflarının muhafazasına memur olmuştur.

Kara Devletgiray, doğrudan doğruya Hanzâde Han olmayıp, Kırım Hanzâdesi Âdil Sultanoğlu olduğundan, hanzâ-delerin hükümdarlığına alışmış olan Tatarlar, hanzâdeler dururken sultanzâde han olur mu? diye hoşnutsuzluk gösterip Selimgiray, zadelerin de tahrikleri neticesinde ne Kırımlı ve ne de büyük, küçük iV ogay'lardan hiç kimse kendisini tanımadıklarından, Eflâtfta maiyyetinde ancak ikiyüz kişi kadar bir kuvvet toplayabildiği haber alındığından, zarurî olarak tebdili lâzım gelmiş ve Damad İbrahim Paşa ile muarefesine mehniKırım Hanlığına yine Hacı Selimgiray evlâdından olupYanbolu* da oturmakta olan Saadetgiray münasip görülerek 23 Saf er 1129 ve Şubat 1717 de Edirne'ye getirilerek Kırım Hanı tâyin edilmiştir 23.

[22] Mühimme defteri 125, s. 118, 126.

[23] Sabıka Kırım Ham olan Devletgiray'a hüküm ki: Siz ki müşarünuileyhsiz bihasebil iktiza sizin mesned-i haniden azliniz lâzım gelmeğle bundan akdem taraf-ı saltanat-ı seniyyemizdan gize teslim olunan sekban akçesi Hân-ı cedide teslim olunmağiçün mübaşir tâyin olunan.. . dâme mecdühuya teslim ve siz Yanbolu tarafına gelip çiftliğinizde ikamet eylemeniz fermanım olmağın... evasıt-ı Safer 1129 (Mühimme 125, s. 172). Devletgiray bu sekban akçasını Nureddin makamına getirdiği oğlu Maksud-giray'm

Üç ay kadar Kırım Hanlığı yapmış olan Kara Devletgiray azli senesi içinde yetmiş yaşında vefat ederek Yanbolu camii hadiresine defnedilmiştir. Kara Devletgiray'm babası olan Âdilgiray Sultan'ı, hemUmdet-üt Tevarih ve hem de Gülbün-l Hânan müellifi Selâmetgiray'ı Han oğlu olarak göstermişler ve Düvel-i îslâmiye iseAhmed Çoban bin Fetihgiray-zâde olarak kaydetmiştir.24

III. Saadetgiray

Hacı Selimgiray'ın oğludur. Kırım Hanlığına tâyini Avusturya muharebesi zamanına tesadüf ettiğinden, kış aylarını Bucak'ta, geçirip ilkbaharda Sofya'da. orduya iltihak etti; fakat bu sırada Pasarofça muahedesiyle harb bittiğinden, Edirne'ye gelerek Vezir-i âzam Damad İbrahim Paşa vasıtasiyle III. Ahmed tarafından kabul olunduktan sonra Kırım'a, dönmüştür.Kaplangiray'ın birinci defakihanlığından beri Kırım Hanlığına karşı isyan üzere bulunan Çerkeslere karşı haricî muharebeler sebebiyle hareket edilemediğinden, Saadetgiray Çerkeslerin arasından el peyda ederek 1132 H. - 1720 M. de Kabartaylar üzerine gidip Çerkesleri tedip ettikten sonra Kırım'a döndü (1721 M.)Saadetgiray, Çerfceslerden almış olduğu ganimet malından Şirin BeylerVnin büyüğü olan Hacı Can Timur'a noksan hisse verdiğinden dolayı Can Timur gücenip diğer bazı ümerayı da kendisine uydurarak muhalefete kalkmış ve Saadetgiray'ı Kamış-Kut nam mahalde mağlûp edip Kırım'a, kaçırmış ve kendisi bir Han vekili tâyin ederek Saadetgiray ile devlet taraftarı olanların mallarını yağmalatıp ailelerine de taarruz ettirmiştir.Mağlûbiyetinden dolayı müteessir olan Saadetgiray bundan sonra hanlıkta kalamıyacağını anlıyarak Bucak taraflarından keyfiyeti hükümete bildirdiğinden, vaziyet hükûmmetçegörüşülerek Saadetgira-y'm Yanbolu'da. çiftliğinde oturması muvafık görülmüştür (1137 Muharrem ve 1724 Ekim)

---

iğvasiyle teslim etmek istemediğinden Maksudgiray tevkif olunarak Edirne'ye sevkedilmiştir (Mühimme 125, s. 200 ve Nusretnâme 1129 hicret senesi vekayii arasında ve Raşid tarihi, c. 4, s. 315 ve Gülbün-i Hânan (ilaveli nüsha), s. 152).

[24] Umdet-üt-Tevarih (Türk Tarih Encümeni tefrikalarından, sene 15, s. 162 ve Gülbün-i Hânan (ilaveli nüsha), s. 152 ve Düvel-i îslâmiye cetveli 371).

[25].Saadetgiray 1144 H. - 1732 M. de Yanbolu'da vefat etmiştir[26]. Sekiz yıla yakın Kırım Hanlığı etmiş olan Saadetgiray, Sadr-ı âzam Damad İbrahim Paşa'nın teveccühü sayesinde daha uzun müddet hanlıkta kalabilirse de, Can Timur hâdisesi ve Sadr-ı âzamin da huzur ve rahatını bozmamak istemesi dolayısiyle şiddetli hareket etmemesi Saadetgiray'm hanlıktan çekilmesine sebeb olmuştur. Bu, Hacı Can Timur Mirza hâdisesi üzerine vaziyeti görüşmek üzere Vezir-i âzam Damad İbrahim Paşa esbâk Kırım hanlarından Kaplangiray'ı Fidoat'daki Siyavuşpaşa çift-HğVne davet ederek durumu müzakere etmiştir. İbrahim Paşa, Kaplangiray'a Kırım Hanlığını teklif ile Selimgiray evlâdına yapılan hepinize birdir diye onu hanlığı kabule teşvik etti ise de, Kaplangiray hastalığını ileri sürerek hanlığı kabul etmemiş ve:

— İki defa hanlığımda Kalgaylık hizmetimde olan biraderim Menğligiray Sultan Han nasbolunursa inşa ali ah muvaffak olur; eğer muvaffak olmazsa ben nasb-ı nefs ederim, dediğinden, Saadetgiray'in yerine Menğligiray'in hanlığına karar verilmiştir. 27

II. Menğligiray (birinci defa)

Bu da Hacı Selimeiray'ın oğludur, 1137 Muharrem 1724 Ekimde Kırım Hanlığına tâyin edildi., Silivri civawnda KadıkÖyündehi çiftliğinde otururken davet, edilip hanlık tevcihi ve mûtad merasim yapıldıktan sonra Kırım'a gönderildi ve Can Timur'un katli hakkında gizlice kendisine emir ve Şeyhülislâmdan alınan fetva da verildi.

Menğligiray, Kırım'da işleri eline almış olan Şirin beylerVni ve onların başı olan Hacı Can Timur ve taraftarları hakkında yumuşak davranarak güler yüz gösterdi ve sonra Şirin beylerVnin arasına tefrika sokup

[25] Kırım Hanı Saadetgiray Han'a hüküm ki :
Bundan akdem Asitane-i Saadetimize gelmeniz için şerefyafte-i sudur olan nâme-i hümâyun-i mülâtefet makrunumuz ile dergâh-ı muallâmız kapıcıbaşi-larından Osman dâme mecdühû tâyin ve irsal olunmuş idi. Sizin din ve dev-let-i aliyye ve taraf-ı saltanat-ı seniyyeme sıdk-ı niyet ve hulûs-ı taviyyetiniz kemahüve malûm-ı mülükânemizdir; lâkin bihasebil iktiza ihtiyar-ı tarik-î müdara için şimdiki halde sizin Yanbolu kurbinde Selaceli nam mahalde vaki çiftliğinizde ikametiniz müstahsen görülmekle işbu emr-i şerifim vusulünde çiftliğinize varıp anda ferağ-i bal ile ikamet eylemeniz... evahir-i Muharrem 1135 (Mühimme, 132, s. 117).

[26] Halbuki Mühimme defterinde (numara 138, s. 168) Saadetgiray'ın Yanboîu'dan çıkarak Istanköy adasında ikameti için 1144 Receb iptidaları tarihli bir ferman gönderildiğinden, aynı ayda kendisine bu hüküm varmadan evvel ölmüş olacaktır.

[27] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/10-11

onları iki partiye ayırdı; bu vaziyet üzerine yakalanacağını anlayan Can Timur ile taraftarları kaçtılar; bizzat Menğligiray bunları Ferah-Kirman* a kadar takip ettikten sonra buradan Öteye takipleri için Salihgiray'ı gönderdi ise de, Can Timur elde edilemiyerek oza'ların içine kaçtılar; bu kaçanlardan bir haylisi yolda Azak kalesi muhafızı Mustafa Paşa tarafından .elde edilerek cezalandırıldı. Abazalar kendilerine iltica etmiş olan Can Timur ile arkadaşlarını himaye ettiler. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Abazalar üzerine denizden ve karadan kuvvet şevkiyle tediplerine karar verip keyfiyeti Trabzon valisine yazdığı gibi, Abaza ülkesine gönderilmekte olan elbise, alât ve tuz ihracını meneyledi28.

Men ğligiray, Can Timur isyanında ona taraftar olan Safagiray'ı ibtida mecburen Kalgay^lıkta bıraktıktan sonra, bu sırada İranlılar ile Osmanlılar arasındaki harb münasibetiyle îran seferine gidecek Tatar kuvvetlerine onu serdar tâyin etmek suretiyle Kırım'daki muhalif kuvvetleri azalttı ve Can Timur un firarından sonra da îran seferinde bulunurken Safagiray'ı Kal-gay'lıktan azledip îran Seraskeri Köprülüzâde Abdullah Paşa'ya yazarak, Safagiray'ı Sakız'a sürgün et irdi ve Kalgay-lığa da Safagiray?m kardeşi Âdilgiray'ı getirdi. Âdilgiray, Hemedan ve ısfahan taraflarına memur edilen Tatar kuvvetlerine başbuğ tâyin edildi ise de, gitmeyip Kalgayliktan istifa etti ve Yanbolu kazasında çiftliğinde oturması emredildi (1140 H. -1727 M.) Âdilgiray, Bucak'taki İVogay'ların daveti üzerine, Menğligiray aleyhine hareket etmek üzere Bucak taraflarına gitti ve Nogaylar'la beraber isyan bayrağını açtı. Nogaylar, Kırım Hanını istemeyiz, Kaplan.giray'ı isteriz, diye Bender muhafızı vasıta-siyle tstanbuVa mektuplar yolladılar. Hükümet tarafından Nogay ülemasiyle mirzalarına giden hükümde, Kırım Hanlarının tâyin ve azillerinin pâdişâh tarafından yapıldığı ve iki yüz altmış seneden beri böyle isim tasrihiyle Han istemek âdet olmadığı ve Bucak Nogaylusumfn o taraflara iskânlarının elli, altmış sene kadar olup devlet himayesinde ticaret ve ziraatle iştigalleri icab-ederken Âdil giray'ı aralarına alıp açıkça, Menğligiray Han'ı istemeyiz, Kaplangiray'ı isteriz diye mahzar göndermelerinin pâdişâhın gazabını mûcil> olduğu yazılmış ve Bucak havalisine Rumeli'den

[28] Mühimme defteri 133, s. 381 (Rebiulâhir sonları), sene 1139.

kuvvet sevkedilerek Hotin muhafızı Mustafa Paşa bu kuvvetlere serasker tâyin kılınmıştır.

Bu vaziyet üzerine Kırım Hanı Menğligiray bizzat Bucak taraflarına gidip âsilerin ileri gelenlerinden Ur Mehmedoğlu Yusuf Mirza ve Timur Han ve diğer bazılarının Lehistan'a. kaçmaları üzerine âsi kuvvetler dağılmışlardır; bunun üzerine Menğligiray, Bucak Nogaylariyle Âdilgiray'ın af ve dilmelerini hükümetten rica ettiğinden, isteği kabul olunarak Âdilgiray RumelVdeki çiftliğinde ikamete memur edilmek suretiyle bu hâdise sona erdi (1140 H. - 1728 M.) 29

Bucak isyanı esnasında fırsatı kaçırmak istemiyen âsi Kırım şehzadelerinden Deli Sultan nâmiyle maruf Bahtgiray Sultan, bu gaileden istifade ile30 Kalmuk ve bazı Nogay kuvvetleriyle faaliyete geçmiş ise de, bu da Menğligiray ve îbşir Hüseyin Paşa* kuvvetleri tarafından mağlûb edilmiş31 ve neticede o da afvolunarak bu gaile de bitmiştir (1140 Zilkade ve 1728 Temmuz) 32.

Can Timur isyanı müşevviklerinden ve Can Timur'un taraftarlarından olan ulemadan kazasker Abdüssamed de tevkif olunarak Seddülbahir kalesine hapsedildikten sonra idam olunmuştur 33. .

Hacı Can Timur, Bucak ve daha evvel vukua gelmiş olan Deli Sultan isyanları sebebiyle Kırım nizam ve asayişine halel gelmiş olduğundan, bu halin tekerrür etmemesi için Kırım nizamına dair Kırım ulema, meşayih, ümera ve ağalarına ve sairlerine hitaben 1140 H. - 1728 M. tarihiyle hatt-ı hümâyunı havi ferman gönderilmiştir 34

Menğligiray muvaffakiyetinden dolayı pâdişâhın takdirini celb ederek İstanbul'a, davet edilmiş ve geldikten sonra Sadâbad eğlencelerine davet olunarak hakkında teveccüh gösterilmiştir (1141 Şevval ve 1729 Mayıs)35.

II. Menğligiray, Patrona Halil isyanına ve'III: Ah-med'in saltanattan çekildiği tarihe kadar (1143 H. - 1730 M.) altı yıldan fazla hanlıkta

---

[29] Mühimme 134, s. 203, 204 ve 324, sene 1140 ve Çelebizade, s. 549

[30] Bahtgiray Sultan, epey zaman evvel isyan etmiş ve mağlûb edilerek Kafkasya'ya kaçmıştı

[31] Mühimme 135, s. 21 ilâ 26

[32] Mühimme 135, s.* 91 evaü-i Zilhicce 1140.

[33] Mühimme 133, s. 297. Abdussamed'in îcL'mı, Kırım ulemasının müracaatı üzerine olmuştur. 1138 Safer 1725 Ekim.

[34] Bu fermanın baş tarafındaki hatt-ı hümâyun şöyledir :

"Bu nizam-l lâzim ül ihtimam, sebeb-i emn ü aman-ı bilad bâis-İ istirahat-i ibad olmağla emr-i şerif-i vacib-ül imtisalimin şurut ive kuyuduna nl-HİdevamI

[35] Raşid Zeyli Çelebi-zâde Asım, s. 610.

kalmıştır. Bu tarihte, Patrona Halil ile avenesi, icabında kendilerini himaye eder mülâhazasiyle, Bur-sa'da ikamete memur olan eski Kırım Hanlarından Kaplan-giray'ı İstanbul* a getirterek sebepsiz yere Menğ ligiray'ı azlettirip onu Kırım Hanı yaptırmışlardır (1143 Rebiulâhır ve 1730 Ekim) 36.müraat olunup her kim tebdil ve tağyir eder nass-ı keriminin vaad-i ekidine mazhar ola."

Fermanda Can Timur isyanı sebebiyle hülâsa olarak şöyle deniliyor :

"Kırım memleketi ötedenberi devlet-i âliyyemize tabî olup Kırım Hanları dergâh-ı hilâfet penahımızm fermanberdarıdırlar. Kırım'ın büyüğü, küçüğü hanların reyile hareket ve memleket uleması ahkâm-ı şer'iyyeyi takviye ve Hanın emirlerinin infazına gayret etmekteler iken bazı bedtıynetlerin hilaf-ı seri' Şerif fitne ve fesad ve isyanları artarak sabıka Şirin Beyi olan Can Timur, başına adamlar toplayıp Hanları Kırım'dan çıkarmağa teşebbüs ve sabık Kırım Hanı Saadetgiray'ı Kamişkut nam mahalde mağlûb ederek Kırım'dan ihraç ve kendisi tarafından kaymakam nasb Saadetgiray ve devlet tarafından olanların mallarını yağma .ve ailelerine taarruz ettirmiş ve yeni Kırım Hanı olan Menğligiray, Can Timur'dan şikâyet veihkak-ı hak isteyenlerin dâva-ların bizzat dinlemek istedikte Ham, dâva görmekten men etmek istemiş ve şer'i şerif davetine icabet etmediği gibi başına binden fazla adam toplayarak Bahçesaray'a gelip hukuk dâvasında olanları ölümle telıdid eylemiş ise de nihayet durumunu tehlikeli gördüğünden adamlariyle Koban taraflarına kaçmış onun taraftarlarının Kırım'a sokulmamasına karar verilip onun adamlarından ve ulemadan Abdüssamed yakalanmış ve Can Timur'un yerine Seyid Gazi Şah Mirza, Şirin beyi nasb olunarak yeniden bî'at resmî yapılmıştır" (Mühimme 135, 354).

Bizat Kırım Hanı tarafından adalet divanının kurulmasına Tenkel veya Tenkal divan ismi verilmektedir. Tenkel, celb ve davet mânasına gelmektedir.Lûgat-Ün Nevaiyye'âe karargâha toplanmak üzere askerin davet edilmesine de Tenkel denildiği beyan ediliyor.

---

[36] Sabıka Kırım Ham olup Bursa'da ikamet üzere olan Kaplangiray Han damet maalihiye hüküm ki :
Siz ki müşarünuileyhsiz, avatıf-ı aliyye-i mülükânemden size Kırım Hanlığı ihsan-ı hümâyunum olması mukarrer ve musammem olup birgün evvel âsi- tane-i saadete gelmeniz niuktazi olmağla işbu emr-i alışanım... gönderilmiştir. Vusulünde acaleten kalkıp :der-i devletmedarıma gelmeğe müsaraat eyliyesiz evasıt-i Rebiulâhır 1143 {Mühimme 136, s. 22-9).

II. Menğ ligiray, azlinden sonra Yanbolu kazasında oturtulmuştur 37. Menğ ligiray, BucakNogaylari'mtedip ettiği sırada Nogaylarhn oturdukları yerleri, Boğdan beyiyle beraber olarak Boğdan topraklarına ilhak ettiğinden dolayı azlinden sonra, No-gaylar tarafından aleyhine bir dâva açılmıştır38. Bunun üzerine hükümet Menğ ligiray'm bizzat gelip dâvacılariyle murafaa olmasını kendisine bildirdi ise de, sonra bizzat gelmesinden sarfınazar edip murafaa için bir vekil göndermesini ve kendisinin de Rodos'ta, oturmasını emretmiştir.39

Kaplangiray (Üçüncü Defa)

Patrona ve avenesinin ısrarlariyle Kırım Hanı olmus ve âsilerin ümit ettiklerinin aksine olarak onların tepelenmesinde hizmeti görülmüştür. Bu defaki hanlığı zamanında îran harbi devam ediyordu, Kaplan-giray, Tatar ümerası ve ağaları arasındaki ihtilâfları kaldırarak onları barıştırdı, bunların talâk-ı selâse üzere ettikleri yeminleri aldığı fetvalar ile feshettirdi ve 1147 H. - 1734 M. de îran seferine memur oldu.

Kaplangiray, Kırım'dan kalkarak Kafkasya'ya kadar gittiyse de, Ruslar, bunun , kendi toprakları saydıkları yerlerden geçmesine mâni olmaları ve Osmanlı hükümetinin İran'la harb ederken Ruslarla, bozuşmak istememesi ve bu sırada iran'la muvakkat bir barış yapılması üzerine geri döndü.

Kaplangiray, Kırım'a avdet ettikten sonra 1148 H. -1736 M. de Osmanlı - Rus muharebesi başlamış ve bir Rus ordusu Urkapı denilen berzahı zorlayıp Kırım yarımadasını istilâ etmiştir. Buna karşı

---

[37] Sabıka Kırım Hanı olan Menğligiray Sultan dâmet maalihi'ye hüküm ki :
Hâlen... Kırım Hanlığı sabıka Kırım Hanı olan Kaplangiray Han'a tevcih olunmağla sîzin Yanbolu kazasında ikametiniz müstahsen görülmekle... Yanbolu kazasına gelip anda ikamet eylemeniz babında evahir-i Rebiulâhır 1143 (Mühimme 136, s. 145).

[38] Nogay ümera, mirza, meşayih ve ağaları müracaatlarında, bu yerler iade edilmediği takdirde dağılacaklarını bildirdiklerinden, işin tahkikine Bender muhafızı Vezir Osman Paşa memur edilmiştir (Mühimme 136, s. 350).

[39] Sabıka Kırım Hanı Menğligiray Han dâme ulüvvuhuya büküm ki: Sen ki müşarünuileyhsin bundan akdem Yanbolu kazasında ikamete memur olup badehu Bucak'lunun zayiatı maddesi için Edirne'ye gelip binnefs vekil-leriyle £^i '^»sV-* murafaa-i seri olman için emr-i şerifim sâdır olmuştu. Elhaletü hezihi tarafından bir vekil-i şer'i nasb ve tâyin ve kendin bir gün evvel ol taraftan kalkıp Rodos'ta ikamet eylemen fermanım olmağla... 1143 Receb sonları (Mühimme 136, s. 342).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/11-15

Kaplangiray çarpıştı ise de muvaffak olamadı. Kendisi nikris denilen hastalığa mübtelâ olup böyle fevkalâde zamanda inip binmeğe ve faaliyet göstermeğe imkân olmadığından, hakkında padişahın teveccühü devam etmek üzere evvelâ Rumeli'de münasib görülecek bir yerde40 ve daha sonra da Sakız'da.41 oturması emrolundu ve yerine kendisinin Kalgayı bulunan birader-zâdesi Fetihgiray Kırım Hanı oldu (1149 Re-biulevvel ve 1736 Temmuz).

1149 Receb ve 1736 Kasımda Kaplangiray'm Gelibolu'da. oturmasına müsaade edilmiş ise de, beş ay sonra 1737 Nisanda tekrar Sakız adasına gönderilmiş42 ve vefatı tarihi olan 1151 Şaban, 1738 Kasım tarihine kadar orada kalmış ve vasiyeti üzere Çeşme kasabasında Sıbyan Mektebi (ilkokul) avlusuna defnedil-miştir. Kendisi cesur, tedbirli ve devlet işlerine vukuflu bir Han idiyse de, nikris illeti sebebiyle çok zamanı hastalıkla geçmiştir. Üç defa'da onbir buçuk yıl hanlık yapmıştır. 43

Iı. Fetıhgıray

Hacı Selimgiray'm torunu ve Kırım Hanı II. Devletgiray in oğludur. Amcası Kaplan-giray zamanında İran seferine gönderilip Gence muhafazasında ve buranın İran istilâsından kurtarılmasında gayret ve faaliyeti görülerek hizmetine mükâfaten arpalık olarak kendisine Vize sancağı verilmiştir. Fetihgiray daha sonra Âdilgiray'ın vefatı Üzerine Kalgaylığa tayin edilip, amcası Kaplangiray'ın hastalığına mebni

---

[40] Sabıka Kırım Hanı Kaplangiray'a hüküm ki :
Ur haricinde ve derun-ı Kırım'da Moskov taburunun mümkin oldukça kahr ve tedmirinde masruf, olan sây ve ihtimamınız feramuş olunmayıp ancak vücudünüze illet târı olmaktan nâşi rükûb ve nüzule iktidarınız olmadığı re-isde-i sem-i hümâyunumuz olmağla bihasebil iktiza Kırım hanlığı Kalgay Fetihgiray Sultan dâme uluvvühu'ya ihsan-i hümâyunumuz olup sizin dahi rahat ve refahiyetiniz maksudumuz ve Rumeli'nde muhtarınız olan bir münasib mahalde ikameti ile duâ-yı devletimize müdav'enetiniz muradımız olmağın defi zaruretiniz için size on beş kese akçe îta olunmağın kendünize mahsus hademeniz ile tonbaz kalyonuna suvar ve Varna iskelesine çıkıp Rumeli'de münasib ve muhtarınız olan mahalde ikamet... evail-i Rebiulâhır 1149 (Mühimme 142, s. 152).

[41] Sabıka Kırım Hanı olan Kaplangiray dâme ulüvvühuyn büküm ki;
Sen ki mügarünuileyhsin Sa/cıs'a varıp anda ikamet eylemen. . . ferman-ı hümâyunum olmağla işbu emr-i şerifim ısdar olunmuştur evail-î (Vmaziyel-evvel 1149 (Mühimme 142, s. 129

[42] Kaplangiray Sakız'a gitmek üzere Gelibolu'yu pelini; ise de, Sakız'a gönderilmeyip orada oturmasına müsaade edilmiş, fakat ^onradiuı vine Snktz'tb' ikameti emrolunmuştur. 1149 Zilhicce (Mühimine 143- s 60)

[43] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/15-16

hanlıktan alınmasiyle onun yerine Kırım Hanı olmuştur (1149 H. - 1736 Temmuz) 44

Ruslar bunun hanlığı zamanında General Lisin kumanda-siyle tekrar Kırım'a taarruz edip Çekçeke denilen mahalle gelerek Taşlık Bulak mevkiini tahkim ettikten sonra, yegâne yol olan Arpat tarafından hücum edecek gibi görünerek, Osmanlı ve Kırım kuvvetlerini orada tutmuş ve bir atlı adamın bile geçemiyeceği bir yol bularak ansızın Karasu şehrim zabtedip yakmıştır; Rusların bir sene evvelki taarruzlarında hanların merkezi olan Bahçe* saray şehri yanmış olduğundan, Fetihgiray bu Karasu'yu kendisine merkez yapmıştı.

Bu vaziyet üzerine, tedbirsiz hareketinden dolayı Fetihgiray azlolunarak yerin* ikinci defa amacası Menğligiray Kırım Hanı oldu ve hemen .Rodos'tan getirilerek Rus cephesindeki ordugâha gönderildi (2 Cemaziyelevvel 1150 ve 28 Ağustos 1737) .45

II.Menğligiray (İkinci Defa)

Yeni Kırım Hanı Menğligiray, Ruslarla devam) ^den muharebede onların Kırım'a tekrar ettikleri hücumları önlemekle uğraştı; ilk kışta Rusya'ya akın yaptı ve Ruslara karşı Urkapı'smda müdafaa tertibatı aldı; filvaki 1151 H. - 1738 M. de Feld Mareşal Lisin tarafından yapılan taarruz şiddetle mukabele gördü; Kırımhn yanıp yakılması dolayısiyle bağrı yanık Tatarlar hiçbir tehlikeye bakmadan bütün kudretleriyle Ruslara hücum ettiler; Lisin'in bizzat idare ettiği koldan maada diğer

---

[44] Rusların Kırım'ı istilâlarını müteakib oradan çıkarılmaları hususunda hizmeti görülen Fetihgiray'a Kırım Hanlığının tevcihine dair olan 1149 Rebiulâhır (1736 Ağustos) tarihli hükümden: "Sabıka kalgay olan Fetihgiray Sultan dâme ulüvvühu: tevki-î refi-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki Moskov taburu Kırım adasına kablelvusul ve badetdümıl... Kefere-i Mos-kovlunun kahr ve tedmirleri ve tazyik ve tenkillerinde himmet-î cengizâne ve hamiyet-i gayyuraneniz biddefaat reside-i mesmu-ı hümâyunumuz olup vücuh ile §ayeste-i inayet ve sezavâr-ı âtıfet-i şehinşahınuz olmanız hasebiyle... size Kırım Hanlığı ihsan-ı hümâyunumuz olup ol tarafın umur-ı bilistiklâl uhde-İ ilhaninize ihale ve tevdi kılınmıştır (Nâme-i Hümâyun defteri 6, s. 427).

[45] Halen Derya Kaptanı Süleyman Paşa'ya hüküm ki:

Kırım Hanlığı bu esnada bihasebil iktizahân-ı esbak Menğligiray Han dâmet maalihihi'e tevcih ve taklid olunmağla selefleri olan Fetihgiray Han dâmet maalihi'nin rahat ve refahiyetleri için alâkaları olan RumelVde vaki Vize'ye gelip anda ikamet... 1150 Cemaziyelevvel başları (Mühime 142, s. 305) Fetihgiray'a gönderilen nâmede de sâdık, hayırhah ve akibet endişe olup Rusların Kırım'ı istilâları esnasındaki gayret ve faaliyetlerinden bahsedilerek hizmetlerinin unutulmayacağı beyan edildikten sonra "Lâkin elhaletü hazihi Kırım Hanlığı bu hilâlde bihasebil iktiza Menğligiray'a tevcih edildiği ve gelip Vize kasabasında oturması kendisine bildirilmiştir (Mühimme 142, s. 305 ve Mühimme 144, s. 175).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/17

Rus kuvvetlerini bozarak kıra kıra çadırlarına kadar sürdüler; dört, beş bin telef veren Ruslar mağlûb olarak çekildiler.

Otuz bin kişilik bir Rus kuvveti de 1738 sonbaharında Azak tarafından Koban üzerine yürüyüp Koban nehrinin Azak denizine döküldüğü mahaldeki kaleleri almak istedi; Menğligiray Rusların Kırım'a geçmemeleri için Kerç tarafına hareket .ettiği sırada Rus kuvvetlerinin bu taraftaki hareketleri esnasında denizin kabarıp ordugâhlarını bastığını ve bütün harb levazıma-tının mahvolduğunu ve bu suretle o taraftan gelecek Rus taarruzunun bertaraf olduğunu haber alması üzerine, Karasu kasabasına avdet ederek orada hastalandı ve Bahçesaray'a avdetinde 9 Ramazan 1152 (31 Aralık 1739) da vefat etti ve Bahçesaray'da Han camiine defnedildi, Menğligiray ölümünde altmış yaşında olup iki defaki hanlığı • müddeti sekiz'buçuk seneden fazladır.

Tedbirli ve iyi idareli bir hükümdar olan Menğligiray aynı zamanda şairdi; şiirde mahlası Nevayı idi; Kırım'da. Karasu kasabasında cami ve Halvetiye tekkesi ile Bucak'ta Tatarpınarı mevkiinde kârgir medresesi ve İstanbul'da, Tophane'de Gülşenî tarikatı tekkesi, yaptırmış olduğu eserlerindendir, bir gazelinden:

Üftâde-i dâm-ı ser-i zencîr-i cefayız Bir zülf-i siyehkâre kul olmağa sezayız
Ger şâh-ı şerir dar olursa nola canan Gam mı çekeriz biz dahi guyinde gedâyız
Bir pula satarsa bizi ağyara acep mi Ol âfet-i gülçehreye çün bâdıhavâyız
Eylerse Nevâyi nola eş'ârımı taksin Biz silsile-i Hân-ı Kırım Menğligirayız.

Merhum Hacı Selimgiray'ın Kırım Hanı olan y en küçük oğludur; biraderi Menğligiray zamanında evvelâ Nur, ddin ve sonra Kalgay'lıkta bulunmuş ve onun vefatı üzerine Kırım halkının arzusiyle Kırım Hanlığına tâyin edilmiştir (1152 Şevval ve 1740 Ocak sonları)46.

---

[46] 1 Selâmetgiray'm Kırım Hanlığına dair olan nâme-i hümâyundan: Bu defa ahali-i Kırım taraflarından... tevarüd eden kâğıtlarda Menğligiray Han dâr-ı bekaya irtihal edip siz Kırım'da mevcud olan Selimgiray Han merhumun bakiyye-i evlâdının ercümend ve emcedi ve bahusus bir müd-dettenberi kalgaylık mesnedinde bulunmanız takribi ile... irsen ve îktisaben hanlığa elyak ve sezavar olduğunuz vazıh ve aşikâr olduğundan gayrı Kırımlı ile derkâr olan hüsn-i ülfet, hakkınızda olan hüsn-i zânn-ı şahanemizi teyid ve tasdik etmekle hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunumuz mucibince berat-ı alişan-ı mevhibet nizammız ile Kırım Hanhğı cenab-ı nimel meâbıniza tevcih olunup kalgaylık hizmeti için

Selâmetgiray, Rus işgali dolayısiyle harap olan Bahçe-Saray'ın imarına çalıştı ve bu arada meşhur Han camiVni de yeniledi; iki divanhane inşa ettirdi ve hanlara mahsus yaptıracağı sarayın malzemesi I. Sultan Mahmud tarafından gönderildi; yine Sultan Mahmud'un göndermiş olduğu kitaplarla bir kütüphane vücude getirdi.

Belgrad muahedesi mucibince Ruslardan alman esirlerin iadesi şart olduğundan, bu hususta kendisine bir ferman gönderildi ise de, bunun mündericatını infaz edemediğinden dolayı hanlıktan azlolunarak yerine Kalgayı bulunan Kaplangiray-zâde Selimgiray getirildi (1156 H. 1743) M47.

Selâmetgiray azlinden sonra evvelâ Rodos adasında ikamete memur edilmiş ise de, sonradan yine aynı tarihli bir fermanla Yanbolu'da oturmasına müsaade edilmiştir. Selâmetgiray sıhhî vaziyeti sebebiyle yerinin değiştirilmesini arzetmesi üzerine Tekirdağ veya Ge/ifto/u'dan birisinde oturması muvafık görülerek kendisine o suretle yazılmıştır (1157 Safer ve 1744 Mart)48.

Selâmetgiray'ın Gelibolu'da, oturtulması, tekrar Kırım Hanı olacağı zehabım verdiği için halefi Selim gir ay'in Kırım halkını el altından hükümete müracaata sevketmesi üzerine

Selâmetgiray yine Yare6o/w'daki çiftliğine gönderilmiştir (1157 Şevval ve 1744 Kasım) 49.

Selâmetgiray, vefatı tarihi olan 1164 H. 1751 M. ye kadar Yara&o/u'da Fındıklı köyündeki çiftliğinde oturmuştur. Hanlığı üç sene dokuz aydır.

Kırım Hanlarından Kaplangiray'ın oğludur.

Selâmetgiray Han bulunduğu sırada Kalgayı Âzametgiray ile arası açıldığından, onu azlederek Kalgayhğa

---

selâtin-i bittemkinden her kime murad ederseniz reyinize havale olunmuştur" denilerek kendisine hanlık alâmeti olarak bir sevb kapaniçe ve bîr samur kalpak ve iki mücevherli otağa ve bir kabza mücevher şimşir ve bir murassa tirkeş ve bunlara ilâve olarak atiyye (altın) gönderilmiştir. 1152 Şevvel sonlan (Nâme-i Hümâyun defteri 7, s. 544).

[47] Sabıka Kırım Hanı olan. Selâmetgiray Han dânıe uhıvvühuya Hüküm ki:
Kırım Hanlığı bu hilâlde biliktiza kalgay olan... Selimgiray damet maaıîhiye bâ hatt-ı hümâyun tevcih ve taklid olunup sizin memleket-i Kırım*- dan kalkıp mübaşir ibrahim zİye mecdühu ile berren Gelibolu'ya gelip anda Çekdiri sefinesine suvar ve Rodos ceziresine varup anda ikamet,.. 1156 Şevval ortası (Mühimme 150, s. 196),

[48] 1156 Zilhicce taribi ortalarında giden bükümde Yanbolu'da oturması emrolunmuştur (aynı numaralı mühimme). Daha sonra 1157 Safer tarihli hükümde de Tekirdağı ve Gelibolu'dan hangisini tercih ederse orada oturması yazılmış. Selâmetgiray da Gelibolu'yu tercih etmiştir (Mühimme l^O, s. 220).

[49] Mühimme 150, s. 435 (gönderilen 1157 Şevval iptidaları tarihli hükümden).

"mürebbi ve vasim ve efendim oğludur" diyerek diğer birader zadesi Kaplangiray oğlu Selimgiray'ı getirmiş 50ve onu yetiştirmek istemiştir.

Seiâmetgiray kısmında görüldüğü üzere, Belgrad muahedesi mucibince Rus esirlerinin iade edilmemesi üzerine Selâmetgiray azlolunduğundan bu, amcasının yerine Kırım Hanlığına tâyin olundu (1156 Şevval ve 1743 Kasım sonu). II. Selimgiray, Ruslardan alınmış olan esirleri iadeye muvaffak olduğundan, 1159 H. - 1746 M. de İstanbul'a davet olunarak kendisine büyük ikramlar yapıldı ve Kırım'a, avdetini müteakib 20 Cemaziyel-evvel 1161 ve 18 Mayıs 1748 de istiskadan vefat etti. Ölümünde kırk yaşında olup hanlığı beş yıla yakındır. Hanlık işlerine vâkıf fakat aynı zamanda şiddeti ile maruftu; bundan dolayı Kırım halkı kendisine "Katı Selimgiray" derlerdi.51

Arslangıray (Birinci Defa)

Hacı Selimgiray'm torunu ve II. Devlet-giray'm oğludur; ağabeyisi Fetihgiray'ın Kırım Hanlığı zamanında Kalğay'lık etmiştir. Selimgiray'm vefatı üzerine arpalık suretiyle Vize sancağına mutasarrıf olan Arslangiray, Vize'den süratle Kırım'a gitmek üzere 1161 H. - 1748 M. senesinde Kırım Hanlığına tâyin edilerek kendisine dört bin altın atıyye ile selefleri gibi istanbul gümrüğü hasılatından bir milyon akçe tahsisat tâyin olunmuştur52 Kırım Hanlarının tâyinlerinde İstanbul'a, gelerek kendilerine merasim yapılması kanun idiyse de, bu sırada

---

[50] Sabıka kalgay olan Âzametgiray Sultan zîde ulüvvühuya hüküm ki:
Bilfiil Kırım Hanı Selâmetgiray Han dâmet mealihi tarafından bu defa vârid olan tahrirat ve iltimaslarına binaen biliktiza mesned-i kalkaylık, Han-i esbak merhum Kaplangiray Hanzâde Selimgiray Sultan dâme ulüvvühuya müced deden tevcih ve ihsanım olup sen ki kalkay-ı sabık mumaileyhsin vilâyet-i Rumeli*de ikamet-i ihtiyar eylediğin mahalle gelüp ikamet hususunda izin ve ruhsat-ı şahanem erzani kılınmasını han-ı müşarünileyh istida etmeleriyle müşarünuileyhin istidaları üzere kalkıp mahall-i mezburda ikamet eylemen babında fermanı-ı alışanım sâdır olmuştur... evasıt-ı Şevval 1155 (Mühimme 149, s. 91).
'

[51] Selimgiray zamanında kalgayhktan azledilen Âdilgiray-zâde Şahin-giray, evvelâ Yan&o/u'daki çiftliğine gelip sonra Enez kasabasında oturmakta iken, hakkımda suikast var Kırım9a gideceğim, diye Enez'den kaçarak Lehis-tan'a iltica eylemiştir. Şahingiray, bundan sonra başına topladığı kalabalıkla Bucak taraflarına gelip yağmalamış fakat Bucak Seraskeri Hacıgiray tarafından mağlûb edilerek iki adamiyle tekrar Lehistan'a kaçmağa muvaffak olmuştur. Daha sonraları afvını istida eden Şabingiray afvohınup evvelâ Rodos ve sonra Sokuşt&& oturtulmuştur (Mühimme 153, s. 67, 69, 158, 176, 182, 252 ve îzzi Tarihi varak 155b, sene 1160, 1166).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/18-21

[52] Mühimme 156, s. 149 ve îzzi Tarihi varak 168. *

ehemmiyetine mebni Kırım'ın uzun müddet hansız kalması "muvafık görülmediğinden,
kendisine Hanlık teşrifatı ve ayrıca yol > parası yollanarak acele Kırım'a sevkedilmiştir.53.

Arslangiray'ın Kırım'a âid işlerinden en mühimmi, Rusların Kırım'ı istilâları zamanında yapmış oldukları tahribatı tamir, kale ve palangaları tahkim ile buralara müstahfız asker koymak ve bir de Kalmuk'larm tazyiki altında bulunan Kırgız Tatar'larını Kırım'a, alarak Arbat kalesinde iskân etmesi olmuştur,
Arslangiray 1169 Rebiulevvel 1755 Aralık'ta hanlıktan azlolunarak Sakız adasında ikamete memur edilip menfası sonradan Gelibolu'ya tahvil edilmiştir54. Arslangiray'm yerine Halimgiray Kırım Hanı olmuştur.55

Halımgiray

Bu da Hacı Selİmgiray'ın torunu ve Saadet-giray'ın oğlu olup56 amcası Menğligiray zamanında Nureddiii'likte bulunup sonra Yanbolu'daki çiftliğine çekilmişti. Kırım Hanlığına getirilmesini müteakib tecrübesiz olan akrabalarını etrafına toplayıp onların tesirleriyle hareket ettiğinden, bu hal bazı Kırım şehzadelerine fırsat ve cesaret vermiş ve bu sırada Bucak seraskerliğine Saadet giray'ın tâyini ve bunun Özi taraflarındaki Nogaylar'dan Yedisan Tatarlarına karşı zulüm ve taaddisi isyana sebep olmuştur.

---

[53] îzzi Tarihi, varak 168b.
[54] Sabıka Kırım Hanı olan Arslangiray Han dâme ulüvvühuya hüküm ki:
Kırım Hanlığı çendruz mukaddem biliktiza sabıka Nurettin olan Halimgiray dâmet maalihiye tevcih ve ihsân-ı mülûkânem ohrp binaenaleyh sizin Sakız'a varıp anda ikametiniz babında halen han-ı iklim-i Kırım müşarünileyh tarafından tahrir ve inha, 'olunmağla.., Der-ialiyyemden mübaşir tâyin olunan.., ile Gelibolu'ya ve anda amade kılman çekdirime sefinesine suvar ve Sakız'a varıp anda ikâmet eylemeniz babında... Rebiulevvel 1169 (Mühim-me 157, s. 207). Arslangiray 1171 Rebiulevvelde (1157 Kasım) Sakız'dan Gelibolu'ya naklolunmuştur.
[55] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/21-22
[56] Düvel-i tslâmiye cetveli, s. 371 de Halimgiray'm bahasının ikinci Menğligiray olduğu gösterilmiş ise de, Umdet-üt Tevarih'te Menğligiray'm vefatında Toktamışgiray adında bir oğlu kaldığı beyan edilmiştir. Bundan dolayı ben Gülbün-i Hânanhn kaydını tercih ederek Halimgiray'm babasının Saadetgiray olduğunu kabul ettim.

Osmanlı hükümeti .bu hali haber alınca Halimgiray'ı himaye eyliyerek Yedisan Tatarlarını tedibe kalkışmış ise de57bu sırada Isakçı mütevellisi Hacı Hasan Ağa'dan gelen mufassal bir tahriratta isyana Bucak seraskeri Saadetgiray'ın zulüm ve taaddisinin sebeb olduğunu bildirmesi üzerine, seraskerin azli Kırım Hanına yazılmış ve keyfiyet Yedisan ileri gelenlerine bildirilmiştir 58, Fakat Yedi sanlılardın bu muhalefetleri, onların içine girerek kendilerini mukavemete teşvik eden Hacı-giray Sultan ile kardeşi Kırımgiray Sultan'm tahrikleri yüzünden sükûnet bulmamıştır.

işi azıtan bu iki kardeş, Bucak Tatarlarını da isyana davet ettikten başka, Bender köylerine ve Boğdan arazisine de tecavüz ile yağma ve Bucak'taki zahirelerin sahillere nakline mâni olmaları üzerine iş ehemmiyet kesbettiğinden, isyanı bastırmağa Rumeli valisi ve Bender'e memur kuvvetlere başbuğ olan Meh-med Paşa gönderilmiştir59.

Nihayet bu hal Kırım Hanı Halimgiray'ın azlini îcab ettirip yerine sabık Kırım Hanı Arslangiray tâyin edilmiş ise de, Tatarlar onu istemeyip bu isyanda elebaşı olan büyük biraderi Kırımgiray'ı istemeleri üzerine Kırımgiray Han tâyin edilmek suretiyle isyan bastırılmıştır.

Hükümet bu Yedisan Nogaylari'mn isyanını, sabık Kırım Hanı Arslangiray'm teşvikine hamlederek padişah tarafından bizzat Arslangiray'a ağırca bir ithamname ile hatt-ı hümâyun yollanmış ve oturmakta olduğu Gelibolu^dan kalkarak Rodos'a gitmesi

---

[57] özi kurbinde sakin Yedisan kabilesinin ümera, ulama, mirza vesair-lerine gönderilen hükümden ;
Siz ki munıaileyhimsiz halen Kırım Hanı Halimgiray dâmet maalihinin emrve itaatinden nükûl ve isyan eylediğiniz Der-ialiyyeme îlâm olunmaktan nâşi muktezay-ı şer'i kavim üzere bu şakavete cesaret edenlerin tedipleri lâzım geldiğine binaen tedibiniz iradesiyle han-ı valaşan-ı müşarünileyhin hanlığı ibka ve teşrifat-ı hümâyunum irsaliyle kadr ve menzilatih terfî ve îlâ olunduğun-rlan y;o}n takviye-i hazuy-ı şehameti için Rumveli alisi Rumeli'nin ve eyâlet-i ÖzVnin bilcümle zuama ve erbâb-ı timarı ve Kırım'ın civar hududunda vaki kılanı askerî taifesiyle memur kılınıp.. . isaet ve kabahatinizden rücu ve Han-ı müşarünileyhin emir ve reyine itaati kabul ederseniz ceraim-i sabıkanız affolunup... 1172 Muharrem (Mühimme 160, s. 315).

[58] Özi kurbinde sakin Yedisan kabilesinin mirzaları ve ulemaları ve muteber ihtiyarlarına büküm ki :
Bucak Seraskeri Saadetgiray tarafından size zulm ve teaddi ve muga-yir-i şer'i ve kanun harekâta tasaddi olunduğu dergâb-ı muallâm kapıcıbaşı-larından îsakcı mütevvellisi Elhac Hasan tarafından alettafsil tahrir olunup bâis-i ihtilâl olan serasker azl ve yerine Nurettin Mehmedgiray Sultan*! veyahut ahar münasib sultanı serasker tayin etmesi için Kırım Hanına ferman yollanmış ve Saadetgiray azlolunmakla yeni Bucak seraskerine itaat eylemeleri (Mühimme 160, s. 316), yine bu yolda Yedisan kabilesi içinde bulunup isyanı körükleyen Hacıgiray ile Kırımgiray'a da —-hükümet bunların tahriklerini bilmemezlikten gelerek— bu hâdiseyi biran evvel bastırmaları için gayret göstermelerini emretmiştir (Aynı Mühimme, s. 317).

[59] Mühimme 160, s. 322 (1172 Muharrem ortalan tarihli büküm).

emrolunmuştu60. Arslangiray, derhal emre itaat ederek Rodos adasına gitmiş, fakat bu isyan hareketinin onun başı altından çıkmadığı tahakkuk etmiş olduğundan, gelip çiftliğinde oturmasına müsaade olunmuştur 61.

Halimgiray, 1172 Safer ihtidaları (1758 Ekim) tarihli fermanla azledilmesini müteakib62 çiftliğine çekilerek bir sene sonra Han dâmet maalihiye bâ hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrun tevcih ve taklid ve sizin memleket-i .Kırım'dan ırz ve vakarınız ile ihracınıza sây ve dikkat eyle- yetmiş yaşında vefat etmiştir; üç seneye yakın hanlık eden Halim-giray, malûmatlı, değerli bir zat idiyse de, idarî kudreti yoktu. 63

Kırımgiray (Birinci Defa)

Son gelen Kırım Hanları içinde azim ve irade sahibi, mehib ve bahadır bir zat olan Kırım-giray, Devletgiray Han'ın oğullarındandı;

---

[60] 1 Beyaz üzerine (resen) Arslangiray'a gönderilen hatt-ı hümâyundan: Siz ki sabıka Kırım Hanı Arslangiray'siz bu esnada Nogay taifesinden
isyan eden Yedisan kabilesinin daire-i itaate suhulet ile idhalleri kuvve-i kari-beye gelmişken Rumeli'de mukim biraderiniz Hacıgiray Sultan iki bira-deriyle oldukları mahalden hareket ve kabile-i mezbûre derununa duhul ile tahrik ve ifsadlanna mübaderet ve kendulere ittiba için Bucak'ta olan kabilelere dahi kâğıtlar irsaliyle teksir-i sevad-ı isyana cesaret ve elbette Devlet-giray Hanzâdelerden birimiz Kırım Ham olur deyu kelimat-ı nâşayeste işaat edip Bucak kabilelerine gönderdikleri kâğıtlar manzur-ı hümâyunum olup mumaileyhimin bugüna hilâf-ı rızay-ı hümâyunum sizin mesned-i haniye irtifa daiyenizden nâşi inzimam-ı su-i tedbir ve taliminiz ile olduğu zahir ve aşikâr olduğuna binaen Gelibolu'dan Rodos ceziresine iclanız ferman-ı hümâyunum olup işbu hatt-ı şerif-i şevketredifim ısdar've sizi savb-ı memurenize îsale mübaşir tâyin olunan Kapıcıbaşı Karahisarlı Mustafa Bey ile irsal olunmuştur. .. (Mühimme 160, s. 306),

[61] Sabıka Kırım Hanı olup Sakız'da ikamet üzere olan Arslangiray Han'a hüküm ki :
Bundan akdem Yeâisan kabilesinin harekâtı nâ marzîyelerinde sizin Gelibolu'da ikametinizin medhali olmak üzere mesmu-ı hümâyunumuz olduğuna binaen ibtida Rodos ceziresine Jve badehu istidanıza binaen Sakız ceziresine azimetiniz ve hakkınızda olan kıl-u kal mündefi oluncayadek mahalli mezburda ikametiniz babında fermân-ı hümâyunumuz sadır olmuştu.
Emr-i hümâyunumuza sürat-i imtisal ile savb-ı memure azimet ve vurudu-
nuz hakkınızda olan hüsn-i zann-ı husrevanemizi teyid eylediğinden başka taife-i mezburenin hareket-i merkumeleri madde-i âharden neşet edip sizin alâka ve medhaliniz olmadığı Bender ve îsakçı vesair ol havaliden vürud eden mevsukul kelim kimesnelerin takrirlerinde zahir ve bedidar ve sizi Sakız'a îsale memur kılınan kapıcıbaşılardan Mustafa'nın takririnden dahi beraet-i zimmetiniz aşikâr olduğundan. .. tarafınıza teveccüh-ı mülükânemiz hâsıl olduğundan çiftliğinizde ikametiniz hususuna müsaade olunmuştur... sene 1172 Muharrem sonları (Mühimme 160, s. 321).

[62] Sabıka Kırım Hanı Halimgiray dâme ulüvvühuya hüküm ki : Kırım Hanlığı bu hilâlde biliktiza cenab-ı emaretmeab Kırımgiray mek üzere Han-ı müşarünileyhe nâme-i hümâyunumuzda tavsiye ve tekid olunmağla kalkıp halen ol«tarafta olan hassa silâhşörlerimden Mir Mehmed ve maiyeti ile Yanbolu tarafında vaki çiftliğinize gelip anda ikamet ve istirahat eylemeniz babında fermân-ı hümâyunum sâdır olmağın. .. evahir-i Safer 1172 (Mühimme 160, s. 322).

[63] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/22-25

büyük biraderi Arslangiray'm hanlığı zamanında bir müddet Nureddin memuriyetinde bulunmuş ise de, ihtirası sebebiyle bu vazifeyi az görerek istifa edip Burgaz civarında Pınarbaşı ndaki çiftliğine çekilmişti.

Kırımgiray, bir müddet sonra Yedisan Tatarlarının Ha-limgiray'a karşı isyanlarını haber alır almaz hemen o tarafa gidip iki biraderiyle beraber bunların isyanını körüklemiştir. Nihayet Halimgiray hanlıktan azledilip Bender valisi ve İsmail kalesi muhafızının gönderdikleri tahrirat üzerine Kırımgîray hanlığa getirilmiştir (1758 Ekim).

Kırımgiray kendisine, Yedisan isyanında beraber bulunan biraderi Hacıgiray'ı Kalgay tâyin ettiyse de5 Hacıgiray'ın hanlığı elde etmek işemesinden kuşkulanarak onu azletmiştir. Kırımgiray 1173 H., 1759 M. de İVogay'lunun Boğdan ve Eflâk reayasına karşı fena muamelelerinden dolayı bizzat bunların üzerlerine gidip kendilerini tedip etmiş^ ve aynı zamanda hanlığı elde etmek isteyen biraderi Hacıgiray'ın tahrikiyle vukua gelen isyanı bastırıp Lehistan'a kaçmış olan Hacıgiray'ın Rumeli'de oturmasına muvaffak olduğundan dolayı hükümetçe hakkındaki infial sevgiye tebeddül etmiş ve bundan dolayı teşrifat ve beş bin adet altın gönderilmek suretiyle taltif edilmiştir 64.

Kırımgiray, biraderi olan eshak Kırım Hanı Arslangiray'm Yanbolu'da oturmasını istemiyerek hükümete yazması üzerine, Arslangiray çiftliğinden alınarak Sakız'a gönderilmiştir 65.

Kırımgiray, ifrat derecede şecaatle maruf cevval ve didişken olup, sonunu düşünmeden Rusya'ya, akınlar yaparak devletin başına bir gaile çıkaracağı ihtimali arttığındanj başka bir takım ağır tekliflerle hükümeti tazyik ve olmıyacak taleplerde bulunması sebebiyle azledilmesi takarrür etmiştir; fakat birden bire azledilecek olursa bir isyan çıkararak hükümeti uğraştırması düşünülüp mülâyimetle ve bazı hususların müzakeresi için kapıcılar kethüdası gönderilmek suretiyle İstanbul'a, davet olunmuş, Rumeli'ye geldikten sonra İstanbul*a. uğratılmıyarak Gelibolu'dan çekdirme ile hemen Sakız adasına gönderilmiştir (1178 H. 1764 M.). 66

---

[64] Maliyeden Başvekâlet arşivine devrolunan Teşrifat defteri, No. 29, varak 82.

[65] Mühimme 161, s. 325, sene 1173 Cemaziyelevvel. Edirne Bostarıcı-başısma verilen emirle Arslangiray zorla Sakız'a yollanmıştır.

[66] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/25-26

Iıı. Selimgiray (Birinci Defa)

II. Devleteiray'ın torunu ve II. Fetihairay'-ın oğludur. 1748 de amcası Arslangiray'ın birinci defaki hanlığında Kalgay olmuş ve Ars-langiray'ın azlinden sonra da babasından kalan Vize'nin Ça- kıllı köyündeki çiftliğine çekilmişti.

Diğer amcası Kırımgiray'ın azli üzerine 1764 te Kırım Hanlığına getirildi. Sakız'da oturtulan Kırımgiray, orada tek durmayıp hem Kırım'daki taraftarlariyle mektuplaşıp hem de İstanbul'a adamlar yollayarak bir huzursuzluk yarattığından, bu halden dolayı Selimgiray İstanbul'a, şikâyet etmesi üzerine, Kırımgiray Rodos adasına gönderilmiştir (1179 Muharrem ve 1765 Temmuz) 67

Selimgiray, 13 Şevval 1180 ve 14 Mart 1768 senesinde hanlıktan azlolunarak yerine amcası Arslangiray ikinci defa Kırım Hanı oldu. Selimgiray'ın azlinin sebebi mehazlarımızda görülemedi. 68

Arslangıray (İkinci Defa)

Bu defaki hanlısı üç ay kadar sürmüş ve 1181 Muharrem, 1767 Haziranda Kavşan 69 kasabasında vefat ederek naşı Kırım'a naklolunmuştur, iki defada hanlığı sekiz sene üç ay kadardır. Bahçesaray'da medrese ve mekteb (okul) yaptırmıştır. 70

Maksudgiray(Birinci Defa)

II. Selâmetgiray*ın oğludur. Amcasi olan Kırınıgiray'm Hanlığında Kalgayhk etmiş, Ars-langiray hanın vefatı üzerine Kırım Hanı olmuştur (1181 H., 1767 M.). Ruslara karşı harb açmasını isteyen III. Mustafa, Kırım'da cesur ve azimkar bir han bulunmasını istediğinden Rus düşmanı olan Kırımgiray'ı hanlığa münasib görüp

---

[67] Cevdet Tasnifi, Hariciye vesikaları, No. 463, sene 1179 evasıt-ı Muharrem

[68] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/26

[69] Kavşnn, Akkerman kasabasının kuzey - batısında, Akkerman'la Bender kasabası arasında ve Dinyester (Torla) nehrine yakın bir mevkide bulunup evvelce küçük bir kasaba iken Kırım Hanlarının îburada oturmağa başladıklarındım beri tedricen büyümüştü,

[70] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/26

Maksudgiray'myerine onu tekrar Kırım Hanlığına tâyin etmiştir (1182 Cemaziyelâhır ve 1768 Kasım) 71

Kirimgiray(İkinci Defa)

Evvelâ Sakızca ve sonra da Rodos'a gönderilmiş Kırımgiray, oranın havasiyle imtizaç edemediğini yazması üzerine, Kırım Hanı bulunan biraderi Arslangiray'ın hükümetten ricasına binaen Rumeli'deki çiftliğinde oturmasına müsaade edilmişti (1180 Zilhicce ve 1767 Mayıs) 72. Bir müddet sonra Ruslarla harbin hemen hemen tahakkukuna mebni, Kırımgiray 1768 Kasımda Kırım Hanlığına tâyin edilmiş ve muharebenin ilânı üzerine Kırım ve Bucak Tatarlariyle birlikte bizzat gidip Rus kuvvetlerine galebe ile onbeş bin kadar esir aldıktan sonra Kavşan'a dönmüştür.

Kırım giray, bu dafaki hanlığında altı ay kadar kalarak 1182 Zilkade ve 1769 Martta zatülcenbden veya zehirlenmek suretiyle vefat etmiş73, cesedi Kavşan'dan Kırım'a, naklolunup Han cami biraderi Arslangiray'm yanına defnedilmiştir.

Kırımgiray, vefatında elli iki yaşında olup bu 1768 Osmanlı-Rus muharebesinde kendisinden büyük hizmet memul iken vefatı ile

---

[71] Sabıka Kinm Hanı olan Maksudgiray Han dâme ulüvvühuya hüküm ki: .

Sen ki müşarünuileyhsin bermuktezây-ı vakit u hal bu hilâlde senin Rumeli eyâleti dahilinde vaki mutasarrıf olduğun çiftliğe gelip ikamet eylemen babında şcrefriz-i sudur olan emr-i hümâyun-ı şevketmakrunum mucibince... derakab hademe ve etbaından birkaç nefer ile hareket edip... evahir-ı Cemaziyel-evvel sene 1182 (Mühimme 166, s. 70), fakat Kırım Hanı Kırımgiray'ın yazması üzerine Ağrıboz adasında oturması münasib görülmüştü; lâkin rahatsızlığı sebebiyle kış geçinceye kadar çiftliğinde kalmasına müsaade istemiş ise de, Kırımgiray'ın '■ısrarı üzerine müsaade olunmamış ve bu sırada da Kırımgiray vefat etmiştir (Mühimme 166, s. 128).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/27

[72] Bundan akdem Kırına Hanı olup halen Rodos. cezirесinde ikamet üzere olan Kırımgiray Han dâme ulüvvühuya hüküm ki (hulâsa):

Siz ki Han-ı rnüşarünileyhsiz halen ikamet üzere olduğunuz cezire-i Rodos'un ab ve havasiyle adem-i ülfet ve imtizacından nâşi mübtelâ-i ilel-i mü-tenevvia olduğunuzu ve Rumeli canibinde vaki çiftliğinize gelip ikametinize müsaade-i şahanemin mebzul kılınmasını tarafıma tahrir eylediğiniz birader-i büzürkvarımz, hâlen Kırım Hanı olan Arslangiray Han bu defa vürud eden kaimesinde hassaten rica ve şefaat etmekle sizi Rodos'tun alıp Gelibolu veya Tekirdağ'ına, ihraç için bir kıta müstemen sefinesi âsticar... evail-i Zilhicce 1180 (Mühimme, 165 s. 198).

[73] Kırım Ham attan düştükten sonra Eflâk beyinin ajanı Rum tabibi Sıropulo tarafından zehirlenerek öldü; Baron do Tot, Kırımgiray'ı zehirleyiciye karşı ikaz etti ise de ehemmiyet vermemişti. Han Öleceğini hissedince ıievbet çalınmasını emretti ve mızıkanın yanık sesleri arasında can verdi (Httmmer, Almanca tabı, c. 8, s. 333).

Vasıf, Kırımgiray'ın fücceten vefatım yazar (. 1, s. 325).

doldurulmaz bir boşluk bırakmıştır. Yerine Arslangiray'm oğlu III. Devletgiray Kırım Hanı olmuştur74.

Iıı. Devletgiray

Arslaneiray'ın ikinci oğludur. Babasının ikinci.defaki hanlığında Kaîgay olmuş ve babasının ölümünü müteakib çiftliğine çekilmişti. Amcası Kırımgiray'ın vefatı üzerine ordunun sefere hareketi esnasında Çorlu civarında kendisine Kırım Hanlığı tevcih edilerek acele Kavşan'a. gönderilmiştir (1182 Zilkade sonları ve 1769 Nisan). Devletgiray, Bucak tarafına geldiği esnada orada kalıp Kalgay tâyin ettiği biraderi Şehbazgiray'ı Kırım'a, gönderdi.

Devletgiray, enerjiden ve ı cevvaliyetten mahrum olup Boğdan âsilerine ve Moskovluya karşı hareket etmesi hakkında müteaddid hatt-ı hümâyunlara. rağmen türlü türlü özürler ileri sürerek bir türlü harekete geçmemiştir. Bundan başka, devlet hazinesinden Kırım şehzadeleri ile Mirza'ya, kabile reisleri ve sekbanlara gönderilmiş, olan atiyyeleri yerlerine vermeyen Devletgiray, hudut civarındaki Kişnev mevkiinden ileri gitmeyip oradan da tekrar Kavşan'a avdet eylemesine mebni fırsat bulan Fevkalâde cesareti ile meşhur olan Kaplangiray'ın hanlığı on bir ay kadar olup çiftliğine geldikten pek az sonra taundan vefat etti; ölümünde otuz iki yaşında bulunuyordu. 75

III Selimgiray (İkinci Defa)

III.Kaplangiray'ın mecburen azli üzerine ikinci defa Kırım Hanı olan Selimgiray, evvelâ İstanbul'a, ve oradan da 9 Ramazan 1184 te (1770 Aralık) orduya gelip serdar-ı ekremle görüştü ve sonra ordu müşaveresi yapıldı ve Hanın Babadağ'ında kışlaması ve Tuna nehri donarsa Ruslara karşı akın yapması muvafık görüldü.

---

[74] Bender seraskeri Vezir Ali Paşa'ya hüküm ki:
maalüiiye tevcih ve ihsan ve Çorlu ile Karıştıran beyninde orduy-ı hümâyun-ı zafer azimetinde iibâs-ı 13i İradetillahi* taâlâ hulûl-i ecel-i mev'udiyle Kırımgiray Han darı-bekaya irtihal etmekle avatıf-ı aliyye-i husrevanemden Kırım Hanlığı müte-veH'a Arslangiray Han-zâde kalkay-ı esbak Devletgiray Han dâmet hilat-ı han-ı olunup biavnihi taâlâ birkaç güne değin ol canipten suk-i matıyye-i sürat edeceği malûm» u oldukta. .. evahir-i Zilkade 1182 (Mühimine 167, s. 106).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/27-28

[75] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/28-29

Temadi eden mağlûbiyet ve Rusların Kırım'ın ileri gelenlerini müstakil olmaları yolunda iğfal etmeleri sebebiyle, Kırım'da Ruslara karşı müdafaa vaziyeti gevşedi. Kırım Ham"nm cüz'i bir kuvvetle Babadağı'nda kalması bir fayda vermiyeceğinden dolayı, Han'ın Kırım'a gitmesine karar verilmiş ve o da îcabeden masarifi havi bir defter vererek külliyetli para istemişti. Kırım Hanının istemiş olduğu para ordu hazinesinde bulunmadığından, keyfiyet pâdişâha arzedilmişti; fakat buna karşı kendisinden bir iş memul olmadığından, verilen paranın beyhude olacağı düşünülüp Selimgiray da parayı almadıkça gitmek istemediğinden, nihayet sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem kendi hazinesinden yüz kese vermek suretiyle Kırım Hanını deniz yoluyla Kırım'a yollamağa muvaffak olmuştur.

Selimgiray Bahçesaray'a gittikten sonra, Kırım seraskeri İbrahim Paşa'nın istediği araba vesair tedariki mümkin malzemeyi tedarik edemediği gibi, düşmana karşı müdafaada da bir hizmeti görülemedi ve Serasker îbrahim Paşa yalnız başına mümk'n olduğu kadar Ur boğası'nı tahkim ile müdafaa tertibatı aldı.

Bu şuada otuz bin Rus ve altmış bin Nogay Tatarının beraber olarak Ur boğazından yaptıkları taarruzda Kırımlıların müstakil olacağız diye yardım etmiyerek dağılmaları üzerine} serasker îbrahim Paşa* esir düşüp Bahçesaray'da bulunan Selimgiray da kaçtığından^ Kırım halkı şaşkın ve başsız bir halde kalmıştır.

Bu vaziyet üzerine Ruslar Kırım'a girip istilâya başladıklarından, Selimgiray deniz yoluyla İstanbul'a kaçmağa muvaffak olarak Kırım'ın işgali haberini hükümete, bildirmiştir (1185 Rebi-ulâhır ve 1771 Ağustos).

Bu hal üzerine Rumeli'deki Kırım sultanları ve mirzaları istanbul'a, davet olunarak Davudpaşa Sarayında görüşülüp içlerinden hanlığa lâyık olan birisinin seçilmesi takarrür etmiş ve epey müzakereden sonra Maksudgiray'ın hanlığa getirilmesine karar verilmiştir. 76

Maksudgıray(İkinci Defa)

III. Sultan Mustafa, Maksudeiray'ı Kırım Hanı tâyin ederken Ruslarla Kırım halkı arasında Kırım'ın istiklâline dair aktedilen anlaşmanın

[76] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/30-31

bertaraf edilmesiyle Kırım'ın Osmanlı devletine bağlı kalmasına çalışmasını tavsiye etmiş ve o da, Kırım Tatarlarının muahedeyi bozmaları, Çerfeeslerî teşvik ve tahrik ile husule gelebileceğini arz ile Kırimgiray Han'ın oğlu Mehmedgiray'ın o tarafa şevkiyle Çerfteslerin ele alınmasını beyan etmiştir.

Kırım, Rus işgali altında olduğundan Kırım Hanı tâbiri lâğvolunarak Maksudgiray'a Tatar Hanı denilip Rusçuk'ta oturtuldu.

Kırım'daki Tatarlar Ruslarla anlaştiktan bir müddet sonra, işin vehametini anlıyarak bizim Ruslara karşı olan temayülümüz mal ve ırzımızı vikaye içindi, diyerek İstanbul'a müteaddid defalar haberler gönderdiklerinden, Kırım'ın harble elde edilmesi kararlaştırılarak sabık Kırım Hanı Devletgiray, çiftliğinden İstanbul'a getirtilip vaziyet görüşülmüştür.

Devletgiray, Kırım'ın işgali için Canikli Hacı Ali Bey'e vezirlik verilip onun kumandasiyle yirmi bin piyade yazılarak deniz yoluyla Kırım'a ihraç yapılmasını tavsiye eylediğinden, dediği kabul olunup kendisi de birlikte olarak Koban taraflarına gitmişti.

Rusçuk'ta bulunan Tatar Hanı Maksudgıray, III. Devlet-giray'ın Koban taraflarına memur edilmesinden dolayı canı sıkılarak :

— Bu madde bizden bir kere sual olunmadan Devletgiray Han'ın rikâb-ı hümâyuna daveti ve Kırım'a azimeti bizim bu mesnetten infisalimize delildir, diyerek hiç kimseye söylemeden Rusçuk'tan kalkıp çiftliğine geldi (27 Rebiulevvel 1187 ve 18 Haziran 1773). .

Maksudgiray'ın bu suretle hodbehod hareketi azline sebeb olup Tatar Pazarcığı kasabasında oturması emredildi ise de77, bir müddet sonra afvolunarak çiftliğine gitti ve 1195 Ramazan ve 1781 Ağustos'ta orada vefat etti. Her iki defaki hanlığı bir sene dokuz aydır. Boğazına ve nefis yemeklere düşkün olup muharebe cephesinde de tedariki mümkin olmayan şeyler isti-yerek nüzul eminini sıkıştırdığından dolayı kendisine aynen erzak verilmeyip bedeli verilmişti. Maiyyetindeki Tatarların köylerde yağmacılığından dolayı vaki şikâyet üzerine pâdişâh kendisini îkaz etmiştir. 78

[77] Vasıf, c 2, s. 256.

[78] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/31-32

Sahıbgiray

1185 H. 1772 M. de Rı darın Kırım işgalleri ve III. Selimgiray'ın kaçması üzerine Kırım ileri gelenlerinin ittifakiyle o sırada Kırımda, bulunmakta olan Sahibgiray vekâleten Kırım Hanlığına getirildi. Bu zat, Kırım Hanı II. Devletgirayzâde Topal Ahmedgiray Sultan'm oğlu idi. Han vekilliğine intihab edilince kardeşi Şahingiray'i kendisine Kalgay yaptı.

Kaynarca muahedesinden sonra Sahibgiray asaleten müstakil Kırım Hanlığında kaldı ve Osmanlı devletinden ayrılmaktaki acıyı his ile bunun neticesinin ne olacağını takdir etmiş olan Kırım halkı, mânevi bir rabıta ile olsun Osmanlı devletine bağlı kalmayı arzu ettiklerinden, Osmanlı padişahının aynı zamanda müslümanların halifesi olduğundan bahis ile halife adına menşur almak üzere İstanbul'a, müracaat ettiler. Bu hususta Ruslarla mutabık kalınarak Bekirpaşa-zâde Mirâlem Mehmed Bey ile Kırım Hanına menşur ve teşrifat gönderildi.

Sahibgiray'm hanlığı Kırım ileri gelenlerinin arzusuna muvafık düşmedi; yani bu esnada Kırım'ı kurtarmak üzere gönderilen Hacı Ali Paşa ile Devletgiray'm Kefe^ye geldiklerini haber alan Kırım büyükleri, Sahibgiray'a-:

— Biz devlet-i aliyyeden ayrılıp muştaki], kalmak istemeyiz, diyerek onu hanlıktan çıkarıp Üevletgiray'ı Han ilân ettiler. Bunun üzerine Sahibgiray Kırım'dan kaçıp 1189 Safer ve 1775 Nisanda Boğaziçi'nde Büyükdere'ye gelip keyfiyeti hükümete bildirdi79 ve daha sonra gelen Kırım heyeti de Devletgiray'ın Kırım Ham intihab edildiğini arz üe menşur istediler.

Sahibgiray .Kırım'dan çıkarılıp İstanbul'a geldikten sonra bir müddet Tekirdağ'ında oturmuş ise de, oranın havasiyle imtizaç edememesi üzerine, 1190 H. 1776 M. de Bursa'da oturmasına müsaade edilmiş 80 ve daha sonra da Çatalca'da bir mesken ve bir çiftlik tahsis edilmek suretiyle otuz üç sene daha yaşıyarak 1222 Muharrem ve 1807

[79] Sahibgiray, Kırım'daki mirzaları kendisine celb eden Devlet-giray'ın teşvikiyle harekete" :gelen Tatarların serbestiyet bizim matlûbumuz değildir ve sana da emniyetimiz yoktur, demeleri üzerine korkup bir gemi ile üç beş günde Boğazca geldiğini hükümete bildirmiştir (Cevdet, c. 2, s. 21).

[80] Mühimine 173 s. 124.

Martta vefat etmiştir. Vekâletiyle beraber müstakil Kırım Hanlığı üç sene on aydır. 81

III Devletgiray (İkinci Defa)

Maksudgiray'ın ikinci defaki hanlığını yazarken kaydedildiği üzere, Kırım'ı istirdat için Hacı Ali Paşa ile beraber Devletgiray, ibtida Taman taraflarına gidip oradan Çerkez ve Nogayîarı toplıyarak Aluşna limanından Kırım'a, gelmişti. Bunlar orada faaliyette bulundukları sırada Osmanlı - Rus anlaşması üzerine Hacı Ali Paşa geri çağırıldığı esnada82 Kırım halkının isteğine mebni Shib gir ay'in yerine müstakil Kırım Hanlığına intihab olundu; kendisine menşur ve teşrifat gönderildi;, fakat Ruslar kendi arzularına göre Osmanlı taraftarı olmayan bir han aradıklarından, el altından Kirini*m ileri gelenlerini tahrik ile Devletgiray aleyhine bir isyan tertip ettirerek onu kaçırdılar ve sonra da güya Devletgiray'ı mevkiinde tutmak bahanesiyle Kırıma asker soktular ve Devlet gir ay yerine Sahibgiray'm biraderi ve Kalgayı bulunmuş olan Şahingiray'ı Kırım Hanı yaptırdılar (1190 Zilhicce ve 1777 Ocak).

kiırım'dan ayrılan Devletgiray, Sarayvize'ye gelerek çiftliğinde oturdu ve dört sene sonra vefat etti. Birinci defasında on bir ay ve ikinci defasında da bir sene on bir ay Kırım Hanlığı yaptı. Vefatında yaşı elliyi geçmişti. 83

Şahingiray

---

[81] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/32-33

[82] Sabıka Kırım Hanı Devletgiray Han dâme ulüvvühuye hüküm ki: Siz ki ban-ı müşarünileyhsin bundan akdem hıtta-i Kırım'ın zabt ve teshiri
zımnında halen Trabzon valisi vezirim Elhac AH Paşa, maiyyetine müretteb asakir ve donanmây-ı hümâyunumla savb-ı memurenize azimet ve maslahat-ı mezkûrenin itmamında gerek siz ve gerek ahlaf-ı hamaset nişanınız olan selâ-tin-i hamiyyet karin teşmir-i sâid-i ikdam ve himmet edip sizden memul ve muntazar olan nebâhat-i asliyeniz aşikâr olup ancak istihsal-i asâyiş-i ibad için saltanat-ı seniyye ile Rusya devleti beyninde akd-ı müsaleba peziray-ı revabıt-ı nizam olmaktan nâşi beyneldevleteyn sulh ve salâh hasıl olmuştur. Sizin ve maiyyetinizde olan selâtin ve biraderlerinizin sadıkane hizmetiniz bir türlü feramuş olunur mevaddan olmayıp elhaletü hazihi Rusyalu ile inikad bulan müsaleha ve muhadenete binaen sizin ol canibte tevakkuf ve âramınızi mûcib bir bal kalmadığından yanınızda olan selâtin ve karındaşlarınız ile çiftliğinize vürud eylemeniz babında. . . evasıt-ı Şevval sene*1188 (Mühimme 166, s. 255).

[83] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/33-34

II. Devletsiray Hanın torunu ve Topal Ahmed giray Sultan'm oeludur. Biraderi Sahib giray'ın müstakil olarak Kırım Hanlığında bulunduğu sırada Kalgay olmuştu. Şahingiray, Osmanlı taraftarı olmayıp bir müddet Petersburg'ta oturup Ruslarla ünsiyet etmiş ve orada sefahat hayatına alışmış olmasiyle, Devletgiray'ın kaçması üzerine Kırım'a gelmiş ve Rusların Kırım halkını tazyik etmeleri neticesinde hanlığa seçilmiştir.

Şahingiray, Rusların kendisini Kırım Hanı yaptırmak hususundaki lûtuflarına karşı Rus devleti himayesini memnuniyetle kabul edeceğini împaratoriçe II. Katerina'ya yazarak himaye istediğinden, arzusuna muvafakat olunmuş ve bu suretle Şahingiray Rusların kucağına oturmuş/tur.

Hanlığa intihabını müteakib menşur ve teşrifat almak üzere dört Tatar ile yanlarında bir de Rus bulunan bir heyet İstanbul7a gelmişlerse de, hükümet bunun hanlığını meşru bulmayarak esbâk Kırım Hanlarından III. Selimgiray'ı Han yaparak Kırım'a göndermiştir (1191 Zilhicce 1777 Aralık). .

III.Selimgiray(Üçüncü Defa)

Selimeiray hakkında umumî hürmet olmakla beraber, Ruslar kendi adamları olan Şahingiray'ı mevkiinde tutmak istiyerek, kendisini mu-hafaza için yanma Rus kuvveti bıraktılar ve bu suretle Kırım'da biri Osmanlıların diğeri Rusların tuttukları iki Han bulundu; gayrı tabiî olan bu hal huzursuzluğu mûcib oldu; halk Şahin-giray'ın yanındaki Rus kuvvetlerine hücum ile bir haylisini katleylediklerinden, bu hal Rusların bekledikleri neticeyi verdi ve bu bahane ile Rus Generali Prozervski kumandasiyle Kırım'a asker sevkedildi ve iki taraf arasındaki çarpışma esnasında tutu-namıyacağım anlıyan Selimgiray kaçmağa mecbur oldu (1192 H. 1778 M.).

III. Selimgiray, bundan sonra beş sene daha yaşıyarak yetmiş üç yaşında Vi%esarayidaki çiftliğinde vefat etti (1200 Şevval 1786 Ağustos).

Şahıngiray

Ruslar. Şahinsriray'ı himaye ile tekrar makamına oturttular. Rusların bu müdahalesi Osmanlı-Rus harbini intaç edecek durum arzederken, Fransa'nın tavassu-tiyle 1193 H. 1779 M. de Aynalıkavak köşkündeki görüşme üzerine, Kaynarca muahedesi tenkih suretiyle izah edilip bu arada Şahingiray'ın kayd-ı hayat üzere Kırım Hanlığı kabul edilerek kendisine menşur ve teşrifat yollanmıştır.

Bundan sonra iyice şımaran ve Ruslara dayanan Şahin-giray'ın Tatarların hazmedemiyeceği halleri, frenk usulü üzere hareketi, genç çocukları asker yazarak itiraz edenleri îdam etmesi, şarap içmesi ve saire gibi halleri halka ağır geldiğinden ve onun bu haline karşı küfrüne hüküm yollu verilen fetvalar da halkın galeyanını mûcib olduğundan, vukua gelen ayaklanmada Şahin-giray tutunamıyarak Yenikale ve Kerç taraflarına kaçmış ve yerine Şahingiray'a aleyhdar olan Mraderi Bahadırgiray Han ilân edilmiştir (1196 H. 1782 M.) 84

Bahadırgıray

Halkın Kırım Hanı olarak intihab ettiği (lırgiray'm Hanlığını tasdik için menşur ve teşrifat almak üzere /vin/n'dan istanbuVa. bir heyet gönderildi ise do, Osmanlı hükümeti, kendisine gönderilecek muharreratın on iki mirzanın imzasiyle gelmediğini görerek, istenilen menşur ve teşrifatı göndermedi. Çünkü Şahingiray kaçarken mirzaların bazılarını da beraberinde götürdüğü için imza noksandı.

Şahingiray, kaçtıktan sonra Rus Generali Potemkin'e dehalet etti ve kendisine verilen Rus kuvvetleriyle bizzat Po-temkin de beraber geldi ve Şahingiray o sayede Kırım Hanlığını tekrar elde ederek Bahadırgiray'ı hapseyledi.

Bir müddet sonra, yani Rusların Kırım'ı işgal ettikleri sırada, Bahadırgiray hapisten kurtulup yi&asa'ların yanına gitti, ve nihayet Tekirdağında. ikamete memur edilerek oradaki çiftliğinde vefat etti. Ölümünde altmış dokuz yaşında idi. 85

Şahingiray

[84] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/35
[85] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/35-36

Rusların himayesiyle üçüncü defa hanlığa iadeedildi; artık Kırım'ın Rusya'ya ilhakı zamanı gelmişti. 1198 H. 1783 M. de Kırım yarımadası Ruslar tarafından ilhak edilmiş olduğundan, Şahingiray'ın ismen olan hanlığı da
sona ermiştir.

Şahingiray'ın bundan sonraki ak beti, tarihimizin Osmanlı vekayii kısmının onaltmcı bölümünde gösterilmiş olup kendisinin Osmanlı hükümetine ilticasından sonra Rodos'ta katli 1201 H. 1785 M. senesindedir.

Kaplangiray 1707—1708 1713—1716 1730—1736
II. Selimgiray 1743—1748
I II. Kaplangiray
1770
XVIII. Asırdaki Kırım Hanları
Hacı Selimgiray 1670—1677 -1684—1691 1692—1699 1702—1704
II. Menğligİray 1724—1730 1737—1739
I Devletgiray
1699—1702 1708—1713
Saadetgiray
1717—1724
Halimgiray 1755—1758
III. Gazigiray 1704—1707
Kırimgiray 1758—1764 1768—1769
Bahtgiray
1784—1792
(Koban hanı)
I II Fetihgiray
1736—1737
III. Selimgiray 1764—1767
1770—1?71 1777—1778
Selâmetgiray
veya Ahmed çoban
Âdilgiray
Kara devlet-86

[86] Şahingiray

giray
1716—1717
I. Arslangiray
1748—1764

Ahmedgiray
Bahadirgiray
1782
Şahingiray
1777—1783
Şehbazgiray
1789
I Halimgiray
(Gülbün-i hanan müellifi)
III Devletgiray
1769—1770 1775—1777
I Selâmetgiray
1739—1743
Maksudgiray
1767—1768
1771—1773
II. Sahibgiray

XVIII. ASIRDAKİ MEKKE-Î MÜKERREME EMÎRLERÎ

Tarihimizin üçüncü cildinin ikinci kısmında Mekke Emîri Şerif Saad'ın 1113 H. 1702 M. senesine kadar emirlikte kalarak o sırada Mekke kadısı bulunan şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi vasıtasiyle yerine S a id'i Mekke emîri tâyin ettirmiş ve yeni
emîre 1114 Cemaziyelâhır (1702 Ekim) tarihli tâyin fermanı gönderilmiştir.
Mekke emirliği için bir kısım şerifler arasındaki ihtiras, Hicaz asayişini her zaman karıştırmakta olduğundan, Şerif Said'in babasından sonra Mekke emîri olması ve bu suretle emirliğin babadan oğula irsî şekilde intikali hoşnutsuzluğu mûcib olmuştu.

Emirlikteki bu değişiklik sebebiyle Şerif Sâad'in yeğeni Şerif Abdülmuhsin bin Ahmed îbn-i Zeyd, Cidde paşasının yardımiyle amcasının kuvvetlerine galebe ederek Mekke'yi işgal eylemiş ise de, hükümet tarafımlan Mekke emirliği fermanı Şerif Abdülkerim bin Mehmed adına gelmiştir (1116 Rebiul-evvel ve 1704 Temmuz) fakat Mekke'den kaçan Şerif Said'in babası Şerif Saad, Urban'dan topladığı kuvvetlerle Mekke üzerine yürüyerek. emir Abdülkerim'in kuvvetlerine galebe çalıp emirliği elde etmiş ise de, on sekiz gün sonra vefat ettiğinden oğlu Şerif Said ikinci defa Mekke emîri tâyin edilmiştir (1116 Zilhicce).

Şerifler, emirliği inhisarı altına alan ve Zevi Zeyd ailesinden olan Şerif Saad ailesine karşı cephe almış olduklarından, hükümet buradaki gailenin büyümesinden korkarak âdeta cebrî surette emirliği elde eden Şerif Said'den memnun olduğunu beyan etmekle beraber, Mekke emirliğine bütün şeriflerin de memnun olacakları Al-i berekâtftan bulunan sabık emîr Abdülkerim bin Mehmed'i tekrar tâyin eylemiştir (1117 H. - 1705 M.),

Şerif Abdülkerim 1123 H. - 1711 M. tarihine kadar emirlikte kalmış ve Şam valisi Nasuh Paşa ile aralarının açılmasına mebni onun yazmasiyle azlolunarak yine Zevi Zeytfden Şerif Said bin Saad tekrar Mekke emîri olmuştur.

1129 Rebiulahırda (1717 Mart) Şerif Said'in vefatı üzerine sabık emîr Şerif Abdülkerim bir.hamle yapıp emirliği elde etmek istediyse de, emirlik menşuru Said'in büyük oğlu Şerif Abdullah namına gelmiştir.

Bundan sonra Mekke emirliğini elde etmek için Zevi Zeyd ve Âl'i berekâftan gelen emirlerin ve aynı ailelerden olan şeriflerin birbirleriyle uğraşmaları yüzünden sık sık tebeddülat olmuş, yalnız Şerif Mes'ud bin Said'in emirliği on sekiz sene sürdüğünden, Mekke ve havalisi şeriflerin rekabetinden azade kalarak sükûnete kavuşmuştur. Şerif Mesud 1165 H. -1752 M. senesinde vefat etmiş ve kardeşlerinin muvafakatleriyle yerine Şerif Mesaid bin Said intihab edilerek kendisine emirlik berat gönderilmiştir. Buna karşı yeğeni Mehmed bin Abdullah muhalefete kalkıp silâha sarıldı ise de, muvaffak olamıyarak itaate mecbur olmuştur.

Şerif Mesaid iki üç ay kadar biraderi Şerif Cafer'in emirliği müstesna olarak, on dokuz sene emarette kalmış, müdeb-birâne hareketi ve

Urban üzerindeki nüfuzu sayesinde hem Hicaz'ı ve hem de Osmanlı hükümetini idare etmiş ve aleyhine hareket eden Al-i berekâftan Şerif Abdullah bin Hüseyin'i bertaraf etmiştir. Şerif Mesaid 1184 Muharrem 27 ve 1770 Mayısında vefat etmiştir^

Malûm olduğu üzere, bu tarihlerde hükümet 1182 H. - 1768 M. seferi diye meşhur olan Rus seferiyle uğraşarak ordunun mağlûbiyetten mağlûbiyete düşmesi sebebiyle Şerif Mesaid'in ölümü üzerine Mekke emîrliğindeki hâdiselere bakacak durumda değildi; bundan başka, Mısır'da Bulutkapan Ali Bey isyan ederek kendisini hükümdar îlân eylemiş olduğundan, Mısır ve Hicaz ahvali de karışmıştı.

Şeriflerin Al-i berekât denilen kolundan olup Mısır'da oturmakta olan Şerif Abdullah bin Şerif Hüseyin, Bulutkapan Ali Bey'in mûtemed kumandanlarından Ebüzzeheb Mehmed Bey ile sevkedilen kuvvetlerle Mefefee'ye gelerek, sahte bir fermanla Mekke emirliğini ilân eylemiştir.

Şerif Mesaid, vefatından evvel yerine kardeşi Abdullah bin Said'in emîr olmasını vasiyyet etmişti; fakat kardeşleri bunu istemiyerek diğer kardeşleri Şerif Ahmed bin Said'in

emirliğini muvafık görerek bunu hükümete arz etmişlerdi; işte bu sırada elinde bir sahte menşur ve fermanla Mısır'dan gelen Şerif Abdullah bin Şerif Hüseyin, Emir Ahmed'in yerine kendisinin Mekke emîri olduğunu ilân eylemiştir (18 Rebiul-evvel 1184 ve Temmuz 1770).

Şerif Abdullah'ın sahte emirliği üç ay kadar sürmüş ve bu sırada Şerif Ahmed'in beratı gelmesi üzerine vaziyet anlaşılmış ve Mısır kuvvetlerinin avdeti sebebiyle Şerif Ahmed başına topladığı kuvvetlerle Mekke'ye girip Şerif Abdullah'ı kaçırarak emirliği elde etmeğe muvaffak olmuştur.

Şerif Ahmed, Mekke emirliğinde rahat edememiştir; buna karşıda yeğeni, yani Mesaid'in oğlu, Şerif Sürür meydana çıkarak kendisini epey uğraştırmış, cesur ve cüretkâr olan Şerif Sürür, 1186 Zilkade ve 1773 Şubatta Mekke'yi işgal ile onsekiz yaşında Mekke emirliğine intihap olunarak emirliği hükümetçe de tasdik edilmiştir.

Şerif Sürür, yedi sene amcası Şerif Ahmed'le uğraşmış, nihayet Ahmed'i yakalıyarak hapsetti ip amcasına yardım eden Urban'ı tedip eyliyerek iyi idaresi ve hac yolunu selâmette tutması hasebiyle

hükümetçe sevilmiştir. Şerif Sürür onalti sene Mekke emirliği yaptıktan sonra otuz beş yaşında vefat etmiştir (12 Rebiulâhır 1202 ve 21 Mart 1788).

Şerif Sürur'un yerine şeriflerin intihabiyle kardeşi Şerif Galib bin Mesaid seçilmiş ve emirliği hükümetçe de tasdik olunmuştur; fakat bunun emirliğine karşı da yine diğer şerifler ve biradt rzâdesi olup külah kapmak isteyenlerin tahrikleriyle henüz on iki yaşında bulunan Abdullah bin Sürür amcasına karşı koyup mlicadeleye kalkıştı. Şerif Galib ile Abdullah bin Sürür taraftarları arasında Mekke içinde dört gün dört gece muharebe olup atılan kurşunlardan Hacer-i eusad'in bir köşesi kopmuştu; neticede Şerif Galib muhaliflere galebe çalarak vaziyetini kuvvetlendirdi ise de, bu defa İYeceTden doğru yayjlan VehhabPleTİn tehdidiyle karşılaştı ve bu tehlikeli durumu hükümete bildirerek yardım istedi.

Şerif Galib'in emirliği zamanında Mekke, Medine ve havalisi VehhabVleria işgaline uğradı ve buraların istirdadına Mısır valisi Mehmed Ali Paşa memur edilip Mekke emirliği ayrı bir şerif ailesinden ve Zevi

Osmanlı hükümdarlarının îslâm halifesi olarak tanınmalarına mebni Hicaz kıtasındaki asayişin teminine ve muhtelif îslâm bölgelerinden gelen ziyaretçilerin emniyet içinde hac farîz sini ifa etmeleri hususunda göstermiş oldukları gayrete rağmen, mâalesef çok zaman burası ve bilhassa Mekke ve havalisi asayişsizlik içinde kalmıştır.

Bu asayişsizlik, Urbanın yağmacılığından ileri gelmekle beraber, çok zaman emrliği elde etmek isteyen şeriflerin mücadeleleriyle vukua gelmiş ve bunlardan herhangi bir tarafın Urbanı elde etmeleri bu yağmacıların Mekke, Taif ve diğer şehirleri yağmalamaları ve kan dökmelerine sebep olmuştur. Kısa olarak söylemek lâzım gelirse, .Hicaz'daki asayişsizliğe Urbandan ziyade şeriflerin mücadeleleri sebebiyet vermiştir.

Osmanlı hükümeti, şerif intihabı işinde ya Şom valisi ve emirülhaccm yahut Mısır valisinin veyahut da şeriflerin tavsiye ettikleri birisinin gösterilmesiyle Mekke emîri tâyinini yapmış ise de, bu tâyine karşı aksülâmeller de vukua gelmiş ve devletin başına gaileler açılmıştır; bilhassa Osmanlı hükümeti^ haricî bir harb işiyle meşgul olup mağlûbiyet de zuhur, ettiğine göre, Hicaz işini oluruna bırakarak galip

gelene menşur göndermek yolunu tutmuş ve o menşur gönderilene karşı bir muHalif çıkıp galebe ettiği takdirde, mahallinden gelen bir mahzarla onun da emirliğini tasdik cihetine gitmiş ve bu suretle merkez zayıfladıkça buradaki hükümet nüfuzu da kırılarak idare-i maslahat tarafına gidilmiştir. 87

XVIII. ASIRDA EFLÂK VOYVODALIĞI

Bir İcmal

Karlofça muahedesiyle Avusturyalılar Erdel yani Trans'ilvanya'yı elde ederek bilhassa Eflâk hududuna dayanmışlardı; bundan dolayı Eflâk ve Boğdan voyvodaları, metbûları olan Osmanlı devletinin zayıflamasından dolayı vaziyete göre iki yüzlü siyaset takip ediyorlar; evvelkisi Avusturya ve diğeri de Rusya'ya, meylederek imparatorlarla gizlice muhabere eyliyorlardı. Bundan dolayı hükümet o tarihlere kadar mahallî kanunlara göre intihapla tâyin etmekte olduğu voyvoda tayini usulünü değiştirerek, yerli voyvodalara karşı emniyetsizlik sebebiyle hükümet işlerinde hizmet gören istanbullu Fenerli Rum-lardan voyvoda tâyin etmeğe başlamıştı.

1693 de aslen Tatar olan Kostantin Kantemir öldükten sonra, yerine Boğdan voyvodalığına oğlu Demetriyos Kantemir voyvoda intihap edilidiyse de, Osmanlı hükümeti bu intihabı tasdik etmedi ve bu yüzden çıkan isyan üzerine Demetriyos Rusya'ya, kaçtığından, hükümet Boğdan'ın voyvoda intihabmdaki hakkım kaldırarak bundan sonra voyvodaları kendisinin tâyin edeceğini ilân etti ve ilk olarak divan-ı hümâyun tercümanlarından Nikola Mavrokordato'yı Boğdan voyvodalığına tâyin eyledi.Daha sonraki tarihlerde Osmanlı satvet ve nüfuzu azaldıkça

gerek Rusların ve gerek Avustuıyahların tesirleriyle bu Fenerli Kumlar arasında da metbuları aleyhine çalışan voyvodalar görüldü.Bu hususta Osmanlı hükümetinin idare tarzının bozukluğunun,verilen emirlerin dinlememesinin de tesiri vardı. Osmanlı hükümetinin kendisine bağlı bildiği Fenerli'lerden voyvoda tâyin etmesi, Eflâk ve Boğdan'da iyi karşılanmamıştı; halk bu yabancı beylere karşı nefret

[87] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/38-41

duyuyordu; buna rağmen bir buçuk asra yakın bir zaman bu yerli voyvodaların bir çoğunun hıyaneti, Osmanlı hükümetini bu yola sevketmişti; fakat FenerlVler de voyvodalıkları idare cihetinden evvelkileri aratmışlardır.

Fenerli voyvodalar, birbirlerine rakip aileler arasından gönderildiklerinden, bu rakip aileler hükümet erkânına sokularak türlü türlü desiselerle rakiplerini yıkıp voyvodalığı elde etmek ve halkı soyarak hem keselerini doldurmak, hem de hamilerini doyurmak için çalışmışlardır. 88

VOLVODALAR

Kostantın Brankovano

Osmanlı hükümeti 1110 H. -1699 M. de Kalofça muahedesini akdettiği sırada, Eflâk voyvoda'lığında Kostantin Brankovano Basaraba bulunuyordu89. Brankovano, büyükharbte düşman tarafına gizlice zahire ve saire vermek suretiyle metbûu aleyhine hareket etmiş olmasına rağmen, nüfuzuna mebni bu hareketine göz yumulmuş90 ve hattâ hakkında fazlaca teveccüh gösterilmiş ve bu suretle seleflerinden hiç birisine nasib olmayan bir itimada mazhar olarak voyvodalığı yirmi beş sene devam etmişti. Hakkındaki teveccühe mebni 1114 Zilhicce ve 1703 Mayısta davet edilerek İstanbul'a, gelmiş 91 ve birkaç ay kaldıktan sonra mu-azzezen yine Eflâk'a gönderilmişti92.

---

[88] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/41-42

[89] Eflâk voyvodaları cetvelinde buna Rumence Brankovano denilmekte olup Nusretnâme ile Raşid tarihinde ve Mühimme^kayıtlarında Kostantin diye zikredilmektedir. Hammer, Brankovan Kantakuzen Basaraba diyor

[90]Brankovan büyük harbde Osmanlı devleti aleyhine Ruslar ve Âvus-turyalılarla gizlice ittifaka teşebbüs etmiş ve her ihtimale karşı bütün hazinelerini hudut kalelerinde sakladığı duyulmuştu.

[91] Bu hususstaki hüküjtn sureti (Mühimme 124, s. 101). Eflâk voyvodası Kostantin voyvodaya hüküm ki :

Mülk-i mevrusum olan Eflâk ve Boğdan memleketlerine voyvoda olanlar atabe-i aliyye-i husrevnâme yüz sürmek mûtad-ı kadim, olmağla sen ki voy-voda-i merkumsun sen dahi gb deb-i kadim üzere gelip süddei seniyye-i sipihr irtifaıma rûmal eylemen için hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunumla ferman olmağın husus-ı mezbur için küçük mirahorum olan Selim dâme mecdühu tâyin ve irsal olunmuştur; imdi emr-i şerifim vusulünde... boyarlardan birini vekil nasbedip sen kendin, mumaileyh ile kalkıp gelip paye-i serir-i saadetmasır-i mülükâneme yüz sürüp bu kaide-i kadimeyi eda ve tekmil eyliyesin. evahir-i Zilhicce 1114

[92] 3 Mühimme 124, s. 211, sene evahir-i Safer 1115 * (Edirne'den Eflâk'a kadar yol üzerindeki alâkadarlara hüküm).

Harb içinde on iki sene hem Osmanlı hükümetini ve hem de düşman tarafını idare etmiş olan Brankovano'ya karşı sevgi gösteren II. Mustafa, harbden sonra onu âdeta kayd-ı hayat şartiyle voyvodalıkta bırakmıştı; epey aleyhdarları vardı; bunlar kendisine karşı diş biliyorlardı; fakat hükümetin voyvodaya emniyeti olduğundan, bir şey yapamıyarak fırsat bekliyorlardı. O taraflara âid bütün hudud işlerinde kendisinin mütaleası alınıyordu; Boğdan'a da damadı Duka Bey voyvoda tâyin edildiği için nüfuzu büsbütün artmıştı.

îşte kendisine karşı gösterilen fazla tevveccühten dolayı kabaran Brankovano Voyvoda, kendisine kıral dedirtip para kestirerek hem-hudut hükümdarlarla münasebetlerde bulunmağa başlamıştı.

Brankovano Voyvoda, Ruslarla yapılan Prut muharebesine takaddüm eden günlerde Büyük Petro'yu Boğdan'a. girmeğe teşvik edip 93Rus kuvvetlerinden kendi tarafına bir miktar kuvvet getirterek kendisinin de bunlara ilâve etmiş olduğu askerlerle tbrail kalesini işgal ile yakıp halkını esir etmesine mebni, muharebe esnasında bu hiyanetine göz yumulmuş, bunu la bera-kendisine karşı îtimad zail olmuştu.

Uzun seneler voyvodalıkta bulunmuş olan Kostantin Brankovano'nun derhal azli bunun komşu memleketlere kaçmasına sebebiyet vereceğinden, Prut muharebesinden sonra da Ruslarla olan ihtilâfa mebni kendisine ses çıkarılmıyarak güler yüz gösterilmek suretiyle avutulmuştu. Nihayet zamanı gelince (1126 Rebiulevvel (1714 Mart) azlolunup metbuuna karşı düşmanla işbirliği yaptığından ve bundan başka halka karşı mezaliminden dolayı katli hakkında verilen fetva ile beraber o tarafların ahvaline vakıf Mustafa Ağa gönderilmiştir 94.

Hükümet Kostantin Brankovano'nun azli dolayısiyle silâha sarılması ihtimalini düşünerek Rumeli beylerbeğine tedarikli bulunmasını bildirdiği gibi, voyvodanın gönderilen memura teslim edilmesi için Eflâk başpapaziyle boyarlarına ve diğer alâkalılara da hükümler

---

[93] îbnülemin tasnifi, Hariciye vesikaları No. 1114.

[94] Bâdelyevm devlet-i aliyyenin gaza ve cihad için bir tarafa hareketi vukuunda meafurun memâlik-i mahruseme mazarratından emniyyet mürtefi olup... bilfiil Şeyh-ül İslâm Mevlâna Mahmud'dan istifta olundukta Sul-tan-ı Müslimin hazretlerinin yine taife-i kefereden bir taife itaat etmeleriyle taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kendü cinslerinden biri üzerine voyvoda tayin olunup ve taraf-ı saltanat-ı seniyye ile içtima ve ittifak ve ahd ü misak üzere iken mezkûr voyvoda hiyanet ve fesadata sülük ve âdây-ı din ü devlet olan kefere ile müttefik olup imdat ve ianet ve kıla-ı Sultaniyeden bazısını tahrip... ağniya ve fıkara ve reayanın emvalini nehb ve garet ve katl-i nüfus eyleyip beynennas şuran îka ve müfsid-i sâi filarz olduğu şer'an sabit olsa mezkûr voyvodanın şer'an katli vacibtir, tehirinde esemm-î azîm vardır deyu fetva vermekle... (Mühimme 120, s. 202, evail Rebiulevvel 1126).

göndermiş ve aynı zamanda Rumeli valisi, Kırım Hanı Kaplangiray da vaziyetten haberdar edilmiş ve Eflak boyarlarına da yazılmıştır95.
Koca Mustafa Ağa'ya verilen fermanda tâyin edilecek voyvodanın isim yeri açık bırakılarak vaziyete göre boyarlardan birisinin tâyini onun reyine havale olunmuştur. Eflâk'a, giden Koca Mustafa Ağa, alayla voyvodanın sarayına giderek kendisini karşılayan voyvodaya azlini tebliğ eyliyerek tstanbuPa. götüreceğini söylemiş ve bu suretle boyarların kararıyle Bran-kovano'yu tevkif ettirip karşısında durmakta olan boyarlardan îstefan'i voyvoda yapmıştır 96.

Sabık voyvoda derhal Bükreş'ten çıkarılarak icabında nefsini muhafaza için beslemekte olduğu iki bin kadar Sirke Kazağı derhal dağıldı; Mustafa Ağa, Kostantin Brankovano'yu ailesiyle beraber İstanbul'a, getirdi (17 Rebiulâhır 1126 ve 28 Nisan 1714).
Kostantin, evvelâ iki yüz kadar adamiyle Yedikule^de hap-solunup bütün emvali müsadere edildikten sonra Yedikule'dçn alınarak Bostancıbaşı çardağında da bir müddet alıkonulduktan sonra, adamlariyle tersane zindanına konuldu ve nihayet 16 Şaban 1126 Ağustos 1714 de dört oğlu ve baş boyariyle birlikte Yalı-köşkü önünde boyunları vurularak teşhir edildikten sonra cesedleri denize atıldı ve zevcesiyle kızları da Bursa?da oturmak üzere oraya gönderildiler97.

Îstefan Kantakuzan

Kostantin Brankovano'nun yerine tâyin olunan îstefan Kantakuzan'e98 büyük imparahor Mehmed Ağa ile bir fermanla voyvodalık menşuru yollanarak hükümeti tasdik edildikten sonra sele-finin bütün mal, mülk ve servetinin bir defterinin yapılması ve Eflâk

---

[95] Mühimme 120, s. 202 ve İbnülemin tasnifi. Hariciye vesikaları No. 112, 113 ve 114.
[96] Bu hususta Nusretnâme şöyle diyor :
"...Mustafa Ağa alayla Bükreş'e Kostantin'in sarayına varıp voyvoda kendisini karşılamış ve Mustafa Ağa ilk söz olarak padişahımız seni beylikten azl ve ehl ü ıyalinle İstanbul'a, istedi; muhalefet ederseniz Kırım Hanı Rumeli askeri huduttadır, demesi üzerine Kostantin'i tevkif ile bir odaya hapsettiler; bunu müteakib Mustafa Ağa karşısında duran Îstefan adındaki Ispadarbaşıya padişahımız seni Eflâk voyvodası nasbetti diyerek arkasındaki hil'ati giydirdi..." İbnülemin tasnifi hariciye vesikalarında Kostantin'in azl ve tevkifi için büyük Mirahor Mehmed Bey'in gönderildiği kaydediliyor (ibnülemin^ Hariciye vesikaları No. 112, 113). Mehmet bey'inyeni voyvoda'ya voyvodalık beratı götürmüş olduğu iki not aşağıdaki hükümde görülüyor.
[97] Nusretnâme* den.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/42-45
[98] Buna fermanda îstonikoğhı Îstefan denilmekledir. Istonik, Çaşnigir-başı yani sofracıbaşı demek olup aynı zamanda bir rütbedir.

halkının himaye edilmesi tavsiye olundu99 ve daha sonra da kendisine hil'at gönderildi.100

Rumenlerden son Eflâk voyvodası olan îstefan Kanta-kuzen, bir buçuk sene kadar voyvodalık etti ve 4 Muharrem 1128 ve 30 Aralık 1715 te, yani Avusturya ile yapılan seferin başında azlolunarak yerine 10 Muharremde (5 Ocak 1716) Boğdan voyvodası İskerlet (Skarlat) oğlu Nikolaki tâyin edilip sabık voyvodanın da hesabını görerek İstanbul'a, gelmesi emrolundu101. Istefan, gönderilen ferman üzerine İstanbul*a. gelerek Fener'de oturdu; fakat yeni Eflâk voyvodası Nikola Mavrokordato tarafından gönderilen mektublarda sabık voyvodanın Avusturyalılarla gizlice muhaberelerde bulunmuş olduğuna dair elde edilen vesikalar hükümete yollanmış olduğundan, bu suretle hıyaneti sabit olan tstefan Kantakuzen, babası ile birlikte konaklarmdan alınarak 29 Muharrem 1128 ve Ocak 1716 da Hasbahçe"1-deki Bostancıbaşı dairesinde hapsolunarak 17 Cemaziyelâhır (29 Mayıs 1717) babasiyle beraber boğulup cesetleri denize atılmıştır102. Bu yüzden Mavrokordato ve Kantakuzen aileleri arasındaki husumet şiddetlenmiştir. 103

---

[99] îstefan voyvodaya hüküm ki:
Sen ki mumaileyhsin rikâb-ı hümâyunumda bilfiil büyük mirahorum olan... Mehmed dâme mecdühu taraf-ı hümâyunumdan memur olduğu üzere vilâyet-i Eflâk'a senin voyvoda nasbolunduğunu îlâm eyleyip ve senden her veçhile sadakat ve istikamet ile hizmet memul olmağla imdi işbu emr-i şerifim vusulünde selefin Kostantin voyvodanın ve oğullarının ve adamlarının gerek nukud ve gerek natık ve samit ism-i mal itlak olunur bilcümle emval ve eşya ve emlâk ve devab ve mevaşilerinden asla ve kata bir nesneleri mektnm kalmamak üzere cümlesi büyük mirahorum Mehmed dâme mecdühu marifetiyle tahrir ve defter ettirip Ve uhdene lâzım geldiği üzere Eflâk memleketinin hıfz ve harasetinde ve reaya ve berayasımn hümayet ve siyanetlerinde... ve sair fermanım olan hidemât-ı alîyyemin tetmim ve temşitinde bezl-i vus-u kudret eylemen babında fermân-ı âlişanım sâdır olmuştur (Mühimme 120, s. 168 sene 1126 evahir-i Rebiuîevvel).

[100] Mühimme 120, s. 176.

[101] Bu hususa ^.aîr olup üzerinde "mucibince tevcih oluna" hatt-ı hümâyunu yazıh 4 Muharrem 1128 tarihli telhis sureti:
Arz-ı bende-i bîmiktar budur ki şevketlu, kudretlu inayetlu, mehabetlu pâdişâhım,
Eflâk voyvodalığı halen Boğdan voyvodası olan îskerletoğlu Nikolakî voyvodaya ve Boğdan voyvodalığı sabıka Boğdan voyvodası olup bu tarafta meks üzere olan Mihal voyvodaya avatıf-ı aliyye-i şahanelerinden inayet ve ihsan-ı hümâyunları buyrulmak münasib olmağın zikrolunan voyvodalıklar veçhi meşruh üzere tevcih ve halen Eflâk voyvodalığından ref olunan îstefan hesabını görüp bu tarafta ikamet eylemek üzere gelmesi için emr-i şerif-i âli-şanları ısdar ve irsaline izn-i hümâyun-ı mülükâneleri erzanı buyrulmak babında emr-i ferman.. . 14 Muharrem 1128 (Cevdet Tasnifi, Hariciye vesikaları, No. 3752).

[102] Nusretnâme.

[103] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/45-47

Nikola Mavrokordato

îstefan Kantakuzen'in yerine Boğdan'dan Eflâk Voyvodalığına nakledilen Nikola,yerli voyvodalara alışmış olan halk tarafından iyi karşılanmadığı gibi, hiyaneti sabit olan îstefan Kantakuzen'in îdamına sebep olduğundan dolayı da kendisine nefretle bakılıyordu; bundan dolayı Kantakuzen ailesi ve taraftarları Niko-la'yı devirmek için faaliyete geçtiler; Avusturya ile devam eden muharebe dolayısiyle Nikola'ya karşı muhalefete kalkan bazı Eflâk boyarları, yani Rumen zadeganı, isyan ile Avusturyalılarla birleşmişlerdi104.

Eflâk âsileri Avusturya kuvvetleriyle birlikte ansızın Bükreş'i basarak Voyvoda Nikola'yı esir edip götürdüler; bunun üzerine hükümet N ik o 1 a'nın yerine rjiraderi Y a n a ki (Jan, Yuvan)yi tâyin ederek göndermiş 105 ve keyfiyet Erzurum valisi olup Yergöğü muhafazasında bulunan Vezir M e hm e d Paşa'ya ve diğer alâkadarlara bildirilmiştir106.

İskerletzade Yanaki

Yeni voyvoda Yanaki'yi makamına oturtmak IskerletzadeYanaki Sm Kırım Hanı Kaplangiray ile yeniçeri ağası olup kendisine vezirlik

---

[104] Kalgay Safagiray Sultan dâme ulüvvühuya hüküm ki: .
Din ve devlet-i aliyyemizin düşmanı olan Nemçe mehazili canibinden »«.*- namında bir kaptan vilâyet-i Eflâk muzafatmdan Oltu (Olt) suyunun verasında vaki boyarlar ve reaya eşkiyası üzerine müstevli ve anlar dahi takib ve Niğebolu ve Rahva mukabilinde ve havalilerinde vaki kasabat ve kuraya gelip ehl-i İslâm ile muharebe ve mukatele ve katl-i nüfus ve nehb ve garet-ı emval ile îsal-i haşarata mübaderet eylemeleri üzerine Müfti Ebu İshak İsmail Efendi tarafından verilen fetva üzerine tediplerine hüküm yazılan Kalgay Safagiray memur edilmiştir (Mühimme 126, s. 28, sene 1129 evasıt-i Cemaziyelevvel). Bu husus hakkında Niğebolu sancağı mutasarrıfı Vezir ibrahim Paşa'ya ferman gönderilmiştir (aynı Mühimme, s. 30).

[105] Eflâk voyvodası olan Iskerlet-zâde Yanaki'ye hüküm ki: Halen vilâyet-i Eflâk voyvodalığı avatıf-ı aliyye-i husrevanemden mukaddema biraderine tevcih olunduğu veçh üzere sana inayet ve ihsanım olmağla biran evvel senin makarr-ı hükümetine takrir ve istikrarın hususu nâme-i hümâyun-ı nıülâtefet nümunumla cenab-ı emaretmaab.. . Kaplangiray dâme maalîhiye tevcih ve sipariş ve voyvodalığın beratı dahi muaccelen tahrir ve derakap tarafına irsal olunmak üzere olmağın imdi memur olduğun üzere acaleten kalkıp Han-ı müşarünileyhin İnzimam-ı rey-i ali-i hanileri ve taraflarından tâyin olunacak asakir-i tatar ile biran evveF makarr-ı hükümetine varıp... evasıt-ı Zilhicce 1128 (Mühimme 125, s. 94).

[106] MühİmmE 125, s. 94, 149, 159.

verilen Hüseyin Paşa memur edilmiştir. Yanaki, 1129 Muharrem ve 1716 Aralık ibti-dalarıda İstanbul'dan çıkarak Eflâk'a, gitmiştir107.

Avustu yalılara karşı mağlûbiyet sebebiyle Eflâk'ın durumu nezaket kesbettiğinden, yeni voyvoda, âsi boyarların aflarını hükümetten rica eylemesi üzerine dediği yapılmıştır108.

Yanaki Voyvoda 1131 Rebiulevvel ve 23 Şubat 1719 da vefatına kadar Eflâk voyvodalığında kalmıştır.

Pasarofça muahedesi'nin onikinci maddesi gereğince esir edildikten sonra Erdel yani Transilvanya'da mahbus bulunan sabık voyvoda Nikola'nm Avusturya asilzadelerinden olup Osmanlı- lara esir düşerek YediJcule'de mahbus bulunan Baron Ştain (Stein) ve Baron Petraş (Petrasch) ile Eflâk hududunda mübadeleleri takarrür ettiğinden, keyfiyet Yanaki'ye yazılmıştır109.

Nikola Mavrokordato, esaretten avdetinde Edirne'ye uğrayıp devlet erkâniyle görüştükten sonra İstanbul'daki evine gitmiştir110. Voyvoda Yanaki Pasarofca muahedesi esnasında vücuduna lüzum hasıl olup murahhaslar tarafından davet edildiği takdirde yerine emin hir boyarı vekil bırakarak sulh müzakeresi mahalline gitmesi kendisine yazılmıştır111.

---

[107] 2 Mühimme 125, s. 121. Rumen tarihlerinde Yanaki veya Jan Mav-rokordato, Nikola'nıri kardeşi değil, yeğeni olarak gösterilmiştir.

[108] Mühimme 126, s. 3, sene, 1129 Rebiulâhir ortaları

[109] Eflâk voyvodası Yanaki voyvodaya hüküm ki :

I)evlet-i âliyyemle Nemçe çasarı beyninde işbu 1130 senesi mâh-ı Şabanının yirmi ikinci gününde akd-i müsaleha ve müsaleme ile tarafeyinden alınıp verilen temessüklerin pn ikinci maddesinde Erdel'de mahbus olan karındaşın Nikola voyvoda yanında olan evlâd ve etbaiyle maan Yedikule'de mahbus olan Baron İsteyin ve Baron, Petraş ve yanlarında olan adamlariyle maan mübadele olunmağla tarih-i temessükteno otuz bir güne değin Eflâk hududunda mübadele ve tahlis olunalar deyu mastur ve mukayyed bulunmağın mesfuran baronlar yanlarında olan adamlariyle hapisten ihraç ve mübaşir tâyin olunan Hüseyin zîde mecdühu ile tarafına irsal olunmağla vusullerinde Erdel tarafına haber gönderip karındaşın mesfur Nikola voyvodayı yanında olan evlâd ve etbaiyle maan Eflâk hududunda tarafından münasib görülen mahalde teslim ve tesellüm ile itmam-ı hizmet eyledikten sonra mübaşir-i mumaileyhi der-i devletime irca ve voyvoda-i mezkûrı dahi varup evlâd ve etbaiyle hanesinde sakin olmak üzere istanbul'a, irsal eylemen babında fermân-ı âlişanım sadır olmuştur. 1130 evasıt-ı Ramazan (Mühimme 127,'s. 194).

[110] Mühimme 127, s. 220 sene 1131 evasıt-i Şevval.

[111] Eflâk voyvodası Yanaki voyvodaya hüküm ki :

Sen ki voyvoda-i mumaileyhsin memur olduğun üzere varup vilâyet-i mezburenin zabt ve rabtmda ve reayanın himayet ve sıyanetinde ve sair uhdene lâzım gelen hususlarda mecd ve sâi olup devlet-i aliyyemle Nemçe çasarı beyninde mükâleme-i sulh murahhasları olan Şıkkısâhi defterdarı îbrahim dâme uluvvühu ve şikkısâlis defterdarı Mehmed zîde uluvvühu tarafından mükâleme-i sulh ve salâh için seni <Javete adam vardıkta yerini îtiınad eylediğin kimesneye tefviz ve sipariş ve sen murahhasların yanlarına varup mükâleme-i sulh ve salâha dair olan ehvalde nıumaileyhima ile hizmet-i âliyyemde bulunmağa bezl-i iktidar eylemen babında ferman-ı âlişamm sâdır olmuştur (Mühimme 126, s. 259, sene evail-i Muharrem 1130).

Yanaki'nin sadıkane hizmeti dolayısiyle voyvodalığı 1131 Ramazan ihtidasından (1719 Haziran 18) başlıyarak 1133 Ramazanı ihtidasına (1720 Haziran 7) kadar üç sene müddetle temdid edilmiş ise de, daha bu uzatılmış müddete başlamadan evvel, yani 3 Rebiulâhır 1131 ve 23 Şubat 1719 da vefatı vukua geldiğinden, yerine ikinci defa biraderi yahut yeğeni olup esaretten avdet etmiş olan Nikola tâyin olunmuştur (2 Mart 1719) 112.

Nikola Mavrokordato (İkinci Defa)

Âlim ve edip bir zat olan 113Nikola voyvoda 14 Eylül 1730 Rebiulevvel 1143 senesinde vefat etmiş114 ve yerine oğlu veya yeğeni olan Kos-tantin voyvoda tâyin olunmuştur115.

Kostantin Mavrokordato(Birinci Defa)

Kostantin'in voyvodalığı, Patrona Halil'in isyanı ve Nevşehirli Damad ibrahim Paşa'mn katli ve III. Ahmed'in saltanattan çekilmesi dolayısiyle devlet merkezinin karışık bir zamanına ve idarenin âsilerin hüküm ve nüfuzları altında cereyan ettiği günlere tesadüf etmişti. Bundan dolayı Kostantin, tâyininden bir ay sonra âsilerin istekleri üzerine azlolunarak yerine Nikola'nın düşmanı olup Kuruçeşme'deki yalısında oturmakta olan sabık Boğdan voyvodası Mihail Rakoviça,

---

[112] Mühimme 127, s. 299 ve 356 ve Nusretnâme, 1131 vekayii arasında. Nikola'nın voyvodalığa tâyini münasibetiyle Eflâk boyarlarına da bir ferman gönderilmiştir (Mühimme, 127, s. 355).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/48-49

[113] Nikola, Karlofça muahedesinde tercüman ve aynı zamanda murahhas olan Aleksandr MaVrokordato'nun oğlu olup âlim, edip ve değerli bir şahsiyet idi. Âyinler adlı eseri yeni Grek edebiyatında mühim bir mevki kazanmıştır, konağı âlim ve ediplerin toplantı yeri idi. Hammer (Almanca tab'ı), c. 7, s. 351).
1137 H. - 1724 M. tarihine kadar Eflâk voyvodalığının vergisi üç taksitte verilmek üzere senede yüz kırk bir bin yedi yüz onsekitf kuruş iken, Nikola bu tarihten itibaren elli bin kuruş daha ilâveyi kabul etmiştir (Mühimme 133, s. 24).

[114] Hammer (Almanca tab'ı), c. 7, s. 351 de Nikola'nın vefatı 14 Eylül 1730 gösterildiği gibi Subhi Tarihi de 1143 Rebiulâhır ve 1730 Ekim olarak göstermiştir. Vefatının İstanbul'a bildirilmesi sebebiyle Subhi ihtimal bu tarihi kaydetmiştir.

[115] Hammer, Kostantin'i, Nikola'nın yeğeni ve Jan'ın oğlu olarak gösterir (Almanca tab'ı, c. 7, s. 396). Osmanlı kayıtları ve tarihleri Nikola'nm oğlu olduğunu yazarlar. Kostantin'in babası olarak gösterilen Jan, Nikola'nın Boğdan voyvodası olması üzerine 1709 da divan-ı hümâyuna tercüman olmuştu
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/49

Patrona'ya bol para vermek suretiyle Ötedenberi arzu ettiği Eflâk voyvodalığını elde etmiştir (1147 Rebiulâhır ve 1730 Ekim) 116

Mılıaıl Rakoviça

Rakoviça bir seneye yakın voyvodalıkta kaldı: Patrona Halil'e rüşvet vererek elde ettiği bu makamda hem halkı soymak ve hem de hazineye fazla gelir temin etmek için çalıştı; kendisi, vurgunlardan başka esasen kaldırılmış olan sığır vergisini tekrar ihdas ederek dört vergi taksitine bir beşincisini ilâve etmek suretiyle Eflâk halkını iyice ezdi ve vaki şikâyetler üzerine 1731 Kasımda azledilip yerine ikinci defa Kostantin Mavrokordato voyvoda oldu (14 Cemaziyelevvel 1144 ve Aralık 1731) 117

Mihail Rakoviça'nın azljnden sonra bütün emlâki müsadere olunarak kendisi ve adamları tevkif ve hapsolundu 118ve daha sonra İstanbul'a getirtilerek Midilli'ye sürüldü 119.

Kostantın Mavrokordato(İkinci Defa)

Kostantin Voyvoda, 1145 Zilkade ibtidalafına kadar Eflâk'ta kalarak onra Boğdan voyvodalığına nakledildi ve yerine yine İskerlet ailesinden Boğdan voyvodası Ligor yani Greguvar Kiga tâyin olundu (evail-i Zilkade 1145 ve 16 Nisan 1733) 120

---

[116] Mühimme 136, s. 226 evail-i Rebiulâhır 1143 ve Subhi Tarihi, varak 14. Hammer, yüzelli bin kuruş verdiğini yazmakta ve buna Rişar Rakoviça demektedir.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/50

[117] Yukarıda metinde gösterilen tarih, Kostantin'in huzura kabulü tarihidir.

[118] Kıduvet ül emacid-i vel ayan... Eflâk canibine memur olan Receb zîde mecdühuya hüküm ki :
Hâlen Eflâk voyvodalığı... sabıka yine Eflak voyvodası olan îskerlet-zâde Nikolay voyvodanın oğlu... Kostantin voyvodaya inayet ve ihsanım olmağla imdi sen ki mübaşir-i mumaileyhsin Eflâk'a vusulünde işbu emr-i şerifim mucibince voyvoda-i mumaileyh ol canibe varmcayadek tarafından memleket-i Eflâki zabt ve rabt için Eflâk boyarlarından... nam boyarları vekil nasb ve sabıka Eflâk voyvodası olan Mihal voyvodayı ve işine karışan ve mahrem-i esrarı olan adamlarını ahz ve muhkem haps ve mesfur Mihal voyvodanın bilcümle nukud \e emval ve cevahir ve devab ve nıevaşi ve kul ve cariye ve sair ism-i mal ıtlak olunur cüz'î ve külli her nesi var ise cümlesini zabt ve marifet-i şer'i ile ve cümle boyarlar marifetiyle tahrir... 15 Rebiulâır 1144 (Mühimme 138, s. 126) yeni voyvodayı makamına oturtmak üzere İskemle ağası tâyin olunan Mustafa Ağa ile yapılacak merasim hakkında (aynı Mühimme, s. 150).

[119] Hammer^ c. 8, s. 53.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/50-51

[120] Halen Eflâk voyvodası Ligor voyvodaya hüküm, ki :
Sen ki mumaileyhsin öteden iberu devlet-i âliyyemin sadakat ve mücerreb ül etvar hizmetkârlarından olup zabt ve rabt-ı memleket hususunda takayyüd ve dikkatin malûm-ı mülûkânem olmaktan nâşi Eflâk voyvodalığı sana ihsan-ı hümâyunum olmuştur... (Mühimme 139, s. 182 sene evail-i Zilkade 1145).

İskerletzade Ligor

Ligor, evvelce divan-ı hümâyun tercümanı iken Mihail Rakoviça'nm azli üzerine 8 Safer 1139 ve 5 Ekim 1726 da Boğdan voyvodası olmuştu. Alman İmparatorunun vaftiz oğlu ve Avusturya Dil oğlanı idi121 Ligor yahut Greguvar Voyvoda. Ruslarla, muharebe vaziyeti hasebiyle 1148 Receb ortalarında (27 Kasım 1735) görülen lüzum üzerine Boğdan'a. naklolunarak Boğdan voyvodası Kostantin de üçüncü defa olarak Eflâk beyliğine getirilmiştir 122.

Konstantin Mavrokordato (Üçüncü Defa)

Bunun voyvodalığı, Osmanlılarla Avusturya ve Rusya arasındaki 1736 seferine tesadüf etmiş olup, bu fevkalâde zamanda Eflâk halkının metbularına sadık kalmalarına çalışmıştır. 1739 daki Belgrad muahedesi1 yle Karayuva yani Küçük Eflâk kıtası Osmanlı devletine terk edilmiş ve burası tekrar Eflâk voyvodalığına ilhak olunarak buna mukabil voyvodalığın kurban bayramı vergisine yüz bin kuruş zam olunmuştur 123.

Kostantin Mavrokordato, 1154 Receb 2 ve 1741 Eylül 13'e kadar Eflâk'ta, kalarak Boğdan'a naklini müteakib yerine on seneden beri124 mazûl bulunan esbâk Eflâk voyvodası ve İskerlet ailesinin hasmı Mihail Rakoviça ikinci defa Eflâk voyvodası olmuştur. 125

Mihail Rakovica (İkinci Defa)

Yeni Eflâk voyvodası, burayı elde etmek için cok rüşvet vermiş, gerek bu parayı çıkarmak ve gerek azli zamanındaki masrafını karşılamak

---

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/51

[121] Hammer (Almanca tab'ı), c. 7, s. 351. Diloğlanı, şark dilleri mektebinden mezun olanlara deniliyor

[122] Mühimme 141, s. 65, sene 1148 evasıt-ı Receb. Hammer, Kostan-tin'in Boğdan'dan Eflâk'a nakli için bir milyon esedi ri^al verdiğini yazıyor {Fransızca tercümesi, c. 15, s. 473).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/51

[123] Rumanya (Eflâk defteri), s. 15, 16.

[124] Subhi Tarihinde yirmi seneden beri Ortaköy'deki hanezinde mâzûl olarak oturup çok zaruret çektiğinden bahsedilmekte ise de (varak 203)» Mihail, birinci voyvodalığından 1731 de ayrıldığına göre aradaki müddet on senedir.

[125] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/52

üzere kaldırılmış olan sığır vergisini tekrar meydana çıkararak dört vergiye peşincisini ilâve ederek memlekette geniş ölçüde hoşnutsuzluğu ve binnetice Eflâk halkının şikâyetini mûcib olduğu gibi 126 aynı zamanda vergi veremiyenler memleketi terk etmeğe başladığından, derhal azlolunup127 yerine 1157 Receb ihtidasından olmak üzere, Boğdan voyvodası Kostantin Mavrokordato tâyin olunarak, 1157 Rebiulâhır ve 1744 Mayısta fermanı gönderilmiştir 128.

Mihal'in azlinden sonra nzây-ı hümâyuna muhalif olarak mezaliminden bahis olunmak suretiyle Eflâk boyarlarından gelen mektuplar üzerine, yalnız azl ile bırakılmıyarak oğulları ve kapı kethüdasiyle birlikte 1156 Receb sonunda (1744 Eylül) Midilli'ye sürülmüştür 129

Kostantin Mavrokordato(Dördüncü Defa)

Voyvoda, Eflâk'ta, bir hayli ıslâkat yaparak su-i istimalleri kaldırmağa çalışmış ve kendisine gönderilen 1159 Cemaziyelevvel (1746 Mayıs) tarihli bir fermanda gerek Kostantin'in ve gerek Boğdan voyvodası Yanaki'nin boyarlarla iyi imtizaç ederek güzel idarelerinden dolayı voyvodalıkları ibka edilmiştir130 Fakat Kostantin'in bu çalışmasına rağmen hasımlarının entrikaları galip geldiğinden, 1161 evasıt-ı Safer 1748 Şubatta Boğdan'a naklolunarak yerine Boğdan voyvodası iskerlet zade Ligor (Gregu var Gika) ikinci defa Eflâk beyi olmuştur 131.

---

[126] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 53.

[127] Mühimme 150, s. 281, sene 1157 evail-i Rebiulâhır. Mihal Voyvodanın Cemaziyelâhır sonuna kadar işlerini bitirip o tarihe kadar tahsili lâzım gelen taksitlerini toplamak için Bükreş'te kalmasına müsaade edilerek kendisine ayrıca bir ferman gönderilmiştir.

[128] Kostantin'in Eflâk voyvodalığına tâyini dolayısiyle 1157 Şaban ortalarında gönderilmiş olan fermanda, voyvodalığın 1157 Recebi başından zabt etmek üzere tevcih olunduğu zikredildikten sonra ".. .Mukaddema Eflâk voyvodası olup hilâf-ı marzi mezalim ve taaddiye tctisarı sebebiyle azl ve tagrib olunan Mihal voyvodanın cevr ve itisafina adem-i tab ve takat ile etraf ve eknafa müteferrik ve perişan olan. reaya ve berayaya kemafilevvel neşr-i âsar-ı nüvaziş ve icrây-ı levazım-i raiyyetperverî eylemesi emr ve tavsiye olunmuş tur (Eflâk defteri 77il, s. 40).

[129] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8» s. 53.

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/52-53

[130] Mühimme 152, s. 203, evail-i Cemaziyelevvel 1159

[131] 1161 Safer ve 1748 Şubat ihtidalarında îskerletzâde Kostantin'e gönderilen hükümden :

".. .İşbu 61 senesi mâh-ı Saferinin yedinci gününden memleket-i Boğdan, tarafından zabt ve sene-i mezbure Receb-i duhulünedek îradâtı, voyvoda-i sabık halen Eflâk voyvodalığı kendüye tevcih olunan Ligor voyvoda tarafına verilmek ve vilâyet-i Boğdan'ın zabtı re'si sene itibar olunan 61 senesi gurre-i

İskerletzade Ligor(İkinci Defa)

Liaror Voyvoda, otuz seneden beri kâh Eflâk ve Iskerletzâde Lıgorkâh Boğdan voyvodalıklarında bulunarak sadaka: le hizmet etmiş, Eflâk'ta, bazı müesseseler vücuda getirmiştir. Ligors bu voyvodalığına kadar verilmekte olan altı vergiye (S.ert) biri bayram ve diğeri itmam vergisi olarak iki vergi daha il;âve etmişti.132 Ligor, 1165 Zilkadesi ihtidalarında (1752 Ağustos sonları) vefat ederek yerine divan-ı hümâyun tercümanı olan oğlu Mati (Matei-MatyÖ Gika) voyvoda olmuştur. 133

Mata Gıka

Yeni voyvoda, babasının ölümünden bir sene evvel Kalımaki nin yerine divân-ı hümâyun tercümanı olmuştu; voyvoda olduğu zaman yirmi dört yaşında idi; babası gibi reşid olup bir seneden fazla divân-ı hümâyun tercümanı olduğu esnada rüşd ve zekâsı ve sadakat ve ihlâsı sebebiyle voyvodalığa lâyık görülmüştu 134; fakat Ligor'un ölümü üzerine Eflâk boyarları onun yerine diğer oğlu iskerlet (Skarlat) G i k a 'nın tâyinini istemişler ise de, devlet merkezinde bulunan diğer oğlu Matei kendisini tâyin ettirmiştir; bundan dolayı ahalinin ve boyarların arzuları hilâfına voyvoda tâyin edilen Matei, hükümete yaranmak için vergileri çoğalttı ve kardeşini voyvoda yapmak isteyen boyarlar aleyhine takibata başladı. Voyvodalık işleriyle bizzat meşgul olmadı, ve bu hallerden şikâyet edilmesi üzerine tahkikat için bir Türk memuru gönderildi. Adamlarının ve bilhassa kapı kethüdasının teşvikiyle yapılan mezalimden halkın topluca şikâyeti üzerine dokuz

---

Eecebten olmak üzere 1164 senesi gurre-i Recebine varınca üç senede bir tahvil ile alettevali zabt ve rabtına kıyam..." Eflâk (Rumanyâ) defteri 77*1, s. 59.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/53

132 Hammer (Almanca tab*ı), c. 8, s. 154.

133 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/53

134 Eflâk (Rumanya) defteri 77/1, s. 78 ve İzzi Tarihi, varak 285. Ma-tei'nin tâyini münasibetiyle Eflâk boyarlarına gönderilen hükümden:
"...Sabıka voyvodanız olan Ligor voyvoda halik olup divan-ı hümâyunda tercüman olan oğlu Mâtî ebaanceddin devlet-i âliyyemin nan perver-desi ve mûtemed ve sadakatkârı olup gâyân-ı atıfet olduğuna binâen Eflâk voyvodalığı işbu 1165 senesi Zilkadesi gurresi re'si sene itibariyle 68 senesi Şevval gayetine varınca sabıkı üzere üç sene bir tahvil ile gurre-i Zilkadeden zabt etmek üzere mumaileyhe tevcih ve ihsanım'olup.. . (Eflâk defteri, s. 80).

ay kadar voyvodalık ederi Matei, Buğdan'a nakledilerek yerine 1166 Ramazanı ihtidasında (1753 Temmuz 2) zabt etmek üzere üç sene müddetle Boğdan voyvodası ÎMihalzâde Kostantin Ra-koviça getirildi (1753 Haziran)135

Kostantin Rakoviça

Üç sene kadar voyvodalıkta kaldı. Gerek burada ve; gerek Boğtktnda. bulunduğu sırada Bab-ı âlinin nüfuz ve menfaatine hizmet etmiştir; voyvodalık müddeti üç sene daha uzatılmış ise de, voyvodalığı elde etmek isteyen rakiplerinin, aleyhinde çalışmaları neticesinde ikinci üç seneyi doldurmadan ibkası tarihinden on altı ay sonra Boğdan'a. nakledilmiştir. 136

Kostantin Mavrokordato(Beşinci Defa)

Mihalzâde Rakoviça'nm yerine Kostantın 18 Cemaziyelevvel 1169 H. ve 1756 M. de, Eflâk voyvodası olan Kostantin Mavrokordato evvelki voyvodalıklarında başlıyarak şikâyeti mû-cib olan İslâhattan vazgeçti; bazı vergilerin kaldırılması suretiyle voyvodalığın kalkınmasına hizmet etti, otuz beş bin aileye inmiş olan Bükreş nüfu unu arttırmak istedi ve bu maksatla her bir îspravnik, yani daire memuru yanına, vergi kontrolcüsü olarak bir boyar verdi; fakat yeni icraatının semeresini görmeden azlo-lunarak yerine geçmek için çok çalışan Ligor Voyvodanın oğlu İskerlet Giga nihayet emeline nail olarak 1171 Zilhicce başında (1758 Ağustos 6) Eflâk voyvodası oldu 137
Kostantin Mavrokordato, azlinden sonra İstanbul*a gelerek Yedikule'ye hapsedilmişti; Şeyh-ulislâm Vasaf Abdullah Efendi'nin yardımiyle tekrar voyvoda olmak istediyse de, Fransa elçisi

[135] Eflâk defteri, s. 88. Evasıt-ı Şaban 1166 tarihli hüküm.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/54
[136] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/54
[137] Eflâk defteri 77/1, s. 141.

Desalleurs'ün ve entrikacı boyarların, aleyhinde faaliyette bulunmaları neticesinde Limni adasına sürüldü 138

İskerlet Gıka

İskerlet, babasının ölümünden sonra Eflâk voyvodalığım elde etmek için çalışıyordu; bu hususta çok para sarfetti; verdiğini fazlasiyle çıkarmak için memlekete büyük vergiler koydu, üç sene müddetle tâyin edildiği voyvodalığı bitirdikten sonra yerini selefi Iskerletzâde Kos-tantin'e terk etti (11 Haziran 1761 ve 1174 Zilhicce). 139

Konstantin Mavrokordato(Altıncı Defa)

Birbirleriyle rakib olan bu Fenerli beyler, voyvodalıkları elde etmek için devlet ricaline hulul etmek ye tabiî menfaat göstermek, himaye görmek suretiyle emellerine nail oluyorlar ve hamilerinin sahneden çekilmeleri ve yerine gelenlerin çöplenmek için rakib tarafı tutmaları suretiyle voyvodalıklarda sık sık tebeddül oluyordu.
îşte bu suretle LimnVye sürgün edilmiş olan Kostantin Mavrokordato da afvından başka altıncı defa Eflâk voyvodası oldu ise de, taahhüt ettiği hizmeti yapamadığından rakiplerinin entrikalariyle bir buçuk sene sonra azledilerek dört boyariyle birlikte Midilli'de ikamete memur olup, yerine140 ikinci defa Kostantin Rakoviça getirildi (1176 Ramazan ve 1761 Mart). 141

Konstantin Rakovica(İkinci Defa)

Eflâk boyarlariyle uğraşarak bir haylisini hapsetmiş ve tâyininden on bir ay sonra vefat ederek yerine oğlu îstefan (Etyen) Rakoviça, Eflâk voyvodası olmuştur (1178 H. - 1764 Şubat). Mihal-

---

[138] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 182, 212. Vasıf Tarihi, Eflâk halkına zulm ve taaddi ile mûtaddan ziyade para topladığı ve bundan başka hazineye bir hayli borcu olduğu için, Yedikule'ye hapsolunarak borcunu ödemek suretiyle kurtulduğunu kaydediyor (c. 1, s. 151, sene 1172).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/55
[139] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/55
[140] Vasıf Tarihi, c. 1, s. 220.
[141] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/55-56

zâde Kostantin Rakoviça'nm mührü ; Çâker-i pâdişâh-ı rûy-i zemin Mihahâde Kostantin ibarelidir.142

Stefan Rakovica

Su voyvoda, Eflâk'ta, büyük nüfuzu olan kapı kethüdası îstavriki oğlu(Stavraki Yorgaki) adındaki Rum sayesinde voyvodalığı elde etmiş, onunla işbirliği yaparak soygunculuğa başlamış ve yapılan şikâyetler üzerine keyfiyet Silistre valisi tarafından hükümete bildirilmiş ve bunun üzerine voyvoda azlolunarak Stavraki oğlu Yorgaki katlolunmuştur (Ekim 1765 ve Cemaziyelevvel* 1179) 143

İskerlet Gıka (İkinci Defa)

Stefan'm yerine voyvodalığa getirilmiş ise de, kir müddet sonra vefat ettiğinden, oğlu Alek-sandır Gika, Eflâk voyvodası olmuştur (1766 Aralık ve 1180 Receb).144

Aleksandr Gika

Rusların bir papas vasıtasiyle Eflâk'tan gönüllü kuvvet toplamalarına müsaade etmiş olması, genç voyvodanın azline sebeb olmuştur (1182 H. 1768 Eylül) 145
Çünkü Ruslarla muharebe başlamış olduğundan, bu vaziyeti hakkında şüphe uyandırmıştı.146

İskerletzade Greguvar (Ligor)

Boğdan voyvodalığından buraya nakledilmişti147. Ligor, divan-ı hümâyun tercümanlarından olup casusluğundan dolayı katledilen

---

[142] Cevdet tasnifi. Hariciye vesikaları, No. 6394.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/56
[143] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 286. Eflâk kapı kethüdası îstav-raki (îstavraki oğlu Yorgaki) nin fazla gayretkeşlik ve Bab-ı âli sırlanma ifşasından dolayı 1766 da Bostancı zindanına verilip burada birkaç gün işkenceden sonra .Bogaz'daki evinin Önüne asıldığını yazıyor.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/56
[144] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/56
[145] Hammer (Almanca taVı), c. 8, s. 367.
[146] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/56-57

Aleksandır'm oğlu idi. Babası Rus muhibbi olduğu gibi, kendisi de aynı kanaat e bulunuyordu; bilhassa devam etmekte olan Osmanlı - Rus muharebesi sırasında voyvodalıkta bulunması büyük bir hata idi, nitekim muharebe esnasında Ruslara teslim olarak harb devam ettiği müddetçe Eflâk Rusların elinde kaldı (Kasım 1769).148

Manol (Manoîakı) Voyvoda

Ligorun Ruslara teslim olması üzerine Eflâk voyvodalığına ivaz Paşazade Halil Paşa tarafından Eflâk ve Boğdan kapı kethüdalıklarında bulunmuş olan M an ol veya Manolaki (Emanuel Giyani Rozetti) isminde bir Rum 1770 de ismen Eflâk beyi lân edildi ise de, hükmü yoktu; 1771 Kasımda hizmeti sona erdi. Manol Voyvoda muharebe esnasında Karayuva (Küçük Eflâk) taraflarım muhafaza ederek müteaddid defalar Ruslarla muharebe etmiş ve hattâ bir ara Yaş kasabasını işgal eylemiş ve Kaynarca kadar Niğebolu seraskeri maiyyetinde bulunarak sadakatle hizmet etmiştir.149

Aleksandır Îpsilanti

1774 de Kaynarcamda, aktedilen Osmanlı – Rus muahedesine kadar Eflâk beş sene Rus işgali
altında kaldı. Muahedeyi müteakib 21 Receb 1188 de sabık divan-ı hümâyun tercümanı Aleksandır îpsilanti tâyin edildi (1188 Ramazan ve 1774 Kasım). Ru zat, yedi sene kadar voyvodalıkta kalarak memleketin imarına çalışmış ve muvaffak da olmuştu. Voyvodalık müddeti uzadığından, rakibi olanlar voyvodalığı elde etmek için aleyhinde bulunduklarını haber alması üzerine, bir suretle kendisini lekeliyeceklerinden korkarak birkaç defa istifa etmiş ise de, kabul edilmemişti. Ru sırada iki oğluna ecnebi lisanı Öğretmek üzere tâyin ettiği Dub-rovnik'li bir ecnebi, bu çocukları av bahanesiyle hududa götürüp

---

147 Eflâk voyvodalığı işbu 1188 Cemaziyelâhırmın onaltmcı gününden zabt etmek üzere üç sene müddetle sabık Boğdan voyvodası Iskerletzâde Ligor voyvodaya ihsan olunup... (Mühimme 166, s. 97, 98).
148 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/57
149 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/57

Avusturya'ya kaçırdığından, bu vaziyet bütün bütün telâşını mûcib olmuş ve Fransa elçisi vasıtasiyle çocuklarını getirtmekle beraber, kendisinin afvını kat'i olarak istirham eylemesi üzerine 1196 Safer ve 1782 Şubatta voyvodalıktan afvedilmiştir150. Bundan sonraki voyvoda tâyinlerinde ise Rusların sık sık müdahaleleri görüldü.151

Nıkolaki Bey (Kamcazade)

Altı yedi seneden beri divan-ı hümâyun tercümanı bulunan Karacazâde Nikolaki, Aleksandır îpsalanti'nin yerine Eflâk voyvodası oldu; hükümete karşı sadıkane hareket ederek Rus ve Avusturya hükümetlerinin Osmanlı devletine karşı har hazırlıklarını muntazaman Bab-ı âliye bildirmiştir.

Nikolaki Karaca Bey, kısa bir müddet voyvodalıkta kalmış ve 2 Şaban 1197 ve 1783 Ağustosda yerine sabık divan-ı hümâyun tercümanı Mihail Suçu (Drachi Suçu) Eflâk voyvodası olmuştur152

Mıhaıl Suçu (Dragozâde Mihalaki Bey)

Eflâk başkapı kethüdası iken divân-ı Hümâyun tercümanı olarak bir ara azl ve nefyedilen

Dragozâde'lerden Mihail Suçu'nun voyvodalığı zamanında ve 1198 H. - 1784 M. tarihinde Rus ve A usturya elçilerinin müştereken verdikleri nota üzerine Eflâk ve Boğdari'ahazı imtiyazlar verilmiştir. Suçu 7 Cemaziyel-âhır 1200 ve 1786 Nisanda kendisine yapılan tehditten korkarak hastalığını bahene edip Eflâk voyvodalığından ayrılmıştır ki, bundan sonra Nikola Mavroyani'nin voyvodalığı kısmında sebebi gösterilmiştir.153

Nıkola Mavroyani

---

150 Cevdet Tarihi, c. 2, s. 169. Bu kayıtlar Aleksandı r îpsilanti'nin Avusturyalılara mütemayil olduğunu gösterir; zaten Rumen tarihinde de Rus ve Avusturya taraftarı olduğu yazılmıştır.

151 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/57-58

152 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/58

153 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/58

Aslen Adalı Rumlardan olan Mavroyani, donanma tercümanı olup kaptan-ı derya Cazayirli Gazi Hasan Paşa'nın mûtemed adamlarmdandı. Ruslarla yakın zamanda bir muharebe vukua geleceğini tahmin eden kaptan-ı derya Hasan Paşa, Eflâk'ta kuvvetli birisinin bulunmasını lüzumlu görerek Mavroyani'yi Eflâk voyvodalığına tâyin ettirmek isteyerek mihail sucu ya hayatin sana lazim sa voyvodaliktan el cek diye haber gondermek suretiyle mihalaki bey i tehdit etmesi uzerine o da beylikten cekilmeye mecbur kalmis..

Mavroyani'nin voyvodalığı muharebe zamanına tesadüf ettiği için, ölümüne kadar candan hizmet etmiş ve muvaffakiyetleri sebebiyle kendisine hased edilmiş ve bu başarılarına gururlanarak şımarıkça hareketi felâketine sebep olmuştur (1204 Şaban ve 19 Haziran 1790).154

Mıhaıl Suçu (İkinci Defa)

Gazi Hasan Paşa'nın ölümü ve Mavroyani katli üzerine zaten işgal altına girmiş olan Eflâk voyvodalığına 15 Kasım 1789'dan 4 Ağustos 1791 tarihine kadar voyvoda tâyin edilmemiş ve 15 Zilhicce 1205 ve 1791 M. de sabık voyvoda Mihail Suçu ikinci defa voyvoda olmuştur. Mihail Suçu, buradan Boğdan voyvodalığına nakledilmiştir.155

XVIII. ASIRDA BOĞDAN VOYVODALIĞI

Boğdan voyvodalığı hudut itibariyle Kırım Hanlığına tâbi Bucak Tafarlariyle kuzeyde Lehistan'la komşu idi; bu asırda Ruslar yavaş yavaş Ukrayna'ya, inerek Boğdan voyvodalığı üzerinde nüfuzlarını göstermişlerdi; bundan dolayı XVIII. yüzyıl ortalarına kadar Boğdan'a karşı nüfuz ve himaye politikası takib etmek isteyen Lehistan'ın zayıf düşmesi üzerine, onun yerine XVIII. asrın ilk yansından itibaren Rus nüfuzu yerleşmeğe başlamıştı.

---

[154] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/58-60
[155] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/60

Ruslar, hem kuvvetli bir komşu ve hem de ortodoks mezhebinden oldukları için Buğdan'da daha ziyade hüsnü kabul görerek nüfuzlarını kolayca tesis etmişler ve propagandacıları vasıtasiyle
bu voyvodalıkta Osmanlı devleti için tehlikeli bir durum ihdas eylemişlerdi.156

Antıyoh Kantemır

1699 da Karlofca muahedesi aktedildiei zaman Boğdan voyvodalığında eski Boğdan voyvodalarından Kostantin Kantemir'in oğlu Antiyoh Kantemir bulunuyordu. Muahededen sonra bunun halka karşı fena hareketi ve memleketin idaresindeki kayıtsızlığı azline sebep olmuş (1112 Rebiulâhır ihtidası ve 1700 Ağustos başları)157 ve yerine Avusturya (Alman) imparatorunun elçisi Otringen'in himaye ettiği sabık voyvoda Kostantin Duka ikinci defa voyvoda olmuştur.158

Kostantm Duka

Duka, Eflâk voyvodası Brankovano'nun damadı idi; halka ağır vergiler yüklediğinden, Boğdan/i-'lardan bir kısmı Lehistan'a ve Eflâk'a hicrete başladılar. Kendisine hissettirilmeden hesapları tetkik edilmek üzere Özi valisi Yusuf Paşa'nm tedbiriyle tevkif olunarak159 1115 H. 1713 M. de azlolunup boyarlarîyle beraber Edirne'ye getirilip hesabı görülünceye kadar Km ala kalesinde tevkif edilmesi emrolunmuştur 160.

---

156 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/60

157 Antiok voyvodaya hüküm ki:
Sen ki voyvoda-i merkumsun. Senin reaya ve berayaya taaddi ve tecavüzün ve zabt-ı rabt-ı memleket ve tanzim-i ahval-i raiyyette adem-i takay-yüdün mesmu-ı hümâyunum olup taksiratın zahir olmağla azlolunup Boğdan voyvodalığı avâtif-ı alİyye-i husrevanemden sabıka Boğdan voyvodası olan Duka'nın oğlu Kostaktın voyvodaya inayet ve ihsanım olup voyvoda-i mezbur varınca zabt-ı rabtı memleket için Verşalaşok Zenik ve Bosirnik Aleksandr ve Hatman îlguş ve Veşi Laşok ıspatar ve Nikolay hat-man, vekil nasbolunmalariyle husus-ı mezbur için... irsal olunmuştur. Badel-yevm sen Boğdan vilâyetinde durman münasib olmayıp kendüne ve ehlü ıyal ve evlâd ve etbâ ve emval ve erzakına dahi bu veçhile taarruz ihtimali yoktur. İmdi emr-i şerifim vusulünde gelip zir-i himaye-i Pâdiş anânemde evinde sakin olasın... evail-i Rebiulâhır 1112 (Mühimme 111, s. 403 ve 405).

158 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/60-61

159 Dukan'm bir tarafa kaçmaması için hükümet kendisini iğfal yollu çeşitli hükümler göndermiştir (Mühimme 114, s. 223, 224).

160 Mühimme 114, s. 238, Sene 1115 evahir-i Rebiulevvel.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/61

Mıhaıl Rakovica

Duka'nın azlinden sonra hükümet re'sen hiç kimseyi voyvodalığa tayin etmiyerek Boğdan boyarlarına aralarından bir münasibinin intihabını emrettiğinden, onlar da îstanbuVddiki Rum milleti eşrafından Mihail Rako-viça'yı seçmişlerdir. Yeni voyvoda, 22 Cemaziyelevvel 1115 ve 3 Ekim 1703'de Yahköşkü'n pâdişâh tarafından kabul olunduktan sonra Buğdan'a gönderilmiştir 161

Rakoviça, Eflâk voyvodası Brankovano'nun tavsiyesiyle intihab edilmiş olduğundan, onun nüfuzu altında idi; bu da Boğdan halkına ağır vergiler tarhettiğinden dolayı yapılan şikâyet üzerine bir müddet sonra azledilmiş ve yerine ikinci defa Anti-yoh Kantemir voyvoda olmuştur (1117 H. - 1705 M.).162

Antıyoh Kantemir (İkinci Dela)

Bunun, Ruslar ve Lehlilerle sizli muhabereleri ve hiyaneti şayi olduktan başka, Boğdan halkının da kendisinden şikâyetleri üzerine azlolun-muş ye onun yerine istanbul'da bulunan eski voyvoda Mihail Rakoviça ikinci defa voyvoda olmuştur (1119 Rebiulâhır 1707 Temmuz) 163.

Mıhaıl Rakoviça (İkinci Defa)

1119 Recebinin ibtidaki salı sünü divan-ı hümâyuna getirilip âdet üzere kırmızı kadifeye dikilmiş samur kapaniçe kürk ile kuka ve sü-

---

[161] Hammer (Almanca tab'ı), c. 7, s. 104.

[162] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/61-62

[163] Özi valisi Yusuf E aş a'ya hüküm ki :
Avatıf-ı aliyye-i husrevahemden Boğdan vpyvodalığı... Mihal voyvodaya inayet ve ihsanım olup Ve sabıka Boğdan voyvodası olan selefi Antiynk voyvoda İstanbul'a, gelip hanesinde ikamet eylemek fermanım olmağın... evahir-i Rebiulâhır sene 1119 (Mühimme 115, s. 352) aynı suretle boyarlara da ferman gönderilmiştir.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/62

pürge sorguç giydirilerek padişah tarafından kabul olunmuş ve sonra da Boğdan'a. hareket etmiştir 164

Mihail Rakoviça, vezir-i âzam Çorlulu Ali Paşa'nın himayesine nail olmuştu. Çar Büyük Petro'nun Poltava muharebesini kazanarak Osmanlı hududu civarında faaliyete başlaması üzerine, Mihail voyvoda Ruslara meyletmiş ve bunun vaziyeti Eflâk voyvodası Brankovano tarafından hükümete bildirildiğinden, voyvodalıktan azlolunarak istanbul'a, davet edildiği gibi, aynı zamanda kendisinin kaçmasına da meydan verilmeden yakalanıp gönderilmesi Boğdan boyarlarına yazılmıştır165.

İskerletzade Nikola

Hükümet, bundan sonra gerek Boğdan boyarlari arasından ve gerek onların hariçten intihab ve tavsiye ettikleri .Rumlardan voyvoda tâyinini kaldırarak, donanma ve divan-ı hümâyun tercümanlıklarında kendisinin yetiştirdiği Fenerli Rum beylerinden voyvoda yapmağa karar vererek ilk defa divân-ı hümâyun tercümanı tskerlet-zâde Nikola'yı voyvoda yaparak onun gelmesine kadar Boğ-danhn muhafazasını Özi muhafızı Yusuf Paşa'ya havale etmiştir 166

Nikola'nın voyvoda olmasını boyarlar hoş görmedilerse de, pek de ileri gidemiyerek emr-i vakii kabule mecbur oldular. îskerletzâde Nikola, divan-ı hümâyun tercümanlığından geldiği için pâdişâhın teveccüh ve itimadını hâiz olduğundan dolayı, Kırım Hanı Devl.etgiray'a çoklukkavuk sallamadığı ve ikramda kusur ettiği için Kırım Hanı bu vaziyetten gücenerek elde kara damga olarak "bazı hareketinden hiyanet hissolunur" diye pâdişâha şikâyet etmesi ve

---

[164] Nusretnâme'den., Hammer, bunun voyvodalığını 23 Receb 1119 ve 20 Ekim 1706 tarihinde göstermekte olup, onun gösterdiği tarih tâyin tarihi olmayıp Boğdan tahtına oturduğu tarihtir

[165] Vilâyet-i Boğdan'm boyarları ve hatman ve serdar ve sair bellû başlılarına hüküm ki:
Halen Boğdan voyvodası olan Mihal voyvodanın azli iktiza eder su-i hali zuhur etmekle mesfur voyvodalıktan azl ve bilcümle emval ve eşyası miri için girift ve kendusinin mahbusen Der-i devletine d arıma ihzarı fermanım olup husus-ı mezbur için dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından Yusuf dâme mec-dühu mübaşir tâyin ve irsal olunmuştur, imdi siz ki boyarlar ve hatman ve serdar ve sair bellû başlularsız, işbu emr-i vacibül imtisalim vusulünde voy-voda-i mezburun ahzı ve mübaşir-i mumaileyhe teslimi sizden matlûb olmağla cümleniz ittifak ve itühad ile mezkûr Mihal voyvodayı mübaşir-i mumaileyhe teslim eyleyip ve emval ve eşyası dahî her ne ise marifet-i şer'i ile tahrir ve defter olunmakta her biriniz takayyüd-i tam ve ziyade ihtimam eyliyesiz.. . evail-i Şaban sene 1121 {Mühimine 116, s. 244).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/62

[166] Mühimme defteri 116, s. 261, 353 ve Raşid Tarihi, c. 3, s. 312.

aynı zamanda bir miktar rüşvetini alarak sadakatinden bahseylediği Dimitri Kantemir'i167 voyvodalığa tavsiye eylmesi üzerine, Nikola voyvoda azlolunup Dimitri Kantemir 2 Şevval 1122 (24 Kasım 1710) da Boğdan voyvodası olmuştur 168.

Dimitri Kantemir

Sabık Boadan voyvodası Kantemir'in oğludur. Dimim Kantemir . , ...
ilk işi, itimad ettiği bir adamını Rus çarına göndererek hem kendi şahsını ve hem de Boğdanh çara teslim teklifinde bulunup Boğdan prensliğinin tamam hudutlariyle kendisine ve kendisinden sonra evlâdlarına verilmesini istemek oldu. Dimitri Kantemir'in teklifi Çar Petro tarafından kabul olunarak, aralarında gizlice bir muahede aktedilmiş, o da bunu müteakib bir kısım boyarlarla beraber isyan etmiştir (1123 Cema-ziyelâmr ve 1711 Temmuz).169

Bogdan'da Voyvoda Vekili Yanaki

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere bogdandaki durumu kendi lehine hazırhyan Petro, Yanaki Boğdanhn isyanından istifade ederek hududu geçmiştir. Bu vaziyet üzerine hükümet Boğdan halkını ele almak için horçlarını tecil etmiş ve buraya bir voyvoda tâyinine kadar Ruslarla harb etmek üzere Boğdan'a girmiş olan Baltacı Mehmed Paşa ordusundaki divan-ı hümâyun tercümanı Iskerletzâde Yanaki Boğdan voyvodası vekilliğine tâyin olunarak, acele Yoj'a gönderilmiş170 ve her hususta

---

[167] Bunun adı vesikalarda Rumen tâbiri üzere Dimitrasko diye. geçiyor {Mühimme 119, s. 18 ve tbnülemin tasnifi, vesikalar karton 7, No. 1457).
[168] nusretnâme'den ve Hammer (Almanca nüsha),* c. 7, s. 150
[169] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/63
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/63
[170] Yanaki'nin voyvoda vekilliğine tâyini Cemaziyelevvel ortalarında olup (Mühimme 116, s. 355) aşağıdaki fermanın tarihi üç ay sonradır.
Divan-ı Hümâyun tercümanı îskerletzâde Yanaki'ye hüküm ki : Der-i devletmedarımdan Boğdan memleketine voyvoda-i cedid nasbolunup makam hükümetine varıp kıyam edİnceyedeğin sen ki trcümân-ı merkumsun, zabt-ı memleket için sen memur ve tâyin olunmuş sundur; imdi memur olduğun üzere tehir ve tevakkuf eylemeyip kalkıp acaleten Yaş kasabasına varup voyvoda-i cedid varup makam hükümetinde

kendisine müzaheret edilmesi için Eflâk voyvodası Brankovano'ya 1123 evasıt-ı Ramazan tarihli (1711 Ekim sonları) bir ferman gönderilmiştir. Hükümet, Boğdan isyanında Ön ayak olanlarla isyana iştirak edenleri ve Ruslarla beraber olarak harbe girenleri buldurularak derhal haklarından gelinmesini voyvoda vekili Yanaki'ye emretmiştir171.

1713 de Ruslarla aktedilen Prut muahedesi esnasında Osman1! murahhasları Dimitri Kantemir'in teslim edilmesini istemiş-lerse de, imparatoriçenih arabasında saklanan âsi voyvodanın kaçmış olduğu söylenerek kurtarılmijştır.172

Nikola Mavrokordato (İkinci Defa)

Car Petro'nun Prut (Stanilesti) de mağlûb olarak Prut muahedesini akdetmesinden sonra, hükümetçe zaten sadakati malûm olan IVikola tekrar voyvodalığa getirilerek kendisine müza-heret etmesi Eflâk voyvodasına da yazıldı (23 Şaban 1123 ve 5 Kasım 1711) 173.

Nikola, memleketi iyi idare etti; boyarlarla iyi geçindi, vergileri hafifletmek suretiyle halkı da memnun bıraktı ve 1128 H, 1716 M. de Ayusturya ile olan muharebe dolayisiyle Eflâk'ta. itimad edilir bir voyvodanın bulunması zaruretine nebni, îstefan Kantakuzen'in yerine Eflâk voyvodalığına naklolunarak, yerine eski voyvodalardan M İha il Rakoviça geldi.174

---

kıyam edİnceyedeğin zabtu rabt-ı memleket ve sıyanet-i raiyyet ile mukayyed olup., evasıt-ı şaban 1123 (Mühimme 119, s. 39).

[171] Mühimme 119, s. 6, evasıt-ı Cemaziyelâhır 1123

[172] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/63

[173] Boğdan voyvodası Nikolay voyvodaya hüküm ki :

Sen ki voyvoda-i mumaileyhsin Boğdan voyvodalığı avatıf-ı aliyye-i husre-vanemden sana inayet ve ihsanım olup ve seni makarr-i hükümetine takrir ettirmek için enderun-ı hümâyunumda bilfiil hassa çuhadarım olan (isim yeri açık) dâme mecdühu İskemle ağası tâyin ve mumaileyhin adamlarından.., zîd-i mecdühu seninle maan irsal olunmağın... Boğdan memleketi ecdâd-ı izamımdan müntakil mülk-i mevrusum olup reayasının her veçhile hûnayet ve aıyaneti lâzım olmağla^ol vilâyetin tanzim-i umurında ve reayanın hûnayet ve sıyanetihde bezli makdur edip vilâyet-i Boğdan boyarları ve hatman ve serdar ve sair bellû başluları dahi senin reyin üzere hareket ve hilafından begayet ihtiraz olunmak babında... evasıt-ı Ramazan 1123, {Mühimme 119, s. 53) aynı suretle Nikola'ya zahir olması için Eflâk voyvodasına Hüküm S. 54 Nusretnâme Nikola'ya voyvodalık tevcihi için divan-ı hümâyuna davet olunarak huzura kabulünü 23 Şaban göstermiş olup yukarıda suretini yazdığımız ferman İstanbul'dan hareketine aittir.

[174] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/63-64

Mıhail Rakofiça(Üçüncü Defa)

Rakoviça, Osmanlı hükümetine sadık kalarak Avusturyalıların, ittifak tekliflerini kabul etmedi ve hattâ muharebe esnasında Kırım kuvvetleriyle bİTİikte ErdeVe girerek imparator kuvvetleriyle çarpıştı. Rakoviça, 8 Safer 1139 ve 5 Ekim 1726 senesine kadar Buğdan'da. kaldı, Rakoviça, geliri daha fazla olan Eflâk voyvodalığında gözü olduğu için bir kısım Eflâk boyarlarını Nikola Mavro-kordato aleyhine tahrik ettiği haber alındığından, gelip Kuruçeşme'deki yalısında oturmak üzere azlolundu ve yerine divandı hümâyun tercümanı îskerletzâde Ligor (Greguar Gika) getirildi175

Ligor Gıka

Bunun voyvodalığı zantanmda İstanbulda çıkan (tskerletzâde) Patrona ' Halil isyanı ve hükümdarın değişmesi üzerine DoğtZan'a, Patrona Halil'e veresiye et vermiş olan Yanaki isminde bir Rum kasap talip oldu; Patrona'nın ısrar ve tehdidi üzerine hükümet, dört gün evvel
makamında ibkası hakkında kendisine ferman gönderilmiş olan Ligor voyvodayı 1143 Rebiulâhır 2 Kasım 1730 da mecburen azlederek Kasap Yanaki Bdğdan voyvodası oldu 176.

Kasap Yanaki

Bunun voyvodalığı, hâmisi Patrona'mn katline kadar, yani yirmi beş gün sürdü ve 23 Kasımda başı kesilerek eski voyvoda Ligor tekrar tâyin olundu.177

---

[175] Hammer (Almanca tab'ı), c. 7, s. 351 ve Raşid zeyli, Çelebizâde, s. 409. Bu hususta Boğdan boyarlarına gönderilen fermanda voyvoda tâyin edilen Ligor'u makamına iclâs için Vezir-i âzam Damad İbrahim P aş a 'nm Kapıcılar kethüdası Mehmed'in iskemle ağası tâyin olunduğu bildirilmiştir (Mühimme 133, s. 374).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/65
[176] Hammer (Almanca tab'ı), c. 7, s. 396.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/65-66
[177] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/66

Ligor Gıka (İkinci Defa)

1145 H. - 1733 M. tarihine kadar üç sene burada kaldı, idaresi iyi idi; sonra Eflâk voyvodası Kostantin Mavrokordato ile becayişi yapıldı.178

Kastantin Mavrokodato

Eflâk voyvodası iken Buğdan'a ve Boğdan voyvodası Ligor Gika da Eflâk'a naklolundu ise de, (1145 H. -1733 M.) iki sene sonra yine yerleri değiştirilerek Ligor Boğdan'a tâyin edildi (1148 H. - 1735 M.)179

Ligor Gıka(Üçüncü Defa)

Ligor (Greguvar) voyvoda Ruslarla muharebe ihtimallerinin çoğalması üzerine Boğdana gitmek istemedi; biraderi olan divan-ı hümâyun tercümanı vasıtasiyle hattâ para vererek, çekilmek istediyse de, hükümette ve orduda sözü birinci derecede geçen sadr-ı âzam kethüdası Osman Halis a Efendi'nin muvafakat etmemesinden dolayı mecburen Boğdan'a gitti180. Osmanlı tarihleri devlete sadık olduğunu ve Hammerde 181 Rus kumandanı Mareşal Münih'i Özi kalesini muhasaraya teşvik ettiğini beyan ediyorlar; Kırım'ın Ruslar tarafından işgalini İstanbul'a, ilk defa Ligor haber verdi. Ruslar, 1152 H. - 1739 M. de onüç bin kazak ile beraber yetmiş altı bin kişilik bir kuvvetle Lehistan topraklarından geçerek Dinyester üzerine yürümüşler ve Mareşal Münih, yirmi bin
kuvvetle Dinyester'i geçmiş ve Kantemir'i Boğdan prensi ilân etmişti.
Rus kumandanının bundan maksadı, halkı Ligor aleyhine kıyam ettirmek idiyse de, muvaffak olamadı ve bunun iyi idaresi sayesinde Rus ve Avusturya ile dört sene süren muharebe esnasında Boğdan'da. hiçbir muhalif hareket görülmedi. Hattâ en nazik bir zamanda gösterilen bu sadıkane hareketten dolayı I. Mahmud, 1152 Safer

[178] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/66
[179] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/66
[180] Hammer (Fransızca trcümesi), c. 15, s. 473. t
[181] Hammer (Fransızca tercümesi), c. 15, s. 381.

ihtidaları tarihli (1739 Mayıs) bir fermanla Boğdan halkına memnuniyetini bildirmiş ve hizmetlerine mükâfat olarak vergilerinin azaltılacağım 182 bildirmiş, Ligor voyvodaya da taltifi havi ayrıca bir ferman göndermiştir.

Ligor voyvodanın biraderi olup divan-ı hümâyun tercümanı bulunan Gika, devlet esrarını ecnebilere haber verdiğinden dolayı idam edildiğinden, onun şeameti Ligor'a da sirayet ederek 2 Receb 1154 ve 17 Eylül 1741*de gelip hanesinde oturmak üzere azlolundu ve yerine Eflâk voyvodası Kostantin Mavrokor-dato tâyin edildi 183

Ligor'un azline dair olan fermanda, divan-ı hümâyun tercümanlığından beri hizmetinin takdir edildiği beyan edildikten sonra, zahiren, hiyaneti dolayısiyle idam edilmesi icabeden, fakat kaçarak kendisine iltica etmiş bulunan bir tabibi himaye etmesi sebep olarak gösterilmiştir 184

Kostantin Mavrokordato(İkinci Defa)

Kostantin voyvoda iki sene Boğdan1'da kalmış ve Receb ihtidasında (1743 Ağustos) hizmet ve sadakatinden bahsedilerek İstanbul'a davet olunup yerine biraderi Yanakî (Yuvan) voyvoda olmuştur185. Kostantin, Boğdan1 da. bir hayli ıslahat yapmış, fakat Boğdan'daki Rum unsuruna imtiyazlar verdiği için şikâyet edilmiş ve bunun üzerine Boğdan'dan alınmak zarureti hasıl olmuştur.186

---

[182] Bu fermanda Rusya ve Avusturya ile olan muharebe dolayısiyle Boğdan voyvodası, boyar ve .sair iş adamlariyle halkın devlete karşı göstermiş oldukları sadakat ve ordunun î&akçı, Babadağı, Kartal ve Bender taraflarındaki harekâtı esnasında vuku bulan yardımları ve Boğdan'A&ki Osmanlı kuvvetleriyle beraber çalışmaları ve Moskov kuvvetlerine karşı Ligor voyvodanın hizmetleri zikredildikten sonra, şöyle denmektedir :

'*... Bugüna gayret ve hizmet ve tahsil-i rızây-ı mülükâneme müsaraatı-nızdan fevkalgaye sürür ve inbisat ve huzuz ve neşat hasıl olmuştur. Sizden memûl-ı husrevanem dahi böyle sadakat ve ubudiyet izharı idi; tamam yerine getirdiniz. Sen ki voyvoda-i mumaileyhsin, siz ki boyarlar ve sair bellû başlu-larsız, cümleniz berhudar olasız... vücuda gelen emek, zahmet ve ubudiyetiniz bir türlü zayi olmayıp... kat ender kat mükâfatını kariben müşahede edeceğinizi ve bundan böyle sinini sabıka misiUû tekâlif mutalibe olunmayıp tekli-fatıiuz tahfif ve tenzil ve bâferman-ı âli verdiğiniz şeyler bilcümle mahsup olacağı musammem ve mukarrer idüğini cümleniz yakinen bilip... evail-i Safer 1152 (MühHmme H5, s. 436).

[183] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 32 ve Mühimme 145, s. 91 (1154 Receb).

[184] Mühimme 148, s. 147.

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/66-67

[185] Mühimme 150, s. 51.

[186] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/67-68

Yanaki Mavrokordato

Bu, sefih bir şahıstı, fazla vergilerle halkı sıkıştirdı ve hal şikâyeti mûcib oldu; dört sene devam eden voyvodalıktan azlini müteakib 187İstanbul*a davet edilerek voyvodalık, üç sene müddetle eski voyvodalardan Iskerletzâde Ligor Gika'ya verildi (1160 Rebiulâhır sonları ve 1747 Mayıs) 188.

Ligor Gika (Dördüncü Defa)

Ligor voyvodaya gönderilen hükümde Yanaki'nin mezaliminden dolayı dağılan reayanın yerlerine avdetlerinin temini emrediliyordu189. Ligor, on ay sonra Eflâk'a, naklolunarak Eflâk voyvodası Kos-tantin Mavrokordato da Boğdan'a gönderildi (1161 Safer başları ve 1748 Şubat ihtidaları) 190; fakat Kostantin burada ancak on ay kadar kaldı ve rakibi olan Mihalzâde Kostantin Rakoviça'nm tezviratı ve döktüğü paralarla azledildikten başka, Bozcaada'da ikamete memur edildi (1162 Ramazan ortaları)191

---

[187] Hâlen Boğdan voyvodası olan İskerlet oğullarından Yanaki nam voyvodanın reayaya zulüm ve îtisafı ve pâdişâhın rızasına mugayir hareket etmesinden dolayı 1160 Rebiulâhır sonlarında tard ve ehad ve reayadan zulmen aldığı şeylerin tamamen istirdad olunması ve y«rine îstanbuVda bulunan ve yine iskerlet ailesinden olan Ligor voyvodanın Boğdan beyi tâyin edildiğini îzzi Tarihi yazıyor (varak 128b).
Yanaki'ye giden fermanda "Hilâf-ı marzi harekete ictisarı ve halka cevr ve îtisafı ve hancın bu hale tahammül edemiyerek hicrete mecbur olmaları" sebebiyle azledüdiği yazılmıştır {Aynı Boğdan defteri, s. 54). Aynı zamanda Yanaki'nin. tâyin olunan mübaşirle ırz ve vakarı ve bütün mal ve eşyalariyle İstanbul*a. gelmesi de diğer bir hükümle kendisine bildirilmiştir. evasıt-ı Rebiulâhır 1160 (Mühimme 153, s. 22).

[188] Ligor voyvodanın voyvodalık beratı (tbnülemin vesikaları, karton 7, No. 1468) numarada olup tarihi 15 Cemazîyelevvel 1160 dır. Bunun tâyinini Hammer 17 Şaban 1İ60 ve 24 Ağustos 1747 olarak göstermekte ise de, onun gösterdiği tarih ihtimal voyvodahk makamına oturduğu tarihtir.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/68

[189] Atik Boğdanlu defteri, s. 95 (1160 Cemaziyelâhir tarihlî ferman).

[190] îzzi Tarihi, varak 153b. Bu becayiş dolayısiyle Safer ihtidaları tarihli olarak Kostantin'e gönderilmiş olan hükümden: "...İşbu 61 senesi mâh-ı saferinin yedinci gününden memleket-i Boğdan tarafından zabt ve sene-i mez-bure Recebi duhulünedek îradatı voyvoda-i sabık halen Eflâk voyvodalığı kendüye ihsan olunan Ligor voyvoda tarafına verilmek ve vilâyet-i Boğdan'nın zabtı re'si senesi itibar olunan 61 senesi gurre-i Recebinden olmak üzere 1164 senesi gurre-i Recebine varınca üç sene bir tahvil ile alettevali zabt ve rabtma kıyam ve mübaderet eylemen için Boğdan voyvodalığı müceddeden sana tevcih ve ihsanım olup... evail-i Safer 1161 (Atik Boğdanlu defteri, s. 59).

[191] Atik Boğdanlu defteri, s. 63. Hammer, Kostantin Mavrokor-dato'mm zahiren voyvodalıktaki tebeddülden müteessiren ihmalkârane hareket ve hakikatte ise, bayramda saray erkânına para göndermediğinden dolayı azledildiğini Avusturya elçisi Penkler'in raporuna istinaden yazıyor (Almanca tab'ı, c. 8, s. 130). îzzi TarüıVnde de (varak 208) Eflâk'tan Boğdan'a naklinden müteessir olarak gevşek davranıp alâkasızlığından dolayı azledilerek Bozca-ado*ya gönderildiği beyan ediliyor.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/68-69

Konstantin Rakovica
Bogdan'âa. üç seneyi doldurdu ve hattâ müddeti Rakorca US sene dana uzatıldı ise de, bu ikinci uç seneyi
doldurmadan 1166 Ramazan ihtidasında (1753 Haziran) azlolunarak yerine sabık Eflâk voyvodası Ligor'un oğlu olup Eflâk voyvodası bulunan Mati Gika tâyin edildi192

Mati Gika

Babası Ligor'un ölümü üzerine Eflâk voyvodalığına tâyin edilen Mati veya Matei, bizzat işleriyle meşgul olmıyarak av peşinde koşup kendisine ait vazifeyi Nikola îspitar adında birine bıraktığından dolayı, yapılan şikâyet üzerine Boğdan'a. naklolunmuş ve aynı zamanda kendisine nasihati havi bir de ferman yollanmıştır 193.
Mati, kendisine yapılan.nasihati tutarak Boğdan'da, üç sene kaldı ve hasbelîcab kaydiyle azlolunarak İstanbul'a, getirtilip yerine Eflâk voyvodası Mihalzâde Kostantin Rakoviça tâyin edildi (7 Cemaziyelevvel 1169 ve 1756)194

Kostantin Rakovica(İkinci Defa)

Bir sene kadar voyvodalıkta kaldı; ahali ile gecinemediğinden dolayı195 yerini Ligor'un oğlu
Iskerletzâde Gika'ya terk etti (24 Cemaziyelâhır 1170 ve 14 Mart 1757)196 XVIII. asrın bu ikinci yarısında Fenerli Rum aileleri arasında voyvodalıklar için hâs-mane rekabet cereyan ettiğinden,. Osmanlı hükümeti muhtelif tesirler sebebiyle voyvodaları sık sık değiştiriyor ve bu değişiklik sebebiyle başta padişah, Enderun ve Bab-ı âli ricali mutad caizelerini alıyorlardı.197

---

192 Atik Boğdanlu defteri, s. 82, 83. Vasıf da tebeddülün Ramazan ortalarında olduğunu beyan ediyor Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/69
193 Atik Boğdanlu defteri, s. 82. Evasıt-ı Şaban 1166 tarihli ferman
194 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/69
195 Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları. No. 1994, sene 24 Cemaziyelâhır 1170.

196 Atik Boğdanlu defteri, 78/2, s. 114, 115.

197 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/69-70

İskerlet Gika (Ligor Zade)

Bir kuçuk sene Bogdazı'da kalarak, sonra Eflâkvoyvodalığına nakledilmiş ve yerine 1171 Zilhiccesi başından itibar edilmek üzere divan-ı hümâyun tercümanı olup elçiliklerle muhaveresinde muvaffakiyet ve sadakat gösteren198 Yuvan (Yanaki) Kalimaki tâyin edilmiştir (1171 Zilhicce ve 17 Ağustos 1758).199

Yuvan Kalimaki

Yuvan Kalimaki200, 1761 senesi Haziranına ka-YuTon Kalunakı (1174 Zilhicce) üç seneye yakın voyvodalık -,etti ve 1173 Zilhiccesi ihtidasından itibaren "hüsn-i idare ve fefah-ı raiyyete sâyi ve boyarlarla hüsnü imtizacından dolayı" voyvodalıkta ibka edildi201 Bunun zamanında otuz bin Tatar Boğdan'a hücum ederek yağma ve tahribat yapmışlar ise de, derhal şiddetle harekete geçilerek gasbettikleri mallar Kırım Hanı vasıtasiyle ellerinden alınarak voyvodalığa verilmiştir 202

Ligor Kalimaki

Yuvan Kalimaki ihtiyar olduğundan bahis ileafvım istemiş ve yerine oğlu Ligor Kalimaki Boğdan voyvodası olmuş203 ve Yuvan Kalimaki de İstanbula davet edilmiştir204. Ligor voyvoda üç sene

---

198 Atik Boğdanlu defteri,.78/2, s. 114.

199 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/70

200 Vasıf, bunun adını Metaki olarak kaydedip yirmi senedenberi di van-ı hümâyun tercümanı olduğunu yazıyor (c. 1, s. 119)

201 Romanyalu nain-ı diğer Boğdanlu ahkâm defteri 79/3 s. 1

202 Atik Boğdanlu defteri 78/2, s. 120 ilâ 123, sene 1171 sonu ve 1172 başlan.

203 Ligor K. ali m ak i'ye giden hükümden: "Sabık Boğdan voyvodası olan baban Yanaki voyvoda emekdar ve müddet-i medidenberi devlet-i aliyye-min hîdematmda evkatgüzar olup mukaddema divan-ı hümâyunum tercümanlığı esnasında ve gerek Boğdan voyvodalığı eyyamında devlet-i aliyyeme sadakat üzere hizmet ve fukaray-ı raiyyetİ müteferrik oldukları mahallerden celb ve cem ve vatanlarına nakl ve iskân ve kendülerîni bimayet ve sıyanet ile mes-buk ül hıdme olduğu malûm-ı hümâyunum olup lâkin kendüye pirlik ve ihtiyarlık arız olmak hasebiyle tarafı husrevanemden seni yerine ikame ile çırağ ve begâm olmanı istirham eylediği... ecilden 1174 Zilhiccesi gurresinden üç seneye bir tahvil ite Boğdun voyvodalığı müceddeden sana tevcih ve ihsanım olup bir hil'ali fâhire ve seni makarr-ı emaretine ielâs için berveçh-i mûtad iskemle ağası tâyin" olunmuştur., evail-i Zilkade 1174 (Romanyalu nâm-ı diğer Boğdanlu ahkâm defteri 79/3, s. 8.)

204 Yuvan Kalimaki'ye giden hükümden: Sen ki voyvoda-i mumaileyhsin Boğdan voyvodalığı 1174 senesi Zilhiccesi gurresinden oğlun Ligor voyvodaya tevcih ve ihsanını olup fimâbâd Boğdan'da meks ve ikametini mûcib halat kalmadığından ehl ve ıyalinle der-i saadetime vürud eylemen babında. evail-i Zilkade 1174 (Boğdanlu ahkâm defteri 79/3, s. 7).

voyvodalıkta kaldıktan sonra rakiblerinin entrikalariyle azlolunarak, yerine tskerletoğlu Ligor Aleksandır Gika tâyin edilmiştir (27 Ramazan 1177 ve 29 Mart 1764).205

Ligor Aleksandır Gika

Bu zat, Bab-ı âli tercümanlığından voyvodalığa getirilmiştir; gizlice Rus emellerine hizmet ediyor ve zahirde ise hükümete sadık görünüyordu. Meşhur şair Sünbülüzâde Vehbi, bunun zamanında Boğdan'da divan efendisi olarak bulunmuştu206. Aleksandır Cika 4 Ramazan 1180 ve 3 Şubat 1767 tarihinde azlolunarak yerine Ligor Kalimaki207 ikinci defa voyvoda oldu ve Aleksandır Gika istanbuVda yalısında oturmak üzere davet edildi ise de, güya muharebe esnasında Ruslara esir düşerek muharebenin sonuna kadar üç sene .Rusya'da kaldıktan sonra avdet etmiştir.208

Lıgor Kahmakı (İkinci Defa)

Bunun voyvodalığı Rus seferine takaddüm eden bir zamana tesadut etmiş ve Kusya seteri munasibetiyle menzillerde hazırlanması icabeden zahire ve sair levazımatın tedariki hususunda verilen emirleri kasden icra etmiyerek, harekâtın tatiline ve pek çok sıkıntı çekilmesine sebebiyet verip Ruslara hizmeti ve metbuuna hıyaneti anlaşıldığından, orduya gelir gelmez tevkif ve çavuşbâşı mahbe-sinde kendisini haber verenlerle yüzles/tirildikten sonra, istanbul'a.gönderilmiş ve keyfiyet bütün tafsilâtiyle pâdişâha arzolunmuştur. Ligor'un hesapları gözden .geçirilmiş ve bütün malları

---

[205] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/70
[206] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, No. 5502 sene 1179.

[207] Atik vüzera defterinde buna Ligor Veled-i Yanaki denilip birinci defaki voyvodalığı 4 Ramazan 1180 ve ikinci voyvodalığı ise 21 Receb 1188 olarak gösterilmekte ise de, birinci voyvodalığının 1177 H. - 1764 M. de olduğu yukarıda Ahkâm defterinden naklen gösterilmiştir. Ligor Kalimaki'nin ikinci voyvodalığı 1180 den 1183 senesine kadardır (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, No. 4593
[208] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/71

müsadere edildikten sonra îdam olunmuştur (1183 H. - 1769 Haziran)209.

Konstantin Mavrokordato (Dördüncü Defa)

Ligor Kalimaki'nin yerine tâyin edilen Kostant in'in voyvodalığı, Osmanlı - Rus seferinin en şiddetli zamanına tesadüf etmişti. Ruslar, Buğdan'ın, merkezi olan Yay kasabasını işgal eylediklerinden, Kostantin Mavrokordato Kalas kasabasına çekilmek istediyse de, muvaffak olamıyarak Rus kuvvetleri tarafından yakalanıp Yay'a götürülmüş ve muharebe esnasında almış olduğu yaradan müteessiren orada vefat etmiştir (1769) Osmanlılar buna Kör Kostantin derlerdi 210.

Fasıla

Kostantin Mavrokordato'nun esareti ve vefatı ve Boğdanhn işgali sebebiyle 1774 de Kaynarca muahddesine kadar beş seneye yakın bir zaman Boğdan voyvodası tâyin edilmemiş ve muahedeyi müteakib sabık Eflâk voyvodası îskerletzâde Ligor Aleksandır Rusların himayesiyle ikinci defa Boğdan voyvodası .olmuştur.211

Ligor Aleksandr Gika212

---

209 Ligor Kalimaki'nin plüm yaftasında zahire mubayaası için verilen parayı zimmetine geçirerek devlete hiyanet eylediği beyan edilmektedir (Ham-mer (Almanca tab'ı-, c. 8, s. 342). Ligor Kalimaki ile gizli anlaşma yapmış olan divan tercümanı Nikola Drakon'un da boynu vurulmuştur (aynı eser). Voyvoda Ligor'un eşyasının zabtına Mehmed Bey memur edilerek bu hususta Boğdan boyarlarına da ferman gönderilmiştir. Evasit-ı Safer 1183 tarihli hüküm (Mühimme 167, s. 168; .Vasıf, c. 2. s. 11).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/71-72

210 Boğdan'a voyvoda tâyini için namzedlerin isimlerini havi I. Abdül-hamid'e takdim edilen listede bu, Kostantin Mavrokordato hakkında şöyle denilmektedir: "Bu Kostantin voyvoda altı, yedi defa Eflâk ve Boğdan voyvodası olup Nemçe taburu (ordusu) ile defaatla muharebe ve Karayuva (Küçük Eflâk) kazalarının Nemçelûler yedinden zabt ve teshirine mesfur sebep olduğu ve devlet-i aliyyeye sadakat ile hizmet edip hattâ seferin ihtidasında Kalas'ta Moskovlu yedine esir düşmekle Yaş'ta kederinden helak olduğu cümleye malûmdur..." Emiri tasnifi vesikalar, dosya 10, No, 1576.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/72

211 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/72

212 Cevdet Tarihi, bu Ligor (Greguar) Aleksandır Gika ile Ligor Kalimaki*yi karıştırmıştır (c. 2, s. 78).

Rusya Makrokardato üç sene esir kaldığı için anlaşmış ve Rusların isteğiyle voyvoda olmuştur., her
ihtimale karşı Rus hükümetiyle gizlice mükâtebede bulunup Rus himayesine güvenerek hükümet tarafından
verilen emirleri dinlemedikten başka, Boğdan halkının iki sene vergiden muaf olmasına rağmen, cebren halktan topladığı paralarla kaçacağı haber alındığından, kendisine güler yüz gösterilmiş, zahiren voyvodaya havale edilen zahirenin acele şevki ve hakikatte bir yolunu bularak voyvodanın, katli talimatiyle gönderilen Karahisarlı Ahmed Bey tarafından bir yolu bulunup hiyle ile başı kesilmiştir 12 Ramazan 1191 ve (10 Ekim 1777) 213.

Ligor'un idamını müteakib "üzerinde çıkan mektub müsveddesi tamamca hıyanetini" göstermiştir214, Bender ve Hotin muhafızlarına gönderilen hükümlerde de Ligor'un Rusya taraflısı olduğu ve kendisinin ve taraftarlarının .Rusya'ya kaçmaları ihtimaline binaen uyanık bulunmaları bildirilmiştir 215.

Kostantın muruzi (tskerletzâde) Ligor'un azlini müteakib yerine 14 Ramazan 1191 ve 1777' Ekim de üç senden beri divan-ı hümâyun

---

[213] Dergâh-ı muallâm kapıcıbaşılanndan mirahor-ı evvelim payesiyle Boğdan voyvodası sabıkın azline memur Yaş kasabasında olan Karahisarî Mir Ahmed dâme mecdühu ve Boğdan voyvodası baş kaymakamı ve kaymakam ve boyarlar ve sair boyaran zidet itaatühüme hüküm ki :
Boğdan voyvodası sabık Ligor memleket-i Boğdan'a vürud eylediği gün-denberu rüûnet ve huşuneti kendüye âdet edip iki sene müddet muafiyetlerinde fukarayı raiyyetten emval-i kesire tahsil eylediği ve eylediği zulmün had ve hasrı olmadığı tahkik olunmaktan" nâşi azline iiade-i aliyyem taallûk ve maa-mafi mesfurun hakkında ahar muamele melhuz olmayıp ıyal ve evlâdlariyle asitane-i aliyyemde vaki hanesinde ikamet eylemesi fermanım olmuştu.
Sen ki mumaileyhsin bu defa irsal eylediğin tahriratında ve boyaran-ı memleketin mahzarlarından iriesfur Ligor'a azli ifade olundukta bir türlü îtaat-i ferman etmeyip devlet-i aliyyemin şanına îrâs-ı nakise edecek ve idamını mûcib olacak kelimât-ı fahişe tekellümüne cesaret ve alenen isyan ve tuğyan suretini irae eylemekten nâşi. . . . Tegafül ve ruhsat gösterilse utüv ve tuğyanı müzdad ve memleket elden çıkacak ve bu sebeple bir gaile-i azîmeyi müstevcib olacağı aşikâr olmaktan nâşi sana verilen ruhsat-ı kâmile muktezasmca lâzım gelen cezasını tertib ve ser-i maktu-ı derbâr-ı adalet kararıma tesyir olundığı tahrir olunmuş. . . evasıt Ramazan 1191 (Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 57)" Cevdet Tarihinin kaydına göre (c. 2, s. 78) Karahisarlı Ahmed Bey vazifesinin, zahire nakli olduğunu işae ederek Yafa gireceği sırada ileriye gönder-, diği konakçısı, voyvodanın istiskal gösterdiğini haber almış ise de, aldırış etmi-yerek Yafa girmiş ve bir haneye inerek güya kendisini tedavi ettirmek üzere tabib araştırmıştı. Bir iki gün sonra hâmil olduğu menşur-ı hümâyunı okutturup müdericatından halkı haberdar etmek üzere bir divan akdini voyvodaya bildirmişti. Menşur müdericatından.haberdar olmak üzere voyvodanın beşyüz kadar maiyeti ile kendi yanına geleceğini haber alan Ahmed Bey, hemen maiyyeti ile voyvodanın sarayına giderek kapıları kapadıktan sonra yatak odasına girip voyvodanın başını kesmiştir.

[214] Boğdanlu ahkâm defteri. No. 80/4, s. 59.

[215] 3 Boğdanlu ahkâm defteri, No. 80/4, s. 60.

tercümanı bulunan îskerletzâde Kostantin Müruzi tâyin edildi216. Devlete sadıktı ve hükümetçe de sevilmişti217. Osmanlılarla, Prusya ve Rusya arasında Avusturya'ya karşı ittifak akdine çalıştı ise de muvaffak olamadı. Beş seneye yakın Boğdan voyvodalığında bulunarak hastalığından ötürü istifa etmiş ve Rus sef rinin himaye eylediği îskerletzâde Aleksandır Mavrokordato voyvoda olmuştur (27 Ce-maziyelâhır 1196 ve 30 Nisan 1782) 218.

Aleksandir Mavrokordato

Halk buna Deli bey derdi. Üç sene kadar voyvodalıkta kaldı; 1199 senesi Rebiulevvel ihtidalarında (1785 Mart) azlolunarak İstanbul'a davet edilip 219 yerine yine İskerlet oğullarından divan-ı hümâ-\ yun tercümanı ve evvelkisinin amcası oğlu Aleksandır voyvoda tâyin edildi.220

Aleksandir (İskerletzâde)

Bu rus mubibi olup daha evvel Petresburg'a Osmanlı devletinin maslahatgüzarlığını yapmıştı; Avusturya elçisinin ısrarı üzerine vazifesini ihmal ve kendi menfaatini düşündüğünden bahseden bir

---

[216] Boğdanlu ahkâm defteri, No. 80/4", s. 54.

[217] Kostantin Mü r üzi'ye emsal-i beyninde kendisine medâr-ı iftihar ve imtiyaz olmak ve sairlerine sirayet etmemek üzere daimî muafiyet ve müsa-adatı havi bir berat verilip bunda dört oğlu ve on nefer hizmetkârının cizye vesair rüsum ve tekâliften afv olundukları kaydedilmiştir (Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 67, sene: 1192 Muharrem) I. Abdülhamid, muhtelif vesilelerle Kostantin'i taltif etmiştir. Bunun talik harflerle hak edilmiş olan mührü :
Sabitim pây-ı hulûs ile hemin Hayr ola âkibet-i Kostantin klişesidir (Osmanlılar zamanında kullanılmış olan mühürler, Belleten, sayı 16).

[218] îstifası kabul edilen Kostantin'e giden fermanda hizmetinin pek ziyade takdir edildiği bildirildikten sonra "senin soyundan dayın Kostantin voyvodanın oğlu Aleksandır Beyzade" voyvoda tâyin olundu" denilmiştir (Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 96).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/74

[219] Sabıka Boğdan voyvodası îskerletzâde Aleksandri voyvodaya hüküm ki:
Sen ki voyvoda-i mumaileyhsin muktezây-i vakt ve hal senin voyvodalıktan azlin lâzım gelip yerine divân-ı hümâyun tercümanlığı hizmetinde etvâr-ı sadıkane ve harekât-ı müstakimanesi malûm olan ammi zaden îskerletzâde Aleksandri voyvodaya... işbu sene-i mübareke Rebiulevvel gurresinden bâ hatt-ı hümâyun Boğdan voyvodalığı tevcih ve diğer emr-i şerifim mucibince ol tarafta ıyal ve etbaınla hareket ve kemal-î ırz ve vakarınla der-i aliyyeme avdet ve ricat eylemen babında. . . tvail-i Rebiuîevvel 1199 (Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 118).

[220] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/74

hükümle voyvodalıktan azledilmiş 221 ve Ruslarla Rumlar arasındaki gizli cemiyetin "reisi olduğundan, azlini müteakib İstanbul'a gelmiyerek Rusya'ya kaçmıştır (1201 H. -1786 M.) 222.

Aleksandir İpsilanti

îskerletzâde Aleksandır'm yerine 22 Safer1201 ve 1786 Aralıkta, esbâk Eflak voyvodası Aleksandr îpsilanti, Avusturya'nın hima-yesiyle Boğdan beyi oldu223. Bu memuriyete gitmeden evvel Avusturya elçisi ile görüşerek Türkiye aleyhine hareketine dair talimat aldı; çünkü bu tarihlerde Avusturya ile Rusya Osmanlılar aleyhine ittifak etmişlerdi. Osmanlıla la Rusya ve Avusturya arasındaki 1201 H. - 1787 muharebesinde İngiltere elçisinin haber vermesi üzerine tpsilanti'nin hıyaneti anlaşılabildi ve 19 Nisan 1788 de azlolunarak yerine Manol (Emanuel Ciyani Rozetti) tâyin edildi (1788 Mayıs).224

Manol Rozetti

manol voyvoda, 1788 Ekim ayına kadar beş ay voyvodalık merkezinde kalabildi. Muharebe sebebiyle

---

[221] 1 Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 138. Yeni voyvodaya gönderilen Rebiulâhır 1201 sonu tarihli hüküm. .

[222] Halen Boğdan voyvodası Aleksandri voyvodaya hüküm ki:

•Boğdan voyvodası sabık Aleksandri... zamirinde merkûz olan hıyanet muktezası üzere biîâ mûcib firara ıbtidar ve hain-i mesfurun firarı leylen ve hafiyyen olduğu ve bu babta boyarân-ı memleketin haberdar olmadığı beya-niyle bu madde de medhalleri olmayan boyarân-ı 'memlekete bilâ mûcib kusur ve töhmet azviyle tekdir olunmamalarını inha ve rica ettiklerine binaen.. . {Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 140 ve Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları 6563). îskerletzâde Aleksandrî'nin firarına dair 22 Rebiulâhır 1201 (1787 Şubat) tarihli Nikolas adında birinin sadr-ı azama göndermiş olduğu mektub :Maruz-ı abd-i ahkarlarıdır;Rebiulâhırın onsekizinei günü Fener beyzadelerinden sabıka Boğdan voyvodası îskerletzâde Aleksandri voyvoda Boğdan memleketinin makarr-ı hükümeti olan Yaş kasabasına yakın kendüsinden bina olunan köşke seyran bahanesiyle çıkıp akşama karip yine Yaş kasabasına avdet ve ertesi günü yani Rebiulâhırın ondokuzuncu günü tekrar yanına onbeş nefer Arnavud delilleri alıp zikrolunan köşke vaçup gece saat yediyedek oturup badehu nâbud ve nâpeyda olup ertesi günü saat beşte Yaş kasabasının derununda olan boyaran voyvoday-i mezkumun yanına varmak taleb eylediklerinde kendisini bulamayıp derakap merkum voyvodanın firarını cümleye işaat ve bulmak için memleketin sınurlarında olan zabitana tahrir ve tenbih eylediklerini müş'ir işbu rumiyyülibare kâğıt Fokaşani kasabasında mukim îspirvanik (tspravnik) boyarları kulları tarafından varid olmağla derakap tercüme ve hakpây-kimya fersây-ı âsafanelerine takdim olunmuştur. Olbabta... 22 Rebiulâhır 1201 (imza: Nikolas).

Sadr-ı âzam tarafından pâdişâha takdim edilen bu mektubun üzerine I. Abdülhamid mukaddemki haberlere mutabıktır ıatt-ı hümâyununu yazmıştır {Cevdet tasnifi. Hariciye vesikaları 3442).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/75

[223] Boğdanlu defteri 80/4, s. 134 ve Boğdan voyvodaları cetveli.

[224] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/75-76

Yaş kasabası Rus ve Avusturya işgali altında bulunduğundan, Manol Kalas'ta oturdu225 ve Ziştovi muahedesini müteakib Buğdan'ın Avusturya işgalinden kurtarılan kısmına Kör Kostantin'in oğlu Aleksandır Mürüzi tâyin olundu226.

Aleksandir Murıızı

Kostantin Mavrokordato'nun oğludur.Ziştovı muahedesinde tercüman bulunan Aleksandır, muahedeyi müteakib Avusturyalıların geri verdikleri beş kazaya ihtida muvakkaten tâyin olunup, az sonra Ruslarla yapılan Yaş muahedesini müteakib de Rusların geri verdikleri

---

[225] Mühimme 187, s. 167. Kendisine gönderilen fermanda "Boğdan voyvodası olup Kalas'ta ikamet üzere olan Manuel voyvoda" denilmektedir.

[226] Aleksandır Mürüzi'nin voyvodalığına dair Sultan III. Selim ile sadaret kaymakamı Mustafa Paşa arasındaki muhabere dikkate şayan olduğundan hülâsa olarak aşağıya yazıyorum.
III. Selim, Rus hududu üzerinde bulunması dolayısiyle.Boğdan voyvodalığına devlete sâdık, kendisinden sadakat beklenecek, tecrübeli birinin kim olabileceğini düşünerek sadaret kaymakamına ;
"— Hakikat Boğdan'ın reayası ve boyarları şimdi Moskov gibidir; onları idare ve raiyyet haline idhal etmeğe muktedir kim vardır? Bu tarafta olan divan-ı hümâyun tercümanı vesveseli adamdır; vakte göre elverebilir mi? Münasibi arz-oluna" hatt-ı hümâyununu yazmış. Bunun üzerine sadaret kaymakamı :
Rikâb tercümanı Sarı Beyzâde'nin sadakat ve emekdarlığım, fakat idareye muktedir olun olmayacağını bilemeyeceğini ve halen Ziştovi&e olan divan-ı hümâyun tercümanı Kostantin Beyzâde'nin müstakim, sadık, cerbezeli ve yaşının Sarı Beyzâde'ye nisbetle daha küçük olduğunu ve bu ikisinden hangisinin muvaffik olacağım bilemediğini ve şayet Kostantinzâde voyvoda olursa Sarı Beyzâde'nin emekdarhğma binaen taltif edilmesini arzeylemiştir.
Kaymakamın bu takriri üzerine padişah :
"— Subhanallah emekdar mülâhaza edecek vakit midir? Nizam-ı memlekete ve din ve devlete hangisi elverirse bana anı bildiresiz. Boğdan Moskovlu ile hem hudud olıcak sadakat eder iş bilir adam lâzımdır.*' hatt-ı hümâyununu yazmıştır.
Bu hatt-ı hümâyun üzerine sadaret kaymakamı ikisinden birinin tercihinde vesveseye düşmüş, rikâb tercümanının yaşlı ve ZiştovVdekinin küçük, rikâb tercümanının sakin ve gevşek, diğerinin ise ihatalı ve cerbezeli olduğunu ve ikisinden birisi hakkında hüküm veremiyeceğini beyan ile zımnen Kostantin Beyzade Aleksandri'yi tercih eder görünmüştür. Bu cevab üzerine Sultan Selim
"— Takririnde münfehim olan Ziştov'deki tercüman beyliğe münasib olmağla reyiniz üzere Boğdan voyvodası nasb oluna ve mukâddemki tahririniz üzere buradaki tercüman taltif oluna" diye yazmıştır.
Hatt-ı hümâyundaki reyiniz üzere kaydından kuşkulanan sadaret kaymakamı: Reyiniz üzere tâbiri çakerlerini helecana giriftar etti. Bu beylik maddesi umur-ı saireye kıyas plmayip umur-ı muazzamadan ve mücerred emr ve irade-i hazret-î tacidariye menut mevaddan olmak mülâbesesiyle çakerleri şu münasiptir deyu hüküm edemem. Kulunuzun beyan edeceğim ancak hal ve keyfiyetleridir. Kangisi irade buyrulursa sarahaten hatt-ı hümâyunlarına mütevakkıftır" diye cevab vermiştir.
Kaymakamın telâşına canı sıkılan pâdişâh :
"— Behey adam bu derece vesvese cünun alâmeti. Ben bir tercüman kâfirinin halini ve münasibini sen arz eylemeyip rey eylemedikten sonra istihare ile mi bileyim? Onların hallerini bütün gün kapıda (Bab-ı âlide) olmak münasibetiyle sen bilirsin. Defaatle olan takrirlerin mazmununda Zi&tovVdeki müreccah olduğu a§ikâr olmağla tercihinize binaen Zi§tovVdeki tercümanı voyvoda nasb eyledim, bir dahi sorma" demiştir (Cevdet Tarihi, c. 5, s. 328).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/76

Boğdan memleketinin tamamında asaleten voyvoda oldu (1206 Rebiulâhır 1791 Aralık). Kostantinzâde Aleksandır Mürüzi voyvoda, aynı sene Cemaziyelevvel sonlarında Eflâk voyvodalığına naklolunarak yerine Eflâk voyvodası Mihal Suçu (Sutzo) getirildi227.

Aleksandır'ın hükümete göndermiş olduğu tahriratın altındaki mühür bir mısra halinde :

Aleksandır olâ dâim emân-i hakda asude klişelidir.228

XVIII. ASIRDA EFLÂK VE BOĞDAN'IN SÎYASİ DURUMLARI

Karlofca muahedesine kadar durum

Osmanlı devleti evvelâ Eflâk'ı ve sonra Boğdani nüfuzu altına aldıktan sonra yüksek kudreti sayesinde bazı muhalefetlerine rağmen her iki prensliği kuzey hududunda bir müdafaa bölgesi olarak sıkı sıkıya elinde tutmuş ve XVI. asrın sonlarına kadar kuvvetli bir devlet olan Lehlilere karşı Buğdan'da, ve Alman imparatoruna karşı da Eflâk'ta, bir kademe teşkilâtı vücude getirmişti.

Osmanlı devleti Macaristan'ı işgal ve ErdeVde bir prenslik vücude getirdikten sonra, Alman imparatorunun Eflâk üzerine yapması muhtemel bir tazyiki önlemiş ise de —ki bu daha ziyade Erdel prensinin Osmanlı devletine samimî bağlı olup olmadığına tâbi idi— Boğdan üzerindeki Lehistan tehlikesi XVII. asır ortalarına kadar devam etmiştir; bununla beraber, bu havalide herhangi bir Leh taarruzuna karşı Kırım Hanı kuvvetleri bu tarafları müdafaa edecek durumda bulunuyordu.

Lehistan'ın zayıf düşerek kuvvet ve nüfuzunu kaybetmesi, Boğdan üzerinden gelebilecek bir taarruzu önlemiş ise de, onun yerine XVII. asırdan itibaren yavaş yavaş büyümekte olan Rus tehlikesi baş göstermiş, fakat Kırım Hanlığı bir müddet için Rus yayılmasını önlemeğe muvaffak olmuştur.

Eflâk tarafına gelince :

Zidvatoruk muahedesiyle Erdel üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin iyic& tasrih edilmemesi yüzünden Alman imparatorunun bu kıtada hak iddia etmesi yüzünden husule gelen muharebeler dolayısiyle

---

227 Boğdanlu ahkâm defteri 80/4, s. 177.

228 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/77

Eflâk voyvodalarının imparator tarafına temayülleri, bu mıntakanın durumunu karıştırmış ise de, Köprülü Mehmed Paşa'mn ve daha sonraki harekâtın muvaffakiyetle neticelenmiş olması, Eflâk'ta, Osmanlı nüfuzunu kuvvetlendirerek muhalefet ve isyan hareketlerini Önlemişti.

1683'ten 1699 senesine kadar onaltı sene sürmüş olan ve sonradan Rusların da iltihakiyle dört devletle devam eden büyük harb zamanında ve bilhassa Belgrad'm'hir aralık elden çıkması sebebiyle, Eflâk büyük tehlikeler geçirmiş ise de, Belgradhn geri alınmış olması bu tehlikeyi önlemiş ve yine bu harbde Lehlilerin Boğdan üzerine yaptıkları taarruzlar da Kırım Hanlarının yar-dımlariyle bertaraf edilmiş olduğundan, Karlofça müsahhasi'ne kadar bu iki voyvodalık işgalden masun kalabilmiştir.229

Karlofça Muahedesinden Sonraki Durum

1699'da Karlofça muahedesinin aktedilmesi, Boğdan üzerinde o kadar teşrini göstermemiş ise de, bu muahede ile Erdel kıtasının imparatora terk edilmiş olması, Eflâk mıntakasmda imparatorun nüfuz ve tesirini göstermesine bir yol açmıştır.

Osmanlı hükümeti, yerli voyvodaların hıyanetleri sebebiyle buralara kendisine sadık bildiği divan-ı hümâyun tercümanlığı hizmetinde bulunan Fenerli Rum beylerinden voyvoda tâyin etmek suretiyle bu iki voyvodalığı emniyet altına almış olacağını tahmin etmiş ise de, bu tahmininde aldanmıştı; çünkü Fenerli Rum beylerini, Memleketeyn yani iki memleket mânasına gelen Eflâk ve Boğdan halkı, bir mültezim sayarak kendilerini katiyyen sevmiyorlardı.

Voyvodalıkların istikrarı için hükümet bunların üç senede bir değiştirilmesini ve güzel hizmet etmişse müddetlerinin temdidini kabul etmiş ise de, vükelâ ve devlet ricalinin sık sık tebdil edilmeleri ve yerlerine gelen yeni Osmanlı ricalinin de menfaatlerini düşünmeleri sebebiyle, voyvodaları küçük ve ehemmiyetsiz bahaneler veya tahkiksiz ihbarlarla sık sık azl ve tebdil etmeleri ve yeni voyvodaların da verdiklerini fazlasiyle çıkartmak için halka vergi salmaları, bu iki voyvodalık halkını acınacak vaziyete düşürmüştü.

---

[229] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/78

Karlofça muahedksi, Osmanlı devletinin eski kudret ve sat-vetinin kalmadığını göstermiş ve daha sonraki seferler de bu kudretsizliği teyid eylemiş olduğundan, Osmanlıların rakibi olan Ruslarla Avusturyalıların kuvvetlendiğini görerek Eflâk ve Boğdan halkı üzerlerindeki Osmanlı baskısının gevşemesi dolayı-siyle bu iki mıntakada hem dinî ve hem siyasî olarak bu iki devletin tesiri görülmeğe başlamış ve voyvodalar da zaman zaman bu devletlerden birisine meyletmek suretiyle hareket etmişlerdir.

Eflâk ve Buğdan'ın Rus ve Avusturya tarafına meyletmelerinde voyvodaların fazla vergilerle soygunculuklarından başka bu beylikler etrafındaki kale muhafızlarının, murabahacılarla hiyle ile Rumen kızlarını alıp satan maldovatcı'laTin230 ve Bucak Tatarları ve daha sair yağmacıların da mühim tesirleri vardı. Bunlardan başka, mazûl ve mansub vezir, beylerbeyi ve sair gelip giden memurların ana yolu bırakarak kalabalık maiyyetleriyle bu voyvodalıklardan geçerek halkı kendilerini beslemeğe mecbur etmeleri231 ve daha bu gibi fenalıklar ve haksızlıklar, buralardaki halkı bezdirmiş ve kendilerini bu hallerden kurtaracak bir hami aramağa şevke t mistir.

Hükümet, bu fenalıkları haber aldıkça bunların menedilmesi için müteaddid fermanlar gönderiyor' ise de, devlet merkezinin otoritesini kaybetmiş olması sebebiyle fermanları dinleyen olmuyor ve haksızlıklar, yağmalar devam ediyordu 232.

Bu haller devam ettiği esnada Ruslar yavaş yavaş Osmanlı hududuna inmiş ve aynı mezhebe mensub olmaları sebebiyle bunalmış olan voyvodalıklar halkı Rus çarını bir kurtarıcı olarak tanımış ve o da

---

[230] Yergöğü kazası naibine hüküm ki :
Hâlen Eflâk voyvodası Mihal, südde-i saadetime mektub gönderip Öteden-beri maldovatçı tâbir olunur kimesneler ticaret tarikiyle vilâyet-i Eflâk'a duhul ile reaya fukrasınm kızlarını kenduler tezviç edip birkaç gün mürurunda vilâyetime götürürüm deyu götürüp ahar mahalde füruht eyledikleri memleket-i Eflâk'de mütevatir ve mesbuk olmağla bugüna hareketlerinden reaya fukarasının ahvalleri mükeddir olmağın o güna taşradan gelip tezviçi murad edenler birkaç nefer müslüman ve birkaç nefer Eflâk'hı ile meclis-i şer'a varıp izinname ahz ve şer'i şerife tatbik etmedikçe akd-i nikâh olunmamak için emr-i şerifim sudur etmiştir (Eflâk defteri 77/1, s. 26),

[231] Ötedenberi, vezir, beylerbeyi ve tüccarlar mühim işler için, Bender ve özi taraflarına gidip geldiklerinde umumi yol olan ismail geçidinden ve Hotin tarafına gidip gelenler de îsakçı geçidinden geçerlerdi (Boğdanlu defteri 80/4, s. 141). Fakat sonraları müteaddid fermanlara rağmen bu yollardan gidil-miyerek Boğdan ve Eflâk içinden geçmek âdet olmuştu.

[232] Eflâklı ve Boğdanlı'ya karşı yapılan haksızlıkları önlemek için hükümet tarafından gönderilmiş olan fermanlar pek çok olup bu hususlara dair Romanya (Eflâk) defteri 77/1'e, Atik Boğdanlu defteri 78/2*ye bakılmalıdır. Zaten her voyvoda değişmesinde yazılan fermanlarda da reayanın himayesi emr olunurdı.

kendisini Ortodoks mezhebine mensub olanların hâmisi ilân eylemiştir.

Nitekim Ruslarla yapılan 1711 muharebesine takaddüm eden senelerde Ortodoksların hâmisi olduğunu iddia eden Büyük Petro'nun Boğdan ve Eflâk'taki faaliyeti Osmanlı vekayii kısmında görülmüş ve Ruslarla, metbûu olan Osmanlı hükümeti aleyhine ittifak etmiş olan Boğdan voyvodası Dimitri Kante-mir, Rus çarının Prıtî'taki mağlubiyeti üzerine kaçmıştı.

Yine bu cümleden olarak yirmi beş sene (1689 - 1714) Eflâk voyvodalığında bulunmuş olan Kostantin Brankovano da nıetbuuna sadık görünür gibi hareket ederek zaman zaman Lehliler, Ruslar ve Avusturyalılarla gizli gizli muhabere ederek, Osmanlı devleti aleyhine anlaşmalar yapmış ve bu yoldaki faaliyeti, halefi Nikola Mavrokordato tarafından bütün vesaikiyle hükümete haber verilmişti.

îşte bundan sonra Pasarofca muahedesi'yle Eflâk'ın bir kısmı Avusturya'ya terk edilip daha sonraki Belgrad muahedesiyle 1739'da geri alman Küçük Eflâk kıtası ile hudut tashihi yapılmışsa da, Avusturya ile olan hudut Bosna'dan itibaren Boğdan hududuna kadar geniş bir cephe teşkil ediyordu.

Belgrad muahedesinin akdi esnasında Ruslar, Boğdan üzerinde bazı emellerini göstermişler ve hattâ onların bu arzuları Eflâk üzerinde nüfuzlarını tesis etmek isteyen Avusturya murahhaslarını hayrete düşürmüştü; bu suretle muahedenin akdinde Avusturya murahhasları, işgal edilen yerlerden hudut kesilmesini teklif ettilerse de, galip, gelmiş olan Osmanlı devleti murahhasları hu teklifi şiddetle reddetmişlerdir; bununla beraber, bu suretle vaki teklifler bu iki devletin Boğdan ve Eflâk üzerindeki ihtiraslarım meydana koymuştu.

Boğdanhn şimalinde bulunan ve Lehlilerden alınmış olan Hotin kalesi Osmanlı muhafazasında olup nahiyeleri ile köyleri Boğdan'a. bırakılmıştı. Daha sonra, bir aralık bu nahiyelerde Osmanlı idaresi altına alınmış ise de, Belgrad muahedesini müte-akib yine eskisi gibi Hotin kalesi Osmanlı muhafazasında kalıp nahiyeleri yine Boğdan9a bırakılmıştır233.

---

[233] Hotin kalesi Osmanlı kuvvetlerinin muhafazasında olup nahiyesi kemafilevvel Boğdan vilâyetine ilhak ve Hotin gümrüğü nahiye-i mezkûrenin aidat-ı mukannenesinden olmağla tahsildar olan kimesneler Hotin kalesinden hariç Yolbaşı tâbir olunan mahalde ikamet ettiklerine binaen balen Boğdan voyvodası olan Ligor voyvoda dahi kendi tarafından tâyin eylediğ adamisi mal-i mirî tahsili için mahall-i merkumda

1768'de Osmanlı - Rus muharebesi, Osmanlı devletinin Eflâk ve Boğdan üzerindeki nüfuzunu çok azaltmıştı. Bu sefer esnasında Ruslar, Mora ve Arnavutluk taraflarındaki hırıstiyan tebaayı isyan ettirdikleri sırada, Dirmanos ismindeki bir casusu da Eflâk ve Boğdan^a yollayarak, ruhanî reisleri ve o vasıta ile reayayı isyana teşvik ile kendilerini himaye edeceklerini vaadetmiş ve bu suretle buralardaki halk ayaklanarak çeteciliğe başladıklarından, muharebe esnasında Osmanlı ordusunu ihata edercesine vaziyet tehlikeye girmişti.

Bu muharebe esnasında Boğdan voyvodası Ligor'un (Greguar Kalimaki) hiyaneti görülerek kendisi de îdam edildi ise de Ruslar Boğdan^ı ve arkasından Eflâk'ın en mühim yerlerini almışlardır.

Kuşların bu suretle Boğdan ve kısmen Eflâk'ı işgal eylemeleri Avusturyalıların bu iki beylik üzerindeki plânlarını alt üst V ettiğinden, Rusların buradaki emellerini önlemek üzere Avusturya, Osmanlı hükümetine Ruslara karşı gizli bir ittifak teklifinde bulunmuştur (1771).

Osmanlı hükümeti, imparatorun bu teklifim kabul etti. Bu anlaşmaya göre Avusturya, evvelâ dostane olarak Ruslara Eflâk ve Boğdanhn boşaltılmasını, yani Rus kuvvetlerinin bu iki voyvodalıktan çekilmesini istiyecek, şayet Ruslar bu teklifi kabul etmezlerse harb açacaktı.

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, bundan bir netice çıkmadığı gibi, bilâkis Boğdan*a. ait Bukovino?nın Avusturyalılara geçmesi ile müttefik görünen Avusturya kendisine hiç yoktan bir hisse çıkarmıştır. Boğdanh işgal etmiş olan Rus kuvvetleri kumandanı Feld "Mareşal Romanzof, Buğdan'ın Rus himayesi altında kalacağını ilân ettiyse de, bunu yapamadılar ve Kaynarca muahedesiyle Boğdan bazı kayıtlarla Osmanlı devletine iade olundu.

1774'deki Kaynarca muahedesVyie Ruslar Boğdan ve Eflâk'ın iç işlerine müdahale eylemek suretiyle bir takım menfaatler elde edip aynı zamanda Eflâk ve Boğdan halkına da imtiyazlar ve mühim

---

ikamet edip amed-ü şüd eden tüccar ve sairleri bundan evvel veregeldikleri rüsumatı bilâ illet ve bahane ile eda etmeleri hakkında Hotin muhafiziyle kale naibine hüküm sene 1153 (Boğdanlu defteri, s. 40).

kazançlar sağladılar234. Osmanlı idaresinde kalmakla beraber, voyvodaların tâyinlerinde Rus müdahalelerine kapı açıldı; bu suretle mütemadi müdahale ve hükümeti tazyik yoluyla Eflâk ve Buğdan'ın Rus nüfuzu altına girmesi, Rusların Balkanlara inmesini ve ihdas ettiği konsolosluklar vasıtasiyle bu yarımadadaki gayrı muslini taba ayı metbuları aleyhine tahrik etmelerini kolaylaştırdığından, Osmanlı hükümeti büyük bir tehlike ile karşılaştı.

Bundan sonraki voyvoda tâyinlerinde Ruslar ve Avusturyalılar, kendilerine taraftar voyvoda tâyinine çalıştılar ve hükümete baskı yaparak emellerinde muvaffak oldular; 1774 'den sonraki voyvodaların tayini bu iki devletin tesirleriyle yapılıyordu.

Osmanlı hükümeti Rusların arkası kesilmeyen müdahalelerini de ileri sürerek —ki voyvodaların azilleri de vardı— asıl maksad olan Kırım'ın geri alınması niyetiyle 1201 H. - 1787 M. de muharebeye girişti; bu harbe Boğdan, Eflâk işinde II. Katerina ile anlaşarak Osmanlı devleti aleyhine ittifak eden Avusturya imparatoru II. Jozef de katıldı; Ruslar Boğdan\ ve Avusturyalılar da Eflâkh işgal ettiler.

Osmanlı devleti bu muharebeden mağlûb çıktı ise de, Avusturya ve Rusya aleyhine ittifak etmiş olduğu Prusya'nın tazyiki ile ve Ziştovi muahedesiyle Avusturya, Eflâk ile Belgradh tahliye etti; muharebede yalnız kalan Rusya da 1792'deki Yaş muahedesiyle Özi ve havalisini

---

234 Kaynarca muahedesinin onaltmcı maddesine ve bu hususiaki Osmanlı vekayii kısmındaki Kaynarca muahedesi kısmına bk. Kaynarca muahedesiyle kabul edilip Halil Hamid Paşa sadaretinde Eflâk ve Boğdan'a verilen senetlerden başbcalannın hülâsası :

1 — Her sene Eflâk'tan 619 ve Buğdan'dan 135 kese 444 kuruşdan ziyade cizye alınmıyacak.

2 — Yeniden nasb olunan voyvodalardan caize istenmiyecek ve onlar da bu bahane ile halktan para taleb etmiyecekler.

3 — Eflâk'tan îydiyye (bayram hediyesi) olarak doksan bin ve rikâbiye kırk bin ve Boğdan'dan îydiyye doksan bin ve rikâbiyesi yirmi beş bin kuruş ahnacak. Eğer voyvodalar ibka" edilecek olurlarsa, hükümete verecekleri ibkaiye parasını kendi gelirlerinden verip halktan bir şey. istemiyecekler.

4 — Bu iki voyvodahktan halkın ihtiyacına halel gelmiyecek surette zahire satın alınarak bedeli derhal verilecek ve nakliyesi halka tahmil edilmiyerek rayiç üzere ücreti mukabilinde sevk edilecek.

5 — istanbul için satın ahnacak küçük baş hayvan, mevcud rayiç üzerinden alınarak, voyvodaların ^nezaretleri ile tüccar ve celeblere satılacak.

6 — Devlete lâzım olan kereste vesair bina levazımatı miktarı voyvodalara bildirüip kesip nakle dilmeleri reayaya elverişli surette yapılacak.

7 — Memleketten amele ve araba istendiği vakit ücretleri zamanında verilecek herhangi bir bahane ile kesinti yapılmıyacak.

8 — Fermanhı tüccardan gayrı kale yamakları ve etraftan hiçbir kimse memleketeyn topraklarında dolaşmıyacaklar, ekip biçmiyecekler ve hayvan otlatmıyacaklar (Cevdet Tarihi, c. 3, s. 334, 335).

Sadr-ı âzam Halil Hamid Paşa tarafından Eflâk ve Boğdan'a dair Rusya ve Avusturya elçilerine verilmiş olan 15 Safer 1198 tarihili senet sureti Kumanya nam-ı diğer Boğdanlu ahkâm defterinin 80/4 numaralısının ikinci sahifesindedir. Bu senedin kenarında Halil Hamid Paşa'nın klişeli imzası sureti vardır.

alıp Boğdanh bırakarak Kaynarca mua-hedesi'yle elde ettiği menfaatlerden başka bir şey kazanamadı.

Avrupa kıtasında bir harb vukuunda Eflâk ve Boğdan \ kuvvetleri Osmanlı kuvvetleriyle beraber muharebeye iştirak ettik-\ leri gibi, bu iki voyvodalığa karşı her hangi bir tecavüz vukuunda, Osmanlı kuvvetleri derhal bunların yardımlarına koşarlardı.

Eflâk ve Buğdan'daki bazı kasabalarla iktiza eden yerlerde Osmanlı süvari kuvvetlerinden Beşli denilen 235 bir sınıf kuvvet bulunurdu. Bunların zabt ve rabtı için Beşli bulunan mahallerde voyvodalar tarafından tâyin edilen Beşli ağası vekili vardı. Beşli kuvvetleri, askerlik iddiasında l^ulunan bazı müslümanlarm ve hudutlardaki muhafızların mahallî halkına fenalık yapmamalarını temin ile mükellef idiler236. Boğdan voyvodalığmdaki kazalarda mahallî Buğdanlılardan türer mikdar muhafız kuvvet bulunur ve bunların zabitine purkolab 237 denilirdi.238

EFLÂK VE BOĞDAN VOYVODALIKLARININ MÜHÜR VE BAYRAKLARI

Eflâk voyvodalığının bayrağında karga resmi ve Boğdan voyvodalığı bayrağında ise öküzbaşı resmi vardı. Eflâk'ın, gerek bayrak ve gerek armasında güneşle ayın arasında ve bir dağın üzerinde oturan ve ağzında haç tutan bir karga resmedilmişti; Boğdan bayrak, arma ve mühürlerinde ise yalnız öküz başı görülmektedir 239.

---

[235] Beşli askeris, Osmanlıların serhad kulu denilen hudud kuvvetlerinden hafif süvari kuvveti olup, beş nanede bir alındığı için Beşli denilmiştir.

[236] Eflâk'ta, vaki kasabat ve havalisinde ve iktiza eden mahall-i sairede Eflâk voyvodası hizmetinde olan Beşluyand&n birer Bışli ağası vekil tâyin olunmak resmi kadim ve kaide-i memleket olduğuna binaen berveçh-i mûtad Beşlıder&en zabt-u-rabta iktidarı olan kimselerden intibab ve kasabât-ı mer-kumune îsal edip ehl-i îslâmdan askerlik iddiasında olup fukaray-ı raiyyeti rencide ve remide edenleri zabt-u-rabta ve bu takrible reaya fukarasını himayet ve sıyanet İçin voyvodalar tarafından tâyin ve irsal olunan Beşlu ağası vekili yedine verilen zabıt kâğıdını vardıkları kasabada kıraet... evail-i Safer 1171 (Eflâk defteri 77 /I, s. 134).

[237] Atik Boğdanlu defteri, s. 10 ve 30, sene 1141 de İbrail kadısına yazılan hükümden Evliya Çelebi, PurkolaVm hâkim, askerî zabit olduğunu kaydediyor (c. 7, s. 48). Porkolab lâtince olup Paraküs kelimesinden bozma imiş (Thornton, c. 2, s. 500). Riistem Paşa TaHhVnde şöyle bir kayıd vardır: "kalenin dizdarı ve Alamanm porkolabi hisardan çıkıp.. .".Bu kayda göre Puorkalab, zabit, muha-fız demek oluyor.

[238] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/79-84

[239] 1 T. H. Thornton, Türkiye'nin halihazırı. Ingilizceden Fransızcaya tercüme edilen nüsha 1812 Paris, c. 2, s. 497.

Eflâk voyvodalarından Kostantin Serhan'ın sadr-ı azama göndermiş olduğu bir arizasınm arkasındaki mührün ortasında Eflâk'ın, arması olan bir karga ile mührün üst kısmında bir taç ve sol yukarı köşesinde de güneş resmi olup mührün etrafında ise Rumence "Ko. serba voevod B.M.G.Z. vlk" isim ve rumuzu ve sonra da kanat açmış çifte kartal resmi görülmektedir 240.

XIX. asırda Eflâk ve Boğdan'a. verilen imtiyazlar arasında ^unların bayraklarının şekli fermanla teyid edilmişti; Eflâklı'lann denizden ve karadan nakledecekleri emtea ve eşyadan yüzde üç gümrük ve altmış para gemi yanaşması resmi alınması kaydedildikten sonra, Eflâk voyvodası Aleksandır Gika'nın(1834— 1842) müracaatı üzerine bunlara bayrak itası muvafık görülmüştür.

Eflâk bayrağının, sarı ve kırmızı renk üzerine yıldız resimleri ve mavi renkte bir başlı kuş olması tensib edilmişti; bunlar her tarafa bu bayrak ile gideceklerdi. Eflâk'a, bu şekildeki bayrak 1253 Zilhicce ihtidası (1838 Şubat) da Verilmiştir 241

Boğdan voyvodası Mihail Sturza (1834—1849) da bilvasıta sadr-ı azama takdim ettiği mektupta da, kereste ve envai zehair için en mühim iskele ve tüccarların toplantı yeri olan Kalasım ehemmiyetinden bahsettikten sonra, yerli tüccarların kendilerine bir bayrak istediklerini beyan ve her ne kadar Tuna etrafmda dolaşacak bayrakları varsa da, bununla harice gidemiyerek ecnebi bir devletin bayrağını çekmek mecburiyetinde kalacaklarını arzey-lemiş olduğundan, bundan sonra Boğdanli'lann evvelce kendilerine verilmiş olan penbe ve mavi renk üzerine yıldız ve öküz başı resimlerini havi bayrağı gemilerine çekerek her tarafa eeyrü sefer etmelerine müsaade olunmuştur 242.

---

[240] Serhan'ın bu arizesinin mukaddimesi:
Saadetlu, mürüvvetlu ve reaya fukarasına merhametlu velinimetim efendim Sultanım Hazretlerinin savbına rûy-ı ubudiyet fersude kılındıktan sonra maruz-ı bende-i kadimleri budur ki ibaresiyle başlamakta ve Tuna nehrinin taşmasiyle hasara uğrayan Yergöğü ve Önündeki su bendlerinin tamiri istenmektedir. Bu arizenin sonundaki imza yerinde de (Bende Şerban voyvoda-i Eflâk halıya) ibaresi vardır (Başvekâlet arşivi Bab-ı defteri vesikalarından). Kostantin Şerban 1654 den 1656 senesine kadar iki sene voyvodalıkta bulunarak isyanı sebebiyle azledilmiştir. Buna Burunsuz Kostantin de denilirdi.

[241] Başvekâlet arşivi. Dolap vesikaları (sandık 202) evrak numarası 90, sene 1253 Zilhicce gurresi

[242] Başvekâlet arşivi* sandık 202, evrak numarası 90.

EFLÂK VE BOĞDAN VOYVODALARININ TÂYİNLERİNDE BAZI KANUN VE KAİDELERLE TEŞRİFATA DAİR MALÛMAT

Eflâk ve Buğdan'da, sakin boyarların ve halkın gerek birbirleriyle ve gerek başka milletlerle olan' dâvaları voyvodaları taraflarından görülüp, eğer şer'an ihkak-ı hak olunmak îcabederse o vakit İbrail kadısı tarafından bir nâib gönderilmek suretiyle dâva görülürdü[243]. Kırım Hanlarına tâbi Tatarların ve Tuna sahil ahalisinden olup ticaret için Boğd&n'a. gelenlerin kimi hanzâde-lerin adamları ve kimisi Hanın fermaniyle gelenlerden oldukları için, bunların Boğdan halkı ile dâvaları olduğu vakit yerli halk, hanzâde huzuruna çıkarılarak o vasıta ile dâvalarına bakılır ve bu arada halka türlü türlü haksız muamele yapılırdı.

Bu haksızlık ve aynı zamanda yapılan zulüm ve taaddi, boyarlar tarafından hükümete bildirilerek, bundan böyle dâvaların Hotin valisi huzuriyle görülmesini rica ettiklerinden[244], istekleri kabul olunmuştur.

Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarına voyvoda tâyinine aid olarak hükümet merkezinde bazı merasim yapılır ve bunu müte-akib voyvoda kendisini makamına oturtmak üzere iskemle ağası tâyin edilen bir memurla ve oldukça kalabalık bir heyetle Bükreş'e veya Yaş*a. gönderilirdi. Yeni voyvoda, orada boyarlar ve merasime memur olanlar tarafından karşılanarak, alayla şehre gîiip iskemle ağası tarafından tahta oturtulurdu.

Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebdillerinde yerine tâyin edilen voyvoda gelinceye kadar voyvodalıkların idaresi büyük boyarlara havale olunur ve bunların isimlerini havi bir ferman gönderilmek suretiyle vazifelendirilirlerdi. Yeni voyvoda tâyini, vaziyete göre boyarların intihap ettikleri zatın tasdikiyle ve bazan da hükümetin tâyini ile olurdu. Mahallî voyvodalara karşı îtimad kalmadığı tarihten itibaren hükümet doğrudan doğruya Fenerli Rum beylerinden voyvoda tâyinini eline almıştı.

---

[243] Rumanya nâm-ı diğer Boğdurdu ahkâm defteri 79/3, s. 5, 16, XVI. ve XVII. asırlarda Eflâk'ta kanun üzere yüzelli akçe yevmiyeli bir kadı bulunur ve müslüman tüccarlarla yerli halk arasında husule gelen dâvalara bakarlardı (Evliya Çelebi, c. 7, s. 475).

[244] 3 îbnülemin tasnifi, Hariciye vesikaları {Boğdan voyvodası Lig o r'un arîzesi). No. 771.

Tâyin edilen voyvoda, İstanbul'da bulunmaz veya oraya getırilmeyip mahallinden tâyin edilecek olursa, yeni voyvoda tâyininden bir müddet sonra kanun üzere boyarlardan birisini yerine vekil bırakarak İstanbul'a, gelip teşekkür eder ve tekrar yerine dönerdi 245.

Voyvodaların beylik müddetleri kendi idare tarzlarına ve boyarlarla geçinmelerine ve hükümete hizmet ve sadakatlerine ve aralarındaki tekabet ve mefsedete göre değişirdi; fakat XVIII. asırdan itibaren yerli voyvodaların yerine FenerlVlerden voyvoda, tâyini üç sene için olarak kabul edilmiş ise de246, voyvodalığı elde
etmek isteyenlerin çeşitli tesirleriyle çok zaman bu üç sene müddet doldurulmadan değişiklik yapılmıştır.

Voyvodalar, müddetin hitamında yerlerinde bırakılırlarsa kaftan baba namiyle halktan muayyen bir para alırlardı; bu para büyük baş hayvanın her birinden birer kuruş olup, bazan buna mukabil başka bir vergi ihdas ederlerdi247.

Voyvodaların tebdillerinde halef ve selef olanların azil tebdil ve tayinlerindeki tarihlere göre kıstelyevm hesabına riayet edilerek, yekdiğerinin hissesini almamak üzere hesaplaşmaları usuldendi; çok zaman buna riayet edilmiyerek selef, müddeti dolmadan daha sonraki senelere âid varidatı da tahsil etmiş olurdu.

Karlofça muahedesinden sonra Osmanlı devletinin eski sat-vetini kaybetmesi ve daha sonraki senelerde Eflâk ve Boğdan'ın muharebeler dolayısiyle Avusturya ve Rusya taraflarından mu-* vakkaten işgal edilmeleri sebebiyle, bazı voyvodalar bu iki devletten birisine meyletmek suretiyle metbularına karşı hıyanette bulunmuşlar

---

[245] Boğdan voyvodası Kostantin Voyvoda'ya hüküm ki:
Mülk-i mevrusum olan Boğdan ve Eflâk memleketlerine voyvoda olanlar atebe-i aliyye-i husrevaneme yüz sürmek mûtad-ı kadim olmağla sen ki voy-voda-i merkumsun sen dahi deeb-i kadim üzere gelip südde-i saadet siper irtifaıma rûmal eylemen fermanım olmağın husus-ı mezbur için... tâyin olunmuştur, tmdi emr-i şerifim vusnılünde zabt-u rabt-ı memleket için münasib gördüğün boyarlardan birini yerine vekil riasb ve tâyin edib sen, kendin mumaileyh ile kalkıp gelip pûye-i serir-i saadet masir-i husrevaneme yüz sürüp bu kaide-i kadimeyi eda eylemen babında ferman-ı alışanım sâdır olmuştur, sene 1115 evâhir-i Muharrem (Mühimme 114, s. 224).
İstanbul'dan FenerlVler&en voyvoda tâyini, tabiî devlet merkezinde olduğundan, tekrar teşekküre gelmesine lüzum yoktu.

[246] XVII, asrın ikinci yarısında da bu temdid usulü görülüyorsa da bu ancak bir lütuf ve teveccüh eseri idi (İbnülemin tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 179). Meselâ 1078 Cemaziyelevvel ihtidasında Eflâk beyi Radol, rikâb-ı hümâyuna yüz sürdüğünden, atıfet olmak üzere, beylik müddeti üç sene daha uzatılmıştı. XVIII. asırdaki tâyinlerde ise, tâyin müddeti senesi ve ayiyle tasrih ediliyor ve lüzumı halinde bu müddet uzatılıyordu.

[247] Rumanya, nâm-ı diğer, Boğdanlu ahkâm defteri 79/3, s. 8.

ve bazıları da ya iki tarafı idare etmiş, veyahut hükümete sadık kalmışlardır.

Avrupa kısmında muharebe olduğu zaman Eflâk ve Boğdan voyvodalarının yaya ve atlı tüfenkendaz kuvvetler ile sefere gelmeleri kanundu248. Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarının bir tecavüze karşı müdafaası devlete, aitti. Bundan başka bu iki voyvodalık her sene Kırım Hanı ile Kalgay sultana Ağustos ayında kovan başına tebaasından tahsil ettiği muayyen miktar bal ile 249muayyen para ve hediye yollar250 ve Kırım Ham da herhangi bir tehlikeye karşı bu voyvodalıkları korurdu. Evliya Çelebi, Eflâk voyvodasının her sene Kırım Hanına gönderdiği hediyeleri gösteriyor 251

Voyvoda tâyin edilen zat, tsta buVda, olmayıp Eflâk veya Boğdan'da bulunursa, kendisine bir heyetle voyvodalığını havi berat (menşur) ile 252 hil'at, tuğ, sancak ve makamına oturtmak üzere iskemle ağası gönderilir ve kanun üzere icabeden aidat ve bahşişleri alınırdı; yeni voyvoda İstanbul'da bulunursa, aşağıda görüleceği üzere, tâyin merasimi yapılır ve sonra da Eflâk ve Buğdan'a gönderilerek tahtına oturtulurdu253.

2 Receb 1154 (13 Eylül 1741) de sabık Eflâk voyvodası olup Kuruçeşme'deki yalısında oturmakta olan Mihail Rakoviça'nın ikinci

---

248 - Eflâk voyvodasına hüküm ki:
Rumelin'de esfar-i hümâyun vukuunda Eflâk voyvodaları dahi askerleri ile hizmette bulunmaları resm-i kadim olup... sen ki voyvoda-i mumaileyhsin mûtad-ı kadime binaen şimdiden sen piyade ve süvari tüfenk endaz askerini tahrir ve teçhiz edip hazır ve müheyya durmağa müsaraat (Mühimme 142, s. 116 sene evâsıt-ı Rebiulevvel 1149), bu kuvvet, XVI. ve XVII. asırlarda on, on iki bin kadardı.

249 Bu balı, Kırım Hanı tarafından memur edilen balcı başı vasıtasiyle gönderirlerdi. Evliya ÇelebVye göre (c. 5. 5. 349 ve c. 7. £, 478), Bal ağası da denilen bir mirza vasıtasiyle Eflâk'tan yüz fıçı ve Buğdan'dan elli fıçı bal gönderilirdi"."... Vilâyet-i Boğdan'da. kadimüleyyamdan beri Kırım Hanları ve Kagılgay sultanlara balcı başılık tâbiri ile bir miktar avaid verilmek mûtad ve muayyen olup voyvoda olanlar avaid-i -merkumeyi kovan başına tevzi ve taksim edip Ağustos mevsiminde tahsil edegelmeleriyle.. .", Atik Boğdanlu defteri 78ı2, s. 8, sene 1139 Rebiulâhır sonları.

250 Eflâk voyvodası Nikolay voyvodaya hüküm ki:
Kırım Hanlarına Eflâk voyvodaları tarafından mûtad üzere beher sene verilegelen avâidleri bazı mevani sebebiyle sabıka Kırım ham olan Saadet-giray Han dâmet maalihi tarafından alınmayıp zimmetinde kaldığı îlâm oluumağla müşarünileyhin hanlığı zamanında verilmesi mûtad ve mukannen olan avâidden verilmeyip zimmetinde kalan her ne ise tarafına eda ve teslimi lSbüd ve lâzım olmağla... (Mühimme 132, s. 173, sene gurre-i Rebiulâhır 1137). Bunun bir sureti Boğdan voyvodasına yazılmıştır.

251 Bir araba yükü çeşitli hediyelerle elli adet yorga beygir ve yirmi kese nakid ve Boğdan voyvodası da yüz baş at yollardı {Evliya Çelebi, c. 5, s. 349 ve c. 7, s. 478).

252 Voyvodalık menşuru veya beratı için kâğıtçıbaşı tarafından iki tabaka sultanî âbad kâğıtla on iki deste altın varak ve bir adet ruganlı berat kuburu (mahfazası) verilirdi {Cevdet tasnifi, Eyâlel-i mümtase vesikaları 371).

253 4 Başbakanlık arşivine devredilen Maliye defterlerinden 29 ve 84 numaralı Teşrifat defterleri

defa Eflâk'a tâyini takarrür edince, teşrifat defterinde görüldüğü üzere, kendisine şu merasim yapılmıştır.254

Tayinin Birinci Safhası

Sabah erkenden sadr-ı âzamin imrahoru Kuru-Taymraçesme'ye giderek Eflâk'a tâyin edilecek Mihail Rakoviça'yı Paşakapısı'na yani Bâb-ı âliye davet etmiş, Mihail, kendi atı ve yirmi kadar boyar ve kapı
kethüdasiyle Bab-i âli'ye gelmiş ve sadr-ı âzam kethüdası dairesindeki küçük odaya alınarak,, geldiği sadr-ı azama bildirilmiş. Bunun üzerine sadr-ı âzam arz odasına gelmiş ve derhal Miha 1 Rakoviça arz odasına alınarak sadr-ı âzamin eteğini öpmüş ve oturtulmıyarak halkın himayesine dair sadr-ı âzam vesayada bulunmuş ve bunu müteaki Rakoviça'ya ve divan-ı hümâyun tercümanına birer hassülhas bil'at 255 ile beraberinde gelen iki oğlu ile kethüdasına ve başkapı kethüdasına da birer hil'at ihsan olunmuştur.
Bunu müteaki Mihail Voyvoda tekrar sadr-ı âzamin eteğini öperek arz odasından çıkıp sadr-ı âzam kethüdasının odasına gelmiş, onun da eteğini öptükten sonra minder üzerine oturup kendisine kahve ve tatlı ikram olunmuş ve bu arada biraz görüşüldükten sonra şerbet ve buhur verilmesini müteakib kalkmıştır.
Mihail Rakoviça, kethüda beyin binek taşına gelip orada kendisine kethüda bey tarafından çekilen ata binerek divan-ı hümâyun çavuşları kâtibi ve çavuşlar emini ve on beş kadar divan çaşvuşu günlük (gayrî resmî) destarlariyle Önüne düşüp konağına götürmüşlerdir.
Bu tâyin münasibetiyle aynı günde yeni Eflâk voyvodası, defter mucibince enderun-ı hümâyuna verilmesi îcabeden caize ile diğer aidatı telhisçi ve sadr-ı âzam karakulağı vasıtasiyle Darrüssaade ağasına takdim etmiş ve bu münasebetle Darüs-saade ağası tarafından telhisçi ile karakulağa ve yeni voyvodanın dört kapı

254 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/86-89
255 Hassülhas, Beylerbeylere veya o derecedeküere mahsus ikinci nevi hilkatlerden olup, daha sonra bol yenli alâ samur kürke çevrilmiştir (Hariciye vesikaları, Cevdet tasnifi numara 3272).

kethüdasiyle dokuz boyara ve iki kapı oğlanına hil'atler giydirilmiştir.256

Tayinin İkinci Safhasi

Voyvoda tâyininin birinci safhasından sonra, asıl mühim olan ikinci safhasına geçilmiş ve yeni
Eflâk beyine divan-ı hümâyunda voyvodalık kukası giydirilerek huzura kabul merasimi yapılmıştır.
Yeni voyvodanın kuka giyip padişah tarafından kabulü, kapıkulu ocaklarına maaş verileceği salı günündeki galebe divanında257 yapılmak kanun olduğundan, bu merasim Paşakapısı merasiminden otuz dört gün sonra, yani 6 Şaban 1154 (17 Ekim 1741) yapılmıştır.
Galebe divanı günü gelince Rakoviça'yı divan-i hümâyuna getirmek için ıstabl-i âmireden kendisine bir divan rahth ve yirmi kadar maiyyetine de birer eğerlenmiş at ile çavuşlar kâtibi ve çavuşlar emini divan elbiseleri ve yirmi kadar mücevvezeli divan çavuşları ve divan keçeli yani üsküflü serpuşlariyle ases başı ve subaşı gönderilmiştir.
Bu heyet, voyvoda ile maiyetini almış ve merasimle Paşa-kapısının karşısındaki alay köşkü önüne kadar getirmiştir. Alay burada sadr-ı âzamin çıkmasını beklemiştir. Sadr-ı âzam, Paşa-kapısı'ndan çıkarak, burada selâmlanmış ve voyvodanın alayından evvel saraya gitmiştir.
Bundan sonra voyvodanın alayı hareket etmiş, bab-ı hümâyundan-içeri girmiş ve orta kapı önünde atlarından inmişler ve dibanda mûtad olan Kur'an-ı kerimden fetih suresinin bitmesine kadar kapı arasında istirahat etmişlerdir.
Fetih sûresinin bittiği haber verilmesi üzerine, çavuşlar kâtibi ile çavuşlar emini, voyvoda ile maiyetinin önlerine düşüp yeniçerilerin çorbaya koşacakları sırada orta kapısından içeriye girip kubbe altına, (divan mahalline) doğru yürümeğe başlanmış ve voyvoda, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüaası taraflarından karşlan-mıştır.Voyvoda, kubbe altının eşiği haricindeki taş kademeyi Öper-cesine eğilip selâmladıktan sonra, eski divanhaneye varıp orada durmuştur. Bu sırada divan

256 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/89-90
257 Elçi veya voyvoda kabulü münasibetiyle yeniçerelere maaş verilmesine galebe divanı denilirdi. Galebe divanında yeniçeriyi çorbaya davet için yeniçeri ocağı kethüdasının ocaklıyı selâmlaması kanundu

heyetine yemek verilirken, Rakoviça ile maiyetine de yemek verilmiştir.

Divan-ı hümâyun müzakeresi bittikten sonra, teşrifatçı efendi ruznamçeden verilen defter mucibince otuz adet hil'ati voyvoda ile maiyyetine giydirdiği gibi258, yeniçeri ocağı muhzırı da, muhzır ağalara mahsus beyaz tüy süpürgeli kukayı259 yeni voyvodanın başına koyup vezirler arza girdikten sonra Mihail Rakoviça dahi beş nefer adamiyle ve divan-ı hümâyun tercümaniyle birlikte arz odasına girip kapı aralığında yer öpüp derhal dışarı çıkması, teşrifat cabındandı; fakat Rakovîça'nm kabulü esnasında uzun zamandan beri voyvodaların merkezden tebdil edilmiyerek merasim yapılmadığından, bu defa kapıcıbaşı ağaların bilmemezlikleri sebebiyle Mihail Voyvoda ile beş adamı, ecnebi elçilerinin kabul olundukları gibi arz odasının ortasına kadar getirilmişlerdir.

Bu emrivaki üzerine sadr-ı âzam Şehela Ahmed Paşa derhal voyvodaya dönerek padişah ağzından olmak üzere :

— Reaya ve berayanm kemali rahat ve refahiyetleri irade-i hümâyunlarındandır, ona göre takayyüdü emir buyuruyorlar, sözleriyle voyvoda ile maiy etini dışarı çıkarmıştı260.

Mihail Rakoviça, arz odasından çıktıktan sonra, ortakapi dışında pâdişâh tarafından ıstabl-i âmireden ihsan olunan divan rahtlı bir ata binmiş ve divan heyeti çıkıncaya kadar ortakapı ile Bâb-ı hümâyun arasındaki has fırın önünde bekledikten sonra,çavuşlar kâtibi, çavuşlar emini, yirmi nefer mücevvezeli çavuş, başlarında tas serpuş ve kanturalariyle dört peyk ve beyaz külâhlariyle iki eşik oğlanı ile beraber alayla konağına götürülmüş ve

---

258 Divan-ı hümâyundan yeni tâyin, edilen Eflâk ve Boğdan voyvodalarına hiVât-ı hassülhas ve kapı kethüdasına kuşahlık hil'ât, boyarlardan büyüklerine kuşaklık küçüklerine ala denilen hü'âtlerden giydirilirdi (Nimeti Efendi kanunnâmesi).

259 Thornton, kuka denilen serpuşun elmas hilâl üzerine konan balıkçıl tüyünden yapılmış bir sorguç olduğunu yazıyor (c. 2, s. 477). Haydar Çelebi ruznâmesinde (Feridun Bey münşeatı., s. 470) Eflâk voyvodasının basma ak sorguçla solakvari sivri üsküftü doğru kızılbö'rk ilehil'ât olarak bir şib-i frengi giydirildiği ve Tabakatül Memâlik'te de (s. 560) Boğdan voyvodasına "âdet-i kadîme-i Osmaniyan üzere voyvodaya kızıl börk ile altın üsküf ve pâdişâh lıil'ât-lerinden kadife ve şib hil'âtler" verildiği yazılmaktadır.

260 Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen 84 numaralı Teşrifat defteri.

alayda bulunan çavuşlar kâtibinden itibaren diğerlerine teş ifat defterindeki miktar üzerinden aidatları verilmiştir.261

Yeni Voyvodaya, Tuğ Ve Alem Gönderilmesi

Voyvodanın kuka giyip padişah tarafından kalenı voyvodaya bulüriden birkaç gün sonra konağına tuğ ve alem, yani sancak gönderilirdi. Bu tuğ ve sancak
merasimi de şöyle olurdu :
Sabah erkenden tuğ ve alem götürmeğe memur olanlar Bâb-ı hümâyuna toplanırlar. Emir-i alem ferace ve günlük serpuşleriyle, peykler başlarında tas ve kanturalariyle ve iki kapıcı başlarında keçeleriyle, sancak sırığa takılı olduğu halde hazır olup tuğcu-başı da bohçaya sarılı tuğu alarak alayla hareket edilirdi.
Bu alayın gidişinde en önde voyvodanın boyarları, sonra muayyen sayıda divan-ı hümâyun çavuşları, sakabaşı, teşrifatçı halifesi, tuğcu başı, mehterbaşı, hazinedarbaşı, pişkeşçi ağa, teşrifatçı ve en geride alayın reisi miralem ağa, tertip sırasiyle yürüyüp en geride de sancak ve mehter takımı çalarak alay köşkü altında, bahçe kapısından voyvodanın .Fcner'deki konağına gidilirdi.
Voyvoda, tuğ, ve sancak getiren alayı konağının dış kapısında karşılar, yukrıya çıkılır, odaya girmeden evvel duacı çavuş dua ettikten, tuğ ve sancak voyvodaya teslim olunduktan sonra, odaya girilirdi.
Odada oturulup kahve, şerbet ve buhur ikramından sonra, gelenlerin aidatları verilip hil'atler giydirilip avdet olunurdu.262

Tayini Munasebetiyle Yeni Voyvodanin Saraya Verdigi Aidat

Eflâk voyvodalığı tevcihinde ve voyvodalıkta ibkada XVIII. asrın ikinci yarısında hemen
öyle yem voyvo danın saraya tâyini müteakib voyvodalar tarafından derhal verdiği aidat pâdişâha, haremihümâyuna, enderuna, teşrifat kaydı mucibince aşağıdaki aidat takdim olu-

[261] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/90-92
[262] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/92-93

nurdu 263. Bunlardan başka kapı aidatı ismiyle Bab-ı âli ricaline de aidatları verilirdi 264. Bunlardan bazılarının, miktarı hayli yekûn tutan caize-i hümâyun ve aidata yetecek paraları olmadığından, bunu boyarları ve sairleri vasıasiyle hariçten tedarik etmek mecburiyetinde kalırlardı265.

Nakit	Post samur	Post vaşak
Padişaha	kese	sevb sevb
60	1	1

Nakit	Post samur
Valide sultana	kese sevb
20	1

Nakit	Post samur
Başkadın efendiye	kese sevb
5	1

Nakit	Post samur
Darüssaade ağasına	kese sevb
10	1

Hazinedar-ı şehriyariye kürk parası bin kuruş.

Bunlardan başka, hazine kethüdası, oda lalası, Darüssaade ağası kâtibi, ağa kahveci basısı, hazinedar-ı şehriyari kâtibi, hazinedar kahvecibaşisı, koz bekçileri ve sairlerine de defter mucibince aidatları verilirdi.

Saraya verilen bu aidattan başka, kapı yani Bab^-ı âli ricalinden tevkii yani nişancıya kürk, çuha kumaş, paça kürk bahası için mûtad aidatı verirlerdi 266.

Bundan başka, reisülküttab8 beylikçi, teşrifatçıların da tâyin, ibka, bayramlarda muayyen aidatları ve zahireleri vardı. Voyvoda bunları ilâm kâğıtlariyle ve kapı kethüdası vasıtasiyle gönderirdi 267.

---

[263] Boğdan voyvodasına hüküm ki :
Boğdan voyvodalığı tevcih, ve ibka kılındıkta caize-i hümâyunum akçesi vesair mûtad olan kapı avâidatı voyvoda olanlar taraflarından bilâ imhal mahallerine eda ve teslim olunmak ötedenberu mer'i ve mûtad tutula gelen kaide-i mukarrereden olub binaenaleyh voyvodalık tevcih ve ibkasiyle begâm olanlar ibtida caize-i hümâyunum akçesini ve mûtad olan sair kapı (Bab-ı âli) avâidatını bilâ noksan mahallerine eda ve teslimi takdim eylemeleri lâzime-i zimmeti emaretleri olmağla... evail-i Receb 1159 (Atik Boğdanlu defteri 78/2, s. 50

[264] Maliyeden Başvekâlet arşivine devrolunan 29 numaralı Teşrifat defteri, varak 79b.

[265] Boğdan voyvodalığında ibka edilmiş olan Yani Mavrokordato, boyarların yardımlariyle Yeniçeri ocağı bezirganı David'ten borç alarak ibkaiye aidatım vermişti. Sene 1159 (Atik Boğdanlu defteri 78/2, s,

[266] Mühimme 128, s. 10.

Voyvodanin Vazifesinbe Gidisi

Tuğ ve alem (sancak) merasimi bittikten sonra Voyvodanın vazifesine gidişi voyvoda, kendi maiyyetinden başka hükümet tarafından otuz sekiz, kırk kişilik bir heyetle vazifesi basma hareket ederdi. Bu heyet şunlardan, ibaretti: Bir sancaktar (sancak ağası) ile bir yamağı, iki hassa peyki ile bir yamağı, iki kapıcı ile bir hademesi, iki sim saka ile mehter takımı yani bando şefi olarak bir mehter başı ve bir hizmetkârı, bir zurnazen başı ve bir davulcubaşı ile beş davulcu, bir zilcibaşı ile bir zilzen ve bir borazanbaşı ile üç borazan.
Bu heyetten başka, yeni voyvodayı makamına oturtmak üzere gönderilen ve iskemle ağasv denilen memurla kapıkulu ocaklarının her birinde ikişer ocaklı bulunurdu268.

İskemle Ağası

Voyvoda İstanbul'da, bulunurken tâyin edilmişse, yukarıdaki heyetle voyvoda ile iskemle ağası da beraber giderek onu tahtına oturtur. Eğer tâyin edilen voyvoda Eflâk veya Boğdan'&a, ise, onu makamına oturtmak için iskemle ağası ve onunla beraber yirmi kadar hil'at ve, tahtı makamına kaim olmak üzere kırmızı çuha ile örtülü bir iskemle 269 ve voyvodaya giydirilmek üzere hassülhas hil'at, kuka serpuş ve voyvodalık beratı aşağıdaki heyetle gönderilirdi.

---

[267] Atik Boğdanlu defteri 78/2, s. 52, 53.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/93-94

[268] Nimeti Efendi kanunnâmesi ve Mühimme 127, s. 355, sene 1131, bu hususta Eflâk boyarlarına gönderilen hüküm :
Eflâk boyarları zidet itaatüküm'e hüküm ki
Eflâk voyvodalığı avatıf-ı aliyye-i husrevanemden sabıka Boğdan voyvodası Mihalzâde Kostantin hutimet avakübu bilhayre inayet ve ihsanım olub voyvoda-i mumaileyhi alıp makarr-ı hükümetine iclâs ve takrir için mukaddema Boğdan'a memui^e hâlâ anda olan dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından Ethac Mustafa dâme mecdühu iskemle ağası tâyin olunmağın imdi resmî kadim ve de'b-i müstedim üzere alay tertib ve levazım-ı ihtirama müraat olunarak voyvoda-i mumaileyhi makarr-ı hükümetine iclâs ve takrir ettirip .. . Evasıt-ı Şaban 1166 (Eflâk defteri, s. 88).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/94-95

[269] Osmanlı hükümeti, müstakil hükümdarların cülus ettikleri yere taht demiş ve böyle yarı müstakil Erdel, Eflâk ve Boğdan beylerinin cülus ettİKİeri Şeye de, iskemle demişlerdir. Bu hususta en eski bir vesika çudur :
Ferruh Ağa'ya mektup ki:
Istimâ olundu ki Rpdol voyvodayı vilâyet halkı voyvodalığa kabul edip iskemleye oturtup voyvodalığı zabt eylemiş. İmdi mektub sana varup vusul buldukta bu hususa onat veçhile mukayyed olub göresin.

İskemle ağasının maiyyetinde iki divan çavuşu, iki sancaktar, iki peyk, iki saka, birkaç alem mehterleri, birkaç kapıcı ve has ahırdan iki nefer külâhlı eski oğlan (kıdemli seyis) bulunup bir kırmızı bayrak açıp alayla giderlerdi.

Bu heyet, voyvodanın payitahtına üç konak kalınca, voyvoda tarafından gönderilen hatırlı bir boyar iskemle ağasını ve maiy-yetini karşılar ve binmesi için getirilen arabaya binmeden evvel getirdiği hil'atlerden gerek boyara ve gerek maiyyetine hil'at giydirirdi.

Ertesi gün, yeni voyvoda iskemle ağasını büyük bir alayla karşılar ve şehre girdikten sonra onu muteber bir boyara misafir verirdi.

İskemle ağası birkaç gün istirahat eder, yol yorgunluğu geç-dikten sonra voyvoda, iskemle ağasına hamam parası (bir ara üç kese akçe idi) yollardı. Ertesi gün, voyvoda tarafından iskemle ağasına verilen bir donanmış at ile voyvodanın satırları ve çuhadarı gelip ağayı alayla voyvodanın sarayına götürürdü.

Bu sırada sarayda büyük bir divan olup iskemle ağası getirmiş olduğu, hassülhas hil'at ile kuka sorgucu voyvodaya giydirip fermanı da teslim eder ve buna mukabil voyvoda tarafından iskemle ağasına ariyeten (yani o merasime mahsus olmak üzere muvakkatten) bir samur kürk ve maiyyetindekilere de hil'atler giydirilirdi. İskemle ağası getirmiş olduğu kırmızı çuha kaplı iskemleyi bu gün voyvodaya teslim ederek onu cülus ettirirdi.

Bu merasimden birkaç gün sonra voyvoda iskemle ağasının misafir olduğu konağa gelerek hatırını sorar ve buna mukabil ağa da voyvodaya bir mükemmel at çeker ve voyvoda hediye olarak iskemle ağasına iki kese akçe verirdi.

Bundan iki gün sonra, iskemle ağasına ziyafet çekilir ve kendisine bir samur kürk ve maiyyetine bahşişler verilir ve daha sonra da veda için bir ziyafet daha çekilerek yine samur kürk giydirilir ve birkaç parça hediye ile bir araba ve dokuz bin kuruş hizmet parası ve ağanın

---

Filvaki Erdel voyvodası, istima olunduğu üzere iskemleye oturup voyvodalığı zabt etmiş ise sana verilen mukarrernâme (makamında ibka) hükmün ve sair emirleri bir ferde göster-meyip yanında saklayıp vaki hali tafsil üzere yazıp muaccelen arz ve îlâm eyliyesin (Fekete tasnifi, vesikalar numara 100 (bk. not 522). Evliya Çelebi de şöyle diyor :

"...Esir Debeci oğlu...bey iskemle ağası ve sancak ağasiyle gelip bu taht-i sani Tergöviş'de iskemle ağasının taraf-ı pâdişahiden gelen iskemle üzere kararda olup önüne padişahın ihsan ettiği tuğları ve sancak ve bayrakları konup eline topuzun alıp divan-ı azim ettikte cümle mertebe sahibi boyarlar yeniden bîat edip herkes mertebesinde kararda olup..." c. 7, s. 485.

kethüdasına bir kese akçe ve bir paçe kürk ve ağanın sair maiyyetine de üç kese akçe ve diğer beraber gelenlere teşrifat defteri mucibince aidatları verildikten sonra avdet olunurdu270

Voyvodalik Berati Sureti

Gerek 'Eflâk ve gerek Boğdan'a tâyin edilen voyvodalara, voyvodalıkralâmeti olarak verilmiş olan berat veya menşurlar birbirinin aynı idi. XVII. asır başlarında Boğdan'a. voyvoda olan Aleksandır Ilya'mn beratı sureti Feridun Bey Münşeatında vardır 271. Suretini aşağıya koyduğum Kostantin Mavrokordato'ya aid Boğdan voyvodalığı berat veya menşuru sureti XVIII. asra âid olup, tarihi 1145 Rebiulevvel ihtidalarına aittir272.

XVI. asırda voyvodalardan berat resmi olarak oniki bin akçe hazine için, onbeş bin akçe de çavuş, kapıcı ve sairlerine verilmek üzere para alınırdı. Voyvodaların dereceleri iki tuğlu beylerbeyi derecesi olduğundan, voyvodalardan da, beylerbeyi gibi aynı resim tahsil ediliyordu273.

Çün hazret-i malikülmülk zülcelâl ve cenab-ı Voyvodasının vahibü'l-mevahib layezal celleşanehu.. . kemali beratı sureti kudreti ezeliyye ve mevhibet-i âliye-i lemye-zeliyesinden benim zat-ı hilâfetmeab-ı saltanat nisabımı eşref-i selâtin-i nasafet âyin ve şan ve şevketnişan-ı celâlet istishabımı envâ-i meâsir-i maadelet ve esnaf-ı mefâhir-i saltanat karin eyleyip atebe-i âliyye-i sipehr ihtişamımı melce-i mülûk ve hükkâm ve mültecây-ı eshab-ı maarib ve meram eyledi. Filacerem şükren alâ zikrinniam dergâhtı saadet destgâhıma inki-yad ve itaat üzere olan ehl-i zimmet reaya ve aceze ve zuafa zilli zalil-i merhamet-i mülûkânemde emn ve eman ve refahiyet ve itmiynan üzere asude hal ve fâriğulbal olmalarıçin zabt ve rabt-ı memleket ve tensik ve tevsik-i umur-ı vilâyete dair bir hâkim vesatâtiyle izale-i mezalim ve bid'at ve âsâr-ı measir-i adalet-i hasene-i şehriyari ve kaide-i müstahsene-i cihandariden olmağla binaenaleyh

---

[270] Maliyeden Arşive devredilen 29 numaralı Teşrifat defteri, s. 51.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/95-96

[271] Feridun Bey münşeatı, c. 2, s. 398.

[272] Başvekâlet arşivi, Atik Mısır defteri.

[273] Kanunnâme (Atıf Efendi kitapları numara 1734, varak 203b. XVI. asırda voyvodalar oniki bin akçe berat resmi ve onbeş bin akçe de bahşiş ve caize resmi verirlerdi.

sabıka Eflâk voyvodası olan râfi-i tevki-irefiüş-şan-ı hakani ve nakil-i yarlığ-ı beliğ-i mevhibet meal-i cihanbâni kıd-vetül ümerail millet-el-mesihiyye umdetü kübra üt taifetül îseviy-ye Kostantin voyvoda hutimet avakibühu bilhayır, devlet-i aliy yemin ebenanceddin perverdesi ve sadakatkâr ve istikamet şiarı olmağla eltâf-i aliyye-i şahane ve âtâf-ı seniyye-i pâdişahanem, hakkında erzâni kılınıp işbu sene hamse ve erbain ve miete ve elf şevvalinin yirmi dokuzuncu gününden Boğdan voyvodalığı ken-duye inayet ve ihsanım olup emr-i şerif-i cihanmutaım erzani kılmmağla işbu berat -1 saadet'âyat ve behçetgayâtı verdİ3tn ve büyürdüm ki badelyevm mezkûr varıp Boğdan voyvodalığma mut-aasarrıf olup hıfz ve heraset-i memleket ve himayet ve sıyanet-i raiyyet ve tensik ve tevsik-i umur-ı vilâyete kemal-i sadakat ve levazım-ı istikamet ile bezl-i vüs-ı kudret eyliye ve Boğdan memleketinin boyarları vesair zabıtan ve reayası mezkûrı, üzerlerine voyvoda bilip Boğdan voyvodalığına müteallik umur ve hususlarda müracaat eyleyip sözünü sem'i kabul ile ısga ve niz-am-ı vilâyete müteallik kelâmını bilâ tereddüd icra eyleyip sözüne muhalefet ve meramına muanededen hazer eyliyeler. Mezkûr dahi cadde-i taat ve inkiyatta sabit kadem ve şahrah-ı sadakatte rasih dem olup lâzımülarz olan ahval-i memleketi paye-i serir-i maadelet masir-i mülûkâneme bildirmekten hâli olmayıp ve bilcümle uhde-i zimmetine lâzım gelen mesalih ve mehamın küllisine sadakat ve istikamet ile bezl-i makdur ve sây-ı mevfur edip mesai-i meşkûre ve hidematı mebrure vücuda getüre. Olbabta bir ferd mâ' ni ve müzahim olmayıp dahi ve taarruz kılmaya, şöyle bileler.

Fî evâil-i Rebiulevvel sene 1145 Aynı tarihte Eflâk voyvodaliğına tâyin edilen Ligor (Gre-guvar) voyvodanın beratı da buna benzer.

Voyvodaların Müddetleri

Daha yukarıda bilmünasibe söylendiği gibi, voyvodalık, XVII. asır sonlarına kadar hemen müd-detsiz olup, sonradan yani, XVIII. asırdan itibaren, Feraer/i'lerden tâyin edilen Voydodalarm üçer sene müddetle tâyinleri ve, hizmetleri beğenilirse, üç sene daha uzatılması münasib görülmüştü. Voyvodaların tâyinlerinin ayın kaçından başlayıp üç sene dolduktan sonra hangi ayda biteceği, kendilerine

gönderilen tâyin ve ibka fermanlarında tasrih edilmiş olup, kendilerinin cizye ve diğer vergileri de bu müddet üzerinden hesap edilirdi. Eğer voyvoda üç sene müddeti doldurmadan herhangi bir sebeple azledilecek olursa, yerine gelen yeni voyvoda, fermanında gösterilen aydan itibaren voyvodalık varidatına sahip olurdu. Meselâ 1161 Safer ayının (1748 Şubat yedinci gününden Boğdan voyvodalığına verilen îskerletzâde Kostantin'in, aynı sene Recebi ihtidasına kadar olan Boğdan varidatı, selefi olan sabık voyvodaya aiddi; îskerletzâde, kendisine re's-i sene olarak fermanda gösterilen Receb ihtidasından itibaren varidata sahih olacaktı.274

Voyvodalann Kapı Kethüdaları

Eflâk ve Boğdan voyvodalarının devlet merkezin işlerini takip için, birisi başkapı kethüdası olmak üzere, müteaddid kapı kethüdaları vardı; bunlara evvelce, yani XVI. asırda Ban derlerdi; bunlar zadegan, yani boyarlar arasından seçilerek istanbuVa. gönderilirlerdi275.

Voyvodaların hükümetle muhabereleri 276

Voyvodalara herhangi bir hususta gönderilen fermanlar, XVI. asırda beylerbeylere gönderil-
diği gibi, hazan kese ile ve hazan kesesiz yollanırdı277 . Fakat sonraları daimî olarak kese ile
gönderilmesi âdet olmuştur.

---

[274] Boğdan voyvodası Aleksandir İpsalanti'nin hükümeti zamanından Nemçelilere esir düşdüğü güne kadar olan resmî ve hususî muhaberatı Esad Efendi kütüphanesinde 3338 numaralı mecmuadadır.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/97-99

[275] 2 Kanunnâme (Veliyyüddin Efendi kitapları, numara 1970, varak 3b).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/99

[276] tskerletzâde Kostantin'e gönderilen. 1161 Safer ihtidası tarihli hükümden. :
"İşbu 61 senesi mâh-ı saferinin yedinci gününden memleket-i Bağdan, tarafından zabt ve sene-i mezbure recebi duhulünedek îradâtı voyvoda-i sabık hâlâ Eflâk voyvodalığı kenduye tevcih olunan Ligor voyvoda tarafına verilmek ve vilâyet-i BoğdariÜm zabtı res-i senesi itibar olunan 61 senesi gurre-i Recebinden olmak üere 1164 senesi gurre-i Recebine varınca üç seneye tahvil ile alettevali zabt ve rabtına kıyam ve mübaderet eylemen için Boğdan voyvodalığı müceddeden sana tevcih ve İhsanım olup... evail-i Safer 1161 (Boğdanlu defteri 78/2, s. 59).
Ligor voyvodaya giden hükümde de şöyle deniliyor: Voyvoda-i mumaileyh (yani yeni voyvoda) varmcayedek Boğdan memleketinin zabtı ve gurre-i şehr-i Recebedek selefinin kıstelyevm hesabinca zamanına düşen aidat ve rüsumatın selefinin hesabına mahsub edilmesi bildirilmiştir (Mühimme 153, s. 22).

[277] Boğdan voyvodasına hüküm ki :
Halıya südde-i saadetimde Eflâk voyvodası canibinden B anlık hizmetinde olan Derviş nam zimminin vilâyet-i Boğdan'a. dahi her veçhile vukuf-ı olmağın

Eflâk ve Boğdan voyvodaları, memleket işleriyle hudutlara taallûk eden malûmatı ve Avrupa ahvaline dair aldıkları haberleri Klaraş veya Karalaş denilen ulakları ile yazılı olarak hükümete bildirirler ve yine aynı vasıta ile hükümetten talimat alırlardı.278

Voyvodalarin Musluman Maiyyeti

Voyvodaların Eflâk ve Boğdan voyvodalarının rütbeleri bey-müslüman îerbeyi derecesi olduğundan, bunların maiyyet-maıyyeb müslüman matracıları, tüfenkçileri, altın taşlı, elleri teberli satırları ve Osmanlı tarzında altışar kat mehterhaneleri ve Türkçe muhaberatı idare eden divan efendisi ve on-iki kapıcıbaşısı ve on iki tatar ağası vardı. Tatar ağaları Kırım Hanına âid işlere bakarlardı279

Voyvodanın Muhafaza Kuvveti

Voyvodaların muhafaza askerleri Ortodoks mezhebine mensup Arnavudlardan mürekkebti280
kuvven Bunlardan başka, Yeniçeriler gibi yevmiyeli yaya askeri olup, bunların kumandanına drabas ağası derlerdi. Drabaş ağası, aynı zamanda Bükreş veya Yaşlın inzibatiyle de mükellef olup, maiyyeti ile mahalleleri ve pazar yerlerini teftiş ile ölçüleri kontrol, satılan erzakı muayene ederek hiyle yapanları, adamları vasıtasiyle derhal orada cezalandırırlardı. ve bilfiil dergâh-i muallâm hizmetinde olmağın vilâyet-i Boğdan'm dahi Banlığı hizmetinde olmak babında ferman-ı âlişanım sâdır olmuştur. Büyürdüm ki vusul buldukta emrim mucibesinin canibinden dahi Banlık hizmetinde mezburı istihdam

---

278 "Boğdan voyvodaları memleket-i Buğdan'dan iktiza eden umur-ı mühimme için klaraş tâbir olunur ulakları, ittıîâ-ı ahval-i memleketi mezbur ile der-i devlet medarıma irsal olunmak muktazi ve her bâr iyab-u zihabtan hâli olmazlardı" (Atik Boğdanlu defteri 78/2 ve diğer Boğdaniu defteri 79/3, s. 60). Voyvodahklardaki postacılara Lipkan denilirdi (Thornton, c. 2, s. 508).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/99-100

279 Evliya Çelebi, c. 5, s. 349. Thornton, voyvodaların maiyyetinde müslüman memur bulunmadığım yazmaktadır. İhtimal XVIII. asırda Fenerli beylerden voyvoda tâyini üzerine bu teşkilât kalkmıştır. Evliya Çelebi'nin kaydından voyvodanın müslüman maiyyetinin XVII. asır sonlarına kadar mevcut olduğu anlaşılıyor.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/100

280 Thornton, c. 2, s. 485.

eyliyesin 24 Rebiulâhir sene 1001 (Mühimme 70, s. 250 ve aynı defter s. 231, 23£).281

Voyvodalarin Sikkeleri

Eflâk ve Boğdan voyvodaları, Osmanlı idaresi altında bulundukları müddetçe, Evliya Çelebi'ye, göre altın ve gümüş sikke kesmeyerek yalnız bakırdan petez denilen sikke kesmelerine müsaade edilmiş, daha sonra da bunu da ke mez olmuşlardır. Bu penezlerin bir yüzünde voyvodanın, diğer yüzünde de Hazreti İsa'nın resimleri vardı282.

Eflak Ve Bogdan'in Vergileri

Eflâk ve Boğdan voyvodalarının Hazineye ver Boğdan'm dikleri cizye ve vergileri taksit ile alınırdı. Vergi
vergilen vakit tamamen Hazineye alınmıyarak, bazı ihtiyaçlara göre havalesi verilen yerlere teslim edilirdi. Vergiler, senesinde tamamen ödenmeyip voyvodaların zimmetinde kaldığı da vâki idi 283
1590 da Eflâk'ın vergisi, senede üç bin duka altını ile otuz kısrak ve yirmi doğandı; bu vergi ertesi sene iki misline çıkarıldı. Buna da sebeb, voyvodanın isyanı idi. XVI. asır başlarında Osmanlı hâkimiyeti altına giren Boğdanhn vergisi senede dört bin duka ile kırk kısrak ve yirmi dört doğan iken bu da muhtelif sebeplerle artmıştır284
XVI. asır sonlarında Eflâk voyvodaları Hazineye senede yüz yük ve Boğdan senede yetmiş yük akçe haraç veriyorlardı285. 1544 de

---

281 Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/100
282 Evliya Çelebi, e. 7, s. 481.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/101
283 1095 H.-1684 M", senesinde Eflâk voyvodası Serhan'ın uhdesinde olan 1089 ilâ 1091 senelerine ait üç senelik Eflâk cizyesi malından teslim edüen veya havale verilmekle gösterilen yere sarf edilenden başka zimmetinde 47.386 buçuk kuruş ve 1092 H. -1681 M. cizyesi malından 53.257 kuruş ki cem'an 100.643 buçuk esedi kuruş ve 1090 senesi sürsat bedelinden dahi on beş bin esedi kuruş ve 1087 H. -1676 M. malından duka beyden kabul eylediği yirmi dört bin esedi kuruş ile cümlesi 266.361 buçuk esedi kuruş borcu kalmıştı ki her bir kesesi beşyüz esedi kuruş hesabiyle beşyüz elli iki kese küsur kuruş tutmakta idi (Mühimme 180, s. 10).
284 Dohson, c. 7, dokuzuncu kitap (ecnebi devletlerle münasebat kısmı). Halbuki 966 Zilhicce (1559 Eylül) tarihli bir hükümde, âdet ve kanun üzere Eflâk"dan sekiz re's beygir dört cenah şahin geldiği ve yine adet zikredilmiyerek Buğdan'dan da şahin ve beygir geldiği görüldüğüne göre (Mühimme 3, s. 115 ve 135) bunların, miktarı bu tarihten sonra arttırılmıştır.
285 Mühimme defteri 70, s. 250 sene 1001.

voyvodalığı elde etmek isteyen Petro, Boğdan vergisini dört binden on iki bin dukaya çıkartarak bu suretle beyliğe tâyin olunmuştur.

Eyübî Efendi kanunnâmesinde mâden kalemi mukataa-siyle beraber Eflâk ve Boğdan cizyeleri yekûnu 662 yük 4920 akçe, yani kese hesabiyle, 1655 buçuk kese ile 4920 akçe gösteriliyorsa da, her birinin ayrı ayrı miktarı zikredilmemiştir.XVI. asrın ikinci yansında Boğdan vergisini Yuvan Voyvoda altmış bin kuruş ile kabul etmiş olup, bunun seksen bin kuruşa çıkarılmak istenmesi üzerine isyan etmiştir (1574).

1620 de Gasbar Gratyani'nin yerine Boğdan voyvodası olan Aleksi îlyaş'a verilen beratta, yalnız Hazineye ait olarak Boğdan haracının senede elli altı yük (5.600.000) olduğu görülüyor 286. Bu tarihte bir duka altını yüz akçeden fazla tutuyordu. Evliya Çelebi'ye göre, XVII. asırda her sene Eflâk'tan Hazineye üçyüz kese haraç gelmekte idi287. Riko, XVII asır ortalarında Eflâk vergisinin yüz yirmi keseden ikiyüz altmış keseye çıkarıldığını yazdığına göre, bunun daha sonra Evliya Çelebi'nin kaydına bakılırsa, üçyüz keseye çıktığı anlaşılmaktadır.

1198 H. -1784 M. de Eflâk ve Boğdan verilen senede kadar XVIII. asırda Eflâk voyvodalığının senevi varidatı yirmi iki yük ve Boğdan'mki de on dört yüktü.288 Bu tarihte bu iki voyvodalığa verilen bir fermanla Osmanlı hükümeti her sene Eflâk'tan altıyüz on kese ve Buğdan'dan yüz otuz beş kese dörtyüz kırk dört buçuk kuruş ve bayram, için Eflâk'tan nakid ve eşya doksan bin kuruş ve rikâbiye kırk bin kuruş, BoğdajCdan ise nakid ve eşya doksan bin ve rikâbiye beş bin kuruş alınması takyid edilmişti 289.

Eflâk ve Boğdan, Hazineye verdiği paradan başka, saraya ve özi valisi vasıtasiyle kadırgaları yağlamak için her sene tersaneye bin fıçı don yağı ve bin adet sığır gönü gönderirdi 290.

---

[286] Feridun Bey münşeatı, c. 2, s. 398.
[287] Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 7, s. 478.
[288] Cevdet tarihi, c. 1, s. 300 ilâ 302,
[289] Cevdet tarihi, c. 3, s. 334 ve Lütfi tarihi, c. 1, s. 362.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/101-103
[290] ö Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 5, s. 349. Evliya Çelebi'ye göre XVII. asırda saray matbahına üçyüz kese tutarında bal, yağ, balmumu, tuz ve tersane için üçyüz kese tutarında sığır gönü ve gemileri yağlamak için don yağı ve tersanedeki esirlere gömleklik kara kendir bezi gelmekte idi (c. 7, s. 478).
Riko, saray için (XVII. asır ortalarında) her sene Boğdan'dan on bin okka balmumu, onyedi bin okka bal, tersane için altayüz kantar iç yağı (don yağı) ve cilalanmış deri ve kadırgalarda çalışan esirlere gömleklik ve elbiselik besyüz top kanaviçe (kendir bezi) ve tersane için 1330 okka balmumu geldiğini ve padişaha yüz yirmi kese akçe ve sadr-ı azama on iki kese akçe ile bir elbiselik samur derisi ve kethüda ile

Her sene kiler-i âmirenin, yani saray kilerinin ocaklığı olan Eflâk ve Boğdan'dan saray matbahı için, XVII. asırda Eflâk'tan dokuz yüz okka sarı balmumu, onbeş bin okka bal, dört bin kile Eflâk tuzu ve Buğdan'dan dokuz yüz okka sarı balmumu ile bin okka bal gelirdi.

Bunlardan başka, Eflâk'tan yine saray hayvanları için ber sene sekiz bin mud arpa[291] ve saray matbahı için yirmi bin koyun ile[292] av kuşları ve bazan av köpekleri gelirdi. İktisadî kısımda görüleceği üzere, daha başka vergiler de vardı.

Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarının kanun ve nizam ve gelir ve giderlerini gösteren Ve Vestiyariye denilen defterleri vardı 293. Bu iki voyvodalıkta, defterdar yani maliye vekiline vestiyar denilirdi.

Voyvodalıkların gümrük resimleri âdet-i ağnam, kovan resmi vesair mahsulât vergileri tahsil ve cem olununca, bunlar mûtad üzere beylik saray hazinesine konurdu 294

İKTİSADÎ CİHETTEN EFLÂK VE BOĞDAN'IN EHEMMİYETİ

Voyvodalıklarin Varidati

İstanbul'un , kileri olarak kabul edilen Eflâk ve varidatı Buğdan'da başlıca gelir yedi madde idi :

1. Şahsî vergi; 2. arazi vergisi; 3. tuz mâdenleri; 4. gümrük varidatı; 5. mer'alardan alınan rüsum;. 6. tütün; 7. şarap resmi.

Buğdan'da, şahsî vergi her ayda, Eflâk'ta ise üç ayda bir tahsil olunurdu; ahaliden alınan vergiler, münferiden tahsil olun-mayıp, toplu olarak köyden veya cemaatten alınırdı. Köy veya

---

defterdara birer kese akçe gönderildiğini yazıyor. Bunlardan başka, üç senede bir (müddetinin temdidi münasebetiyle olacak) pâdişâha yüzelli, valide sultana beş ve kızlar ağasına on iki ve sadr-ı azamla diğer devlet adamlarından bazılarına, aralarında takarrür eden miktar üzerinden, caizeler gelirdi (Riko Fransızca nüshası, s. 150 ve 155).

[291] Bir mud yirmi dört İstanbul kilesidir

[292] Mühimme 70, s. 251. Evliya Çelebi, pâdişâh matbahı ile yeniçeri ocağına kırk bin koyun geldiğini yazıyor. Şu halde yirmi bin saraya ve yirmi bin ocağa veriliyor (ç. 5, s. 349).

[293] Eflâk defteri 771, s. 142, sene 1172 Muharrem ihtidaları.

[294] Mühimme defteri 119, s. 29.

cemaat, bu vergiyi kendi aralarında tesbit edip, bunu kasabanın porkolap denilen zabiti eliyle voyvodalığa verirlerdi.Bütün vergi ve resimler, boyar denilen asilzade beylere iltizama verilirdi. Bunlar, üzerlerine aldıkları yani iltizam ettikleri vergi ve rüsuma mukabil, voyvodalık hazinesine bir miktar peşin para verip bakiyesini taksitle öderlerdi. Rüsuma tâbi yalnız köylüler olduğundan, bunlar mültezimlerin ellerinde inlerlerdi.

Bu vergi ve resimlerden voyvodalığın masrafları ve Osmanlı hazinesine verilen haraç ve saraya ve tersaneye verilmesi mûtad olan şeyler verildikten sonra mühim bir miktarı da voyvodalara kalırdı; meselâ 1782 senesinde Eflak'ta, ve 1785 te Buğdan'daki iltizam ve mukataanın yani köylülerin şahsî vergileri ile tüccarlardan alınan rüsum, tuz, gümrük, hayvanat mer'aları, şarap, tütün resimleri yekûnu Eflâk'ta, üç milyon beşyüz on bin ve Boğdan'da üç milyon sekizyüz kırk bin kuruş tutmuştu 295

Bizim vekayiini yazdığımız zamandan otuz beş sene sonraki tarihte, yani 1238 Safer ihtidasında (1822 Ekim) Yunan ihtilaliyle alâkasından dolayı îdam edilen Eflâk kaymakamı Kostan-tin'nin üzerinde çıkan Rumca bir defterde, Eflâk beyliğinin varidatı gösterilmiş olduğundan, voyvodalığın geliri hakkında bir fikir vermek için aynen aşağıya yazıyorum [296]

"Bu defa îdam. olunan Eflâk kaymakamı Koştantin Tek-ri'nin üzerinde. zuhur eden Rumiyyülibare defterin tercümesidir (Gurre-i Safer 1238) :

Kuruş

3.774,. 000 Beheri otuz yedişer kuruş olarak bin haneden Eflâk defterisi marifetiyle bir senede altı taksit üzere tahsil olunan tekâlif

600.000 Ecnebi ve Bulgar ve Macar ve yerli olup berat sahihi olanlardan her dört mahta ikişer yüz bin kuruştan bir senede alman tekâlif.

2.800 Vezir kışlası kazasından senede dört taksit ile tahsil olunan mebaliğ.

Beş adet rüsumattan tahsil olunan

800.000 Gümrük

---

[295] Thornton, c. 2, s. 501.

[296] Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen defterlerden 13 inımarnlı defter.

770.000 Tuz mâdeninden
280.000 Resmî asel ve ağnam ve hamir (şarab) den
İşbu beş maddenin yekûnu. 1.850.000 6.226.800 Bir senelik iradın mecmuu 6.226.800 İkinci senenin iradı zam ile 12.453.600

İki senelik irad mecmuu
Kuruş İki senede zuhur eden tayyarat
400.000 Sabık metropoüd'den
750.000 Halen metropolid'den
300.000 Sabık Boza piskoposundan
250.000 Halen Boza piskoposundan
300.000 Remnik(?) piskoposundan
350.000 Erces piskoposundan
400.000 Cemi-i igomenos'lardan
îşbu maddenin yekûnu 2.750.000
500.000 îki sene müddetince îspravnik'lerden alınan rüşvet
600.000 Büyük destiyar boyarlardan
450.000 İzin-i mürur hayvanat ve tecdid-i muafiyet vesair mevaddan
500.000 Kaftan caizesi
Yekûn 17.253.600
işbu defterin aslı ve tercümesi Eflâk tobrasında (torbasında) hıfz olunmuştur.

Tarihimizin ikinci cildinde (s. 241) ve bu iktisadî kısımdan evvelki (Eflâk ve Boğdanhn vergileri) kısmında görüldüğü üzere, bu îki voyvodalık, nakdî olan vergilerden başka, Osmanlı padişahının sarayına her sene koyun, bal, balmumu, tuz ve saray hayvanlarına arpa ve icabında padişah ahırlarına at ile av kuşu olarak terbiye edilmiş şahin[297] yolladıkları gibi, bir harb vukuunda top arabası, beygir ve öküz arabası da gönderirlerdi .[298]

---

[297] Şahinler bir zamanlar on iki olup,, talim ve terbiye edilerek yollanırdı. Bu miktar sonradan artmıştır; meselâ 1207 H. - 1793 M. tarihli bir vesikada, yirmi beş adet dişi şahin tedariki voyvodaya yazılmıştır (Cevdet tasnifi. Eyâleti mümtaze vesikaları, numara 199).

[298] 1005 H. - 1599 M. tarihiyle vezir-i âzam Bosnalı Damad îbrahim Paşa tarafından Eflâk voyvodası Nikola Petraşko'ya gönderilmiş olan buyruldu :

Kıdvetülümera el milletüsmesihiyye umdetü kübra et taifetül îseviyye halen Eflâk voyvodası Nikola Voyvoda hutimet avakıbehu bilhayr kıbeline hülâsa-i kelâm iblâğiyle inha ve îlâm olunur ki işbu salı meymenet istimalde sefer-i hümâyun musammem olmagla vilâyet-i Eflâk*ten bin adet öküz arabası ihraç ve Nevruz'ı sultanîde asitâne-i saadette mevcut ettirmek babında şeref-yafte-i sudur olan fermân-ı âlişan mucibince mektub tahrir ve (isim yeri açık) ile gönderilmiştir. İnşaallahü Taâlâ vusulünde mûcib-i emr-i

Voyvodalıkların İktisadî Ehemmiyetleri

Eflâk ve Bozdan voyvodalıklarının Osmanlılarca buyuk ehemmiyeti, iktisadı bakımdandı.

İstanbul'un bir yiyecek anbarı olan voyvodalıklardan her sene bedeli mukabilinde devlet mer Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen defterlerden inımarnlı defter. kezine mühim mikdarda yiyecek maddeleri gelmekte idi; bu eşya, hükümetçe isimleri defterlerde kayıtlı kapan tüccarları vasıtasiyle tedarik edilirdi; bu mallar ya karadan veya deniz yoluyla getirilirdi. Zahirenin hemen hemen hepsi ve kereste, deniz yoluyla geldiğinden, zahire için Kalas ile Varna iskelelerinde antrepolar yapılmıştı. Boğdan'ın idaresi altında bulunan Kalasla. İslâm tüccarları gelirlerdi. Burada Boğdan voyvodası tarafından beşli müslüman askeri ile onlara zabit olarak bir serdar bulunurdu[299]

Eflâk ve Buğdan'da, tüccarlar vasıtasiyle satın alınarak îstanbuVa. gönderilen çeşitli eşya şunlardı :

Yağlar : Sadeyağı, donyağı, çevriş yağı

Zahireler : Buğday, arpa, darı, Boğdari*dan bazan ot da gelirdi.

Canlı hayvanlar : Koyun, inek, öküz, dana. Deriler : Öküz, manda, inek, koyun ve keçi derileri.

Mütenevvi şeyler : Bal, balmumu, kaşkaval peyniri, tuz [300] yapağı ve Jtereste [301] ve güherçile [302]

âli üzere amel ve hareket ve hilafından begayet ictinab eyliyesin vesselam alâ menitteba ul huda. Bimedinet-i Kostantiniyetül mahrusa

Keza Eflâk voyvodası, 1002 H. - 1594 M. deki sefer esnasında top arabası, iki üçyüz beygir, ve diğer bir defa da dörtyüz beygir göndermiştir (Naima, c. 1, s. 97).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/103-106

[299] Atik Boğdanlu defteri 78/2, s. 119 ve diğet defter 79/.,, s. 8, 13. * Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları numara 653, sene 1164 Safer

[300] 1755 senesinde Eflâk'daki tuz madeninden çıkarılan tuzun miktarı yirmi sekiz bin tonilato idi. Boğdan prensi her sene vergi olarak İstanbul'a, yirmi bin okka tuz göndermekle mükellefti (Tornton, c. s, s. 461). Eflâk tuzu Silistre, Rusçuk, Niğebolu, Fethülislâm ve İbrail iskelelerinden ve Boğdan tuzu da Ka-Jas'dan sevk olunurdu (Cevdet tasnifi, Eyâlet-i mümtaze vesikaları, numara 194, sene 1166).

[301] Boğdan dağlarından kesilen kereste, Siret nehri vasıtasiyle Kalas iskelesine sevk edilirdi (Boğdanlu Ahkâm defteri 80/4, s. 24).

[302] Gelibolu ve İstanbul baruthanelerine lâzım olan güherçilenin Boğdan arazisinden istihsali ve baruthane nazırına kolaylık gösterilmesi hakkında voyvodaya emir {tbnülemin, Hariciye vesikaları, numara 1100).

Yukarıdaki maddelerin bedeli mukabilinde tedarik edilerek İstanbul'a sevkedilmeleri ile alâkadar olması için voyvodalara her sene fermanlar gönderilerek, bunların süratle temin edilmesi istenirdi[303]

Eğer zahire ve diğer eşya fiyatları hakkında İstanbul'dan giden defterli şahıs, yağ kapanı tüccarları ve Eflâk ve Boğdan'daki satıcılar arasında bir ihtilâf çıkacak olursa, voyvodanın tavas-sutiyle bir hal çaresi bulunurdu. Hayvanlar ise yine defterli olan celepler mrifetiyle satın alınarak kara yoluyla İstanbul'a sevk olunurdu. Saray için hassa kasap basısı vasıtasiyle koyun temin edilirdi.

İstanbul'un ihtiyacı için her sene bu memleketlerden alınan yukarıda isimleri yazılan eşya ve hayvan fiyatları, normal zamanlarda ve mahsulün normal olduğu senelerde malûmdu; bu sebeple, köylünün ve diğer satıcıların daha yüksek fiyatla mallarını satın alan, deftere kayıtlı olmayan tüccar ve askerî sınıfından bazıları,

bu malları ekseriyetle Lehistan, Macaristan ve Avusturya'ya kaçırdıklarından, bu hususta /voyvodalar hudutlarda tertibat alarak, bunların kaçırılmasını önlerlerdi.[304] Bu kaçakçılığı önlemek ve halkı ziraate teşvik için onsekizinci asır sonlarında (1793) buğdayın fiyatına zam yapılmıştı [305]

Eflâk ve Bağdan voyvodalıklaiına Fenerli Rum beylerinden voyvoda tayini memleketin ileri gelenlerini muğber bırakmış ve hatta bu yüzden ihtilâflar, husule gelmişti; çünkü bu voyvodalar Eflâk yerli halkından olan metrepolid, piskopos, gomenos, kilise papasları ve umum boyalar ve bölükbaşı ve sairlerinin ecdattan gelme yerlerini ellerinden alarak, kışlak ismiyle yerli halka vermişlerdi; filhakika bu arazi ced ve babadan evlâda intikal etmek suretiyle bunların ise de, metruk ve ekimsiz olduğundan, Fenerli voyvodalar bu yerlerin bir

---

[303] Eflâk voyvodası Aleksandr'ın 1211 Cemaziyelâhır 9 (1801 Ekim 17) tarihli arizasından : "Memleket-i Eflâk'dan kaban tüccarı marifetiyle mübayea ve der-i saadete irsal oluna gelen ecnas zehairden hu defa dahi 24948 kıyye rugan-ı sade ve 11396 kıyye asel ve 38580 kıyye kaşkaval ve 352.880 kıyye don ve çerviş gönderildiği" ve iki gün sonraki arizasında da Silistre'de sakin balkapanı tüccarlarının Eflâk'dan mubayea ederek Silistre'ye nakl ile salhanalarda kestikleri inek ve öküz surekinin yirmi beş süreğe vasıl oldığı ve bu inek ve öküzden 919.460 okka don ve çerviş yağı ve beşbin kantar pastırma hasıl olup bunların hepsinin İstanbul'a îsalini tüccarların mahkeme-i şeriyyede teahhud eyledikleri bildirilmiştir {Cevdet tasnifi, Eyâlet'i mümtaze defteri, Nb. 125, 128).

[304] Eflâk ve Boğdan vilâyetlerinde hasıl olan öküz ve inek ve dana maku-leleri hayvanat Leh ve Macar ve Nemçe vilâyetlerine kadime mugayir nakl ve *-.. bey olunmasıhayvanat-ı mezkûreden hasıl olan rugan-ı sade ve donyağı ve pastırma ve gön misüllülerinîn kılletine bâis olmağla men-i külli ile men ve def edilmeleri hakkında hüküm (Boğdan defteri 78/2, s. 48, sene 1158 Zilhicce).

[305] Cevdet tasnifi, Eyâlet-i mümtaze vesikaları, numara 339.

kısmını alarak buralara reaya iskân ettirmişlerdi.

Fenerli voyvodalar, kendi ırklarından olan birçok Rumu ceibederek bunlar Eflâk Ve Boğdan'da ticareti ve esnaflığı ellerine alarak çok zengin olmuşlar ve yerli esnaf ve tüccar, ikinci ve üçüncü dereceye düşmüşlerdir. Bundan başka, yine bu voyvodalar mahallî din adamlarına verilen vazifelere de kendilerine mensub olanları tâyin etmişler ve muayyen vergilere zamlar yaparak halkın şikâyetini mûcib hallere sebebiyet vermişlerdi; filhakika hükümet bu şikâyetleri nazarı dikkate alarak men'ine çalışmış ve bunun kaldırılması için fermanlar göndermiş ise de, pek o kadar tesiri olmamıştır [306]

Osmanlı padişahı voyvoda tâyinindeki fermanlarda ecdad-ı izamından müntakil mülk-i mevrusu olan Eflâk ve Boğdan halkının refahından ve bunlara karşı âdilâne hareketten bahsederse de, hükümet merkezinin bu asırda nüfuzu azaldığından, fer-manlardaki tavsiyeler kısmen kâğıt üzerinde kalıyor ve voyvodalar verdiklerini fazlasiyle çıkarmak için çalışıyorlardı; içlerinden halka karşı şefkatli hareket eden voyvoda pek azdı.[307]

---

[306] Eflâk voyvodası Kostantin (Mihalzâde Kostantin Rakoviça) voyvodaya hüküm ki :
Muzafat-ı memâlik-i mahrusa-i şahanemden mülk-i mevrusum olan mem-leket-i Eflâk mâtekkaddemden beru mefruzülkalem ve maktu ül kadem min küllilvücuh serbest olub ahali ve reayası mezalim ve taaddiyattan emin ve salim olarak £>j>- j £jj zeri ve harsla iştigal eyleyib bisebebin minelesbab âzürde ve remide olmalarına rızay-ı şehinşahanem yogiken memleket-i mezbûrenin vekilleri olan boyarları hu defa asitâne-i saadetime gelib cizye-i maktuadan ve masarif-i mukanneneden ziyade fukaraya tekâlif tarh olunduğundan gayrı Eflâk\n metre-polîdliğî ve iki nefer piskoposluğu gomnozlukları ötedenberi yerlüden olmak kaidelerinden iken bu ahd-i karibte zikrolunan gedikler ecnebilere verilmekle ihtilâl-i nizam-ı memlekete bâis olduğu ve Eflâk reayasının rüsumat-ı âdet-i ağnamı beher ganemden onbeşer akçe ve ehli islâm tüccarından sekizer akçe iken elyevm ziyadeye tecavüz olunduğu ve Eflâk voyvodaları kendu hallerinde olmayanları hizmetlerinde istihdam eylemek haysiyetiyle fukara bîhuzur olduğu ve memleha ve gümrük mukataaları kadime mugayir iltizam olunduğu ve memleket-i Eflâk'a bazı memuriyet, ile gelenler ikram namiyle ziyade akçe talebinde oldukları ve asitâne-i saadette olan kapı kethüdaları kader-i kifaye-den ziyade olduğu hasebiyle ^.î kubub ve mazarratı fukarayı raiyyete âid ve râci olduğunu takrir ve ihbar ve fukarây-ı raiyyete mucib-i keder ve elem olan halat-ı mezbure külliyen men ve def edilmesini" istida eylemeleriyle "sen ki voyvoda-i mumaileyhsin boyarlar ile beyninizde peziray-ı in'ikad ve nizam olduğu veçhile senede altı taksit ve bundan başka azotornime tâbir olunur bir imdadiye ve rüsumat-i kadime ve mûtade alınıp bunlardan maada reayadan bir gayrı teklif taleb olunmamak ve metropolittik ve piskoposluk ve manastır gomnozlukları min baad ecnebilere verilmeyip Eflâkiyülasl olanlara verilmek ve Eflâk reayasının beher ganeminden onbeşer ve ehli İslâm tüccarının beher ganeminden sekizer akçe adet-i eğnâm alınıp ziyade bir nesne taleb olunmamak ve memleha ve gümrük mukataaları kadimisi üzere iltizam olunup kadime mugayir bir veçhile iltizam ettirilmemek. .. evahr-i Şaban sene 1160 {Eflâk defteri 77ıl, s. 103).
Azotornime denilen bu imdadiye vergisini bu Kostantin Rakoviça ihdas edib vekarit, yani altmış akçe kışlık resmini kaldırmıştı. Kendisinden sonra imdadiye vergisi refedilmiştir (aynı defter, s. 132).

[307] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/106-109

Eflâk Ve Boğdan'a Âid Ban Resimler

İstanbul zahirecilerinden Sürekçi ismi verilen tüccar taifesi, Silistre ve havalisinde tedarik

ettikleri hayvanlarını pek münbit olan Eflâk toprağına geçirip otundan ve suyundan intifa eyledikleri için, baharda toprak sahibine mosine denilen otlak veya mer'a resmi olarak otuz kuruş verdikten başka, Eflâk voyvodalarına dahi her bir baş beygir ve sığırdan yirmi dörder akçe barbarit ve müslü-manlara ait beher koyundan sekizer ve ye li Eflâk koyunlarının beherinden onbeşer akçe obarit, yani ağnam ve onar akçe de vada yani gümrük resmi (reftiyye) verirlerdi[308] Bunlardan maada, kışlak resmi olarak voyvodalar vekarit ismiyle altmış akçe olarak vergi alıyorlardı. Tuna sahillerindeki iskelelerde gümrük yani vada rüsumu, boyarlardan talip olanlara iltizama verilir ve bunlar tarafından tâyin olunan mübaşirler bu resimleri tahsil ederlerdi. İltizam sahibi boyara vamoş denilirdi [309]

Eflâk memlehalarından hasıl olan tuzun gümrük ve geçit resmi, voyvodaların iltizamında ve mirî emval meyanında bulunduğu için, bu memlehalardan çıkan tuzlar, Osmanlı idaresindeki Silistre, Rusçuk, Yergöğii ve Ziştovi iskelelerine nakledilir, fakat Osmanlı gümrükleri bunlardan resim almazlardı[310]

Avusturya ile yapılan Ziştovi muahedesini (1205 H. - 1791 M) müteakib Eflâkhn Avusturya kuvvetleri tarafından tahliye edilmesi üzerine, burasını imar ve eskisi gibi müstahsil hale irca için değerli ve faal bir voyvoda tâyini icabettiğinden, Eflâkim ileri gelenleri ile halkın Türkçe ve Rumca istidaları üzerine, istekleri olan Mihail Süto voyvoda tâyin edilmiştir.

Pâdişâh III. Selim tarafından yeni voyvodaya verilen fermanda, sabık voyvoda Mavroyani'nin bozmuş olduğu eski nizamın iadesi ve evvelce mevcudu elli beş kadar olan büyük ve küçük boy arlıkların M a vroy an i. tarafından bin üçyüzden yukarıya çıkarılmasına1 mebni bakkal,

---

[308] Rumanya (Eflâk) defteri 77/1, s. 24, 132, 142. Eflâk'ın mer'alan öyle iyi ve öyle meşhurdur ki civar havaliden hile otlatmak ve semirtmek üzere binlerce at ve kısrak ve külliyetli öküz ve koyun sürüleri getirilirdi Thornton, c. 2, s. 499).

[309] Rumanya (Eflâk) defleri 77/1, s. 12. Vamoş, gümrük emini ve vergi tahsil memura demektir. Evliya Çelebi, c. 5, s. 358 ve c. 7, s. 480.

[310] Rumanya (Eflâk) defleri 71/1, s. 23.

bezirgan ve köybaşılanna kadar boyarlık verilmiş olduğundan, bunların ve maiyyetleri olan binden fazla reayanın bu suretle vergi ve rüsumdan muaf olarak vergi ağırlığının fakir halka yükletildiğinden dolayı âdilâne hareket edilmesi tavsiye olunmaktadır (1206)
[311]Boğdun voyvodalığı ile ticaret yapanlardan Laz tüccarların voyvodalara gümrük resimlerini vermemeleri ve alış verişlerinde dürüst hareket etmemeleri sebebiyle, bunlar hakkında hükümete bir çok şikâyet yapılmış ve arazi yüzünden de Bağdan topraklarına tecavüz eden Bucak mıntakâsmdaki Nogay Tatarlariyle, toprak, kan ve diyet ihtilâf ve davaları yıllarca sürmüş ve iki taraftan tayin edilen murahhaslar vasıtasiyle kısa anlaşmalar olup esas ihtilâflar devam edip gitmiştir.[312]

Voyvodalık Divanları

Voyvodaların[313] payitahtları olan Bükreş ve Yaş'ta her gün divan kurulup dâva dinlenirdi; divanın azaları, ileri gelen vazife sahibi boyar, yani as.lzadelerdi. Voyvoda, maliye ve vergi tesbiti meseleleri hariç olmak üzere, geniş selâhiyet sahibi idi. Voyvoda divanının reisi ve büyük azaları şunlardı:
Arşevek veya metrepolid olup bu, divanın reisi idi. Vornik (Dvornik) mark, (büyük hâkim). Logoteti Mark (Baş Lugofet kançilar).Sipatari ve Boğdan'a. Hatman denilen başkumandan.Vestiyar mark (maliye nâzın).
Bu azalar divanda söz sahibi olup, bunlardan başka divana iştirak edenlerin söz hakları yoktu, istişarelere karışmazlar ve ancak resmî muharrerata imzalarım koyarlardı.Divan hergün toplanırsa da, haftada iki gün büyük toplantı olurdu; malî işlerden başka, verilen kararların voyvodanın tasvibinden geçmesi şarttı. Divan, Osmanlı

[311] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 5993
[312] Boğdan voyvodası Ligor voyvodaya hüküm ki :
Bucak*da. olan tevaif-i Tatatf ile Boğdanlunun mabeyinlerinde bir kaç seneden beru dem ve diyet ve saire hususunda münazaat-ı kesire olub Bucak-lunun kemal-i aczleri olduğundan bu makule münazaat vaki oldukça Kırım hanları tarafından bir mutemed kimesne ve Boğdanludan bir boyar tayin olunub tarafeynin birbirleriyle olan dâva ve Hizalarına şer'an feysal verilmek -mutad olduğuna binaen... sene 1139 (Mühimme 133, s. 373).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/109-111
[313]Voyvoda, Isklavonca bir kelime olub mânası, evvelce bir ordunun kumandanı demekti. Lehistan kıralları, vilâyet valilerine voyvoda unvanını vermişlerdi {Thornton, c. 2, s. 476).

divanında olduğu gibi yüksek bir adliye mahkemesi olup, madun mahkemelerin dâvalarını istinafen tetkik ile karara bağlardı; bu hususta verdiği kararlar kat'i olup bunu voyvodanın tasdik etmesi lâzımdı. Bu şekil, hakikatte nazarî idi ve asıl kuvvet ve her şey voyvodanın ağzından çıkan ve tasvibine iktiran edendi [314]

Osmanlı Tarih Ve Vesikaları Arasında Eflâk Ve Boğdan'a Dair Bazı Vazife İsimleri[315]

Bas Lugofet

Bütün boyarların[316] yani asilzadelerin en büyüğü olup, memleketin idaresi bunun elinde bulunuyordu. Baş lugofet, voyvodanın mührünün muhafızı idi; umumî kayıtların tutulması ve berat ve sair vesikaların verilmesi buna âid idi.[317]

Dvornik[318]

Dvornik, baş lug fet'ten sonra gelen iki büyük hâkimdi. Bunlar divan ve mahkemelerin işlerine ve memleket kanun ve âdetlerine iyice vakıf şahsiyetler olup, hudutları tesbit edilmiş olan voyvodalığı yarı yarıya idare ederler, dava dinlerler ve mıntakalarındaki hâkimleri tâyin ederlerdi [319]

Ispartar[320]

Evliya Çelebi buna voyvodanın silâhtarı demektedir; Thornton ise,

[314] Thornton, c. 2.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/111-112

[315] Evliya Çelebi, c. 7, s. 475. Eflâk'tan bahsederken ".. .Serkârda yetmiş adet mertebe sahibi hatmanlan ve kapudanları (kalebeylerî) ve kopar ve vamoş lugofetleri vardır; cümle eyâlette altıyüz yetmiş adet boyarları ve vamuş hâkimleri vardır..." demektedir

[316] Boyar tâbir olunan zadegan sınıfı, büyük boyarlar ve Marsil denilen küçük boyarlar olmak üzere, iki sınıftı. Bunlar birçok imtiyazlara sahip olup, emlâke tasarruf etmek bunların hakkı idi.

[317] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/112

[318] Vornik, bir hükümde (Mühimme 111, s. 403, 405) J-'jj imlâsiyle ve diğer hükümde de (Mühimme 115, s. 352) Boğdan boyarlarından Vornik Koparoğlu Yorgaki diye vornik imlâsiyle yazılmıştır.

[319] Thornton, c. 2, z. 497.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/112

[320] Mühimme 111, s. 403 ve 405 de isbatar imlâsiyle yazılıdır. Evliya Çelebi (c. 7, s. 480) İhbatar olarak basılmıştır. Belki s harfi h gibi olunmuştur.

baş general olduğunu beyan ediyor. Ispatar, baş generalin Eflâk'taki unvanıdır. [321]

Hatman

Boâdan'daki askefî kumandanın unvanıdır. Voyvodalıklarda biri baş ve diğeri onun muavini olarak iki kumandan vardı. Bunların emrinde voyvodalikların millî süvari kuvvetleri vardı ve bunların miktarı her voyvodalıkta altışar bin kadardı.[322] Hatman veya Ispataın mahkemesi olup bedenî ve nakdî cezalar verirdi.[323]

Vastiyar

Voyvodalığın defterdarı yani maliye vekili. Thorntön buna vestiyar mark demekte ve hazinedar olduğunu kaydetmektedir.[324] Vestiyar, diğer divan azaları gibi azil olunursa da, vazifesindeki bilgisi ve mahallî tecrübelere sahip olan üçüncü defterdar veya hazinedar layeteazildi.
Üçüncü lugofet, voyvoda divanının Rumence veya Rumca mubarreratınm başkâtibi olup, Osmanlı paşalarının divandaki tezkerecileri gibi idiT Bundan başka, voyvoda divanının Türkçe muharreratım yazan müslüman divan efendisi de vardı.[325]

Divan Efendisi

Voyvodaların yanında bulunan müslüman me-Dıvan efendisi murdur; vazifesi, Osmanlı hükümetine yazılacak resmî muharreratı yazmak ve gelen fermanları ve hükümetin emirlerini okumaktır. Bundan başka, müslümanlara âid müna-zaalı işlerde sureti mahsusada civar kaleden (lbraiVden) gönderilen kadı ile beraber lüzum hasıl olursa, müzakerede bulunarak ihtilâfı hallederdi. Divan

---

[321] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/112
[322] Thorntön, bu süvari kuvvetlerinin XVIII. asırda Nikola Mavrokor-dato ile oğlu veya yeğejü Kostantin Mavrokordato taraflarından ihdas edildiklerini yazmaktadır
[323] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/112-113
[324] Thorntön, c. 2, s. 487
[325] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/113

efendisi, maaşını voyvodadan alır ve bu suretle voyvodanın maiyyeti gibi ise de, onun harekâtını kontrol etmesi cihetiyle voyvoda kendisine hürmet ederdi. Bundan dolayı divan efendilerinin gerek Bükreş ve gerek Eflâkhe nüfuz ve itibarları vardı; bunların yanlarında icabı halinde hükümetçe muhabereleri için tertip edilmiş şifreleri bulunurdu[326]

Drabas agasi

Yeniçeriler gibi yevmiyeli yaya askerinin kumandanına verilen isimdir. Voyvodanın muhafız askeri, Ortodoks mezhebine mensup Ama udlardsm mürekkepti. Voyvodalık merkezinin inzibatiyle de alâkadar olan Drabas ağası, ticaretin de umumî murakıbı idi[327]

Postelnik[328]

Voyvodaların kapıcılar kethüdası idi; voyvodanın selâhiyeti dahilindeki mirî malı davacılarını ve reayayı voyvoda ile buluşturur ve düşen dâvalarını dinlerdi; buna saray mareşelı da deniliyor. Postelnik umumî merasimde voyvodanın önünde başı altınlı asayı taşır ve tahtın yanı başında ayakta dururdu[329]

Gramatikos

Voyvodanın kâtibi olup bilhassa İstanbul'daki voyvoda kapı kethüdalariyle devlet merkezindeki işler hakkında muhabere ederdi; Gramatikos'un maiyyetinde müteaddid kâtipler vardı ve bunlar

---

[326] Eflâk divan efendisine âid ebced harfleri üzerine bir şifre sureti :
55 77 92 57 87 19 33 44 97 25 59 17 66 10
Bu şifrede bazı şahıs, mahal ve devlet isimleri aşağıdaki tâbirlerle gösterilmiştir :
Silistre valisi Vidin valisi Yergöğü muhafızı Rusçuk muhafiiz
Himmet Rıza Nizam Karar
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/113

[327] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/114

[328] 1112 senesine ait bir hükümde (Mühimme 111, s. 403 ve 405) Bosternik ve Bosirnik imlâlariyle yazılmıştır. Doğrusu Postelnik'tii.

[329] Thornton, c. 2, s. 483.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/114

vasıtasiyle emaret memurlarına resmî ve hususî tahrirat yazılırdı.[330]

Komiso İmrahor. Osmanlı sarayında olduğu gibi, Hızırilyas (Sen Jorj yortusu) da atları çayıra sevk ettirirdi. îmrahor, merasimde prensin huzuruna çıktığı zaman,

Niğebolu muhafızı Sıddık	İbrail muhafızı Kemal	Babadağı Bülend	» Tuna sevahili Rüzgâr
Eflâk voyvodası Tâbi	Eflâk hoyarlan Metbû	Devlet-i AHyye " Yaver	Rusya Nikbet
Rusya elçisi îdbar	Rusya konsolosu Habaset	Rusya askeri Perişan	Nemçe Melûl
İngiltere Eyyam	Fransa Makus	Rum taifesi Şeytan	Firari taifesi Mel'un
Eflâk Ram	1 Boğdan Meram	Memleketeyn Zemin	Serhad Kuvvet
Prut Hıfz	Tuna Elmas	Silistre Kavi	Vidin Metin
Yergöğü Şan	Rusçuk Vakar	îbrail Selâmet	Boğdan voyvodası Hoşhal

Daha başka başka rakam ve tâbirlerle de şifreler vardır. Divan efendileri değiştikçe şifreleri de değişmektedir (Maliyeden Arşive devredilen vesikalardan 13 numaralı vesika), pâdişâhın hediye ettiği atın üzerinde olduğu halde alayın nihayetinde yürürdü. Bu at, pâdişâhın şerefini muhafaza için merasimde daima mümtaz bir mevki işgal ederdi.[331]

portarbasi

Mümtaz Türklerin teşrifatçısı olup, bunları prensin, yani voyvodanın huzuruna çıkarır ve îcab eden merasim ve teşrifat yapılırdı. Gelip voyvodayla görüşeceklerin başında, herhangi bir ferman ve buyrultu ile gönderilenler başta gelirdi.[332]

---

[330] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/114
[331] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/14-115
[332] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115

Istoluik

Voyvodanın iskemlecisi.[333]

Tstonik

Çaşnigirbaşı (baş sofracı).[334]

Kopar ve Behranık

Voyvodaların en mutemed iki adamı olup, voyodalar daima bunların eliyle şarap içerlerdi.[335]

Kamaraşi

Voyvodanın, hazinedarı. [336]

Vamoş veya Vamos [337]

Gümrük emini "çarşı içinde gümrükte bir Vamos oturup tüccardan gümrük alır..."[338]

Ispiravnik

Zabıta memuru, daire veya sancak memuru, kaza kaymakamı veyahut nahiye müdürü demektir. Bunlar kazaların başlıca şehirlerinde oturup, İstanbul'un ihtiyacı için eşyay-ı ayniye vergileri tarh ederlerdi. Bu teşkilât, her iki voyvodalıkta da aynı isim altındadır.[339]

---

[333] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115
[334] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115
[335] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115
[336] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115
[337] Bu isim, Eflâk defterinde 78/1 ^j imlâsiyle geçiyor.
[338] Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c. 5, s. 356
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115
[339] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115

Boyar

Alelıtlak zadegan (asilzade) demek olup, derece itibariyle birkaç sınıftı, ve yukarıdan beri saydığımız bütün vazife sahipleri hep boyarlardandı. Evliya Çelebi, boyarların nahiye müdürü olduklarını yazmaktadır ki, şimdiki kaza kaymakamları demektir. [340]

Xviii. Asırda Dubrovnîk (Raguza) Cumhuriyeti İle Münasebat

Tarihimizin üçüncü cildinde gösterdiğimiz gibi, bu küçük ve çalışkan cumhuriyet, Osmanlı devleti himaye inde olarak, fevkalâde bir hal olmadıkça vergisini verir ve ellerindeki ahidnâme mucibince, Türkiye'de serbest olarak tüccarları vasıtasiyle alış veriş yapar ve hiçbir müdahaleye maruz kalmazdı. Dubrovnik cumhuriyetinin senelik cizyesi, ahidnâme mucibince on iki bin beşyüz altın olup, bundan başka iki bin beşyüz kuruş gümrük bedeli ve iki bin kuruş da sadr-ı azama kalemiye olarak ayrıca resim ve caize verirlerdi. Dubrovnik cumhuriyeti, bu vergileri elçisi vasıtasiyle üç senede bir tstanbula gönderirdi. Karlofça muahedesinden sonra vaziyetinin iyi olmaması sebebiyle II. Mustafa zamanında cizyesinin sülüsanı yani üçte ikisi tenzil edilmiş ve vaziyeti müsait oluncaya kadar üç senede, bir seneye aid vergisi olan on iki bin beşyüz altın veya bunun mukabili olarak 28.125 kuruş vermesi takarrür ederek[341] böylece sonuna kadar devam etmiştir[342]

---

[340] Memleketeyn tarihi isimli eserde (Üniversite kütüphanesi No. 2479) Boyarlara dair şu mütalaa vardır: Muharebesiz zamanlarda ziraat ve umumî işleri tesviye ve nizamların muhafazasına dikkat ve harb zamanında asker olup muharebeye gidenlere cengaver mânasına Boyar denilirdi; bunlar «efer esnasında bütün tekâliften muaf idiler.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/115

[341] Mefahir ül ümera il millet ül Mesihiyye... Dubrovnik knezi ve beyleri avakıbihüm bilhayr; tevkİ-i refi-i hümâyun vasıl ohcak malûm ola kî atebe-i âliyyeme gönderdiğiniz beyzadelerinizden... elçileriniz ile irsal olunan mektub-larınız mefhumı ilm-i âlemşümul-i pâdişhahânem olmuştur... Abitnâme-i hümâyun mucibince kadimi cizyeniz on iki bin beşyüz altın iken bundan akdam zaaf-ı halinize merhameten cizyenizin sülüsâm tenzil ve bütün cizyenizi edaya kudret gelinceye kadar üç senede bir elçiniz çıkıp bir senelik kadimi cizyeniz olan on iki bin beşyüz altın hazine-i âmireme eda ve teslim eylemek üzere mukaddema hatt-ı hümâyun ile muanven nîşan-ı âlişan inayet ve ihsan olun-mağla... sene 1119 Rebiulevvel (Mühimme 115, s. 313) cizyeden bu sülüsan tenzilât sonuna kadar böylece devam etmiştir (Cevdet tasnifi. Hariciye vesikaları numara 3846 ve aynı tasnif numara 5295 sene 1144).

[342] Dubrovnik beyleri ve knezlerine hüküm ki (hülâsa) :
Atebe-i aliyye-i saadetmedanma elçileriniz ile irsal olunan mektuplarınız gelib ahİdnâme-i hümâyun mucibince kadîmi cizyeniz on iki bin beşyüz altun olub bazirgânlarınız memâlik-i mahrusamda alış veriş

1141 H. -1729 M. de Dubrovniklilerin ticaret iskeleleri yanında onlara rakib olarak Nova ve Resne isimlerinde iki ticaret iskelesi dajıa ihdas edilmişti. Bu yeni isk 1 ler, Dubrovniklilerin ticaretine sekte verdikleri için, cumhuriyetin şikâyeti üzerine hükümet tarafından Bosna valisine verilen emirle, bu muhdes iskelelerin kaldırılması ve devlet hazinesine cizyeleriyle gümrük resmini vermekte olan kadîm Dubrovnikli ticaretinin himaye olunması bildirilmiştir.[343] Dubrovnik cumhuriyeti ile herhangi bir devlet arasında çıkan ihtilâfta metbu olmak itibariyle Osmanlı hükümeti tavassut ederdi; 1752 Ağustos'ta Raguza yani Dubrovnik ile Venedik arasında çıkan ve Haguza gemilerinden alınmakta olan resim dol yı-siyle husule gelen bir ihtilâf üzerine, Dubrovnik cumhuriyeti keyfiyeti hükümete bildirmiş ve hükümet meseleyi Bosna valisine yazarak o tarihte Bosna valisinin oturduğu Travnik'teki Venedik a^legesiyle görüşmek suretiyle ihtilâf halledilmiştir[344].

Dubrovnik cumhuriyeti elçilerinin İstanbul'a, ne suretle gelerek, cizyelerini teslim eyledikleri ve pâdişâh tarafından kabulleri hakkında teşrifat kayıtlarından alınmış olan bazı malûmatı hülâsa olarak aşağıya yazıyorum; bu notlar XVIII. asrın ikinci yansına ve cumhuriyetin üç senede bir elçi gönderdiği ve üçte bir vergi verdiği zamanlara aittir.Üç senede bir 28.125 kuruş (oniki bin beşyüz altın) cizye ve 2500 kuruş gümrük bedeli ve iki bin kuruş sadr-ı âzam kalemiyesi-ni İstanbul'a iki elçi getirirdi. Bunların gelecekleri, îstanbudaki kapı kethüdaları vasıtasiyle hükümete bildirilir ve kendilerine günde iki yüz akçe ev kirası tahsis edilirdi. [345]

---

eyleyip tücaretlarına kimse mâni olmamak üzere bermucib-i ahidnâme-î hümâyun muafiyetiniz mer'i tutulmuş iken bundan esbak bazı sebeblerle memleketinize düşman musallat olub (1683 harbinde Venedikliler gelmişlerdi) reayalara zaaf ve fütur ve nizamunıza halel ve kusur târi olmağla mukaddema bir kaç sene, üzerlerinize edası lâzım gelen cizyenizi tamamen eda edemeyip ve kudretiniz dahi olmadığını civarınızda vaki kazaların kadıları arz-ı mahzar eylediklerinden zaaf haliniz sebebiyle... cizyenizi sal besal îrsal ve edaya kudret gelince (gelinceye kadar) halinize merhameten her sene sülüs cizyeniz tedarik ve her üç senede bir elçileriniz çıkıp bir senelik cizyeniz olan on iki bin beşyüz altını getirip teslim-i hazine-i âmire eylemek üzere amm-i büzürkvarım Sultan Mustafa Han Hazretlerinin zaman-ı saadet iktiranlarında verilen emr-i şerif, pederim merhum Sultan Ahmed Hanın itibdayı saltanatlarında tecdid ve tarih-î mezburdan beru cizyeniz cibayet olunup ve bu defa 1178'den 1181 Rebiulevvel evasıtma gelinceyedek üç senede iktiza eden on iki bin beşyüz altın cizye behası teslim-i hazine-i âmire olup... (Evahir sene 1X82).

[343] Mühimme 135, s. 330, sene 1141 Ramazan sonlası

[344] Hammer (Almanca taVı), c. 8, s. 79

[345] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/116-117

Dubrovnik elcilerinin sadr-i azam tarafindan kabulleri

İki elçi ve maiyyeti gelince, Haliç'teki Fener*de-elçilerinm sadr-i kiralanan konağa inerler ve geldikten bir müddet âzam tarafından sonraken<ü atlariyle paşakapısına (Bab-ı âliye) gelerek sadr-ı âzam kethüdasının b'nek taşında inip onun odasına giderler ve kethüda tarafından ayakta kabul olunarak yer öptükten sonra minder kenarına (tamamen mindere değil) oturup divan tercümanı vasıtasiyle gelişlerinin sebebi anlaşılır ve kendilerine kahve ve buhur ikram edilirdi. Bundan sonra, elçiler kethüdanın odasından alınarak divan-hane tarafından misafir odasına gönderilerek keyfiyet sadr-ı azama bildirilir ve elçiler de arz odasına alınarak orada bulunan sadr-ı âzamin eteğini öpüp oturmadan, divan tercümanı vasıta-siyle gelişlerinin sebebi arzolunduktan sonra, sadr-ı âzam için \ verilen iki bin kuruş kalemiyeyi ve on donluk (elbiselik) çuha ve kumaş hediyelerini takdim eylemelerini müteakib sadr-ı âzaman karşısına konan iki iskemleye oturtulup konuşurlar. Sadr-ı âzam huzurunda elçilere tatlı, kahve ve buhur ikram olunur ve kaldıkları vakit iki elçiye ve teşrifatçı ile divan tercümanına hassülhas denilen ikinci nevi hiTâtile maiyyetlerindeki sekiz kişiye kuşaklık hil'at giydirilir ve, bundan başka, iki elçinin koyunlarına birer boyama ve yağlık ile elçilerin iki tercümanına da birer boyama verilerek kabul merasimi bu suretle sona erer. Elçiler ile maiyyetleri, çavuşbaşınm binek taşından atlarına binerek konaklarına giderlerdi. Elçilerin sadr-ı âzam tarafından kabulünde arz odasında sadr-ı âzamin yanında yalnız sadaret mektupçusu bulunurdu. Bir de, elçi ziyaretleri esnasında yere keçe döşemek âdet olup, bunların geliş ve gidişlerinde bu yapılmazdı[346]

Dubrovnik elcilerinin padisah tarafindan kabulleri

Divan-ı hümâyun toplantısından bir akşam evvel elçilerinin iki nefer telli divan çavuşu, elçilerin bulunduk-
pâdişah tarafından jan kona&a giderek, altı mücevvezeli divan çavuşu da bahçe kapısı tarafına gönderilirdi. Bunlardan başka, elçilerin

[346] Maliyeden Arşive devredilen 29 numaralı Tegrifat defteri, varak 110 (sene 15 Rebiulevvel 1181). Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/118

ikamet ettikleri semtin kulluğundan, yani karakolundan oniki Yeniçeri de bunlara refakat etmek ve getirdikleri cizye ve gümrük paralarını muhafaza eylemek üzere, elçilerin yanlarına verilirdi. Cizye ve gümrük vergileri, iki arabaya konarak elçi ve maiyyeti kendi atlariyle bahçe kapısından içeri girince, evvelce oraya gönderilen altı divan çavuşu ile de beraber olarak hareket edilip, alay köşkü önüne gelindikten sonra tevakkuf olunup arabalar ileriye cebehane önüne gönderilirdi. Ve bu sırada divan-ı hümâyuna giden sadr-ı azamın alayı seyredildikten sonra hareket olunurdu. Raguza elçilerinin alayı Bâb-ı hümâyundan içeri girip bir müddet has fırın önünde bekletilerek, sonra orta kapıda atlarından indirilirlerdi. Bu sırada, cebehane önünden gelen akçe (cizye ve gümrük resmi) arabaları Bab-ı hümâyundan içeriye alınarak darbhane tarafında beklettirilir ve elçiler orta kapıda beklerlerken arabalar bu kapıdan içeri alınarak zülüflüler ocağı kapısı önünde akçeler arabalardan çıkarılarak kilim üzerine konur ve âdet üzere dört zülüflü baltacı, elçilerin getirdikleri paralarla paraların konduğu içi yaldızlı dört köşe lengeri pişkeşci ağaya teslim ederler[347]; o da kapıcıların omuzlarında olarak divana gönderir ve Cizye arabası da avdet ederdi. Divan içtima halinde olup celsenin açılması için fetih sûresi okunup bittikten sonra, Dubrovnik elçileriyle maiy-yetleri orta kapıdan içeriye alınarak müzakere mahalli olan kubbe altına gelindikten sonra, çavuşlar kâtibiyle çavuşlar emini elçileri alarak divan mahalline götürürler ve sadr-ı âzam tarafından ayakta kabul olunarak etek öperler ve oradan ikinci kubbe altına götürülüp ruznamecinin yanındaki iskemlelere oturturulurlardı. Elçilerin getirdikleri paraları bu ikinci kubbe altında veznedarlar sayıp tartarlarken, divan-ı hümâyun müzakeresi de devam ederdi. Tartılan ve sayılan cizye, yine kapıcıların omuzlarında Babüssaade (akağalar kapısı)ye götürülüp paranın miktarı ve içi yaldızlı dört lenger, pişkeşci ağaya teslim edilirdi. Müzakerenin hitamını müteakip huzura kabul için reisülküttabın hazırladığı telhisi sadr-ı âzam mühr-i hümâyunu ile mühürledikten sonra, kapıcılar kethüdası vasıtasiyle pâdişâha takdim olunur ve müsaadeyi havi hatt-ı hümâyunu sadr-x âzam kubbe altı kapısından karşılayıp alarak, öpüp başına kor ve yerine oturduktan sonra gizlice okur ve koynuna koyardı. Bundan sonra, yemek gelir ve

[347] Cizye ile beraber bunları teşhir için gümüş tabak adı da verilen dört lenger de beraber getirirlerdi

elçilere de eski divanhane önünde matbah emini tarafından yemek verilir ve yemekten sonra elçilerle maiyyetlerine teşrifatçı ile baş halifesine ve divan tercümanına hil'âtler giydirildikten sonra, iki elçi ile tercümanı ve konsolos, cem'an dört kişi, padişah tarafından kabul olunarak, getirdikleri akçelerle gümüş tabakları pişkeşci ağa tarafından pâdişâha arzedilirdi. Elçiler huzuru hümâyundan çıktıktan sonra, hemen orta kapıya giderek atlarına binip divandan çıkan heyeti seyrettikten sonra, divan çavuşları alayiyla konaklarına giderlerdi.[348] Dub-rovnik elçilerinin kabulleri dolayısiyle divanda Yeniçeriye elçi kabulündeki galebe divanında olduğu gibi, pilav verilmeyip çorba verilir, lâkin kalabalık olması tenbih olunur ve Yeniçerileri kul kethüdası selâmlardı. Yine bunların kabullerinde, büyük devletlerin elçilerinde yapıldığı gibi, divanhane döşenmezdi[349]

Erdel Kiralı Îlân Edîlmîş Olan Rakoçı Oğlu Île Münasebat

Bu dördüncü cildin üçüncü bölümündeki ayrı bir kısımda görüldüğü üzere, 1716-17İ8 deki Osmanlı - Avusturya seferi esnasında, Osmanlı hükümeti, imparator kuvvetlerini Macaristan'da çıkarılacak isyan harekâtiyle meşgul etmek için, isabetli bir çareye başvurmuştu. Daha 1118 H. - 1706 M. senesinde Avusturyalılara karşı Macaristan da ayaklanarak o tarihte kendisine yardım edilmek üzere sadr-ı âzam Çorlulu Ali Paşa'ya müracaat etmiş olan[350] Rakoçioğlu Ferenç'ten istifade edilmesi düşünüldü. Rakoçi Ferenç, Avusturyalıların Macaristan'daki mezalimine karşı 1115 H. - 1703 M. de bir kısım. Macarlarla ayaklanmış ve muvaffak olamıyarak 1123 H. - 1711 M de imparatorun hasmı olan Fransa kiralı XIV. Lui'ye iltica ederek Fransa'da oturmakta bulunmuştu. Işte 1716-1718 deki Osmanlı - Avusturya muharebesinin sonlarına doğru Rakoçi Ferenç (Ahidnâmede Rakoçi Fran-çesko) Türkiye'ye davet edilerek kendisine

[348] Maliyeden arşive devredilen Teşrifat defteri numara 26 varak 110b, ve 151
[349] 29 numaralı Teşrifat defteri, varak 151
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/118-120
[350] Devletlû saadetlu sadr-ı âzam hazretlerine Rakoçi oğlundan gelen mektubun tercümesidir (aynen) :
Elkab-ı mutadeden sonra izaz ve ikram birle iblâs üzere inha olunan oldur ki hemcivazlığm merasim ve hukukuna bu cenk esnasında tarafımdan kema-yenbeği riayet olunub iki canibe lâzım olan umuru bundan akdem irsal olunan

evahir-i Cemaziyelâhır 1128 ve 1716 tarihli bir nâme gönderilmişti [351]. adamlarım kulları vesatetiyle hulûs üzere arz eylediğimden taraf-ı devlet-i aliyyeye olan kemal-i rağbet ve itibarım zahir ve nümayan olmuştur. Elhaletühazihi Cenab-ı saadetlerinin vezaret-i uzama makamına saadet ile nail oldukları haber-i meserret eseri vusulü, tekrar hulûs ve meveddetimin tasdikine bâis olmağla şan-ı devlet-i aliyyeye lâyık asâr-ı celileye muvaffak ve ömrü saadet-i tavile ile kâmyab obuaları için ediye-i halise ve merasim-i tebrik taksimiyle işbu mektubla rica ederim ki devlet-i aliyye-i Osmaniye ile namdar olan Macar taifesi kemal-i rağbet ile z'aman-ı sabıkada mer'i ve muteber tuttuğu eski dostluk feramuş buyrulmayıp bundan akdem adamlarımın yedile arzo-lunan mevaddın temşiyetine lûtf ile müsaade bu'yurula ve bâdelyevm dahi eğer mektubum ile eğer adamlarımın vesatetiyle Macar ve Erdel umuruna müteallik olub arzolunan iltimasım kabul ve benim ve bu namdar taifenin hakkında lûtufları derkâr ve mekr ve hiyle ile kuvvet bulan Avusturya aleyhine eylediğimiz cenk müddetinde mümkin olan vech üzere muavenet bîdiriğ buyurulup ve dostluk ve hem" civarlığın hulûs ile müraat ve ihtiramına sâyi ve ihtimamımız olub lâyiki üzere dostluk merasiminden canibimizde dahi taksirat olunamıyacağı malûm-ı saadetleri ola. Baki afiyet ve devlet daim bâd 20 Cemaziyelâhır sene 1119 {Mühimine 115, s. 716). Deniz yoluyla Gelibolu'ya gelen Rakoçi Ferenç, buradan pâdişâhın bulunduğu Edirne'ye giderek huzura kabul

[351]1 İftihar ül ümera el izam ül îseviyye. .. Rakobci Françesko lıutimet avakıbühu bilhayr-ı verreşad tevki-i refi-i hümâyun vasıl ohcak malûm ola ki muzafat-ı memâlik vesiamız.dan mülk-i mevrusumuz olan Erdel vilâyeti bundan akdem halik olan Erdel hâkimi Apafi Mihal'e tefviz ve sipariş ve devlet-i aliyye-i ebedpeyvendimiz tarafından nâme-i hümâyun ile tenbih olunmuşken emr-i herasette taksir ve adem-i tedbirinden nâşi mülk-i mevrusumuz olan Erdel memleketi Nemçe eşkıyasına pamal ve bey ve beyzade ocak beyleri ve reaya ve berayasım soltat melunlarının envai fesat ve teaddi ve şakavatleriyle mütevezziul bal ve müteferrikül ahval eyleyib bitevfik il melik ül allam tan-zim-i umurlariyle ihtimam, ehemm-i meham-ı devlet ve elzem-i levazım-ı saltanatımdan olub ve sizin fikr-i isabet pezirinize her veçhile îtimad-i hümâyun-ı sedad makrunumuz olmağla. . . Erdel hâkimleri olan aba ve ecdadınızdan ez'af-ı muzaaf rızay-ı hümâyunuma muvafık sizden küllî hizmet ve hüsn-i tedbir ve tedarik ile mülk-i mevrusumuz olan Erdel memleketinin* hıfz ve herasetinde ihtimam. .. memûl-i hümâyunumuz olmağın Erdel hükümeti size ve sizden sonra memleket ahalisi her kimi murad eder ise ona verilmek üzere tefviz ve taklid olunmağın bui babta itmiinan-ı hatırınız için yemin ederim ki yerleri ve gökleri yoğiken var eyleyen Cenab-ı Rabbül izzetin azamet ve vahdaniyeti hakkı içün madem ki siz ve sair tevabi ve askeriniz ve zir-i destinizde olanlar atebe-i aliyyemize itaat ve inkiyad üzere olub ve bilcümle macar beyleri ve beyzâdeleriyle dostumuza dost ve düşmanımıza düşman olasız; ecdad-ı izamımız zamanında ne veçhile bimayet ve sıyanet olundular ise yine ol veçhile mer'i ve muhterem olub... Bütlen Gabor zamanında olan vergilerinden ziyade bir şey taleb olunmaya. Madem ki tebaiyyet ve itaat üere olalar mallarına ve ırzlarına taarruz olunmamak üzere fernan-ı âlişanımız sâdır olmuştur. .. evail-i Cemaziyelâmr sene 1128 (Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 377).

edilmiş ve Erdel kıratlığının kendisine tevcihini bildiren 1129 Muharrem v$ 1711 Aralık tarihli bir ahitname verildikten sonra Eflâk hududuna gönderilmiştir. Rakoçi Ferenç'in ErdeVe girmesi için kendisinden evvel generallerinden Berçeni ve Esterhazi, Macaristan'dan kaçıp gelen mültecilerle maiyyetlerini kuvvetlendirerek ErdeVe girmek üzere hazırlandıkları sırada, Belgrad\n Avusturyalıların eline düşmesi ErdeVe girme plânını bozduğu gibi, daha sonra Avusturya ile Pasarofça muahedesinin yapılması, Rakoçi Ferenç 'ten istifade edilmesini tamamen akim bıraktı. 1699 da Karlofça muahedesiyle neticelenen büyük ve uzun süren harbde Tameşvar ve Belgrad taraflarında hizmette bulunarak sonra Osmanlı himayesinde olarak Niğebolu'ya. gelmiş olan Erdelli ve Macarh mülteciler sulhu müteakib Niğebolu'dan alınarak Rumeli eyâletinin Paşa sancağında bulunan Çetrofca hassma nakledilmişlerdi. defaki 1718 Pasarofça muahedesinin onbeşinci maddesi mucibince, muharebe esnasında Osmanlı devletine iltica etmiş olan ve Rakoçi Ferenç'e tâbi olup Bender ve Eflâk taraflarında bulunan Esterhazi, Çaki, Berçeni ve Marbaş isim-lerindeki generallerle maiyy etlerin deki adamların hududa yakın yerlerde ikametleri muvafık görülmiyerek, bunların evvelâ Selâniklin Demirhisar kazasında münasib bir mahalle[352] ve daha sonra Çetrofça hassına aid olan köylerde iskân edilmeleri takarrür ederek, o yolda fermanlar gönderilmiştir[353],

[352] 1132 Safer sonu (1720 Ocak) tarihiyle Bender muhafızına gönderilen hükümden :
Bender muhafızı Vezir İbrahim Paşa'ya hüküm ki, Devlet-i aliyyeme iltica eden Kıral Rakoçi Ferenç hutimet avakıbühu bilhayra tâbi olan Macarludan hâlâ. Bender ve Eflâk taraflarında meks üzere olan General Esterhazi ve Ceneral Çaki ve neferatlan ve Ceneral Bere, eni ve Marbaş' neferatlan bundan akdem esnay-ı cenk ve cidalde hizmetimde bulunup fîmabâd hududa karîp mahallerde ikametleri münasib olmamağla bâdelyevm dahi mekârım-ı seniyye-i mülükânemden tayinatları verilip saye-i himaye-i pâdişahânemde hoşmal ve mutayyib ül bal olmaları için Timurhisar kazasında münasib olan mahalde iyva ve iskân olunmaları fermanım olup ve husus-ı mezbur için... zide mecdühu mübaşir, tâyin olunmağla. .. iskânları fermanım olan mahalle naklettirmen babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur, evahir-i Safer sene 1132 (Mühimme 129, s. 180). '

[353] Bender muhafızı vezir İbrahim Paşa'ya ve Eflâk voyvodası Nikolay voyvodaya hüküm ki :
Bundan akdem Tameşvar ve Belgrad ve ol havalide hizmette olup Niğe-fioZu'ya gelen Erdellü ve Macar kursuları neferatı.. . binyüz on bir senesinde vuku bulan sulh ve selâh akibinde Niğebolu'dan kaldırılıp Paşa sancağında vaki hali ve harabe olan Çetrofça has kurasına nakl ve iyva ve iskân olundukları Başmuhasebe defterinde mukayyed bulunmağla bu defa (Pasarofca muahedesini müteakib) dahi devlet-i aliyye-i ebedpeyvendime iltica eden... kıral Rakoçi hutimet avakıbühu bilhayra tâbi olan Macarlulardan hâlâ Bender ve Eflâk taraflarında meks ve tevakkuf üzere olan Esterhazi ve Çaki ceneraller ve neferatı ve Berçeni ve Marbaş cenerallerindahi neferatlan bundan mukaddem hudus eden cenk ve muharebe esnasında hidmette bulunup fimabâd hududa karip mahallerde meks ve tevakkuf eylemeleri... muvafık olmadığından bunların dahi bâlâda zikri sebkat eden kurslu ve macarlu taifelerinin iskân olunduklan hassı mezbure kurasının hali ve harabe olan mahallerine nakl ve tavattun olunmaları münasib olmağla.. . evahir-i Rebiulevvel sene 1132 {Mühimme defteri, numara 129, s. 189).

Pasarofça muahedesi esnasında Avusturya murahhasları Erdel kiralı ilân edilen Rakoçi Ferenç'in bağlı olarak kendilerine tesliminde ısrar ettilerse de, Osmanlı murahhasları, Türklerin misafiri bulunan Rakoçioğlu'nu vermemekte ayak direyerek, bu hususta her şeyi göze almış olduklarını beyan etmiş olduklarından, nihayet Rakoçi ile yukarıda adı geçen generallerle maiyyetlerinin hudutlardan içeriye alınmalarına karar verilmiştir (1131 H. -1720 M.). Müsalehadan sonra bir müddet Boğaziçinde Yeniköy'de oturan Rakoçi Ferenç'in İstanbul'da, bulunmasından dolayı, Avusturya aleyhine tahrikattan çekinen imparatorun elçisi hükumet nezdinde teşebbüste bulunarak, Rakoçi Ferenç'i istanbuV&an uzaklaştırıp Rodoscuk yani Tekirdağ'ında, oturtulmasını temine muvaffak olmuştur (1132 Cemaziyelevvel ve 1720 Nisan). Daha sonra da Macaristan hududunda îrşova?da bulunan general Esterhazi de ailesiyle birlikte Tekirdağ'ına. Rakoçi-oğlu'nun yanına gönderilmiştir[354]Rakoçi Ferenç'in evvelâ Tekirdağ'ında Yeniçeri ağası Mehmed Ağa'nm çiftliğinde oturması ve maiyyeti ile birlikte oradaki konaklara yerleştirilmesi takarrür etmiş ise de, sonra bundan vaz geçilip Tekirdağ kasabası kenarındaki Yusufoğlu bahçesinin boşaltılarak orada ikamet etmesi ve daha sonra maiyyeti ile beraber Ermeni ve Rum mahallelerindeki münasib konaklarda ikamet ettirilmeleri hakkında Rodoscuk naibi ile Yeniçeri zabitine vesair alâkalılara hükümler gönderilmiştir [355]

Meşhur İbrahim Müteferrika ile Mustafa Ağa, \ Rakoçi

---

[354] Esterhazi'nin her uğradığı kazada kendisine beş adet öküz arabası verilmesi hakkında îrşova'âan Tekirdağ'a kadar olan kadılara hüküm. 26 Cemaziyelâhır 1133 (Karton, numarası 3, vesika numarası 818).

[355] 2 Rodoscuk naibine ve Rodoscuk'ta Yeniçeri zabiti... zide medühuya ve âyan-ı vilâyete hüküm ki :

Kıralzâde Rakoçi ,-Ferenc'in... Rodoscuk'a nakl ve ikameti fermanım olmağla hâlâ dergâh-ı muallâm yeniçerileri ağası olan... Mehmed dâme uluvvühunın mukaddema Rodoscuk'da. sakin olduğu çiftliği mumaileyh Rakoçi Franç'e kendu ikamet etmek üzere tahliye ve el'an kendüye tâbi olan macar-lular sakin olmak için dahi ne mikdar konak iktiza eder ise tarafından irsal eyledüği ademleriyle söyleşip münasib olan mahallerde onlar için dahi iktizası miktarı konaklar tahliye ve kariben ol tarafa vardıklarında nüzul ettirilmek üzere bundan akdem emr-i şerifim ısdar ve irsal olunmuştu. Lâkin mumaileyh kıralzâde Rakoçi Ferenç'in çiftlik-i merkumda ikameti münasib olmamağla siz ki mumaileyhimiz... kıralzâde mumaileyh için şehrin kenarında Yusufoğlu bahçesi tahliye ve anda nüzul ettirilip ve Rum mahallesinde. .. haneleri, mumaileyhe tâbi olan Macarlar iskân olunmak münasib olduğu ilâm olunmağla.. . evahir-i Cemaziyelevvel sene 1132 (Mühimme defteri 129, s. 240). Cemaziyelâhır ihtidası tarihiyle gönderilen diğer bir hükümde de Yusufoğlu Bahçesinden de sarfı nazar edilerek Tekirdağ'da. Rum ve Ermeni mahallelerindeki münasib konakların boşaltılarak kıral ile maiyyetinin yerleştirilmesi hakkında son emir verilmiştir.

Ferenç'in tercümanlıklarına verilerek, 1147 H. -1731 M. de onun vefatına kadar tercümanlıkta bulunmuşlardır [356] Rakoçi Ferenç'in oğlu Zozef Rakoçi, babasının ölümünden sonra Fransa'da veya ispanya'da yaşamak istediyse de, sonradan Humbaracıbaşı A hm e d Paşa'nın tesiriyle bu fikrinden sarfınazar ederek, Tekirdağ'ında oturdu ve Avusturya ve Rusya ile olan 1148 H. - 1736 M. seferinde kendisinden istifade edilmek istendi ve İstanbul & getirtilip derhal Erdel hâkimi ve Macaristan dukası unvaniyle eline 13 Ramazan 1150 tarihli bir ahidnâme verilerek[357] maiyyetiyle Eflâk hududuna gönderildi[358] Jozef Ferenç, muharebe bitmeden evvel Rusçuk kaza-sının Çernova köyünde kışladığı sırada[359] yani 1151 H. - 1738 M. de orada vefat etti ve m aiy yet indeki Macar'ların idaresini Grof Çaki ismindeki general deruhte eyledi [360]

Kafkasya'daki Gürcü Ve Dağıstan Hanlıkları

Osmanlı devleti, XVI. asrın ikinci yansından sonra, hudutlarını genişleterek Hazer denizi kenarına, yani Derbend ve Şamahı taraflarına kadar Kafkasya'yı işgal ile , nüfuzu altına almıştı; fakat XVII. asrm ilk yansında, Iran seferleri dolayısiyle buraların bir kısmım terk ederek yüksek hâkimiyetini tanımakta ve Osmanlı hazinesine de vergi vermekte olan yalnız Batı Kafsasya^âa Badyanda denilen Mingreli, Gurieî ve bir de Osmanlı vesikalarında Açıkbaş Hanlığı diye kaydedilen t mir etti isimlerindeki üç prenslik kalmıştı[361] Bu üç Gürcü prensliği, Çıldır valisi vasıtasiyle her sene Osmanlı devletine muayyen vergilerini vererek içişlerinde müstakil olarak kendilerini idare ediyorlardı. Bu prensliklerden başka yine burada Güney Kafkasya'da, Kâht veya

[356] Karton numarası 4, vesika numarası 919, sene 1130 Zilhicce-Tercümanların tayinatı hakkında,

[357] Jozef Ferenç ile yapılan anlaşmada eline verilen 1738 Şubat tarihli ahidnâme ile bu ahidnâmenin kabulüne dair Jozef tarafından Lâtince olarak 1150 Şevval tarihli bir mukaddime ve bir hatime suretleri, yedi numaralı Nâme-i hümâyun defterinde s. 483*de vardır. Bunun mermim Ahmed Refik Bey tarafından (Metnaliki-i Osmaniye'de Kıral Rakoçi ve tevabii) isimli eserde de (s. 49) bir sureti görülür. Jozef e verilen ahidnâme bir mukaddime, on bir madde ve bir hatimedir.

[358] Bu hususta Eflâk voyvodası îskerletzâde Kostantin'e gönderilen evail-i Şevval 1150 tarihli hüküm (Mühimme 145, s. 14).

[359] Mühimme 145, s. 172, sene 1153 ve Cevdet tasnifi. Hariciye vesikaları numara 8788.

[360] Mühimme 145 s. 421.

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/120-125

[361] Bu üç prenslikten Badyan ve Mingereli prensliği, Karadeniz kenarına yakın ve Abazalarla hemhudut olup, bir tarafı Faş suyu ile tahdit edilmişti. İmiretti prensliği, Karadeniz sahilinden içeride ve Tiflis tarafına düşen Zegcm ile Demirkapı, Dağıstan ve Dadyan mmtakaları arasında bulunuyordu

Kâkati, Somketi ve Karili prensliklerivle, merkezi Tiflis olan asıl Gürcistan, İran hâkimiyeti altına geçmişti. Osmanlılara tâbi olan üç prenslik birbirleriyle çarpışırlar, mağlûp olan taraf Osmanlı hükümetine şikâyet ederdi[362]. Bunların vaziyetlerini tetkik etmek, isyanlarını bastırmak .ve haraçlarını alarak devlet hazinesine göndermek, Çıldır beyblerbeyine aitti[363]. Çıldır beylerbeyliği ocaklık suretiyle, yani aynı aileye mensub valilerle idare edilen hudut eyâletlerindendi. Çıldır valisi, bu Gürcü prensliklerini murakabe altında bulundurur ve aynı zamanda Kafkas ve İran vaziyetleri hakkında hükümeti haberdar ederdi; bununla beraber, bu murakabe dolayısiyle Çıldır valisinin bunlara karşı herhangi bir haksızlığa, tahakküme ve vazifesini sui-istimale kalkmaması için de hükümet valiyi nezaret altında bulundururdu[364]

Afganlılar İran üzerine saldırarak Şah Hüseyin Safe-vî'yi saltanattan indirdikten sonraki karışıklıklar esnasında, Osmanlı devlti de bu vaziyetten istifade ile Kafkasya'da. İran'a, tabi Gürcü prensliklerini işgale teşebbüs etmiştir.

Bu sırada Kartlı prensi V. Vahtan (Vahtang) mühim rol oynamıştı. Bu, Levendoğlu Vahtan İran'da üç sene esir kalmış ve Şah Hüseyin bunu

---

[362] Görü meliki Mamya, îstanbuVz elçi gönderip ecdadından kalan Cilaze ve Mekâze isimlerindeki yerlerini Dadyan prensi Görki'nin işgal etmiş olmasından şikâyet etmesi üzerine, Çıldır valisi tshak Paşa, bu işin halline memur edilmiştir (Müminime 11-5, s. 686, sene M.20 Receb), keza Görü meliki Görki île Dadyan meliki Becari arasındaki münaferet ve mücadele dolayısiyle, vezir Mehtned Paşa'ya gönderilen 1138 Şaban ihtidası tarihli hüküm (Mühimme 133, s. 186).

[363] Mühimme defteri 111, s. 430. Açıkbaş prensi Simon ile Dadyan ve Görü prensliklerine gönderilen hükümden. Açıkbaş prensliğinin senelik vergisi dört bin yüz yetmiş kuruştu (Mühimme 115, s, 707 ce Mühimme 129, s. 21). Açıkbaş meliki Aleksandroğlu GÖrgi ve Görü meliki Mamya oğlu diğer Görgi ve Dadyan beyi Lipar oğlu Kabriel'in cizyelerinin gönderilmesi hakkında Çıldır valisine hüküm. Keza Mühimme 150, s. 11 yine bu hususta yani bu üç prensliğin bakayada kalan, vergilerinin gönderilmesi ve rehinlerinin alınması hakkında Çüdır beylerbeyi tshak Paşa'ya gönderilen hüküm (Mü-himme 129, s. 21 ve Mühimme 154, s. 343).

[364] Açıkbaş meliki Görgi, rakipleri tarafından 1719 senesinde katledilmiştir. Hükümet Çıldır valisi tshak Paşa'ya Görgi'nin oğullarından lâyiki hangisi ise inha etmesini emretmiş ve tshak Paşa da Aleksandır adındaki oğlunu yazmış ve hükümet de bunu açıkbaş prensi tâyin eylemiştir; tshak Paşa bu değişiklik esnasında maktul Gorgi'ye ait bazı eşyayı onun muhalifleri elinden aldıktan sonra Görgi'nin ailesine teslim etmemiş, bunun üzerine maktul Görgi'nin zevcesi —İsi-Görü prensinin kızı idi— vaziyetten bahis ile hükümete şikâyette bulunmuştur. Hükümet bu hususun tahkikini ve İslı ak Paşa ile prensesin murafaalarını Erzurum valisine yazmış ve her ikisi de Erzurum'a gelerek murafaa olunmuşlar ve bu müddet zarfında İshak Paşa mevkuf kalmıştır. Murafaa neticesinde îsbak Paşa beraat ederek yine Çıldır beylerbeyliğine iade olunmuş ve prenses de 1134 Şevval - ... tarihli fermanla memleketine gönderilmiştirf Fakat İshak Paşa'yi vilâyetinden alarak murafaa için Erzurum'a götürmeğe memur edilen Dayazâde, Çıldır vahşinin beraatinin doğru olmadığını bildirmesi üzerine, hakikatin meydana çıkması için hem İshak Paşa'nın ve hem de prensesin İstanbul'a gönderilmeleri Erzurum valisine yazılını şve neticede Çıldır valisinin cürmü sabit olduğundan, azlolu-narak yerine Trablus Şam valisi Şehsuvarzâde Mehmed Paşa Çıldır valisi olmuştur (Mühimme 129, s. 278 ve Mühimme 130, s. 36 ve 346, 411, 433 438).

Kartlı prensliğine tâyin edip göndermiş ise de, bir müddet sonra İran şahı olan Hüsyin'in oğlu Tahmasb Han, bunun yerine Ereğli (Heraklius) Hanın oğlu IV. Kostantin'i tâyin etmişti. Bu Kostantin daha sonra müslüman olarak Mehmed Kuluhan adım almıştı. Vahtan, prensliği elinden kaçırınca, Osmanlıların kuzey İran seraskeri Silâhtar ibrahim Paşa'ya müracaat ederek, ondan aldığı yardımla Mehmed Kuluhan'ı (Prens Kostantin'i) mağlûb edip Kartlı prensliğini tekrar işgal etmiş, fakat TifŞs'i elde eden Mehmed Kuluhan, Vahtan'la uğraşmakta devam etmiş ise de, Osmanlıların yardımları devam ettiği müddetçe Vah t an'a bir şey yapamamıştır. İran'ın bu kargaşalığı esnasında, Kafkasya'da Vahtan'm kardeşi Jise (Elyasâ) ile Vah-tan'm oğlu Şehnevaz müslüman oldular[365] işte böylece Osmanlı kuvvetleri İranlılara tâbi olan Kafkasya'ya, girdikleri sırada, Ruslar da Hazer denizi boyuna iniyorlardı. Vahtan Han'ın müslüman oğlu İbrahim Şehnevaz, evvelâ Tiflis beylerbey iliğine tâyin edilmiş ise de, aleyhindeki dedikodulardan korkarak, Tiflis'ten kaçmıştı. Hükümet, kendisini tatmin için Ankara sancağını arpalık olarak verip, Ankara'da oturmasını arzu etmezse İstanbul'a, gelmesini bildirmiştir (1136 Cemaciyelevvel sonları)[366]. Hükümetin maksadı, babasının bir muhalif vaziyet alması ihtimaline karşı oğlunu rehin olarak elinde bulundurmak istemesi idi. 1149 H. - 1730 M. de Osmanlı - Rus muharebesi esnasında, vaziyeti müsait gören sabık Tiflis Hanı Vahtan oğlu Şehnevaz, Dadyan prensinin yanında Ruh kalesinde toplanmış olan Yeniçerileri[367] iğfal ederek kaleyi ele geçirmişti[368] Osmanlılara tâbi Gürcü prenslerinin muhtelif sebeplerle isyanları, hükümeti epey.uğraştırdı; hükümete sadık kalan prense karşı muhalefete kalkan Gürcü ümerası Kafkasya'ya inmiş olan Ruslarla gizli muhaberede bulunarak onları teşvik eyliyorlardı [369] Nadirşah'la vukua

[365] Bunlardan Jese yani Elyesa'mn adı Mustafa ve Şehnuvaz'm adı İbrahim olmuştur. Mustafa Elyesa Paşa'ya 1136 Şevvalde ocaklık suretiyle Kâht beylerbeyiliği ve onun oğlu Abdullah'a da yine ocaklık olarak Somhit sancağı verilmiştir (Mühimme 132, s. 10). Vahtan'm oğlu İbrahim Şehnuvaz, evvelâ işgal edilmiş olan Tiflis beylerbeyiliğine ve onu müteakib aynı senede Ankara sancağına tâyin edilmiştir (Mühimme 131, s. 383).

[366] Mühimme 131, s. 383.

[367] Bu Ruh kalesi ile Hata kalesi, evvelce Dadyan (Mingreli) meliki Le-partiyan'a âid iken her iki kaleyi de Osmanlılara terk etmişti (Mühimme 115, s. 445, sene 1119 Şaban sonları).

[368] Mühimme 142, s. 120.

[369] Açıkbaş meliki Aleksandır'dan hükümete gelen mektupta Tevad denilen Gürcü ümerasından Abaşize ve kardeşi Zehrab'ın isyan ederek JRus-larla muhabere ettikleri bildirilmişti (Mühimme 136, s. 11, sene 1142 Cema-ziyelevvel).

gelen muharebede, Kaheti (Kâhti) prensi Tahmors Han, İran serdarı Ali Han'la birlikte Çıldır valisi Yusuf Paşa kuvvetlerini mağlûp etmiş ve bu hizmetine mükâfat . olarak Nadirşah, Tahmors Han'a Kaheti valiliğini tevcih etmişti[370]. Uzun zamandan beri Açıkbaş (İmireti) prensi bulunan Sülüman, memleketin prenszâde ve Tavad ve Aznavor'lanm idam ederek mallarını almış olduğundan, azlolunmuştur. Açıkbaş halkı, Sülüman'm yerine prens Mamuke'nin oğlu Tahmors'-un tâyinini istediklerinden hükümet isteklerini kabul etmiş ve Sülüman'ın muhalefet etmesi ihtimaline karşı, Çıldır valisi Hasan Paşa'ya ihtiyatlı bulunmasını yazmıştır (1176 H. -1762 M.)[371]. Sabık Açıkbaş meliki bu Sülüman, daha sonra Rusların gönderdiği para, hediye ve dört bin kadar askrle kuvvetlendiğinden cesaret alarak, anzısın, içinde Osmanlı muhafızı bulunan Faş kalesini işgal etmesi ihtimaline karşı Çıldır valisi hükümeti ikaz etmiştir (10 Cemaziyelevvel 1198)[372].

Osmanlıların 1135 H. - 1722 M. den itibaren tran istilâları esnasında Abaza prensi olan Rostom (Rüstem)a Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesi hakkında ferman ile hil'at ve Abaza beylerine de "yirmi dört hil'at ve ihtiyaçları olan üç bin okka tuz yollanmıştı. Abaza prensi, Osmanlı kuvvetlerinin muvaffakiyetleri karşısında bu fermanı kabule mecbur olmuş[373] ve bir müddet sonra Kafkas harekâtı Osmanlıların aleyhine dönünce, o (r$ Osmanlı topraklarına ve Sohum taraflarına taarruz ederek, hükümeti uğraştırmış[374] ve bazan Körü prensinin teşvikiyle bu isyan daha geniş şekil almıştı[375]

Nâme defteri ile Raşid tarc'Aî'nde, Kalmuk beyi, Ayuke veya îvuke Han'ın Osmanlı devletiyJe münasebat tesis edip müslümanlarla hoş geçindiğine dair mektubu geldiği ve buna sadr-ı âzam vasıtasiyle cevap verildiği görülmektedir[376] 1179 H 1765 M de Açıkbaş prensi Sülüman'ın isyanı üzerine ertesi sene Çeldan, valisi Hasan Paşa emrine verilen kuvvetle Sülüman mağlub edilerek, yerine Tahmas

[370] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 55
[371] Cevdet tasnifi. Hariciye vesikaları, numara 4391.
[372] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 6491.
[373] Mühimme defteri 131, s. 111
[374] Mühimme defteri 131, s. 382, sene evahir-i Cemaziyelevvel 1136
[375] Mühimme defteri 134, s. 207, sene evahir-i Zilhicce 1139
[376] Mühimme defteri 135, 8. 19, sene evahir-i Şaban 1140
Nâme-i hümâyun defteri, numara 5, s. 77 ve Raşid* tarihi, c. 3, s. 149, sene 1116 H.

tayin olunarak, Sülüman'a tabi bütün kaleler elde edilerek her ihtimale karşı bir başbuğ kumandasında asker bırakılmış ve bazı kalelere asker konmuştu. Osmanlı hükümeti, Kafkasya'deki durumunu mümkün olduğu kadar kuvvetli tutmak için, Karadeniz sahilinde bazı yerleri Gürcü beylerinin elinden alarak oralarda kaleler yaptırıp içerisine müstahfiz efrad koymak suretiyle tertibat almış ve Faş, Sokum, Soğacak, Kütayis gibi sahilde veya sahile yakın nehir kenarındaki kaleler bu suretle tahkim edilmişlerdi[377]

Yîrmibeşînci Bölüm Xviii. Asırda Îslâm Devletleriyle Olan Münasebat Osmanlı - İran Münasebatı

1049 H. 1639 M. de ve IV. Murad'ın son senesinde akte-dilen Kasr-ı Şirin muahedesinden sonra, traala uzun süren muharebe sona ermişti; bundan sonra iki devlet münasebatı bir asra yakın bir zaman yani seksen beş sene dostluk içinde geçerek nâme ve hediyeler teati olunmuştu; hattâ dört devletle on altı sene süren (1683-1699) büyük harbde İran'ın, hiçbir tecavüzî hareketi görülmediği gibi, Mani ismindeki Arab şeyhinin işgaline uğrayan ve İran şahına pişkeş çekilen Basra'nın anahtarları Şah rlüseyin tarafından Osmanlı hükümdarına gönderilmek suretiyle dostluk teyid edilmişti.1135 II.-1722M.de Afganlı Mahmud bin Üveys'in isyanı ve daha sonra İran'ı istilâsı üzerine, Osmanlı hükümeti de iran'dan kendisine pay çıkarmak istiyerek zebunküşlük etmiş ve, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü ütfere, II. Tahmasb ve Nadirşah ile yirmi seneyi mütecaviz muharebe olmuştur.

Muharebenin ilk senelerinde galebe çalan ve Batı İran'ı elde eden Osmanlı kuvvetleri, daha sonra Nadir Şah'a mağlûb olduğundan, 17 Şaban 1159 ve 4 Eylül 1746 da yüz on sene evvel aktedilmiş olan Kasr-ı Şirin muahedesinin kabuliyle anlaşmışlardır; yalnız, bu muahede Safevîlerle değil, onların yerine gelen Afşarh Nadir Şah ile yapılmıştır. Nadir Şah, gerek Osmanlı, gerek Hindistan Timurîleri ve Buhara hanları ile olan muhaberelerinde aynı ırktan olan bu devletlere karşı Türkmenlikten bahsetmek suretiyle aralarındaki milliyet ve

[377] Mühimme defteri 131, s. 389, 406 ve Mühimme 132, s, 50, sene 1136.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/125-130

müslümanlık bağlarına işaret etmiştir. 1160 H. - 1747 M. de Nadir Şah'm katlinden sonra, yerine geçen biraderzâdeleri Alişah (Âdilşah), ibrahim ve Nadır'in torunu Şahruh arasındaki saltanat mücadeleleri ve Afganlı Ahmed Dürrani'nin faaliyeti esnasında, gerek pâdişâh ve gerek hudut kumandanları müsaleha şartlarına son. derecede riayet ederek, fırsat zuhuriyle yapılan teşviklere kapılmamışlardır. Nadirşah'tan sonra gelen Afşarh hükümdarlar, Osmanlı'larla dostluk için elçi ve hediyeler gönder misler s e de, her birisi bix sene bile şahlıkta kalamadıklarından, kendileriyle devamlı bir dostluk kabil olamamış ve İran'ın dahilî mücadeleleri de buna imkân bırakmamıştır[378]İran'daki mücadeleler, yalnız Nadir'in yeğeni ve torunlrı arasında olmayıp, diğer ileri gelen İran serdarları da şahlık hevesine düştüklerinden, iş büyümüş ve Jran'da yıllarca huzur ve sükûn kalmamıştır; bunlar arasında güney iran'da Kürt aşireti reislerinden olan Zend Kerim Han tutunmağa muvaffak olmuştur.

Zend Kerim Han, Osmanlılarla münasebet tesisine teşebbüs etmiş ise de, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Baban ailesinden bazılarının kendisine ilticaları sebebiyle, bu münasebet hasmane olmuş ve 1193. H. - 1779 M. de Kerim Han'ın ölü-miyle Irak taraflarında sükûn avdet etmiştir. XVIII. asırda Jran'da Safevîler&en sonra Afgan, Afşar ve Zend isimlerinde üç boya mensup aileler hükümran olmuşlarsa da, bunların her üçü de Safevüer gibi teşkilâtlı ve asırlarca yerleşmiş hanedandan olmadıkları için, devleti kuranların vefatlarını müteakip saltanatları alt üst olmuştu.

Onsekizinci asırdaki îran şahlan aileleri

1-Safevî Ailesi Süleyman (Safi Han)

1077 - 1105 , 1667 - 1694

1 Şah Hüseyin

1105 - 1135 1694 - 1722

I	II: Tahmasb	Kızı
Kızı	1135-1144	Zevci Rıza Kulu bin Nadir
	1722 - 1731	1

[378] 1161 H. - 1748 M. de Ali Şah'ın bir nâmesiyle gelen Mehmed Abdül-kerim adındaki elçi, aym zamanda İran Şeyh-ülislâmı Moll a Ali ve şahın kardeşi ve vezir-i âzami İbrahim'den de mektuplar getirmiştir. Ali Şah'm Itimadüddevlesi yani vezir-i âzami olan İbrahim, mektubunda biraderi Ali Şah'm ne suretle amcası Nadir Şah'ın yerine geçtiğini anlatmaktadır {izzİ tarihi^ varak 163b). Ali Şah'ın Farsça nâmesinin tercümesiyle diğer mektub-ların. tercümesi lazi'de vardır.

1 1 Şahruh
III. ismail m. Abbas (Horasan'da Hükümdar)
1163 - 1163 1144- 1148
1750 - 1750 1731 - 1736
Afganlı ailesi
Miruveys 1
Mahmud Abdülaziz
1135 - 1137 Eşref Şah 1799 – 1729
Afşarlı ailesi îmam Kuli
1725 - 1729
Nadir Şah İbrahim
1148—1160
1736—1747
I Rıza Kulu [379]
İbrahim Şah AH (Âdil) Şah
Şahruh [380] 1161—1161 .1160—1161
Î748-İ796 1748-1748 1748-1748
I Nadir Mirza [381]
Zend ailesi
Allah Murad Kerim Han Sadık Han
1163—1193 1193—1199
Ali Murad Han 1750-1779 1779-1781
1193 h 1779 m (birinci |
defa) I | Cafer
1196—1199 Ebü^etlı MehmedAli 1199-1203
1781—1785 (ikinci defa) U93_ı779 ıa93__l779 1785—1789
Lütuf Ali 1203—1209 1789—1794[382]

[379] Nadir'in oğlu olan Rıza Kulu, Şah Hüseyin'in kızı ile evlenmiş ve bu izdivaçtan Şahruh doğmuştur

[380] Birinci defaki hal'inde gözlerine mil çekilmiş ise de, tamamen görmez olmamıştır; ikinci defa hükümdar üân edilmiş ise de, 1163 H. - 1750 M. de tekrar hal* olmuştur. 1163 sonlarında (1750 Ekim) üçüncü defa olarak Afgan hükümdarı Ahmed Şah Dürri Dürrani'nin yardımiyle Meşhed'&e hükümdar îlân edilerek, 1210 H. - 1796 M. senesine kadar kalmıştır;

[381] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 2932 sene 1194.

[382] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/131-134

Osmanlı - Afgan Münasebetleri

Osmanlı devletinin Afgan devletiyle münasebatı, metbuları olan Safevûere isyan ederek İran'ı istilâ eden Kılcı Türklerinden Mir Üveys oğlu Mir M ah mu d ve daha sonra bunun yerine îr an ve Afgan hükümdarı olan Mir Eşref ile başlar.Mir Eşref, Osmanlıların İran'dan zabtettikleri yerlerin iadesini istemek suretiyle muhasamaya geçmiş ve hattâ 1139 Rebiulevvelde (1726 Kasım) Hemedan civarındaki Andican muharebesinde Bağdad valisi Ahmed Paşa'yi mağlûb etmiş ise de, sonra her iki taraf daha ileri gitmiyerek Hemedan'da bir anlaşmaya varmışlardı Bu muahede mucibince Eşref Şah, Osmanlıların Batı /ran'dan aldıkları yerlerin Osmanlılarda kalmasını kabul etmiş ve buna mukabil kendisinin de tran şahlığı tasdik olunmak suretiyle harbe son verilmişti. (1140 H. - 1727 M. 120.) [383]

Eşref Şah'ı iran'dan çıkaran Nadir Şah eskiden İran'a tabi olan Herat ile daha sonra Hindistan'a tabi Kandehar ve Kabil taraflarını istilâ ederek Hindistan'a karşı meşhur taarruzunu yapmıştır (1150 H. -1737 M.). 1160 H. - 1747 M. senesinde Nadirşah'ın katlinden sonra Afganistan kabilelerinden Abdal kabilesi reisi olup kendisini Nadirşah'a sevdirip itimadım kazanmış olan Mazenderan valisi Ahmed Han Kandehar'a gelmiş ve İran tahtı üzerindeki mücadelelerden cesaret alarak Kabil, Gazneyin ve Pişaver ve o taraflardaki şair halkın ısrarlariyle[384] ve Dürr-i Dürranî unvaniyle Afgan hükümdarlığım üan eylemiştir (1160 H. 1747 M.) [385].

---

[383] 1 Eşref Şah'la olan uzun muhaberata dair nâme ve mektuplar, Esad Efendi kitapları arasında Mecmua-i nâmeha ismiyle 3353 numarada toplu bir haldedir. Eşeref Şah'la aktedilen muahede on madde üzerine olup bunun 1140 Rebiulevvel iptidası tarihli Farsça sureti Mâme-i hümâyun defterinin yedinci numarasında 144 ve 149 ncu sahifelerindedir.

[384] Ahmed Şah'ın, III. Mustafa'ya göndermiş olduğu Farsça nâmesinden (Nâme defteri 3, s. 86).

[385] Ahmed Şah'ın babasının adı Mehmed Zaman Han olup Abda-liîerin reisi Saduzay âilesindendi. Kabilesi, eskidenberi Herat taraflarında bulunurdu. Horasan'a yayılan Abdaliler nüfuzlarını- arttırarak, Meşhed'i b[385] Nadir'in oğlu olan Rıza Kulu, Şah Hüseyin'in kızı ile evlenmiş ve bu izdivaçtan Şahruh doğmuştur

[385] Birinci defaki hal'inde gözlerine mil çekilmiş ise de, tamamen görmez olmamıştır; ikinci defa hükümdar üân edilmiş ise de, 1163 H. - 1750 M. de tekrar hal* olmuştur. 1163 sonlarında (1750 Ekim) üçüncü defa olarak Afgan hükümdarı Ahmed Şah Dürri Dürrani'nin yardımiyle Meşhed'&e hükümdar îlân edilerek, 1210 H. - 1796 M. senesine kadar kalmıştır;

[385] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 2932 sene 1194.

[385] 1 Eşref Şah'la olan uzun muhaberata dair nâme ve mektuplar, Esad Efendi kitapları arasında Mecmua-i nâmeha ismiyle 3353 numarada toplu bir haldedir. Eşeref Şah'la aktedilen muahede on madde üzerine olup bunun 1140 Rebiulevvel iptidası tarihli Farsça sureti Mâme-i hümâyun defterinin yedinci numarasında 144 ve 149 ncu sahifelerindedir.

Ahmed Şah, Hindistan'a, müteaddid seferler yapmıştır. Birinci seferinde sabık Hindistan hükümdarının oğlu Mir Me-nu'yu Pencap muharebesinde mağlûp ederek, Pencap ile Keşmir'i almış, ikinci seferinde büyük bir Hind ordusunu mağlûp ettikten sonxac süratle Türk - Moğol devletinin merkezi olan Cihanâbad (Delhi) üzerine giderek, Âlemgir Şah ile görüşmüş ve Hindistan'a zabtettiği Serhend, Lahur ülkelerini oğlu Timurşah'a vermiştir. Ahmed Şah, 1172 H. - 1758 M. deki üçüncü Hindistan seferinde, Cihanâbâa"'a hücum ederek Âlemgir Şah'ı öldüren Hinduları mağlûp ettikten sonra, Âlemgir'in yerine oğlu Celâ-lüddin Şah Âlem'in hükümdar yapmış ve sonra memleketine dönmüştür.

Ahmed Şah, Iran işlerine de müdahale ile Herath üç ay muhasaradan sonra zabtedip Horansan'a. giderek Nadir Şah'm torunu Şahruh'u makamına oturtup geri dönmüştür[386]. Ahmed Şah Dürr-i Duranî, Osmanlı hükümdarına gönderdiği nâmesinde, İran'daki saltanat kavgaları dolayısiyle iran'a karşı müttefikan hareket edilmesini, bir nâme ile ve Bağ-dad valisi Ali Paşa vasıtasiyle III. Mustafa'ya teklif etmiş Jse de [387], padişah 1176 Cemaziyelâhır (1763 Ocak) tarihli

---

[385] Ahmed Şah'ın, III. Mustafa'ya göndermiş olduğu Farsça nâmesinden (Nâme defteri 3, s. 86).

[385] Ahmed Şah'ın babasının adı Mehmed Zaman Han olup Abda-liîerin reisi Saduzay âilesindendi. Kabilesi, eskidenberi Herat taraflarında bulunurdu. Horasan'a yayılan Abdaliler nüfuzlarını- arttırarak, Meşhed'i ile muhasara etmişti. İşte bu sırada, yani 1134 H. -1722 M. de Abmed Han doğmuştu. Nadir Şah fferat'ı alarak Abdalilerîn. nüfuzunu kırdı. Gafeaı'Ierin eline esir düşen Ahmed Han ile kardeşi 1737 senesinde (1150 H.) Kandeharh zabt eden Nadir Şah tarafından kurtarılarak serbest bırakıldı ve Nadir'in hizmetine girerek Mazenderan valisi oldu.

Nadir Şah'ın ölümünden sonraki karışıklıklar esnasında vaziyetten istifade ederek Kandehar'ı elde edip hükümdarlığını ilân eyledi ve kendisine Dürr-i Dürrani unvanı verildi (takriben 1160 H. -1747 M.). Ahmed Han, daha sonra merkezini KâbiVe nakletti; Afganistan'ı tamamiyle nüfuzu altına alarak, Gat-zaîleri yola getirdi, Hindistan'a sefer açarak başarılar elde etti. İran'da. Kaçar Türkmenleriyle harb ettiyse de muvaffak olamıyarak Esterâbâd'da mağlûb oldu. Hindistan'daki hâdiseleri ve kavgaları fırsat bilerek 1170 H. - 1756 M. de tekrar Hindistan'a girdi. Bu suretle Hindistan'a beş sefer yapan Ahmed Şah, Horasan'da çıkan, bir kıyamı bastırdı ve Meşhed'i zabtettiyse de, orada hükümdar olan Nadir Şah'ın torunu Şahruh Mirza'yı yine makamında bıraktı ve Şahruh, kızını Ahmed Şah'ın oğlu Timur'a verdi (1176 H. -1763 M.). Ahmed Şah, 1184 H. - 1733 M. de elli yaşında vefat ederek yerine oğlu Ti-murşah geçti (İslâm Ansiklopedisi - Ahmed Şah maddesi).

[386] 1 Ahmed Şah'm, III. Mustafa'ya göndermiş olduğu nâmesinden (Nâme defteri 6, s. 86).

[387] Ahmed Şah'm üç adamiyle ve Bağdad valisi Ali Paşa vasıtasiyle gelen nâmesi. Bu nâme divan-ı hümâyun nâmj; defterinin s. 460'dan 481'e kadar devam eder. Bunun 481'den 484 ncü sahifeye kadar hülâsa olarak tercümesi vardır. Aynı nâme defterinin 485 nci sahifesînden itibaren Ahmed Şah'ın nâmesiyle verilmiş olan cevabî nâme vardır ki, tarihi Cemaziyelâhır 1176'dır. Ahmed Şah'm, III. Mustafa'ya göndermiş olduğu iki nâme münasibetiyle Bay Hikmet Bayur tarafından Belleten'in 46 ncı sayısında Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra Osmanlı devletini iran'ı istilâya kışkırtmak için yapılan iki deneme başlıklı bir yazS. neşredilmiştir. Ahmed Şah'ın nâmesinin arasındaki kayda göre mührünün yazısı şöyle imiş :

Allah

Ya hu ya fettah -ul- hakim Ahmed Şah Dürr-i Dürranî

nâmesinle Nadir »Şah'la yapılan muahedeye sadık kalacağını ve her ne kadar İran'ın istilâsı kolay ise de, zaten perişan bir halde bulunan halkın çiğnenmesinin muvafık olamıy a cağını bildirmiştir.[388]

Ahmed Şah 1187 H. - 1773 M. senesinde Murgab'da vefat ederek yerine oğlu Timur şah geçmiştir; bu zat, 1187 H. - 1773 M. den 1207 H. - 1793 M. tarihine kadar yirmi sene hükümdarlık etmiştir.

Timurşah, Osmanlı hükümdarı tarafından Buhard'ya elçilik ile gönderilerek, Kabil'e gelmiş olan Seyyid Mehmed Emin Efendi ile Osmanlı hükümdarına dostluk nâmesi göndermiştir [389].

Afganistan'da Abdalı ailesi

Ahmed Şah Dürr-i Dürrani 1160—1187 1747—1773

Timur Şah 1187—1207 1773—1793

Zaman Şah [390] 1207—1215 1793—1800[391]

XVIII. ASIRDA OSMANLI DEVLETİNİN ASYA VE AFRİKA DEVLETLERİYLE MÜNASEBATI

Buhara Hanlığıyla Münasebat

Daha evvelki asırlarda olduğu gibi XVIII. asır başlarından itibaren XIX. asır itbtidasma kadar Osmanlılarla Orta Asycfdaki Buhara ve Hive hükümdarları arasında Osmanlı pâdişâhının İslâm halifesi olması itibariyle nâmeler teati edilmiştir. İki tarafın münasebati, evvelce mütecaviz bir vaziyette bulunan Şii iran'a karşı Sünnî mezhebine mensup olan Osmanlı ve Buhara'nın müttefik hareketi şeklinde başlamış ise de, sonradan İran'ın zayıf düşmesi ve buna mukabil

---

[388] Nâme-i hümâyun defteri, numara 3, s. 89 ve Nâme defteri 8, s. 485. Sultan Mustafa'nın nâmesinde sulhun muhafazası için şöyle deniliyor: ".. .Taraf-ı Devlet-i Aliyye-i ebed kararımızdan îran'a asker tesyirine ve memleket zabtına adem-i meyi ve rağbete bâis budur ki Nadir Şah'ın vefatından mukaddemce saltanat-ı seniyyemiz ile îran devleti beyninde akd ve temhid olunan mevadd-ı musafat ve muvalât yalnız kendüye ve vaktine mahsus olmayıp belki müsaleha-i tmezbure beyneddevleteyn ilâ maşallahü taâlâ sabit ve berdevam ve ahlaf ve âkab-ı tarafeyn zamanlarında dahi istimrar..." üzere devam edeceği beyan olunmuştur.

[389] Edib Efendi tarihi, c. 2, s. 74 ilâ 79 bu hususta Hindistan'la münase-bat kısmına da bakınız

[390] Bu Zaman Şah, daha sonra memleketinden kaçarak Osmanlı hükümetine dehalet ile Bağdad'ta oturmuş ve sonra II. Mahmud tarafından kendisine yirmi bin kuruş atiyye ihsan olunarak 1234 Cemaziyelâhır ve 1819 Nisan tarihli fermanla Kıbrıs'ın Lefkoşa kasabasına nakledilmiştir. Zaman Şah'ın, Şehbaz Mirza ile Abdülkerim Mirza isimlerinde İstanbul'a göndermiş olduğu iki elçisine beşer yüz kuruş harcirah verilmiştir (Hariciye vesikaları, C.pvdH tasnifi numara 8338).

[391] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/134-137

Rusların büyümesi dolayısiyle, bu XVIII. asırdan itibaren bazan Ruslardan şikâyet ve ekseriyetle de dostluk münasebetiyle devam etmiştir. Orta Asya hükümdarlarından Semerkand, Buhara ve Belh taraflarındaki hanlara Osmanlı vesikalarında Özbek hanı denilmektedir. XVII. asır sonlariyle XVIÎI. asır başlarında bunlardan Subhan Kulu Han, Hacı Ali ismindeki elçisiyle II. Mustafa'ya bir nâme göndermiştir; bu elçi, Edirne vakasını müteakib Türkiye'ye gelmiş ve padişah III. Ahmed tarafından kabul olunarak, nâme ve hediyelerini takdim eylemiştir (1115 Receb 1703 Kasım) [392] Hacı Ali, elçilik vazifesini yaparak hacca gitmiş ve tekrar İstanbul'a gelerek Trabzon ve Kafkas yoluyla memleketine dönmüştür (1118 Safer ve 1706 Mayıs) [393]. Elçi, Osmanlı hükümdarının nâmesini götürdüğü zaman Subhan Kulu Han vefat ederek yerine küçük oğlu Ubeydullah Han hükümdar olmuştu.

UbeydullahHan da hem kendi cülusunu bildirmek ve hem-de III. Ahmed'in cülusunu tebrik etmek için, 22 Zilhicce 1117 tarihli nâme ile Hoca Mehmed Emin isminde bir elçi yollamıştır. Gelen elçi, 1118 Saferinin 22 sinde (1706 Haziran), yani memleketinden çıkışından iki ay sonra, pâdişâh tarafından kabul olunarak nâmesini ve hediyelerini takdim etmiştir. Hoca Mehmed Emin de, hazır gelmişken hac ziyareti yaptıktan sonra memleketine dönmüştür[394]. Ubeydullah Han, nâmesinde dostluktan ve Kazakları tedip ettiğinden bahseyledikten sonra,, Harezm taraflarım ilhak eylediğini ve Kazak, Karakalpak ve Deşti Kıpçak taraflarını nüfuzu altına aldığını yazmaktadır [395]. Ubeydullah Han'ın nâmesine 1118 Safer ortaları tarihli (1706 Haziran) nâme ile dostça cevab verilmiştir [396]. Bunu müteakib, yine aynı aileden Subhan Kulu'nun büyük oğlu Belh hanı Seyyid Mehmed Mukim Han tara-fîkdan elçilikle gönderilmiş olan Abdülbaki Bey de 1118 senesi sonlarına doğru gelmiştir. Mukim Han'ın nâmesinin tarihi

---

[392] Raşid tarihi, c. 3, s. 99. Subhan Kulu Han, daha evvel II. Ahmed zamanında Abdülmümin Bey isminde bir elçi göndermişti. Bu sırada Avusturya kuvvetleri Balkanlar"dan atılmış olduğundan, Osmanlı hükümdarı, gönderdiği cevabi nâmesinde, bu muzafferiyetten bahsetmektedir (Nâme defteri 5, s. 119).

[393] Miihimme defteri 115, s. 14, sene 1118 Safer ihtidası. Raşid tarihi'nde elçinin adının Küçük Ali Bey olduğu görülüyor. Metinde Hacı Ali denilmesi, hacdan avdetten sonra hacı sıfatından dolayıdır

[394] Mühimme 115, s. 53 ve Raşid, c. 3, s. 202 ".. .Âli cenab meali meab ferman fermây-ı memâlik-î Turan Özbek Han es Seyyid Abdullah (Ubeydullah) Han tarafından sefaret hizmetiyle mebus... Hoca Mehmed Emin..." Nâme defteri 6, s. 296 ilâ 299.

[395] Nâme defteri 6, s. 116.

[396] Nâme defteri 6, s. 124

22 Muharrem 1118 dir. Mukim Han, nâmesinde, babasının kendisini bütün oğullarına faik görüp Kubbetülislâm adı verilen Belh ve Bedahşan taraflarına vali yaptığını ve babasının vefatı sırasında Be/ft'te bulunup burası Buhara'ya uzak olduğu ve Buhara^yı Özbeklerin taarruzlarından muhafaza için Buhara devlet adamlar^ yaşça kendisinden küTçük olan biraderi Ubeydullah Han'ı hükümdar yaptıklarını beyan etmiş ve Ubeydullah Han'ın Belh'e hücum etmesi üzerine, beylerbeyi Mah-mud Atay ile müdafaada bulunarak biraderinin kuvvetlerini mağlûb edip Ceyhun nehrini geçtikten ve bir hayli yer aldıktan sonra adına hutbe okutup sikke kestirdiğim bildirmiştir [397].

Osmanlı pâdişâhı ve İslâm halifesi sayılan padişah (III. Ah-med) Mukim Han'a gönderdiği cevabî nâmede, iki kardeş arasındaki nifakın iyi olmadığını, barışıklık yapılmasını ve ilk teca vüzün Ubeydullah Han'dan gelmiş olmasına rağmen, münazaanın bertaraf edilmesini tavsiye etmiştir[398]. Elçi Abdülbaki Bey de Hicaz'a, gidip Beytullahı ve Ravzate-i mutahharayı (Peygamberimizin kabirlerini) ziyaretten sonra, Şam ve Irak yoluyla Belh'e dönmüştür (1119 Safer ve 1707 Mayıs) [399]. Subhan Kulu Han'ın oğullarından Ubeydullah Han ile Mehmed Mukim Han arasındaki saltanat mücadelesi devam etmiş ve neticede Ubeydullah Han Belh'i de ilhak ile memleket idaresini tamamen ele almış ve bu muvaffakiyetini 1121 Şaban ve 1709 Ekim tarihli nâmesinde bildirmiştir. Özbek Han (Buhara hanı), nâmesinde, hükümdarlık için epey zamandanberi niza etmekte olduğu kardeşinin vefatiyle saltanat kavgasının bertaraf olduğunu bildirmiştir[400]. Yine aynı aileden, yani Subhan Kulu Han'ın diğer bir oğlu olan Buhara hanı Ebülfeyz Seyyid Mehmed Bahadır Han'ın 1124 Cemaziyelâhır ihtidası tarihiyle Mehmed Abdüssemî Yasavul'un elçiliği ile gönderdiği nâmesinde, baba ve dedesinin tahtına cülus ettiğini bildirmiş [401] ve hediye olarak da Kur'anı kerim ile şal ve destar, ipekli ve pamuklu kumaşlar ve kırk dört deste Semerkand kâğıdı ve cins atlar hediye yollamıştır. 1125 Rebiulâhır tarihli cevabî nâmeyi alan Buhara elçisi,

[397] Nâme defteri 6, s. 151.
[398] Nâme defteri 6, s. 157.
[399] Mühimme defteri, numara 115, s. 305.
[400] Raşid tarihi, c. 3, s. 305, sene 1121.
[401] 1123 H. - 1711 M. de biraderi Ubeydullah Han'dan sonra hükümdar olmuştur

evvelâ hacca gitmiş ve oradan da memleketine dönmüştür[402].
Yine Ebülfeyiz Han'ın Osmanlı Rus muharebesini haber alması üzerine, 1125 Şaban ihtidası Şeyh Nimetullah ile göndermiş olduğu nâmede, kendi hududunda Ruslara taarruz ederek yardım etmeyi teklif eylemiştir[403].

Ebülfeyiz Han'ın nâmesine münasib cevap verilmiş ve Şeyh Nimetullahj vazifesini gördükten sonra, Kırım üzerinden memleketine dönüp huduttan çıkıncaya kadar her hususta kendisine yardım edilmesi icabedenlere yazılmıştır (1125 Şaban ortaları ve 1719 Eylül)[404].
Buhara hanına âid yerlerdeki zengin şahıslar veya hanın maiyyeti erkânı, hacca gitmek isteyerek Türkiye'ye gelirlerken, bu vesile ile kendi haklarında ihtiram gösterilmesi için hanın nâme-siyle hediyelerini getirmeyi âdet etmişlerdi. 1132 Rebiulevvel (1720 Ocak) de Ebülfeyz Seyyid Mehmed Han'ın Koru-cubaşısı Allahverdi ile gönderdiği nâmeye dostça cevab verilmiştir. Hac ettikten sonra memleketine dönmekte olan Buhara elçisi, yolda soyulmuş ve Meşherden keyfiyeti hükümdara yazdığından, Ebülfeyz Han keyfiyetten Osmanlı pâdişâhını haberdar eylemiştir [405]
1133 H. - 1720 M. de Buhara ve Belh taraflarından hareket eden iki sefaret heyeti, 1134 Rebiulevvel 1721 Ocakta IstanbuVa. gelmişlerdir. Bunlardan Hoca ivaz Mehmed'in riyasetindeki heyet, Ebülfeyz Mehmed Bahadır Han tarafından ve Dost Mehmet Korucubaşı reisliği altında gelen heyet de Buhara hanına tabi olan Belh hanıMehmed Rahim tarafından gönderilmişlerdir.
Bunun üzerine, hükümet sefir göndermek müstakil hükümdarlara mahsus olup müstakil olmayanların elçi göndermeleri teşrifat kaidesine aykırı olduğunu beyan ile, yalnız Ebülfeyz Han tarafından gelen heyet vezir-i âzam ve pâdişâh taraflarından kabul olunmuş, bununla beraber, diğer heyet hakkında da îcabe-den

[402] Mühimme 119, s. 323 ve Nâme defteri 6, 8. 277, 279.
[403] Bizim malûmumuz oldu ki, jRws, Kalmak bir olup ehl-î Islama düşman olmuşlar, bu sebepten Nimettullah Efendi'yi gönderdik, tâ ki bunu tahkik etsin, zira dîn kardeşiyiz, bizim de düşmanımızdır ;imdi müttefikul-kelime olup sîz andan biz bundan aradan kaldırmağı elzem biliriz..." Nâme defteri 6, s. 296.
[404] Mühimme 120, s. 24 ve Nâme defteri 6, s. 296 ilâ 299
[405] Nâme defteri 6, s. 450, 451, 498

misafirperverlikte kusur edilmemiştir[406].

Bu tarihlerden sonra, muhtelif hâdiseler sebebiyle, 1191 H. -1777 M. tarihine kadar Buhara (Özbek) hanlariyle yarım asır kadar nâmeleşme olmamıştır. 1191 Cemaziyelâhır 1777 Temmuz tarihiyle Buhara hanı Seyyid Gazi Han'a gönderilen nâmede iki taraf arasındaki dostluğun İran vaziyeti dolayısiyle inkıtaa uğradığından habsedildikten sonra, 1188 H. - 1774 M. de Rusya'ya elçilikle gönderilmiş olan Molla Ernazarî ismindeki Buhara elçisinin Osmanlı elçisi Seyyid Abdülkerim Paşa ile görüştüğü ve Buhara'dan hacca gidecek olanların .Rusya'dan geçerken kendilerine mümanaat olunmaması hakkında Osmanlı hükümetinin İstanbul'daki Rusya elçisi vasıtasiyle teşebbüste bulunulmasını rica ettiği ve bunun için Mehmed Bedî isminde birisinin Molla Ernazarî tarafından îstanbuPa yollandığı beyan edilmekte ve bundan bilistifade, ittihadı din münasibe tiyle, Mehmed Bedî'e yapılan şifahî vesayanm nazarı dikkate alınacağı ümit olunarak, Buhara ulema, meşayih ve sülehasının duası ve Rus hududu tarafındaki Kazak, Kırgız ve sair İslâm aşiretlerinin Ruslara karşı hareket etmeleri tavsiye olunmaktadır [407]

Buna karşılık 1194 H. - 1780 M. de Buhara hükümdarı Seyyid Mehmed Bahadır Han'dan Mehmed Ernazarî ve Mehmed Şerifi isimlerinde baba oğul iki elçi ile dostluk nâmesi gelmiştir. Baba oğul bu vazifeden istifade ile sürre-i hümâyun ile hacca hareket etmişlerse de, Molla Ernazarî Konya'da, vefat etmiştir. Mehmed Şerifi haçtan avdetten sonra, Kırım ve Rusya yoluyla memleketine döndüğü sırada, I. Abdülhamid, Buhara hükümdarı Ebülgazi Seyyid Mehmed Bahadır Han'a Farsça bir nâme ile bazı kıymetli hediyeler göndermiştir [408].

Kırım yarımadasını Rusların elinden geri almak isteyen Osmanlı hükümdarı, Ruslara karşı açmak istediği seferde Buhara hanlığını da harbe iştirek ettirmek isteyerek. Buhara hükümdarı Seyyid Mehmed Bahadır Han'a 1201 Cemaziyelevvel (1787 Nisan) tarihli bir nâme yollamıştır. Bu nâmede, Rusların Kaynarca muahedesine riayet

---

[406] Raşid tarihi, c. 4, s. 368 ve Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 43, 44. Bel Hanı Mehmed Rahim Han'ın ya son Özbek Hanı Seyid Gazi Han'ın babası veyabut daha sonra Buhara tahtını işgal etmiş olan Mengitler'den Mehmed Rahim Han olması muhtemeldir. îkiıncı ihtimalin daha kuvvetli olduğunu tahmin ediyorum. Ebülfeyz, oğlu Abdülmiyinin tarafından katledilmiştir.

[407] Nâme defteri 9, s. 78.

[408] Farsça nâmenin tarihi 27 Receb 1196 (1782 Temmuz)dır. (Nâme defteri 9, s. 106, 107, 123) ve Cevdet tarihi, c. 2, s. 147, 162, 172). ,

etmiyerek türlü türlü tekliflerle tehditlerde bulundukları ve hududa kuvvet yığdıkları beyan edilip, muvaffakiyet ümit edildiği cihetle, harb başladığı haberi alınır alınmaz Kazak hanları ve Kırgızlar vasıtasiyle Ruslara hücum edilmesi ve muzafferiyet için dua yapılması bildirilmiştir[409]. Bu nâmeyi müteakib 1201 Zilkade ihtidası (1897 Ağustos) tarihli diğer bir nâme ile .Rus/arla muharebenin başladığı cihetle, Buhara rhücahidleriyle harekete geçilmesi bildirilmiş ve bu nâme Van valisinin tatarı Seyyid Mehmed Emin ile gönderilmiştir[410]. I. Abdülhamid'in bu nâmesine cevap olarak, Seyyid Gazi Mehmed Han'ı tahtmdan indirerek hükümdarlığını îlân etmiş olan Buhara hanlarının veziri, Mengitlerden Masum Handan bir nâme gelmiştir. Masum Han 1203 Şevvali ibtidası (1789 Haziran) tarihli olan nâmesini Hacı Mehmed Bedî ismindeki elçisi vasıtasiyle yollamış ve aynı zamanda vezir-i azama da mektup göndermiştir[411]. Masum Han, nâmesinde hulasaten şöyle demektedir :

Bundan akdem 1152 H. - 1739 M. senesinde pederim vefat etmekle[412] müteessir ve perişan-ı hatır iken, garibnüvazlık edip bir kıta nâme-i hümâyunları varid olmağla bizlere kuvvet-i kalb olup cemiyet-i hatırımıza badi olmuştu; amin gibi bu defa dahi bir kıt'a nâme-i şahaneleri ihsan buyrulup içinde 1188 senesinde (1774 M.) Rusya ile sulh yapılmışken bu defa nakzı ahd ettikleri beyân ve bu

---

[409] Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 195

[410] Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 208. Bu hususa dair vezir-i âzam tarafından I. Abdülhamid'e takdim edilmiş olan telhis:

Şevketlû kerametlû mahabetlû kudretlû velinimetim efendim Padişahım, Moskovlu ile feshi müsaleha olunduğu beyaniyle Buhara tarafından dahi Memâlik-i menhuse-i Rusya'ya akın ve hücum olunması vesayâsını havi bundan akdem Van muhafızı vezir Timur Paşa kulları marifetiyle Buhara canibine irsali tasvip ve Tatarlar ile tisyar olunan tahriratın mahalline îsali hususuna ihtimamı derkâr idüğüni ıhutazammın Van muhafızı müşarünileyh tarafından tevarüd eden tahrirat hülâsa ettirilmekle iktizası balâsına sürhle işaret ve atebe-i ülyalarma arz olundu; manzur ve malûm-ı hümâyunları buyruldukta emrü ferman.. . (dolap 1, sandık 7, hatt-ı hümâyun numarası 42) bu telhisin üzerine

I. Abdülhamid:

Benim vezirim,

Bu babta Buhara tarafına Van muhafızı Timur Paşa'nın tahrirat-ı iktizasmca ne güna yetiştirmek muktazi ise arz ve tanzimlerine ihtimam oluna" hatt-ı hümâyununu yazmıştır. Van muhafızının tahriratı görülmedi.

Bu Seyyid Mehmed Emin, posta tatarı olup yanındaki arkadaşlarının cesaret edememesi üzerine kendisi Kan'dan İran yoluyla ve müşkilâtla Bu-hara'ya gitmiş ve 1205 Zilkadesinin yirmi beşinde (26 Temmuz 1791) yani gidişinden dört sene sonra istanbul'a dönmüştür.

[411] Memleketten on yedi ay evvel çıkarak 1203 senesinde İstanbul'a gelen elçi Mehmed Bedî'in Buhara ahvaline dair vermiş olduğu malûmat, Nâme-i hümâyun defteri'nde (defter 9, s. 228) vardır.

[412] Mehmed Masi'm Han'ın babasının adı Danyal Bey ve onun babasının adı da Hüdayar Bey olup Buhara hanlarının veziri idiler. Masum Şah (Mura d Han) 1200 H. - 1785 M. de hükümdar olmuştur (Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 9 ve Düvel-i îslâmiye, s. 438)

diyarda olan ulema ve sulehanm ve kâffe-i ehl-i is] âmin dua etmeleri ferman buyurulmuştur.

Ferman-ı mülükâneyi duyanların hepsi can-ü dilden Islâmın galibiyeti için dua etmekte bulunmuşlardır; nice dua etmezler ki devlet-i aliyye-i islâmiyeye dua âmme-i ehl-i İslama vacib ve lâzımdır ve Maveraünnehir'>âe sakin olan halk ve hususiyle Maveraünnehir ile Rusya beynindeki deşt-i kebirde sakin olan Kazak ve Kırgız taifelerinin (bunlar Hanefi mezhebinde idiler) Ruslarla, muharebe etmeleri babında sadır olan ferman-i âlilerine imtisalen o taraflara erler gönderdim; belki cümleye farz olan muharebe-i küffara bizzat kendim gidip rızaullah için canımıNfeda ederdim, fakat dört tarafımız ehli küfrolan Özbekiye taifesi ©lup kenduler ile beynimiz hoş değildir.Bu dahi atebe-i ulya'ya arzolunur ki nâme-i hümâyun vürudunadek bu diyarın ahali ve tüccarlarının ve kazakların alış verişleri Rusya ile olup bu defa taraf-ı devlet-i aliyyeden Ruslarla muharebeye memur olmalariyle birbirlerine gelip gitmeleri mün-katî ve alış verişleri mümkin olmayıp eğer devlet-i aliyye Ruslarla müsaleha yapaGak olursa buirları da sulhe idhal etmeleri niyaz olunur Bu dahi atebe-i ulyaya arzolunur ki devlet-i aliyyeleri duasiyle meşgul olan bu diyarın ahalisi Iran rafizileri sebebiyle yüz otuz seneye yakın farz olunan haçtan mahrum kalmışlardır. Eğer devlet-i aliyye Iranda bir serasker ile kuvvet gönderecek olursa, bu taraflarda olan bütün müslümanlar yardım edip canlarını feda ederler[413].

Mehmed Masum Han'ın vezir-i azama göndermiş olduğu mektupta da Buhara hanlığmdaki değişiklik hakkında şu malûmat vardır :

Ez kadim bu memleketlerin pâdişâhları eben an ceddin Cengiz neslinden olup Nadir Şah'm galebesinden sonra erbab-ı devlet hakir olmuşlardı; hattâ ol zaman akrabamızdan Mehmed Rahim Han'a emrolunmuştu ki, hâkim-i vakit olan Ebülfeyz'ı hükümdarlıktan indire ve yerine yabancılardan biri Han olmayıp hanedanına zarar etmemek için yine Ebülfeyz evlâdından birini padişah ede. Böyle olmuşken yerine padişah olan oğlu, iğvay-ı şeytan hasebiyle ol zatı şehid edip ve han-ı şehid yani Ebülfeyz kesirünnesil olmağla erbâb-ı agrazm nifakiyle yedi evlâdını dahi şehid etmiştir. Badehu kendisinin Abdülnıümin Han ve Lütfullah Han nam iki evlâdı kalıp az vakitten

[413] Mühimme defteri 187, s.

sonra salîfülzzikr Mehmed Rahim Han dahi mumaileyhi şehid edip badehu Mehmed Rahim Han (Mengitlerden) dahi vefat etmekle, bir müddet Nadir Şah ve ondan sonra velinimet ve kıblegâhımız olan A\ıik Han bir zat-ı nasafet ve kaderdan olmağla, cümlesi Han-ı müşarünileyhi padişahlığa ihtiyar ettiler; onun vefatından sonra biz, emaret ve hükümetten içtinap etmişken yerine hükümdar olduk[414].

Osmanlı pâdişâhı tarafından 1201 H. -1787 M. senesinde Buhara Hani Ebülgazi Han'ı' Ruslarla muharebeye teşvik için elçilikle Buhara'ya. gönderilmiş olan Alemdar Seyyid Mehmed Emin Efendi, müşkilâtla o tarafa vardığı zaman, Ebülgazi Han'a karşı vaki isyan dolayısiyle Ebülgazi'nin şaşkın bir halde bulunup hükümdarlığından hal' olunduğunu görmüş ve Buhard'da. duramıyarak, vaki tavsiye üzerine Afganistan yoluyla memleketine dönmüş ve Afganistan hükümdarı Timur Şah'in 27 Rebiulevvel 1205 (1790 Aralık) tarihli bir namesini getirmiştir [415]

Masum Şah'in, elçisi Hacı Mehmed Bedîile gönderilmiş olan 1203H 1789 M tarihli namesine üçüncü Selim tarafından 1204 Rebiulâhır (1789 Aralık) tarihiyle verilen cevab, Buhara elçisinin vefatı dolayısiyle

---

[414] Mehmed Masum Han'ın bu mektubu ile 1201 H. - 1787 M. de elçilikle Buhara'ya gönderilmiş olan Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin nakli karşılaştırılacak olursa, Buhara hanlarının,, veziri olan Mengitler'den Masum Han'ın saltanat gasıbı olduğu anlaşılıyor. Bu hususa dair Edib Efendi tarihi'nin 1205 Hicret senesi vekayii arasında da malûmat vardır (Kütüphanemizdeki c. 2, s. 74). Bu malûmat birleştirilmek suretiyle Buhara hanlığının karışık olan son kısımları bir dereceye kadar aydınlanmaktadır. Bu vesikalara göre Can hanedanından olan Buhara hükümdarı Ebülf eyz'in oğullarından Abdülmümin ile kardeşi Lütfullah Han'ı öldüren Mengitler"den Mehmed Rahim Han'ın Nadir Şâh'ın istilâsından evvel Buhara Hanı olduğu ve daha sonra Nadir Şah'ın buraları işgal etmiş olduğu görülüyor. Halbuki Düvel-i Islâmiye'de Mehmed Rahim Han'ın Nadir'in ölümünden yedi sene sonra Han olduğu kaydedilmektedir. Lâkin Buhara'ya. elçilik ile gönderilmiş olan Seyyid Mehmed Emin,orayageldiğizamanSeyyid Mehmed Gazi Han'ın, veziri Şah Murad (Masum Han olacak) tarafından hapsedilmiş olduğunu haber almıştır. Şah Murad Cengiz neslinden (yani Şeybanilerden) olmayıp hiengit denilen nesilden olduğu için hükümdar olamazdı; fakat Cengiz ailesine mensup bir kız alıp bundan doğan oğlunu hükümdar yapmak ve hapsinde olan Gazi Han'ı öldürmek için fırsat bekliyordu. Nâme-i hümâyun de/ieri'ndekİ kayda göre (defter 9, s. 9), Mehmed Rahim Han'dan sonra oğlu Ebül Gazi Mehmed Han hükümar olmuştur. Masum Han'ın hal* ve hapsettiği ye ken dişine nâme-i hümâyun gönderilen bu zattır.

[415] Nâme-i hümâyun defteri 4, s. 85. Osmanlı elçisi Seyyid Mehmed Emin'in bizzat görüşüp söylediğine göre Afgan hükümdarı Timur Şah, hanefi mezhebinde yetmiş yaşından ziyade olup, uzun boylu, şehla bakışlı, güler yüzlü, vakarlı imiş. Osmanlı pâdişâhlarına kıble-i âlem derlermiş. Timur Şah'in küçük çocuklarından başka kendisiyle iner biner yani yetişkin, kırktan ziyade oğlu varmış; oğullarından birisi Kandehar'da. birisi Herat'ta ve kendisi de Kabil'de oturmakta imiş. Talimli askeri sayesinde pek çok başarı elde etmiş. Timur Şah, Buhara Ham'nın Şah Murad (Masum Şah) tarafından hapsedildiğini haber alınca, teessüf edip "ben ana pâdişâh hapsetmek nicedir göstereyim" demiş ve filhakika Buhara üzerine sefer yaparak, Kunduz şehrini ve arkasından Belh'i alıp Buhara askerini bozarak Şah Murad'ı tutmuş ise de, öldürmemiş ve Gazi Han'ı tahta oturtarak Şah Murad'ı yine kendisine vezir yapmış ve Şah Murad'm oğullariyle Buhara ulemasından bazılarını rehin alarak dönmüştür (Edib Efendi tarihi, c. 2, s. 75 ilâ 79).

Bağdad valisinin Bir adamı ^le gönderilmiştir. Bu cevabî nâmede Buhara hükümdarı Ruslarla muharebeye teşvik ediliyor ve müsaleha yapıldığı esnada mu-harib halkın müsalehaya idhal olunacağı va'dolunuyordu; aynı mealde olarak vezir-iâzam ve serdar-ı ekrem Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından da Masum Şah'a bir mektub gönderilmiştir [416]

Onsekizinci asırda Şeybanilerin Caniler kolundan gelen

Buhara Hanları

Subhan Kulu 1091—1114 1680—1702

I. Ubeydullah 1114—1123 1702—1711

Mehmed Mukim Han [417] 1123—1160 1711—1747

Ebulfeyz [418] 1160—1164 1747—1751

Abdülmümin Han [419] 1164—1167 1751—1753[420]

II. Ubeydullah

Harezm (Hive) Hünlariyle Münasebat[421]

Hive hanlariyle Osmanlı devleti arasındaki münasebat, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren başlamış olup, bunlardan I. Arab Mehmed Han'a I. Ahmed zamanında Türkçe ve Arapça nâme gönderildiği görülmektedir [422]

Osmanlı devleti, 1683 de başlayan ve devam etmekte olan harble

---

[416] Nâme defteri 4, s. 11 ilâ 13

[417] Belh Hanı olup biraderi Ubeydullah'ı mağlûb ederek hükümdarlığını îlân etmiş ise de, sonra ya ölümü veya katli-sebebiyle Ubeydullah Han tekrar Han olmuştur (Nâme defteri 6, s. 151 ve Raşid tarihi, c. 3, s. 305).

[418] Oğlu Abdülmümin tarafından Ji- hal' edilerek Öldürülmüştür.

[419] Babasını hal'i ve katli ile hükümdar olmuş ve yedi kardeşini de öldürmüştür. Abdülmümin Han, veziri olan Mengitlerden Seyyid Mehmed Rahim Han tarafından katlolunarak Ebül Feyz'in oğullarından II. Ubeydullah Buhara Hanı olmuş ise de, Seyyid Mehmed Rahim Han bunu bertaraf edip hükümdarlığını îlân eylemiş ve onun vefatı üzerine oğlu Seyyid Ebül Gazi Mehmed Han (Bahadır) hükümdar olarak, buna karşı yine Men-gi /erden vezir Şah Murad, nâm-ı diğer Masum Şah muhalefet edip Buhara hanlığını elde etmiştir. Seyyid Mehmed Han'ın Ebu Nasır Seyyid Abdurrahman Sultan ve Ebül Hayr Seyyid Abdülhamid Sultan isimlerinde iki oğlu vardır (Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 9).

[420] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/138-147

[421] Harezm veya Özbek hanlığı, Hive ve Maveraünnehr'i işgal eden Şey-banî üzbekleri tarafından 921 H. 1515 M. de kurulmuş olup, ilk hükümdarı I. İlbars Han'dır.

[422] Arab Mehmed Han'a (1602—1623) gönderilen nâme, Üniversite Rıza Paşa kitapları 1617 numaralı münşeatın içerisindedir.

meşgul olduğu sırada Hive yani Harezm Özbekleri hükümdarı Örnek Bahadır Han bin Seyyid Enuşa Han'dan 1099 H. 1688 M. tarihli bir nâme almıştır. Bu nâmeyi getiren elçinin adı Handan Bahadır'dır. örnek Han bu nâmesinde, muharebede pâdişâha yardım etmek için bizzat orduda bulunmayı arzu ettiğini yazıyordu; kendisine gönderilen cevapta, memnuniyet izhar edilip Kırım Hanı'nın muharebede bulunacağı için Rusların boş bulup Kırım'a, hücum etmeleri ihtimaline mebni icabında onların hareketlerini men etmesi tavsiye edilmiştir[423],

1106 H. - 1694 M. tarihinde yine Harezm veya Hive Hanlarından Örnek Mehmed Han bin Bahadır Seyyid Mehmed Enuşa Han'dan, Hacı Abdullah isminde bir elçi ile nâme gelmiştir. Örnek Han bu nâmesinde, babası Seyyid Enuşa Han'ın hac etmek üzere Hicaz'a, gideceğini, yazmış ve kendisine müzaharet edilmesini rica etmiştir; hükümet Enuşa Han hakkında lâzım gelen müzaharetin ve misafirperverliğin yapılacağını cevaben kendisine bildirmiştir [424].

1107 Ramazan ihtidalarında (1696 Nisan) elçi Hoca Nu-rullah ile Harezm hükümdarı Mehmed Bahadır (Örnek) bin Emirülgazi Mehmed Enuşa Han'dan gelen ikinci nâmede, babası EnuŞa Han'ın ha'c ettikten sonra Medine-i Münevvere'e mücavir kalmak isterken- Harezm taraflarında vukua gelen bazı hâdiseler sebebiyle o tarafa geldiği bildirilmiştir [425]

III. Ahmed'in cülusunu tebrik için Bahadır Han Şadbaht tarafından Farsça bir nâme ve hediye ile Rıza Bey adında bir elçi gelmiştir. Harezm hükümdarı, aynı zamanda vezir-i azama da mektub yollamıştır. Bahadır Şadbaht Han'ın hediyeleri arasında bir Kur'anı Kerîm ile çeşitli kumaş topları, destarlık tülbend, kürk ve atlar vardı [426]

I. Sultan M ah mu d'un cülusunu tebrik için II. tlbars Han tarafından nâme ve bazı havadis ile gelmiş olan Yar Meh-med Bey ile teşekkürü havi evahir-ı Safer 1145 (1732 Ağustos) tarihli cevabî nâme yollanmıştır. îlbars Han, nâmesinde, Hemedatı muharebesinde mağlûp olan Osmanlı ordusundan esir düşen bir kısım Osmanlı askerinin Nadir Şah tarafından Meşj hed'e sevkedildiğini ve oradan

[423] Nâme-i hümâyun defteri 5, s. 7.2 ilâ 76. Cemaziyelevvel başı sene 1100 (21 Şubat 1689).
[424] Nâme defteri 5, s. 191. Halil Edhem, Düveî-i îslâmiye'dc örnek Han'ın hükümdarlığım takriben 1687'den itibaren bir sene olarak göstermekte ise de, 1694 tarihinde de hükümdar bulunduğu nâmesinden anlaşılıyor.
[425] Nâme-i hümâyun defteri 5, s. 208
[426] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 76.

kaçan otuz bir Türk esirinin kendi topraklarına iltica eylediklerini ve esirlere lâzım gelen ikramın yapılarak elçi ile birlikte gönderildiklerini beyan etmektedir[427]. îlbars Han'dan sonra Harezm hükümdarı olan Mehmed Bahadır Han'dan 1149 H. - 1736 M. de Niyaz Şeyhülislâm Nakşibend adındaki bir elçi ile nâme gelmiştir. Mehmed Bahadır Han, nâmesinde, Rafazilere karşı ne suretle yazılırsa öylece hareket olunacağını beyan etmişti; fakat bu sırada Osmanlılarla Iran arasında sulh yapıldığı ve Nadir Şah'm trdtı halkının siinnî mezhebini kabul ettiğini beyan eylediğinden bahis olunarak kendisinin de tranla dostluk tesis etmesi tavsiye olunmuştur (evasıt-ı Ramazan 1149 ve Ocak 1738) [428].

Türkistan Ve Kazak Hanlariyle Münasebat

Osmanlı vesikalarında Türkistan hanlarından Kazak Hanı denilen Gaib Mehmed Han tarafından III. Ahmed'e iki nâme gönderilmiştir. Bunların merkezi Taşkend olup Türkistan, Andican, Seyranı, Karakalpak tarafları idarelerinde idi. Gaib Mehmed Han 1125H.-1718M.de Çehre ağası Seyid Mehmed Kuli Bey'ile gönderdiği nâmesinde, Osmanlı pâdişâhına elçi ve hediye göndermiş olan Kalmuk Ham Ayuke'uin fenalıklarından şikâyet ile onun üzerine yürümesi hakkında güya Osmanlı pâdişâhından şifahî emir aldığını ve bu emir üzerine iki defa Kalmuklara karşı harekete geçtiğini, fakat bu emrin hakikaten verilip verilmediğini bilmediğini beyan ediyordu.

Bu kayıttan anlaşıldığına göre Gaib Mehmed Han, Osmanlılarla münasebeti olan Kalmuk Hanı'na karşı yaptığı hareketin ne tesir yapmış olduğunu ve pâdişâhın gücenip gücenmediğini öğrenmek istemiştir [429]

Bu Kazak hanı ile Ruslar arasında sünnî müslüman olan Esnek mmtakası vardı. Caih Mehmed Han, nâmesinde, Rusların istilâsına uğrayan Esnek mmtakası Müslümanlarının kendisine başvurmaları üzerine tecavüze geçmek istemiş ve bu sırada Osmanlıların Ruslara galebe çaldıklarım (Prut zaferi) haber alarak sevindiğini ve kendisinin

[427] Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 273.
[428] Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 436, sene 1149 evasıt-ı Ramazan,
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/147-149
[429] NÛme-i hümâyun defteri 6, s. 292, 294.

tecavüz etmesi için Ruslarla muharebenin devam edip etmediğini anlamak istediğini ve bundan dolayı acele Çehre ağası Seyyid Mehmed Kuli Bey'i yolladığını bildirmiştir.
Bu nâmeye karşı 1128 Safer (1716 Şubat) tarihiyle verilen cevapta Ruslarla sulh yapıldığı ve yazdığı şeyin kendi hudutlarına taallûku dolayısiyle nasıl isterse öyle yapması bildirilmiştir [430]

XVIII. Asırda Hindestandaki İslâm Devletleriyle Olan Münas'ebat

Turk-Mogol devletiyle münasebat
Osmanlı hükümetinin Hindistan'daki Moğol -Türk devletiyle olan münasebatı bu asırda yok denecek kadar seyrek olmuştur. Bu hususta İran'daki karışıklık, sebebiyle kara yolunun kapalı ve deniz yolunun da tehlikeli ve müşkül olması [431] ve, bundan başka, dahilî gaileler sebebiyle Hindistan''daki durumun iyi olmamasının mühim tesiri vardır. Filhakika, II. Süleyman 1099 H. -1687 M. de hükümdar olunca Hindistan hükümdarı Şah Ev-renk Zîb Âlemgir'e, hem cülusunu hem de muharebe sebebiyle sefere hareket edeceğini bildirerek Hind ulema, meşayih ve sule hasının dua etmelerini havi 1100 H. - 1659 M. tarihli bir nâmesinden sonra, bu devletle münasebat kesilmişti [432].
Filhakika bu asır başlarında, yani Hindistan Moğol İmparatoru Evrenk Zîb'in 1118 H. - 1706 M. de vefatından sonra, yerine gelenlerin liyakatsiz ve sefih olmaları yüzünden, imparatorluk eski satvetini kaybetmekte idi; işte bu tarihlerde, yani 1124 Şevval 1722 Temmuzda, Hacı Niyazi Hanbey elçiliği ile Hindistan Türk hükümdarı Şah Mehmed Ferruh Siyer'den gelen nâmede, hükümdarlığa ne suretle geçtiği anlatılıyor ve dostluktan bahsediliyor ve şöyle deniliyordu :

---

[430] Nâme~i hümâyun defteri 6, s. 351, 352
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/149-150
[431] İzzi tarihi, varak 13. "Devlet-i Aliyye ile Hind devleti beyninde derkâr olan ittihad-ı dini ve mezhebi hasebiyle ezkadim resm-i mehabbet cari ve tara-feyinden refte refte irsal-i rüsul ve resail ile dostluk ve meveddet mütemadi olup lâkin ber muktezây-ı takallübat epi yıllardan beri vuku bulan tebeddülat evzâ-ı îran takribi ile süferây-ı tarafeynin berren azimetleri bir güna asîr ve babren seyr-i sülükleri bir türlü emr-i hatir olmaktan nâşi ahd-i baidden berû amed ü şüd münkati olmuştu
[432] Nâme deften 5, s. 54.

"Pederim halihaytında Deken, Bengâle, Çend Çendavul ki Serendib'e yakındır taraflarını düşmana karşı müdafaa için bana vermişti. Babam vefat edince, devlet erkânı Çağataylar'm hücumlarından korkarak, Gihandar'i[433] hükümdar yaptılar; fakat Çağataylar gelip Cihandar'ı mağlûp ederek, onun kardeşlerini öldürüp Şah Cihanâbâd (Dehli)n Ekberâbâdı ve o havaliyi aldılar. Bunun üzerine ben vezirim Abdullah Han Bahadır'ı serdar tâyin edip ileri gönderdim. Arkasından kendim gittim, evvelâ Ekberâbâdh ve arkasından payitahtımız olan Şah Cihan-âbâdh aldım ve 1124 Rebiulâhırinin yedinci günü (14 Mayıs 1712) Cihanâbâdsaltanat tahtına oturdum. Adıma hutbe okutup sikke kestirdim, bu haberi, mutemedimiz Hacı Niyazi Beyhan elçiliği ile size bildirdik [434].

1129 H. -1717 M. de Hindistan elçisi olduğunu söyleyen birisi İstanbul'a, gelmiş ve Avusturya muharebesi sebebiyle pâdişâhın bulunduğu Edirne'ye gönderilmiş, fakat elçiliğine dair elindebir şey görülmemesine rağmen kendisine iyi muamele olunduktan başka, memleketine kadar icabeden yardım da yapılmıştır [435].

1157 H. - 1741 M. senesinde Bağdad valisi Ahmed Paşa tarafından gelen tahriratta Basra yoluyla Hind elçisi olarak Seyyid Ataullah adında birisinin geldiği, fakat elçiye benzer bir hali olmadığı bildirilmiş ise de, hükümet İstanbul'a gelmesi için emir vermiştir.

Elçi Seyyid Ataullah, aslen Buhara'h olup 1135 H. -1728 M. de hacca gitmek üzere Buharâ'&a.n çıkmış Hind Moğol devletinin payitahtı olan Şah Cihanâbâd'a [436] gelmiş ve oradan deniz yoluyla Hicaz'a gitmiş, hac ettikten sonra İstanbul'a, gelerek vezir-i âzam Nevşehirli Damad ibrahim Paşa ile görüşmüştü. III. Ahmed, bundan bilistifade, 1131 H. -1719 M. de Hindistan Moğol imparatoru olan Nâsırüddin Muhammed Şah'ın cülusunu tebrik için Seyyid Ataullah vasıtasiyle bir nâme gönderdiği gibi, vezir-i âzam da M e hm e d Şah'ın veziri

---

[433] Düvel-i Islâmiye'de Ferruh Siyer, şehzadelerden Azimüşşan'ın oğlu olarak gösterilip amcası Cihan d ar hin Şah Âlem'den sonra hükümdar olarak görülüyor. Halbuki Ferruh Siyer'in nâmesine göre, babasının Şah Âlem. Bahadır Şah olduğu ve babasının 1124 ihtidalarında ölümünden sonra Cihandar'ın hükümdar ilân edildiği ve kendisinin Deken ve havalisinde vali olduğu ve Cihandar'ın Çağatayiara mağlûp obuası üzerine, kendisinin Çağataylara galebe ederek hükümdar olduğu anlaşılıyor.

[434] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 391

[435] Raşid tarihi, c. 4, s. 321. Bu gelen adamın Hind elçisi olduğunu söylemesi hayreti mûcib olmuştu. Hattâ Raşid "pâdişah-ı Hihd tarafından elçi gelmek nadjrül vuku bir halet" olduğunu beyan eylemektedir.

[436] Şah Cihanâbâd veya sadece Cihanâbâd Delhi şehri olup, 1628 den 1658 tarihine kadar otuz sene hükümdarlık etmiş olan Şah Cihan tarafından kurulmuştur.

Nizamülmülk'e bir mektub yollamıştı.

Seyyid Ataullah, Osmanlı hükümdarının nâmesiyle vezir-i âzamin mektubunu götürüp yerlerine vermiş ve kendisinin Türkçeye vukufı sebebiyle, Buhar,a'ya gönderilmeyip Şah Cihanâbâd'da. alıkonulmuştur, tşte bu sırada meşhur Nâdir Şah Hindistan'a akın yapmış, Nâsırüddin Mehmed Şah'ın kuvvetlerini mağlûp etmiş ve onunla yapmış olduğu muahedede onun Osmanlı hükümdariyle muhabeçe etmemesini şart koşmuştu [437] Nâdir Şah'ın Hindistan'dan avdetinden sonra, Nâsırüddin Mehmed Şah, Osmanlılarla dostluğu devam ettirmek için, elçi olduğu belli olmamak üzere, Basra'ya kadar deniz yoluyla bu Seyyid Ataullah'ı İstanbul'a göndermiştir[438].

Hind elçisi 1154 Şaban sonunda (1744 Ekim) I. Mahmud tarafından kabul olunmuştur. Ebülfeth Nâsırüddin Mehmed Şah, nâmesinde dostluğun devamı temennisinden başka bir kayıt olmamakla beraber, gerek Seyyid At au 11 ah'm ağzından söylediği sözler, ve gerek bazı Hindistan ricali ve Mecusi hükümdarları tarafından gönderilmiş olan mektuplarda Nâdir Şah'ın mezaliminden şikâyet olunarak birlikte muharebe edilmesinin arzu olunduğunu beyan eden Seyyid Ataullah, Nâdir Şah'ın Osmanlılara taarruz için hazırlanarak gemi yaptırdığını da söyliyip Osmanlı - Iran müsalehasını önlemek istemiştir.

I. Sultan Mahmud, Hind elçisinin takririni okuyarak mütaleasını reddetmemiş[439] ye hali perişan olan elçiye ikram edilmesini ve her hususta gönlü alınmasını emretmiştir. Filhakika gerek padişah ve vezir-i âzam ve gerek devlet ricali ve ulema taraflarından atiyye,

---

[437] Nâdir Şah. Hindistan seferinden dönüşte, Osmanlı pâdişâhına 18 Muharrem 1154 (1741 Nisan) tarihli nâmesi ile bazı hediyeler göndermiştir. Nâdir Şah bu seferi hakkında şunları yazıyor:
"Hindistan pâdişâhı Nâsırüddin Mehmed Şah'ın Afgan ve Kandehar'a. ait taahhüdatı ve vaadinde durmaması ve bunlara ilâve olarak Kandehar* dan gönderilen tran elçisini alıkoyup şahın nâmesine cevap vermemesi üzerine, Hindistan'a yürüdüğünü bildirdikten sonra, kendisine karşı çıkan Hindistan hükümdariyle Kernal mevkiinde muharebe ederek, 1151 Zilkadesinde (1739 Şubat) Nâsırüddin Mehmed Şah'ı bozup onu Kernal kalesinde muhasara ettiğini ve üç gün sonra Nâsırüddin'in teslim olarak hükümdarlık tacım ve yüzüğünü teslim eylediğini ve oradan Türk devletinin merkezi olan Şak Cihan-âbâd'a geldiğini ve Mehmed Şah'ın Türk olup kendisinin de Türk olması sebebiyle Hindistan hükümdarlığını yine Nâsırüddin Mehmed Şah'a bırak tığını, fakat Kabil, Gazzeteyn ve Etek suyunun beri tarafında olan yerleri îran'a ilhak eylediğini bildirmiştir (Nâme defteri 8, s. 32). Nâme Farsça olup Türkçe tercümesi de vardır

[438] Nâsırüddin Mehmed Şah'ın nâmesinin tercümesi îzzi TarihVnde (varak 14b) vardır.

[439] Bu hususta Kurumumuzun mecmuası olan Belleten'in 49 ncu sayısında Osmanlı devletinin Nâdir Şah Afşar'la barış yapmasını önlemek amacını güden bir Gürkanh denemesi başlıklı Bay Hikmet Bayur'un yazısına bakın

hediye vesair suretle Seyyid Ataullah (Seyyid Ataullah bin Seyyid Ata-ül Hüseynî) hakkında fevkalâde misafirperverlik gösterilmiştir.

I. Mahmud, Hind, elçisine verdiği nâmeden başka, ayrı bir nâme ile edip, şair ve talâkat sahibi bir. zat olan maliye tezkire-cisi Trabzonlu Salim Mehmed E fen di'yi elçi tâyin ederek Hind elçisi ile birlikte göndermiştir[440]. Mehmed Salim Efendi'ye nâmeden başka şifahî talimat da verilmiş ve vezir-i âzam tarafından Nizamülmülk denilen Hind vezir-i azanıma ve Fahrüddin itlâk edilen Hindistan imparatorluğu vükelâsına mektuplar verilmiş ve aynı zamanda Hindistan devleti ulema ve ricaline şeyhülislâm, kızlarağası ve yeniçeri ağası taraflarından da başka başka mektuplar yollanmıştır.

Elçiler Şam'dan Mekke'ye ve oradan da Cidde ve deniz yoluyla Hindistan'a gideceklerdi[441].

Elçiler hac ettikten sonra Cidde'den gemi ile Hindistan'a gidip Türk elçisi Mehmed Salim Efendi orada vefat ettiğinden, büyük elçi vazifesini ikinci elçi olan Hacı Yusuf Ağa yapmıştır. Salim Efendi, hayatından ümidini kesince padişahın kendisine tevdi ettiği şifahî iradesini Yusuf Ağa'ya bildirerek, bunun Hindistan hükümdarına arzedilmesini vasiyet etmiştir.

Hacı Yusuf Ağa, nâmeyi Nâsırüddin Mehmed Şah'a teslim ile şifahen söylenecekleri de arzettikten sonra, Hindistan pâdişâhının nâme ve hediyeleri ile birlikte gittiği yol-\dan dönmüş ve Cidde'ye geldikten sonra avdetini İstanbul'a, bildirmiştir[442]. Hacı Yusuf Ağa, 1163 Rebiulâhır (1750 Mart) da İstanbul'a, gelmiş ve bu suretle gidip gelmesi beş buçuk, sene sürmüştür. Bu Hacı Yusuf Ağa, III Mustafa

---

[440] Gerek Hind ve gerek Osmanlı elçilerine verilen nâme suretleri îzzi Tarihi'nâe (varak 14 ilâ 16) vardır.

[441] Sayda valisine yazılmış olan hükümden :

Bundan akdem Şâh-ı Hind tarafından atebe-î aliyye-i husrevaneme bâdel-vürud iktiza eden cevap ile yine cânib-i Hindistan?'a irsal ve tesyir olunan Seyyid Ataullah El-Hüseynî zîde şerefühü ve taraf-ı devlet-i aliyyemden dahi liecliliktiza bazı tavsiye ve tefhimat-ı şahanemi mutazammin nâme-i hümâyunum ile cânib-i mezbure elçi tâyin olunan Mehmed Selim dâme mecdühu bu sene-i mübarekede hüccac-ı şam'ın hareketinden mukaddem Şam-ı şerife ve ondan 4^ab.i Mekfce-i Mükerreme'ye, andan dahi savb-ı maksuda azimet eylemek üzere irsal olunmuştur (evahir-i Zilkâda 1157) Mühimme 151» s. 35, 36, 37.

[442] Şam valisi ve aynı zamanda Emir-i hacca gönderilen fermandan : Bundan akdem pâdişah-ı memâlik-i Hindistan canibine nâme-i hümâyun-ı

husrevanemle baas ve tesyir olunan sefir Salim Efendi esnây-i rahde rihlet-î ukba etmek hasebiyle sâni olmak üzere bu taraftan kenduye terfik olunan Elhac Yusuf zîde mecdühû vekâleten nâme-i hümâyunumu şâh-ı müşarünileyh tarafına tebliğ ve îsale mübaderet -ve şâh-ı müşarünileyh tarafından iktiza eden cevab-ı bâ sevab ve bazı eşya ile avdet edip Bender-i Cidde'ye vürud ve vusulü der-i saadetime ihbar ve inha olunmakla sefir-i mumaileyhin bir an akdem Der-i saadetime vusulü matlûb ve muktazi 'olmağla. .. evasıt-ı Ramazan 2116 (Mühimme defteri 154, s. 141).

zamanında sadr-ı âzam olan Yağlıkçı zade Mehmed Emin Paş a'nın babasıdır.

Nâsırüddin Mehmed Şah ile vezir-i âzam olan Ni-zamülmülk'ün gönderdikleri • nâme ve mektub ile hediye olarak yolladıkları pek ağır cevahir ve muhtelif cins şallar ve sair eşyanın adet ve miktarı İzzi tarihVnde vardır[443].

Bu tarihten sonra Türk - Moğol İmparatorluğu pek zayıf düşüp îngiliz müdahalesi de kendisini iyice hissettirdiğinden, kendi dahilî karışıklıklariyle uğraşmışlar ve bu yüzden tarihlerimizde Hindistan Türk - Moğol hükümdarlarından elçi geldiğine dair bir kayıt görülmemiştir. Afgan hükümdarı Ahmed Şah Dürr-i Dürranî tarafından III. Mustafa'ya gönderilen nâmede, Üçüncü Hind seferini yaparak Gürkânlı hükümdarı olup Hindular tarafından öldürülen II. Âlemgir Şah'ın yerine oğlu Celâ-lüddin Şah-ı Âlem'i hükümdar yaptığı bildirilmektedir[444]

Hindistan'da Mevibar (Malabar) Sultanları İle Münasebat

Melibar veya Malabar, Batı Hindistan'ın, güneyine doğru uzanan büyük bir ülkenin adı olup, burada bir İslâm hükümdarlığı vardı. Hangi tarihte kurulduğu malûm olmayan bu devletin hükümdarı Sultan Ali Raca'dan, 1191 H. -1777 M. de Hacı Ali adındaki bir elçi ile»Arabca bir nâme gelmiştir[445]

Sultan Ali bu nâmesinde, Mecusîlerle muharebe ettiğini beyan ile paraca sıkıntıda olduğu için İslamların halifesi olan Osmanlı hükümdarından yüzbin altın istemiş ve hediye olarak da iki fil göndermiştir.

Malabar elçisi Süveyş, Mısır ve İskenderiye yoluyla gelmiştir. Yolda fillerden birisi telef olup diğeri İstanbul'a, getirilmiş ve pâdişâh tarafından görüldükten sonra D ivany o /undaki Fazlı paşa sarayına konulmuştur.

Sultan Ali Raca, nâmesinde iki yüz kırk sene evvel (yani XVI. asır

---

[443] îzzi tarihi, varak 223.

[444] Ahmed Şah'ın, III. Mustafa'ya göndermiş olduğu Farsça nâmenin hülâsası (Nâme-i hümâyun defteri 3, s. 86).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/150-156

[445] Bu nâmenin Arabca metni ile tercümesi, dokuz numaralı Nâme def-(eri'nin 80 ve 81 nci sahifelerinde dü

ortası) Osmanlı hükümetinin bu tarafa yardım
edip Yusuf ve Hüseyin isimlerinde iki kaptan maiyyeti ile iki gemi ve malzeme gönderildiğini ve kırk seneden beri müşriklerin taarruzları sebebiyle, kendisinin 1188 H. - 1774 M. tarihine kadar bunlarla muharebe ettiyse de hazinesine darlık geldiğini beyan etmekte idi.

Osmanlı devleti, Kaynarca muahedesiyle harbden yeni çıkarak, bu sırada Kırım ve Irak meseleleriyle uğraşmakta olduğundan, nakden yardım etmek değil, kendisi yardıma muhtaç olduğundan, Malabar sultanının bu müracaatından bir netice çıkmadı ve elçisi geldiği yoldan avdet edip gemi ücretini hükümet verdi[446].

Sultan AH Raca'mn yerine hükümdar olan kız kardeşi Bibî Sultan tarafından yine Mısır yoluyla gönderilen 1194 H.-1780 M. tarihli nâmede [447], kendilerinin İngiliz ve Portekizlev tarafından tazyik edildiği beyan olunarak yardım istenmişti. Hükümet, mesafenin uzaklığı sebebiyle yardım edemiyeceğini, fakat kendilerine taarruz edilmemesi için İngiltere hükümetine vesayada bulunacağını yazmak suretiyle sudan bir cevab vermiş ve Cevdet tarihVnin yazdığı üzere, koyun kurda emanet edilmiştir [448]

Bibî Sultan tarafından gelen 1198 H. - 1784 M. tarihli Arabca diğer bir nâmede; bir sene evvel, yani 1197 de mecusîlerle muharebe edilip galebe çaldıkları ve Müslümanların istiman etmelerine rağmen ahidlerinde durmadıkları ve hazineyi ve memleketi soydukları beyan edilerek müslümanjarın İngiliz nüfuzu altına düştükleri yazılıyor ve Osmanlı pâdişâhının İngiltere kiralına müracaat ederek İngilizlerin Müslümanlara âid yerlerden el çekeceklerinin ümid edildiği arz olunuyordu [449].

Bibî Sultan'ın bu müracaatı üzerine, keyfiyet bir telhis ile pâdişâha arzedilmiş ve bir cevap hazırlanması emrolunmuş ise de [450], tabiî

---

[446] Cevdet tarihi* c. 2, s. 70. Malabar elçisine tayinat ve saire hakkında 1191 Rebiulevvel tarihli vesika (Cevdet tasnifi^ Hariciye vesikaları, numara 3297 ve 9087

[447] Nâme defteri 9, s. 99, bu sefaret heyetinin getirdiği hediyelerin hazineye teslimi ve sefir ile maiyyetinin avdetleri için harcırah, verilmesi ve gemi tedariki hakkında arz tezkiresi {Cevdet tasnifi - Saray-, numara 2323).

[448] Cevdet, c. 2, s. 147.

[449] Nâme defteri 9, s. 169, 170 ilâ 173.

[450] Sadr-ı âzamin şevketlû... diye başlayan malûm elkabtan sonra pâdişâha takriri: Ekalim-i Hind'den Melibar ikliminde hâkime olan îffetlû Bîbî Sultan tarafından südde-i senİyelerine ve taraf-ı çâkeriye arabî arızaları gelmekle tercüme ettirilip aslı ve tercümesi paygâh-ı serir-i übbehet masirlerine ref ve takdim kılındığı ve tahrirat-ı mezkûrenin hülâsa-i mefhunu İngiliz keferesinin iklim-i merkuma istilâsı beyaniyle istimdattan ibaret olduğu malûmı âlileri buyruldukta emrü ferman menlehülemr hazretlerinindir.

müspet bir netice hasıl olmamıştır.[451]

Hindistan'da Maysor (Misor) Sultanı İle Münasebat

Güney Hindistan'ın Deken taraflarında Maysor[452] havalisi sultanı Tîpu denilen Fetih Ali ile Osmanlı hükümdarlarından I. Abdülhamid ve III. Selim arasında hem siyasî ve hem ticarî olmak üzere nâmeler teati edilmiştir.

Kaplan mânasına geldiği rivayet edilen Tipu yani Fetih Ali'nin bahası Haydar Ali ve onun bahası da Fetih Meh-med'tir. Bunlar siyadet, yani Hazret-i Peygamber evlâdından olduklarım, iddia eden bir aileden olup, Deken'in sonradan Hay-darâbâd denilen Bednor ülkesine yerleşmişti. Haydar Ali burada Gurganh devletinin (Türk Moğol devletinin) yüksek hâkimiyetini tanıyan Maysor racasının hizmetine girmiş ve Raça'mn serasker ve başvekilliğine kadar çıkmıştır (1175 H. - 1761 M.).

Haydar Ali, bu hizmette iken büyük bir nüfuz tesis ederek efendisi olan Haça Çikka Krişnaraç'm 1766 da ölümü üzerine, onun büyük oğlunu hükümete geçirerek, genç hükümdarı nüfuzu altına almak istemiştir. Haydar Ali'nin tahakkümüne karşı koymak isteyen Raca, Morafa'larla ittifak ettiyse de, daha evvel davranan Haydar Ali bunu öldürüp yerine kardeşi Çamraç'ı geçirmiştir.

Haydar Ali, Hindistan müstemlekeleri dolayısiyle Fransızlarla İngilizler arasındaki muharebede daha tehlikeli gördüğü İngilizlere karşı Fransız amirali Suffren'le 1782 Şubatında ittifak ederek, Fransızlara yardım etmekte idi. Maysor ve Sera hükümetlerini zabteden Haydar Ali Nüvvab Ali Haydar Han Bahadır unvanını almış ve etraftaki Hind racalarına galebe çamı?, bundan başka Hind sularında îngiliz filolarını müteaddid defa mağlup etmiştir. Maskot Arablarından tedarik etmiş olduğu suvar ikuv ve ti eriyle bir takım adaları da elde eden Haydar Ali, İngilizlere de çok defa galip ve bazen mağlup olmak suretiyle

---

Bu takrir üzerine I. Abdülhamid'in hatt-ı hümâyunu :
"Galiba mukaddema bu hâkîm-i merkum tarafından dahi gelmiş elçi gibi olmak hatırıma geliyor. Bu babta gayrı devlet i aliyyeden istiânet talebinde olmakla ne veçhile rey olunursa yine taraf-ı hümâyunuma arz oluna (Cevdet tasnifi, Dahiliye vesikaları, numara 11786).

[451] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/156-157

[452] Misor (Maysor) mıntakası Güney Hindistan'da bulunup Kişna veya Krişna ve Kaveyri nehirleri ile Doğu ve Batı Gat dağlan araşma düşer. Batı Gat dağları Misor bölgesini Malabar sahiliyle ayırmaktadır.

çarpışmıştır.[453]

Tıpu Sultan

Nüvvab veya Sahib Haydar Ali Han, 1197 Rebiulevvel 1782 Şubat senesinde seretan denilen yenerce illetinden vefat ederek yerine oğlu Tip.u Fetih Ali Han geçmiştir[454].

Tipu Fetih Ali, babası zamanındaki nüvvab ve sahib unvanlarını bırakarak, kendisini Sultan ilân eylemiştir. 1167 H. -1753 M. de doğmuş olan[455] Tipu Sultan, babasının yerine geçtiği zaman yirmi dokuz, otuz yaşlarında idi. Babasının sağlığında aralarındaki ittifak şartlarından olarak, bir Fransız kuvveti, Haydar Ali'nin yanında bulunduğu için, Tipu Fransız zabitlerinden Aurupa usulü asker terbiyesi görmüş ve iyi yetişmişti.

Tipu, babasının sağlığında 1775 den 1779 (1189 H.-1193) senesine kadar devam eden Maratta harbinde temayüz etmiş ve 1780 deki Malisur harbi.başlangıcında büyük bir kıtaya kumanda etmek suretiyle Kolerori*da. İngilizleri bozmuştur.

Tipu Sultan, babasının yerine geçtikten sonra da Fransızlarla, beraber harbe devam edip İngilizleri fena duruma düşürmüş fakat bu sırada Fransızlarla İngilizler arasında 1784 de aktedilen Versay barışiyle Türk - Moğol ve Malisur Racasının metbuluğunu hiçe sayarak hükümdarlığını İngilizlere de kabul ettirmiştir.

Tipu Fetih Ali Sultan, bundan sonra Osmanlı devletinden bazı is eklerde bulunmak ve aynı zamanda İngilizlere karşı muvaffakiyetlerini bildirmek üzere kendi değerli kumandanlarından Gulam Ali Han, Şah Nurullah ve Lütuf Ali Bey'leriüçyüz yirmi neferden mürekkeb bir sefaret heyetini[456] pâdişâha nâme vezir-i azama mektub ile bir takım hediyelerle İstanbul'a göndermiştir (1200 H. - 1786 M.) [457].

---

[453] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/158-159

[454]Osmanlı vesikalarında Tipu'ya Peten memleketinin sultanı deniliyor, (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları 9071). Bu ismin Maysor'un merkezi olan Seringapatan isminin son harflerini teşkil eden Patan veya Peten'den gelme olduğu anlaşılıyor. (Maysor sultanı Tipu ile Osmanlı pâdişâhları (I. Abdül-hamid ve III. Selim arasındaki mektuplaşma-, Belleten, sayı 47, s. 617).

[455] Cevdet tarİhi'nde doğumu 1162 H. - 1749 M. olarak gösterilmiştir (c. 7, s. 53). Yine Cevdet tarihU Tipu lâkabının ya sünnet olduğu veya onaltı yaşına girip babası tarafından Bednore valisi olduğu zurnan verilmiştir.

[456] Bu üçyüz yirmi kişilik sefaret heyetinden yüz otuzu vefat etmiştir (Cevdet tasnifi, Hariciye 4063

[457] Tipu'nun elçilerinin gelecekleri sırada Osmanlı hükümeti bu zat hakkında malûmat almak

Yedi gemi ile hareket edip Basra'ya gelen sefaret heyeti, Bağdad*a gelmiş ve oradan da devletin şanına lâyık bir surette îstanbuVa gönderilmeleri hakkında Bağdat valisi Süleyman Paşa'ya emir verilip heyeti getirmek üzere de kapıcı basılarından Mustafa Ağa mihmandar tâyin olunmuştur[458].

Tipu Fetih Ali Sultan, Farsça olan nâmesinde, Hindistan'ın son zamanlardaki vaziyetini ve ticaret için gelen sömürgecilerin vaziyetlerini ve bunlara karşı babası ile kendisinin faaliyetlerini beyan ile şöyle demektedir :

Hindistan iklimine zaaf gelip Hıristiyanlar kumaş ve sair meta mubayaası için Hindistan limanlarına ye leşip bazı hükümdarların gafletlerinden istifade ile Bengale ve Deken ülkelerinin yarısına kadar yayılıp oralarını tahkim ettiklerinden bahsettikten sonra babası Ali Haydar Han Bahadır'ın ağır asker, top ve mühim kuvvetle bunlarla mücadele ederek o havaliden ellerini kesip o tarafları nüfuzu altına aldığını, babasından sonra kendisinin onun yerine geçtiğini bu sırada sömürgecilerin Doğu Hindistan'daki yerlerine taarruz edeceği sırada beşbin İngiliz kuvvetiyle onbeş bin Hind mecusi tüfekçisinin kendisine karşı Batı tarafından taarruz edeceklerini ve bu hususta kendisinin devlet merkezindeki bir takım şahıslarla muhabere edeceklerini haber alır almaz ansızın üzerlerine yürüyüp perişan ettikten başka deniz yoluyla bunlara yardıma gelenlerin de denizde boğulduklarım ve bu suretle bir çok yer aldığını zikr ile bir takım hediyelerle bu muvaffakiyetini Osmanlı hükümdarına bildirmiş olduğunu beyan etmiştiri.

Tipu Sultan diğer bir nâmesinde :

Otuz beş seneden beri Timur hanedanı saltanatının zaafından dolayı Deken ve sair Hindistan ülkelerindeki valilerin gafletleri neticesinde

---

üzere İngiltere elçisinden bilgi istemiştir; elçi, gönderdiği takrirde, Tipu'nun Ali Haydar Han'ın oğlu olduğunu ve Ali Haydar Han, Misor hükümdarının seraskeri iken tagallüp ederek hükümdarı Öldürüp yerine geçtiğini ve vefatında oğlunun yerine geçtiğini ve hükümet merkezinin Seringapatan olup bu hükümetin hudutları üzerinde Moğol hâkimi Mehmed Ali Han, Maral hâkimi ve İngilizlerin Madras vilâyeti bulunduğunu ve Misor kıtasında elmas, altın, gümüş madenlerinin bulunması dolayı-siyle Tipu sahibinin çok zengin olduğunu, bunun deniz kuvvetleri üç, dört gemiden ibaret ise de karada yüzelli bin ve daha ziyade kuvvetleri bulunduğunu beyan etmiştir (Başvekâlet arşivi, Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 6455).

[458] 2 Muharrem 1201 (25 Ekim 1786) tarihli hüküm (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 3075).

ticaret etmek hiylesiyle Avrupalıların sahil yerlerde sömürgeler peyda edip Deken ve sair yerlerin ahvaline vakıf olduktan sonra göçmenler getirip Hindistan'ın birçok yer-ferine sahip olduklarını senede otuz beş kurur[459] hasılat elde ettiklerini, Bengale ve daha- bir hayli yerleri tasarrufları altına aldıklarını; erkek ve kız on bin kadar müslüman çocuğunu cebren ve kahren hıristiyan yaptıklarını ve kendisinin dinî hamiyeti icabı bunlara karşı cihat îlân ederek dört sene muharebeden sonra galebe çaldığını ve kendisi cenge devam etmek istemiş ise de serdarların ricasiyle harbe son verdiğini beyan etmiştir.[460]

Tipu yine nâmesinde, İngilizlerin yapmış olduğu sulhe itimadı olmadığından bunların fırsat bulup tecavüz edeceklerini ve mütebaki tafsilâtın elçi olarak gönderdiği serdar Seyyid Gulam Ali Han Bahadır ve Şah Nurullah Han ve Lutfullah Ali bey'den alınabileceğini ve İngilizlerin kendi kurallarının muvafakati olmadan hiyle ile İslâm ülkelerine taarruz e de geldiklerinden bu keyfiyetin bizzat kirala arzedilmek üzere göndermiş olduğu heyetin İngiltere'ye gitmesine müsaade olunmasını rica etmiş ve aynı zamanda Fransa kiralının da kendisine müzahir ve müttefik olmasından dolayı heyetin oraya da gönderilmesine müsaade istemiştir.

Sefaret heyeti reis-ül küttab Mustafa Feyzi efendi ile görüşmüştür. Sefaret heyetinin taleplerinden en mühimmi ticarî bir mahal olan Basra limanının kendilerine kiralanması ve buna mukabil de kendi limanlarından Mangalor limanının verilmesi teklifi idi. Bundan başka Şiî mezhebinde olan Tipu Sultan Mekke, Medine, Necef, Kerbelâ ve Meşhed-i Ali ile Ab dul-kadir Geylanî türbelerine gümüş kapılar yapılması ve misafirhaneler inşası ve buralara mehterhane kurulmasını ve nakıs kalan 'teki nehir mecrasının hafriylekadar su verilmesine devam için Bağdat valisine emir verilmesini rica ediyordu [461]. Reisülküttab, bu heyetle uzun boylu görüşüp isteklerine ilzam edici cevaplar vermiş ve zaten bu sırada Rusya ile muharebeye devam olunacağı tahakkuk ettiğinden, bir daha kendileriyle

[459] Bir kurur yüz rubye ve bir rubye eski gümüş para hesabiyle bir kuruş olduğuna göre, metindeki otuz beş kürur'un otU2beş bin olması icabeder.

[460] Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 178.

[461] Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 209'da Tipu Sultan'ın Farsça nâmesinin sureti bulunup bunun Türkçe tercümesi aynı defterin 211 ıci sahifesindedir

görüşülmemiştir[462].

I. Abdülhamid, Tipu'nun Farsça nâmesine 1202 Cema-ziyelevvel (1788 Şubat) tarihiyle yine Farsça olarak dostça cevab verip, Basra limanı ve Necef işinin Bağdad ve Basra valisine âid^bir keyfiyet olduğu ve bunun için valiye yazıldığı ve bu sırada Ruslarla muharebeye başlanmış olduğu ve sulhun nizam-ı âlem için hayır olmasına mebni İngilizlere fcarşı hasmane hareket etmiyerek mesuliyetin onlara bırakılması tavsiye edilmiştir[463].

Tipu'nun sefaret heyetinden birisi Fransa ve İngiltere'ye gitmiştir. Fransa'ya giden elçiye orada bol bol ziyafet verilip yeniden bir ittifak muahedesi yapılarak askerî ittifak kuvvede kalmıştır. Tipu Sultan, Fransa'nın bu vaziyetine gücenerek bu defa da Fransa'nın müttefiki olan Felemenk devletinin Malabar sahilindeki müstemlekesine ve Travankor Racasının topraklarına taarruz etmiştir.

Tipu'nun bu vaziyetini fırsat bilen İngilizler, Lord Koru-valis kumandasındaki kuvvetlerle Raca'ya yardım ettiklerinden, Tipu mağlûb olarak birçok yerlerini terke mecbur olduktan sonra, 16 Mart 1792 (1206 Receb), tarihli muahede ile ağır bir tazminat ile iki oğlunu da rehin vermeğe mecbur olmuştur.

Memleketinin yarısını terk ile ağır tazminat ve iki oğlunu rehin vermesi Tipu'ya pek ağır geldiğinden ingilizlerle mücadele etmek için yeni müttefikler aramağa başladı; bu sırada Fransa inkılâbının meydana çıkması ve cumhuriyet îlânı Fransa ile İngiltere'nin, aralarını açtı ve aradaki muhasama Fransa müstemlekelerine kadar yayıldı. 1793 de Hindistan'da Fransızlara aid olup İngilizlerin işgaline uğrayan PondeşirVdeki Fransızlar Malisor sultanının yani Tipu Fetih Ali'nin topraklarına iltica eylediler. Bu mülteciler Tipu'yu, İngilizlerle harbe teşvik ederek Fransızlara âid Moris adasından gönüllü vermeyi de vadeyi e dil er.

1798 de Fransız generali Bonapart, Mısır'ı işgal ederek Filistin'e kadar gelmiş ve oradan da Hindistan'a geçerek İngilizleri orada vurmak üzere Tipu Sultan'in yardımından istifade etmek istemişti. Filhakika Bonapart'm kuvvetlerini bÇısır'dan Hindistan'a nakletmek üzere gemi

[462] Bu mükâleme çok enteresan olduğundan, Cevdet Tari/ii'ne mükâleme kâğıdından aynen nakledilmiştir (c. 3, s. 281 ilâ 286). Gelen heyetten ikisi İstanbul'da ölmüş ve birisi de Hicaz'a gidip oradan Hindistan'a, dönmüştür.

[463] JVâme defleri 9, s. 219.

hazırlaması hak-kıVda Fransa cumhuriyeti Hindistan'daki Fransız valisine emir vermiştir.

Bunun üzerine İngiltere hükümeti-, Hindistan'da bir gaile çıkarmamak istediğinden Osmanlı hükümetine müracaat ile Fransızlara yardım etmemesi için Tipu Sultan'a bir nâme gönderilmesini iltimas etmişti. Bu sırada Fransızların Mısır'ı işgal etmeleri sebebiyle Osmanlı hükümeti İngilizlerle Fransa aleyhine ittifak etmiş olduğundan III. Sultan Selim ingilizlerin Hindistan umumî valisi Mornington (Lord Wellesley) vasıtasiyle Tipu'ya İngilizlere mücadele etmemesi hakkında bir nâme göndermiştir.

1213 Rebiulâhır ve 1798 Eylül tarihli olan bu nâmede hülâsa olarak şöyle deniliyordu: 1- Arada dostluktan başka hiçbir şey yokken, Fransızlar Mısır'ı işgal edip padişah namına âsileri tedip için geldiklerini îlân ederek halkı aldattıkları. 2- Bunların maksatları İslam âlemini istilâ ile müslümanlığı ortadan kaldırmak olduğu. 3- Fransa ile muharebe etmekte olan Osmanlı devletinin kendisinden yardım beklediği. 4- Fransa'nın kendisine asker göndermesinin dostluk olmayıp maksadının Hindistan'ı ele geçirmek olduğu ve Fransızların, müslümanlara son derecede düşman oldukları. 5- Bunun için Hindistan'ı Fransızlardan korumaları.6- Eğer Fransızlarla aralarında anfaşma olup bundan dolayı İngilizler kendisine (yani T i p u 'ya) taarruz etmek istiyorlarsa bunun tavassut edilerek önü alınabileceği. 8- Bu nâmenin İngiliz elçisi vasıtasiyle gönderilmiş olduğu.

Hulâsasını kaydettiğimiz III. Selim'in bu nâmesini Hindistan umumî valisi Tip u'ya bildirmiş olmakla beraber, umumî vali Haydarâbâd'la ittifak ederek, Tipu'yu mağlûp edeceğine kanaat getirmiş olduğundan, İngiltere hükümetinin arzusu hilâfına 1799 Şubatta Tipu'ya karşı taarruza geçmiştir. Tipu belki de bu nâme dolayısiyle gafil avlanmıştır.

Tipu'nun, III. Selim'e verdiği cevabı havi iki nâmesi İstanbul'a gelmeyip ölümünden sonra ele geçmiştir. Bunlardan bi. incisinin tarihi 4 Ramazan 1213 ve 9 Şubat 1799 dır. Bu cevap pek hoşa gitmiyecek şekilde kaleme alınmış olup, ikinci cevap da İngilizler vasıtasiyle III. Selim'e yollanmıştır. Hindistan vali i ve Haydarâbâd kuvvetlerine karşı mağlûb oİan Tipu Sultan çekilmiş olduğu devlet merkezinde de mü-dafaada bulunmuş ve 4 Mayıs 1799 da burasının da işgali üzerine vurularak ölmüş, Maysor sultanlığı sona' ermiş ve eskiden Maysor

Racasına âid yerler yine o racanın sülâlesinden birisine verilip diğer yerler İngilizlerle müttefiki olan Haydarabad Nizam arasında taksim edilmiştir[464]

Tipu Fetih Ali Sultan, fevkalâde şeci olduğundan başka kendisi âlim ve edip ve ulemaya' muhabbetli idi. Pek çok nadir kitapları havi bir kütüphane tesis etmiştir. Kütüphaneyi elde eden İngilizler, bir katalogunu yapmışlardır. Tipu'nun "Fethü'l-mücahidin" ve "Ferman Benam Ali Raca"[465] isimlerinde iki eseri vardır [466]

XVIII. Asırda Osmanlı - Fas Münasebetleri

Fas'ta Şerif ailesinden olan Şürefây-ı Saadiye 1069 H. 1659 M. den sonra yerini yine Şerif ailesinden Şürefay-ı Fe1a1i-ye'ye bırakmış, XVIII. asırda bu aile hüküm sürmekte bulunmuştu. Bunlarla da zaman zaman nâmeleşme olmuş ve bu asır sonlarında münasebat bazı hâdiseler sebebiyle daha sıkı ve dostane olmuştur.

22 Şevval 1110 ve 1699 Nisanda Fas sultanı Şerif İsmail El-Hüseynî tarafından II. Mustafa'ya gelen nâmede Cezayirlilerden şikâyet edilmiş ise de Osmanlı hükümdarı Cezayır'li-lere karşı Fas hükümetinin almış olduğu vaziyetin bu hale sebebiyet vermiş, olduğunu ve bundan dolayı da muharebede Osmanlı donanmasına yardıma gelemedikleri beyan olunarak, Fas sultanı haksız gösterilmiştir[467].

Pek küçük yaşta bulunduğu sırada saraydan çalınarak Erengistana. götürüldüğünü ve Osmanlı şehzadesi olduğunu iddia edfejn bir şahıs, Avrupa'dan Fas'a geçmiş, bunun hakikî Osmanlı Şehzadesi olduğunu zanneden Fas hükümdarı Ebünnasr Mev-lay İsmail, kendisine ikram ettikten sgnra, elçilerle İstanbul'a. göndermişti; fakat şehzade. İstanbul'a, gelmeden evvel gelen bir fermanla Sakız adasına çıkarılarak orada katlolunmuştur. Bunu haber alan Fas sultanı, bunun

---

[464] Tipu Sultanla Osmanlı münasebetleri ve Hind olayları hakkında mufassal malûmat almak için Bay Hikmet Bayur'un Hindistan Tarihi isimli eserinin üçüncü cildine ve yine Hikmet Bayur'un Belletenim kırk yedinci sayısındaki makalesine ve Cevdet TarihVnin c. 3, s. 279 ve c. 7, s. 52 nci sahifelerindeki malûmata bakılsın

[465] Ferman benam-ı Ali Raca isimli eseri Malabar sultanı olup Osmanlılarla muhaberesi olan Sultan Ali Raca hakkında olmalı.

[466] Ansiklopedi Britanika
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/159-164

[467] Nâme defteri 5, s. 370

hakikat-i hali anlaşılmadan katledilmesine canı sıkılarak teessüfünü bir nâme ile Osmanlı padişahına bildirmiştir. Mevlay ismail 1120 H. - 1708 M. tarihli nâmesinde bu husus hakkında şöyle demektedir: "İktiza ederdi ki merkumı yanınıza getürüp evvel kendüyi söyledüp badehu keyfiyet-i ahvali bu taraflardan istihbar ve hakikati hale vukuf tahsil edinceye değin hıfz ve dâvası vaki hale mutabık ise febiha ve eğer dâvasında kâzib ve sülâle-i Osmaniyeye intisabı gayrı vaki ise hüccet-i şer'iyye olunup bu tarafa irsal ve bu keyfiyet-i halden bizi haberdar etmek lâzım idi ki kelâmı, gayr-ı vaki olduğu cümlenin malûmu ola" vesaire gibi serzenişlerde bulunmuştur [468].

III. Ahmed bu nâmeye 1121 Muharrem iptidaları (1709 Nisan) tarihli nâmesiyle verdiği cevapta, Âl-i Osman hanedanına mensub olduğu iddiasiyle Frengistan'dan gelerek nihayet Sakız'da. idam edilen şahsın Osmanlı şehzadesi olmadığını bildirdikten sonra :

Sarayda Osmanlı hanedanına mensub şehzadeler dairesine malûm ve muayyen şahıslardan başkasının girmesi mümkin değildir. Bundan dolayı Osmanlı hanedanına iddia-yı neseb eden meçhul şaftsın, beni sahavetim âleminde çalarak Frengistan'a götürdüler diye söylediği sözleri aklı başında olan hiçbir kimsenin inanmayacağı malûm olup îdam-ı vücudı ehem ve elzem olduğuna binaen istanbul'a gelmesine müsaade edilmiyerek Sa-te'da cezasının tertib edildiğini beyan etmiştir[469].

1175 H. - 1761 M. de İstanbul9a. gelen Fos elçisi, getirdiği nâmesinde, gemi levazımından ihtiyaçları olan bazı eşyanın verilmesini rica etmiş olduğundan arzusu gibi yapılmıştır [470].

Fas donanması denizde gezerken İspanya, Malta vesair korsan gemilerine taarruz ile birbirleriyle muharebe ettikleri sırada bazan Osmanlı devletinin himayesi altındaki Dubrovnik gemilerine de taarruzlarından dolayı Koca Ragıb paşa sada-\retinde bu hususta iki devlet arasında muhabere cereyan etmiş ve Osmanlı hükümetinin isteği üzerine esir edilen Dubrovnitflüer serbest bırakılmışlardır. Ragıb paşa'dan sonra yine fas'lıların aldıkları esirler arasında Dubrovnik'Ulerin bulunmasına mebni onların da serbest bırakılmaları

[468] Nâme defteri 6, s. 269
[469] Nâme defteri 7, s. 156, 157
[470] Vâsıf Tarihi, c. 1, s. 207.

Fas hükümdarı Mevlay Mu-hammed bin Abdullah'dan rica edilmişti; Fas hükümdarı, bunların Dubrovnik'li olmadıklarını fakat madem ki padişah arzu etmiştir arzusu üzerine serbest bırakılmış oldukları Abdülke-rim adındaki elçisi ve 1180 Rebiulevvel (1766 Ağustos) tarihli nâmesiyle bildirilmiştir [471].

Fas hükümdarı Mevlay Muhammed, Fas sultanı olduğu 1171 H. - 1757 M. tarihinden beri Osmanlı devletine samimi dost olan bir hükümdardı. I. Abdülhamid zamanında 1197 H.-1783 M. tarihinde büyük elçi Seyyid Tahir ve ikinci elçi Molla Seyyid Arabî ile kıymetli hediyeleriyle nâmesi gelmiş ve bundan evvel Cezayir beylerbeyi Ali paşa vasıtasiyle göndermiş olduğu hediyelerin kabulünden dolayı memnuniyetim bildirmiştir[472].

Fevkalâde elçi olarak gelen Seyyid Tahir ile vezir-i âzam Halil Hamid paşa arasında vuku bulan mükâleme-lerde vezir-i âzam, şayet Rusya ile harb edilecek olursa bütün mevcudiyetiyle Osmanlı devletine yardım edeceğini vadeden Fas sultanının ne kadar yardım edebileceğini sormuş; Fas elçisi, beş bin kese akçe vereceğini söylemesi üzerine Halil Hamid paşa, bu parayı kendisi ile kaptan paşanın vereceğini beyan etmiştir. Bu söze karşı elçi, ne isterseniz sultanımız diriğ etmez, demiş ve sonra külliyetli miktarda barut ile güherçile vereceklerini söylemiştir[473].

Rusya ve Avusturya muharebesi dolayısiyle Mevlay Muhammed saltanatının son senesinde kaptan paşanın oğlu Mir Mehmed Mekki vasıtasiyle hediye olarak dört adet firkateyn cinsinden gemi ve Kaid Mehmed ismindeki elçisi ile de kendi parası ile Malta korsanlarından satın aldığı beşyüz otuz altı İslâm esirini İstanbul'a, göndermiş ve aynı zamanda Dubrovnik cumhuriyeti gemileriyle de üç bin kantar güherçile ve bin kantar barut yollamıştır[474]. Bu hediyelerle barut ve güherçile 1204 H. - 1789 M. de İstanbul'a gelmiştir.

Fas sultanı Mevlay Muhammed, I. Abdülhamid'e bir nâme gönderip

---

[471] Nâme-i hümâyun defteri 8, s. 541, vakanüvis Vasıf Efendi, Fas sultanı Mehmed bin Abdullah'ı yanlış olarak Abdullah göstermiştir.

[472] Mevlay Mehmed'in Cezayir valisi vasıtasiyle yolladığı hediye İstanbul'a gönderilmiyerek, vali tarafından iade olunmuştu. Fas sultam, bunun Osmanlı pâdişâhı tarafından kabul edilmediğini zan ile müteessir olmuştu. Sonradan bu münasebetsizliğin Cezayir beylerbeyi tarafından yapıldığını öğrenmiştir

[473] Cevdet Tarihi, c. 2, s. 256 ve bu münasebetle Fas sultanına gönderilmiş olan nâme-i hümâyun (aynı tarih, s. 366).

[474] Mühimme defteri 187, s. 9, 11 ve Edib Efendi Tarihi, c. 2, s. 20 ve Cevdet tasnifi, Askerî vesikalar, numara 9162/2.

bunda Mekke'ye, İstanbul'dan sürre gönderilirken Haremeyn ahalisine dağıtılmak .üzere her tanesi yarımşar keselik (bir kese beşyüz kuruştur) bin sebike altının da[475] sürre ile beraber yollanmasını rica etmişti. Hükümet, sikke yani para haline gelmemiş olan sebikenin tevziinin mümkin olamıyacağını beyan ile eğer müsaade ederse bunların darphanede sikke haline getirilmesini teklif etmiş ve bu teklife cevap gelmeden evvel Fas sultanı vefat ettiğinden, yerine hükümdar olan oğlu Yezid bu sebikelerin kendisi tarafından Haremeyine gönderileceği beyaniyle iadesini istemiş olduğundan darphanede bulunan sebikeler torbalara konarak geldiği gibi gönderilmiştir[476].

Yeni Fas sultanı harb münasebetiyle babası zamanında yapılması vadedilen yardıma yanaşmayıp namesinde:

— Moskof ile muharebe üzeresiniz, cenab-ı Hak imdat ve ianet eyliye; bizler dahi İspanyol ile muharebe üzere olduğumuzdan duanızı rica ederim, denilmektedir[477].

Onsekizinci asırda Fas'taki Şürefay-ı Felaliye Mevlay Reşid bin Şerif
1075 — 1083h 1664 — 1672m
Ebünnasr Mevlay ismail
1083 — 1139 1672 — 1727

Mevlay Ahmed üz Zehebi	Mevlay Abdullab[478]
1139 — 1141	1141 — 1171
1727 — 1729	1729— 1757

Mevlay Muhammed i 1.171 — 1204 1757 — 1789
Mevlay Yezid
1204— 1206 1789 — 1792[479]

---

[475] Sebike, eritilip kalıba dökülmüş mâden demektir

[476] Nâme-i hümâyun defteri 4, s. 52 ve Edip Efendi Tarihi, c. 2, s. 56, bu altın sebikelerin geri istenmesi, Rusya ve Avusturya muharebeleri sebebiyle Osmanlı devletinin ihtiyacına mebni sarf edilir şüphesinden ileri geldiğini zan ve tahmin eden hükümet, gelen elçiye devletin harb münasebetiyle paraya ihtiyacı varsa da, bu parayı sarf edinceye kadar darphanesinde parası bulunduğunu söylemiştir. Hakikatte ise, Koban Hanı Şehbaz gira y'a gönderilmesi iktiza eden yirmi beş bin kuruş darphanede mevcut olmadığından, Fas hâkiminden gelmiş olan bu altın sebikelerin sikke haline getirilerek Şehbazgira y'a gönderilecek paranın bu altınlardan yollanmasını vezir-i âzam emretmişti (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 3999 sene 1204 Rebiulâhır).

[477] Nâme-i hümâyun defteri 4, s. 52.

[478] Kardeşleriyle mücadele ederek altı defa hükümdar olmuştur.

* Bir ara babasının haliyle yerine Fas emiri olmuş ise de. tarihi malûm olmayıp 1181 H. - 1767 M. tarihinden sonradır. Çünkü bu tarihte babası Abdullah'ın, Osmanlı hükümdarına nâmesi vardır.

[479] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/165-168

XVIII. ASIRDA AVRUPA DEVLETLERİYLE OLAN MÜNASEBAT

Osmanlı - Venedik Münasebatı

Karlofça (1699) barışından sonra büyük elçi olarak Lorenzo Sarenza adında bir Venedik balyoz'ı geldi[480] ve 12 Cemaziyel-evvel 1111 ve 14 Kasım 1699 da padişah tarafından kabul olundu. Büyükelçi muvakkat ve şarta bağlı olan muahedeyi tasdik ettirdikten başka onaltı maddelik olan bu muahede hükümlerini genişletmeğe de muvaffak oldu ve bu suretle onaltı seneden beri kesilmiş olan münasebat bu tarihten itibaren yeniden başladı ve arkadan daimî olan Venedik elçisi de geldi.

Venedik'le olan münasebat cumhuriyetin bazı münasebetsiz hareketlerine rağmen Damad Ali paşa'nın (Şehid Ali paşa) sadaretine kadr iyi olarak devam etmişti. Yani daimî elçi As-kanio Cüstinyani'nin yerine gelen Mocenikö III. Ah-med'in cülusunu tebrik ettiği gibi daha sonra 1706 Haziranında İstanbul'a, gelen elçi Ruzzini de her padişah cülusunda yenilenmesi kanun olan Venedik muahedesini yenilemişti. Damad Ali paşa sadaretine takaddüm eden senelerde Venediklilerin Karadağ âsilerini teşvik ve himayelerine rağmen Rus harbiyle meşgul olan Osmanlı hükümeti bu tarafa göz yummağa mecbur olmuştu. Damad Ali paşa, Ruslarla anlaştıktan sonra Venedik?e harb açarak Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere beş haftada Mora'yı geri almağa muvaffak olmuştu (1715 Ekim).

Mora'mn istirdadı, Venediklin müttefiki olan Avusturya ile muharebeyi intaç etti. îki taraf arasında vukua gelen muharebe İngiltere ve Felemenk devletlerinin tavassutlariyle sona erdi; 1130 H. - 1718 M. de aktedilen Pasarofça muahedesi Vene-dİtfe de teşmil olundu. Mora yarımadası Venedik'ti iade olunmadı ise de cumhuriyet Dalmaçya^ Hersek ve Karheli taraflarında işgal ettiği bazı yerlerin ilhakiyle tatmin olundu.

---

[480] Kaide üzere Venedik elçileri kendi gemileriyle Çanakkale boğazına kadar gelirler ve kalede misafir edilip keyfiyet İstanbul'a yazılırdı. Bunun üzerine derya beyleri gemilerinden iki kadırga gönderilip bunlar elçiye kaleden alarak İstanbul'a getirirlerdi; elçiyi İstanbul'da Çavuşbaşı, *divan çavuşlarından mürekkep bir alayla karşılar, Beyoğlu'ndaki Venedik scfaretgânesine götürürdü.

Bu tarihten sonra ehemmiyetsiz bazı hâdiseler müstesna olarak[481] Venedik ile hiçbir mücadele olmamıştır.

1733 de Venedik Balyos'ı yani elçisi Emmo'nun yerine Simon Kantereni gelerek Pasarofça sulhunu yeniledi (1733 Mayıs).

Avrupa'da müteaddid harbler dolayısiyle siyasî vaziyetin değişmesi ve ticaret yolunun iskenderiye ve Kızıldeniz üzerinden Sapılmaması tedrici surette Venedik nüfuzunu baltalamış olduğundan ve bundan başka Fenedik'lilere rakib olan ingiltere, ispanya ve Fransa arasındaki sömürge mücadeleleri de buna inzimam ettiğinden bu XVIII. asrın ikinci yarısında Venedik cumhuriyeti bütün bütün ehemmiyetinden düşmüş ve fakirleşmişti; buna rağmen Osmanlı hükümeti protokol îcabı olarak Venedik cumhuriyetini eskisi gibi birinci safta tutmuştur.

işte bu suretle Venedik cumhuriyeti elindeki yerler, 17 Ekim 1797 (1212 Cemaziyelâhır iptidaları) da Kampoformiyo müsale-hasiyle Fransa ile Avusturya arasında taksim edilinciye kadar Osmanlı - Venedik münasebetleri dostça devam etmiştir.

istanbul'daki daimî Venedik elçilerinin muayyen müddetleri üç sene idi; bu müddeti dolduran elçi memleketine dönerek yerine yenisi gelirdi. Bu elçilerin Osmanlı siyasî ve dahilî vekayiine dair kendi hükümetlerine göndermiş oldukları raporlar pek mühim ve kıymetli olup tercümeleri elzemdir. Müddetini bitirip memleketine dönen Venedik balyos'ı ile birlikte tersane zindanında veya donanmada bulunan Venedik esirlerinden ikisi Venedik hükümetine bir cemile olarak serbest bırakılırdı [482].

İstanbul'a, gelen ecnebi elçilerinden yalnız Venedik elçisi harem-i hümâyuna hediye takdim - ederdi; yeni elçi nâmesini padişaha takdim ettikten bir hafta sonra serkâtibi, hazinedarı ve baş ve ikinci tercümanları vasıtasiyle harem-i hümâyuna takdim edilecek hediyeleri evvelâ Bab-ı âliye yani Paşakapısma gönderirdi. Hediyeler buradan alınarak teşrifatçı, telhisci ve divan-ı hümâyun tercümanı vasıtasiyle Soğukçeşme kapısından gidilmek suretiyle Ortakapı'ya götürülür ve Kızlar kapısında Darüssaade ağası tarafından teslim

[481] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları 3771 ve aynı tasnifin dahiliye vesikaları numara 3207

[482] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları 74u4. 1192 H. - 1778 M. de memleketine dönecek olan Venedik elçisi kaide üzere kendisine teslimi iktiza eden iki esirin adını hükümete bildirmiş ve bizzat sadr-ı azama da söylemişti. Sadr-i âzam bu esirlerin verilmesini kaptan derya Gazi Hasan Paşa'ya yazmış ise de kaptan paşa, bu istenilen şahısların genç olup forsa (kürek) hizmetinde 'bulunduklarım ve bunlara mukabil yaşlı olan Venedikli iki esirin verilebileceğini cevaben bildirmiştir.

alınırdı. Elçi ayrıca vezir-i âzamin haremine de hediye verirdi [483].

Osmanlı- Ceneviz Münasebetleri

Eski Ceneviz cumhuriyeti, hâkimiyetini kaybetmekle beraber Fransa'nın itirazına rağmen Osmanlı devleti bu cumhuriyete eskisi gibi muamele edip vermiş olduğu ahidnâmeye tamamen riayet etmekte idi.

XVII. asır sonlarına doğru Merzifonlu Kara Mustafa paşa'nın Viyana muhasarası esnasında Venediklilerin harbe karar vermeleri üzerine Venedik elçisi İstanbul'dan kaçtığı sırada Ceneviz elçisi de beraber gitmişti.

Osmanlılarla Venedikliler arasındaki muharebede Cenevizliler de Venediklilere yardım etmişler ve korsanlığa başlayıp düşmanlık göstermişler ve muharib devletlere her cihetçe yardımda bulunmuşlardı; bundan dolayı Osmanlı hükümeti Ceneviz tüccar gemilerinin İstanbul, İzmir ve Mısır limanlarına gelmelerini menetmişti.

Osmanlılarla ticarî münasebetleri kesilen Cenevizliler Kar-lofça muahedesinden sonra açıkta kalıp büyük zararlara uğradıklarından mükerreren Osmanlı hükümetine müracaat ettikleri gibi bir arada Alman imparatoruna başvurarak onun tavassutunu da rica etmişlerdi. Nihayet 1122 H. - 1711 M. de Köprülüzâde Numan paşa sadareti esnasında hükümet, görüşülmek üzere elçi gönderilmesini Ceneviz'e bildirmiştir. Bu muvafakati müte-akib Ceneviz cumhuriyeti dukası Civan Vençiçu'nun 16 Aralık 1711 tarihli bir nâmesi ile elçisi ve hediyeleri ve veziri azama mektubu gelmiştir.

Nihayet VI. Şarl imparator olmasını müteakip, 1124 H. 1712 M. de gönderdiği elçi ile Cenevizlilerin afvını ve eskisi gibi İstanbul'da. Ceneviz elçisi bulunmasını rica etmiş olduğundan ricası kabul olunarak 1124-Şaban 1712 Eylülde gelen Ceneviz elçisi yine eskisi gibi GaZato'daki elçiliğe yerleşmiştir [484]

---

[483] 1175 H. - 1761 M. tarihinde İstanbul'a gelen Venedik elçisinin, haremi hümâyuna hediyeleri :
iki top istufe, on top dîba, beş top telli kadife, dört top telli hatâyı, »bir top sade kadife, altı sepet, bir adet endam aynası, iki sepet Venedik sükkeri (Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen 29 numaralı Teşrifat defteri, varak 153b).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/169-171

[484] Nâm e-i hümâyun defteri 6, s. 257 ve Nusretnâme

Mbra'nın geri alınması için Venedik ile olan muharebede dostluk iddiasında bulunan Ceneviz'in Venedikliye gemi, asker ve para ile yardım ettikleri haber alındığından İstanbul'da, bulunan Ceneviz elçisi hudut dışı edilmiştir (1127 Şevval - 1715 Ekim)[485].

Osmanlı - Toskana Münasebetleri

Eski adı Etrurya olan Toskana .mıntakası İtalya'nın batısında bulunup merkezi Floransa; dır. Burası XV. ve XVI. asırlarda meşhur Mediçi ailesinin elinde bulunmuştur.

Mediçi'lerin sonuncusu olan Jan Gaston'un 1733 de evlâd bırakmıyarak vefatı üzerine Toskana dukalığı Habsburg hanedanının Loren kolundan olup imparator VI. Şarl'ın damadı bulunan ve Osmanlı tarihlerinde Françesko denilen I. Fran,suva'ya geçmiştir.

Marya Tereza'nın zevci olan Fransuva, zevcesinin imparatoriçe olması üzerine o da imparator unvanını almış ve 1765 de vefatından sonra oğlu Leopold, Toskana dukası ve daha sonra imparator olmuştur.

Toskana'nın Osmanlılarla XV. ve XVI. asırlardaki ticarî münasebatı, Floransd*nm korsanlarla birlikte hareket etmelerinden dolayı XVII. asırda bozulup hasmane bir şekil almış ve bu kıta 1737 de Loren ailesinin intikal edince iki taraf arasındaki husumet kalkmıştır.

Osmanlı devleti 1160 H. - 1747 M. de Avusturya (Alman) imparatoriçesi Mariya Tereza ile iki devlet arasındaki müsa-lehayı temdid ettiği sırada zevci olan Loren dukası Fransuva ile de on yedi maddeyi havi bir ticaret ahidnâmesi imzalanmıştır [486]. Bu anlaşmayı müteakib Toskana dukalığına tâbi higorna [487] memleketinde bulunan yüzbeş kadar müslüman esiri bırakılarak iki gemi ile istanbul'a gönderilmişlerdir [488].

Toskana dukalığına verilen ahidnâmenin onaltıncı maddesi mucibince Toskana dukası ve dolayısiyle imparatorla, garb ocakları arasında

---

[485] Silâhdar tarihi zeyli Nusretnâme
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/171-172

[486] Ahidnâmede müntehab Roma imparatoru ve Cermanya kiralı ve Lorine ve Toskana'mn dufca-i kebiri ve sair mahallerin prençi ve kontesi olan haşmetlû, meknetlû dostumuz Françesko..." denilmektedir (tzzi tariki 117).

[487] İzz i tarihi, varak 114. Osmanlı tarihleri Livorno *ya Alikorna diyorlar. Livorno, Floransa'nın güney - batısında ve sahilde bulunup Toskana eyâletinin meşhur şehirlerindendi. Osmanlı vesikalarında Alikorna kâğıdı denilen kâğıdı ile meşhurdu

[488] tzzi tarihi, varak 144

aktedilecek muahedenin Osmanlı devletinin tavas-sütüyle yapılması tesbit edilmişti; buna binaen garb ocaklarına gönderilen hatt-ı hümâyunla Toskana ile Garb ocakları arasında İngiltere ile ocakların muahede akdetmelerine benzeyen 1162 H.-1749 M. de bir anlaşmaya yarılmıştır[489].

Alman imparatoru ve Toskana dukası olan Fransuva'mn 1765 de vefatından sonra büyük oğlu Jozef imparator intihab olunarak ikinci oğlu Piyer Leopol.d a da Toskana büyük dukalığı verilmişti.

1766 Mayısta büyük duka Leopold'den ticarî ahitnamenin yenilenmesi ve dostluğun devamı temennisini havi gelen nâmeye karşı vaziyeti anlamayan hükümet, Toskana'mn imparatora âid olduğunu ileri sürerek Leopold'ün nâmesini kabulde tereddüd etmiş ve bunu imparatorun maslahatgüzarı Fransuva Anto-niyo Bronyar vasıtasiyle Viyanaya. sormuştur.

10 Eylül ve 16 Eylül 1766 tarihleriyle birbiri ardından gelmiş olan imparator Jozef ile validesi imparatoriçe Mariya Tereza'-nın nâmelerinde Toskana büyük dukalığının muvafakatleriyle Leo-pold'e verildiği ve Leopold'den sonra erkek evlâdının buraya sahip olacakları ve şayet erkek evlâdı kalmazsa burasının Jozef evlâdına terk edileceği cevaben bildirilmiş ve ancak bundan Leopold'un nâmesi kabul edilmiştir. [490] Avusturya sonra Arşidükü ve Toskana büyük dukası olan Leopold, nâmesinde irs tarikiyle Toskana dukalığının kendisine intikalinden bahsederek babası zamanında olduğu gibi ahitnamenin yenilenmesini rica etmektedir; nâmesini imparatorluk elçisi Bronyar vasıta-siyle takdim etmişti [491].

Toskana Büyük dukaları
Loren ailesi
Fransuva do Loren
1737 - 1765
Leopold 1765 - 1792
III Ferdinand 1790 - 1801
Medici Ailesi
II. Ferdinand

[489] İzzi tarihi, varak 199
[490] e'i hümâyun defteri 8, s.
[491] Nâme-i hümâyun defteri 8, s. 538.

1621 -1670
III Cöme 1623 - 1670
Jan Gaston 1723 -1737
Leopold'den sonra oğlu III. Ferdinand zamanında da (1790-1801) bu ahitname tecdit olunmuştur.[492]

XVIII. ASIRDA OSMANLI - RUS MÜNASEBETLERİ

Tarihimizin üçüncü cildinde görüldüğü üzere dört devletle savaşa son vermiş olan Osmanlı devleti bu arada Ruslarla da 3 Temmuz 1700 (16 Muharrem 1112) de muahede yapmıştı.[493]

Çar'ın Karadenize çikma emeli

Rus çarı Büyük Petro muahede akdi için İstanbula. göndermiş olduğu Emilyanus îgnatoviç Okraynoviç adındaki murahhas ile aktedilecek muahedeye Rusların Azak denizi ile İstanbul arasında ticaret gemileri işletmeleri maddesini de koydurmak istediyse de Osmanlı hükümeti Karadeniz'in bir iç deniz olduğunu ileri sürerek kendi harıniinde başka bir devletin seyrü seferinin doğru olamıyacağını beyan ederek murahhasın
bu teklifini şiddetle reddetmişti[494].

Rus patrikanesi ile temas

Rus Çarı murahhasın getirdiği muahedenâmeyi ile temas tasdik ile bunu elçisi Dimitri Mihayloviç Galiçin ile [495] iade ettiği zaman bu elçisine mutlak surette Karadeniz'de Rus gemilerinin ticaret yapmalarının temini için çalışmasını emretmişti. 1700 Aralık ayının sonunda

---

[492] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/172-174

[493] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/174

[494] Boğazlar mes Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/174elesi bu isjekle başladı, Pasarofca muahedesi ve daha sonra Rusların genişlemesi ile artarak zamanımıza kadar geldi;
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/175

[495] Bu isim Osmanlı vesikalarında duka Dimitriyos Mihayloviç Goliçen diye zikredilmektedir (Mühimme defteri 111, s. 650, sene 1113 Evahir-i Rebiulâhır -1701 Eylül) ve aynı defter s. 659 Rebiulâhır sonları... Rus elçisi Edirne'de işini bitirip avdet ederken İstanbul'u gezip görmek istemiş ve bu arada asıl maksadı olan Rum patriği ile görüşmüştür

İstanbul'a, gelen elçi Galiçin, bu hususta epey gayret sarfettiyse de muvaffak olamıyarak Rum patriğinin tavsiyesi üzerine ısrarından vaz geçti[496]. Patriğin ricası üzerine Kumkapı^da yanmış olan Ayakiryaki kilisesinin yeniden yapılması için Osmanlı hükümeti nezdinde tavassutta bulunarak bu suretle Rumlara karşı bir cemilede bulundu[497].

Çarın Karadeniz'de ticaret müsaadesini almakta ısrar etmemesine sebep, Avrupa'da kopmak üzere olan İspanya veraseti muharebesinin mukaddimesi olan siyasî buhrandı. Rus hükümeti Türklerin hazmedemedikleri Azak kalesinin terki dolayısiyle bir harb açmalarının kuvvetli ihtimali dahilinde olduğunu ve bu defa müttefiki olan imparatordan yardım göremiyeceğini gozönüne almasından ileri geliyordu.[498]

Petro'nun Azak Denizinde Donanma Yapmasi

Elçi Galiçin, Osmanlı hükümdarının tasdik ettısı muahedenameyı aldıktan sonra memleketine dönmüş ve daimî orta elçi olarak Petros Andriyoviç Tolstoy İstanbul'a, gönderilmiştir. Büyük Petro pek nadir olarak bazı hususî müsaadeler haricinde [499] Osmanlı devletinin Karadeniz'de Rusların ticaret [500]gemilerinin

[496] Rum patriği Dossiiei, Rus murahhası ile yaptığı görüşmede bu hususta ısrar etmemesini ve ısrarının barışı tehlikeye düşürmek ihtimalini ve bunun Türklerde şüphe uyandıracağını söyledikten sonra zaten onlar (yani Türkler) Rus gemilerinin Azak denizinden Karadeniz'e çıkmamaları için Kere boğazını kapayarak tahkimat yapmak istediklerini beyan etmiştir. Michel P. H. La Mernoire Les Detroists de Costantinople Paris 1899 ile Vaskoviçi'nin eserlerinden naklen Prof. Dr. Cemal Tukin'in (Osmanlı tmpaatorluğu devrinde Boğazlar meselesi) isimli eseri 1947.

[497] İstanbul kaymakamı vezir Osman paşa'ya ve İstanbul kadısına büküm ki :
Moskov çarının der-i devletmedarımda olan büyük elçisi Duka Dimit-riyus Mihayloviç Goliçen arz-ıhal gönderip mahrusa-i İstanbul'da Kumkapı kurbinde Çadırcı Ahmed mahallesinde vaki feth-i hakaniden beru ehl-i zimmet Rum reayasının yedlerinde terfe olunan Ayakiryaki (vesikada £\ff ^) demekle maruf kilise mukaddema vaki olan ihrak-ı azimde muhterik olup eser-i binadan bir nesne kalmayıp sırf arsa-i haliye kaldığını bildirip olbabta hükmü hümâyunum rica etmeğin mesağ-ı şer'isi olduğu mertebe keşfolunmak için yazılmıştır {Mühimme 111, s. -6.50).

[498] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/175-176

[499] İstanbul elçisi Tolstoy'un Azak kalesinde bulunan kardeşleriyle sair dostlarına hediye olarak İstanbul'dan göndermiş olduğu eşyanın geçmesine mümanaat olunmaması hakkında Yenikaîe muhafızı vezir Mehmed Paşa ile Kefe beylerbeğisi ve Acu muhafızına gönderilmiş olan hükümler, sene 1119 Rebiulevvel {Mühimme 115, s. 319).

[500] Rusların Azak'da. Voroneş ve Taygan mevkilerinde donanma ye özi nehri taraflarında kale yaptıklarından dolayı III. Ahmed tarafından Petro'ya gönderilmiş olan 1115 Cemaziyelevvel ve 1703 Haziran tarihli nâme i hümâyunda tahta cülusunu bildiren pâdişâh iki devlet arasındaki sulhun muhafazası lâzım iken özi suyu tarafında sınır ucunda kale ve Azak ve Tayvan'da ve Voro-neş'te gemi

gezmelerine müsaade etmiyeceklerini anlayınca IstanbuVa. gönderdiği daimî elçisine Osmanlı devletinin Karadeniz Kuvvetleri ve devletlerle siyasî münasebetleri ve bilhassa Kerç boğazında yapılacak tahkimat ki boğazı kapatacak idi hakkında teferruata kadar malûmat eld« etmesini emreylemişti. Elçinin tecessüsünü hisseden hükümet, bunu iyi karşılamadı ve aynı zamanda Azak denizi ile Karadeniz arasını tahkim ile kale yapmağa başladı[501].

Lehistan ve Rusya ile aktedilen muahedeler (Karlofça ve istanbul muahedeleri) buralara akın yapmakla geçinen Kırım hanlığı kuvvetlerinin harekâtını durdurduğu için Tatar hanlığı bundan memnun olmadığı gibi, Rusların, Kırım'ın karadan kapısı olan Ur boğazına yakın yerleri tahkim etmeleri de yarım adanın âtisi için bir tehlike arzetmekte idi[502]. Bundan başka, Azak kalesinin elden çıkmış olması Karadeniz'e sahip olan Osmanlı devleti için bir huzursuzluk yaratmış, Koban ve Kafkas taraflarının emniyetini tehlikeye düşürdüğü için hükümet Taman adası önünde yaptırdığı gibi Koban nehri sahillerinde de ihtiyatî tedbflJer almağa mecbur olmuştu; fakat bu tedbirlere karşı Rusların Azak denizinde donanma yapmaları da pek aşikâr olarak Karadeniz'e çıkmak içindi; hattâ bu donanma işi Rus elçisine sorulduğu zaman yeniden donanma yapıldığını inkâr edip Azak'taki donanmanın Azak'ta demirli olan eski gemilerden ibaret olup isterlerse bunların Osmanlı devletine satılacağını söylemiş ise de[503] bu sözler hükümeti tatmin etmediğinden dolayı bu donanma işiyle Rusların Özi taraflarındaki tahkimatı Rusların suiniyetine alâmet sayılarak II. Mustafa tarafından Rus Çarı'na şikâyeti havi bir nâme gönderilmiş[504] ve, yukarıdaki bir notta kaydedildiği üzere, üç ay sonra

---

inşa edilmesinin ahda mugayir olduğunu beyan ettikten sonra "Azak Taygan ve Voroneş'de sefain tedarikinin cihet-i lüzumı nedir? Zira Karadeniz bikülliyye kabza-i tasarruf-ı mısrevânemizde olub kimsenin alâkası olmamakla ahidnâme-i hümâyun muktezasınca âharden bir kayığın Karadeniz'e çıkmasına mesağ olmayıp ve gayrı maaber-i derya yoktur ki Azak ye Taygan ve Koroneş'de işleyen gemiler ol tarafa tesyir için idat olunmasına hamloluna" kaydiyle Karadeniz'in bir Türk denizi olduğunu belirtilmiştir (Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 36).

[501] Azak kalesi elden çıktıktan sonra Kırım'ın ve Karadeniz'in muhafazası için Kerç (Kerş) boğazı kurbinde Akıntıburnu denilen mahalde ve Taman adası önünde Kızıltasköyü ile Azak denizi yani Kerç ile Taman arasında (Tem-ruk) nam mahalde Yenikale adında yeni bir kale inşa edilmişti (Mühimme 114, s. 136 ve 202, sene 1114 Zilhicce - 1708 Mayıs).

[502] Ruslar burada Kamanka veya Kamanko isminde büyük bir kale yapmışlardı (Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 306

[503] Zinkeisen, c. 5, s. 354 ve ondan naklen Prof Cemal Tukin'în. (Osmanlı imparatorluğu devrinde Boğazlar meselesi), s. 32.

[504] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 8, sene 1115 Safer - 1703 Haziran

yeni hükümdar III. Ahmed de hem cülusunu bildirmek ve hem de aynı şikâyeti tekrar eylemek üzere Rus Çarı'na ikinci, bir nâme yollamıştır[505].

Rus Çarı Petro bu nâmelere sudan cevap vermiş ve îsveç ile harb etmesine rağmen Azak denizindeki faaliyetini durdurmamıştır.

Hudut faaliyetini dikkatle takip eden hükümet, Kırım hanından ve hudut muhafızlarından Rusların harekâtı hakkında malûmat alarak Rusların maksadını anlayıp ihtiyatlı bulunmakta olmakla beraber, aynı zamanda Ruslar da Nogay'larla Koban' ların taarruz ve tecavüzlerinden şikâyet etmekte idi[506].

İsvec Rus Harbi Esnasındaki Durum

Çar Petro, her ne suretle olursa olsun Karadenizce ve İstanbul yoluyla Akdeniz yani Avrupa sularına geçemiyeceğini anlayınca, kendisi içinen kestirme yol olarak Baltik denizi vasıtasiyle Avrupa ile teması elde etmek istedi; fakat Baltik denizinin doğusu yani Rusya tarafı tamamen İsveç'e aitti; yine bu denizin sahillerinin çoğu . ve Baltik boğazı da isveç'in elinde idi. tsveç kıratlığı buralarını Ruslarla Lehliler ve Danimarkalılardan aldığından, Petro bu denizden Avrupa'ya bir pencere açmak istedi ve bu sırada yeni isveç hükümdarı onsekiz yaşındaki XII. Şarl'ın (Demirbaş Şarl) tecrübesizliğinden istifade etmek istedi; fakat yalnız başına bu işi başaramıyacağı için isveç'e hasım olan I^ehistan kiralı II. Ogüst ve Danimarka kiralı IV. Frederik ile de ittifak yaparak 1700 senesi Ağustosunda taarruza geçtiler.

Petro, isveç'e karşı açtığı muharebede muvaffakiyetsizliğe uğradığı sıralarda Osmanlı hükümetini gücendirmek istemiyerek nâmelerinde tatlı *-dil kullanmakta fakat aynı zamanda ortodoks mezhebi hâmiliğini göstermek istiyerek hükümetçe Rumlardan alınıp Fransızlara verilen makamât-ı mubareke imtiyazının Rum ortodoks patriğinin teşvikiyle yine Rumlara verilmesini rica etmekte idi[507].

---

[505] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 36, sene 1115 Cemaziyelevvel (1703 Eylül).
[506] Mühimme defteri, numara 115, s, 114, sene 1119 Cemaziyelâhır sonları
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/176-178
[507] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 174.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/178

Osmanli-Rus Harbi

Osmanlı vekayii kısmiyle Osmanlı - îsveç münasebetleri kısmında beyan edildiği üzere, Poltava muharebesinde mağlûp olan İsveç kiralı, Osmanlı hududuna girip devlete iltica etmişti. Bunun üzerine Çar Petro, isveç kiralı ile Kazak hatmanı Mazeppa'nın kabul edilmelerinden dolayı Ozi muhafızı ve Babadağ seraskeri Yusuf paşa'ya nıektub gönderip hâdiseyi protesto ve Osmanlı kumandanını sulhu bozmakla itham etmişti[508].

Yusuf paşa, elçileri yanına getirterek Rus askerlerinin İsveçliyi takip edip huduttan otuz altı saat içeri girdiklerini ve misafiri memleketimiz içinde bastıklarını beyan ile bu hale karşı her veçhile şikâyet bize âid iken kendi sulh bozgunluğunuzu örtmek için dâvaya kalkıyorsunuz diyerek elçileri geri çevirmiştir[509].

Petro, Osmanlılarla harbe karar vererek Türkiye idaresin-İ Ortodoks reayayı (Rum, islâv, Eflâk, Boğdan'lıları) metbulan aleyhine tahrik ile Türklerle yapacağı muharebede dahilî isyanlardan istifade etmek istedi; hattâ muharebeden evvel Eflâk, Boğdan voyvodalarını kendisine celb etmeğe muvaffak oldu, sonra da Osmanlı devletine bir nota vererek isveç kiralının Türkiye'den çıkarılmasını, aksi takdirde Lehistanla birlikte harekete geçeceğini bildirdi (1121 Zilhicce sonu -17 Ocak 1711). ikinci defa vezir-i azanı bulunan Baltacı Mehmed paşa sadaretinde Rusya'ya harb ilân olunarak- Rusya'daki Osmanlı tüccarlarının selâmetle avdetleri için Rus elçisi yetmiş kadar adamiyle Yedikule'de nezaret altına alındı[510].

Baltacı, Prut kenarında kuşattığı Petro'yu sulhe mecbur edip Hoşgeldi mevkiinde 6 Cemaziyelâhır 1123 12 Temmuz 1711 de yapılan muahede mucibince Azak kalesi bütün levazı-matiyle geti verilecek,

---

[508] Hemhudud devletler sulh halinde bulunulurlarken hudud münazaa ve ihtilâfları o devletlerin hudud kumandanları vasıtasiyle halledildiği için Çar Petro bundan dolayı Yusuf Paşa'ya mektub göndermiş ve o da ehemmiyetine binaen keyfiyeti İstanbul'a, arzederek talimat istemiştir

[509] Raşid Tarihi* c. 3, s. 310, sene 1121

[510] Vezir-i âzam Avusturya başvekiline gönderdiği mektupta "Çar-ı müşarünileyh suret-i zahirde dostluk iddiasını müştemil kelimat-ı masmıa ile devlet-i aliyyeyi iğfal edib alelgafle Memâlik-i Islâmiyeyi istilâ edeceğine iştibah kalmamağla... bu sefer ve hareket nıücerred memâlik-i devlet-i âliyyeden defi sâil için olup zımnında tevsi-i bilâd veyahut bir ahar murad mülâhazası olmadığı..." beyan edilmiştir (Nâme-i hümâyun defteri 6, s, 206 ve Raşid Tarihi, c. 3, s. 344). Bu sırada imparator da Rakoçi isyanı jle meşgul olduğundan hariçle uğraşacak durumda değildi.

hudutta da 1700 muahedesinden sonra yaptıkları kaleler yıkılacak ve Ruslar İstanbul'da, daimî elçi bulunduramıyacaklar ve îsveç kiralının memleketine gitmesine mâni olmıyacaklardı. Petro muahede akdini müteakib siyasî vaziyetler gözliyerek Azak kalesinin geri verilmesi işini uzatarak vakit kazanmak istemişti[511].

Prut Muahedesinin Tadilleri

Car petro kurtulduktan sonra,yukarıda söylediğimiz gibi, muahede maddelerini tatbik etmemek için vesileler ve bahaneler arayarak işi uzattı ve bu hal Osmanlı hükümetinin Rusya'ya karşı iki defa harb hazırlığı yapmasına sebep oldu ise de, Felemenk ve İngiltere devletlerinin araya girmeleriyle nihayet 1125 H. - 1713 M. de yeniden görüşülerek Prut muahedesi on bir madde üzerine tespit olunarak Azak ve Tayfan teslim alınıp Rusların Azak denizinden elleri kesildi.[512]

Yeni ihtilâflar

Prut muahedesi Edirne'de tadil suretiyle yenlendikten sonra gerek Kırım ve Kafkasya taraflarında ve gerek Rusların bu muahede ahkâmına aykırı olarak Lehistan'daki vaziyetleri sebebiyle iki taraf arasında ihtilâf eksik olmuyordu, Ruslar Kafkasya'ya, yerleşmek için faaliyette bulunarak Osmanlı nüfuzu altında bulunan Kobartay''\arı kendi tebaasından saymış[513] ve diğer Kafkas kavimlerini kendisine celb için Aleksandr Çerkaski'yi o tarafa göndermişti. İşte bu haller Osmanlıları Ruslarla çarpıştıracak bir durum arz etmeğe başlamıştı.
Petro, İsveç'teki muharebesinden dolayı Türklerin taarruzlarından emin olmak istedi. Aynı zamanda Pasarofça muahedesini müteakib Avusturya (Alman) imparatoriyle, müttefiki olan İngiltere'nin Rusya aleyhine Türkleri tahrik etmelerini önlemek için İstanbul'a, acele Aleksi Daskov adında[514] bir elçi yolladı (1131 Receb — 1719 Haziran[515]

[511] JVâme defteri 6 (Çarın 1123 Zilkade ve 1711 Aralık tarihli nâmesi
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/179-180
[512] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/180
[513] Halbuki Ruslar 1118 H. -1706 M. de Kobanh'ları Türk ^hâkimiyeti altında kabul ederek bunların taarruzlarından şikâyet etmişler ve hükümet de tahkikat yapılmak üzere o tarafa bir memur gönderdiği gibi Kırım haniyle diğer bir paşayı da memur etmişti (Mühimme 115, s. 144).
[514] Nâme defterinde, Aleksiyo Daçkov'dur

Bu tarihlerde yani 1719 da Rusya ile îsveç arasındaki muharebe hâlâ devam ediyordu. İngiliz elçisi Stanyen bir gün vezîr-i azamla görüşerek çarın İsveç'ten ağır isteklerini ve Lehistan üzerindeki vaziyetini beyan ile Ruslardan şikâyette bulunmuş, bu söze karşı vezir-i âzam da Osmanlı hükümetinin bu işlere sükûnetle seyirci kalmak istediği cevabını vermiştir. Bu mukabele üzerine İngiliz elçisi Alman (Avusturya) imparatoriyle İngiltere hükümetinin Lehistanla müştereken akdettikleri muahedeyi gösterdi ve Rus elçisi Daskov'un uzun müddet İstanbul'da, kalmasından şikâyet etti ve Rusların Osmanlı tebaası olan Rumları tahriklerinden bahis ile Osmanlı hükümetinin Ruslara karşı şüphesini celbetmek istediyse de, hükümet Avusturya harbinden n^addî ve manevî zararla çıktığından, sulh ve sükûnu çok seven D ama d İbrahim paşa İngiliz elçisinin tahrikine yanaşmadı ve nihayet Fransa elçisinin tavassutiyle Ruslarla Prut muahedesinin yine bazı maddelerini tadil eden bir anlaşma yapıldı.
Bu anlaşmalardan birisi, Rusların Kırım hanlarına vermekte oldukları verginin kaldırılması ikincisi, Rus elçisinin daimî surette tstanbuVda ikameti ve üçüncüsü de. Lehistan'ın haklarının ve kanunlarının muhafazası için her iki devlet kuvvetinin Lehistan'a girebilmesi idi. Bu son anlaşma 15 Muharrem 1133 - 16 Kasım 1720 de yapıldı[516]

İran Vaziyeti Dolayısıyle Olan İhtilâf

Prut muahedesinin bu son tadilinden sonra Afgan îran muharebesinde İran'ın fena durumundan istifade etmek isteyen Osmanlı hükümeti, Hazer denizi taraflarına inmek isteyen Ruslarla uyuşarak çarla, altı madde ve bir hatime üzerine 1724 senesinde bir anlaşmaya varmıştır ki, bunu Osmanlı vekayii kısmında görmüştük.

---

[515] İsveç - Rus muharebesi ve Pasarofça muahedesinin akdi üzerine Devlet-i Aliyyenin meşagil-i harb ve kıtalden hâli olduğundan şayed tesvil-i âda ile (yani Avusturya ve İngiltere'nin teşvikiyle) Moskov memleketi üzere sefer ve hareket kasdinde olalar deyu... Tecdid-i sulh-ı dîrîn ile bu hâtırayı defî daiyesini derpiş etmeğin sulhte sabit kadem olduklarını ispat için nâme ile elçi irsalinde müsaraat ve istical eylediler, evasıt-ı şehr-i merkumda (1132 Receb) UtanbuVâ vasıl olup mâh-ı merkumun yirmi yedinci günü sadr-ı âzam hazretleri delaletiyle padişah tarafından kabul edilmiştir (Raşid, c. 5, s. 162).

[516] Prut muahedesinin değişen diğer maddeleri isveç kiralının memlekete dönmesi ile Azak kalesinin tunç toplarının teslimi maddeleri olup daha evvel kıral memleketine dönmüş ve toplar da teslim edilmiş olduğundan ahidnâme-i bu maddeler de kaldırılmıştır (Rus ahidnâmesi defteri, s. 55).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/180-181

Filhakika Osmanlı devleti, İran'dan bir hayli yer alarak ilk senelerde büyük başarılar elde etmiş ise de Tahmasb Kulu-han. ismiyle meydana çıkan Nâdir Han'a karşı mağlûb ola ola işgal ettiği yerleri terke mecbur olmuş ve bundan başka muharebe Osmanlı topraklarına intikal edip Nâdir Han tarafından Bağdad muhasara edilmişti.

Bu vaziyet üzerine Osmanlı hükümeti Kırım hanı Kaplan Giray'm Kafkas yoluyla acele İran üzerine yürümesini ve bu «uretle Nâdir'i Bağdad üzerinden çekmeyi düşünerek emir ver-nÜş ise de, İstanbul'daki Rus orta elçisi Nepluef, Koban ve Dağıstanlın kendilerine âid olduğunu beyan ile bu teşebbüsü protesto ile Kırım hanının Koban yoluyla Dağıstan taraflarına geçmesine itiraz etmişti. Bu suretle Osmanlı - Rus münasebetleri gerginleşmiş ise de, İran harbinden çok yıpranan Osmanlı devleti ileri gitmedi ve Kırım hanı da yerine döndü[517]

Lehistan Kıratlığı Dolayıeiyle Olan İhtilaf

1733 senesinde Lehistan kiralı II. Osüst vefat etmişti. Buraya getirilecek kıral için Fransa ile ihtilâf Rusya ve Avusturya ayrı ayrı namzedler ileri sürdüklerinden Avrupa'daki siyasî durum nezaket kesbetmişti.

Fransa kiralı kayınpederi olan sabık Lehistan kiralı îsta-nislas Leçinski'yi ve Avusturya ile Rusya da Saksonya prensi ve II. Ogüst'ün

[517] Kırım Hanı'nın Dağıstan yoluyla îran üzerine hareket edeceği vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa tarafından Rus'başvekili Osterman'a yazılmıştır. Osterman bu mektuba 1 Temmuz 1735 tarihli mektubiyle cevap vermiştir ki hülâsası şöyledir :

Kapı kethüdamız (orta elçimiz) vasıtasiyle Kırım Hanı'nın Tatar askeriyle Dağıstan yolundan Tahmasb Han üzerine aceme tâyin olunduğu ve bu münasebetle ehl-i îslâmdan blan Dağıstan Hanı ile birlikte Acem üzerine gidecekleri bildirilmiş ve Kırım Hanı'nın geçişi esnasında Ruslar tarafından bir tecavüz olmazsa Kırım Hanı'na da katiyyen tecavüzi bir harekette bulunmamalarının bildirildiği yazılmıştır.

Mektubunuzun mündericatım kıraliçeye arzettim. Dostane inha olunur ki Devlet-i Aliyye ile Rusya arasındaki müebbed sulh hiç bir surette değişemez. Kırım Hanı'nın Dağıstan'a, gitmesi hususunda Devlet-i Aliyyenin acele karar vermesi kıraliçenin hayretini mucib olmuştur. Hususiyle Devlet-i Aliyye tara-fından reayalığa kabul edilen Dağıstan ahalisi ötedenberi Rusların reayasıdır. Acem hükümeti dahi bugüne kadar bunlara dair hiç bir iddiada bulunmamıştır. Bundan dolayı Devlet-i Aliyyenin Dağıstan halkiyle alâkadar olması doğru değildir. Devlet-i Aliyye ile Rusya arasındaki anlaşma mucibince Osmanlı hududu Şirvan eyâletinden oraya- kadar uzanmaz. Bundan dolayı Devlet-i Aliyyenin Dağıstan ahalisine karışması doğru olamaz. Denildikten sonra İran ile Osmanlı devleti arasındaki muharebede Rusya'nın tarafsızlığından bahsolu-narak Tatarların Dağıstan yoluyla geçmesinin men olunacağı ümidi izhar edilip hilafı zuhur ederse çariçenin kendi memleketini ve reayasını sıyanete mecbur kalacağı ve iki devlet arasında fitne tahrik edenlerin sözlerine ehemmiyet verilmemesi ve müebbed sulhun devamı ümidi izhar olunmuştur (Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 393).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/182

oğlu III. Ogüst'ü namzed gösterdiler; Rus çariçesi Anna, kuvvet sevkederek Ogüst'ü zorla kıral intihap ettirdi. Bunun üzerine Avusturya'ya harb açmak isteyen Fransa, Osmanlı hükümetini de Rusya'ya muharebeye teşvik etti; fakat Osmanlı hükümeti İngiltere ile Felemenk devletlerinin tavassutları üzerine harbe girmiyerek Prut muahedesinin meriyette olan hükmüne istinaden Rusların Lehistan işine müdahalelerini protesto etmekle iktifa etti[518].

Osmanlılara Karşı Rusya, Avusturya İttifakı

Rusya, Osmanlı devletinin İran muharebeleri dolayısiyle pek ziyade yorgun olduğunu fırsat bilerek Karadeniz'e inme: plânını tatbike kalktı; bunun için,çok zaman evvel yani 1726 M. de Osmanlı devleti aleyhine Avusturya devleti ile yapmış olduğu gizli ittifakı tatbike vesile arıyordu; böyle bir vesile Avusturya tarafında yoksa da Kırım, ve Kafkas taraflarında vardı; nitekim, daha yukarıda görüldüğü üzere, Kırım hanının Kof' fcasya'ya geçmesi işine manı olmak isteyen Ruslarla bu tarafların onlara ait olmadığını ispat ve müzakere için Vişniyako-ismindeki Rus elçisi îstanbula gelmişti.İşte bu ihtilâf müzakere olunduğu sırada gerek bu elçi ve gerek selefi Nepluef taraflarından Osmanlı devletinin vaziyeti ve zaafı hakkında çar hükümetine yazılan kâğıtlar üzerine Ruslar ansızın Azak kalesiyle Kırım üzerine taarruza geçtiler (1148 Zilhicce-1736 Nisan).

Ruslar, taarruzdan evvel Balkanlardaki ortodoks Osmanlı tebaasının metbuları aleyhine isyan edeceklerini ümit etmişlerdi; fakat böyle olmadı. Osmanlı hükümeti Rusların bu hareketini protesto ettiyse de, Rus başvekili Osterman muharebe mesuliyetini Osmanlı hükümetine yüklîyerek, bunun esbabına dair 12 Nisan 1731 tarihli mufassal bir mektubu vezir-i azama gönderdi [519].Osmanlı devleti derhal harbe atılmıyarak Fransa, İngiltere, Avusturya, Felemenk ve Venedik

[518] 1133 Zilhicce ortaları ve 1721 Ekim tarihiyle Moskovluya verilen ahitnamenin ikinci maddesi mucibince Ruslar, bu ahitnameden iki ay sonraya kadar Lehistan'daki askerlerini tamamen çekmeği ve hiç bir bahane ile orada kuvvet bırakmamağı ve Lehlilerin işlerine karışmamağı ve Pomeranya'ya yardım etmek için Lehistan'a âid topraklardan geçmemeği kabul ediyorlardı. Yine bu madde mucibince Rusya ile îsveç arasında Lehistan topraklarında muharebe olursa muharebeden sonra her iki devlet Lehistan'daki kuvvetlerini çekeceklerdi. On üç madde ve bir hatimeden ibaret olan bu muahedenâme Prut muahedesinin en son tadil edilmiş şeklidir (Nâme defteri 1, s. 10).

[519] Nâme defteri'nde on büyük sahifelik yer tutan bu mektub Karlofça muahedesinden İtibaren geçen hâdiseleri Rus başvekilinin görüşü olarak izah etmektedir (Nâme defteri 7, s. 410 ilâ 471

hükümetlerine müracaat ile tavassutlarını istedi ve Fransa Başvekili Flöri'nin tavsiyesiyle SRusya ve müttefiki olan Avusturya ile Niemirev'de anlaşmak i^ediyse de, bunlar pek yüksekten attıkları için anlaşma olmadı. Çünkü Ruslar Azak kalesini isteyerek Kırım'ı da nüfuzları altına almayı ve Karadeniz'de seyrü sefer yapmayı musirren taleb ettiklerinden uyuşulamıyarak Rusya ve Avusturya'ya karşı muharebe oldu.Avusturya iyi bir sille yedi ve Fransa'nın tavassutiyle Ruslardan ayrılarak sulh. yaptı ve bu «ırada Osmanlı - îsveç ittifakını haber alan Ruslar da sulhe yanaştılar; Belgrad muahedesiyle Azak kalesinin istihkâmları yıkıldı ve Rus gemilerinin ne Azak denizinde ve ne de Karadeniz'de gezmelerine müsaade edilmedi (1152 H.-1739 M.).Belgrad muahedesini müteakib büyük elçi olarak Rusya'ya gönderilen Ümnî Slehmed paşa, 1740 da Rusya'ya vardığı zaman Rus çariçesi Anna vefat etmiş ve yerine henüz iki yaşında bulunan I va n 'in hükümdar olduğunu haber vermesi üzerine Anna'ya hitaben gönderilen nâme-i hümâyun değiştirilerek Ivan adına yeni nâme yollandı (Î154 H. -1741 M.)1154 te sabık İstanbul kadısı Mehmed Esad ve reis-ül-küttab Mehmed Ragıb Efendi'ler[520] ile Rus elçisi Roman-zof arasındaki müzakere neticesinde Belgrad muahedesine zeyil olarak üç madde ve bir hatime üzerine aktedilen bir anlaşmanın birinci maddesi mucibince badema yazılacak nâmelerde Rusya hükümdarlarına imparator diye hitab edilmesi kabul edilmiş[521] ve bu kayıtla Rusların Belgrad muahedesi hilâfına şimdiye kadar tatbik etmedikleri Azak kalesinin yıkılması temin edilmiştir[522].

Ruslar asıl emelleri olan Karadeniz serbestisini ele geçirmek için çariçe Elizabet ve II. Katerina zamanlarında teşebbüse geçtilerse de muvaffak olamadılarIII. Osman'ın cülusunu tebliğ için 1168 H. - 1755 M. de Derviş Mehmed ve III. Mustafa'nın cülusunu bildirmek üzere de 1171 H. -1757 M. de Şehdî Osman Efendi elçi olarak Rusya'ya

---

[520] Esad Efendi, daha sonraları şeyhülislâm olan OUİHV^J Lehcet ül lügat ile jL'Vl <-Etrabülasar ismiyle musiki ustadlarının tercümei hallerinden ve eserlerinden bahseden telif sahibi olup Ragıb Efendi de meşhur âlim ve şair Sadr-ı âzam Koca Ragıb Paşa'dır.

[521] Tadil maddesinde "taraf-ı hümâyunumdan ve ahlâf-ı maali ittisaûm-daıı ve devlet-i âlİyyem tabilerinden hâlâ Memâlik-i Rusya hükümdarlarına fimâbâd alttevali ahlâflarına imparatorluk elkabı verilip ve hanedanına imparator hanedanı itlâk olunup vaki olan muhaverat ve tahriratta imparator elkabı merasimine riayet oluna) denilmektedir (îzzi, varak 121b

[522] Belgrad muahedesine zeyil olan bu üç maddelik anlaşmanın tarihi 27 Cemaziyelâhır 1154 ve 27 Ağustos 1741'dir. Rusların muahede ahkâmına riayet etmemelerinden dolayı Osmanlı hükümeti Rusya'yı Fransa hükümetine şikâyet etmişti

gitmişlerdir. Daha sonra yani 1178 H. - 1764 M. de II. Katerina'nın cülusunu tebrik etmek üzere sipah kâtibi Derviş Efendi orta elçilikle Rusya'ya gönderilmiştir[523]Belgrad muahedesinden sonra İstanbul'a gelen Rus daimî elçilerinden Vişniakof .1745 de ve Neplöyev de 1750 senesinde İstanbul'da, vefat etmişlerdir. Neplöyev'in yerine Obreskov gelmiş olup Tatarlardan şikâyeti havi hükümete bir nota vermişti; fakat buna karşılık olarak Kırım hanı da Ruslardan şikâyet ediyordu.1182 H. - 1768 M. Osmanlı - Rus harbine kadar olan iki devlet münasebatı hudut kalelerine ve yeni Sırbistan denilen Dinyester nehrinin kuzeyindeki araziye ve Tatarlardan ve Tatarların da Ruslardan şikâyetlerine inhisar ediyordu. Osmanlı hükümeti, Rusların muahede ahkâmına aykırı hareketlerini Fransa ve Avusturya elçilerine havale ile hakkaniyet ve insaflarına müracaat ediyor ve bu hususta muahede hükümlerini tetkik eylemelerini istiyordu[524].Rusya ile açılan 1768 seferi Osmanlı vekayii kısmında etraflı olarak gösterilmiş olduğundan burada tekrarlanmadı.

Karadenızın Türkiye İc Denizi Olmaktan Cıkışı

Osmanlı ordu ve donanmasının mağlûbiyetleri neticesinde 1188 Cemaziyelevvel 21 - 1774 Temmuz 12 de aktedilen Kaynarca muahedesiyle Koban ve Yedisan Tatarlarına serbesti verilip Azak denizini kapayan kaleler, ve bu arada Kerç, Yeni-kale ve Kefe'nin elden çıkması Karadeniz'in kısmen kuzeyinde Osmanlı hâkimiyetine son vermiş ve Rusların Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret gamileri gezdirmeleri kabul edilmişti. Rusların Osmanlı devletinin çok düşük ve yorgun vaziyetinden istifade ederek Kaynarca muahedesinden sonra da baskılarını arttırdılar, Kırım'ı ilhak ettiler. Aynahkavak tenkihnâmesini yaptırdılar; 1197 Receb -1783 Haziranda seksen bir madde üzerine akdettikleri ticaret muahedesiyle mühim imtiyazlar elde ettiler.

Kırım'ın elden çıkması bir türlü hazmedilmiyordu. Bu senelerde Avrupa'da Rusya - Fransa - Avusturya ve buna mukabil ingiltere - Prusya ve Felemenk olarak karşılıklı iki grup teşekkül etmişti. Bir islâm

[523] Vasıf Tarihi, e. 1, s. 381,
[524] IJammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 159, 160

ülkesi olan Kırım'ı kurtarmak isteyen Osmanlı hükümeti, yapılan teşviklerle ikinci grup tarafına meyletti ve ingiltere ve Prusya'nın yardım vaidleri ve tahrikleriyle acele olarak Ruslarla harbe girildi ise de Rusların müttefiki olan Avusturya'nın da harbe iştiraki üzerine Osmanlı devleti müfkil duruma düştü. Bunlara karşı Prusya ile isveç arasında askerî ittifaklar yapıldı ve İngiltere harbe iştirak edecek gibi göründü ise de bunu yapmadığı gibi Fransa inkılâbı dolayısiyle inkılâpçılara karşı Ruslarla anlaştı ve Osmanlı hükümetini Ruslarla Dinyester nehri hudut olmak üzere sulhe icbar ile tehditte bile bulundu. Osmanlı Prusya ittifakı Ziştovi muahedesiyle Avusturya'yı Rusya'dan ayırdığı gibi Osmanlı - tsveç ittifakı da Rusların Ballık denizinden Akdeniz'e gelmelerine mâni oldu.

Kırım geri almak için harbe atılan Osmanlı hükümeti, külliyetli asker ve hazine ve Özi gibi çok mühim bir eyâleti ve Kafkas kıtasında da bazı mahalleri ve oradaki hâkim nüfuzunu kaybettikten sonra Yaş muahedesiyle harbe son verdi (1206 H.-1791 M.). Rusya bu muahede ile Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları, Gürcü Hanlığı üzerinde de bir nüfuz ve müdahale hakkı elde etmişti, Yaş muahedesinin yedinci maddesi gereğince Rusların Akdeniz'de gezen tüccar gemilerine ve tebaasına garb ocakları tarafından yapılacak taarruz ve zarar ve ziyanı ocaklar Ödemez-lerâe bunu Osmanlı hükümeti Ödeyecekti.

Onsekizinci asırdaki Rus Hükümdar ailesi

Aleksi -1645—1676

V. Yuvan 1682—1696

Büyük Petro

zevcesi I Katerina 1725—1727

Anna x 1730—1740

Katerina 2

Anna a

VItvan 4 1740—1741

Anna Elizabet Aleksi

1741—1762 1718

III. Petro = Zevcesi II.

1762 Kterina ö n. Petro

1762—1796 1727-1730 I.Pol 1796—1801[525]

[525]Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/186-187

XVIII. ASIRDA OSMANCI - LEH MÜNASEBATİ

Kıral Mihal'in yerine Lehistan kiralı intihap edilmiş olan Leh hatmanı Jan Sobyeski 1696 da vefat etmiş ve yerine Saksonya elektörü II. Ogüst kıral intihap olunmuştu (1697). Karlofça muahedesi imzalandığı sırada Ogüst Lehistan kiralı bulunuyordu

1699 da Karlofça muahedesine kadar, Osmanlıların kuzeyindeki devletlerin ehemmiyetlisi olan Lehistan, kazakları tahrik ve Boğdan voyvodalarını himaye ve el altından onlara yardım etmek ve huna benzer vaziyetler ihdasiyle Osmanlı devletiyle çekişmeden hali değildi; hattâ bu haller iki devlet arasında müteaddid harblere de sebep olmuştu.

Karlofça muahedesinden sonra ise XVIII. asır boyunca zayıf düşen Lehlilere karşı Osmanlı hükümeti evvelki siyasetinin aksi istikameti takibe başladı; yani evvelce düşman ve tehlikeli bir komşu bildikleri Lehlileri bir dosttan daha ileri olarak himaye edici vaziyet aldılar; buna da sebep, büyümekte ve Orta Avrupa'ya ve Osmanlı hudutlarına doğru sarkmakta olan Ruslara karşı korunmak ve bu suretle Türkiye hudutlarını muhafaza altında bulundurmak kaygusu olmuştur.

Filhakika XVIII. asırda Rusların Lehistan işlerine ve bil-^hassa Leh kiralı intihabına müdahaleleri dolayısiyle Osmanlı -Rus siyaseti çok defa mücadeleli geçmiş ve hattâ Prut muahedesine Rusların müdahalelerini önlemek üzere madde konmuş (1761) ve hattâ daha sonraki tarihlerde de Lehistan meselesinden dolayı Ruslarla ihtilâf eksik olmamıştı.

Lehistan hakkında bu kısa mukaddimeden sonra Karlofça muahedesinden sonraki vaziyete şöyle kısa bir göz atalım :

Karlofça muahedesini müteakip* 1110 Zilkade - 1699 Haziranda müsalehayı havi ahidnâmeyi almak üzere Helm Stanis-lav Rzevuski ismindeki Leh orta elçisi padişahın bulunduğu Edirne'ye geldi ve getirdiği nâme ve hediyeyi takdim etti. Bundan altı ay sonra dört beşyüz kişilik kalabalık bir maiyetle Leh büyük elçisi Lesçinski geldi; 5 Mayıs 1700 de pâdişâh tarafından kabul edilen büyük elçiye çok ikram gösterildi. Bunun işlerinden önemlisi hudut tashihi meselesi idi; görüşülerek tespit edildi ve elçi, işin bitirerek avdetine müsaade

olundu ise de pâdişâh taradan kabul edilmeden gitmek istemedi ve arzusu yerine getirildi ve böylece Lehistan'la münasebat samimî olarak devam etmeğe .başladı.

II. Ogüst tarafından 1704 Ağustosunda Yaroslav şehrinden gönderilen nâmede Lehistan'da kendi aleyhine olan cereyanlara ehemmiyet verilmemesi ve sabık tersane emini İbrahim Ağa ile gönderilen dostluk nâmesine itimadı olduğu ve dostluğun devamına çalışacağı beyan ve Lehistan vaziyeti dolayısiyle Kırım hanına malûmat verilmesi rica olunuyordu. II. Ogüst;

Osmanlı - Leh dostluğunu muhafaza için ertesi sene Gurski adında bir elçi yollamıştı; fakat yine aynı sene içinde

mezaliminden bıkan Lehistan halkı kendisini ve maiyetinde olan Saksonya askerini Rusya'ya kaçmağa mecbur etmişler ve yerine Jan Sobyeski'nin oğlu Jakob'ı kıral intihab etmek istemişlerdi.

Lehistan'daki bu hâdiselerden haberdar olan II. Ogüst,

Kamaniçe kalesini Ruslara vermek suretiyle çarın yardımını temin etmek istediği Osmanlı devleti tarafından haber alınmış olduğundan, hududa kuvvet sevkedildiği gibi donanma da kap-tan-ı derya Abdurrahman Paşa ile Karadeniz'e çıkarılmıştır (1117 H. -1705 M.)[526].

II. Ogüst tarafından 14 Mart 1705 de Saksonya'da Dres-ctan'den gelen bir nâmede dostluğundan bahsedildikten sonra durmanı olan İsveçlilerle mücadelesi sebebiyle bazı Lehlilerin kendi aleyhine hareketlerini yazarak 1704 deki nâmesi gibi vaziyetin Kırım hanına da bildirilmesi rica olunmakta idi. Yine Ogüst aynı sene sonunda yani Aralık ayında Grodno kalesi kurbindeki mahalden Françeskos Sperenger nanıındaki elçisiyle gönderdiği nâmesinde de aleyhindeki hâdiselere ehemmiyet verilmemesini ve ileri gelenlerin* kendisine taraftar olduklarını ve şayet aleydarlarmdan elde edilen olursa tevkif edilip bu hususların Kırım haniyle Boğdan voyvodasına da yazılmasını rica etmektedir .

Cereyan eden hâdiseler ve kiralın memleket haricinde bulunması sebebiyle II. Ogüst'ün bu son nâmesine karşı hükümet, gelecek olan Lehistan büyük elçisi ile cevap verileceği ve acele cevap verilmesini icap ettirecek ortada bir mesele olmadığı yolunda mukabele

[526] Raşid, c. 3, s. 172. Hammert kaptan-ı derya Abdurrahman paşa'run Jouvin de Mazarques adında bir Marsilyalı olduğunu yazar (Almanca tab% c. 7, s. 113).

ederek Lehistan vekayiinin inkişafını beklemekte idi.

Baltık denizini hemen bir İsveç gölü haline getirmiş olan isveç devletine karşı Baltık denizine sahil olan devletler arasında Lehistan kıralhğı da vardı. Bunun için Baltık denizine çıkmak isteyen Rusya, Lehistan ve Danimarka ile İsveç aleyhine ittifak ederek yeni cülus etmiş olan genç İsveç kiralına harb açtılar.

isveç kiralı bunları mağlûb ettiği sırada Lehistan'ı da II. Ogüst'ün elinden alarak Lehistan asızadelerinden Stanis-las Leçinski'yi zorla kıral intihab ettirdiği gibi II. Ogüst'ü de Altranstadt muahedesiyle Lehistan kırallığmı terke mecbur etti (1706).

Stanislas Leçinski 1706 Nisanda Saksonya'dan gönderdiği nâmede II. O g üs t'ün iki sene evvel Lehistan kıratlığından atılarak kendisinin kıral intihap olunduğunu ve sonra güst'ün teşvikiyle Lehistan'da isyan çıkarak Ogüst kendi kıtfallığı için Rus, Kalmuk ve Kazak askerini tahrik eylediğini fakat isveç kiralının yardımiyle Ogüst'ün muvaffak olamıyarak kendi dukalığı olan Saksonya'ya kaçtığını ve orada Lehistan kıratlığından çekildiğini ve bu feragati bir ahidnâme ile imzaladığını bildirmiş olduğundan, Osmanlı hükümeti de Stanislas Leçinski'nin kırallığını tanıyarak gelen elçisiyle 1119 Cemaziyelâhır ihtidaları tarihli (4707 Ağustos) bir nâme ile cevap vermiştir [527].

isveç kiralı XII. Şarl'ın Po/toua'daki mağlûbiyeti ve Türkiye'ye ilticası üzerine Stanislas, Lehistan'dan kaçarak Rusların yardımiyle II. Ogüst tekrar kıralhğı elde etti ve keyfiyeti 12 Kasım 1709 tarihli bir nâme ile Osmanlı padişahına bildirdi[528].

II. Ogüst'ün göndermiş olduğu elçiler, bunun kıralhğı gasbetmesi dolayısiyle Türkiye'de bulunan İsveç kiralının tesiriyle kabul edilmediler. Prut muahedesi aktedildiği sırada Rusların Lehistan işlerine müdahale etmemeleri ve Lehistan'daki askerlerini çekmeleri hakkında muahedeye bir madde konuldu; daha sonra münasebat

---

[527] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 162.

[528] II. Ogüst bu nâmeyi Törn kalesinden yollamıştır. Nâmede şöyle deniliyor: "Biinayetillâhi taâlâ Saksonya vilâyetinde Leh ayanının ve eyâletlerin ve beylerbeğilerin ve kıla zabitlerinin ve hâkimlerinin rey ve ittifakiyle Leb. memleketine rücûa muvaffak olduğum gibi cümlesi ve Litve (Litvanya) askeri ve eyâleti mûtemed adamlar göndermekle sadakat ve itaatlerini izhar eyledikten sonra devlet-i aliyye tarafına Leh kırallığına rücuumuzu ifade ve ilâm mühim görülüp yine bu memlekete rücuumuzdan mabeyinde olan meveddet ve hüccete v binaen zat-ı şevketmakrpnları mahzuz olması tahkikan malûmumuz olmağla etbaımızdan Felçyanos Rakoç'l irsal olumıb sulh ve selâha istihkâm verilmek rica olunur ve bu hususi cümle ittifakiyle büyük elçi gönderip beyan edeceğiz (Rebiulevvel ihtidaları 1122) aynı suretle vezir-i azama da mektub vardır (Nâme defteri 6, s. 199).

tekrar başladı.

1135 H, - 1722 M. de büyük elçi olarak İstanbul'a, gelen Papiel, Tatarlardan şikâyette bulunduğundan hükümet, bu hususta Kırım hanına yazacağını, bununla beraber hanın idaresinde serbest olduğunu da beyan eyledi; bundan başka Lehistan kiralının tstanbuPda. daimî elçi bulundurması hususundaki teklifi de red olundu.

II. Ogüst'ün 1733 de vefatı üzerine Lehistan kıralhğı işi yine meydana çıkmış ve yapılan intihapta kahir bir ekseriyetle Fransa kiralının kayın pederi ve eski Lehistan kiralı Stanislaslueçinski intihab olunmuş ve bu intihap 22 Eylül 1733 te Osmanlı hükümetine bildirilmiştir.Kıralhktaki bu değişiklik dolayısiyle Lehistan orduları başkumandanlığına Ponyatofski'nin yerine1 Kiyoski Po-t o s ki getirilmişti; P o t o s k i tarafından vezir-i azama gelen mektupta Rusların müsalehaya aykırı olarak kendi namzedleri bulunan III. Ogüst'ü kıral yaptırmak için Lehistan'a asker sokarlarsa Osmanlı devletinin —Prut muahedesi ve muaddeli mucibince— mâni olmasını ve bu hususta Kırım hanına da emir verilmesi rica ediliyordu[529].

X\I. asrın ikinci yarısından itibaren Lehistan kırallığına Rus veya Avusturyalılardan veya onların gösterdikleri namzed-lerden herhangi birisinin intihabının kendisi için tehlikeli olduğunu takdir eden Osmanlı hükümeti^ Lehistan işine müdahale edilmemesi hakkında Avusturya başvekiline mektub göndermiş ise de başvekil Prens Ojen 8 Ocak 1734 tarihli mektubiyle III. Ogüst'ün kıral olmasını istediğini ve bu hususta Ruslarla beraber olduğunu bildirmiştir. Osmanlı hükümeti aynı zamanda Kırım hanı Kaplangiray'a gönderdiği nâmede vaziyeti izah ederek her bir ihtimale karşı Bucak (Besarabya) taraflarına gelmesini bildirmiştir[530]; fakat bu iş Osmanlı devletinin müdahalesine

---

[529] 23 Eylül 1735 tarihiyle Kiyoski'nin vezir-i azama mektubi tercümesi (Nâme 7, s. 340 ilâ 343).

[530] Kırım Hanı'na gönderilen 1146 Cemaziyelâhır ve 1733 Kasım tarihli nâmeden :

Lehli taifesinin Ötedenberi kırallık hususlarının intihab üzere olup irsî olmadığı ve zaafına binaen büyük devletlerin tesiriyle bir tarafa meyledebileceği ve Lehlilerin serbestileri ve kırallığm irsî olmaması Ruslarla yapılan muahedenin ikinci maddesinde gösterildiği beyân edildikten sonra :

Filâsıl Lehli olup mukaddem Leh kırallığından birtakrib ile *&~ hal ve hâlâ Françe pâdişâhının kayın atası olan Stanislas kiralı Lehlü taifesi kırallığa davet eylediklerinden Stanislas'ı tedarîkât-ı kaviyye ile mahalline îsal Fran-çelüye gö're mümkin iken Lehlülerin kadimi serbestilerini muhafaza için ancak dört beş kişi ile irsal ve kıral-ı mesfur dahi intihab yerlerine vasıl ve kırallığa intihab olunup bu hususi cümleden ziyade Moskovlunun memnuniyetini nıucib olmak iktiza ederken uhûd ve şuruta mugayir olarak Leh kırallığmı irsiyete nakl kasdiyle Leh hududuna asker sevk edip bu defa Stanislas yerine müte-veffa Leh kiralının oğlu olan Saksonya dukasını Leh kiralı yapmak istediği anlaşıldığından Lehlülerin

meydan kalmadan tarihte Lehistan veraseti muharebesi diye meşhur olan harbe sebep olmuş ve 1738 deki ikinci Viyana muahedesiyle neticelenerek bazı tâvizler mukabilinde Stanislas k e ç i n s kî Lehistan kıratlığından vazgeçmiş ve Avusturya ve Rusya'nın namzedi olan II. Ogüst'ün oğlu III. Ogüst Lehistan kiralı olmuştur.

Osmanlı hükümeti 1149 Zilhicce -1737 Nisanda yani Viyana muahedesinden evvel reis-ül Küttab Mustafa, birinci ruznameci Ümnî ve sadr-ı âzam mektupçusu Ragıb ve silâhdar kâtibi MeTımed Said efendilerin murahhaslıklariyle Lehistan ile olan aüidöâmeyi yenilemiş ve 1150 iptidalarında (1737 Mayıs) Kap-tan-ı derya müteferrikalarından Mustafa ağa adında birini Lehistan Kiralına elçi göndermiştir

Bu sırada £,ehistan veraseti muharebesi devam etmekte olduğundan, Lehistan'da kıral III. Ogüst'e aleyhdar bir takım boyarlar vardı; bunlar, büyük bir ekseriyetle kıral intihab edilen Leçinski'ye taraftar idiler ve bunların başında da hatman Kiyoski Potoski bulunmakta idi. Potoski bu esnada Osmanlılarla Avusturya ve Rusya arasındaki muharebe dolayısiyle Avusturya ile Rusya'nın tuttuğu kıral Ogüst 'e karşı cephe almış olduğundan, Osmanlılarla ittifak yapmak istiyordu. Osmanlı tarihinde adı Kiyoski Potoski olarak geçen bu Lehistan kumandanı ile bazı Leh boyarları tarafından Gorovski isminde bir elçi gönderilip getirdiği mektub ve şifahi beyanatiyle Rus ve Avusturya devletlerine karşı ittifak teklifinde bulunmuştur. Lehistan hatmanı, mektubunda Leh ayanının müttefikan verdiği karardan bahis ile Avusturya, Rusya ve Saksonya elek-tdrü olup kıral tanımadıkları III. Ogüst'e karşı ittifak teklif ediyor ve Lehistan hududuna Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin yığılarak kendilerine icabında yardım edilmesini istiyordu; bu mektuba göre aynı zamanda İsveç'le de ittifak yapılacağı ve Osmanlı hükümetinin ikraz edeceği üç bin kese akçe ile talim ve terbiyeye muhtaç olan Leh askerinin beşyüz İsveçli zabit ile talim görecekleri yazılıyor[531] ve bundan sonra sekiz madde üzerine tespit ettikleri tedafüi ve tecavüzî ittifak muahedenâ-mesi gönderiliyordu. Bu

serbestilerini muhafaza için Stanislas tarafından mektub geldiğinden Lehlülerin serbestileri müsaleha icabından bulunmağla cenabınızın Akkerman1 da. bulunmanız muvafik görülmüştür denilmektedir (JYâme defteri 7, s. 359).

[531] Mektupta Osmanlı hükümetinin vereceği ödünç paranın Nem^eye tâbi Silezya ve Leh kiralı olan Saksonya herseğinin (elektörünün) memleketlerinden ve Moskovlara tâbi yerlerin işgallerinden sonra oralardan tahsil edilip kapatılacağı kaydedilmektedir (Subhi Tarihi, varak

teklifte şöyle deniliyordu :

1- Osmanlı * Leh ittifakından başka İsveç'in on bin yaya kuvvetiyle Danzig'e asker ihracı,

2- Düşmanlardan alınacak yerlerin Lehlilere verilmesi ve bu suretle Lehistan'ın eskisi gibi müstakil olması,

3- Osmanlı devletinin Lehlilere yaptığı yardım mukabilinde Lehistan'dan toprak istememesi,

4- Osmanlı devletiyle Leh konfederasyonunun bundan böyle ayrılmaz müttefik olmaları,,

5- Osmanlı ordusunun bir müttefik ordusu olarak Lehistan hududunda bulunup zahire hususunda Lehlilere yardımda bulunması.

Vezir-i âzam Yeğen Mehmed paşa, bu tekliflere karşı, bunun Lehistan'ın ileri gelen voyvoda ve boyarlarının karar-Iariyle olup olmadığını anlamak istiyerek bu husus hakkında bütün magnotların imzalarını havi bir senet gönderilirse bunun üzerine tasdikname verilip ittifak yapılabileceğini ve bu suretle asker ve para hususlarında yardım edilerek Lehlilerin ellerindeki yerlerin istirdadına kadar çalışılacağım ve îsveçle yapılacak ittifakı Osmanlı devletinin memnuniyetle kabul edeceğini beyan ederek gönderilen elçi iade olunmuştur.

Bunu müteakip Lehistan kırallığına getirilen III. Ogüst tarafından ve Hotin üzerinden Buğdan'a, gelen bir elçi Osmanlı devletiyle Rusya ve Avusturya arasındaki muharebeye son vermek için tavassutta bulunmağa memur olduğunu beyan etmiş ve keyfiyet Boğdan voyvodası tarafından' hükümete bildirilmiştir. Hükümet bu elçinin tstanbuVa gelmesini istemiyerek verilecek cevabın Boğdan voyvodası vasıtasiyle elçiye bildirileceğini yazmıştır.

Netice olarak, yukarıda yazıldığı* üzere, 1737 deki ikinci Viyana muahedenamesV yle Lehistan meselesi halledilip III. Ogüst'ün Lehistan kırallığı kabul edilmiş olduğundan sükûnet avdet edip dostça münasebet tekrar başlayarak Lehistan işi yeni bir kiral intihabına kadar —adetâ mütareke gibi— sona ermiştir.

III. Ogüst'ün 1177 H. - 1763 M. de vefatı üzerine yeni kıral intihabına kadar Primat denilen Lehistan başpiskoposu kıral vekili olup İstanbul'daki Leh elçisi Staıikiyeviç vasıtasiyle bu vaziyeti bildirip

dostluğun devamını rica etmiştir[532]. Lehistan kırallığı işi yine ihtilâflara ve mücadelelere sebep olarak Rusların isteği üzerine halledilmiş ve filhakika III. Ogüst'ün yerine Ponyatofski ailesinden Stanislas Ogüst kıral intihab ettirilmişti.

Tarihimizin bu dördüncü cildinin birinci kısmında ve dokuzuncu bölümünde "Lehistan meselesi" başlıklı kısımda görüldüğü üzere, Lehistan işlerinde müdahalesini arttıran Rusya Bar Müttefikleri ismi altındaki Leh mukavemet cephesini yıkıp 1182 H. -1768 M. de Osmanlı kuvvetlerini de mağlûp ettikten sonra Prusya ile anlaşarak, 1772 Temmuzunda Lehistan'ın birinci taksimini yapmış ve Lehistan meselesinden dolayı Rusya'ya harb ilân etmiş olan Osmanlı hükümeti bu taksime karşı ses çıkara-mıyacak durumda bulunmuştur.

Bu birinci taksimden sonra Ruslar Lehistan'ın geri kalan kısımlarını da parçalamak istiyerek her cihetten Lehlilere karşı müdahalelerini arttırmışlardı; Kaynarca muahedesinden sonra istiklâllerine darbe vurulan Lehlileri manen takviye için Osmanlı vezir-i âzami tarafından Lehistan başvekiline gönderilen mektupta hükümeti tarafından bir elçi gelirse Osmanlı hükümetinin onu kabul edeceği bildirilmişti.

Bu tekliften memnun olan Lehistan kiralı Stanislas Ogüst (Ponyatofski ailesinden) aradaki dostluğu tekrar tesis ve iki taraf arasındaki ticareti temin isteğini havi 7 Kasım 1776 (1190 H.) tarihli bir nâme ile Karolos Lazopotski Debuska adında bir orta elçi göndermiştir.

Kırım'ı elden çıkarmakla büyük bir teessür duyan Osmanlı hükümeti, Lehistan kırallığmın istiklâlini tasdik ile İstanbul'a. gelen Lehistan elçisini merasimle kabul etmiş ve bu suretle Ruslara karşı Lehlileri kendisine celbeylemek isteyerek münasebeti kuvvetlendirmek maksadiyle Seyyid Numan Efendi adında bir zatı baş muhasebe pâyesiyle Lehistan orta elçiliğine tâyin edip 1191 Rebiulâhır-1777 Mayıs tarihli bir nâme ile Varşova'ya. göndermiştir [533].

Onsekizİnci asırdaki Lehistan Kıralları

Saksonya ailesi Saksonya Elektörü Jorj

---

[532] Hükümet, elçilikle Prusya kiralına gönderdiği Resmî Ahmed efendi'ye talimat verirken, Osmanlı hükümetinin Lehistan'ı devamlı surette himaye edeceğine dair Prusya kiralına teminat vermesini ve hasta bulunan Lehistan kiralı III. Ogüst'ün (Fredrik Ogüst) ölümünde Bab-i âlinin Avusturya ve Rusya müdahalesine tahammül edemiyeceğinin Lehistan ileri (gelenlerine!, söylemesini emretmişti Hammer, c. 8, s. 273). Filhakika Resmî Ahmed efendi Varşova'ya gidip îcab edenlerle görüşmüş ve oradan Prusya'ya geçmesini müte-akib Lehistan kiralı vefat etmiş olduğundan Lehistan'ın felâketli gailesi baş-göstermiştir.

[533] Nâme defteri 9, s. 76, 77 ve Cevdet Tarihi^ c. 2, s. 92, 93.

II. Frederik Ogüst 1697-1704 birinci defa 1709 -1733 ikinci defa
III. Frederik Oğüstr 1733 -1763
Leçinski ailesi Rafae[534] Leçinski
Rus Valilerinden
tstanislas Leçinski [535] 1704-1709
IV. Frederik Ogüst[536]
Pomyatofski ailesi Konstans
Stanislas Ogüst Andre
1764 Vefatı 1795
Josef Ponyatofski [537]

XVIII. Asırda Osmanlı - Avusturya (Almanya) Münasebetleri

1699 da Avusturya (Almanya tmparatoruluğu) ile yirmi madde üzerine aktedilen Karlofça muahedesinden sonra 1127 H.-1715 M. senesinde Damad (Şehid) Ali paşa'nın Mora'yı Venediklilerden geri aldığı tarihe kadar olan otuz seneye yakın bir zaman aradaki münasebat dostça devam etmişti.
1117 H. - 1705 M. de imparator I. Leopold vefat ederek yerine büyük oğlu Jozef imparator olmuştu. Yeni imparator,
hem Karlofça muahedesini yenilemek ve hem de dostluğun temadisini arzu ettiğini bildirmek üzere Rebiulevvel 1118 ve 20 Haziran 1706 tarihinde III. Ahmed'e göndermiş olduğu elçi hem bu hususları temin etmiş ve hem de bazı küçük ihtilâfları halleylemiştir[538].
İmparatora karşı ayaklanmış olan Macar beyzadelerinden Rakoçi'nin, Tököli îmre gibi Osmanlılardan yardım istemek üzere göndermiş olduğu Çaki (Csaki) ve Mihal Teleki adlarında iki adamının elçilere mahsus merasimle Tamışvar valisi tarafından kabul olunması Avusturya elçisinin protestosuna sebeb olmuştu; fakat bu sırada Osmanlı hükümeti Ruslarla harbe atılmak üzere olduğundan

[534] Osmanlı tarihlerinde Nalkıran diye meşhurdur.
[535] Aslen Lehli olup Posnanie Palatini yani vali-i umumisi iken XIII Şarl tarafından II. Ogüst'ün yerine kıral olmuştur.
[536] Saksonya dukası olup 179.1'de kendisine Lehistan kıratlığı teklif edildi ise de kabul etmemiştir. Bonapart'a yardım edenlerden olup Saksonya bu sayede kırallık olmuştur
[537] Ruslar tarafından Polonya generali olmuştur
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/188-197
[538] Raşid Tarihi, c. 3, s. 208 ve Hammer (Almanca nüsha) 7, s. 120, 121.

Avusturya ile bozuşmak istemedi ve sadr-ı âzam ağalarından S a id ağa Avusturya başvekili Prens Öjen'e gönderilerek sulhun muhafaza edileceği hakkında teminat verildi (4 Mart 1711) ve Fransa elçisi Ferriol'un Osmanlı ükûmetini Avusturya aleyhine Rakoçi'ye yardım edilmesine dair olan tahrikine ehemmiyet verilmedi.

28 Safer 1123-17 Nisan 1711 de çiçek hastalığından vefat etmiş olan I. Jozef'in yerine İspanya kiralı bulunan kardeşi VI. Şarl imparator olmuş, hükümdarlığını ve dostluğunu bildirmesi üzerine kendisine de aynı teminat verilmiştir. Osmanlı devleti, Rusya'ya harbe başlamadan evvel sadr-ı âzam 15 Nisan 1711 de Avusturya başvekili Prens öjen'e yolladığı mektupla Rusların sulhu bozduklarından şikâyet eyli-yerek imparatorun tavassutta bulunmasını teklif ettiyse de bu sırada imparator Jozef'in vefatı sebebiyle arzu edilen tavassuta dair bir ses çıkmadı.

Karlofça muahedesiyle elden çıkmış olan Azak kalesiyle Mora kıtasının Osmanlı devleti tarafından geri alınmaları Avusturya'yı telâşa düşürerek intikam alınmak sırası kendisine geldiğini tahmin ile Venediklilerle arasındaki ittifaktan dolayı Mora'mn iadesini Osmanlı hükümetinden istemiş ise de, teklifinin rededil-mesi üzerine iki devlet arasındaki muharebe, Osmanlı kuvvetlerinin mağlûbiyeti ve Pasarofça muahedesiyle neticelenmiştir (1130 H. - 1718 M.). Muahede akdine imparatorun müttefiki olup Fransa'ya karşı harb açmış olan İngiltere ile Felemenk tavassut etmişlerdi.

Pasarofça muahedesinin maddelerinden birisi de Osmanlı hükümetinin Fiyana'da bir şehbender bulundurması maddesi idi. İmparator Türklerin, böyle küçük elçisinin Viyana'da. bulunmasını hoş görmedi ise de Osmanlı hükümetinin ısrarı ve muahedenin sarahati karşısında muvafakate mecbur oldu ve 1725 senesinde Ömer efendi isminde birisi şehbenderlikle Viyano'ya. gönderildi.

1726 senesinde Garb ocaklariyle aktedilecek muahedeye Osmanlı hükümeti tavassut etti. Türk şehbenderinin Viyana'da. bulunmasını istemeyen Avusturya hükümeti türlü müşkilât çıkararak şikâyetlerde bulunilu ye Ömer efendi de bilmukabele Avusturya hükümetinden şikâyet ettıı. Bununla beraber Türk şehbenderi 1732 senesine kadar yedi sene Viyand'da bırakıldıktan sonra geri çağırıldı ve yerine kimse gönderilmedi.

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Rusya ve müttefiki Avusturya ile yapılan ve 1148IJ. - 1736 M. de başlayan muharebede mağlûp olan Avusturya, Fransa'nın tavassutiyle Belgrad'da sulh yapmış ve bu münasebetle her iki taraftan büyük elçiler gidip gelmiştir[539].

1153 H. - 1740 M. de imparator VI. Şarl vefat edip erkek evlâdı olmadığından yerine kızı Marya Terezia imparatoriçe olmuştu[540]. Bunun hükümdarlığını kabul etmiyerek imparatorluk iddiasiyle ortaya atılanlar ile bu muhaliflere yardım edenler, yani Avusturya, Prusya, Bavyera, Saksonya, Fransa ve İspanya arasında sekiz sene sürmüş olan Avusturya veraseti muharebesinde Fransa'nın teşvikine rağmen Osmanlı devleti muharebeye karışmadıktan başka bilâkis harbe son vermek üzere tavassutta bile bulunmuş, ve 1736 da imparator VI. Şarl'ın küçüklüğüne karşı zebunküşlik yapmamak büyüklüğünü göstermiştir.

Marya Tereza'nın musırren ricası üzerine yirmiyedi madde üzerine aktedilmiş olan Belgrad muahedesi "müddeti memdude ile daim ve berkarar olmak" kaydiyle 1160 Receb ve 1747 Temmuzdan itibaren uzatılmıştı[541].

1161 Muharrem -1748 Ocak'ta Avusturya veraseti muharebesinin sonlarında Osmanlı hükümeti imparatoriçe Marya Ter ez a ve zevci Fransuva'ya birer nâme ile ve orta elçi Hattı Hacı Mustafa efendi'yi gönderip aradaki dostluğu teyid eyle-\niştir[542]. îşte imparatoriçenin kötü durumlu olduğu zamanlarda Osmanlı devleti hasmane vaziyet almamış ve bu sayede imparatoriçe vaziyetini kurtarmıştır[543]

---

[539] Subhi Tarihi, varak 180.

[540] Karoloş elli üç (1153) de bilâ veled vefat edip Nemçelu'nun ittifak-ı arâlariyle müteveffay-ı merkumun Marya Terez nam duhterini Macar ve Çeh kıraliçesi olmak üzere ihtiyar ve Nemçe kır^alhğına mahsus olan impr ratorluk unvanı için bir kaç seneden beri Nemçe hersekleri beyinlerinde

[541] Bu hususa dair nâme-i hümâyun sureti İzzi TarihVnde (varak 115) vardır.

[542] İzzi Tarihi, varak 149. Hattı Mustafa Efendi bir sene sonra avdet etmiş ve sefareti hakkında takrir verdiği gibi padişah tarafından da kabul olunarak şifahi izahat vermiştir (I z z î varak 189b).

[543] VI. Şarl'm vefatından sonra imparatorun tabiî oğlu olduğunu söyleyen bir şahıs İstanbul'a, gelerek müslüman olmuş ve kendisinin imparatorun oğlu olduğuna dair bir takım vesikalar göstermiş, sadr-ı âzam tarafından bunlar tetkik ettirilmiş ve doğru olduğu sabit olduğundan kendisine maaş bağlanmıştır. Bunun iddiasına göre babası Şarl ispanya kiralı olarak Sepalona (Barselona) da bulunduğu sırada silâhtarı olan bir adamının kızı Elima (Helena) ile münasebetinde bu çocuk doğmuş ve). Meryem manastırının rahibesi tarafından isim ve nesebi kaydolunmuş ve babası imparator olunca Şarl bunun büyümesine kadar İspanya'da süt pederine bırakmıştır. Çocuk yetişince tahsil İçin Roma'ya gönderilip epey müddet orada okumuş ve rahiplerle dinî musahabe ve mübaheseler yapmış ve Islâmiyetin diğerlerine rüchaniyeti

ihtilâl ve muhasama ve cidal aşikâr olmuşken elhaletülhazihi imparatorluk elkabi müşarünileyha kıraliçe ile hâlâ Toskana dukası ve zevci olan Françesko nâm dukanın üzerlerinde karar etmekle hâlâ asitâne-i saadette kapı kethüdası (orta elçi) hizmetiyle ikamet üzere olan de Penkler (Henîrih Fon Penkler) nam elçi bundan akdem orta elçilik payesiyle nâmesini ve makam-ı sadaret-i uzmaya olan mektupları elçi-i mumaileyh vesatatiyle teslim olunmuştur (İzzi Tarihi, varak 114). Penkler elçilik kâtibi iken büyük elçi olarak İstanbul'a, gelip imparatorun vefatı üzerine avdet etmiş olan kont Ulefeld'den sonra istanbul'da küçük elçi kalmıştır.

Belgrad muahedesinin akdi tarihi olan 1739 dan 1788 tarihine kadar her saltanat tebeddülünde yeni padişahın cülusunu bildirmek ve kendilerine verilmiş olan ahidnânıeleri yenilenmekx ve yahut yeni imparatorun tahta oturduğunu bildirilmek suretiyle [544] iki devlet arasındaki münasebat yarım asırdan ziyade yani elli iki sene dostane devam etti.

III. Mustafa'nın 1171 H. - 1757 M. de hükümdarlığını bildirmek üzere şıkkı sani defterdarlığı rütbesiyle Resmî Ah-med efendi muvakkat elçi olarak nâme-i hümâyunla Viyana'ya gönderilmiştir. 1768 deki Osmanlı - Rus harbinde Osmanlı hükümeti, Avusturya ile dostluğu muhafazaya gayret etmiş ve bundan başka Avusturya'ya aid iken Prusya'nın eline geçmiş olan Silezya'nın istirdadı için yardım teklifinde

---

hakkında bazı mütalealar duymuş ve İspanya'ya dönüp kiralzâde olduğuna dair mahallinden Vesikasını aldıktan sonra Cezayir tarafına gidecek olan bir tüccar gemisine bilerek evvelâ Cezayir'e gidip oradan da İstanbul'a, gelmiş ve elindeki hüviyet kâğıdlarının doğru olduğu divan tercümanı tarafından bildirilmekle kendisine samur kürk ve bir kat elbise verilip maaş tahsis olunduktan sonra reİsülküttab efendiye misafir verilmiştir (Subhi, varak 196b). Hammer, bu iddianın uydurma olup aslı olmadığını yazıyor (Almanca nüsha, c. 8, s. 33

[544] Marya Tereza'nın zevci Fransuva 13 Eylül 1745'de Frankfurt^da elektörlerin ittifakiyle imparator îlân. edilip aynı sene Ekim ayında taç giydiğini bildirmek üzere fevkalâde elçi Baron Penkler ile Osmanlı hükümdarına bir nâme göndermiştir, imparatorun, nâmesinin başındaki elkab arasında Kudüs şerif kırallığı*-kaydı da olduğundan dolayı keyfiyet divan tercümanı vasıtasiyle sefaret baş tercümanından sorulmuştur. Bunun üzerine sefaret baş tercümanı bir tarihte (Haçlı seferleri esnasında) imparatorun ceddinin Kudüs kırallığmda bulunması sebebiyle bu unvanı istimal ettiklerini beyan edip bu makule elkab istimali birbirlerinin hatırına bir şey getirmediğini ve Hıristiyan hükümdarları arasında bu usulün câri olduğunu söyleyip hattâ ingiltere kiralı ingiltere ve Fransa kiralı olarak nâme göndermekte olduğunu misal olarak ileri sürmüş ise de bu hususta tereddüd eden vezir-i âzam, keyfiyeti pâdişâhtan sormuştur. Bunun üzerine I. Mahmud, bu unvanın nâmeden çıkarılmadıkça kendisine arz edilmemesini beyan etmesi üzerine imparatorun nâmesi geri gönderilmiş ve nâmeden Kudüs kırallığı kaydı çıkarıldıktan sonra iade olunup elçi o suretle kabul olunmuştur (Nâme deftri 8, s. 188). meseleden dolayı yapılan münazarada reisülküttab efendi imparatorun elçisine Osmanlı pâdişâhının vaktiyle sahip olduğu için. kendisine Macaristan hükümdarı demiş olsa bunun İmparatorun hoşuna gidip gitmiyeceğini sormuştu (Hammer, c. 8, s. 88, 89).

bile bulunmuştu[545]. Hattâ Avusturya ve Rusya ile muharebe eden Prusya kiralı, Osmanlı hükümetini Rusya ve Avusturya üzerine müttefikan harbe teşvik etmesine rağmen hükümet bunu yapmamış olduğunu Osmanlı vekayii kısmında görmüştük. Runa karşı Avusturya hükümeti 1736 daki sinsi siyasetini tekrar ederek Rusya ile aramızı bulmak ve mümkün olmadığı takdirde harb etmek üzere 1771 de Osmanlı hükümetiyle gizli bir anlaşma yapmış ve Rus hududuna da bir miktar kuvvet göndermiş ise de, hiçbir harekette bulunmamıştı. Osmanlı ordularının temadi eden mağlûbiyetlerinden kendisine pay çıkarmayı menfaatine daha uygun gören Avusturya, hududa kuvvet göndermek suretiyle bir hayli masraf ettiğini beyan ve bundan başka tehlikeli durumda bulunan Osmanlı devletinin elinden Boğdan voyvodalığına aid dokuz kazayı havi Bukovina?yı da işgal eylemişti.

Avusturya imparatoru, daha sonra Rusya ve Prusya ile yaptığı muharebelerde yorulmuş ve bu sırada hasmı olan Prusya, Osmanlı devletini Avusturya aleyhine tahrik etmiş ise de hükümet neticesi meşkûk bir maceraya atılmak istememiştir[546].

Osmanlı vekayii kısmında ve İ787 seferinde görüldüğü üzere Rumeli'deki Osmanlı topraklarını aralarında taksim etmek üzere Rusya imparatoriçesi II. Katerina ile imparator II. Jozef arasındaki ittifak neticesinde Osmanlı aleyhine vukua gelen muharebede ilk anlarda mağlûp olan Avusturya, sonradan galebe ederek Belgradh ve kısmen Eflâk kıtasını işgal etmiş ise de Osmanlı devletiyle'Prusya kırallığı ittifakına ve Prusya tarafından yapılan tazyike mebni müsalehaya yanaşarak 4 Ağustos 1791 de aktedilen Zistovi muahedesiyle aldığı yerleri geri vermiştir.

Ons ek iz ine i asırda Habsburg imparator ailesi

III. Ferdinand
1637—1657

I. Leopold 1657—1705

I. Jozef VI. Şarl
1705—1711 1711—1740

I. Fransuva = Marya Tereza 1740—1780

II. Leopold II. Jozef1

[545] jffammer, (Almanca tab'ı) c. 8.
[546] Vasıf Tarihi, c. 2, s. 308, sene 1188.

—1792 1765—1790
II. Fransuva 1792—1804[547]

XVIII. Asırda Osmanlı - Fransız Münasebetleri

Bu asır başlarında XIV. Lui yine.Fransa kiralı idi. XVII. asrın ikinci yarısı içinde iyi gitmeyen Osmanlı - Fransız münasebetleri bir ara normal hale gelmiş ise de bu, XVIII. asır başında Fransa elçisi Ferriol'ün devlet teşrifatına aykırı hareket etmek istemesinden dolayı kısa bir zaman için tekrar bulanmıştı.

Karlofça muahedesini müteakib Fransa elçisi Şatonöf'ün yerine elçilikle İstanbul'a gelen Ferriol padişah tarafından kabulü esnasında teşrifata mugayir olan belindeki meçi çıkarmamakta ısrar ettiği için pâdişâh II. Mustafa tarafından kabul edilmediği gibi getirdiği hediyeler de iade olunmuştu. Bu hal, iki devletin siyasetine tesir etmemekle beraber Ferriol'un ayrılışına kadar on sene aradaki soğuk hava devam etti; bununla beraber Osmanlı hükümeti elçinin isteklerine karşı hiçbir suretlehissî harekette bulnmadı[548] Fakat bu müddet zarfında Ferriol da pâdişâh tarafından kabul olunmadı[549] .

Bu sırada Fransa ile Avusturya arasındaki durum yüzünden Fransa hükümeti, imparatora karşı ayaklanmış olan Macar asilzadelerinden

---

[547] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/197-202

[548] Bu hususa dair vezir-i âzam tarafından Ferriol'e gönderilmiş olan -mektub dikkate şayan olduğundan kısmen buraya alındı :

\ "Kıduvetül ümera El Millet ül Mesihiyye.. . Frınçe padişahının asitâne-î saadette mukim olan lelçisi Markiz dö Ferriol hutimet avakıbühu bilhayr kıbeline selâm-ı müsalemet encam iblâğiyle inha olunur ki mektubun gelip mehfumı malûmumuz olmuştur. Bu devlet-i aliyye-i ebed peyvend ile kadimi dostu olan Frınçe padişahı mabeyninde istikrar olan musafat-ı kadime ve müvâlât-ı müstedimeye riayeten. .. Şevketlû efendim pâdişah-ı islâm hazretlerinin müsaade-i aliyye-i mihmandarileriyle memâlik-i mahrusat-ul-m.es alik-lerinde şerayit ve mevaid-i ahitnâme-i hümâyunları bilcümle icra olunup dakika fevt olunmamıştır. Badelyeym dahi müraat olunması mukarrerdir; ancak bundan akdem senin getürdüğün îtimadnâmeyi mûtad-ı kadim üzere getürüp teslim eyleyip elyevm rütben miiteayyen ve malûm olmadığından her kelâmını istimaa külliyetli liyâkatin olmadığı malûmun olup hattâ bu mefhuma senin dahi itirafın olmuştu. Ancak ahitnâme-i hümâyuna muvafık olup arz ve îlâm eylediğin hususlarda yine iktizasına göre tenbih olunur vesselam âlâ menit-baülhüda..." (Kütüphanemizde Münşeat mecmuası).

[549] 2 Ferriol, asabi ve hırçın bir diplomattı. Arzusunu ve isteğini yapmak ve yaptırmak için elçi bulunduğu devletin usul ve kanunlarına riayete lüzum görmek istemiyordu. Tâyininden on sene sonra İstanbuVda. bulunurken aklî muvazenesini kaybederek delirdi; hattâ bu deliliği Volter'in akrabasından olan tercüman Bru sadr-ı azama söylediği zaman sadr-ı âzam tereddüd etmeden "o sefirlikle buraya gelişinde zaten deli idi" demişti. {Hammer, c. 7, s. 27). Ferriol hakkında Hammer şöyle diyor :

"Alınmasına razı olmadığı kılıcı gibi kuvvetli olan Ferriol, büyük elçi olmadan önce TÖkÖli nezdinde Fransız komiseri olarak pâdişâhı ve sadr-ı âzamin ordugâhlarında bulunmuş ve yedi Türk seferine iştirak etmiş olduğu halde Türk âdetlerini (Türk kıyafetleri) adlı eserinden daha az Öğrenmişti. .." (c. 7, s. 28).

Rakoçi 'yi himaye edip bu hususta Istanbuldaki elçisine de talimat göndermiş olduğundan Ferrîol divanı hümâyunu Rakoçi lehine çevirmeğe çalışıyor ve aynı

zamanda imparatorun müttefiki olan İngiltere ile Felemenk aleyhinde de faaliyet gösteriyordu. 1706 da İstanbul'a, gelmiş olan Papay ve Horvat isimlerinde Rakoçi'nin iki adamı Ferriol tarafından desteklenmekte idi; bu suretle Osmanlı hükümeti Fransa ile Avusturya ve İngiltere siyasetlerine karşı taraflardan birisine çekilmek isteniyordu. Fransa hükümeti, âsi Rakoçi'nin yanında bulunmak üzere bir komiser tâyin etmişti. Ferriol, İstanbul'daki Cizvitlerle katolikleri himaye ile diğer şark dinlerine, karşı mücadele ederek hükümeti epey uğraştırdı. 1720 senesinde ve Damad İbrahim paşa sadaretinde Fransa ile aradaki dostluğu kuvvetlendirmek için Yirmi-sekiz Çelebi Mehmed efendi Fransa'ya gönderildi ve bu suretle sıcak bir dostluk hareketi başladı.

Fransa elçisi Marki de Bonnak zamanında İran'ın Osmanlı kuvvetleri tarafından işgali esnasında Osmanlılarla Rus-farm Kafkasya'deki İran topraklarını taksim ettikleri sırada Fransa elçisi tavassutta bulunmak suretiyle 1724 muahedesinin imzalanmasını temin edip harbe kadar gidecek olan Osmanlı ve Rus ihtilâfını halleti. Marki de Bonnak bu hizmetine karşılık olarak bazı müsaadelere mazhar olmuştur. Yine aynı sene içinde Marki de Bonnak'ın yerine Andrezel Fransa elçisi olarak İstanbuVa. geldi (1137 Muharrem-1724 Ekim). Yirmi-sekiz Çelebi Mehmed' efendi, Paris'te bulunduğu sırada kendisine Fransa ile olan ahidnâmenin yenilenmesi teklif edildiği zaman, Osmanlı elçisi bu teklife mukabil Osmanlı hükümetiyle Fransa ve İspanya arasında bir ittifak yapılmasını ileri sürmüştü. Mösyö Bonnak memleketine dönerken aynı teklifi vezir-i âzam Damad İbrahim paşa da sabık elçiye söyledi ise de bir netice çıkmadı. Andrezel 1718 senesinde Fransa, İngiltere ve Hollanda arasında aktedilen üçlü ittifaka[550] Osmanlı

[550] Bu üçlü ittifak Fransa ve ingiltere kurallarının herhangi bir veraset iddiasiyle saltanat kavgası çıkmasından korkmaları üzerine aktedilmiştir. Bu anlaşma mucibince ingiltere kırallığı tacı Hanovr hanedanında kalacak ve buna karşı Jak Stuvart İngiltere tacım istiyecek olursa Fransa ona mâni olacaktı. Keza İngiltere'de Fransa kırallığı tacının Utraht muahedesi mucibince (1713—1714) devam edip bunun ispanya kiralı V. Filip ve evlâdına intikal etmesini önlemek üzere Fransa'ya yardım edecekti. îşte bu îttifakdan sonra Avrupa'daki muharebelerde (İspanya, Avusturya ve Hannovr müttefikleriyle İspanya ve daha sonra Lehistan verasetini Fransa ve Avusturya muharebeleri) başarılar elde edildi ve bu ittifak 1740

devletini de sokmak için çok çalıştı ve bu faaliyet Avusturya elçisi olan Dirling'in telâşını mûcib oldu ise de vezir-i âzam Damad İbrahim paşa imparatorun elçisini tatmin ile Pasarofça muahedesine sadık kalacağını söyledi. Fransa elçisi Andrezel'in vefatı üzerine Allioy île İzmir konsolosu Fontanü'den her ikisi de elçiliğe talip oldularsa da Fransa hariciye nâzın Morepa (Maurepas) ikincisini tercih etmekle beraber keyfiyeti bir defa da mektupla III. Ahmed'in yahudi hususî sabibi olan Fonsko'dan sordu; tabib, daha büyük ve îtibar sahibi birisinin tâyininin hükümetin memnuniyetini mucib olacağı cevabını vermesi üzerine Fransa elçiliğine Vilnöv (Villenueve) tâyin olundu. XVIII. asır başlarından itibaren kalkınarak Avrupa tarafında kendisine bir kapı açmak isteyen Rusya'nın Karadeniz'e inmek istemesi Osmanlı memleketleriyle geniş surette ticaret yapmakta olan Fransa'yı telâşa düşürmüştü; çünkü Fransa'nın müsaadeli ahidnâmelerle elde etmiş olduğu geniş imtiyaz saye-\sinde Türkiye onun bir pazar yeri olduğu gibi, bazan memleket dışına çıkması menedilmiş olan eşyayı çıkarmasına da müsaade olunuyordu. Bu tarihlerde Fransa'yı idare eden Kardinal Flöri hükümeti (1726-1743), kendi siyaseti ve Avrupa istikrarı bakımından Osmanlı hükümetinin kuvvetli bulunması taraftarı idi» Nitekim Lehistan kırallığı münasebetiyle Fransa ile Avusturya arasında vukua gelen 1733-1735 muharebesinde imparator VI. Şarl mağlûp olarak ikinci Viyana muahedesini imzalamağa mecbur olmuştu. Şarl bu muahede mucibince İtalya'da elinden çıktığı yerleri telâfi için Rusya ile beraber Osmanlı devletine harb açtığı zaman Fransa siyaseten Osmanlıya müzahir olmuş [551]ve Osmanlı ordularının galebesi üzerine elçi Marki dö Vil-növ'ün de gayretiyle Fransa'nın kefaleti altında Belgrad muahedesi imza edilmişti (1739).

işte Belgrad muahedesinin imzalanması hususunda hizmeti görülen ve bu muahedeyi Fransa hükümetinin kefaleti altına aldırmakla

---

senesine kadar sürdü.

[551] Fransa'ya verilen yeni imtiyazlar eski ahitname ile mezcedilmek suretiyle birleştirilmiştir. Bunlar hakkında ahitname defterinin birinci numarasına (s. 42) bakın. Bundan başka Amedî odası defterlerinden sekiz numaralı defter ile matbu muahedat mecmuasında ahitname suretleri görülür- Kapitülâsyon denilen bu imtiyazların mecmuu 84 maddede* toplanmıştır. Bu mua-hedenin 59 ncu maddesi Fransızlara karadan ve denizden Karadeniz ve Tuna ticaretini 60 ncı madde ticaret simsarlarının intihabının da Fransa'ya verildiğini 70 nci madde Fransa elçisi veya konloso olmadan Osmanlı zabıtasının tebaasından birisinin hanesine giremiyeceklerini tesbit etmekte ve 80 nci madde de Fransızların en ziyade müsaadeye mazhar olduklarını göstermektedir

kuvvetlendiren Fransa'nın bundan sonra, yani 1153 Rebîulevvel-1740 Mayıs tarihli olarak elde ettiği geniş imtiyazlarla itibarı çok arttı ve o tarihe kadar ön safta gelen İngiltere ikinci hatta düştü.

Belgrad muahedesinin imzalanmasında büyük gayret ve faaliyeti görülen Fransa elçisi Marki dö Vilnöv'e fevkalâde teveccüh gösterilerek kendisine müteaddid ziyafetler verilmesi İstanbul'daki diğer elçilerin kıskançlıklarını mûcib olmuş, bunlar da vezir-i âzam tarafından kendilerine ziyafet verilmesini arzu ettikleri için evvelâ İngiltere elçisine ve bir hafta sonra Fele-înenk ve daha sonra iki isveç beyzadesine ve onu müteakip Smilyateyn kiralı elçisine Çırağan sarayı'nda ziyafetler verilmiş olup Avusturya ve Rus elçileri henüz gelmemişlerdi[552]. Marki dö Vilnöv 25 Muharrem 1154-12 Nisan 1741 de yerini başka elçiye bırakarak memleketine dönerken hareketinden evvel vezir-i âzam tarafından kendisine veda ziyafeti verilmiştir. I. Mahnıud aynı sene içinde, yani Marki dö Vilnöv'ün avdetinden üç ay sonra hem sulhe tavassutundan dolayı teşekkür ederek aradaki dostluğu daha ziyade kuvvetlendirmek ve hem de muahede hükümlerine riayet etmeyen Rusya hakkında bazı siyasî mütaleaları bildirmek üzere sipahiler kâtibi Yirmi-sekiz Çelebizâde Mehmed Said efendi'yi elçilikle Fransa'ya göndermiştir [553]

Mehmed Said efendi, yirmi bir sene evvel (1720 de) babası Mehmed efendi'nin kethüdası olarak Fransa'ya gitmiş ve sonra bir ara Rusya ve isveç'e gönderilmiş olup bu defa da hem dostluğu teyid ve bazı hediyeleri takdim ve hem de muahede mucibince Azak kalesini hâlâ yıkmamış olan Rus hükümetinden şikâyet etmek üzere elçilikle Fransa'ya giderek onbeş ay sonra yani 1155 Şaban -1742 Ekimde avdet eylemiştir. Nâdirşah'la yapılan sulh görüşmeleri esnasında Avusturya veraseti muharebesi dolayısiyle Fransa'nın büyük elçisi Kastellan (Castellane) ile humbaracı başı Ahmed paşa (Kont Bonneval) bir

---

[552] Subhi Tarihi, varak 184.

[553] "Devlet-i aliyye-i ebed kıyamıma hâlâ Françe pâdişâhının tkemal-i hulûs ve ihtisası olduğuna ve bu defa Nemçelû ve Moskovlu ile vuku bulan müsalehalarda derkâr olan tavassut ve kefalet ve Tıüsn-ı sây ve gayreti delil-i zahir ve bu halet Françe devleti ile ez kadim miyanede ü stuvar ve müstedim olan musafat ve müvalâtm% tezayüd ve istihkâmına sebil-i bahir olduğundan nâşi mücerred dostluğa binaen taraf-ı şahanemden dahi müşarünileyhe ihda ve îta olunan bazı hedayây-i seniyye-i hakaniyemi iblâğ ve şeref efzây-ı sudur olan nâme-i mülükânemi îsale memur Kümeli beylerbey iliği pâyesiyle büyük elçi nasb ve tâyin olunan emirülümera il kiram Said Mehmed Paşa dâmet mealihiye cânib-i mirîdan isticar olunan iki kıta Françe kalyonlariyle ol savbe tesyir ve irsal kılınmağın,.." (1154 evasıt-ı Cemaziyelevvel) Mühimme 148, s. 36.

Osmanlı - Fransız ittifakı için çalışarak hükümete yapılan teklif görüşüldü, ve bu sırada Avusturya veraseti muharebesi devam etmekte olduğundan Fransa bizi de ittifaka almak istiyordu; bunun için de altı madde üzerine bir ittifaknâme teklif etmişti[554], fakat 1746 Temmuzda Prusya ile Avusturya arasındaki Dresden sulhunun imzalanması üzerine ittifak fiile çık-madı[555]. I. Mahmud'un şeyhülislâmlarından Hayatizâde Mehmed Emin efendi, Fransa siyasetinin mürevvici olup bu hususta humbaracıbaşı Ahmed paşa ile birlikte hareket ediyordu [556].Fransa devleti, Rusların genişlemesine karşı şarktaki vaziyetini kuvvetlendirmek için III. Muştaf a'nın Rus aleyhdarı olduğundan istifade ile Osmanlı hükümetini Ruslara karşı harbe teşvik etmiştir. Kaynarca muahedesinin akdinden sonra Osmanlı ordularını yetiştirmek için Halil Hamid Paşa sadaretinden itibaren İstanbul'a mütehassıs zabitler yollamıştır; fakat bir müddet sonra Kırım'ın işgali ve Rusların Karadeniz ve Akdeniz'deki üstün faaliyetleri sebebiyle Fransa Ruslara meyil ile Osmanlı taraftarlığını terk etmiş ve hattâ rakibi olan İngilizleri Ruslardan ayırarak onun yerini kendisi almıştır.

1755 ten 1768 senesine kadar Fransa'nın Türkiye elçisi bulunmuş olan Kont de Vergennes on üç sene Osmanlı-Fransa münasebatını idare etmişti. 1768 de memleketine dönüp ikinci defa 1770 de elçilikle Türkiye'ye gelmiş ve Osmanlı - Rus seferi esnasında mühim rol oynamıştır. Bu ikinci elçiliğinde teşrifata aykırı bazı taleplerinin kabul edilmemesi üzerine hükümete gücenmiş [557]9 hariciye nâzın olduğu zaman Türk dostluğunu ihmal etmiştir.

1768 seferinde Avrupa'daki siyasî durum sebebiyle Fransa, Osmanlılar tarafında ve rakibi olan İngiltere ile Prusya da Rus tarafında bulunmuştu. Kaynarca muahedesinden sonra roller değişerek Fransa Türklere düşman olmamakla beraber Ruslara meyletmiş ve

[554] Bu altı maddenin birincisi aktedilecek sulh konferansında Osmanlı murahhaslarının bulunmaları 2- Osmanlı devletinin Fransa ile beraber Toskana Grandükünü Avusturya imparatorluğu tacını giymekten vaz geçirmeleri; 3- Macaristan'daki eski Osmanlı topraklarının muhafaza edileceği; 4- Toskana Grandükünün imparatorluk tacından vaz geçmesine kadar harbe devam olunması; 5- Fransa kiralının müttefiklerinin de muharebeye dahil olmaları; 6- Bu muahedeye dahil memleketlerin hiç birisinin gerek Grandük ve gerek impara-toriçe ile münasebatta bulunmamaları. Toskana Grandükünden maksat Marya Tereza'mn zevci Fransuva'dır {Hammer, c. 8, s. 84).

[555] Hammer, c. 8, s. 84

[556] Hammer, c. 8, s. 90

[557] Maliyeden arşive devredilen defterlerden 29 numaralı Teşrifat defteri, s. 149b

Rusların uzaklaştırdığı İngiltere ile Prusya da Türkler tarafında bulunmuştur.Siyasî emellerini Türklere âlet yapmakla temin etmek isteyen İngiltere ile Prusya da Kırım'ın istirdadı velvelesiyle Osmanlı hükümetini Rusya'ya harb îlân ettirmişler ve bu suretle 1787 muharebesine sebep olmuşlardır.Rus siyasetine kendisini vermiş olan Fransa bu hususta o kadar gayret göstermiştir ki Osmanlı ordusunu ıslâh etmek üzere gelmiş olan mütehassısları ve fen adamlarını Rusya'nın arzusiyle Türkiye'den geri almıştır. Daha sonra Üçüncü Selim'in başladığı nizam-ı cedid harekâtı Fransızların Birinci Abdülhamid zamanında başlamış oldukları eski ıslahatın devamını teşkil etmiş ve Fransız talim ve terbiyesine ve tekniğine alışmış olan Osmanlı muallem askerleri bu suretle yetişmişlerdir.Fransa inkılâbı bütün Avrupa'yı sarstığı gibi Osmanlı hükümetini de şaşırtmış ve hattâ bu hususta Osmanlı padişahı, meşrutî idareyi kabul etmiş olan Fransa kiralı onaltıncı Lui'den malûmat istemiş ve buna Fransa kiralı, 20 Ekim 1791 de inkılâp münasebetiyle telâş edilmemesini ve eski dostluğun devam edeceğini beyan ettikten sonra hülâsa olarak şöyle demiştir[558] :"Cemiyet-i milliyye-i Françe (Asamble nasyonal = Millet meclisi) tarafından kabul edilen nizam-ı cedidi (meşrutî idare) mübeyyin kâğıtları bu defa taraf-ı halisânemize takdim olunup devletin çoğunluğunun arzusuna tabe'an tarafımızdan karar verilmiştir. Binaenaleyh şevketmaablarımn gerek alelitlak Françe devletinin ikbaline ve hassaten tarafımıza olan maddelere meyi ve rağbetleri meczumumuz olmağla mârezzikr keyfiyetin canib-i tâcidaranelerine tarafımızdan ictisar olunmasına müsaraat olunup Françenin nizamında vuku bulan tebeddül ve tagayyür iki hüküm- dar ve iki millet arasında aktolunan dostluğun günden güne aratarak azaltmıyacağı malûm-ı şahaneleri buyrulmak halisane arzumuzdur. Milâd-ı İsa'nın 1791 senesinde ve mâh-ı teşrin-i evvelin yirmisinde Paris şehrinde yazılmıştır. [559].Burbon hanedanı IV. Hanri 1572—1610

[558] Fransa kiralının bu nâmesinin tarihine göre kendisinin kaçtıktan ve yakalanıp Paris'e getirildikten sonra gönderilmiştir. Kıral 1791 Haziranının onbirinde Paris'ten kaçmıştı.

[559] Nâme-i hümâyun defteri 4, s. 98. Fransa'da meşrutiyetin ilâniyle Fransız bayrağında değişiklik olmuş o tarihe kadar Fransa kırallığına ait beyaz bandıranın yerine dörtte üçü beyaz ve dörtte bîri mavi ve kırmızı ve beyaz olmak üzere yeni bîr bayrak ihdas edilmiştir {Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, No. 5316. Atine hâibiyle sair alâkadarlara gönderilmiş olan 1205 Receb tarihli ferman). Meşrutiyetin cumhuriyete inkılâbı üzerine bayrak da cumhuriyet bayrağı şeklini almıştır.

XIII. Lui 1610—1643
XIV. Lui 1643—1715
(Naib Orleans Dükü) (Vefatı 1712)
XV. Lui 1715—1774
Luİ (vefatı 1765)

X. Şarl [560] 1824—1830
XVI. Lui 1774-1793
XVIII. Lui [561] Vefatı 1824
XVII. Lui [562] Vefatı 1795[563]

Onsekızıncı Asırda Osmanlı İngiliz Münasebetleri

Avrupa'daki siyasî mücadele ve muharebeler dolayısiyle deniz devletleri denilen İngiltere ile Felemenk, Fransa'nın düşmanı ve Alman împaratoru'nun müttefiki olduklarmdan on altı sene sürmüş olan (1683-1699) büyük harbde Osmanlı devleti ile Alman (Avusturya) imparatorunu barıştırarak imparatoru Fransa'ya karşı serbest bırakmak istemiş ve daimî surette tavassutta bulunup buna mukabil Osmanlı-Avusturya ve müttefikleri harbini devam ettirmek isteyen Fransa'nın gayretine rağmen nihayet arzusuna nail olarak Karlofca mauahedesinin akdine muvaffak olmuştur ki, bu hususta Lord Paget'in (1692-1702) bütün gayret ve faailyeti görülmüştür. Onaltı sene, evvelâ üç ve sonra dört devletle harb ederek pek ziyade yorulmuş olan Osmanlı devleti, ile İngiltere ve Niederland yani Felemenk devletlerinin tavassutlariyle sulh yapıldığından dolayı Osmanlı hükümdarı her iki devlet reisine teşekkürü havi nâmeler göndermiştir [564]. ingiliz ve Felemenk dostluklarını bu münasebetle ön plâna almış olan Osmanlı hükümeti, Fransa elçisi Ferriol'ün şuursuz hareketleri cihetiyle Osmanii-îngiliz münasebetlerini daha sıkı tutmuş olup 1702 de büyük elçi Lord Paget'in yerine gelen Sir Robert Sutton

[560] X. Şarl 1.836'da memleket dışında vefat etmiştir
[561] Yeğenimin yerine 1795 te Kral ilân edildi
[562] Kıral taraftarları bunu XVII. Lui olarak kabul ediyorlar.
[563] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/103-210
[564] III. Giyom'a gönderilen nâme-i hümâyunda kiralın adı (£.11* u*^-Üi j) diye kaydedilip Niderlenda devlet reisine de Etaholder (îstat Holder) diyş yazılmıştır (Nâme defteri 5, s. 380, sene 1111 Muharrem evaili - 1699 Temmuz başı).

[565] 1113 Şevval 22 (23 Mart 1702) İkinci Mustafa tarafından kabul edildiği zaman pâdişâh yeni elçiye: İngilizler bizim iyi ve eski dostlarımızdır ve bizim onlarla büyük dost olduğumuzun delilini her fırsatta göstereceğiz; kirala dostane tavassutlarından dolayı teşekkürlerimizi ve dostluğuna olan itimadımızı bilhassa göstermekten geri kalmayacağız" demiştir. İngiliz elçileri Türklerin idare tarzlarını ve karakterlerini öğrendikleri için Frasna elçileri, gibi [566] münakaşa ve lüzumsuz inad ile itibarlarını kırmıyorlardı. İngiltere kıraliçesi Anna (1702-1714) tarafından pâdişâha ve veziri-âzama gönderilen 1122 Zilkade-1711 Ocak tarihli nâme ve mektupta Türkiye ile ticaret yapmakta olan İngiliz tüccarlarına aid bazı hususlarla hallerini rica etmiş ve ah id nam ey e aykırı ol-mıyan bu isteği hükümetçe kabul edilmiştir[567]. Kıraliçe Anna'nın ticarî münasebetlere dair ve bazı şikâyetleri havi daha bir hayli nâmeleri olup hepsine dostça, cevaplar verilmiştir [568]ingiltere kiralı birinci Corc 14 Mart 1715 tarihli nâmesiyle vefat eden kız kardeşi Anna'nın yerine kıral olduğunu istanbul'daki elçisi şövalye Satin (Sütten) vasitasiyle bildirmiş ve vezir-i azama da aynı suretle mektub göndermiş olduğundan 1125 Muharrem 1716 Ocak'ta cevapları verilmiştir [569]. İngiltere hükümeti, Felemenk ile beraber 1713 te Prut muahedesinin tadili ile Osmanlılarla Rusları barıştırdıkğı gibi 1718 de Osmanlı-Avusturya seferlerini müteakib Felemenk ile birlikte tavassut etmek suretiyle Pasarofça muahedesini imzalatdırmıştır. 1129 H. -1716 M-de ingiltere'nin istanbul elçiliğine Vortley Montegü tâyin edilmiş olup bunun zevcesi Madam Montegü'-nün Türkiye ve bilhassa Edirne ve istanbul hakkında kıymetli mektupları vardır[570]. ingiliz elçisi Abraham Stenyin (Stanan) 1717 ve 1718 de Fransa, ingiltere ve Hollanda arasında akdedilmiş olan Hannover ittifakından Osmanlı hükümetini gizlice haberdar etmiştir[571]. Yine bunun sefirliği zamanında ve 1727 de birinci Corc ölmüş ve yerine oğlu ikinci Corc geçmiştir; yeni kıral 16

[565] Bu isim Nusretnâme'de (i/>-j»" jtjj Rober T osoton) ve Nâme defteri 6, s. 348 da JU^jU jjj imlâlariyle yazılmıştır
[566] Bu Fransız elçileri baba ve oğul olarak iki dö la Hey ile Giy er a j (guilleragues) ve Novantel (Nointel) ve en son olarak da Perriol idi.
[567] Raşid Tarihi, c. 3, s. 345.
[568] Nâme-i hümâyun defteri 6.
[569] Nâme-i hümâyun defteri 6, s. 348, 350.
[570] Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası (Ahmed Refik), sene 4, s. 1205.
[571] Bu ittifak hakkında Osmanlı - Fransız münasebetleri kısmında kısa malûmat vardır.

Şubat 1727 tarihli nâmesindeki kayda göre, hiç bir mümanaata uğramadan hükümdar olmuştu [572]. Stenyin, Osmahh-Iran seferleri ve Rusların Kafkasya'da yerleşme siyasetleri üzerine Osmanlı hükümetinin dikkatini çekerek Ruslara karşı harbe teşvik etti ise de muvaffak olamamıştır. Stenyin'den sonra ikinci Corc'un 26 Ocak 1729 tarihli nâmesiyle gelen ve namede kiralın akrabasından olduğu kaydedilen Lord Corc Kinnoul[573] Felemenk elçisi ile birlikte 1736 Osmanh-Rus ve Avusturya seferine mâni olmağa çahştıysada muvaffak olamadı. Kinnoul'den memnun olmayan imparator elçisi ile Felemenk elçisinin Londra'ya vaki şikâyetleri üzerine Kinnoul değiştirilerek yerine Lord Fovki-ner (Fovvkener) gönderildi (1736)[574]. İngiliz elçileri içinde Türkiye'de uzun seneler oturan Porter'-dir. 1746 senesinde elçi olarak istanbul'a gelen Ceymis Porter 1761 Şubatta yani onaltı sene sonra buradan ayrılmış[575] ve Osmanlı hükümetine kendisini sevdirmiştir. Porter, Türklerin devlet teşkilâtı hakkında küçük bir eser de yazmıştır[576], yine bu zat Pliniüs'un mektubunu Türkçeye tercüme ettirmiştir[577]. Vestfalya müsalehasından sonra Avrupa'daki siyasî ve askerî mücadeleler dolayisiyle bir zaman dost olan İstanbul'daki ecnebi elçileri, devletlerinin vaziyetleri îcabı yekdiğeri aleyhine harekete mecbur oluyorlardı.1756 da Avusturya ile Fransa arasındaki ittifaka karşı sekiz ay sonra Îngiltere-Prusya ittifakı vukua gelmişti. İngiltere elçisi Porter, Osmanlı hükümetini Avusturya ve Fransa aleyhine tahrik ediyor ve bilhassa Koca Ragıb paşa'mn tabii İpsilanti vasıtasiyle müessir olmağa çalışıyordu. 1182 H. 1768 M. seferine karar verildiği esnada İngiltere hükümeti harbi Önlemek için tavassutta bulundu ve bu hususta kıral III. Corc, III. Mustafa'ya bir nâme de yolladı ve bu nâme 13 Ağustos 1766 da GrenviVin yerine

---

[572] Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 166, 167

[573] Kiralın nâmesinin tercümesinde Giyorgiyuş <(Corc = Jorj) Kont de Kinol denilmektedir (Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 225).

[574] Nâme defteri, s. .402 ve 403 de bu isim Nâme deftri'n&e ytli imlâsiyle yazılmıştır

[575] Ilammcr, elçiler cetvelinde (c. 8, s. 87) sehven metindeki kayda aykırı olarak Porter'in elçiliğini 1755 olarak gösteriyorsa da elçinin 1175 H. - 1762 M. de istanbul'dan ayrılması münasibetiyle kendisi ile refikası ve iki çocuğunun Lehistan hududuna kadar İaşe parası, araba, beygir tedarikine dair hükümete gönderdiği istidasında on altı seneden beri elçilik hizmetiyle asitâne-î devlet aşiyanlarında sadakat ve istikamet ile hizmet eylediğinden bahseylediğine göre sefir olarak gelişinin 1745 olması îcab ediyor (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları numara 8797). Bu elçinin adı Başvekâlet arşivi 36/2 İngiltereli defterinde Cims Porter diye kayıtlıdır.

[576] Observation on the religion Iaw governement, and manners of the Turks, Lion 1769 (ftammer, Almanca nüsha, c. 8, s. 87^).

[577] İfammer (Almanca tabh), c. 8, s. 225

elçilikle gelmiş olan M u r e y (Murray) tarafından Osmanlı hükümetine verildi. Kiralın nâmesi, Rusların ahdi nasıl bozduklarına dair verilen izahatla nazikâne red edildi ve Fransa'nın teşviki pâdişâhın harb hususundaki arzusuna muvafık düşmesiyle Osmanlı-Rus muharebesi yapıldı. Türkiye elçiliği on sene sürmüş olan Murrey bu tarihlerde Osmanlı siyasetinin pek karışık devrinde epey rol oynamış Ve Kaynarca muahedesi bunun zamanında yapılmıştır.Geniş hudutlara sahip olan Rusya'ya karşı II. Katerina-nın dostluğunu kazanmak isteyen ingiltere ve Fransa'dan evvelkisi 1768 seferi esnasında Rusya ile sıkı dost olduysa da, daha sonra Fransa'nın üstün politikası Rus dostluğunu kazanmış olduğundan, bu defa da Fransa Rusya tarafına meyledip İngiltere Osmanlılarla daha yakın alâkadar olarak Prusya île birlikte hükümeti Rusya aleyhine tahrik etti ve bunun neticesi olarak da 1201 H. 1787 M. muharebesi vukua geldi. Ozi (Ocakov) kalesinin elden çıkması ve Rusların Karadeniz'e inmeleri ve ingiltere ticaretini tehdid eylemeleri İngiliz başvekili Pit'in itirazına uğrayarak Ruslara karşı bir harb açacak kadar tehdit savurmasını icab ettirmiş ise de İngiliz efkâr-ı umumiyesi buna mâni olmuş ve bununla da kalmmıyarak İngiliz siyaseti Ruslar lehine dönmüştür.Nihayet bu harbin sonunda Rusya tarafına meyleden İngiltere, Osmanlı hükümetinin Dinyester (Turla) nehrinden hudut geçmesi için devleti harble tehdide kadar varmıştır.

İngiltere Kırallan

Hannover Hanedanı Stuart Hanedanı

I. Jak

1603 — 1625

Bohemya Elektörü Frederik=Elizabet I. Şarl

1625 — 1633

Hannover elektörü Luî=Sofya

I. CÖrc [578] H. Jak II. Şarl

1714 — 1727 1685 — 1689 1660 — 1685

II. Corc 1727 —1760 Anna III Mari= III Giyom[579]

[578] Stuartlar'dan Anna'nın vefatı üzerine ingiltere kırallığı bunun hükümdarlığı ile Hannovr hanedanına geçmiştir

[579] Osmanlı vesikalarında '^ilyam-ı Sâlis" denilen III. Gium zevcesi Mari ile birlikte İngiltere hükümdarı olduğunu İstanbul'daki elçisi Şövalye Trombul ile bildirmiş ve Osmanlı hükümdarı II. Süleyman da bilmukabele 1101 Ramazan sonu ve 1690 Haziran tarihli nâmesiyle tebrik etmiştir (Nâme defleri 5, s. 107).

1702 — 1714 1689 — 1695 1689 — 1702
Frederik Lui (Gal prensi) vefatı 1751
III. Corc[580] 1760 — 1820[581]

Onsekizinci Asırda Osmanlı İsveç-Münasebetleri

Osmanlı devleti ile İsveç kırallığı arasındaki münasebetlere dair onyedinci asırdaki vekayi arasında kısaca malûmat vermiştik. O tarihten sonra îsveç ile siyasî-münasebatı icab ettirecek hiç bir hâdise olmamıştı.

isveç kırallığı onyedinci asırda Avrupa'nın en kuvvetli devletlerinden biri olup Baltık sahilleri ve boğazlarını zabt ederek Baltık denizini bir îsveç gölü haline koymuştu; halbuki Rusya, Polonya, bazı Alman dukalıkları ve Danimarka devleti bir zamanlar bu denizlere sahip bulunuyorlardı. Onyedinci asır sonundaki Karlofça muahedesiyle Ruslar Osmanlılardan Azak kalesini aldı-larsa da Azak boğazı, Karadeniz ve İstanbul, Çanakkale boğazları Osmanlılarda olduğu için bu cihetten Avrupa ile münasebetten ümidini kesen Rusya, Lehistan ve Danimarka ile ittifak ederek isveç'ten Güney Baltık sahillerini almak üzere taarruza geçti. isveç kiralı Demirbaş Şarl (Onikinci Şarljın Ruslarla ve Lehlilerle çarpışıp muvaffakiyet göstermeğe başlaması, bu sırada vezir-iâzam bulunan Çorlulu Ali paşa'nm dikkatini çekmiş ve Azak denizine inmiş olan Ruslara karşı îsveç kiralı ile münasebet tesisini faydalı görmüştür. Bunun için Poltava muharebesinden epey zaman evvel Özi valisi ve Babadağı muhafızı Yusuf paşa'ya kendi (yani vali) tarafından olmak üzere bir elçi yollamasını emretmişti (1707). u direktif üzerine Yusuf paşa bir mektupla îtimad ettiği adamlarından birini, hüviyyetini gizli tutmak suretiyle Lehistan yolu emin olmadığından Macaristan ve Avusturya'dan Baltık sahilindeki Torn (Thorn) şehrine gönderip orada bulunan Şarl ile teması temin etti. Yusuf paşa bu mektubunda, isveç kıralım Osmanlı devletiyle dostça münasebata davet ediyordu. u cildin birinci kısmında ikinci

[580] III. Corc, babası Gal prensi olan Frederik Lui'nîn 3 751 de ölümü üzerine Büyük babasından sonra kıral olmuş ve İstanbul'daki elçisi Çakomo Poterna'mn hastalığı sebebiyle onun yerine tâyin ettiği Hanriko Grenvil ile cülusunu tebliğ etmiş, ve III. Mustafa da kendifeini tebrik eylemiştir (Nâme defterî 8, s. 450).

[581] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/211-215

bölümünde görüldüğü üzere, Onikinci Şarl ile başlayan bu münasebet, daha aşağıda kısaca izah edileceği veçhile gelip giden elçilerle devam etti.[582]

İsveç Kiralının Memleketine Dönüşü

Poltava muharebesindeki mağlubiyetinden sonra Türkiye'ye iltica etmiş olan Onikinci Şarl beş seneden üç ay ziyade Türkiye'de kaldıktan sonra 1714 senesi Ekim ayında maiyyeti ile oturmakta olduğu Dimetoka'dan hareket etti; padişah ve sadr-ı âzam kendisine hediyeler göndermişlerdi. Kendisini Dimetokd'dan alarak EflâlT hududunda Tergovişte üzerinden hududun sonuna kadar götürmek üzere bir kapıcı başı memur edildi[583]. imetoka'dan hareket eden İsveç kiralı, Rusçuk ve Eflâk'ta, Tegovişte kasabasına geldi; burada kendisiyle beraber Türkiye'de bulunan İsveçlilerle birleşti; hepsi beşyüz kadardı. Şarl bu kafileyi beş kısma ayırdı ve her bir kısmın başına bir zabit tâyin eyledi ve her bir kafileyi ayrı bir yoldan Macaristan ve Avrupa yoluyla sevk ile lâzım gelen talimatı verdi. II. Şarl kendisini tanıtmamak için yüzbaşı Peter Frisk adiyle seyahat ediyordu, kıyafetini tamamiyle değiştirmişti. Yanında Rosen ve During adlarında iki zabit vardı. arl, Erdel'e ayak bastığı zaman beş yıl, üç ay, dokuz gün misafir olduğu Osmanlı topraklarını terk ediyordu; yani 18 Temmuz 1709 (1121 Cemaziyelevvel) den 27 Ekim 1714 (1126 Zilkade) tarihine kadar Osmanlı topraklarında kalmıştı. Huduttan çıkarken vezir-i âzam Damad (şehid) Ali paşa'ya bir mektub yazarak memleketine göndermek hususundaki yardımına teşekkür etti. V îsveç kiralı, Erdel arazisinde iken arkadaşlarından Rosen'den ayrılarak diğer arkadaşiyle beraber Budapeşte, Viyana, Bavyera Hes ve

[582]Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/ 216-217

[583] Dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından Mustafa dâme mecdÜmiya hüküm kî,
İftihar ül ümera el izam el îseviyye... İsveç kiralı* Karoloş hutimet avakibühu bilhayr hâlâ Dimeloka'âan vilâyetine avdet ve azimet üzere olmağla kıdvet ül emacid-i velayan Muhsinzâde Abdullah zîyde mecdühu kıral-ı müşarünileyhin Dimetoka'da iktiza eden yol mühimmatını ve araba ve beygirleri berveçh-i tacil tedarik ve tekmil ve inşallahü taalâ kıral-ı müşarünileyh Dimetoka'dan kalkıp savb-ı maksuda teveccüh ve azimet eyledikten sonra mumaileyh Abdullah asitâne-i saadetime avdet ve ricat etmek üzere memur olup ve sen ki kapıcıbaşı mumaileyhsin sen dahi kıral-ı müşarünileyhe Dimetoka'dan hareket eylediği günden Eflâk hududunda vaki Tergovişte ^üzerinden memâlik-i mahrusamın nihayetine varınca maan gidip esnây-ı rahde lâzım gelen zadü zevada ve masarif-i sairesini tedarik etmek üzere memur ve tâyin olunmuşsundur... Evahir-i Şaban 1126 {Mühimme defteri 120, s'. 225).

Meklemburg''dan geçerek gitti ve beş koldan Sevkettiği maiyyetine Stralsund kasabasında buluşmağı söylemişti. Asker, kiralın bu beş koldan hangisinde olduğunu bilmiyordu; Şarl, Eflâk hududundan Ştralsund'a kadar olan dörtyüz otuz saatlik mesafeyi kısmen at üzerinde olarak onbeş günde katetti. Stralsund, Baltık denizinin güney sahilinde olup Şarl'm İsveç'e ayak bastığından bir sene sonra Prusya kiralı birinci Frederik tarafından zabtolundu (1715 Aralık).[584]

Onıkincı Şandan Sonra

Denıişbaş Sari 1718 de Danimarkalılarla muharebe ederek Norveç kıtasındaki Frederikshal[585] alesini muhasara ettiği sırada yaralanarak vefat etmiştir. Şarl'ın yerine geçecek evlâdı olmadığından kız kardeşi Ulrîk Eleonor kıraliçe olmuş ve bilvasıta gönderdiği nâme ile iki devlet arasındaki münasebatın devamını rica etmiş ve az sonra kırallığı zevci Hes Kassel (Hessen-Cassel) prensi Frederik'e bırakmıştır (1720) [586]. evşehirli Dam ad ibrahim paşa'nm sadareti zamanında Osmanlı devletinin îsveç kiralı Şarl'a ikraz ettiği iki bin keseyi istemek üzere 1726 Ağustosta bir nâme ile kozbekçi Mustafa ağa isveç'e gönderilmiştir. Bir sene kadar Stokholmda kalmış olan Mustafa ağa Rusya üzerinden dönerek bir miktar para getirmiştir[587]. Mustafa ağa, vasıtasiyle 1728 Ağustos isveç kiralı ile başvekili Hevzin taraflarından gelen nâme ve mektupta IsVeç devletinin yirmi senedenberi muharebeler dolayısiyle sıkıntı 'içimle olduğu ve sulh için en güzel memleketlerinin elden çıktığından dolayı borcun ödenmesinin teahhur, ettiğini özür dileyerek beyan etmiştir [588].

---

[584] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/217-218

[585] Bu isim, kıraliçe Elenora'nrtı 16 Nisan 1719 tarihli nâmesinde (Fred-rik !>- Hilm) imlâsiyle yazılmıştır (Nâme defteri 6, s. 449).

[586] Eleonor'dan gelen 28 Mart 1720 tarihli nâmede şöyle deniliyor: "Haliya bilirs velistihkakı Hasiye'nin (Heis Kasel) dukası ve bu dostunuzun zevc-i merguhu olan haşmetlû rüthetlu Fredrikoş bu dostunuzun hüsn-i rızası ve cümle İsveç ricalinin ittifak ve ittihadları tavassutiyle isveç kiralının makarr-ı hükümetine (saltanatına) nail ve fahriyab oldukları taraf-ı hümâyunlarına dostane arz ve ilâm" olunur demekte ve aynı mealde vezir-i azama da keyfiyeti bildirmektedir. Elenora'hın zevci olan Fredrik'in yine böylece pâdişâha nâmesi ve vezir-i azama mektubu vardır (Nâme defteri 6, s. 475 ilâ 481)

[587] XII. Şarl'ın almış olduğu borcun ödenmesi için İsveç kiralı Fredrik'e 1138 Zilhicce tarihli olup Mustafa Ağa ile gönderilen nâme ile bunun cevabı Nâme-i hümâyun defter i'ndedir (c. 7, s. 128). Deniz tehlikesi sebebiyle Mustafa Ağa gemi ile gelememiştir. Bu hususta İsveç başvekilinin vezir-i âzam Damad İbrahim Paşa'ya mektubu vardır (Nâme defteri 7, s. 157).

[588] Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 276, 277. Bu nâme ve mektuplaşmalara karşı Hekimoğlu Ali Paşa sadaretinde ve 1145 Rebiulâhırda dostça cevab verilerek hiç borçtan bahsedilmemiştir (Nâme defteri 7, s.

Birinci Mahmud'un cülusunu Rus hükümetine bildirmek üzere 1143 Rebiulâhır -1730 Ekim'de şıkkı sani payesiyle Yir-misekiz Çelebizâde Saîd Mehmed efendi elçi tâyin olundu[589]. Said Mehmed efendi burada vazifesini gördükten sonra İsveç'e de gidecekti. Bunun İsveç'e gönderilmesinin zahiri sebebi îsveç kiralı Onikinci Şarl'a verilmiş olan ödünç paranın bakiye kalan kısmıma alınması ve hakikatte ise îsveç kiralı Frederik'in Rusya ve îsveç harbine son verdikten sonra Rusların nüfuzu altına girip Ruslarla bir ittifak yapmış olmasının duyulmasına mebni, bunun tahkik edilmesi idi[590]. Said Mehmed efendi evvelâ Rusya'ya gidip vaziyeti tahkik edecek ve oradan da îsveç'e geçecekti, isveç'in malî vaziyeti dolayısiyle parayı alamadı[591] ve Îsveç-Rus ittifakı hakkında ne haber getirdiği belli olmadı ise de, daha sonra yapılan Osmanh-îsveç ittifakı Said Mehmed efendi'nin Stokholm''dsi Osmanlılar lehine muvaffak olduğunu göstermektedir. Said Mehmed efendi 28 Eylül 1733 te îstan-buFa gelmiştir [592]. sveç kiralı Frederik zamanında ve 1733 te İstanbul'a gelmiş olan Höpken ve Karlson isimlerinde iki îsveç diplomatı, Osmanlılarla Avusturya ve Rusya'yı çarpıştırmak için epey gayret sarf etmişler ve bu hususta her iki devlete düşman olan Fransa'nın İstanbul elçisindende müzaheret görmüşlerse de, îran muharebesiyle meşgul olan hükümet bu cihete yanaşmamış ve yalnız daha sonra 1149 Ramazan- 1736 Ocak ayında onsekiz madde üzerine bir ticaret muahedesi imzalamıştır [593]Hemen bunu müteakib, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlılara har ilân etmeleri bunların arzularına yardım ettiğinden, Fransa elçisinin de delaletiyle bu iki diplomatın İsveç kiralından ittifak arzusunu havi bir nâme getirmeleri üzerine anlaşma teklifi kabul edilmiştir [594]. Filhakika

---

275).

[589] 1143 Rebiulâhır ortalarında I. Mahmud'un cülusunu Rus çariçesine bildirmek üzere şıkkı salis defterdarı payesiyle Said Mehmed e fendi Peters-öurg'a (Leningrad'a^) gönderilmiş ve 7 Ocak 1731 tarihli olarak çariçenin ve 10 Mayıs tarihli olarak da Başvekil Kont Glofkin'in tebriki havi nâme ve mektubu gelmiştir (Nâme defteri 7, s. 232, 242, 243, 245).

[590] Said Mehmed efendi'nin. Stokholm sefareti (Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası, sene 2, s. 658).

[591] Temmuz 1733 tarihli İsveç kiralının nânıesiyle başvekilin mektubu (Nâme defteri 7, s. 330, 335).

[592] Said Mehmed efendi'nin İsveç hükümetiyle XII. Şarl'm borcunun ödenmesine, İsveçli dostluğuna ve Lehistan vaziyetine dair olan mükâ-lemeleri hakkında iki takriri vardır (Nâme defteri 7, s. 335 ilâ 340»).

[593] Bu iki İsveç diplomatı hükümet tarafından tahsis edilen günde onsekiz kuruş tayinat ile Galata'da. oturuyorlardı (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları numara 3037).

[594] Kvt'i; kiralı l-'red erik'ten gelen 10 Mart 1736 tarihli nâmede Said M e hine ti ei'endi'nin avdetinden sonra mümtaz bîr elçi göndermek istediği ve lıu sırada kendisinin enderim halkından Libr Baron Hobken

İsveç parlâmentosunda Rusya ile harb taraftarları bulunduğundan ona göre hazırlık yapılmakta idi. u sırada, yani Yeğen Mehmed paşa'mn sadareti esnasında, Ruslara hasım olan isveçlileri tahrik ve îstanbuVdaki elçilerine talimat verilmesi için îsveç hükümetine gönderilmiş olan mektuba muvafık cevap gelmiş ve harbe girmek için bazı kayıtlar zikredilmiştir [595]. Bu hususa dair îsveç kiralı, nâmesinde müşterek düşmanları olan Rusya'ya karşı harekete hazır olduğunu lâkin sabık kıral Şarl'ın Devleti Aliyeye olan iki bin kese akçe borcuna mukabil Osmanlı devletine bir kalyon ile otuz bin harbe ve tüfenk vermek suretiyle borcu ödeyip bu suretle cenge gireceklerini, fakat Ruslarla bir anlaşma olursa arada kalacakları için aktedilmiş olan ticaret muahedesinin onsekizinci maddesindeki kayıt mûci-bîîtae iki devlet arasında bir ittifak yapılmasını murahhas Baron <le sanklarc vasıtasiyle teklif etmişti.Miianli hükümeti esas itibariyle ve Fransa elçisinin tesiriyle isveç kırahnm teklif ettiği kalyon ve silâh gönderme işi ve ittifak akdine [596] muvafakat etmiş ve bu hususta Sanklare vasıtasiyle kirala 1152 Muharrem sonu -1739 Nisan tarihiyle bir de nâme göndermiş, ise de Sanklare Siiezya'da. katledildiği için Osmanlı hükümdarının nâmesi kiralın eline varmamış fakat bir sureti IstanbuVdaki îsveç elçileri vasıtasiyle Stokholm'a yollanmış olduğundan Rusya'ya karşı tahaffuzî bir ittifaka doğru adım atılmıştır [597]; bu hususta Fransa elçisi Viln öv (Villeneuve) ile Osmanlı hizmetine

---

nam Kobi-kolaryüH yani kapıeıbaşmıız ve Uyvar Karloson nam Korespondensiye tesmiye olunur muhaberat emini iki beyzadenin memleket dışında seyahat ederek İstanbul'a geldikleri sırada bilhassa İsveçli olduklarından dolayı itibar gördükleri memnuniyeti mûcib olduğu ve İsveç'ten elçi göndermek uzun zamana muhtaç olmasından dolayı ilci beyzadeyi elçi tâyin ettiği ve içlerinden biri vefat ederse diğerinin aynı suretle elçi kalabileceği yazılmaktadır. Bundan başka nâmede ticaret muahedesinin tanzimi ile XII. Şarl'ın borcunun tesviyesi işinden ve Lehistan'daki tebeddül dolayısiyle hasıl olan siyâsî vaziyetten bahsedilmekte ve Lahistan işinin Avrupa'da büyük tebeddülü mûcib olduğu (Lehistan veraseti muharebesini kastediyor) beyan olunmaktadır (Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 444).

[595] Subhi Tarihi, varak 147b ve Nâme-i hümâyun defteri 7, s. 106.

[596] XII. Şarl Türkiye'ye ilticasında iki kıta senet ile iki bin kese borç almıştı. Onun ölümünden sonra İsveç hükümeti malî vaziyeti sebebiyle bu borcu verememiş ve buna mukabil bir mücehhez kalyon ile silâh teklif etmişti. Borcun altıyüz bin kuruşuna mukabil yetmiş iki kıta top çeker bir mükemmel kalyon ve iki yüz bin kuruşuna mukabil uçları harbeli ve bakır donanmalı otuz bin rföy tüfenk vermeği ve bundan başka ayrıca hediye olarak da dörder okkalık altı adet tunç top ve on iki parmak çapında bir tunç havan topu hediye edeceklerini taahhüt eylemişlerdi. Her ne kadar bunların bedeli borca nazaran dört yüz kese noksan idiyse de bakiyesinin aradaki dostluğa mebni aranmaması hakkında I. Mahmud'a takdim edilen takrir sene 10 Şevval 1150 (Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, mimara 8634).

[597] Sanklare vasıtasiyle îsveç kiralına gönderilen ve onun yolda katli üzerine İstanbul'da. îsveç elçileri vasıtasiyle nâme mündericatma vakıf olan isveç kiralı bu nâmeye 16 Temmuz 1739 tarihli nâmesiyle verdiği cevapta şöyle demektedir :

"Sene-i sabıka Septe boğazı kurbinde Kadeş nam mahalde kazaen zayi olan îsveçya tesmiye olunur sefinenin yerine Patriyot (Vatanperver) ismiyle müsemma diğer sefinemiz derununda olan bazı eşyay-ı

girmiş olan Kont Bonneval yani humbaracı başı Ahmed paşa'nın da tesirleri olmuştur; hattâ 4 Şevval 1152 - 4 Ocak 1740 tarihinde dokuz madde üzerine hazırlanmış olan bu tedafüi veya tahaffuzî ittifakın bir an evvel imzalanmasında İsrar edildiği halde Osmanlı hükümeti bu sırada Ruslarla aktedilmiş olan Belgrad muahedesi tasdiknamelerinin mübadelesine ve HotirCin Ruslar tarafından tahliyesine kadar isveç'le olan ittifakı imzala-mayıp Hotm'in boşaltıldığını haber aldıktan sonra ittifak muahedesini imzalamıştır (20 Şevval 1152 - 20 Ocak 1740) [598]
u ittifak mucibince Ruslar tarafından bu iki devletten herhangi birisine yapılacak taarruza karşı Osmanlı ve isveç devletleri birbirlerine yardım edeceklerdi. Bu anlaşma tasdiknameleri XII. Şarl'ın borcuna mukabil verilen gemi ve silâhların İstanbul'a, gelmesini müteakib teati edilmiştir (19 Temmuz 1740) [599]Filhakika isveç hükümeti Hendrik Vakensel ismindeki bir zabit vasıtasiyle yetmiş iki pare top ve levazım-ı sairesiyle Isveçya adında donanmış bir kıta cenk kalyonu ve taahhüdü olan otuz bin tüfekten on bin harbeli tüfenk yollamış ise de kalyon Cebelüttarık boğazı civarında Kadeş'te batmiştir [600]. Bunun üzerine isveç kiralı ikinci defa olarak yetmiş iki pare top çeker Patriyot isimli diğer bir kalyon ile taahhüt edilen otuz bin tüfenkten on bir bin tüfenk yollamış ve bunlar İstanbul'a, gelerek isveç elçileri vasıtasiyle hükümete teslim edilmiş ve elçiler mütebaki verilmesi îcVp eden on dokuz bin tüfenk için sened vermişler ve buna mu-kaOîl Osmanlı hükümeti de XII. Şarl'ın Türkiye'den ayrılırken Ödünç aldığı para dolayısiyle vermiş olduğu borç senedini elçilere iade etmiştir [601]. Osmanlı-Isveç ittifakını haber alan Rus elçisi, Fransa elçisine başvurarak para ve nişanla onu ikna için çok çalışmış ise de muvaffak

---

mevcude ile taraf-ı devlet-i aliyyelerin^en kabulüne müsaade birle... tarafeyinden bast ve tem-hidi müstelzim muahede ve ittifakın in'ikad ve itmamına taraf-ı devlet-i aliyye-lerinden memur olan murahhaslar ile mükâleme ve müzakere için Liber Baron Hobken ve kişizadelerimizden Karlston nam elçiler tarafımızdan ruhsat-ı kâmile ile murahhas tâyin olunmaları taraf-ı dailerine feristade kılınan nâme-i mülükânelerinde iş'ar ve ifham buyrulduğuna binaen bugüne hayırlı ve tarafeynin menafi-i azimesini müştemil olan maslahatın itmam ve ikmaline tazyi-i evkat etmeksizin elçiyan-ı merkuman tarafımızdan ruhsat-ı kâmile ile tarafımızdan murahhas tâyin olunmuşlardır..." aynı suretle vezir-i azama da yazılmıştır (Nâme defteri 7, s. 533, 534).

[598] İttifak muahedesinin hazırlandığı tarihle Osmanlı hükümetinin tasdiki tarihleri bazı kayıtlarda birbirine karıştırılmış olup metinde bunlar ayrı ayrı gösterilmiştir.

[599] Hammer, c. 8, s. 3, 9.

[600] isveç kiralının 17 Ağustos 1738 (Cemaziyelevvel 1151) tarihli nâmesi (Nâme defteri 7, s. 509

[601] Nâme defteri 7, s. 411 ve Subhi, s. 236b ve Hammer, c. 8, s. 2 ilâ 4

olamamıştır [602]. bu ittifakın akdindan takriben dört sene sonra Osmanlı hükümeti aradaki ittifak dolayısiyle malî vaziyeti iyi olmayan isveç hükümetine Fransa elçisi Kont Kastellan tavassutiyle iki yüz bin kuruş ikrazda bulunmuş ve para 29 Rebıülâhir 1155 te (3 Temmuz 1742) istanbul'daki isveç elçisi Karlson'a teslim edilip mukabilinde senet alınmıştır [603]. isveç'in bu parayı Rusya ile yaptığı muharebe dolayısiyle aldığı anlaşılıyor ve nitekim 1154 H.-3741 M. de îsveç ile Rusya arası-ndaki gerginliğin bir harbe müncer olacağı tahakkuk etmesi neticesinde aradaki tahaffuzî ittifak mucibince îsveç kiralının 11 Ağustos 1741 tarihli nâmeziyle Osmanlı hükümdarına müracaatı üzerine, I. Mahmud 1154 Zilhicce - 1742 Şubat tarihli nâmesiyle ittifaka sadık kalacağını beyan eylemiş ve aynı zamanda harbe son verilmesini Rusya hükümdarına yazmış ve bunun neticesi olarak isveç'le Rusya arasında sulh yapılmıştır. Hattâ her iki devlet reisi bu barışıklığı Osmanlı hükümdarına bildirerek tavassutundan dolayı teşekkür etmek üzere I. Mahmud'a elçi ve nâme yollamışlardır[604]. îsveç kiralı Frederik nâmesinde kendisinin evlâdı olmadığı için yerine Holştayn (Holstein) dukası Frederik'i veliahd yaptığını beyan etmektedir [605]

1161 H. -1748 M. de Rusların îsveç hududuna asker yığmaları .dolayısiyle bu halden telâşa düşen îsveç kiralı aradaki ittifak mucibince maslahatgüzarı vasıtasiyle Osmanlı hükümetinin nazar-ı dikkatini celbetmişti [606]. Rusların bu ,hareketinin, veliahdin kıral-liğını sağlamak için bir gösteriş olması ihtimali dahilindedir.

Kıral Frederik vefat edince Rusların ısrarı ile yerine Holstein Gottorp hanedanından Adolf Frederik geçmiş [607] ve 1154 H. - 1761 M. de cülusunu bildirmek üzere 26 Mart 1751 tarih'inâ' meşini göndermiştir

---

[602] Tedafüi ittifakı haber olan İstanbul'daki Rus elçisi Kagnoni (Cagnoni) Fransa elçisi Vilnöv'e yirmi beş bin ruble ile Andreas nişanını getirterek İsveç ittifakının bozulmasına ve Rus çarına yazılan nâmelerde imparator unvanının verilmesine ve hudut tahdidine müzaheret etmesini istedi ise de muvaffak olamadı (Hammer, c. 8, s

[603] Nâme defteri 8, s. 3.

[604] Nâme defteri 8, s. İ25 ve Rusya'ya yazılan nâme s. 127 ve Subhi, varak 236.

[605] Nâme defteri 8 s. 125. Bunun veliahd olmasının Rusya'nın tazyiki ile olduğu anlaşılıyor.

[606] İsveç maslahatgüzarının 1162 Muharrem (1748) tarihli takriri (Cevdet tasnifi. Hariciye vesikaları, 3439).

[607] , Adolf Fredrik daha veliahdliği zamanında kirala suikast yapacağı haber alınmış ise de aslı olmadığı ve veliahdin taahhüt ettiği hususlara sadık kaldığına dair yemin ettiğini kıral Fredrik bir beyanname ile îlân etmiş ve bunun bir suretini Osmanlı hükümetine göndermiştir (1161 Şevval) (Cevdet tasinifi, Hariciye vesikaları, 3310

[608]Adolf Frederik nâmesinde kendisini şöyle tavsif ediyor: "Biz ki Adolfo Frederikus bîlutfillahi taalâ İsveç ve Got ve Vandal taifelerinin kiralı ve Norvekya fNorveç) ve Şlezvik ve Usturmarya ve Retmarya memleketlerinin irs ile dukası ve -demburg ve Desemburg ve ona tâbi yerlerin kont'u ve hükümdarı,, Yeni îsveç kiralının nâmesine verilen cevab, Izzi tarihinin 249 uncu sahifesinden başlar. Cevabî nâme-i hümâyunda iki taraf dostluğunun devamı ve hattâ daha samimî olması temenni edilmektedir. Adolf Frederik'ten sonra oğlu III. Güstav zamanında Ruslara karşı îsveç ile Osmanlı devleti arasında 25 Cemazi-yelâhır 1204-Mart 1790 da tedafüi ve tecavüzî bir ittifak muahedesi imza edilmiştir [609]. Bu ittifak muahedesi Osmanlı devletinin işine yaramış ve bu sayede dört sene süren 1201 H -1787 M, seferi esnasında Baltık'taki Rus donanması isveç donanması karşıcında Âkdenize geçememiş ve 1786 seferindeki Akdeniz faciası önlenmiştir. Buna mukabil Osmanlı hükümeti muharebedeki mağlubiyeti ve hazinesinde parasızlığı sebebiyle ittifak muahedesi mucibince İsveç'e yapacağı para yardımım yapamadığından, Ruslarla harb etmekte olan îsveç, nihayet Osmanlı ittifakından ayrılarak Ruslarla anlaşmağa mecbur olmuştur. îki devlet arasında aktedilen muahedenin bu muharebede hiç bir maddesinin tatbik edilmemesinden dolayı müteessir olan isveç kiralı, aynı hareket ve felâketin tekerrür etmemesi ve iki taraf ordularının harbe iştiraklerinin temini için bu hususta görüşmek üzere bir toplantı yapılmasını 1790 tarihli Fransızca bir takrirle îsveç murahhasları vasıtasiyle istemiştir [610] Rusya'ya karşı fena^ bir duruma düşmüş olan îsveç nihayet Rusya ile anlaşmağa mecbur olmuş ve aralarındaki anlaşma mûcibince Osmanlı hükümetini de Ruslarla barıştırmak için tavassutta bulunarak istanbul'daki elçisine talimat göndermiştir. 17 Aralık 1790 tarihli

[608] İzzi tarihi, varak 248b. Bu tarihte İstanbul'da orta elçilik ye Güstav de Selsin isminde bir İsveç diplomatı bulunuyordu (varak 250). Güstav de Selsin 1772 senesine kadar yirmi sene İstanbul'da isveç elçiliği yapmış ve bu tarihte ayrılırken yerine küçük kardeşi (Ölrik de Selsin) tâyin edilmiştir{Nâme defleri 9, s. 6) da İsveç kiralına gönderilen 1186 Receb ibtidası tarihlî nâme-i hümâyun).

[609] Nâme defteri 4, s. 30. îsveç kiralından gelen 19 Ocak 1791 tarihli tasdiki havi muahede sureti aynı defterin 38 nci sahifesindedir. îsveç kiralı Güstav, tasdiknamesinin mukaddimesinde 17 ve 26 Temmuzda kardeşinin, iki defa Haluk'taki Rus donanmasını mağlûb etmek suretiyle Rusların Akdeniz'e inmesine mâni olduğunu ve iki devletin selâmeti îcabı olarak 1739'daki Osmanlf-îsveç ittifakının devamını ve bunun Osmanlı pâdişâhı III. Selim tarafından da tasdikini istemektedir. *

[610] Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 5208 sene 1790 Şubat 25.

olarak İsveç murahhası Brentano'ya yollanmış olan sulh teklifini havi mektuba, Prusya ile de ittifakı olan Osmanlı hükümeti yanaşmamıştır; fakat bu redde karşı isveç hükümeti, Osmanlı-Rus sulhunun İsveç'in tavassutu olmayınca Ruslar tarafından kabul edilmiyeceğini söylemek suretiyle Osmanlı hükümetini sıkıştırmışsa da istediğine mufvaffak olamamıştır[611]. Osmanlı hükümetinin İsveç'in tavassutunu kabul etmemesi, müttefiki olan Prusya'nın, Ruslara karşı harb edeceğini ümit etmesi ve bu hususta Prusya kiralının Osmanlı hükümetine ümit verici haberler göndermiş olmasmdandı; nitekim Prusya elçisi 25 Cemaziyelevvel 1205 (30 Ocak 1781) tarihli bir takririnde Osmanlı hükümetinin harb hazırlığını öğrenmek isteyerek kolonel Degeç adında bir memurun Osmanlı ordusuna gönderildiğini beyan ile görüşülmek istemiştir.. Bu müracaattan ümide düşen III. Selim, sadaret kaynmakamı Mustafa paşa'mn takririnin üstüne "— Mükâleme oluna. Şart-ı ittifakı yerine getirmek için Prusya kiralının îlân-ı harb etmesinin haberine muntazır ve müterakkıb olduğumu reis efendi elçiye söylesin" hattı hümâyununu yazmıştır[612]. İsveç murahhası, Rusya ile. yapılacak sulhte tavassut işini sonraları da tazelemiş ve hattâ Prusya'nın Rus hududuna asker yığmakla beraber harb etmiyeceğini, bunun için Rusya ile sulh yapılmasını 6 Cemaziyelahır 1205 —10 Şubat 1791 tarihli takririyle hükümete bildirmiştir[613].

Sayfa | 214

Prusya'nın Ruslara harb açacağına iyice kail olan III. Selim, İsveç murahhasının bu takririni öğrenince yapılan teklifin murahhası gücendirmiyerek ve çok ihtiyatla hareket olunarak kat'i surette red edilmesini emretmiş ve sadaret kaymakamının takririnin üstüne: "— Tcbrid etmiyerek ve muharebeye halel verecek serrişte vermiyerek ve Prusya'ya bir senet olur kelâm olmıyarak üslûb-ı hakimane taglit güne reis efendi cevap versin" hatt-ı hümâyununu yazmıştır. Bundan sonra Prusya ve ingiltere hükümetleri Osmanlı-İsveç ittifakını yeniden kurmak için çalışmışlar ve parası olmıyan isveç'e. İngiltere île Prusya dörder bin kese ile yardım ederek Osmanlı hükümetinin de 1203 H.-1789 M. Îsveç-Osmanh ittifakı mucibince yirmi bin kese olarak kabul

[611] Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen defterlerden 7 numaralı Mükâleme defteri, s. 27.
[612] Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen defterlerden^ 7 numaralı Mükâleme defteri, s. 28.
[613] Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen defterlerden 7 numaralı Mükâleme defteri, s. 39.

edip ilk taksit olarak o zaman vermiş olduğu iki bin keseden bakiye kalan onsekiz bin kesenin şimdilik dört bin kesesinin verilmesi şartiyle Osmanlı devletiyle isveç arasında Ruslara karşı yeniden tecavüzî bir muahede akdine muvaffak olmuşlardır. Bu hususiaki müzakere uzun sürmüştür; sebebi de hasımları olan Ruslara karşı Osmanh-îsveç ittifakından istifade eylemek istemeleri idi; fakat İsveç'in harbe deWm edecek parası yoktu; 1203 H.- 1789 M. anlaşması gereğince İsveç'in ihtiyacı olan bu paranın yirmi bin kesesini Osmanlı hükümeti verecekti ve bunun ilk taksiti olarak dprt bin kesesini de vermişti. Lâkin iki devletle harb etmekte olan Osmanlı devletinin de hazinesi boşalmış ve altın gümüş, bazı eşya ve evaniyi para yaptığı halde yetişmemiş ve bundan dolayı parasızlıktan nâçar kalan İsveç de ittifaktan ayrılarak Ruslarla anlaşmağa mecbur olmuştur. İşte bu defa İngiltere ile Prusya'nın ye bizim de para yardımlarımızla Osmanh-lsyeç ittifakı tazelenmiş olup bu hususta Osmanlı hükümetinin ne suretle hareket ettiği hakkında bazı kayıtlar dikkate şayan olduğundan buraya kaydetmeği muvafık buluyorum.İsveç'le bu yeni anlaşma iptida orduda müzakere ve kabul olunarak sonra İstanbul'a, bildirilmiş ve burada 2 Şubat 1205 (6 Nisan 1791) de ulema, devlet ricali de müzakere ettikten sonra muvafık görülmüştür.[614] Bunun üzerine sadaret kaymakamı ittifak mucibince isveç'e yapılacak yardım hususunda Prusya'nın kefaletiyle ilk taksitin tediyesi için padişaha aşağıdaki takriri arz etmiştir:"İsveç maddesi için Prusya kiralına göndermek üzere Prusya elçisine verilecek senet sureti şöylece kaleme alınıp manzur-ı hümâyunları buyrulmak için arzolundu. Sened-i mezbur dahi mecliste kıraet ve bazı mahalleri mahv ve isbat olunmak rey olunursa meclis-i mezkûrda tekrar tebyiz ile ol kâğıda herkes imza eylemek veyahut ordudan memhur gelen kâğıda imza olunmak mümkindir; lâkin Devlet-i Aliyyenin îsveçlüye itası meşrut yirmi bin keseden baki kalan onsekiz bin kesedir. Prusya kiralı bu on sekiz bin kesenin üzerine taraf-ı Devleti Aliyyeden bir az akçe dahi zamnma kendüye ruhsat verilmesini ve peşin verilecek akçe dört bin

[614] İstanbul'daki müzakerede ittifakın] tasvibine dair verilen kararda şeyh-ul islâm Mekki efendi, rikâb-ı hümâyun veya sadaret kaymakamı Mustafa paşa, kaptan-ı derya Hüseyin paşa, Rumeli kazaskeri Tatarcıkzâde Abdullah efendi ile diğer bazı ulema ve devlet ricalinin imzaları vardır (Maliyeden müdevver Mükâleme defteri, numara 7, s. 82).

kese olmasını nâmesinde tasrih etmiş, elçisi dahi mecliste teyid eyledi. Prusya ve İngiltere dört bin kese verecek, Devlet-i \ Aliyye dahi muvafakat etmeli ki iş görüle dedi. \ t{Beru taraftan noksan teklif olundukta tenzile memuriyetim yok. Kaldı ki Devlet-i Aliyyenin vus'atmda değil ise ve senede ne miktar yazar ise ben onu gönderirim dedi. Şimdi bin senedi iki bin yazarak elçiye verildikte kabul ve irsal eder; lâkin kirala vardıkta iş uymaz ise tekrar haber gelip gitmeğe vakit yok; maslahat bozulur, bubabta çakerleri mütehayyirim. Ne güna irade-i aliyye-leri buyurulur ise öylece hareket olunacağı. Yâni gerek peşin verilecek akçe ve gerek on sekiz binden ziyade Prusya kiralına ruhsat verilmek ve verilmemek hususlarında1 emrü ferman ne veçhile ise bilinmek lâzım geldiği karin-i ilmi âlileri buyruldukta ferman." 3 Şaban 1205 Malî buhranın fazlasiyle hüküm sürmesi dolayısiyle III. Selim bu takririn üstüne: "Kaymakam paşa;— Devletimin akçe cihetiyle müzayıkası malûm. Masarifi seferiye külliyetli akçeye muhtaç. Donanmanın sair masarifinden gayri salt neferat mevacipleri dört bin keseden ziyade akçe ile ancak husule gelür. Cülûs-ı hümâyunda devlette yüz elli keseden gayrı mevcut bulmadım. İki senedir inayet-i hak ile sefer masarifini idare ediyorum; ancak müzayıka-i devlet cümlenin malûmudur. İsveç'e defaten dört bin kese verecek hal var ise ne güzel; olmadığı surette bende mahfuz ve mektum akçe var gibi sual niçin olsun? kefaletiyle ilk taksitin tediyesi için padişaha aşağıdaki takriri arz etmiştir: "îsveç maddesi için Prusya kiralına göndermek üzere Prusya elçisine verilecek senet sureti şöylece kaleme alınıp manzur-ı hümâyunları buyrulmak için arzolundu. Sened-i mezbur dahi mecliste kıraet ve bazı mahalleri mahv ve isbat olunmak rey olunursa meclis-i mezkûrda tekrar tebyiz ile ol kâğıda herkes imza eylemek veyahut ordudan memhur gelen kâğıda imza olunmak mümkindir; lâkin Devlet-i Aliyyenin îsveçlüye itası meşrut yirmi bin keseden baki kalan onsekiz bin kesedir. Prusya kiralı bu on sekiz bin kesenin üzerine tar af-ı Devleti Âliyyeden bir az akçe dahi zamnma kendüye ruhsat verilmesini ve peşin verilecek akçe dört bin kese olmasını nâmesinde tasrih etmiş, elçisi dahi mecliste teyid eyledi. Prusya ve İngiltere dört bin kese verecek, Devlet-i \ Aliyye dahi muvafakat etmeli ki iş görüle dedi. * "Beru taraftan noksan teklif olundukta tenzile memuriyetim yok. Kaldı ki Devlet-i

Aliyyenin vuslatında değil ise ve senede ne miktar yazar ise ben onu gönderirim dedi. Şimdi bin senedi iki bin yazarak elçiye verildikte kabul ve irsal eder; lâkin kirala vardıkta iş uymaz ise tekrar haber gelip gitmeğe vakit yok; maslahat bozulur, bubabta çakerleri mütehayyirim. Ne güna irade-i aliyye-leri buyurulur ise Öylece hareket okunacağı. Yâni gerek peşin verilecek akçe ve gerek on sekiz binden ziyade Prusya kiralına ruhsat verilmek ve verilmemek hususlarında emrü ferman ne veçhile ise bilinmek lâzım geldiği karîn-i ilmi âlileri buyruldukta ferman." 3 Şaban 1205 Malî buhranın fazlasiyle hüküm sürmesi dolayısiyle III. Selim bu takririn üstüne: "Kaymakam paşa; —Devletimin akçe cihetiyle müzayıkası malûm. Masarifi seferiye külliyetli akçeye muhtaç. Donanmanın sair masarifinden gayri salt neferat mevacipleri dört bin keseden ziyade akçe ile ancak husule gelür. Cülûs-ı hümâyunda devlette yüz elli keseden gayrı mevcut bulmadım, iki senedir inayet-i hak ile sefer masarifini idare ediyorum; ancak müzayıka-i devlet cümlenin nialûmudur. isveç'e defaten dört bin kese verecek hal var ise ne güzel; olmadığı surette bende mahfuz ve mektum akçe var gibi sual-niçin olsun? bunun hüsn ve kubhım ve suret-i nizamını efendi daimiz (şeyh-ul islâm) konağında söyleşip karar, veresin. Elbette tebrid etmiye-cek veçhile Prusya kiralına yollu bir cevap verilmek lâzımdır. On sekiz binden ziyade vermek, hele söz olmak (laf olmak) gerektir. Lâkin peşin verilecek dört bin keseye suret-i tarik ve münasibi ne ise söyleşesiz" cevabını yazmıştır [615] III. Selim bu mütaleayi yazdığı gün beyaz üzerine yani resen bir hatt-ı hümâyun daha göndererek İsveç'le ittifak maddesinin duyulmamasmi ve duyurulursa Rusların, İsveç'i kendi tarafına celbedeceğini beyan ile müzakereyi ifşa edenlerin ceza göreceklerini bildirmiştir. Hattı hümâyun aynen şöyledir:"Kaymakam paşa :—Bugün semalıatlu efendi daimiz konağında sen ve kaptan paşa ve sudur-ı kiram (kazaskerler) ve rical-i devletimden erbab-ı istişare cem olunacaksız. Söyleşilecek maddeler ve bahusus bu isveç ittifakı maddesi karar bulur ise gayet mektum tutulmalıdır. Maazallah serrişte verilir ise Moskovlu, İsveçlüyi bizden evvel celb eder, sonra fena olur. Cümle erbab-ı meclis ketmedüp meclisten taşra bir ferde söylemesünler; istima eder isem, sonra cümlenize inkisar ederim,

[615] 7 numaralı Mükâleme defteri.

ifşaya cesaret edeni tedip ederim; din-i mübin hizmetidir, dikkat olsun; efendi daimiz ulemaya tenbih etsin; sen dahi ricale tenbih edesin. Cenab-ı hak tevfikini refik eyliye âmin Sene 205 Şaban 3 "[616]

Onyedinci asrın ikinci yarısiyle Onsekizinci asırda İsveç kırallan

Dera - Ponts ailesi	Holştayn-Gotlorp ailesi
Jan Kazimir [617]	Adolf Frederik [618]
1751—1771	
X. Şarl 1654—1660	
XIII. Şarl	III. Güstav
1809—1818	1771—1792
XI. Şarl 1660—1697	
XII. Şarl	Eleonor—zevci I. Frederik [619]
1697—1718	1720—1721 1721—1751 (çocukları yoktur)[620]

Osmanlı — Felemenk Münasebetleri

Felemenk cumhuriyetinin Onsekizinci asır başlarına kadar Osmanlılarla olan münasebatı hakkında tarihimizin üçüncü cildinde malûmat verilmiş olduğundan burada kısaca Onsekizinci asra aid münasebetleri göstereceğiz.

Felemenk cumhuriyeti, İngiltere ile beraber Fransa'nın hasmı olduğundan, büyük harbde Osmanlı devletiyle Avusturya (Alman) imparatorunu barıştırmak için çok çalışmış ve nihayet Karlofça muahedesini imzalatmağa muvaffak olmuştu. Bu başarısı sebebiyle Felemenk hükümeti, Osmanlı hükümeti nezdinde itibar görmüş ve bundan cesaret alarak bazı iktisadî menfaatler temin etmek üzere 1112 H. 1700 M. tarihli bir nâme ile birinci A hm e d zamanında verilen ahidnamenin genişletilmesini ve Türkiye'ye getirdiği çuhalardan gürmrük resmi alınmamasını teklif eylemişti [621]Bu

[616] 7 numaralı Mükâlemc defteri

[617] Kazimir'in zevcesi Vasa hanedanından IX. Şarl'm kızı Katerin olup Kazimir bu sayede kıral olmuştur

[618] Adolf Fred erik'in babası Albert Fred erik'tir. Adolf un 12 Şubat 1771 de ansızın vefat etmiş olduğu, oğlu III. Güstav'ın* 3 Haziran 1771 tarihli cülusunu bildiren nâmesinden anlaşılmıştır {Nâme defteri 8, s. 563

[619] Ülrik Eleonor, biraderi XII. Şarl'dan sonra isveç hükümdarı olup cülusundan bir sene sonra kıralhğı zevci olan Hes-Kassel prensi Frederik'e bırakmıştır.

[620] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/219-229

[621] Nâme-i hümâyun defteri 5, s. 503.

istekleri hükümetçe tetkik olunarak hem nâme-i hümâyun ve hem de vezir-i âzamin 1113 Safer tarihli mektubiyle red olunarak eski muahedenin yenilenmesinden başka bir şey yapılamayacağı ve devletin muayyen varidatını temin eden gümrük resminin indirile-miyeceği cevabı verilmiştir[622].Avusturya ile aktedilen Pasarofça muahedesinde de (1718). Felemenk devletinin İngiltere ile birlikte tavassutları olmuştu. Her iki devlet, Fransa'ya hasım oldukları için, Osmanlı devletini harbden çekerek imparatoru Fransa'ya karşı serbest bırakmak istemişlerdi.1725 senesinde Felemenk elçisi Kolyer (Collier) hem Garb ocakları tarafından Felemenk gemilerine yapılan zarar ve ziyanın ödenmesine ve hem Cezair'in Felemenk cumhuriyeti ile sulhu \enilemesine dair padişahtan ferman almıştı.Kolyer, elçi iken vefat ederek 1726 Ağustosta yerine Kor-nelyus Kalkon (Calcuen) tâyin edilip 12 Eylül 1727 tarihli Neder-land yani Felemenk Cumhurreisinin nâmesiyîe gelmiştir [623]Felemenk ile münasebetler bundan sonra da, dostluğun devamı, ahitnamelerin yenilenmesi ve elçi gidip gelmesi ve bu suretle nâme teatisi suretiyle geçmiş olup siyasî rolleri kalmamış ise de, Osmanlı hükümeti eski tesirlerini gözönünde bulundurarak Felemenk'in de ingiltere ile beraber sul,h işlerinde tavassutta bulunmasını istemiş[624]. Ancak, Avrupa'nın umumî muvazenesi bakımından Felemenk'in eski ehemmiyetini kaybetmiş olduğu Osmanlı devletinin siyasetini idare edenler tarafından fark edilmemiştir.

Onsekizinci asir sonlarında Nederland (Hollanda) cumhuriyetinin Alman imparatoriyle arası açıldı. İmparatorun ağır ve soğuk tahakkümü ve elçisini çekerek Felemenk hududuna asker yığması üzerine Nederland vaziyetini izah yollu bir beyanname neşretmiş ve bu beyannamelerden birisini de Osmanlı hükümetine göndermiştir [625].istanbul'daki Felemenk elçiliği 1213 H.—1798 M. de kaldırılmıştır [626]

---

[622] Nâme-i hümâyun defteri 5, s. 569, 572.
[623] Nederland Cumhurreisinin nâmesi ve cevabı (Nâme defteri 7, s. 138 ve 156).
[624] Osmanlı devleti Avusturya ile ZiştovVde müsaleha için reis-ul küttab Abdullah Berri efendi'yi gönderdiği esnada Prusya kiralının tavassutiyle mütareke olunup müsalehaya başlanmak için ingiltere ve Nederland elçilerinin de tavassuta mezun oldukları Osmanlı murahhasının ruhsatnamesinde yazılı idi (Nâme-i hümâyun defteri 4, s. 42)
[625] Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 199.
[626] Hariciye vesikaları (Cevdet tasnifi), numara 8746.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/230-232

Osmanlı - Prusya Münasebetleri

1718 Ocak ayında Avusturya ile yapılan muharebe esnasında vezir-i âzam Mehmed paşa RakoçVnin teşvikiyle Prusya başvekiline bir dostluk mektubu yazmak suretiyle ilk temas yapılmıştı[627]. Bu sırada Prusya kiralı, Hohenzollern hanedanından çavuş kıral diye maruf birinci Frederik Giy om idi.Bu tarihte Üçüncü Ahmed, Osmanlı hükümdarı bulunuyor-Stflu. Prusya kiralı bu ilk münasebetten iki sene sonra, 7 Eylül 1720 tâtrihli bir nâme ileYohannes Yorgofski adındaki imrahorunu at satın almak için Türkiye'ye göndermiş ve kendine kolaylık gösterilmesi için emir verilmesini rica etnıişti; kiralın aynı mealde vezir-i azama da mektubu vardı[628].Prusya kiralının adamı istanbul'a geldikten sonra îngilitere elçisini görüp onun vasıtasiyle sadr-ı âzam tarafından kabul olunarak nâme ve mektubu takdim etti[629]. Kiralın arzusu kabul olunarak bilmukabele 1133 Şaban iptidalarr (1721 Mayıs) tarihli bir nâme île mukabele olunduğu gibi sadr-ı âzam damad İbrahim paşa da kirala ayrıca mektup yazdı[630].Bu tarihten sonra 1152 H. - 1739 M, deyine birinci Frederik Giy o m ile Osmanlı pâdişâhı birinci Mahmud arasında nâmeler teati edilmiştir; Prusya ordusunu kuran bu hükümdar, İsveç kiralının Türkiye'de bulunduğu sırada onun topraklarından bazı yerleri ve bu meyanda Pomeranya'yı ve Stralsund^u almıştı.

I. Frederik Giyom, Lehistan yoluyla Osmanlı hükümdarına ve Kırım Hanına birer nâme gönderimişti. Bu nâmeleri getiren elçi Hotiri'e gelerek Muhafız llyas paşa'yı görmüş ve o da kendisini Rus hududunda Türk kumandanı olan Bender serarskerine göndermiştir.[631]Prusya kiralının bu nâmelerinde dostluk tesisinden

---

[627] Hammer, c. 7, s. 246.

[628] Hammer, c. 7, s. 257 ve Nâme defteri 6, s. 495, 496.

[629] Prusya kiralının nâmesinin tercümesindeki elkabtan sonra şöyle deniliyor : "Cenâb-ı hümâyunlarının memâlİk-İ vasialarında hasıl olan atlar hüner ve bahadırlıkta meşhur-ı âlem ve cümleye müreccah olduklarından nâşi kendu ahur-ı evvelimiz (birinci imrahorumuz) bu makule bahadır ve namdar atların tedarikiyle falır u şöhret vermeğe arzu ve heves eylediğimizden nâşi ahurları-mızm kethüdalarından Yucins Yorgoçki (Yohannes Yorgosfki) nam kîmes-neyi kendimize mahsus bir kaç rees atların iştirası için ol tarafa gönderdik" denilerek gönderdiği adamının at satın almasına müsaade edilmesini ve kendisinin de pâdişâhın dostları arasına alınmasını rica ile dostlukta kusur einıi\\<('ği bildirilmiştir (AT«me defteri 6, s. 495, 496). '

[630] Nâme defteri 6, s. 495, 501.

[631] Subhi tarihi, varak 149b.

bahse-dildikten sonra paralariyle Türkiye'den bir miktar at ve esir satın «İmalarına müsaade edilmesi yazılmış ve bundan başka Prusya krallarının ötedenberi imparatora asker vermek mecburiyeti var iken geçen seneden itibaren bunun verilmediği beyan olunmakta[632] ve diğer devletler gibi Osmanlı hükümetiyle ticaret muahedesi aktedilmek arzu edildiği yazılmaktadır. Osmanlı devletiyle Prusya arasında münasebat tesisine taraftar olan zat, ordu kadısı ve kazasker ve daha sonra da şeyh-ul-islâm olan Ebu lshak; zade Esad efendi idi. Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere İmparatora karşı vaziyet almış olan Prusya kiralı Büyük Frederik(lkinci Frederik) bu hususta Osmanlı devletiyle ittifak yapmağı siyasetine pek uygun görerek evvelce Kiga, Karlsonve Kastellan vasıtasiyle teklif etmiş olduğu dostluk muahedesi akdini bu defa İsveç elçisinin desteklemesiyle tekrarlamış ve Üçüncü Osman'ın cülusu vesilesiyle de 19 Mart 1755 de Adolf dö Keksin (Cari Adolf de Rexin)[633] adındaki murahhası bir tebriknâme ile ve ticaret muahedesi akdi için göndermiş ise de hükümet tebriki kabul ederek muahedeye yanaşmamıştı. Büyük Frederik bir kaç sene sonra Üçüncü Mustafa'nın cülusundan istifade ile Rekzin'i evvelâ İzmir'e ve oradan Istan-buVa gönderip dostluk muahedesinin akdini tekrarlamıştı. Bunun üzerine hükümet R e k zin'i gizlice İstanbul'a, getirtti; İngiltere ve Prusya aleyhdarı olan Fransa ve Asvusturya elçileri, Prusya murahhasının geldiğini haber alarak kendisini epey aradılar ve sonra Saksonyalı bir uşağı tarafından haber verilmek suretiyle izini buldular. Avusturya elçisi Schwachheim, sadr-ı âzam Koca Ragıb paşa'ya, Rekzin'in gizlice getirilmiş olduğunu söy-lediği zaman sadr-ı âzam soğuk kanlılıkla "bunda hiç bir şey yok,, cevabını vermiş ve Prusya murahhasiyle yalnız bir ticaret muahedesi aktedilmişti[634]. 22 Şaban 1174 - 29 Mart 1761 de sekiz n\adde olarak

[632] Bu senelerde yani 1736—1739 arasında Osmanlı devletiyle Rusya ve müttefiki olan Avusturya arasında muharebe olduğundan Prusya kiralı o muharebe dolayısiyle imparatora asker vermediğini beyan ediyordu. Filhakika Prusya 1700 senesi sonlarına doğru imparatorluktan ayrılıp elektörlükten çıkarak kıralhk olmuş ve 1723 senesinde Utreht muahedesiyle Prusya kıratlığı büyük Avrupa devletleri tarafından tasdik olunmuştu.

[633] 13 Safer 1178 tarihli ve 3104 numaralı vesikada Rekzin'in imzası (Carlo Adolf de Rexin) imlâsındadır. Hammer ise Rekzin adı verilen Havden (Haviden) diyor (Almanca'da, c. 8, s. 204).

[634] Büyük Fr e d erik, III. Osman'ın cülusu münasibetiyle 18 Ocak 1755'de Rekzin ile göndermiş olduğu nâmesinde tâziyet ve tebrikten sonra dostluğun fasılasız olarak devamını arzu ettiğini ve ticaret muahedesinin akdiyle diğer söyleşilmesi îcab eden hususların Rekzin'in mütaleasma bırakıldığını beyan etmişti. Muahede daha sonra III, Mustafa'nın cülusundan sonra 1174 H. - 1761 M. Mayısta bir mukaddime, sekiz madde ve bir hatime üzerine aktedilmiştir. Prusya kiralı muahedenin akdinden dolayı 1

Nopoli, İsveç ve Danimarka ile aktedİlen muahedeler tarzında ticaret, gümrük, seyrü sefain serbestisi, konsolosların hukuku ve bunların dâvalarındaki kaza hakkı ve saire olarak imzalandı. Bu muahedenin akdini müteakip Prusya murahhası, Prusya elçisi sıfatiyle huzura kabul olunarak tasdik edilen muahedenameyi aldı (2 Nisan 1761) ve bundan dört ay sonra fevkalâde elçi tâyin edilen Rekzin tasdiknameyi mübadele etti. Prusya elçisinin muahede akti için İngiltere elçisi de gayret sarfettiği gibi, Rusya ile Avusturya elçileri de muahede akdine mâni olmağa çahştılarsa da onların faaliyete geçmelerinden evvel muahede tasdik edilmişti[635]. Ahidnamelerin mübadelelerini müteakip Berlin 'e giden Rek-zin, ilk daimî elçi olarak İstanbula dönerek 1764 'te Üçüncü Mustafa tarafından kabul edildi[636]. Prusya ile olan bu müna-sebat dolayısiyle bir takım hediyelerle daimî elçi olarak istanbul'a gelen Rekzin'in vürudunu müteakip bilmukabele hediyeler ve bazı hususlar hakkında bir elçi gönderilmesi îcap etmesi dolayısiyle, 1177 Muharrem -1763 Temmuz tarihli bir nâme ile ve orta elçi payesiyle Anadolu muhasebecisi Resmî Ahmed efendi gönderildi [637]. Ve debdebeli ve gösterişli surette gitmesi için hazineden «manet olarak bazı eşya verildi ve bu arada o zaman parası ile \ yedibin beşyüz kuruş kıymetinde mücevherli bir bıçak da vardıi. [638]Prusya elçisi daha sonra ticaret ve dostluk muahedesinin sekizinci maddesine istinaden bir ittifak muahedesi akdi teklifinde bulundu ise de muvaffak olamadı. Vezir-i âzam Koca Ragıb paşa pek ihtiyatlı olarak Prusya'nın, Rusya ve Avusturya ile harb etmesinden dolayı Osmanlı devletiyle Prusya'nın tedafüi ve tecavüzî bir ittifak yapmasını istiyordu. Bu hususta şeyh-ül islâmdan fetva da almıştı; fakat bu sırada Üçüncü Petro'nun Rus İmparatorluğuna geçerek, pek sevdiği

---

Haziran 1761 tarihli nâmesiyle teşekkür etmekte ve bundan başka iki tarafa da düşman olan devletlerin (Rusya ve Avusturya'nın) aynı olduğunu, bundan dolayı bu iki düşmana karşı ittifak zaruretini ve Osmanlı - Prusya kuvvetlerinin harekete geçirilmesini yazmıştır. Bu sırada Prusya kiralı Avusturya ve müttefiki olant Rusya ile yedi sene muharebesini yapmakta olup Osmanlı devletini de kendisiyle beraber harekete teşvik etmekte ise de sadr-ı âzam Kctca Ragıb paşa böyle tir maceraya atılmadı (Nâme defteri 8, s. 335 ve 435).

[635] Hammer, Almanca nüsha, c. 8, s. 241.

[636] Hammer, Almanca nüsha, c. 8, s. 240, 241.

[637] Nâme defteri 8, s. 489.

[638] Resmî Ahmed efendi, Lehistan yoluyla Prusya'ya gitti; kendisine verilen talimatta şayet Prusya kiralı tedafüi ve tecavüzî bir ittifak teklif edecek olursa bunu derhal red veya kabul etmiyerek hükümete bildirmek üzere raporuna dere etmesi tavsiye edilmişti. Resmî Ahmed efendi avdetinde Prusya kiralıma 16 Nisan 1764 tarihli nâmesini getirmiştir. Prusya kiralı bu nâmesinde de iki devlet için pek hayırlı olan ittifak yapılmasını istemiştir (Nâme defteri 8, s. 516).

Prusyalılarla barış yaptıktan başka ittifak da aktetmiş olması, sadr-ı âzami Prusya ittifakından vazgeçirdi ve ihtiyatlı hareket etmesinin isabetini anlattı. Prusya kiralının 1 Aralık 1765 tarihli nâmesiyle Rekzin'in yerine orta elçi olarak gelen askerî «rkândan Zegelin, Rusya-Prusya ittifakının o kadar sıkı olmadığını söylediyse de ehemmiyet verilmedi[639]. Ve nihayet böyle bir ittifakın mümkün olmayacağı Koca Ragıb paşa'nm halefi Hanız a Hamid paşa tarafından Prusya elçisine bildirildi[640] 1182 H. - 1768 M. Osmanlı-Rus seferinde Fransa hükümeti, Osmanlı hükümetini harbe teşvik edip İngilizler de Ruslara yardım ettiklerinden iki muharib devletin aralarını bulmak üzere Prusya ile Avusturya tavassutta bulunmuşlardı; filhakika 1186 H. -1772 M. tarihinde bir Prusya zabiti Osmanlı ordusuna gelmiş ve oradan İstanbul'a, gönderilmişti.1201 H. - 1787 M. de Osmanlı devletiyle Rus ve müttefiki olan Avusturya ile yapılan muharebe, Osmanlı hükümetini Prusya ile ittifaka sevk etmiş ve, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, iki taraf arasında beş madde üzerine bir anlaşmaya varılmış, her iki devlet Rusya ve Avusturya'ya karşı tedafüi ve tecavüzî ittifakı kabul etmişlerdi (1790) [641]; fakat Prusya kiralı daha iyade menfaatine göre hareket ile siyasî durumlardan istifade e\meği düşündüğünden ve- iki düşman karşısında mağlup olan Osmanlılar da Prusya'dan azamî yardım beklediklerinden dolayı Prusya'nın harbe iştirak etmemesinden şikâyetçi idi; hattâ iki taraf arasındaki anlaşma mucibince Osmanlı ordusu ilkbaharda asıl hasmı olan Rusya üzerine gitmeyerek kendi menfeati hilâfına kiralın arzusiyle beraberce Avusturya üzerine yürüyeceklerdi; bu anlaşma gereğince Osmanlı hükümeti yüzelli bin kişilik kuvvetini Avusturya cephesine sevkettiği halde Prusya ordusu harekete geçmemiş fakat Avusturya hududuna yığdığı kuvvetle imparatoru tehdid ederek Osmanlılardan aldığı yerleri geri vermek suretiyle onu sulhe icbar eylemiş ve bu haberi gönderdiği kurye ile ve elçisi vasıtasiyle bütün kuvvetleriyle Ruslara karşı yürüyeceğini bildirmiştir. Kırımı geri almak ümidini muhafaza eden Osmanlı hükümeti, Prusya kiralının bu haberine itimat ederek,

[639] Hammer, Almanca nüsha, c. 8, s. 280, 281.

[640] Hammer, tedafüi ve tecavüzî olmak üzere tertip edilen bu ittifakın akim kalmasında Prusya ordularının 14 Ekim 1764'te ve bilâhare ^eno'da mağlûp olmasının tesiri olduğunu kaydediyor (c. 8, s. 272).

[641] Bu sırada Prusya kiralı kararsızlığı ile meşhu.r II. Frederik Giyom idi.

kiralı harbe teşvik etmek üzere divan-ı hümâyun hocagânından Ahmed Azmi efendiyi 1205 Safer ve 1790 Kazım'da bir nâme ile Prusya kiralına yollamıştır[642].

Halbuki Prusya kiralı, ingiltere ve Felemenk'in tavassutlariyle Avusturya ile mütareke yaparak Rusya ile de harb etmeyip Osmanlı hükümetini oyalama ile vakit geçirmiş[643] ve bu vaziyet sebebiyle Üçüncü Selim de Prusya'nın Rusya'ya harb edeceğinden hemen hemen ümidini kesmişti. Hattâ Avusturya ile Ziş-tovi'deki mükâleme iptidasında IstanbuVda. Lehistan elçisiyle yapılan görüşme münasibetiyle sadaret kaymakamının padişaha takdim ettiği mazbatanın üzerine Üçüncü Selim, Prusya'nın Ruslara harb etmiyeceği ümidini açıklamıştı[644]. Netice olarak Prusya, Rusya ile harbe girmeden Osmanlı-Rus muharebesi sona ererek Yaş muahedesi aktedilmiş, fakat Prusya'nın tehdidiyle Avusturya imparatoru bu muharebe esnasında Osmanlılardan aldığı yerleri geri vermekle bu cihette Os-anlı devleti mülkî zarar görmemiştir.

Brandeburg hanedanından
Prusya K'ıralları
Jorj Giy o m
1619—1640
I. Frederik'(Elektör)
1640 — 1688
I. Frederik
1688 — 1701 (Brandeburg elektörü) 1701 — 1713 Prusya kiralı
I. Frederik Giyom 1713 — 1740
II. Frederik (Büyük) 1740 — 1786

---

[642] Nâme defteri 4, s. 46 ve Cevdet tasnifi, Hariciye vesikaları, No. 301. Ahmed Azmi efendi, Prusya'ya gidişinden dönüşüne kadar mükemmel bir sefaretnâme kaleme almış olup bunu Vakanüvis Edib efendi aynen tarihine geçirmiştir.

[643] Prusya elçisi, Osmanlı hükümetini oyalamak için balonlar uçurmayı ihmal etmiyerek hükümeti ümitlendiriyordu. Hattâ bir gün tercümanını Bab-ı âliye göndererek İngiltere devletinin Moskovlu aleyhine olarak donanmasından on iki parçasını Karadeniz'e göndermek üzere Prusya kiralının gayret sarfettiğini söylemesi üzerine III. Selim:
"— Eğer aslı varsa güzel şey, ancak hiç aklını kesmez, zira Ingilterelu ile bizim ittifakımız yoktur, bunu niçin tecviz etsin? Acaba ingiliz elçisinden tashihi münasib midir? Prusya elçisinden sual olunsun" demiştir (Mükâleme defteri 7, s. 107).

[644] " Kaymakam paşa,
İşbu mazbatada dikkat edilecek kelâm pek çoktur; Prusya cenk ^edeceğe benzemiyor. Reis efendi ne mülâhaza ve ne rey eder? ZiştovVden gelen Prusya elçisinin takriri pek gevşek görünüyor; takririn ve bizim murahhasların kaimemin meallerini hülâsa veçhile reis efendi kaleme alsın

II. Frederik Giyom [645]
1786 — 1797 '
III. Frederik Giyom 1797 — 1840 .[646]

Onsekızıncı Asırda Osmanlı — Sicilyateyn Münasebetleri

Lehistan kiralı Üçüncü Ogüst'ün ölümünden sonra buraya birisi Fransa'nın ve diğeri Avusturya ve Rusya'nın göstermiş oldukları iki namzed ypzünden[647] meydana çıkan Lehistan veraseti muharebesi (1733-1735) iki sene devam ederek 1738 Kasım 18 de aktedilen ikinci Viyana muahedesiyle sükûnet avdet etmiş ve bu suretle Avrupa'da mühim değişiklikler vukua gelmişti. Bu muahede mucibince ispanya kiralı Beşinci Filip'in oğlu olup Parma ve Plezansa dukası bulunan Don Karlos, Napoli ve Sicilya (Sicilyateyn) kiralı olarak tanınmış ve Don Karloş'a aid yukarıda adı geçen, iki dukalık da, elinden yerleri alman imparator Altıncı Şarl'ın damadı Fransuva'ya verilecekti [648]. İşte bu suretle Alman imparatorluğuna aid Napoli ve Sicilya 1738 de yeni bir kırallık halinde meydana çıkmıştır[649]. Osmanlı tarih vesikalarında Karolos denilen Don Karlos 1150 Zilkade ve 1738 Martta iptida Osmanlı devleti vasıtasiyle Trablus Garp valisi Karamanlı Ahmed paşa ile onyedi madde üzerine bir ticaret ve deniz anlaşması[650] ve daha sonra Osmanlı hükümetiyle de bir ticaret muahedesi aktetmek isteyerek 5 Kasım 1739 da îstanbuVa. Finokettî adında[651] bir murahhas ile nâmesini göndermiştir [652]. Finoketti sabık humbaracı

[645] I. Frederik Giyom zamanında ve 1790 senesinde Osmanlı - Prusya ittifakı yapılmıştır derin; bakalım ne drmpk i^ter" (Mükâleme defteri, numara 7).
[646] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/232-237
[647] Bunlardan birisi eski Lehistan kiralı olup Fransa kiralı XV. Lui'nin kayınpederi İstanislas Leçinski ve diğeri de vefat eden Lehistan kiralının oğlu III. Ogüst'tür.
[648] Daha sonra Alman imparatoru olan I. Fransuva'dır.
[649] Bir Osmanlı fermanında Sicilyateyn kiralına italya kiralı deniliyor (Mühimme 147, s. 288). İspanya ile Sicilyateyn bir aile elinde bulunduğu için Osmanlı vesikalarında asıl İspanya'ya. (Büyük İspanya) ve Sicilyateyn kıral-lığına da Küçük İspanya deniliyordu (Mühimme 187, s. 1).
[650] Nâme defteri 8, s. 87 bu muahede Trablüsgarb ocağı divaniyle akte-dilmiştir
[651] Bu murahhasın adı ve unvanı Subhi tarihVnâe imlâsiylc yazılmıştır. Bir nâme defterinde (defter 7, s. 555) ise ve diğer nâme defterinde de (defter 8, s. 51 ve 53) ^fy-
suretiyle kayıtlıdır. Hammer, bununla birlikte gelmiş olan Rumiti adında birisini daha zikrediyor (c\ 8, s. 4).
[652] "Sicilya'nın Karo loş nam kiralı ve Parma ve Plaçençiya ve Kasteri ve sair yerlerin dukası ve Etrorya (Toskana)mn ojVIj bilirs büyük prensi bi iradetillah-i taalâ kır allığımızın hükümetine nail olduğumuzdan beru tarafeyn ticaretinin akd ve temhidi cümleden akdem iken vuku bulan avarızat ve tebeddülat ile tehir olunmuştur. Elhaletülhazihi Nemçe imparatoru ve Franç.e ve İspanya devletleri ile

başı Ahmed paşa'nın hanesinde misafir edilmiş ve masarifine karşılık olmak üzere kendisine günde eşvüz kuruş tahsis olunmuştur [653]Bu murahhasla yapılan müzakerelerden sonra yirmi bir madde ve bir hatime üzerine 10 Muharrem 1153 — 7 Nisan 1740 ta bir ticaret muahedesi akdolunarak bir hafta sonra vezir-i âzam tarafından kabul olunan murahhasa verilmiştir (14 Nisan)[654]Finoketti beş ay sonra hükümeti tarafından elçi olarak geldiğinden, kendisine diğer devletlerin elçileri gibi itibar olunup 24 Eylül 1740 da vezir-i âzam tarafından kabul olunarak kiralının nâmesini teslim etmiş ve kendisine çuhaya kaplı samur kürk ve iki sırkâtibine de hil'atler giydirilmiştir[655].Aynı elçi Sicilyateyn kiralının bir kızının doğduğuna dair kiralın 6 Eylül 1740 tarihli bir nâmesiyle vezir-i azama kiralın mektubunu takdim ettiği zaman vezir-i âzam hem padişah ve hem kendi namına olarak dost devletlerin sevinci bizlere de sevinç getirir yollu 22 Zilhicce 1153 (Mart 1741) tarihli mektupla mukabele ^edilmiştir [656]Dostluğa samimî bir mukabele olmak üzere Sicilyateyn kiralı memleketindeki bütün esirlerini iki gemiye koyup bazı hediyelerle birlikte Istanbula. göndermiş ve bu münasebetle 1 Mart 1741 tarihli bir nâme yollamıştır[657]Sicilyateyn tarafından bir kaç defa gelen nâme ve hediyelere karşılık olarak Osmanlı hükümetinin de elçi göndermesinin kendileri içiu bir şeref tenkil edeceğini .söyleyen Sicilyateyin elçisinin ricası üzerine keyfiyet pâdişâha arz olunarak muvafakati alınmasını müteakip dostluk ve ağır hediyelerle Divan-ı

kırallığımız beyninde musammem olan müsalehamız (İkinci Viyana müsalehası) imza olunmakla bâlâda zikrolunan maslahatın temşiyet ve temhid ve itmamına kemal-i arzumuz olup taraf-ı hümâyunlarından da müsaade buyurulacağı memulumuz olduğuna binaen tevaif-i askerimizde kolonel vekili olup Kavalyer don Yüjpe Fanelon Finoketti n£m adamımız hassaten murahhas tâyin kılınmıştır..." 5 Kasım 1739 kiralın vezir-i azama da mektubu vardır (Nâme defteri 7, s. 555). t

[653] .et-det tasnifi, Hariciye vesikaları, numara 6679 sene 27 Zilhicce 1152

[654] Ticaret muahedenâmesi kendisine verilmek üzere davet edilen murahhas, elçi rütbesinde olmadığı için sandalyeye oturtulmayıp vezir-i âzamin karşısına yere serilen halıya oturtularak kendisine şerbet ve kahve ile ikram edildikten sonra kendisine sofa kaplı bir kakum kürk ve rnaiyyetine de hil'atler giydirilmiştir (Sııbki tarihi, varak 174). Buna verilen muahedenin sonunda şu ilâve fıkra vardır : t "Maltız ve papaya tabi Ceneviz ve Ankoter Çivye (Noradonkiyanm muahe-dat mecmuasında bu kelime (Enkietör= Inquieteur) imlâsında kayıtlı olup enkizisyon mahkemelerinin hâkimi olan papas demektir) tâbir olunur ispanya papaslarmm tarik ve meslekleri üzere ve İspanya kiralının bayrağı ile Akdeniz'de cari olan korsanlıkları men. etmeğe kıral-ı müşarüníleyh kadir olmadığı devlet-i âliyyem tarafına tahriren ihbar oluna. Devlet-i âliyyemin malûmları oldukta muktezası üzere amel ve hareket olunmak vecihleri işbu maddeye dere kılınmak caiz ola" denilmektedir (Nâme defteri 1, s. 83). Ticaret muahedesi nâme defterinde 1153 Receb iptidası tarihlidir.

[655] Subhi tarihi, varak 180b.

[656] Name defteri 8, s. 26, 39.

[657] Nâme defteri 8, s. 52.

Hümâyun hocagânından cizye muhasebecisi Küçük Hüseyin efendi muhasebe-i evvel pâyesiyle ve muvakkat orta elçilikle Napoli'ye gönderilmiştir..Orta elçi, Sicilyateyn kirallığının vardakosta denilen kalyonu ile hareket etmiştir (1154 Rebiulevvel -1741 Haziran[658].FinokettVnin yerine Sicilyateyn kırallığınm ikinci elçisi olarak kiralın 13 Ekim 1741 tarihli nâmesiyle Nikola d ö Mayo elçi olmuştur[659].Sicilyateyn elçisi, Nâdirşah tarafından Osmanlı hükümdarına gönderilmiş olan fillerden birisinin -şimdiye kadar italya'da görülmemiş olduğunu söyliyerek - kiralına hediye gönderilmesini Srica ettiğinden, muvafakat edilip kalyon ile Napoli'ye yollanmıştırSicilya elçisi Şövalye Nikola dö Mayo'nun 1161 H.-1748M. de memleketine dönüşünde yeni bir elçi gelinceye kadar Gollimo Ludolf isminde sefaret erkânından birisini yerine vekil bırakmış ve Ludolf 1750 de asaleten orta elçi olmuştur [660].1759 da amcası altıncı Ferdinand'ın yerine babası Karlos'-un ispanya kiralı olması üzerine onun yerine Sicilyateyn kiralı olan Dördüncü Ferdinand, 31 Ağustos 1761 tarihli nâmesiyle cülusunu bildirdiği sırada daimî elçisi olan Gollimo Ludolf'un ihtiyarlığına mebni tekaüt edilerek yerine onun oğlu kont Kostanti-no Ludolf'un tâyin edildiğini bildirilmiştir[661]. Bundan sonraki münasebet normal bir vaziyette devam etmiç olup yalnız 1213 H.-1798 de Bonapart'ın Mısır'ı işgali dolayısiyle aynı tehlike altında bulunan Sicilyateyn kiralı dördüncü Ferdinand ile Üçüncü Selim arasında 19 Şaban 1213 - 21 Ocak 1799 da dokuz madde üzerine ittifak muhadesi imzalanmıştır [662].

Burbon'lardan gelen Sicilyateyn
kıralları III. Şarl
1738 — 1759
IV. Ferdinand
1759 — 1806
yerine Napo1yon'un biraderi Jozef gelmiştir[663]

---

[658] Nâme defteri 8, s. 54 ve Subhi tarihi, varak 199.
[659] Nâme defteri 8, s. 9.
[660] Nâme defteri 8, s. 277
[661] Nâme defteri 4, s. 49 ve Nâme defteri 8, s. 444. Ferdinand, ıiânıesinde "biz ki fazl-ı ilâhi ile Sicilyateyn kiralı ve ispanya kiralının büyük oğlu ve Parme ve Piyacence (Plezansa) ve Kastro dukası ve Toskana vârisi ve büyük prensiyiz" demektedir.
[662] Cevdet tarihi c 7 s. 313.
[663]Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/238-241

Osmanlı - İspanya Münasebetleri

1196 H. - 1782 M. senesine kadar Osmanlı devletiyle İspanya arasında bir ticaret anlaşması yoktu; çünkü Osmanlı devletinin en kuvvetli devirlerinde İspanya kiralıda olan imparator Şarl Ken ile\ızun süren muhasama ve, daha sonra ispanya kıralları zamanındaki buhranlı vaziyetler sebebiyle İspanya'nın müteaddid müracaatlarına rağmen Osmanlı hükümeti hiç bir anlaşmaya yanaşmamıştır.Onsekizinci asrın ikinci yarısı içinde İspanya kırallığmda Fransa kıralları gibi Burbon hanedanına mensup Don Karlos adındaki kıral bulunuyordu; bu kıra},, İspanya hükümdarı olan babası Beşinci Filip'in sağlığında Siciltyateyn (Napoli ve Sicilya) kiralı idi ve Osmanlı hükümetiyle dostluk tesis edip bir de ticaret muahedesi aktedmişti.Don Karlos 1162 H. -1749 M. de biraderi altıncı Ferdinand'ın yerine Üçüncü Şarl nanıiyle İspanya kiralı olunca, Osmanlılarla hem siyasî ve hem de ticari muahedeler yapmak için müracaat etmiştir; filhakika istediğine muvafakat edilerek bir ticaret muahedesi tanzimine başlanarak ekser maddeleri tespit edildi ise de vezir-i âzam Koca Ragıb paşa'nın vefatı sebebiyle muahede işi yüzüstü kalmıştı. (1763 Nisan). [664]Don Karlos 1193 H. -1779 M. de murahhas tâyin ettiği Don Juan de Polini vasıtasiyle tekrar müracaat ederek Sicilyateyn kıratlığı ile aktedilen ticaret muahedesinin aynı bir muahede ile bir de siyasî anlaşma yapılmasını rica eylemişti; fakat devlet ricali bu teklife yanaşmamakla beraber o sırada devletin durumu ve siyasî vaziyetler sebebiyle İspanya'yı gücendirmek de istemediklerinden, bu müracaata karşı açıkça red cevabı verilmiyerek işi uzatmışlar[665] ve üç sene sürmüş olan bu muahede müzakereleri Abdürrezzak Bahir, Halil Hamid ve Süleyman Feyzi efendilerin reis-ül küttab bulundukları

[664] Ragıb paşa sadaretindeki bu görüşme esnasında İspanya kiralına yazılacak nâme-i hümâyun elkabma dair pâdişâhla vezir-i uzam arasında muhabere cereyan etmişti {Cevdet tasnifi, saray vesikaları^ Numara 4531).

[665] îspanya elçisi Polini ile yapılan görüşme esnasında Osmanlı reîs-ul-küttabi, bir düşman donanmasına karşı icabında1 Sebte boğazı'mn ispanya hükümeti tarafından kapatılması teklif edilmiş ise de İspanya murahhası hükümetinin buna muktedir olamıyacağını söyliyerek kabul etmemiş ve İspanya'daki nıüslüman esirlerin serbest bırakılması teklifini de hükümetine yazacağını ve cevap gelinceye kadar diğer hususlara dair müzakereye devam edilmesini beyan etmişti. Bu vaziyet hükümet erkânı tarafından inceden inceye görüşülerek şayet red cevabı verilirse İspanya'nın Rusya ve Avusturya ile anlaşması ihtimalleri göüönüne alınarak müzakereye devam edilmesi muvafık görülmüştür.

zamanlarda devam etmiştir.Nihayet, devletin nazik ve gaileli bir zamanında İspanya'nın dost kazanılarak elden kaçırılmaması hususunda elçisi vasıtasiyle tavsiyelerde bulunan kiralın mütaleası kabul olunarak beş madde üzerine bir tarafsızlık anlaşması [666] ve bir mukaddime, yirmi bir madde ve bir hatime ile de ticaret ahitnamesi tespit edilmiştir, Şevval 1196-14 Eylül 1782).[667]13 Aralık 1788 de İspanya kiralı olan Dördüncü Şarl'dan gelen bir nâmede evvelâ biraderi Gabriel ile onun Maria adındaki zevcesi ve arkasından bir oğlunun birbirini müteakip vefatları ve daha sonra da babası Üçüncü Şarl'in (Don Karlos'un) ölümü sebebiyle kendisinin ispanya kiralı olduğu Sicilyateyn elçisi vasıtasiyle Osmanlı hükümetine bildirilmiştir.

Onyedinci asrın ikinci yarısında Avusturya hanedanından gelen İspanya Kıralları :

IV. Filip 1621 — 1665

II. Şarl 1665 — 1700

Onsekizinci asırda Burbon'lardan gelen ispanya Kıralları

V. Lui

V. Filip

1700 —1746

IV. Ferdinand 1746 — 1759

III. Şarl 1759 — 1788

IV. Şarl 1788 — 1808[668]

Osmanlı - Danimarka Münasebetleri

[666] Tarafsızlık anlaşmasının birinci maddesi mucibince dinî münasebet dolayısiyle İslâm hükümetlerinden Fas ve Yemeniden başka herhangi bir devletle İspanya devleti arasında muharebe olursa Osmanlı hükümeti gizli ve aşikâre o devletlere yardım etmiycrek tarafsız kalacak, keza Osmanlı devleti herhangi bir devletle muharebe edecek olursa İspanya hükümeti de karabet cihetiyle Fransa ve Sicilyateyn devletlerinden maadasına katiyen bir bahane ile gizli ve aşikâre müzaheret eylemiyecekti. İkinci madde, Osmanlı devleti îspanya ile Garb ocakları arasındaki münasebatın dostça tesisine yardım edecek. Üçüncü madde esirlerin mübadelesine ve dördüncü madde İspanya devletinin Malta ve Ceneviz korsanlarını Türk sularından mümkün olduğu kadar uzaklaştırması maddesi olup beşinci madde de her iki devleti ilgilendiren hayırlı maddelerin görüşülerek bu beş maddeye zeyl olarak ilâvesi idi. 14 Eylül 1782 tarihli olan bu tarafsızlık mukavelesinin birinci maddesi İspanyolca yazılıp murahhas Polini tarafından imzalanmış ve sonra Türkçeye tercüme edilmiştir {Başvekâlet arşivi, İspanya defteri, s

[667] Metindeki tarih vczir-i âzam ile Ispinya muralıhası arasındaki anlaşma olup bunun pâdişâh tarafından tasdikiyle ispanya'ya gönderilmesi tarihi 20 Cemaziyelevvel 1197 (23 Nisan 1783) dir. (îspanyd defteri, s. 17 ve Nâme defteri 9, 153, 156).

[668] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/242-244

Osmanlı devletiyle Danimarka kırallığı münasebetleri onsekizinci asır ortalarından itibaren kıral Beşinci Frederik'in bir ticaret muahedesi akd için göndermiş olduğu 24 Mart 1755 (1168 Cemaziyelâhır) tarihli nâme ile başlamıştır.Danimarka hükümeti, Osmanlılarla ilk münasebeti tesis için evvelâ İsveç'le Fransa'nın tavassutlarını istemiş ise de, sonra yukarıda tarihi gösterilen nâme ile doğrudan doğruya müracaat etmiştir[669]. Kıral nâmesinde iki devlet arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle münasebet tesis edilemediğini ve garb ocakla-riyle bir ticaret muahedesi aktedildiğini bildirdikten sonra bu defa da iki taraf arasında bir ticaret anlaşması için Sigizmund Geler (Gaehler)i gönderdiğini beyan etmiştir [670].Danimarka elçisi vezir-i âzam Koca Ragıb paşa sadaretinde 19 Muharrem 1170 - 14 Ekim 1756 da [671] on yedi madde ve bir hatime üzerine bir ticaret muahedesi tanzim olunarak 1171 H.-1757 M. de padişah tarafından tasdik olunmuştur.[672]Ticaret muahedesinin imzalanmasını müteakip Beşinci Frederik'in 25 Şubat 1757 tarihli ,nâmesiyle Gaehler mukim orta elçisi tâyin edilmiştir. Bu elçinin avdetinden sonra îstanbuVda iptida bir maslahatgüzar kalarak daha sonra Gassel daimî elçi olarak gelmiştir. Danimarka'nın yalnız izmir'de konsolosu vardı; 1772 de G a s s e Tin yerine Portman adında bir elçi gelmiştir [673]. Osmanlılarla Danimarka arasında ticarî münasebetlerden başka bir münasebet olmamıştır.Bu tarihlerde Danimarka ve Norveç kırallığında Oldenburg hanedanından yukarıda adı geçen Altıncı Kristiyan'm oğlu Beşinci Frederik'ten sonra 1766 (1180 H.) da yerine oğlu Yedinci Kristiyan geçmiştirÜçüncü Selim 1789 da hükümdar olduktan sonra İstanbul'da, daimî elçisi olmayan Danimarka kiralı Kristiyan, Galata? daki Frenk tüccarlarından tbsi adında birisini maslahatgüzar tâyin ederek gönderdiği nâme ile onun vasıtasiyle yeni Pâdişâhın cülusunu tebrik etmiştir (1206 Rebiulevvel -

---

669 Nâme defteri 8, s. 32, 370 ilâ 31 fî).

670 Bu Gaehler adı nâme defterinde harekeli olarak (^U« j+i-^jc- J^'y*-) imlâsiylc kayıtlıdır. Bu zat İstanbuVda dokuz sene orta elçi olarak bulunmuş ve başka bir hizmete tâyin olunmak üzere memleketine çağırıbp yerine Frederik Kristiyan de Gussel gönderilmiştir (17 Mart 1766) Nâme defteri 8, s. 526.

671 Ticaret muahedesinin akdi tarihi Nâme defteri'nde 19 Muharrem 1170 olarak gösteriliyor ki Milâdi 1756 Ekim 14'tür. Halbuki Hammer bunu 4 Ekim olarak kaydetmiştir.

672 Başvekâlet ar§ivi, Danimarkalı defteri, s. 1. Gaehler'in ticaret akdi için üç sene uzun mükâlemelerden sonra arzusuna muvaffak olmasında padişahın imamı ve Anadolu kazaskeri Osman Molla'nın (Pirîzâde) mühim yardımı olduğunu ve işini yaptırmak için Osman Molla'ya yüz kese rüşvet verdiğini Hammer yazmaktadır (c. 8, s. 203).

673 Nâme defteri 8, s. 564

30 Ekim 1791) [674]Onsekîzinci asırdaki Danimarka ve Norveç kuralları
V. Kristiyan 1670—1699
IV. Frederik 1699—1730
VI. Kristiyan 1730—1746
V. Frederik 1746—1766
VII. Kristiyan 1766—1808[675]

ONSEKİZINCÎ ASIRDA OSMANLI EYALETLERİ VE GARB OCAKLARI

Eyaletlere Kısa Bir Bakış

Onaltıncı ve onyedinci asırlarda Osmanlı devletinin Avrupa kıtasında beylerbeyi denilen valilerle idare ettiği müteaddit sancakları ve her sancağın bir hayli kazalarım havi Macaristan kıtası, Budin, Eğri, Tamışvar, Kanije, Varat eyaletleri ve Erdel kiralhği vardı.Bu eyaletlerden Tamışvar^ dsm maadası 1699'daki Karlofça muahedesiyle Avusturya'ya ve Mora yarımadasındaki Mora feyaleti de Venediğe terk edilmişti. Osmanlı devleti 1716 da Mo-ra*yı Venedikten geri aldı ise de, buna mukabil Pasarofça muahedesiyle Macaristan'da elinde kalmış olan Tamışvar'ı ve hattâ Bel-gradh kaybetmişti. Bu suretle Avrupa'nın Balkanlar kısmında Osmanlı devletinin elinde merkezi Manastır olan Rumeli, Özi, Bosna ve Mora, Kırım yarımadasının güneyinde Kefe eyaletleri kalmıştı. Rumeli eyaletine tabi olan îşkodra, Pirzren, Ohri, Yanya ve diğer bazı sancaklarda irsî surette Arnavud beyleri sancak beyliği yapıyorlardı.Anadolu kıtasına gelince :Osmanlı tarihinin ikinci cildinde görüldüğü üzere Doğu Anadolu'daki Yurdluk, Ocaklık sancaklar müstesna olmak üzere, bu kıtada Anadolu (merkezi Kütahya), Karaman (merkezi Konya), Adana, Dülkadir veya Maraş, Rakka (merkezi Urfa), Sivas, Diyar-bekir (merkezi (Amid) Van, Erzurum, Çıldır (ocaklık eyalet) Trabzon eyaletleri bulunuyordu.Suriye'de Haleb, Şam, Trablusşam ve Sayda eyaletleri ve Irak'ta Musul, Şehrezur (merkezi Kerkük), Bağdad ve Basra eyaletleri vardı. Hicaz'da Mekke emirliği

[674] Rumeli valilerinin merkezleri Manastır ise de*bunlar vaziyet icabı olarak Sofya, Filibe ve bazan da Edirne'de oturmuşlardı.
[675] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/244-246

bulunup Yemere'de Osmanlı hâkimiyeti sona ermiş ve idare Zeydı imamları eline geçmişti.Afrika kıtasında en mühim Eyalet Mısır'dı. Burada merkezi Sevakin olan bir de Habeşistan eyaleti varsa da ehemmiyetini kaybetmesi sebebiyle burası Cidde ile beraber bir vezire veriliyordu,Osmanlı devletinin bu asır boyunca devam eden inhitatı sebebiyle bilhassa Mısır, Bağdad gibi merkezden uzak eyaletlerdeki rabıta gevşemişti. Bağdad valisi meşhur Hasan Paşazade Ahmed paşa, yirmi sene kadar burada valilik ettiği için bir çok köle yetiştirmişti. Kendisinden sonra hükümet buraya vali gönderdi ise de paşanın ileri gelen kölesi bu yeni valiye karşı cephe aldığından, bir gaileye meydan verilmek istenmediği için bunlardan Ahmed p aşa'nın kethüdası Süleyman paşa vezirlikle vali tâyin edilmiş ve daha sonra onun yetiştirdiği kölelerden birisi vali olmak suretiyle Bağdad ve Basra Gürcü kölelerin valiliğiyle idare edilmiş ve bunlar Musul'a kadar nüfuzlarını tesis etmişlerdi ki, tarihte \buna Bağdad kölemen ocağı denilmektedir.

Mısır'da ise Çerkeş beylerinin nüfuzu vardı; bunlar birbirlerine rakip, bilhassa iki parti halinde idiler; Mısır defterdarlığı, şeyh-ül beledlik ve emirhaclık bunların inhisarı altında idi; Mısır valileri bunların tesirleri altında bulunuyorlardı; dirayetli valiler bunları idare ederlerse de çok zaman bu beylerin tahakkümleri çekilmez hale gelir, bir tarafı tutan vali diğer rakip zümrenin galebesiyle ya yapılan şikâyet üzerine veya bunların valiyi memleketten çıkarmalariyle azledilmiş olur.; hükümet de çok zaman bu oldu bittiyi kabul eder ve bu hal ise mütegallibe zümresine cesaret verirdi. Bu Çerkeş beylerinden Bulutkapan Ali beyin istiklâlini îlân edecek derecede cüreti Osmanlı vekayii kısmında görülmüştür.Osmanlı eyaletlerinden merkezi Lefkoşa olan Kıbrıs adası, Anadolu sahilinden içel, Sis? Tarsus, Alaiye gibi sancakların da ilâvesiyle eyalet olarak idare edilmiş ve bazan vezir-i uzamlara has (dirlik) olarak tahsis olunarak muhas şıllık tarziyle idare olunmuştur. Kıbrıs eyaletinin yukarıki sancaklarından başka Girine, Bafve Magosa olarak yıllıklı üç sancağı daha vardı. Bundan başka kaptan paşa eyaleti veya eyaleti Cezair Bahrisefid denilen ve üçü salyane ile idare olunan onüç sancaklı bîr eyalet vardı; Akdenizdeki adalar da Kaptan paşa eyaletine tâbidi. Bu «yalet sancak beyleri birer gemi ile ve bazıları birer gemiden başka yedek ve Rodos bu onsekizinci asrın ilk yarısında

ancak yirmi kadar donanmaya malik olduğu görülüyor. Bundan başka Cezair yeniçerileri de evvelce yirmi bin iken bu sırada beş bin ve hattâ iki bin beşyüze kadar düşmüştür.[676]

Valılıkle Dayılığın Birleşmesi

Yeniçerilerden birisinin ailesine taarruz ettiğinden dolayı 1122 Muharrem -1710 Martta katledilen Bektaş dayıdan sonra Sökeli Ali çavuş dayı olmuştu. Bu, zaten nüfuzu olmayan valiyi atmayı düşünmüş ve 1123 H. -1711 M. de Cezair beylerbeyisi olarak gelen Sarkan ibrahim paşa'yı karaya çıkarmayarak İstanbul'a, iade ettiği gibi Padişah Üç üne ü Ahmed'e de bir arize takdimiyle valilikle dayılığın ayrı ayrı olmasındaki mahzurları beyan ile her ikisinin birleştirilmesini rica eylediğinden, istediği kabul olunmuş ve bu suretle Sökeli Ali ağa beylerbeyi rütbesiyle Ali paşa olmuştur. Sökeli Ali paşa'dan sonra muvakkat bir zaman için va-kle dayılık tekrar ayrılmış ise de çok sürmeyip Cezair ocağının sonuna kadar bu birleşme devam etmiş, kendilerine yazılan fermanlarda bunlara Cezair Beylebeyisi ve-Dayısı diye hitap edilmek suretiyle her iki vazifenin bir şahıs uhdesinde olduğu tasrih edilmiştir.

1711 den 1791 tarihine kadar dayılık uhdesinde olarak sekiz vali gelmiş ise de, kitabımızın nihayet bulduğu devirde Mehmed paşa bin Osman (1765-1791) Cezair vali ve dayısı bulunmakta idi.[677]

Tunus Ocağı

Onyedinci asırda Tunus'un idaresi görünüşte beylerbeyi emrinde ise de hakikatte beylerbeyi ile beraber dayı ve bir de Emir ül~ evtan denilen Vatan sancak beyinin yani üç kişinin elinde idi; fakat Cezayir'de olduğu gibi valilerin burada da hüküm ve nüfuzları yoktu. Burada dayılarla, tâyinleri Osmanlı devlet merkezinde yapılan ve ocaklık suretiyle bir aileye mahsus olan Vatan sancağı beylerinin nüfuzları çarpışır ve bazan dayılık ile vatan sancakbey-liği bir şahıs üzerinde toplanırdı; böyle olunca halk bu zata Paşa-bey derdi; fakat

[676] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/245-250
[677] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/250

üç vazifenin (valilik, dayılık ve Vatan beyliği) bir kişi üzerinde toplanmasına imkân yoktu. Çünkü * dayılar Ocaklı tarafından intihap olunur, hükümet buna müdahale edemezdi ve aradaki zıddiyet ve münaferet de buna mânidû Onsekizinci asır başında Ocaklık suretiyle Vatan sancak beyi bulunan İbrahim bey aleyhine kardeşi Murad bey'in muhalefeti dolayısiyle Vatan beyliği mücadelesi kanlı olarak devam etmiş, biraderini öldüren Murad bey, Vatan beyi olmuş ise de, rahat durmadığından katledilip bundan bilistifade bu sancak beyliğinde ocaklık usulü kaldırılarak vatan beyliği ittifakla sipahiler ağası Seyyid Ali ağaya verilmişti (1113 H. -1701 M.)[678]. Lâkin bu usul daha sonra devam edemediğinden eski Vatan beyi ailesi yine aynı sancak beyliğini elde etmiştir.Onsekizinci asrın ortalarına doğru Tunus'ta dayılığın ehemmiyeti kalmamış, diğer iki makam yani Beylerbeyilik ile Vatan beyliği bunları elde etmek isteyen Hüseyin paşa ile yeğeni Ali paşa arasında kanlı maceralarla geçmişti;nihayet Hüseyin paşa'nın oğullan, Ali paşa'ya galebe edip 6 Zilhicce 1169 —- 31 Ağustos 1756 da idareyi tamamen ellerine alarak bu üç makamı aralarında taksim etmişlerdir.Bu kanlı hâdiselerde Osmanlı hükümeti her iki tarafa nasihat yollu fermanlar göndermiş ise de, bunun'hiç bir tesiri olmamış ve hükümet hasmına galebe edenin memuriyetini tasdik etmekten başka bir şey yapamamıştı.Tunus'un bu asırda ehemmiyetli <Jevri Beylerbeyilik ile Vatan beyliğini elde etmiş olan Hüseyin paşa'nın torunu Hamud paşa zamanıdır. 1196 H.-1782 M.de Paşabey olan Hamud paşa, Fransa, Amerika, Napoli hükümetleriyle muahedeler yapmıştır. Hamud paşa, vefatı tarihi olan 1229 Ramazan yâni 14 Eylül 1814 tarihine kadar otuz üç sene Tunus'ta paşabeylik etmiştir.[679]

Trablusgarb Ocağı

Trablusgarb ocağı tarafından beylerbey iliği kabul edilmiyerek İstanbul'a, iade edilen eski dayılardan Mısırlıoğlu İbrahim paşa'dan sonra İnebolulu İbrahim Çelebi Trablusgarb dayısı oldu ise de, ancak üç gün kalabildi ve bundan sonra dayılık rekabet ve ihtiras sebebiyle

[678] Nusretnâme 'den.
[679] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/250-251

elden ele geçti ve bu yüzden kanlı mücadeleler devam etti.
1123 H. — 1711 M. de Trablusgarb yeniçerilerinin dayılığa seçtikleri Ebu Musa Mahmud, kendisine rakib saydığı ocaklı ümeradan Karamanlı Ahmed bey'i öldürmek istediyse de muvaffak olamadı ve dayılığının yirmi beşinci günü azledilen Ebu Musa'nın yerine Karamanlı Ahmed, dayı intihap edildi (13 Cemaziyelâhır 1123 - 29 Temmuz 1711)[680].Konya vilâyeti halkından olan Ahmed bey Karamanlı ailesi müdebbir, iyi idareli bir şahıstı. Mücadele, isyan ve asayişsizlikten bıkmış olan halka karşı yumuşak davrandı; kendisiyle arası açık olan Trablusgarb bey-lerbeyisi Mehmed paşa'yı öldürttüğü gibi hâdiseyi tahkike gel* miş olan kaptan-ı derya Canımhoca Mehmed paşa'yı dışarıya çıkartmayarak geri döndürdü ve Osmanlı idaresine sadık kalarak kendisine muhalefet edenleri de bertaraf ettikten başka kendisine ^Emir-ü/ müminin unvanını verdi ve sonra sadakatinden bahis ile b&ylerbeyilik fermanını da aldı; bu suretle hem dayı ve hem vali oldu; vefatı tarihi olan 1158 H. - 1745 M. tarihine kadar vilâyeti idare etti.Karamanlı Ahmed paşa zamanında Fransa ile aradaki ihtilâf dolayısiyle Fransa gemileri gelerek Trablusgarb kalesini topa tutup tahribat yapmışlar ve büyük donanmalariyle geleceklerini duyurmuşlardı; bu halden telâşa düşen Aîmed paşa vaziyeti îstan-buVa bildirmiş olduğundan, hükümetin tavassutu ve Fransa elçisinin gayretiyle aradaki ihtilâf halledilmişti (1141 Zilkade — 1729 Temmuz) [681].Ahmed paşa vefatından evvel oğlu Mehmed paşa'ya serasker unvanını Vermişti. Bu, babasının vefatı üzerine Trablus dayısı ve beylebeyisi olmuştu. Mehmed paşa, Trablusgarb donanmasının kuvvetlenmesine gayret etti; İngiltere ile bir ticaret ve emniyet muahedesi aktetti ve bu muahedesini büyük devletlerle muahede yapar gibi ingiltere hükümeti kabul ve tasdik etti (1163 H. - 1750 M.).1167 H. -1753 M. de vefat eden Mehmed paşa'nın yerine geçen oğlu A1i paşa'mn valiliği hükümet tarafından tasdik olundu.Ali paşa'nın son zamanlarındaki idaresi fena geçti; küçük oğlu Yusuf bey idareyi ele almak isteyerek babasının yerine vali olacak olan büyük biraderini öldürmek için aşiret kuvvetiyle harekete geçti ve biraderini valdesinin

[680] Tarih-i îbn-i Galebun, s. 32.
[681] Mükimme defleri 135, s. 366,

yanında bularak öldürdü. Osmanlı hükümeti vaziyeti öğrendi. Ali paşa tamamen âciz vaziyette idi. Yusuf bey, idareyi kendisine bırakması için babasını zorluyordu.Osmanlı hükümeti harekete geçerek Trablusgarb valiliğine Cezairli Alî paşa'yı tâyin edip gönderdi; Trablusgarb'a çıkan Ali paşa, Trablus idaresini Karamanlı Ali paşa'dan devir aldı ve onu Tunus'a gönderdi ve bu suretle muvakkat bir zaman için Trablus, Karamanlı ailesinin elinden çıktı (1207 H.-1292 .M)[682]

Onsekîzinci Asırda Garb Ocaklarının Osmanlı Hükümetine Karşı Durumları

Onaltı sene sürmüş olan büyük harbde Osmanlı devleti eyaletlerini mecburî olarak ihmal- ettiğinden, bilhassa uzak eylaletle-rin merkeze karşı rabıtaları gevşeyerek kendi başlarına hareket eder olmuşlardı. Karlofça muahedesinin akdinden sonra Amcazade Hüseyin paşa'nın gayretiyle bu vilâyetlerin idareleri yoluna konmakla beraber, Garb ocakları daha evvelden alıştıkları serbest hareketi muhafaza ediyorlardı. Bilhassa Cezair ocağı onyedinci asır ortalarından itibaren ferman dinlememeğe başlamış ve Köprülü Mehmed paşa zamanında alınan sert tedbirlerle bir dereceye kadar haddini bilmiş ise de 1683 seferinden itibaren eski serkeşliğini tekrar ele almıştı.Bununla beraber Osmanlı hükümeti Akdeniz'de faaliyette bulunan ve lüzumu halinde kendisine yardıma gelen Cezair ocağına karşı yumuşak bir siyaset takip edip çok defa nasihat etmek suretiyle bunları idare ediyor ve onları gazaya teşvik eyliyordu. [683]Cezair dayılarının serkeşlikleri yalnız Cezair valilerini kabul etmemek yahut vali olmak için hükümeti sıkıştırmaktan ve bunlardan başka Cezair'in Fas sultanhğiyle veyahut üç ocağın (Cezair, Tunus, Trablusgarb) birbirleriyle muharebe etmelerinden ibaret olmayıp[684] Avrupa

[682] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/251-253

[683] 1120 senesinde (1708 Ocak) Cezair Garb ocağı dayısı Bektaş ağa tarafından gelen bir tahriratta İspanyolların elindeki Vehran (Oran) kalesinin zabtedildiği bildirilip üç adet altın anahtar gönderilmişti. III. Ahmed, 1121 Safer ortası (1709 Mayıs) tarihiyle göndermiş olduğu fermanda memnuniyetim beyan etmiş ve Cezair ocağına kalyon ve barut yollamıştır {Mühimme 116, s. 103). Oran, daha sonra tekrar İspanyolların eline geçmiş, Abdi paşa buranın istirdadı için oğlu Mehmed bey kumandasiyle asker ve donanma gönderdiği sırada vefat etmiştir.

[684] Rivayete göre Cezair aleyhine Fas'la ittifak eden Tunus'a karşı 1106 H. - 1695 M. senesinde Cezair ve Trablusgarb ocakları birbirleriyle ittifak ederek Tunus üzerine yürüyüp Tunus kalesini muhasara ve top ve humbara ile bir hayli kimsenin ölümüne Ve binaların yıkılmasına, köylerin yağmasına sebebiyet

devletleriyle yaptıkları muahedelere riayet etmemelerinden ve bu yüzden muahedeli devletlerin Osmanlı hükümetini sıkıştırmalarından da ileri geliyordu; tabiî olarak bu hal devletin siyaseti üzerine mühim tesir yapmakta idi; çünkü Osmanlı hükümeti, Avrupa devletleriyle yaptığı muahedelerde Akdeniz'de bu devletlerin ticaret gemilerine ve tüccar eşyasına ve herhangi bir sebeple seyahat eden tebaalarına karşı teminat vermek suretiyle ağır bir taahhüt altına girmiş bulunduğundan bilhassa Cezair ocağının kendi akteylediği muahedelere bile sadık kalmaması müşkül durum yaratıyordu.Garb ocakları, Fransa, ingiltere, Napoli (Sicilyateyn), Venedik, Avusturya ve isveç devletleriyle Akdenizde emniyet muahedeleri etmişlerdi; fakat bunların geçimleri denizden olduğundan yani korsanlıkla geçindiklerinden, böyle mukaveleler yapmaları maişet vasıtalarını daralttığı için vurgunculuktan vaz geçemiyorlardı.1130 H. -1718 M. de Pasarofça muahedesi aktedildiği zaman Osmanlı murahhasları Avusturya ile Garb ocakları arasında yapılacak sulh için tavassutta bulunmağı kabul ediyorlardı. 1137 H.-1715 M. senesinde Cezair ocağı gemileri imparatorluğa ait Ostand ticaret şirketinin kahve ve Hind eşyası yüklü kalyonunu zabt eylediklerinden dolayı Avusturya elçisi hükümete müracaat ederek bunların tazmin edilmesini ve aynı zamanda da Cezair ocağiyle de anlaşmak istemiştiBunun üzerine 2 Şevval 1137-14 Haziran 1752 de donanmadan ayrılan iki kalyonla ismail ve Süleyman isimlerinde iki kapıcıbaşı ile iki Avusturya murahhası Cezatr'e gönderilmiş ve lâzım gelen anlaşmanın yapılması için kendilerine ferman da verilmişti[685]. Fakat Cezair vali ve dayısı olan Abdi paşa ne fermanla bildirilen teklifi ve ne de giden heyeti kabul etmemişti; fakat Tunus ile Trablusgarb fermana itaat edip Avusturya

vermişlerdi. Büyük harble meşgul olan hükümet bunların aralarını bulmak için kendilerine fermanlar yollamış ve Cezair valiliğine Musul valiliğinden açıkta kalan Ömer ve Trablus'a da Destarî Melımed paşa'lar tâyin edilmişlerdir. Hükümetin bu ocaklara göndermiş olduğu fermanlarda düşmanların müslümanlar aleyhine ittifak edip bütün İslamların gazaya gelmeleri îcab ettiği halde birbirlerinin kanlarım dökmelerinin îslâmiyetle telif odilemiyecek bir hal olduğunu ve derhal barışarak Venediklilerin işgaline uğrayan Sakız'ın kurtarılması için donanmay-ı hümâyuna iltihak etmeleri emredilmiş ise de fermana kulak asan olmamıştır (Zübdel-ül-vekayi, varak 279b, Raşid Tarihi, e. 2, ^. 290 ve Şimali Amerika'da Türkler,*s. 144)

[685] Bu fermanda, şöyle deniliyordu: ""Cezair, Tunus, Trablusgarb ocakları taraf-ı devlet-i âliyycme tâbi oldukları için ahitnâme-i hümâyunuma idhal olunup Roma imparatoru, mulûk-i nesarânm ulusı olmağla ocağınızın kanun ve kaidesi üzere İmparator-ı müşarünileyh ile başkacu müsaleha eylemeniz için dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından İsmail dâme mecdühû ile Süleyman zîde mec-diihû tâyin ve murahhas vekilleri ile ve ocakları kaidesi üzere muahede yap-Miıliiri...

(Almanya) ile anlaşma yapmağı kabul eylemişlerdi. Muahede onüç madde üzerine tertip edilmiş olup Tunus'la aktedilen Avusturya muahedesinin tarihi 10 Muharrem 1138 (18 Aralık 1725) tir[686].Osmanlı memurlariyle Avusturya murahhasları Tunus'tan Trablusgarb'a gitmek üzere yola çıktılarsa da fırtınadan dolayı sahile yanaşamadılar; Garb ocaklarının bütün işleri kaptan paşa vasıtasiyle görülmekte olduğundan Trablusgarb ocağının muvafakati ve kaptan paşanın vekâletiyle yine on üç madde üzerinde aynı sene Şabanında (1727 Nisan) Avusturya ile Trablusgarb ocağı arasında da Tunus anlaşması esası üzerine bir muahede akt edilmiş t ir.[687] Hükümetin ısrarına rağmen Cezair imparatorla anlaşmaya yanaşmak istemedi; hattâ bir aralık kaptan paşa kapıcılar kethüdasiyle muahede akdine yanaşır gibi olduysa da sonradan sözlerinden döndüler.Onyedinci asırda İngiltere, Felemenk ve Fransa ile Garb ocakları arasında bir emniyet anlaşması yapıldığı halde imparator böyle bir müsalehaya lüzum görmemişti; fakat Osmanlı devletinin zayıf düşmesi ve kendi idaresi altındaki Cezair ocağına söz geçirememesi sebebiyle imparator, Pasarofça muahedesine koydurduğu madde ve Osmanlı hükümetinin tavassutıyle Garb ocak-lariyle bir anlaşmaya varmağı kabul etmiştir.[688]

Cezaır Valisi Abdı Paşanın Serkeşliği

Osmanlı hükümdarı Garb ocaklarının ecdad-ı izamından mevrus memleketlerden olup ocaklara karşı teveccühünü ve isteklerinin yerine getirildiğini ve hattâ imparatorla müsaleha aktedilirken ocakla-rın da ahidnâmeye idhal olunarak şanlarını yükseltmek için ayrıca sulh aktetmelerine müsaade eylemiş olduğunu beyan etmek suretiyle ocakların imtiyazlarını tanıdığını kabul ve itiraf ettiği halde Cezair ocağının, fermandaki tavsiyeyi red etmesi, tekrar tekrar müracaata rağmen[689] imparatorla muahede aktedme-mekte ısrar etmesi hükümete pek ağır gelmişti.Bu vaziyet üzerine Cezair beylerbeyisi ve dayısı olan Abdi paşa azlolunarak yerine Arslan Mustafa paşa vali

[686] hümâyun defteri 7, s.
[687] llammet\ e. 7, s. 313, 31
[688]Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/253-256
[689] Mühimme 135, s. 281, sene 1144 Evail-i Şaban

tâyin edilmişti; fakat hükümet yeni valiyi tedariksiz olarak Cezair'e göndermiş olup Abdi paşa, bunu gemiden çıkartmıyarak geri çevirmiş olduğundan, sabık vali âsi ilan olunarak katli için fetva ^verilmiştir [690]. Bu fetva ile beraber Cezair müftisi, uleması, yeni-çeri ağası, yayabaşı, bölükbaşı ve sairlerine gönderilen fermanda da serhadde bulunan Cezair'in ehemmiyetinden ve devletçe yapılan yardımdan ve Osmanlı sahillerine serhestçe gelip giderek gemi ve harb levazımı ve Anadolu sahillerinden asker tedarik etmelerine müsaade edildiğinden bahsolunarak itaate davet olunmakta ve aksi takdirde haklarından gelineceği, Osmanlı topraklarından ve malzemesinden faydalanmalarına son, verileceği ve Malta ve sair düşmanlarından korunmryacakları, üzerlerine asker sevk edilemek suretiyle cezalandırılacakları bildirilmiştir (1142 Safer başları-1729) [691].Yine bu işle alâkalı olarak Ege sahilindeki bütün kadılıklarla Mora muhassalma, İskenderiye, Rodos, îçel, Lefkoşa, Trablusşam, İnebahtı, Ağrıboz Delvine, Avlonya, îlbasan, Kandiye, Hanya ve diğer icab eden yerlere fermanlar yollanıp Cezair gemilerine kat'iyyen bir şey verilmemesi emrolunmuştur [692].Abdi paşa'ya karşı alınan bu tedbir uzun sürmedi; Patrona isyanı ve vezir-i âzam damad İbrahim paşa'nın katliyle üçüncü Ahmed'in çekilmesi Cezairlilerin imdadına yetişti; verilen kat'i karardan korkan ve menbaları kapatılan Cezair halkı kusurlarını itiraf ederek afivleri hakkında heyet gönderdiler ve nihayet 1144 Cemaziyelahır - 1731 Aralık tarihli bir fermanla afvedildiler [693].Vali Abdi paşa afvından bir sene sonra vefat etti; ocaklı tarafından dayılığa intihap edilen müsteşarı İbrahim'e Cezair heylerbeyiliği de verildi [694].İşte bundan sonra Cezair ocağı kendi beylerbeyliklerini yine

[690] Fetva sureti: "Cesair-i garb hudut-ı memâlik-i Osmaniye de dahil olup seyyidüsselâtin imamülmüslimin padişahımız hazretlerinin taraf-ı karinüs şereflerinden Cezire-i mezkûreye vali nasb ve tâyin oluna gelmekle işbu sene-i mübarekede müşarünileyh tarafından nasb ve irsal olunan vali sefine ile Cezire-i mezbure limanına dahil oldukta Ccsire'de dayı namına olan zeyd nevasına tâbi eşhası başına cem ve valiyi men ve limandan ihraç edip cezireyi taht-ı yedi imamdan izaleye kıyam ve emaret iddiasiyle kendi zabt etmek murad eylese zeydin ve etbaınm hükm-i şer'isi ne veçhiledir beyân buyurula. "Elcevab: Zeyd ve etba-ı itaat-ı imamdan huruç etmiş olup bağilerdir. îmamülmüslimin tarafından nasb olunan valiye ahali-i cezire inkıyat^ etmek vaciptir" {Mühimme 135, s. 422).

[691] Mühimme defteri 135, s. 423 ilâ 428, fermandaki asker şevki ibaresi sonradan çıkartılmıştır

[692] Mühimme 135, s. 42a jle 428.

[693] Mühimme 138, s. 182 evâlıir-i Cemaziyelâhır sene 1144

[694] Abdi paşa, oğlunu İspanyolların eline geçen Oranhn istirdadı için gönderdiği sırada vefat ettiğinden, bey leb ey ilik müsteşarı bulunan ibrahim Elhaznâcı (İbrahim Hazinedar) intihab olundu (Tarih-i Osman, Encümeni mecmuası^ sene 1, s. 316). İbrahim'in valiliğine dair olan fermanda şöyle deniliyor: ,,

kendileri intihap edip hükümete müracaat ile tasdik ettirmek suretiyle Osmanlı devletiyle aralarında' ancak bu kadar rabıta bırakmışlardı. Bununla beraber hükümet onların gönderdikleri hediyelere mukabil kendilerine yine kaptan paşa vasıtasiyle îcabı kadar yardımda ve bazı vesayada bulunmakta devam etmek suretiyle alâkasını göstermiştir [695].İbrahim paşa'dan sonra Cezair dayı ve beylerbey iliğine Mehmet ağa intihap olunarak bunun valiliğini tasdik için gönderilen heyet ve hediyelerle beraber elli kadar frenk esiri de gelmiş ve Mehmed ağa'ya beylerbeyilik tevcih edilmiştir. [696]

XVIII. ASIRDAKİ OSMANLI VEZÎR-Î AZAMLARI

Osmanlı tarihinin üçüncü cildinin ikinci kısmında Sokullu Mehmed paşa'dan başlayarak onsekizinci asır başlarına kadar gelmiş olan vezir-i âzam (sadr-ı âzam)ların kısa tercüme-i hallerini yazarak Amcazade Hüseyin paşa'nın sadaretine kadar getirmiştik. Şimdi bu dördüncü ciltte de ikinci Mustafa'nın ikinci sadr-ı âzami Daltaban Mustafa paşa'dan itibaren 1206 Şaban ve 1792 Nisanda Koca Yusuf paşa'nm ikinci sadaretinden azline kadar gelmiş olan vezir-i âzamlarm kısa tercüme-i halleri yazılmak suretiyle Osmanlı tarihinin bu kısmınmda sadr-ı. âzam-lar tamamlanmış olacaktır

Mustafa Paşa Daltaban

"Bundan akdem Cezair Beylerbeyisi ve dayısı olan Abdi paşa biemril-lahi taalâ fevt olup... bilcümle ocak ricali ve ihtiyarlarının istisvab ve rey ve ittifaklariyle sen dayı nasb olunduğun îlâm olunup lâkin Cezair-i garbe öteden beru taraf-ı devlet-i âliyyemden beylerbeği nasb ve tâyin ve irsal oluna geldiği deeb-i kadim iken beylerbey ilik dahi avatıf-ı âliyye-i mülükânernden sana tevcih ve ihsan olunmak babında ocak ricali arz-ı mazhar birle istirham ve istitaf etmeleriyle mültemesleri karin-i müsaade-i hümâyunum olmağın.. . hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum mucibince sana Cezair beylerbeyiliği tevcih ve ihsanım olup kesb-i ibtihac ve müfaheret için hıla-i fâhire-i mülükâitemden bir sevb, hil'at-i sultanî îtay-ı hümâyunum olmağla..." evâsıt-ı C. 1145 (Mühimme 139, s. 4). *

[695] Mühimme 153, s. 89, sene 1160 Receb.

[696] Cezair-î Garb ocağı öteden beru mücahede ile meşgul olup haklarında her an iltifat-ı pâdişahi olduğundan kendilerine harb levazımatmdan silâh, forsa (esir kürekçi) ve donanmış kalyon verilip aynı zamanda memâlik-i mahrusadan asker yazmak suretiyle noksanlarını ikmale müsaade edilirdi. Abdi paşa'nın yerine dayı intihap edilen İbrahim Elhaznâci'ye valilik tevcihi için İsveç gemisi ile gelen heyet kaptan paşa vasıtasiyle hediyelerini ve dileklerini arzetmişlerdi. Gelen hediyeler arasında elli kadar frenk esiri de vardı. Bundan başka elmas yüzük, musanna mercan teşbihler, ehramlar, Cezair işi tüfenkler, diri olarak arslan, kaplan, beş kafes papağan, kaplan postu ve saire de vardı (İzzi tarihi, varak 160b, sene 1161

Manastırda, doğmuştur; Hammer, bunun aslen Sırp olduğunu söyler [697]. ' Esbak vezir-i âzamlar-dan Kara İbrahim, paşa'nın iç mehterliğinden yetişerek efendisinin sadareti zamanında kapıcılar kethüdası olmuştur (1095 H. -1684 M.).Daha sonra cebeciryaşılığa ve 1103 H. -1691 M. yeniçeri ağalığına tâyin olunarak onu müteakib vezirlikle Babadağı muhafızlığında bulunmuştur. Anadolu valiliğinden bir sene sonra 1108 H. -1696 M. de Diyarbekir valiliğine naklolunan Mustafa paşa, Avusturya seferine giderken Sofya'da padişahı selâmlayıp iltifat görmüş ise dej mezaliminden bahis ile arkasından şikâyetçileri orduya geldiği için vezir-i âzam, şeyh-ül islâm ve kazaskerler huzuriyle ve şikâyetçileri ile murafaa olunarak yaptıklarının bazılarını itiraf edip bazılarını da şahitler ispat eylediklerinden katli hakkında irade çıkmışken vezir-i âzam Elmas Mehmed paşa' nın istirhamiyle Öldürülmiyerek [698] ü zerinden vezirliği alındıklan sonra Bosna hududunda Puçitel plangasına sürgün edildikten maada bütün malları da müsadere olunmuştur.1109 H.-1697M. de Bosna valisi Mehmed paşa vefat ederek yanındaki asker dağılmıştı. Bunun üzerine yerli luristiyan halk vaziyeti Avusturya baş kumandam olup Zanta muharebesini kazanmış olan prens Ojen do Savua[699]ya bildirdiklerinden, o da bir kumandan idaresinde olarak beş bin yaya, beş bin atlı ve yedi bin Macar ve Hırvat ve bir hayli topla Bosna hududuna mühim bir kuvvet göndermişti.Bu halden haberdar olan Bosna halkı telâşa düşerek menfasında bulunan Daltaban Mustafa paşa'yı getirttiler. Etrafa yazılan mektuplarla Hersek ve diğer yerlerden gelen kuvvetler bu; düşman taarruzuna karşı koymağa çabalamışlardı. Bu sırada Bosna valiliğine sabık vali Mehme d paşa'nın kethüdası Ahmed ağa tâyin olunduğu gibi vezirliği iade edilen Daltaban Mustafa paşa da Bosna cephesi seraskerliğine getirilmişti.

Taarruz eden düşman Bosna'yı işgal edip katliâm yaptı ise de kaleyi alamadı ve sonra da çekilip gitti (7 Rebiulâhır 1109 -.23 Ekim 1697). Ertesi sene Prens Öjen'in bizzat Bosna üzerine geleceği haber alınması

---

[697] Hammer, Almancası, c. 7, s. 51.

[698] Hadikat ül Kiüera'da şeyh-ul islâm Feyzullah efendi'nin şefaatiyle katilden kurtulduğu kaydedilmiştir. Zübdet ül Vekayi% isim zikretmiyerek bazı mukarriban şafaatleriyle öldürülmediğini yazmaktadır (varak 333b}

[699] Mustafa paşa'nın Basra'yı istirdadına dair Tarih-i sefer-ül-Basra adlı bir eser vardır. (Esad efendi kitapları No. 2062 ve 2063).

üzerine Daltaban Mustafa paşa Bosna valiliği ile beraber o havali seraskeri oldu ve Travnik kasabasını eyalet merkezi yapması emrolundu.Mustafa paşa, Hersek Arnavutluk ve Rumeli'den gönderilen kuvvetlerle vaziyete hâkim ohnağa çalıştı, düşmanın istilâsı «dolayısiyle yıkılan kaleleri tamir ettirdiği gibi hududa kuvvetler şevketti ve hattâ düşman topraklarına akınlar yaptırarak bozul-jhuş olan kuvve-i mâneviyeyi düzeltti.Daltaban Mustafa paşa 1110 Cemaziyelevvelde (1698 Kasım) merkezi Urfa olan Rakka valiliğine ve 1111 Muharrem -1699 Temmuzda' da Bağdad'a tayin edildi. Bu sırada Basra şehri urban eline geçtiğinden orasının kurtarılmasına memur oldu; filhakika 1112 H. 1700 M. de Basra ile beraber Korna'yı kurtardı1 ve sonra Hille kasabasının Güney-doğusundaki Bağdad'a. tabi yerleri Abbas Huzali ile oğlu Selman'm ellerinden aldığı gibi 1113 H. -1701 M. de kırk bin kişilik âsi urban kuvvetlerini de mağlub ederek muharebeler dolayısiyle bu havalide bozulmuş olan sükûnu iade etti ve urbanı tamamen itaat altına aldı.Hizmeti takdir edilen Mustafa paşa sadaretine mukaddime olmak üzere Anadolu valiliğine tâyin olunarak Kütahya'ya getirtildi ve hastalığına mebni Amcazâde'nin istifası üzerine ve padişahın hocası şeyh-ulislâm Seyyid Feyzullah efendi'nin tavsiyesiyle verir-iâzam oldu. İkinci Mustafa'nın bulunduğu Edirne'ye gelen Mustafa paşa, şeyh-ulislâmmelini Öperek minnettarlığını gösterdi (1114 H. -1702 M.)Mustafa paşa'nın hükümet reisliğindeki vukufsuzluğu ve idaresizliği derhal kendini gösterdi. Sadarete geldiği günden-beri yaptığı hareketler, hiddet ve şiddeti pâdişâhın hoşuna gitmiyordu. Devlet işlerinde söz sahibi olan reis-ul küttab Rami Mehmed efendiyi kendisine rakib olarak gördü ve onu uzaklaştırmak istedi; fakat pâdişâh Rami Mehmed efendiyi vezir yaptı.Mustafa paşa'nın düşüncesizce yaptığı bazı tâyinler pâdişâh tarafından kabul edilmediği için nüfuzu kırıldı; şeyh-ul islâmm bütün devlet işlerine müdahalesi vezir-ı âzamin bir kukladan başka bir şey olmadığını gösteriyordu; mevkiinde tutunmak için Feyzullah efendi'nin her dediğini yapıyordu.Onun sadareti zamanına kadar şeyh-ul islâmlar merasim esnasında vezir-i âzamların sol tarafında giderlerken, Mustafa paşa, şeyh-ül islâmın solunda gitmeği- âdet etmişti. Feyzullah efendi Paşa kapısı'na. geldiği zaman sadr-ı âzam onu kapının dışından karşılayarak yaya olarak arabasının Önüne

düşüp binek taşına gelince arabadan çıkmadan evvel elini Öpüp koltuğuna girerek arabadan çıkarmak ve teşyiinde de aynı harekâtı yapmak âdeti idi; hattâ şeyh-ül islâmın oğlu olan nakib-ül eşrafı da binek taşından karşılıyordu [700]. Makamına lâyik olmayan bu halleri kızlar ağasına ve hattâ pâdişâhın silâhdarma kadar ileri götürmüştü.Şeyh-ul islâmm tahammül edilmeyen tahakkümünden de usanmıştı; bir yolunu bulup Feyzullah efendi'den kurtulmak istedi ve çare aramağa başladı [701]. Kırım Hanını tahrik ve yeniçeriyi elde etmek suretiyle pâdişâhı korkutmak istedi. Rivayete göre kendisini Tatar üzerine serdar tâyin ettirip Edirne'den ayrıldıktan sonra işlerine müdahale eden şeyh-ul islâm ile Rami Mehmed paşa'dan kurtulmak istediği ve bunun için Tatar hâdisesini tahrik ettiği, doğru veya yanlış, gizlice yapılan tahkikat ile sabit olduğundan, evvelâ azl ve üç gün sonra da katledildi (10 Ramazan 1114-28 Ocak 1703). Edirne'de Sırık meydanı kabristanına defnedildi. Sadareti dört ay kadar olup ölümünde elli yaşlarında idi.ikinci Mustafa, Daltaban'ı azledince o tarihte enderunda bulunan müverrih Fmdıkhlı Mehmed Halifeye:"— Gördün mü şu haini? Bağdad'ta Abbasiye'nin ahir meliki olan Mutasimbillah'ın veziri Alkamî ile Cengizhan fitnesi başımıza geleyazdi. Hayvanın alacası taşrada, insanın içeride; bilinmez derun-ı hali. Üşenmez, yorulmaz deyu uzaktan getürdük; sadakat memul iderken hain çıktı" demiştir[702]

Daltaban Mustafa paşa, muvaffakiyetli bir vali ve kumandan idi. Katli yeniçeri ocağını müteessir etmiştir. Kendisi tab'an haşin ve ağzı bozuktu. Muamelesi şedid, kalb kırıcı idi. Kendisine mahsus anlaşılmaz garip ıstılahları olup Rami Mehmed paşa bunun türrehatını lügat üslûbunda şerh ederek Is-tılahat'i Daltabaniye adını vermiş imiş[703]Bunun sadareti esnasında (1J.14 Receb'de) dörtyüz seneden-beri kanun üzere başa giyilen mücevveze isimli serpuş yerine vezirlerin divan günlerinde başlarına kallavi isimli kavuğu giymeleri ve bu suretle vezirlerin divan erkânından farklı olmaları bizzat kendisi

[700] Zübdet ül Vekayi, varak 418

[701] Şeyh-ul islâmm tahakkümünden ve kendisini Öldürtmek istemesinden korkarak daha evvel davranıp Feyzullah efendi'yi Zehirletmek istemişti İHadikat ül Vüzera, s. 127).

[702] NuSretnâme'den.

[703] Hadikat ül Vüzera "...Rami paşa merhum türrehatını lügat Üslûbunda şerh edip Istılahat-ı Daltabaniye deyu tesmiye etmişti...".

tarafından pâdişâha arzolunarak kabul olunmuştur[704],Zübdet üt Vekayi, vezir-i âzamların kalemiye ve haslarından gelen para ve bazı muayyenatı senede beşyüz keseye baliğ olmaz iken Daltaban Mustafa paşa'nın dört ayda azil, nasb, tebeddülat ve tahavvülâttan aldığı para ile iradının bin ikiyüz keseye baliğ olduğunu yazıyor [705] "Umur-ı Devlet-i aliyyeden gafil bir mecnun-ı layakil olmağla mebâdi-i hükümetinde nisvamn feraceleyin tevsi ve kefere ve yahut libasını tağyir etmeği hüner ad etmişti.[706].

Rami Mehmed Pasa

Osmanlı devlet adamları ve sadr-ı uzanılan ara- sında zekâsı ve bilgisi, kuvvetli ihatası, nüktedanlığı ve hazır cevaphğı ve musahabelerinde ikna kuvveti ve zerafeti ile tanınmış ve Osmanlı şairlerinin birinci safında yer almış olan Rami Mehmed paşa, Eyüp'ta Nişanci Mahallesi''inde Hasan ağa adında bir ihtisap terazicisinin oğlu olup [707] 1064 veya 1065 (1654-1655) de orada doğmuştur.Zamanına göre mutat tahsilden sonra reis kalemine (reis-ül kütab dairesine) devam etmiş ve az müddette kabiliyeti dikkati çekmiş ve şiire istidadı sebebiyle Nâbi ve Sami gibi devrinin büyük şairlerinin meclisine devam ederek yükselmiştir.Şair Nâbi efendi, Dördüncü Mehmed'in musahibi ve aamadı Bolu'lu Mustafa .paşa'nm divan efendisi bulunduğu sırada, Ramı efendi'yi masraf kâtipliğine tâyin ettirmiş olup kendisi paşanın kethüdası olunca Rami • efendi'yi divan efendisi yaptırmıştır.Musahip Mustafa paşa'nm 1097 Zilkade -1686 Eylülde vefat etmesi üzerine Rami efendi, hâmisi Nâbi ile beraber hacca gitmiş ve avdetinde Divan-ı hümâyun kalemine girerek 1100 H. -1688 M. reis kalemine kesedar (evrak muhafızı) olmuştur.1102 H.-1695 M. de beylikçi olan Rami efendi, 1106 H.-1694 M. de Acem Bekir

---

[704] Nusretnâme"den.
[705] Zübdet ül Vekayi, varak 409b
[706] Hadikat ül Vüzera (Osmanzâde Taib
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/259-263
[707] Taib Ahmed efendi, Hadikat ül Vüzera'âa: "hizmet-i ihtisabta erzel-i vucuh-ı iktisab olan terazücinin ferzend-i dilâşıb-ı meslub ül uyub'ıdır" sözleriyle tezyif ediyor (s. 128), fakat Hasan ağa tahsil görmüş bîr zat olup Meramı mahlasiyle şiirleri vardı (Tarih ve Edebiyat mecmuası (Ali Emirî,), sene 2, sayı 13, s. 235).

efendi'nin yerine rei.s-ul küttab oldu[708] ve iki sene bu makamda kaldı. Fakat vezir-i âzam Elmas Mehmed paşa ile geçinemediğinden azlolundu; Zanta muharebesinde Elmas Mehmed paşa'mn asker tarafından katledilmesi üzerine şeyh-ul islâm Seyyid „ Feyzullah efendi'nin ricasiyle yeni sadr-ı âzam Amcazade Hüseyin paşa'mn muvafakatiyle ikinci defa reis-ül küttab oldu (1109 Rşbiulevvel 9 - 25 Eylül 1697) [709].Karlofça muahedesi bunun reisliği zamanına rasladı ve vezir pâyesiyle murahhas oldu. Vukuf, ihata ve cerbezesiyle muhasım devletlerin murahhaslarını ilzam ederek müzakerede üstün rol oynadı ve çetin çekişmelerle mümkün olanı yaptı, müf-ritane istekleri önleyerek makul dereceye indirdi.Karlofça muahedesindeki hizmeti padişah tarafından takdir olundu ve ikinci murahhas ve tercüman Iskerletzâde Aleksandros ile birlikte kürk giydi [710]. Kendisine vezirlik teklif olundu ise de kabul etmiyerek bu halile reis-ül küttablıkta kalmağı tercih etti [711]; muahededeki muvaffakiyeti şöhretine sebep oldu ve vezir-i âzamin kendisine itimadı dolayısiyle devlet işleri onun tarafından idare edildi [712]Amcazâde'nin sadaretten çekilmesinden sonra vezir-i âzam olan Daltaban Mustafa paşa, Rami efendi'nin nüfuz ve şöhretinden dolayı kendisine rakib görerek azl ve nefyini tasarlamıştı; fakat Rami efendi'yi hem padişah ve hem de şeyh-ul islâm Feyzullah efendi himaye ettiklerinden reis-ül-küttablıktan alınarak sadaretine mukaddime olmak üzere Kubbe vezirliğine getirildi (8 Şaban 1114-28 Aralık 1702) [713].

Sadr-ı azamın isteğine aykırı olarak Rami efendinin vezir olması Daltaban Mustafa paşa ile Şeyh-ulislâmın aralarını, açtı ve Feyzullah

[708] Halifei ür Rüesa ile Raşid tarihi ve Mecma-uş Şüara'da reis-ül küttab-lığa tayini 1106 gösteriliyor: Hadikat ül Vüzera ise bir ser^e sonra reis olduğunu yazmaktadır

[709] Zanta mağlûbiyetinden sonra ordunun avdeti esnasında Filibe'ye yakın Yeniköy mevkiine gelindiği sırada İstanbul'dan orduya gelmiş olan R âmî efendi, Küçük Çelebi Mehmed efendi'nin baş muhasebe şefliğine nakli üzerine onun yerine^ reis-ul küttab oldu.

[710] 1110 senesi 23 Şaban pazartesi günü Râmî Mehmed efendi cümle nâmeler ve mükâlemeler ve memhur temessükler ve mevad kâğıtlariyle (Mü-kâleme zabıtlariyle) Edirne'ye gelip ol gece tercüme olunacakları tercüme olunup ertesi sah günü vezir-i âzam ve şeyh-ul islâm ve R âmî efendi ve mükâ-lemede refiki olan divan tercümanı îskerletoğlu Aleksandri ile Hosoda köşkünde pâdaişah tarafından kabul olunarak cümlesi makbule geçip her iki murahhasa da kürk giydirildi (Nusretnâme1'den

[711] Hadikat ül Vüzera, s. 129.

[712] Vezir-i müşarünileyh (Amcazade Hüseyin paşa) kendi zevkiyle meşgul olmak için işleri R am i efendi'nin eline bırakmıştı (Raşid, c. 7, s. 240).

[713] Rami efendi vezir kürkünü geyince çavuşbaşı kendisini kanun üzere alayla evine götürmüş ve kahve şerbetten sonra Rami paşa evvelce-âdet olup bir zamandanberi terk edilmiş olan usuli, ihya ederek kendisine giydirilen serasere kaplı kürkü çavuşbaşıya giydirmiştir (Zübdet ül Vekayi, varak 406).

efendi'den intikam alayım derken muvaffak olamıyarak azl ve îdam edilip Râmî Mehmed paşa ve-zir-i âzam oldu (1114 Ramazan) [714].Rami Mehmed paşa yedi ay kadar sadarette kaldı. Padişah ikinci Mustafa kendisine mührü hümâyunı verirken şeyh-ul islamın tavsiyesiyle hareket etmesini, aksi takdirde mesul ve muateb olacağını söylemiş olduğundan o da bu tavsiyeye riayet etti. Sadr-ı âzamin yanında bir adamının bulunmasını ve bu suretle oradaki harekâtı kontrol etmesini isteyen şeyh-ul islâm, sipah ağası Ali ağayı vezir-i âzam kethüdası tâyin ettirdi; Rami paşa istemediği halde bu tâyini yapmağa mecbur oldu. Bununla beraber Ali ağa'yı kethüdalık işlerine müdahale ettirmiyerek zımmen istiskal gösterdi[715]Şeyh-ül islâmın hudutsuz ihtirası, teferruata kadar devlet işlerine müdahalesi, onun mütaleası olmadan sadr-ı âzamin hiçbir arzının pâdişâh tarafından kabul edilmemesi Rami paşa'yı çok sıktı, sinirlendirdi ve bu haller dolayısiyle işi yürütemeyen ve sadaret nüfuzunu kullanamıyan zarif ve mülayim sadr-ı azamın asabı bozuldu; memleket işleri müdahelelerle yürümez oldu.Feyzullah efendi'nin tahakkümünden kurtulmak isteyen Rami Mehmed paşa, onu bertaraf etmek isteyerek Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, İstanbul'da cebecileri tahrik ettirdi ve neticede meşhur Birinci Edirne vakası meydana geldi (1115 H.-1703) M.) Vaziyetin vehametini ikinci Mustafa'ya arzeden RamiMehmed paşa evvelâ Edirne'de İkinci Bayezit evkafı kâtibi Çinicizâde Ahmet efendi'nin evinde ve daha sonra Eyüp'te kendisine ait R ânı î Çiftliğinde saklandı, kendisini çok aradılarsa da bulamadılar .[716]Üçüncü Ahmed'in cülusu ve sükûnetin iadesinden

---

[714] Daltaban Mustafa paşa, saraya davet edilince oraya gitmiş ve sadarete getirilecek olan Rami paşa keyfiyetten haberdar edilmişti. Fakat bunu sezdirmeyen Râmî p a şa^ .ziyaret yollu sadr-ı âzamin konağına (Paşa-kapısına) gitmişti. Sadr-ı âzamin kethüdası ibrahim ağa kendisine "efendimiz taraf-ı hümâyundan davet olundular" demesi üzerine "teşriflerine kadar bekleriz" diye mukabele ederek kendisinin saraya davetine intizar eylemiştir. Bu sırada sarayda kapiarasında tevkif edilen sadr-ı âzamin mallarım mühürlemek üzere Pâşahapısi'na Bostancıbaşı gelmiş ve Rami Mehmed paşa'ya bir hatt-ı hümâyun getirmiştir. Hatt-ı hümâyunda vezir-i âzam sarayının mühürlenerek derhal saraya gelmesi emrolunması üzerine Rami paşa mühürlenecek yerleri mühürledikten sonra saraya gidip mühr-i hümâyunu aldı (Raşid Tarihi, c. 2, s. 573).

[715] Rami paşa, reis bulunurken Ali ağa, sadr-ı âzam Amcazâde'nin kethüdası olduğundan Râmî efendi onun bazı hallerinden dolayı kendisine muğberdi. Ali kendisine kethüda olunca bütün bütün canı sıkıldı ve kethü-dalığa âid işlere müdahale ettirmedi. Ali ağa bu halden şeyh-ul İslama şikâyet etti. Feyzullah efendi sadr-ı azamın bu haline karşı canı sıkılmakla beraber ses çıkarmıyarak Ali ağa'yı kethüdalıktan alıp yeniçeri ağalığına tâyin ettirmişti {Raşid, c, 2, s. 584). Rami paşa, Ali ağa'yı orada da bırakmayarak vezirlikle Beîgrad muhafızlığına tâyin ettirerek devlet merkezinden uzaklaştırdı (aynı tarih, c. .., s. 591).

[716] Raşid Tarihi, c. 3, s. 76 ve 116 ve Ravzat ül Kâmilin (Şefiknâme şerhi), :s. 227, Osmanzâde Taib şöyle diyor :

yani vakadan dört ay sonra, şeyk-ül islâmı devirmek için ittifak etmiş olduğu damad Morali Hasan paşa'nm vezir-i âzam olması üzerine ona haber gönderdi ve yeni sadr-ı âzamin şefaatiyle afv olunarak Kıbrıs valiliğine tâyin olundu [717]. Saklandığı zaman yanında kalmış olan sadaret mührünü*teslim etti (15 Şaban 1115 -24 Aralık 1703).Cidde valisi bulunan Süleyman paşa Mısır valiliğine tâyin edilmişti; bunun pek sert ve şedid olduğu duyulduğu için Mısır askerî ocakları istemediklerinden, Rami paşa, /Kıbrıs'tan Mısır valiliğine naklolundu(1116 Cemaziyelevvel-1704 Eylül)[718].Râmî paşa bir buçuk sene burada kaldı; rivayete göre ahalinin kendisini istememelerinden dolayı 2 Cemaziyelâhır -ve 11 Eylül 1706 da azlolunarak yerine Tamışvar eyaleti valisi izmirli Ali paşa tâyin olunarak selefinin borçlarının tahsili emrolundu [719]. Bu suretle Rami Mehmed paşa, hesap vermek üzere on ay Mısır'da envai tazyike mâruz kaldı ve sonra da vezirliği alınarak Rodos kalesinde kalebend edildi (1119 Rebiülâhır-1707 Temmuz) [720]Rami Mehmed paşa, kalebend olduktan sonra da devlete, tüccara borçlarından dolayı çok sıkıştırıldı. Gerek reis-ül küttab-lığmda ve gerek Mısır'da tedarik ettiği paraların borcuna nazaran pek ziyade olmasına rağmen borçlarım vermemesi sebebiyle bunun tahkik ve tahsili için Rodos'a bir de memur gönderildi ve bu hususta Rodos kadısına da yazıldığı gibi[721] Mısır'daki bütün emvalinin

---

""Harem arabacısı zade*de pinhan oldun Hay Rami Çelebi şân-ı vezarçt bu mudur?".

[717] Nusretnâme' den.

[718] Nusretnâme'den

[719] Mısır valisi vezir Ali paşa'ya'hüküm ki:

Sabıka vezir-i âzam ve Mısır valisi olan selefin R ânıî Mehmed paşa'nın 1117 senesine mahsub olmak üzere Mısır mukarreri Caizesi için asitâne-i saadetimde kapı kethüdası olan Mehmed zîde mechüdûnun müslümanlardari ve bazı efrenç ve Yahudi taifesinden istikraz eylediği akçelerin defteri bundan akdem vezir-i müşarünileyh tarafına gönderilip mcblâğ-ı mezbur beşer, altışar ay vade ile alınıp vadesi hululünden mukaddem tarafından irsali melhuz iken vadesi hulul ideli bu kadar zaman olub henüz eseri zuhur etmemekle husus-i mezbur için. dergâb-ı rmıallâm kapıcılar kethüdası o)an Elhac Ali dâme mec-dühû mukaddema emri şerifimle mübaşir tayin olunmuşken veçh-i meşru üzere olan akçeleri vezir-i müşarünileyh henüz vermediği mesmû-i hümâyunum olmağla sen ki vezir-i müşarünileyhsin emr-İ şerifim vusulünde selefin vezir-i müşarünileyh nıeblâğ-ı mezburı göndermemiş bulunursa bir gün evvel vezir-i müşarünileyhten, taleb ve tahsil.... ve berveçhi müsaraat asitâne-i saadetime îsale ihtimam eylemen babında. Evasit C 1118 (Mühimme 115, s. 156). Bundan başka Rami paşa'nın borçlarına ait aynı defterde (s. 252, 258) de hükümler vardır.

[720] Mısır valisi vezir Ali paşa'ya hüküm ki :

Sabıka Mısjr valisi olan Rami Mehmed paşa'nın vezareti ref ve kendisinin Rodos kalesinde kalebend olunması fermanım olub ve husus-ı merkum için hassa silâhşorlerimden... mübaşir tayin ve irsal olunmağın sen ki vezir-i müşarünileyhsin emr-i şerifim vusulünde mumaileyh R ânı î Mehmed paşa'nın yamna sen dahi kifayet miktarı adamlar koşup mübaşiri mumaileyh marifetiyle... mahall-i memura irsal eylemen bâbmda (Evâsıt-ı Rebiulâhır sene 1119).

[721] Mühimme 115, s. 404.

müsaderesi emrolundu (1119 Reçeb - 1707 Ekim başları) [722] Rami Mehmed paşa'nın Edirne'de Sultan Bayezit evkafı kâtibi Ahmed'in hanesinde parası ve eşyası olduğunu Istanbulda evinin kâhyası olan akrabasından Mustafa ve kayın biraderi kapıcıbaşı Hasan haber verdiklerinden, bunun tahkiki Edirne kadısiyle Edirne bostancıbaşısma yazılmıştır[723]. Fakat bu aramada on üç kese akçe gibi az bir para bulunarak İstanbul'a, gönderilmiştir [724].Rami Mehmed paşa hakkında bu kadar takibe ve lüzumundan fazla tazyika sebep, hasmı olan ve o tarihlerde vezir-i-âzam bulunan Çorlulu Ali paşa idi.

Râmî Mehmed paşa, sadr-ı âzam iken Çorlu'lu Ali paşa ikinci Mustafa'nın silâhtarı bulunuyor ve pâdişâh üzerinde tesir yaparak sadr-ı âzamin bazı icraatının bozulmasına sebeb oluyordu. Sadr-ı âzam, bir münasebet getirerek devlet işlerinde vukuf sahibi vezirlerin bulunmadığını ve Silâhtar Ali ağa gibi değerli bir zatın vezirlikle kubbe vezirliğine tâyininin yerinde olacağını arzetmek suretiyle silâhtarı ustalıkla pâdişâhın yanından uzaklaştırarak kubbe veziri yaptırmıştı.işte buna mim koyan Çorlu'lu Ali Paşa, sadr-ı âzam olunca Rami p a ş a'dari öcünü almak istemiş ve onu Mısır'dan azl ve vezirliğini elinden aldıktan sonra menfasında da çok eziyet ettirmiştir [725].Râmî paşa'nın 1119 Zilhicce iptidaları ve 1708 Şubatta Girid'de Grabosa kasabasında oturmasına irade çıkarak Rodos kadısına bir ferman gönderildiği gibi, kendisini Girid^e nakletmek üzere Akdeniz kalyonları başbuğu olan patrona kaptanı Mustafa bey'e de emir verilmiş ise de [726], bu fermanlar varmadan evvel Râmî paşa Rodos'ta vefat etmiştir [727]. Vefatında elli iki yaşında idi. 1113 Cemaziyelevvel (1701 Ekim) tarihli vakfiyesiyle Eyüb nişancısında mektep yaptırmıştır.Şeyhî, Vekayi-ül fudala ismiyle Şakayik zeylinde Rami Mehmed paşa'yı âkil, işgüzar, ihatalı ve geniş malûmat sahibi, malî işlerde vukuf ve malûmatı müsellem, münşi, şair fakat haris ve vefasız olarak tavsif etmektedir [728].Müverrih Raşid de Ramı paşa'nın iyi bir

[722] Mühimme 115, s. 408, sene 1119 Receb iptidaları
[723] Mühimme 115, s. 312
[724] Mühimme 115, s. 320.
[725] Nusretnâme.
[726] Nusretnâme 115, s. 518.
[727] Nusretnâme, Rami paşa'nın Rodos'&a vefat ettiğinin 1119 Zilhiccesinin yirmi altıncı pazartesi günü İstanbul'da haber alındığını yazıyor
[728] Vekayi il Füzela (Şeyhî), c. 2, s. 304 (Nuruosmaniye nüshası

şair "Her fen-Me vayesi ve her hünerden mâyesi" olduğunu söyledikten sonra meclis ve sohbetinin lâtif, rind, zarif ve vezirler arasında eşine nadir tesadüf edilir'bir zat olduğunu kaydetmektedir[729].Muasırı olan Osmanzâde Taip: "Akl-ü rüşd ile yegane-i zaman zarif ve nüktedan" ve kudretli bir şair fakat hak naşinas ve vefasız olduğunu ve sadarete geçinceye kadar iyi halleriyle kendisini sevdirip ve vezir-i âzam olunca şiddet ve hiddetle ve garazkârane hareket ve bazı kâtiplere divanda dayak attırmak gibi halleriyle fena nam bıraktığını yazdıktan sonra vefatı do-layısiyle merhumu şöyle tavsif ediyor:Görmedim ben Rami paşa gibi bir hâzır cevab Her sözü darbülmesel her nüktesi faslülhitab Akl-ü rüşdiyle reis iken adimülmisî idi tzz-i teşrif-i sadaretle olunca kâmiyab Eyleyip tebdil-i etvar öyle bedhû oldukim Eylemezdi ettiği evzâı mecnun irtikâb Böyle iken yine merhumun vücudı âleme Mahz lûtf idi desem olmaz mahalli irtiyabRami paşa sadareti zamanında millî sanayie ehemmiyet verdi. Yerli çuha ve ipek sanayii ustalarını getirterek onları teşvik edip her hususta himaye edileceklerini taahhüt eyledi[730]. Kısa süren sadareti zamanındaki faaliyetlerinden birisi de, harbler dolayısiyle bozulmuş olan malî vaziyeti düzeltmek oldu; îrad ve masrafta muvazene tesisine çalıştı ve bir hayli tasarruf yaptı; tersane işlerini' de yoluna koydu.Kendisinin doğum yeri olan Eyüp nişancısında merhum Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa be y'in camimin yanına bir ilkokul ve altına da bir çeşme yaptırdı. Eyüb'ün üstünde ismine mensup Rami mevkiinde bir çiftliği vardı; bu çiftlik sonradan Nevşehirli Damad İbrahim paşa'nın damadı kethüda Mehmed paşa tarafından satın alındı[731], ise de, ismini zamanımıza kadar muhafaza etti.Osmanlı şairlerinin birinci sınıfından olan Rami Mehmed paşa muasırlarının üstünde yer tutmuştur. Hattâ bir şiirinde:Rami noîa arz eyler isem herkese şiirim Pazar-i belagatte utanmam güherimdendemek

[729] Ra§id, c. 3, s. 242.

[730] "Vezir-i âzam hazretleri Selanik'te çuha işleyen Yahudileri Edirne'ye ihzar edip milel-i saire, çuha ve akmeşenin levazımını memâlifc-i mahrusadan ahırlarken bizim memleketimizde işlenilmemek ancak kusur-ı himmettir. Levazımı her ne ise görülüp ve fimâbaad Françe ve sair mahalle çuha levazımı (mevad-i ibtidaiyesi) bey'i olunmamak üzere ihtimam-ı tam edeler. Bu hususa bir suret verirseniz üstadlarmıza ikram olunur buyurduklarından işlemek üzere iltizam ve Françe'den gelen dîbâ ve hatâyı vesair akmeşe dahi Bupsa'da kârhanelerde işlemek üzere dest-i iddialarına evamir ve ahkâm verildi" (Zübtet ül Vekayi, varak 415 ve Raşid, c. 2. s. 587).

[731] Çelebizâde Asım (Ra§id zeyli), s. 616.

suretiyle kudretini muasırlarına kabul ettirecek kadar yüksek şairdi. Rindane ve hakimane gazellerinin hepsinde de muvaffak olmuştur. Rami paşa'nın oğlu Refet beyde şairdi. Şuara tezkiresi yazmış olan Salim efendi, Râmî paşa'nın damadı idi.Rami p a ş a'nm şiirlerinden bazı parçalar :Hayal-i' lâ'lVnâbın câm-ı çeşm-i terde kalmıştır. Humâr-ı bezm-i nûşâ nûş-ı vasim serde kalmıştır. Değildir bende dil ser germi-i fik-i nigâhınla O bir mest-i mehabbettir düşüp bir yerde kalmıştır.Mükedderdir seraser meşreb-ı eczay-ı âlem hep Safay-ı hatır ancak badede sâgarda kalmıştır.Bu sırrı keşfe bir müşkilküşây-ı cûd gelmez mi? Kerem bîlafz-ı bî mâna gibi dillerde kalmıştır.Mücevher tac-ı devlet kimseye sûd etmez ey Râmî Nice şâh-ı cihanın çeşmi ol efserde kalmıştır.Bana bir neşve bahş eyler ki hatt-ı yâr söylenmez Süveydâda nihandır halka, bû esrar söylenmez.Beni gördükçe ey meh lal edersin fart-ı mihrinle Ve lâkin gayrilerle ettiğin güftâr söylenmez.Yine filcümle miimkin söylenilmek kametin vasfı Kıyamet kopsa amma Kâlet-ı reftâr söylenmez.Edersin güftgüy-i mahremâne müddeilerle Yanında hayf nâm-ı âşık-ı dildar söylenmez.Zebanzed âşinay-ı lafza mail şimdilik yaran Sakın Rami Zebân-ı tazede eşar söylenmez.Rodos'ta mevkuf iken vefa mdan dört gün evvel söylemiş olduğu bir gazeli :

Mahv olmadayız zaaf ile pirahenimizden Çekmez mi dahi destini gam pirahenimizden
Lâyik mıdır ey gonca-i gülüzâr-ı letafet
Lebriz-i tebessüm olasın şivenemizden
Biz mûrçe-i harmen-i sahray-ı gilalız
Pâmal oluruz dür olıcak meskenimizden
Arayiş-i çün verd-i tahammül ola
Rami Gitmezse ne gam mürg-i elem gülşenimizden
Dursun yerinde gamze-i fettan-ı hunfeşan
Baştan belâlı âşıkı ol perçini öldürür
Serşâr-ı gamım fikr~i meal eylediğimden
Hûndur ciğerim kesb-i kemal eylediğimden[732]

Ahmed Paşa (Kavanoz, Sührablı)

[732] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/263-271

Aslen Rus olup vezir silahtar Hüseyin paşa'nın kethüdalarmdandır. Şişman ve kısa boylu olduğu için kavanoz lâkabı verilmiştir; Nusretnâme'de "Gerdel kıyafet,, deniliyor. Sührab Mehmed paşa'nın yetiştirmelerinden olduğu için "Sürhrabh" lakabı ile de anılır.Saraya alınarak hazine kethüdası iken ikinci Mustafa zamanında vezirlikle Sayda valiliğine tâyin edilmiş ve Amcazade Hüseyin paşa'ya da damad olmuştur. Ahmed paşa, sonra Mısır ve Diyarbekir valiliklerinde ve Hanya muhafızlığında bulunarak Elmas Mehmed paşa sadaretinde tekaüt edilip Kadiköyünde oturmuş ve kayınpederi Amcazade Hüseyin paşa sadr-i âzam olunca ikinci defa Hanya muhafızlığına gönderilmiş ve 1110 H. -1608 M. de Nişancı olmuştur.Rami Mehmed paşa sadaretinde ve 1114 Ramazan ve 1703 Şubatta İstanbul gümrüğü mukataasından günde dört yüz akçe ile tekrar tekaüt edilmiş olan Ahmed paşa[733] .Edirne'den istanbul'a, gelerek[734] kayınpederinin Anadoluhisan'ndaki yalısında oturmuştur.1115 H. -1707 M. deki Edirne vakasının zuhuru üzerine İstanbul'daki isyan elebaşıları bunu isyan mahalline davet edip iptida İstanbul kaymakamı ve arkasından vezir-i âzam yaparak Edirne üzerine yürümüşler ve üçüncü Ahmed'in cülusu üzerine de sadr-ı âzam yaptırmışlardır.Kavanoz Ahmed paşa, seksen sekiz gün sadarette kaldı; azli tekarrür edince takdim etmiş olduğu bazı telhisleri hakknıda izahat vermek üzere saraya davet edildi; sünnet odasında pâdişâhla görüştükten sonra ders günü, olduğu için Sofa köşkünde, şeyh-ul islâmla beraber bulunduğu ve hafta içinde Fenerbahçe'sinde pâdişâha ziyafet vereceğini anlattığı sırada silahtar ağa vasıtasiyle kendisinden sadaret mührü alındı ve halefi olan Enişte Hasan paşa ile gizlice görüştükten sonra hesabını vermek üzere Rostancı başı dairesinde tevkif olundu (8 Receb 1115-17 Kasım 1703). Üç gün burada kaldı ve vezirliği de alinarak hazırlanan çekdiri (kadırga) ile Sakız adasına gönderilerek kendisine bir miktar da has tâyin edildi [735].Kavanoz Ahmed paşa, 15 Şaban 1116

[733] "Amcazade damadı Nişancı Ahmed paşa'nm Daltaban Mustafa paşa'ya münasibeti sebeb ad olunarak kayd-ı menşur-ı vezaretine hatt-ı butlan çekilip emval ve eşyası zabt ve müsadere ve kendüsi İstanbul'da iva ve ikame ettirildi..." Şefiknâme şerhi, Ravzat ül Kâmilin, s. 21.

[734] II. Mustafa, Edirne'yi çok sevdiği için saltanı miiddetince burada oturduğundan devlet merkezi burası idi.

[735] Raşid, Sakız'a gönderilmesinden bahsetmiyerek înebahtı muhafızlığına tayinini yazarsa da doğru değildir

- 13 Aralık 1704 te înabahtı muhafızı doğramacı Mehmed paşa'nın vefatı üzerine vezirliğinin tekrar verilmesiyle înebahti*ya tâyin olundu ve 1117 Cemaziyelevvel -1705 Eylül'de orada vefat etti [736].Silahtar Mehmed Halife, Nusret nâme 'sinde Kavanoz Ahmed paşa'ya "Rusiyyül asıl asferüllevn kasirül karne, gerdel kıyafet, hasud, hasis, sahib denaet, tamâkâr, ucûbe-i heykel" diye tavsif etmekte ve Hadikat'üî-Vüzera zeylinde ve ondan naklen Enderun tarihinde de kısa boylu, şişman bir şahsı mühin sözleriyle zem edilmektedir.[737]

(Morali-Enişte)

Mora'li olup Enderundan yetişmiş, Dördün-cü Mehmed zamanında silahdar olmuş, ikinci Süleyman'ın cülusu üzerine 6 Muharrem 1099 -12 Kasım 1688 de Mısır valiliği ile saraydan çıkarılıp az sonra Dördüncü Mehmed'in kızı Hatice Sultan ile evlenmiştir.Daha sonra Sakız muhafızlığına tâyin olunan Hasan paşa zamanmda muharebe dolayısiyle ada, Venediklilerin hücumuna uğradığından, müdafaadan âciz kalan mulıafız paşa istiman suretiyle Sakız" Venediklilere teslim etmeğe mecbur olmuştur.Bu vaziyet üzerine Edirne'ye getirilen Hasan paşa kapı arasında hapsedilip iyice eziyet gördükten sonra 1106 Cemaziyelevvel -1694 Aralık'ta afvolunarak Azak kalesi muhafızlığına gönderilmiştir.Bu sırada İkinci Ahmed'in yerine geçen İkinci Mustafa, eniştesi olması sebebiyle Hasan paşa'yı rikâp-ı hümâyun kaymakamlığına tâyin etmiş ve az sonra Haleb valisi yapmış ise de, İstanbul kaymakamlığına naklcylemiş ve arkasından da tekrar rikâb-ı hümâyun kaymakamı yapmıştır.Enişte Hasan paşa, Karlofça muahedesi yapılırken orduda bulunmuş ve daha sonra da diğer vazifeleri müteakip İstanbul'da, zevcesi Sultan ile birlikte Bab-ı hümâyun karşısındaki Kaya Sultan kızı Fatma Hanım Sultan sarayında misafir bulunduğu sırada Üçüncü Ahmed tarafından saraya davet olunarak Kavanoz Ahmed paşa yerine sadr-i âzam olmuştur (8 Receb 1115-17 Kasım 1703).Pâdişâh

[736] Nusretnâme'de metindeki tarih gösterilmiştir. Raşid tarihi ise (c. 3, s. 180) Ahmed paşa'nın vefatının 1117 Cemaziyelevvelinin dokuzunda haber alındığını yazıyor. Ahmed paşa Cemaziyelevvel sonlarında vefat etmiş olup Raşid de Cemaziyelâhır dokuzda vefatının haber alındığı diyecek iken sehven Cemaziyelevvel göstermiştir

[737] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/271-273

enişte sine sadaret mührünü verirken : "— Hidmeti ibadullah sana Allah emaneti olsun, ihanetin zahir olursa damatlığın faide vermez; sen de bunun yoluna gidersin" demiştir [738].Bunun sadereti Edirne vakasından sonraki karışıklığın
\ devam ettiği zamana rasladı. Kendisi, müdebbir ve işbilir, kurnaz bir vezirdi, onbir ay devanı eden sadaretinde epey temizlik yaparak hükümette istikrarı yeniden temin etti.Hasan paşa, kızlar ağası Abdurrahman ağa'nıu yerine padişah tarafından validesinin baş ağası uzun Süleyman ağa'nın tâyin edileceğini haber aldığından bu tâyini önlemek istedi. Çünkü Süleyman ağa daha kızlar ağası olmadan padişah üzerinde müessir olarak vezirdi âzamin işlerini bozmakta idi. Hasan paşa :"— Halen bulunduğu vazifede kızlar ağasından ziyade bizimle muamele eder; kızlar ağası olursa bununla asla konuşulmaz" diyerek onun yerine hazinedar Mehmed ağa'yı muvafık gördü ise de, Süleyman ağa'nm nüfuzundan korkan Mehmed ağa, sadakat yüzünden keyfiyeti Süleyman ağa'ya söylediğinden, Uzun Süleyman ağa vezir-i âzam aleyhinde pâdişâha telkin yapmağa başladı.

Üçüncü Ahmed, vezir-i âzamin bir kısım işlerinin gareze mebni olduğunu öğrenmiş olup kızlar ağası olan Uzun Süleyman ağa'nın telkinleri de buna inzimam edince değiştirilmesine karar verdi ve kızlar ağasının tavsiyesiyle yerine Kandiye muhafızı Kalaylıkoz Ahmed paşa'yı getirtmeği muvafık görüp becerikliliğine itimad erttiği kayıkçı İbrahim adında birisini [739] gizlice Kandiye'ye gönderip Jstanbula' davet etti: Ahmed paşa geldiği gibi, Hasan paşa'yı*azlederek Kalaylıkoz'u vezir-i âzam yaptı (28 Cemaziyelevvel 1116 ve 28 Eylül 1704) [740].

Enişte Hasan paşa, azlini müteakip zevcesi Hatice sultanla beraber bir müddet izmit'te oturup 17 Cemaziyelâhır -16 Eylül 1707 de Mısır valiliğine tâyinle zevcesi sultan İstanbul'a getirtildi [741].Hasan paşa daha sonra^ yani 21 Şaban 1121-26 Ekim 1709 da Trablusşam valiliğine tâyin olunarak 1123 Zilhicce -1712 Öcak'ta Ruslarla muharebe dolayısiyle Anadolu'dan sefere asker sürmeğe ve eşkiya

[738] Nusretnâme.

[739] Bu Kayıkçı İbrahim ağa, daha sonra kaptan-ı derya ve vezir-i âzam olan Hoca İbrahim paşa olup daha aşağıda tercüme-i hali yazılmıştır.

[740] Enişte Hasan paşa'nm Mısır valiliği Mühimme defterinde 1119 Receb ihtidalarında gösterilmiştir (Mühimme 115, s. 339 ve 414).

[741] Vezir-i âzam Hasan paşa divanda meşgul olduktan sonra zevcesi Hatice Sultan'ın Ayvansarayadaki yalısına gitmiş ve arkasından kapıcılar kethüdası gelerek mührü hümâyunu almıştır

teftişi üzerine memur edildi [742]. 1124 Rebiulevvel - 1712 Nisanda Anadolu valiliğine tâyin olunan Hasan paşa, aynı sene 23 Şevval - 23 Kasım'da merkezi Urfa olan Rakka eyaletine naklolundu[743]' Ijasan paşa, 1125 Rebiülâhır - 1713 Mayısta taundan orada vefat etti [744].Hâdikat-ül-Vüzera zeyli, Enişte Hasan p a ş a'yı âkil ve kâmil bir vezir olarak kaydetmekte olup vefatında altmış yaşlarına yakındı. Enderun tarihi de malûmatlı, cesur, tedbirli ve cömerd olduğunu yazıyor [745], Müverrih Naima da Edirne vakasına dair kaleme almış olduğu risalesinde medh ve senasında bulunuyor.Üsküdar'da Doğancılar'daki Nasuhî tekkesini Enişte Hasan paşa yaptırmış olup Tekke'nin dışında tramvay yolu üzerindeki çeşme de kendisine aittir[746]. Bunlardan başka Antakya'da Bakras civarında Karamorta'daki cami, imaret ve hanı da Hasan paşa yaptırmıştır.[747]

Ahmed Paşa (Kalayhkoz)

Kayseri köylerindendir.Eskisaray baltacıları ocağına alınarak musahip Yusuf ağa'nın hizmetinde bulunmuş ve efendisi Darüssaade ağası (kızlar ağası) olunca kahvecibaşılığa tâyin edilmiş ve sakabaşılık hizmetiyle sürre ile birlikte hacca gitmişti. Yusuf ağa, hizmetinden azlolunduğu zaman bu da beylerbeyilik ile Cidde valiliğine gönderilmiştir.Ahmed paşa, yedi sene Cidde'de kaldı 1099 H. -1688 M. de Van valisi oldu. Az sonra buradan azlolunarak Edirne'ye geldi ve 1100 Rebiulevvel -1689 iptidasında Dar-üs saade ağası Mustafa ağa'nın ricasiyle vezirlik verilerek kaptan paşa oldu. Deniz muharebesinden muvaffakiyetle İstanbul'a döndü; fakat Akdeniz adaları ve sahil halkından epey para alıp deniz ümerasından da imdadiye namiyle ikişer kese akçe sızdırdığından, yapılan şikâyet üzerine 1101 Cemaziyellevvel -1690 Şubat'ta azledilerek muhafız ismi altında Midilli'ye sürgün edildi [748]. 1102 H. - 1691 M. de Trabzon ve

[742] MühimmeUS, s. 497 ve Mühimme 119, s. 90,101,120, 123 ve Nusretnâme
[743] Mühimme 119, s. 216 (1124 senesi Şevvel sonları) ve Nusretnâme
[744] Mühimme 119, s. 324, 325 (1125 Rebiülâhır) ve Nusretnâme
[745] Enderun tarihi (Ata Bey), c. 2, s. 76.
[746] Hadikat ül Cevami, c. 2, s. 231 ve İstanbul çeşmeleri (İbrahim Hilmi Danışık), c. 2, s. 295.
[747] Mühimme defteri 115, s. 470.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/273-276
[748] Hadikat ül Vüzera zeyli ile Ra§id de Bozcaada'ya, ve Silâhdar tarihVnin bir yerinde (c. 1, s. 487) Midilli'ye ve diğer bir. yerinde (s. 553) Limnye gönderildiği yazılıyor.

bir sene sonra Sivas ve 5 Şaban 1104 -11 Nisan 1693 te Kıbrıs valiliklerine tâyin edildi.Büyük harbde padişah İkinci Ahmed'in Edirne'de bulunması dolayısiyle İstanbul'da asayişin iyi olmamasından dolayı 1105 H. - 1693 M. de Ahmed paşa, Kıbrıs'tan alınarak istanbul kaymakamlığına getirildi ve asayişi tanzim ve eşya fiyatlarını yoluna koyup ihtikârı önleyerek halkı memun bıraktı ve bu muvaffakiyeti ağızdan ağıza söylenir olduğundan, bu başarısı sebebiyle sadarete gelmesinden kuşkulanan Bozoklu Mustafa paşa, Kalaylıkozu İstanbul kaymakamlığından azlettirip Diyarbekir valiliği ile uzaklaştırdı ve oradan da Bağdad valisi oldu (1694).Ahmed paşa daha sonra Adana valiliğine tâyin edildi; Rusların Azak kalesine taarruzlarını müteakip o tarafa yardım etmek üzere 1108 H. -1696 M. de Trabzon valiliğine naklolunarak Azak kalesVne girmeğe memur oldu, Rusların Azak kalesine karşı yaptıkları ikinci hücumda birbiri ardından gönderilen emirlere rağmen diğer vazifelilerle beraber işi gevşek tutup geç kaldıklarından ve kalenin muhasarasından sonra geldiklerinden içeriye girememişler ve kale de düşmüştü (1108 Muharrem-1696 Ağustos).Azak kalesinin düşmesi üzerine katledileceğinden korkan Kalaylıkoz Ahmed paşa vazifesini terk ederek saklanmış ve üç sene kadar böyle yaşamıştır; nihayet 1110 Şaban-1699 Şubatta Valide sultanın şefaatiyle afvolunarak Bursa'da oturmasına müsaade edilmiş ve oradaki ipek mukataasından kendisine beşyüz akçe yevmiye tâyin edilmek suretiyle iki sene kadar böyle menkûb kalmıştır.Daha sonra vezirliği iade edilen Ahmed paşa, Kandiye (Girid) valiliğine tâyin olunarak selefi maktulzâde Ali paşa Ağrıboz muhafızlığına gönderilmiştir (1114 Zilkade -1703 Mart). Üçüncü Ahmed, kızlarağasmın "Kalaylıkoz paşa kaklar vezir olmaz" diye methü senası ve tavsiyesiyle kendisini sadarete getirmek isteyerek Serezli Kel İbrahim isminde itimad ettiği ve tebdil suretiyle ara sıra kayığına bindiği bir kayıkçıyı tüccar sıfatiyle ve hatt-ı hümâyunla Kandiye'ye göndererek Ahmed paşa'yı gizlice İstanbul'a davet edip 29 Ce-maziyelevvel 1116-29 Eylül 1704 te Hasan paşa'mn yerine vezir-i âzam tâyin etmiştir.Kalayhkoz'un sadarete tavsiye edilmesi İstanbul kaymakam-lığmdaki icraati dolayısiyle idi; fakat Üçüncü Ahmed kendi-sinde o mevkie yarar bir kabiliyet göremediğinden, tâyininden üç ay

sonra, yani 27 Şaban 1116 - 25 Aralık 1704 perşenbe günü azl [749] ve Linini adasında ikamete memur ettikten bir ay sonra da Hanya sancağına tâyin etti[750].Ahmed paşa'mn sadareti hakkında tarjjıler şöyle diyor:Kalaylıkoz Ahmed paşa, seha ve kerem ve hükümette adaletiyle şöhret bulduğundan halk sadarete gelmesini istemişti. Bunun üzerine padişah kendisini uzak yerden getirterek hizmetumdu. Geldiği gün hal ve hareketinden cümle ahvaline vâkıf olarak getirttiğine pişman oldu.,Selefi Enişte Hasan paşa'dan ziyade pâdişâhın arzusuna aykırı hareketlerde bulundu. Padişah, sadr-ı âzami işlerinde îkaz etmek ve iyi iş gördürmek hususunda kendisini ayarlaması için ocakdaşı olan imrahor Baltacı Mehmed ağayı memur etti ve Mehmed ağa'ya vezirlik de vererek kaptan paşalığa getirdi.Meşhur Baltacı Mehmed paşa olan bu zat, vezir-iazamın safiyetinden ve kendisine çok itimadından istifade ile onu ikaz edecek yerde sureti haktan görünerek dalâlete düşürdü ve sadaretten devirip yerine .geçmek için Kalaylıkoz'un ayağı altına karpuz kabuğu koyarak azlettirmek ve yerine geçmek suretiyle arzusuna nail oldu [751]Kalaylıkoz hakkında Nusretnâmede şöyle deniliyor : Sırf cahil ve sefahatte bîmisil idi: yani ki eslâfının divan gününde yapmadığı haçvari eiıva-i dibadan dolmuş kallaviler giymek ve sair günlerde rengarenk kavuklar vve telli pullu hatayı libaslar ile evzaı garibesi

[749] Bunun Hanya'da bulunduğu sırada Müverrih Naima efendi Hanya'ya sürgün edilmiştir.

[750] Hadikat ül Vüzera zeyli, sadaretten azlini 23 Şaban ve sadaret müddetini de yüz on gün olarak göstermekte ise de, 28 Cemaziyelevvelden 27 Şabana kadar geçen gün adedi ancak seksen dokuz gün etmektedir.

[751] Düstur-i mezkûrun (Kalaylıkoz Ahmed Paşa'mn) mesned-i sadarete kudumundan beru meşhud ve manzur olan ihtilâl-i akl ve şuuru taraf-ı saltanatı deinadem bîhuzur ettiğinden nâşi teberdarlık takribiyle muktezay-ı cinsiyet üzere vezire hayrhah .olmak mülâhaza buyurulan Mirahur Mehmed ağa vezir-i âzami harekât-ı makuleye sevk ve tergib etmek zmnında kaptanlık gibi bir câh-ı valâya destres bulmağa kani olmayıb sadarete irtikaya çalışmağa başlamıştı.

Vezir-i âzam, îmrahur Baltacı Mehmed'in dostluğuna inanarak samimi hasbihal edip pâdişâhın nelerden haz edip nelerden hoşlanmadığını sorduğu zaman pâdişâhın hoşlanmadığı şeyleri hoşlanır göstermek suretiyle sâdedil veziri iğfal ediyordu. Vezir-i âzamin bu haline karşı III. Ahmed: "Subhanallah bu adama nasihat ve tenbihimiz müessir olmak değil inadında sebat" ından şikâyet ettikçe Baltacı, vezir-i âzam aleyhinde söyliyerek padişahı ondan soğutuyordu. Sultan Ahmed, Baltacı'nm bu sözlerine inanarak onu vezirlikle kaptan paşalığa getirmişti. İmrahorluğunda pâdişâhla temasa yol bulan Mehmed paşa Kaptan.-ı derya olunca aradaki temas kesilmişti. Aynı zamanda Kızlarağası Süleyman ağa, Kalaylıkoz'un taraftarı olup Baltacı'mn hiylekârhğını bildiğinden uyanık duruyordu. Baltacı Mehmed paşa, kendisinin yerine imrahur olan Osman ağa'yı elde ederek sadareti elde etmek için faaliyete başladı ve sadr-ı âzamin, Süleyman ağa'mn, yerine eski efendisi ve esbâk Kızlarağası Yusuf ağa'yı tekrar Darüssaade ağası yaptırmak istediğini ortaya attı ve bu söz, Uzun Süleyman ağa'mn kulağına giderek tereddüde düştü. Döndürülen dolaplardan gafil olan Kalaylıkoz,ı mahremi ve samimi dostu olarak bildiği Baltacı'mn daha bir takım desiseleriyle ve yeniçeri ocağını tahrik etmek töhmetiyle sadaretten azledildi. Bu hususta Raşid tarihinde (c. 3, s. 156 ilâ 165) tafsilât vardır.

padişah tarafından hoş görülmeyip ve bazan kendisine bizzat ima tarikiyle telmih olundukça vezir-i âzam olanların elbiseleriyle de diğer vüzeraya takaddümleri icap eder yollu cevaplar veriyordu; bundan başka kararsız olup bugün yaptığını yarın bozmak suretiyle devlet işlerini karıştırdığından ve, Raşid'in kaydına göre daha bir takım hallerinin de inzi-mamiyle şeyh-ul islâmı azlettirmek için yeniçeri ocağını tahrik etmekle itham olunarak 27 Şaban 1116 (1704 Aralık) ta ansızın saraya davet olunarak mühr-i hümâyun alındıktan sonra Midilli'ye sürgün edilip 1705 te Hanya muhafızı oldu.Ahined paşa'nın Hanya'dan şikâyetçileri gelip aleyhinde epey şeyler söylediklerinden, 1118 Cemaziyelevvelin sekizinde (18 Ağustos 1706) Hanycfdan alınarak Inebahtı muhafızlığına tâyin caildi ise de, aynı sene Ramazanında (1706 Aralık) üçyüz akçe yevmiye ile îstanköy adasında oturması emrolundu [752]. Kalaylıkoz Ahme'd paşa, yine Valide sultanın şefaatiyle afvolunarak 1122 Cemaziyelâhır - 1710 Ağustosta Kandiye eya-latine tâyin edildi 3. Fakat oradaki kiliselerden gümüş kandil ve gümüşlü eşyayı getirtip gümüşlü hayvan takımı yaptırmak istemesinden dolayı yapılan şikâyet üzerine tekrar Istanköy^e gönderildi ve bir müddet sonra da, yani 1124 H. -1712 M de Inebahtı muhafızlığına tâyin olundu.Safdil, cömerd ve tam mânasiyle cahil olan Kalayhkoz Ahmed paşa hakkında Vakanüvis Raşid:"Kalayhkoz lakabının iktizası üzere levazım-ı haşmet ve ziynete iptilâsını ve gece gündüz endişesinin tertib-i nizam ve libas ve destar ve kalayhkoz lakabının kendisine sermaye-i iftihar olduğunu" beyan ediyor.[753]

Mehmed Paşa (Baltacı - Pakçe Müezzin)

Akrabalarindan haci beter isminde birisi vasıtasiyle eski saray baltacıları ocağına yazdırılmış, sesinin güzelliği ve musikiye vukufu sebebiyle kendisine Pakçe müezzin lakabı verilmiştir.Mehmed ağa daha sonra Darüssaade ağası yazıcılığı halifeliği (ağa yazıcısı

[752] Sabık vezir-i âzam olup Hanya muhafızasında olan Ahmed paşa'ya hüküm ki :
Sabıka luğray-ı şerifim hizmetinde olan vezirim Osman paşa... ber-veçh-i arpalık Hanya sancağiyle Hanya muhafazasına memur olup ve sen ki vezir-i müşarünileyhsin senin Îstanköy ceziresinde ikametin fermanım oîmağla. Evâsıt Rebiulâhır 1118 (Mühimme 115, s. 76). Îstanköy kadısiyle Îstanköy dizdanna giden hükümlerde de Kalaylıkoz'un cezi»-ebend edilerek adadan bir tarafa bırakılmaması bildirilmiştir.
[753] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/276-280

muavinliği) ile terakki ederek şehzadeliğinde [754]kendisini tanıdığı Üçüncü Ahmed hükümdar olunca birinci ımrahorluğa tâyin olunmuştur [755]. Mehmed ağa bir sene sonra yani 8 Receb 1116 da Küçük Osmanpaşa'nın yerine vezirlikle kaptan paşa olmuştur[756].Kalayhkoz Ahmed p aş a'nın sadaretten azlinde görüldüğü üzere, bunun desisesiyle Ahmed p aş a'nın azli tekarrür edince, pâdişâh kendisinin yetiştirmesi olduğu için, sözüne îtimad ettiği şeyh-ul islâm Paşmakçızâde Ali efendi ile görüştükten sonra sadaret makamına Baltacı Mehmed paşa'yı münasip gördü ve kapı ağası Hacı Mustafa ağa vasıtasiyle Kalaylıkoz'dan alınan mühr-ı hümâyun Baltacı Mehmed paşa'ya verildi (27 Şaban 1116-25 Aralık 1704) [757]. Metindeki kayıt Nusretnâme''den nakledilmiş olup Hadikat ül Vüzera zeyli vefatım 1127 Muharreminde göstermektedir. Hadikat ül Vüzera zcylVnin bu kaydı vefatının İstanbul'da haber alındığı tarihtir.

Baltacı Mehmed paşa, Kalaylıkoz aleyhindeki dessas-lığımn cezasını gördü; hasımları tarafından padişaha vaki münafıklıklar ve tezvirler ile hükümdarı kendisinden soğuttular; bundan başka Sultan Ahmed, Baltacı'nın, Kalaylıkoz aleyhindeki tertiplerini sonradan öğrenmiş olduğundan müteessir olmuş ve sadr-ı azama iğbirarı artmıştı.Boş boğazlığı ve sevmediği kimseleri türlü türlü desiselerle kirletmek âdeti olduğundan, sadareti esnasında da aynı yolu takib etti ve tâyinlerden aldığı rüşvetlerin bir kısmını pâdişâha veriyorum diye imalarda bulunmakta idi. Sadarette her işime karışıyorlar diye istiğna gösterip ben bu işin ehli değilim, iki öküz ile çiftçi olmak gerekti gibi sözlerle sadarette müstakil olmadığını îma yollu sözler söylüyordu; filhakika bir kısım işleri saraydaki mukarripler tarafından baltalanıyordu.Baltacı Mehmed paşa, Darüssaade ağası Süleyman ağa ilV Şeyh-ul islâm Paşmakcızâde'ye[758] diş geçiremeyip onlarla beraber

[754] Raşid, c. 4, s. 29 ve 30.

[755] 1115 Recebinin ondokuzuncu çarşamba günü "Saray-ı atik teberdar-larından Pakçe Müezzin demekle mülâkkab Mehmed Halife'ye büyük imrahorluk verildi" (Nusretnâme).

[756] 1116 senesi Recebinin sekizinci günü Kaptan-ı derya Çerkeş^ Küçük Osman paşa'nın azli üzerine Kaptan paşalık vezaretle büyük imrahor Baltacı Pakçe Müezzin Mehmed ağa'ya verildi (Nusretnâme).

[757] Nusretnâme

[758] Baltacı birinci sadaretinden azlinden sonra yerine Çorlulu Ali paşa gelmiş, şeyh-ul islâm Paşmakçızâde Ali efendi, birgün Çorlulu ile yemek yediği sırada selefiniz yoğurdu severdi sözleriyle Baltacı'nın Türklüğüne (!) işaret etmiş. Bu söz Baltacı'nın kulağına kadar gitmiş. İkinci defa sadr-ı âzam tayin olunup geldiği zaman kanun üzere kendisine Kadıköy'ünde çekilen ziyafet münasibetiyle sofrada yoğurdu görünce şeyh-ul islâmı işaret ile yoğurdu efendinin Önüne koyun sever deyince Seyyid Ali efendi butsözün kendisinin evvelce söylediği söze mukabele olduğunu anlıyarak bundan dolayı Baltacı'ya

olan ve perde arkasından vezir-i âzamin icraatına mâni olmağa çalışan silâhtar Ali ağa (Damad Şehid Ali paşa) ve Darüssaade ağa yazıcısı ibrahim efendi (Damad Nevşehirli İbrahim paşa) yi da mutadı olan iftiralarla îstanbul-dan uzaklaştırmağa muvaffak olamayınca teessürü artmıştı; "sadarette müstakil değilim" demesi, işlerine bu zatların engel olmalarından dolayı idi.: .İşte yukarıda adı geçen hasımlarının haklarından gelememsi ve bunların sadr-ı âzam aleyhinde çalışmaları neticesinde ortada makul bir sebep yokken 18 Muharrem 1118-12 Mayıs 1706 da saraya davet olunarak pâdişâh kendisiyle buluşmayıp bostancılar mektebinde tevkif edilmiş ve Darüssaade ağası vasıtasiylemühr-i hümâyun alınarak üçüncü- vezir Çoruhlu Ali paşa'ya verilmiştir [759].Baltacı Mehmcd paşa, saraydan derhal îzmit''e gönderilip oradan da Sakız adası muhafızlığına tâyin olunarak yola çıkarılmış ise de [760], zevcesi olan hanım, padişah tarafından verilmiş makbul bir cariye olduğundan onun rica ve istirhamiyle Marmara adasından geri çevrilerek Erzurum valiliğine tâyin edilmiştir [761].Baltacı Mehmed paşa 1119 Rcbiulevvel - 1707 Haziran iptidalarına kadar Erzurum'da kaldıktan, sonra Sakız adası muhafızlığına tâyin edilmiştir [762]. Bundan sonra 1120 Zilhicce -1709 Martta Haleb valisi olan Baltacı iki buçuk sene burada kaldı [763].Rusların Karlofça ahidnamesine mugayir hareketleri sebebiyle neticenin bir harbe müncer olacağı anlaşıldığından, ordu sevk ve idaresinde muktedir bir vezirin bulunması lüzumuna mebni, Baltacı 'nın birinci sadaretinde aleyhinde olan dedikodular yavaş yavaş meziyetlerine ve medhü senasına inkılâp etmekte idi. Hattâ, B al ta cı'nın aleyhdarı olan Silahdar Ali ağa, Baltacı Mehmed paşa'nm birinci sadaretinde

deruni düşman olmuş imiş (îlm-i Nücuma dair bir risale, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi^ sayı 2, s. 314).

[759] Baltacı'mn azli Mühimine defterVnde 18 Muharrem ve Nusretnâme ile Hadikat ül Vüzera zeyWn.de bir gün sonra gösterilmektedir.

[760] Sabıka vezir-i âzam olan Mehmed paşa'ya hüküm ki :

Sen ki vezİr-i müşarünileyhsin Sakız ceziresinin muhafazasına memur olmuşsundur. İmdi muaccelen Cezire-i mezbure'ye varup muhafazasına kıyam... ve kâffe-i umuruna nizam vermeğe ihtimam eylemen babında fermân-ı alışanım sadır olmuştur. Evahiri Munarrem 1118 (Mühimme 115, s. 7).

[761] Nusretnâme, Raşid tarihVnde ise (c. 3, s. 195) Darüssaade ağası yazıcısı İbrahim efendi'nin şefaatiyle Erzurum'a, tayin edildiği beyan ediliyor.

[762] Sabıka vezir-i âzam ve halen Erzurum valisi Mehmed paşa 'ya ıüküm ki :

Sen ki vezir-i müşarünileyhsin Sakız ceziresinin muhafazasına memur ve tayin olunmuşsun dur. înıdi emr-i şerifim vusulünde tehir ve tevakkuf etmeyib muaccelen kalkıp Cezire-i mezbureye gelip muhafazasına kıyam... eylemen bâbmda (Evâil Rebiulevvel 1119) Mühimme 115, s. 307 ve Nusretnâme.

[763] Mühimme 116, s. 72.

kethüdası bulunan Ali ağa'nın kendisine verdiği teminat üzerine Mehmed paşa' nın sadaretini pâdişâha tavsiye etmiştir. Bunun üzerine üçüncü Ahmed: "—Kendi adamımızdır ve taşradan tâyin edilen ve umur-i hariciyesi olmayan vezirlerden iyidir" diye, yapılan tavsiyeyi muvafık karşıladığından Baltacı, Köprülüzâde Numan paşa'nın yerine ikinci defa. vezir-i âzam olarak (21 Cemaziyelâhır 1122-17 Ağustos 1710) süratle gelmesi için ferman gönderildi ve (2 Şaban* 26 Eylül) İstanbul'a geldi.[764]Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Baltacı Melı-med paşa Prut muzafferiyetini ve müsalehasım müteakib dönüp Edirne'ye gelmiş, fakat Baltacı'nm aleyhinde çalışan grup yeni baştan faaliyete geçerek onun muvaffakiyetini hiçe indirmeğe çalışarak pâdişâha telkin yapıyorlardı.îşte bu suretle sadr-ı âzam aleyhindeki Silahtar Ali ağa, şey-hul islâm ve kızlarağasmdan müteşekii grup, Baltacının hasımlarını bertaraf etmek için Ocaklıyı tahrik ettiğini söyliyerek, pâdişâhı şüpheye düşürdüklerinden, hizmetinden dolayı takdir bekleyen sadr-ı âzam Edirne'de bulunduğu sırada birdenbire azl-olunarak yerine yeniçeri ağası bulunan Gürcü Yusuf paşa vezir-i âzam olmuştur (5 Şevval 1123-16 Kasım 1711) [765].

Baltacı Mehmed paşa, azlini müteakib Şevval sonlarında (Aralık) Trablusşam valiliğine tâyin edilmiş ise de [766] aleyhtarlarının mefsedeti devam ettiğinden kendisini tamamen kö-türüm bir hale getirmek için kalebend olarak Midilli adasında ikamete memur ettirmişler ve bu hususta Edirne bostancı basısına bir ferman göndertmeğe muvaffak olmuşlardır (1123 Zilkade -1711 Aralık ayı sonları) [767].B a 11 a c ı'nın

---

[764] Pâdişan. Baltacı'yl sadarete davet ettiği sırada Haleb'e gönderdiği Silâhdara bu hususta hiç kimseye bir şey söylememesini tenbih ettiğinden sadarete kimin geleceği hakkında herkeste merak uyanmıştı (Raşid, c. 3, s. 334

[765] III, Ahmed mühr-i hümâyunu Baltacı'dan alıp Yusuf paşa'ya vermek için kapıcılar kethüdası Türk Mehmed ağa'yı Edirne'ye gönderdi. Sadr-ı âzami avutmak için ocaklıya maaşları verildiğinden dolayı memnuniyeti havi bir ftatt-ı hümâyunla kürk de yolladı. Kapıcılar kethüdası Edirne'ye gidip sadr-ı azama hatt-ı nümâyunı verip devir kürkünü de giydirdikten sonra yalandan hastalanıp Edirne'de bir evde oturup ertesi günü (9 Şevval 1123) Yeniçeri ağasına sadaret hatt-ı hümâyumm verdikten sonra aoğru muhzir ağanın çadırına geldi ve sadr-ı âzami sordu. Uykuda olduğunu söylediler, baş çadırda sadr-ı âzam uyanıncaya kadar bekledi. Baltacı uyanınca, Türk Mehmed ağa yanına girip azli hakkındaki hatt-ı hümâyunu gösterdi ve mühr-i hümâyunu alıp yeniçeri ağası Yusuf paşa'ya verdi. Bunu müteakib Baltacı başçadira gelip yeni vezir-i âzami tebrik ettikten sonra pâdişâhın emri mucibince Edirne bostancı basısının hapsine verildi (IVusretnâme'den).

[766] Mühimme 119, s. 59, Evâhir-i Şevval 1123.

[767] Edirne Bostancı basısına hüküm ki :

Vezir-i âzam sabık Mehmed paşa, Midilli kalesine varup anda ikamet etmek üzere hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum sâdır olup mÜşarünileyni MidillVye götürmek için dergâh-ı ımıallâm kapıcı

Midilli'deki kalebendliği 1124 Safer ayı sonuna (1712 Nisan) kadar sürmüş ve sonra bü kalebendlik Cezirebendliğe tahvil olunarak kaleden kasabaya çıkıp oturmasına müsaade olunmuştur [768].Baltacının basımları, onun bir gün olup afve dil meşinden korkarak hazineye olan borcu için tazyik ettirdiler; filhakika zimmetinde olan yüz iki kese akçeyi ne suretle olursa olsun göndermesi ve taallül gösterirse özrünün kabul olunmıyacağı ve iğbirar-ı hümâyunun artacağı hakkında kendisine bir ferman yollandı[769] ve daha sonra da kalebendi olarak Limni adasına gönderildi (1124 Cemaziyelâhır -1712 Temmuz) [770] ve iki ay sonra da LintnVde vefat etti[771]. Kabri Limni'de Mısrî Niyazi'nin kabri yanındadır. Vefatında elli yaşını geçkin olup bir oğlu ve bir kızı vardı. îki defaki sadareti müddeti iki buçuk seneden ziyadedir[772].Baltacı Mehmed paşa orta derecede tahsil görmüş olup güzel söz söyler ve iyi yazardı. T-ab'an cesur, vakur ve gayretli ise de boşboğaz, dostu ve düşmanı hakkında iyi, kötü sözünü esirgemezdi; bu pervasızlığı sebebiyle epey aleydarı vardı. Kendisi dessas ve hiylekâr olduğundan hakkında söylenen her söze inanır küçük bir vaka veya uydurma bir söz üzerine yıllarca olan dostluğu bir anda yıkardı;

---

basılarından Yusuf dâme mecdühû mübaşir tayin olunmuştur (Mühimme 119, s. 64, sene evâsıt-ı Zilkade 1123).

[768] Mühimme 119, s. 64 ve 136 "Bundan akdem Midilli kalesinde ikameti fermanım olan vezir-i âzam-ı sabık Mehined paşa'nın kale-i mezburdan itlakı ve yine Midilli'de ikâmet ettirilmesi fermanım olmağın...".

[769] Midilli ceziresinde olan vezir-i âzam sabık Mehmed paşa'ya hüküm ki:
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin 1122 ve 1123 seneleri Haleb muhassallığından ve berveçh-i malikâne uhdende olan Bâlbek ve Hama mukataatı mallarından ve saireden aklam defterleri mucibince zimmetinde olan 592 kese ile 449 kuruştan bu anedeğin teslimatından maada elyevm ... sahhalbaki 102 kese ile dört yüz kuruş kaldığı baş muhasebede mahfuz bakaya defterlerinde mastur olup emr-i şerifim vusulünde her ne tarikle olursa olsun hazine-i hümâyunuma teslim ettirip elbette ibra-ı zimmet eyliyesin. Şöyle ki bu tenbih-i hümâyunumdan sonra dahi bir türlü tehir ve tevakkuf eder isen asla özür ve cevabın ısga olunmaz. Hakkında tagayyür-i tab'ı hümâyunımm izdiyad ve istidadına bâis olacağı mukarrer ve muhakkaktır... (Evâsıt-ı Cemaziy el evvel 1124) Mühimme 119, s. 126.

[770] Mühimme 119, s. 147 (Evâhir-i Cemaziyelânır 1124).

[771] Limni ceziresinde Naibüşşeri olan Mevlâna İsmail zîde ilmühû ve Lîmrai*de yeniçeri zabiti ve âyân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki :
Limni ceziresinde cezirebend olan vezir-i âzam*sabâk Mehmed paşa biemrillahi taalâ vefat edip müşarünileyhin yanında mevcut bulunan met-rukâtı cümle muvacehesinde marifet-i şer-i ile tahrir ve defter olunup memhur defteriyle vâki-i hal sen ki Mevlânay-i mezkûrsun tarafından der-i devlet medarıma arz ve müşarünileyhin bir oğlu ve bir kızı olduğu ilâm olunmağla müte-veffây-ı müşarünileyhin tahrir olunan muhallefatının der-i devletmedarima nakli için... mübaşir tayin olunmuştur. Sene Evâhir-i Şaban 1124 (Mühimme 119, s. 182).

[772] Baltacı'nın Hasib efendi adında bir mahremi varmış. Bu zat bîr gün Üsküdar'da bir yere misafir gitmiş ve orada Üsküdar naibi de varmış. Hasib'i tanımayan Üsküdar naibi Topal Abdullah efendi, lâf arasında Süleyman paşa'yı şeyh-ul islâm ile vezir-i âzam yaptık demiş. Bu sözü Hasib hemen Baltacı Mehmed paşa'ya

bundan dolayı dostluğuna güvenile-mezdi. Kendisini birinci sadaretinde azlettirenlerin bu ikinci sadaretinde de ittifaklarından dolayı kuşkulanarak aleyhlerinde bulunması, kendisinin eski intikam alma hırsının sönmediğine delil olduğundan bunlar, Ba11ac ı'nın muzaffer olmasına rağ-«ıen kendisine galebe etmişlerdir.Üçüncü Ahmed'in Baltacı'ya itimadı ve iş bildiğine kanaati olduğu anlaşılmaktadır. Prut muahedesi esnasında büyük Petro'nun zevcesi Katerina ile olan münasebatma dair çıkarılan sözler aleyhdarları tarafından uydurulmuş ve bu suretle muvaffakiyeti hiçe indirilmek istenmiştir.[773]

Ali Pasa (Corlulu)

Çorlumda, bir köylünün veya bir berberin oğludur. Vefatında, kırk yaşını geçtiğinin kaydedilmesine göre, doğumunun takriben 1669 veya 1670 olması muhtemeldir. Kapıcıbaşılardan Türkmen Kara Bay-ram ağa'rim himayesini görmüş ve o sayede sarayın seferli koğuşuna alınarak Enderunda yetişmiş ve hassa çuhadarı olmuştur.ikinci Mustafa, Kapıkulu ocaklarına maaş tevziini müteakip kanun üzere vezir-iâzam Amcazade Hüseyin paşa'ya memnuniyetini havi göndermiş olduğu hatt-ı hümâyunla biri kürklü diğeri sade iki hilati çuhadar Çorlulu Ali ağa ile göndermişti; bu sırada pâdişâhınsilahdarı Gürcü İbrahim ağa hasta idi. Ali ağa, sadr-ı azamın ayaklarına kapanarak ibrahim ağanın yerine kendisinin silahdar olmasını istirham etti ve vezir-i azama :

"—Rikâb-ı hümâyunda benden iyi kapı kethüdası mı istersiniz ?„ sözleriyle sadr-ı azama hizmet edeceğini söylediğinden Amcazadenin ricası üzerine Cemaziy el evvel 1112 ve 15 Elçim 1700 de silahtar oldu.Çorlulu Ali ağa bu hizmette pâdişâhın teveccühünü kazandı ve bu teveccüh dolayısiyle devlet işlerine müdahale etmeğe başladı; sadr-ı âzamin arzlarına karşı pâdişâha telkinlerde bulunuyordu. Vezir-i âzam Rami Mehmed paşa, bunun müdahalelerinden sıkılarak bir kolayını bulup Çor1u1 u'yu silah-tarlıktan uzaklaştırmağı tasarladı.Bu sırada İstanbul'da Cebeciler isyan etmişlerdi. Pâdişâh Edirne'de bulunuyordu. İstanbul kaymakamı Köprülüzâde Abdullah paşa

[773] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/280-285

saklanmıştı. Çorlulu'nun silahdarhktan uzaklaştırılması için bu vaziyeti mü s aid gören Rahmi paşa, Pâdişâha:"— Bu fitnenin zararlarından devleti muhafaza için birkaç müdebbir vezirin vücudu lâzımdır; müstaid kulları içinde silahdar Çorlulu Ali ağa vardır" demiş ve şeyh-ul islâm Feyzullah efendi de sadr-ı âzamin sözünü tasdik edince, Çorlulu Ali ağa o gün yani 1115 Rebiulevvel - 1703 Temmuz'da tkubbe vezirliği ile saraydan çıkarılmıştır[774].

Çorlulu Ali paşa 1115 Cemaziyelâhm iptidasında (1703 Ekim) Haleb valiliğine tâyin edildi ise de, hareketinden evvel aynı sene Recebinde (Kasını) dördüncü kubbe vezirliğine tâyin olundu ve kısa bir zaman rikâb-ı hümâyun kaymakamlığında bulundu ve Kalayhkoz Ahmed paşa'mn sadareti esnasında Trablus-şam valiliği ile istanbul*dan. uzaklaştırıldı (1116 Cemaziyelahır -1704 Ekim).Çorlulu Ali paşa iki aya varmadan tekrar kubbe vezirliği ile istanbul'a. getirilerek kendisine Teke (Antalya) sancağı has tâyin edildi[775]. 1117 Muharrem-1705 M. de ikinci defa rikâb-ı hümâyun kaymakamı olan Ali paşa, 19 Muharrem 1118 -30 Mayıs 1706 da Baltacı Mehmed paşa'mn birinci defaki sadaretinden azli üzerine vezir-i âzam oldu ve 1708 de de II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan'la evlendi.Çorlulu Ali paşa, Poltava muharebesine kadar îsveç -^smanlı münasebetlerini şiddetle arzu edip Ruslara karşı İsveç'le anlaşmayı iptida kendisi ortaya atmışken, sonradan bundan vazgeçerek Rus elçisi Tolstoy'un iğfaliyle îsveç kiralı aleyhine harekete başlayıp XII. Şarl'ın Türkiye'den çıkarılmasına teşebbüs etmişti; fakat sadr-ı âzamin bu hareketi, ve Ruslardan rüşvet alarak kendisinin aleyhinde çalışmakta olduğu, Demirbaş Şarl tarafından elçisi Kont Ponyatofski vasıtasiyle III. Ahmed'e bildirilerek ve kiralın iddiası elçi tarafından ispat olunduğundan Çorlulu Ali paşa sadaretten azlolunarak[776] yerine Köprülü-zâde Numan Paşa vezir-i âzam oldu (18 Rebiulahır, 1122 -15 Haziran 1710) [777].Çorlulu Ali paşa, azlinimüteakib Eyüb*de zevcesi sultanın yalısına gitti. Kendisinin

[774] Nusretnâme.
[775] yusretnâme.
[776] - Rus kaynaklarına göre Baltacı Mehmed paşa'mn Prut seferini, (Tarihi Osman i Encümeni mecmuası, sene 8, numara 43, s. 162. Ra§id tarihi, ise c. 3. s. 324) sadr-ı âzamin, Silâ hdar Ali ağa (Damad Ali paşa) ile Kızlar-ağasmm tertibi ile azledildiğini yazarak sebep göstermemektedir. Bu tarihlerde sadr-ı âzamlarm azil ve tâyinlerinde Silâhdar Ali ağa'nın birinci rolü olduğundan metinde gösterilen sebeplerden bilistifade Silâlıdarm sadr-u âzam aleyhinde hareket etmesi ihtimali kuvvetlidir
[777] Ifadikat ül Vîizera zcylVnde azli bir gün evvel * gösterilmiştir. Sebebi, (,'nrlulu'uıın ayın onyedinci günü akşamla yatsı arasındaki azledilmiş olmasıdır.

malı müsadere edilmiyerek ertesi gün bir hatt-ı hümâyunla Kefe eyâletine tâyin edilerek derhal hareket etmesi emrolundu ve o da hemen Edirne'ye gidip beşyüz kadar kapısı halkıyle oradan yola çıktı ve Tolcı'dan İsmail kasabasına geçeceği sırada aleyhtarlarının tezviratına kapılan padişah, hiddetlenerek tevkifini emretti ve İstanbul'dan gönderilen kapıcıbaşı Mustafa ağa kendisini geri döndürdü.Edirne'ye gelen Çorlulu Ali paşa, orada kapısı halkım dağıtıp, Gelibolu'dan, bir çekdiri ile Midilli'ye gönderilerek kalede hapsolundu ve kendisine :"— Senden iki bin kese matlûptur; bir akçesinden geçilmez; vermedikçe buradan kurtulmak emri muhaldir" denildi[778].Çorlulu, kendisinden istenilen iki bin keseyi vermedi ve asıl suçu Ruslara karşı yumuşak ve müsamahalı hareketi olduğundan, bu hal kendisinin hiyanetine hamlolunarak katli için şeyh-ul-islâm Paşmakçı-zâde Seyyid Ali efendi tarafından verilen fetvaya istinaden 23 Zilkade 1123-27 Aralık 1711 de Midilli [779] kalesinde katlolundu ve başı istanbul'a getirtilerek Divanyoluu'-Ma camii ve medresesi yanına defnedildi Olanlar zâir-i kabri desünler Dürriya tarih Kıla mevâ saray-ı adn-i âlâyi Ali paşa Tarihi, kabir kitabesinin son beytidir.III. Ahmed, Ruslara itimat etmemesini sadr-ı âzam Çorlulu Ali paşa'y-a tavsiye ettikçe, sadr-ı âzam, Rusların sulhu bozmıyacaklarma emin olduğunu söylermiş; iş onun dediği gibi çıkmayınca evvelâ azledilmiş ve sonra katli için emir verilmiştir[780]Bazı garezkârlıkları bir tarafa bırakılacak

---

[778] Sabıka vezir-i âzam olup hâlen Midillıı kalesinde olan Ali paşa'ya büküm ki :
Sen ki mumaileyhsin taraf-ı hümâyunumdan senden matlûb olan akçeleri dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından mübaşir tayin olunan İbrahim dâme mecdühûya teslim eylemen babında hatt-ı hümâyun-ı şevketimakrunum sâdır ■olmağla imdi emri şerifim vusulünde veçhimeşrûh üzere senden matlub olan ■akçeleri mübaşir-i mumaileyhe teslim eylemen babında hatt-ı hümâyun-ı şev-ketmakrunum mucibince fermân-ı âlişamm sadı'r olmuştur. Evâil-i Zilkade 1123 (Mühimme 119, s. 162). Bu hükmün altındaki diğer bir hüküm de mühim ve müstacel husus için dergâh-ı âli kapıcı basılarından ibrahim'in Midilli'ye mübaşir olarak gönderildiği ve kendisinin birgün vevvel ulaşmasının temini kadı ve iskele eminlerine emroluıımuştur.

[779] Midilli kadısına ve Midilli kalesi dizdarına ve âyân-ı vilâyet ve işerlerine hüküm ki :
Sabıka vezir-i âzam olup halen Midilli kalesinde olan Ali paşa'nm bilfiil şeyh-ul islâm ve müfti-1-enam olan Mevlâna Esseyyid Ali edamullahü taalâ fezailiihû'ın verdiği fetvay-ı şerife mucibince cezası verilmek üzere hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum sâdır olup ve husus-ı mezbur için dergâh-ı muallâm .kapıcı basılarından (isim yeri açık) dâme mecdühû mübaşir tayin ve irsal olun-mağla imdi siz ki kadı ve dizdar ve âyân-ı vilâyet ve iş erlerisiz işbu emr-i şerifim vusulünde veçlıi meşruh üzere Mevlânayı müşarünileyhin verdiği fetvây-ı şerife ve sadır olan hatt-ı hümâyun-ı şevketınakrunum mucibince vezir-i âzam^i sabık mezkûr Ali paşa'nın kapıcıbaşı müşarünileyh marifetiyle kati ve cezası tertjb olunmak babında ferman-ı âiişanım sâdır oturuştur. Evâsıt-ı Zilkade 1123. Mühimme 119, s. 77.

[780] Fındıklılı Silâhdar Mehhıed Halife, Çorlulu'nun katline sebep olarak sulhu bozan Ruslara îtimad gösterdiğini ve padişahın ikazına rağmen Ruslara kapıldığını göstermekte ve şöyle demektedir :
"Çorlulu sadaretinde pâdişâh defaat ile kendüye şu kâfirin serliadlerin yoklan, sulhüne itimadım yoktur buyurdukça emin ol sulhünde sabit ve kadimdir cevabını verirdi. Akibet neticesi zuhura gelicek gazabı

olursak, Çorlulu Ali paşa değerli bir hükümet reisi idi. Dört sene üç ay sürmüş olan sadareti esnasında ordu ve donanmanın noksanlarını ikmale çalışmış, Rusların güler yüzüne aldanmakla beraber her ihtimale karşı da boş durmamış ve hattâ Baltacı Mehmed paşa, Prut seferinde bu hazırlığı kolayca bulmuştur. Tab'an zeki, vakur ve sözünü saklamazdı; pâdişâh üzerinde bile sözü müessir olup hiçbir dileği rededilmezdi[781]. Devlet bütçesini tanzim ile suiîstimaîe^meydan vermemiştir. Kantemir, yazdığı Osmanlı tarihinde, Çorlıfrtt^4Ji paşa'nın, ince zekâlı ve muamelâtı süratle kavrayan ve divancta~~Jrjîrka.ç dâva işini birden okutarak süratle fakat gayet isabetli karar verenbir şahsiyet olduğunu yazıyor.[782] Çorlulu Ali paşa hemen bütün servetini hayırlı eserlere vakfetmiştir[783]. istanbul'da. Fatih tarafında Atikalipaşa?daki Hırka-i Şerif için kârgir hücre ve imareti ve çeşmeyi yaptırdığı gibi Çarşıkapısı (Parmakkapı) tarafında da 1121 H. - 1709 M. de tamamlanan eski Simkeşhane'deki cami, Darülhadis, kütüphane, tekke ile imaret vücuda getirmştir[784]. Tersanedeki mahfel-i hümâyun ile fevkani bir cami, hamam, şadırvan, üç çeşme ve yayla semtinde Koruk Mahmud Çelebi yakınındaki diğer bir çeşme, Haleb'de Zekeriyya Peygamber türbesi ve doğum yeri olan Çorlu'da çeşme ile mektep de merhumun yaptırdığı

---

hümâyunları fravan olub mahfice katline sadır olan hatt-ı şerif ile kâpıcıbaşı Gürcü İbrahim ağa gönderildi.. ." Nusretnâme.

[781] Çorlulu Ali paşa, Rumeli valiliğinde bulunmakta olan ve Rumeli'den şikâyetçileri gelen Firar î Kerküklü Hasan p aşa'yı öldürtmek istiyerek iptida onu kubbe vezirliğiyle İstanbul'a getirtti. Firari Hasan Paşa'nın II. Mustafa zamanında ve Daltaban Mustafa paşa sadaretinde katline irade çıkarak o işe Türkmen Kara Bayram ağa memur edilmişti. Fakat vaziyeti haber alan Hasan paşa, daha evvel davranıp Kara Bayram'ı öldürüp saklanmış ve III. Ahmed'in cülusunda afvolunarak meydana çıkmış. Bazı hizmetlerinden sonra Rumeli valisi olmuştu. Hasan paşa hakkında şikâyet gelmesi üzerine Çorlulu Ali paşa, efendisinin intikamını almak istemiş ve "terbiyesiyle yetişmiş olduğum efendimin kanım taleb etmek bin kere hakkımdır" diyerek Hasan paşa 'nm katline fetva almıştı. Padişah, devlete lâzım iyi bir adamdır, bu sevdadan farig ol dediyse de katli vacib lıaîni neye rica edesiz katilin başı elde gerektir, madem ki iyi adamdı, doğrulup neye Edirne'ye gelmedi ve erazile katılmak neden iktiza eyledi? diye uyak basarak müsaadesini aldı ve Fenerbahçe'ye gönderip orada boğdurdu. Silâhdar Melımed Halife, Firari Hasan başa'nın senasında bulunarak kuhbe oğlan diye tavsif ettiği sadr-ı âzamin, Hasan «paşa'nm sadr-ı âzam ulularından korktuğunu beyan ediyor (Nusretnâme).

[782] Kantemir Osmanlı tarihi, s. 446 not

[783] Çorlulu Ali paşa sadarette iken, güya Çorlu'da Hobyar adında bir Ermeninin evine deve katariyle akçe ve altın gönderip onları Ermeninin evinde yaptırdığı mahzende saklamış olduğunu ermeniler hükümete haber verdiklerinden Ali paşa'mn katlinden sonra bn paraların müsaderesi için Çorlu kadısı ile diğer alakadarlara fermanlar gönderilmiştir (Mühimme 119 s 118 sene 1124 Muharrem). Bu ihbarın ne dereceye kadar doğru olduğuna dair başka bir kayıt görülmedi.

[784] Çorlulu Ali paşa'nm Parmakkapı'dak'ı hayratının yerinde evvelce simkeşhane varmış. Bu simkeşhane Başkadm efendi tarafından BayeziClt Koska araşma naklonlunarak burası boş kalmıştı. Çorlulu Ali paşa buraya cami, İmaret ve saireyi yaptırmıştır (Enderun tarihi c 2 s 81 ve Hadikat-ülcepami s 75).

eserlerdendir.Zevcesi ve II. Mustafa'nın kızı olan Emine Sultan, kendişinden sonra Trabzon valisi Boşnak Receb paşa ile evlenmiştir. Sultandan evvelki zevcesinden evlâdı olup ahfadı zamanımıza kadar gelmiştir.

Mehmed bin İbrahim El-tmadî adında âlim bir zat, Çorlulu Ali paşa namına isimli Arapça bir eser yazmış olup bir nüshası Çorlulu kütüphanesi1 denilen kendi kütüphanesinde 290 numaradadır[785].

Numan Paşa (Köprülüzâde)

Salankamen muharebesinde şehid olan Köprülü zade Fazıl Mustafa paşa'mn büyük oğlu olup ilim ve fazlı ve valiliklerinde dürüst ve adilâne hareketi ve muvaffakiyeti ile şöhret bulmuş vezirlerdendir. Ecnebiler kendisine âlim olmasından dolayı Hoca paşa derlermiş[786].Akrabasından Amcazade Hüseyin paşa'mn sadaretinde yani 16 Muharrem 1112-3 Temmuz 1700 de altıncı vezirlikle kubbenişin oldu [787] ve aynı sene 27 Ramazan - 7 Mart 1701 de Erzurum valiliğine gönderildi[788]. 1114 Cemaziyelevvel (1702 Ekim) Daltaban Mustafa paşa'nın vezir-i âzam olmasına mebni onun yerine Anadolu valiliğine getirildi, 1115 Receb-1703 Kasımda Ağrıboz muhafızlığına ve oradan da Kandiye (Girid) valiliğine tâyin edildi. 1121 Cemaziyelâhır -1709 Ağustosunda tekrar Ağrıboz muhafızlığı ile Ağrıboz ve Karlıeli sancakları verildi ve aynı sene Şevval (Arahk)da Bosna valiliğine naklolundu [789].Numan paşa, Bosna'ya gitmeden evvel on seneden beri nikâhlı olduğu II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultan'la evlenmek Üzere İstanbul'a, davet edildi; pâdişâhın bu davetten asıl maksadı Çorlulu'nun yerine kendisini vezir-i âzam yapmak istemesi

[785] Bu zatın Üçüncü Ahme d namına tarihten türkçe (Kevakib-i Envar ül Ahmediye fi Esrar il Mucizat ül Muhammediyye)^ isminde bir eseri daha olup bir nüshası Çorlulu kütüphanesinde 359 numaradadır. Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/286-290

[786] Silsilet ül asakiyye fi Devlet il Hakaniyyet el Osmaniye (Behçet î îbrahim) Fazıl Ahmcd paşa kitapları numara 212.

[787] "1112 Muharreminin onaltıncı şenbih günü Köprülüzâde merhum şehid Fazıl Mustafa Paşa oğlu Numan bey altıncı vezaret haslariyle kubbenişin olup vezİr-iazam huzurunda seraserli kürk giydirildi ve padişah hazretlerinin (İkinci Mustafa'nın) Ayşe Sultan nam duhteri tezviç olundu" \usretnûme.

[788] Hadikn zeylinde bu valiliğe tayini Cemaziyelevvel olarak gösteriliyorsa da Nusretnfımede n sene yani 1112 Ramazanının yirmi yedinci pazartesi olarak t;ı-rilı rdiliynr.

[789] Mühimine 110 s 201 ve 281 sene 1121 cvasıtı Cemaziyelâhir

idi[790], ve gelir gelmez 13 Muharrem 1122 -14 Mart 1710 da güveyi girdi ve Bosna'ya gönderilmiyerek aynı sene 17 Rebiul-evvel-16 Mayısta Belgrad muhafızlığına tâyin olundu.Sadr-ı âzam Çorlulu Ali paşa, Numan paşa'mn Istan-fcu/'da oturmasından kuşkulandı ve bir gün evvel vazifesi başına gitmesi için kendisini sıkıştırdı ve ertesi günü hareket edecek iken akşainla yatsı arasında saraya davet olunarak Çorlulu Ali paşa'nın yerirre-vezir-i âzam oldu (18 Rebiulâhır 1122 - 15 Haziran 1710)[791]

Köprülülerin silsile halinde memleket idaresindeki muvaffakiyetleri dolayısiyle Numan paşa'nın vilâyetler deki muvaffakiyetleri sebebiyle halkça sadareti arzu ediliyordu. Numan paşa hakkında bu teveccühü pâdişâh da duymuştu. Ali paşa' dan yüz çevirince Numan paşa'yi düğün vesilesiyle İstanbul'a. getirterek sadr-ı âzam yaptı.

Numan paşa ilmiyle âmil değerli bir vezir ve iyi idareli bir vali olmakla beraber büyük babası, amcası ve babası gibi sadarette otorite tesis edemedi. Kendisi devlet işlerinde acemi olup etrafında işbilir adamları ve vukuflu kethüdası yoktu. Babalığı Ali efendi ve diğer birkaç kişi etrafını çevirip kendisini iğfal ediyorlardı.Numan paşa'nın şayi olan şöhreti sebebiyle Anadolu ve umeli'den birçok dâva sahipleri haklarını almak için İstanbul*a geliyorlardı. Bu hususu, o tarihte hayatta bulunan Silâhdar Mehmed Halife şöyle anlatmaktadır :"Numan paşa gerçi ilmiyle âmil, salâh-ı hal ile kâmil, hakka kail, adle mail, reayaperver, zulümden müctenib bir âlice-nab vekili muhterem idi; lâkin zimâm-ı hükümeti il elinde ol-mağın hizmet-i ibadullah muattal kaldı ve cümle eşirra ayağa kalktı; divan günleri saraya gidilmez oldu; yirmi dokuz sene mukaddem suret bulmuş dâvalar açıldı; Köprülü evlâdından Numan paşa vezir-i âzam olmuş, hakkı icra edermiş deyu şayi olmağın Rumeli ve Anadolu'nun ayağı çarıklı Türkü istanbuVa. doldu; birkaç gün ^dahi iğmaz olunursa îka-ı fitneye sebep olur deyu yer yer aşikâr söylendiğinden" ve pâdişâh tebdil gezdiği esnada bu sözleri işittiğinden 21 Cemaziyelâhır 1122 - 18 Ağustos 1710 pazar günü [792] sarayda Sofa köşküne davet olunarak tâyininden altmış beş gün sonra Darüssaade ağası vasıta-siyle kendisinden mühr-i hümâyun

[790] İhıdikat iil t'iizvrn zevli s 13.
[791] Nusretnâme.
[792] Hadikat ül Vüzera zeylinde 23 Cemaziyelâhırdır

alındı ve bir bostancı sandalı ile Büyük Çekmece'ye gönderildi ve ağırlığı arkadan gelmek üzere arpalık olarak verilen Ağrıboz'a. yollandı. Ruslarla harbin itahakkuk etmesine mebni yerine Haleb valisi bulunan Baltacı Meh-med paşa ikinci defa sadr-ı âzam- oldu [793].

Baltacı Mehmed paşa'nın Halelden gelmesine kadar sadaret kaymakamlığına nişancı Süleyman paşa tâyin edildi.

Numan paşa aynı sene Şevval ayında (Aralık ayı) Hanya sancağına naklolunduktan sonra 1123 Zilkadesi iptidasında (1711 Aralık) buradan Kandiye^ye tâyin edildi[794]. 1125 Şevvalinde (1713 Kasım) Kaptan-ı derya Süleyman paşa'nın Girid valiliğine tâyini üzerine Numan paşa arpalık olarak verilen Yanya sancağına gönderilerek 12 Muharrem 1126 - 28 Mart 1714 de Bosna valiliği verildi[795].Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Numan. paşa, Bosna valiliğinde bulunduğu sırada Karadağli'ların isyanını şiddetle bastırmak suretiyle mühim bir gaileyi önlemeğe muvaffak oldu ve bu suretle az sonra çıkan Venedik ve Avusturya harb-lednde vukua gelecek tehlikeyi bertaraf eyledi.Numan paşa, Bosna valiliğine tâyini senesi sonlarında, yani 1126 Zilhiccesi iptidalarında (1714 Aralık) Avusturya ile sulh şartlarına riayet edilmesi kaydiyle ve Venedik'e açılan seferdeki vaziyet dolayısiyle Belgrad muhafızlığına nakledildi ve 1127 Rebiulevvel - 1715 Şubatta da Silifke şancağiyle Anadolu'da eşkiya teftişine memur. oldu.Numan paşa 1128 Ramazan-.1716 Ağustosta Şehid Ali paşa'nın üvey babası Saka ismail paşa'nın yerine Kıbrıs valiliğine tâyin olundu; bu suretle^ kendisini istirkabeden Damad Ali paşa'nın şahadetine mebni onun takip ve istiskalinden kurtuldu.Bu sırada Avusturya ile yapılan harbdeki mağlûbiyet sebebiyle düşmanın Tuna ve Sava nehirlerini aşması ihtimaline karşı evvelce Bosna valiliğinde muvaffakiyeti görülen Numan pa-şa'nın Kıbrıs eyâleti üzerinde kalmak üzere, Bosna serdarlığına tâyini muvafık görülerek acele o tarafa gitmesi hakkında kendisine ferman yollandı[796].Numan

---

[793] Nusretnâme : Silsilet ül asafiyye'de azline sebep olarak rikâb-ı hümayun kaymakamı Damad (Şehid) Ali paşa ile bozuşmaları gösterilmiştir. Damad Ali paşa Niğebolu sancağına has ile mutasarrıf iken adamlarının mezaliminden şikâyet edilmiş, sadr-ı âzam Numan paşa, şikâyetçileri tatmin ile bir çaresini bulsunlar demiş. Fakat şikâyetçiler önlenmediğinden Numan paşa,AHahm şcriatinde vczarete itibar yoktur diye Ali paşa'ya tariz etmiş; bunun üzerine Padişah9a her dediğini yaptıran Ali paşa bundan müteessir olarak bazı taraf-larlariyle birlikte Numan paşa'nın azline muvaffak olmuştur (varak t.200b).

[794] Mühimme 1119 s 63 (1123 Zilkade tarihli hüküm). ;î Mühimme 120 s 51 (1125 Şevval tarihli hüküm

[795] »sre(mîmed'en.

[796] Numan paşa'ya gönderilmiş olan Bosna serdarhğı fermanından: "... Serhad-i mansuremin bazı

paşa, Bosna seraskerliğinde düşmana karşı muvaffakiyetle dayandı ve Belgradhn Avusturyalılar tarafından işgali esnasında Bosna'ya karşı yaptıkları taarruzları akim bıraktı ve yaptığı mukabil taarruzlarla Avusturya kuvvetlerini mağlûp ederek Bosna'ya sokmadı ve bu gaile bertaraf olduktan sonra istirahati hükümetçe matlûp olduğundan 1130 Ramazan - 1718 Ağustos'ta Girid valiliğine naklolunarak 1131 Rebiulevvel-1719 Şubatta Kandiye'de vefat etti[797].Numan paşa ölümünde elli yaşını bile doldurmamıştı; fakat çok vilâyet ve sancak gezmiş ve hayli iş görüp yetişmiş olduğundan, eyâlet idaresinde esaslı tecrübesi vardı. Âlim olduğundan hiçbir zaman tetebbudan uzak kalmamıştır. Bilhassa ilm-i kelâm ve ilmi hadîste derin tetebbuatı ve ihtisası vardı. Hazret-i Peygamber'in hayatları ile îmam Süheyl bin Abdullah Tüşterî'nin nutuklarını toplayarak birer eser yazmış ve bir de mantık kitabı kaleme- almıştır[798]. Bunlardan başka tasavvuftan îmam Ebil Kasım Abdülkerim Kuşeyrî'nin (vefatı 4 meşhur Risale-i Kuşeyriye'sini hülâsa etmiş ve bir de Risalet ül-Adl yazmıştır[799].

Baltacı Mehmed Paşa (İkinci Defa)

22 Cemaziyelâhır 1122-18 Ağustos 1710 da Numan paşa'nm yerine ikinci defa vezir-iâzam olmuş ve Prut seferinden avdetinde Edirne'ye geldiği sırada aleytarlarının tezviratı neticesinde 5 Şevval 1123 -16 Kasım 1711 de azlolunarak Midilli'de ikamete memur olmuştur.[800]

---

mahallerine İstilâ kasıtında olan melain-i duzah-kârinin... Bosna eyaletinde vaki serhad-ı İslama mülasık olup âdây-ı din ve devlet-i aliyyem olan Nemçe ve Venedik mehazîlinden biavnillahi taalâ ol serhaddi mansuremde kıla ve buka5 ve palangaların muhafaza ve müharesesi ehem-mi umur-ı saltanatı *" seniyyemden olup sen kî veziri müşarünileyhsin eğerçi Kıbrıs eyaleti kendü iltimasınla sana tevcih olunmuş idi ancak sen vüzerâyı izamımın yarar ve dindar ve namdan vükelâyı fehnamımın müdebbir ve umur-dide ve şecaat şiarı olup dini mübin ve uğun hümâyunı nusretmakrunumda kemali gayret ve hamiyet ve fartı diyanet ve sadakat ile senden., mesai'i cemile ve measiri meşkûre memûli Pâdişâhânemden olduğuna binâen Kıbrts eyaleti üzerinde kalmak üzere Bosna eyaletinin muhafazası için sen müstakillen serdar nasbolunmuşsundur (Mühimme 125 s 136)

[797] Mühimme 127, s. 322

[798] Behçeti efendi bu üç eseri gördüğünü ve bunların Numan pa-şa'nın oğlu Hafız Ahmed paşa'da bulunduğunu^ beyân etmektedir (Risalet ül Asafiyye, varak 202).

[799] Bu risalenin adı Risale ül Adi fi hal ül hazır olup buna Carullah Veliyyüddin efendi tarafından şeth ve haşiye yazılmış olduğunu Osmanlı müellifleri kaydediyor (c. 1, s. 267)
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/291-295

[800] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/295

Yusufpaşa (Gürcü)

Yeniçeri ocağından yetişmiş, iki defa kul kethüdası olmuş ve 1122 Şaban -1710 Ekimde yeniçeri ağası tâyin olunarak bir müddet sonra da vezirlik verilmiştir. Yusuf paşa, Prut seferinde şecaat ve oelâdeti sebebiyle ün almış ve seferden avdette Edirne'de iken Baltacı Mehmed paşa'nm ikinci defa azli üzerine vezir-i âzam olmuştur.

Aleytarları tarafından Baltacı'nin azli üzerine orduda bulunması ve ocak ağası olması sebebiyle vezir-i âzamlığa getirilmişti, devlet işlerine vukufu yoktu. Petro'nun, muahedeye riayet edeceğini zannederek Rusların iğfaline aldanmış ve pâdişâhı seferden menetmeğe çalışmıştı; halbuki alınan haberler Rusların ahidnameye ehemmiyet vermiyerek hazırlanmakta olduğunu göstermekte idi. Bu hallerden dolayı canı sıkılan III. Ahmed, Yusuf paşa'yı saraya davet etmiş ve— Moskov çarı îsveç kiralının gitmesine mâni olmamak şartiyle sulh yaptı diye nice gündür beni iğfal eyledin, işte Moskov taburu isveç'in yollarını bağlamış; bana sözün nedir?" demesi üzerine Yusuf paşa:"— İsveç'in (îsveç kiralının) sözüne îtimad buyurman, maksadı yine araya fitne bırakmaktır; yoksa çarm nakzı ahdetmek ihtimali yoktur" diye eski kanaatinde ısrar ile, azıcık bir şey için büyük iş açılmak devlete büyük zararı mûcib olur, sözleriyle sefer hazırlığı yapmağı ihmal etmişti.III. Ahmed, sadr-ı azamın sözüne itimat etmiyerek tahkikat yaptırmış ve derhal Edirne'ye gidilerek orada hazırlık yapılmasını emretmesi üzerine Yusuf paşa:"— Pâdişâhım zulümden kaht ve galadan memleket harab-oldu; paşalarda ve reayada kuvvet kudret kalmadı, kul taifesi zabtı rabttan çıkıp zabit sözünü dinlemez oldu; bu kış ve kıyamette hareketiniz caiz değildir; yaz gelsin vaktiyle hareket edin,, dediyse de dinletemedi ve 2 Zilkade 1124 - 31 Kasım 1712 de Yusuf paşa sadaretten azledilerek haps için Rodos kalesine gönderildi ve onun yerine tevkii yani nişancı Süleyman paşa vezir-i âzam oldu [801]Yusuf Paşa, Rodos'ta, katlolunarak 16 Zilkade 1125 de başı gelip, Edirne'den Vidos'a. gelmiş olan padişahın otağı önüne konuldu [802] ve sonra İstanbul'da. Aksaray tarafında yaptırmış olduğu mektebin yanına defnedildi. Hâdikat-ül-Vüzera zeylinde fevkalâde

[801] Hadikat ül Vüzere zeylVnde 12 Şevval 1124*te azledildiği yazılıdır
[802] Nusretnâme'den..

garezkârlığı beyan ^edilerek kendisi daha yeniçeri ocağında bulunduğu sırada o zamanlarda arasının açık olduğu yeniçeri kalemi halifelerinden Köse Hacı'ya ve Köse Hacı'yı menfasına götüren çekdiri paşasına yapmış olduğu hakaretten bahsedilmektedir.III. Ahmed'le olan muhaveresinden Yusuf paşa'nm sözünü ve kanaatini saklamayan açık sözlü bir vezir olduğu anlaşılmaktadır. Sadareti bir seneden birkaç gün ziyade olup yaşı altmışa yakındı. Aksaray'da bir mektebi ile çeşmesi ve ismine mensup mahallesi vardır. Katlinde Damad Ali paşa'nm tesiri vardır.[803]

Süleyman Paşa (Sılâhdar)

Darüssaade ağası Yusuf ağa'nın Abaza cinsinden kölesidir. Onun tarafından saraya vererek vetişmiştir Ahmed zamanında silâhdar olmuş ve 1116 Ramazan - 1705 Ocakta vezirlikle saraydan çıkarak Haleb valisi tâyin edilmiştir.Daha sonra Ağnboz muhafızlığında ve Kıbrıs valiliğinde ve kubbe vezirliğinde bulunmuş olan Süleyman paşa 1121 Receb-1709 Eylülde tevkii yani nişancı olmuş ve bu sıradai sadaret tebeddülü dolayısiyle yeni sadr-ı âzamin gelmesine kadar vazifesine ilâveten rikâb-ı hümâyun kaymakamlığında bulunmuştur.Yusuf paşa'nın azlinden sonra, saraydan yetişerek pâdi-şâhın ahlâk ve meşrebine vukufu dolayısiyle silâhdar Damad Ali paşa'nın tavsiyesiyle sadr-ı âzam oldu (12 Şevval 1124-12 Kasım 1712).Bu sırada İsveç kiralının memleketine dönmesi işi halledilecekti. Kiralın hareketi için istediği şeyler verildiği halde XII. Şarl taallül göstererek gitmiyordu. Bunun bu haline kızan sadr-ı âzam, meseleyi şeyh-ul islâmla görüştü; şayet kıral gitmemekte înad ederse huduttan içeriye memleket dahiline alınmasına karar verilip bu hususta Kırım Ham Devlet Giray'la Bender seraskerine emir verdi.Filhakika gitmemekte ısrar eden îsveç kiralı huduttan zorla alınarak Edirne civarında Dimetokcfya nakledildi ise de, devletin misafiri hakkında yapılan bu lâyiksiz muamele dedikoduyu nr&cib olduğundan hem sadr-ı âzam ve hem de Kırım Hanı ve şeyh-ul islâm azledildiler. Süleyman paşa'nın yerine Damad Ali paşa'nın tavsiyesiyle ibrahim Hoca diye meşhur olan İbrahim paşa vezir-i âzam oldu (8 Rebiulevvel

[803] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/295-296

1128 - 4 Nisan 1713) [804]Süleyman paşa azlini müteakip kaptan paşa oldu, sadareti zamanındaki haslarından ve zulmen elde ettiği iddia edilen paralardan dolayı kendisinden sefer iaşesi olarak seksen kese akçe istendi[805]. Süleyman paşa, bu istenilen parayı tamamen hazineye veremediği için kaptan paşa olmasından sekiz ay sonra azlolunarak îstanköy adasına sürüldü (18 Şevvel 1125 - Kasım 1713).Süleyman paşa adaya gitmesini müteakip derhal Girid valiliğine tâyin edilmiş[806] ve oradan da 25 Ramazan 1126 — 4 Ekim 1714 senesinde Rodos adasına naklolunmuş ise de, adaya gelir gelmez orada ikamete memur edilerek 1127 Şevval - 1715 Ekimde katline ferman gönderilerek kesilen başı rikâb-ı hümâyuna yollanmıştır[807]. 0 zamanlar hayatta olan Fındıklılı Mehmed Halife, katlinin sebebi bilinmediğini yazıyor. Sadareti beş ay kadar olup İstanbul*da Divanyolucuda bir muallimhanesi ile bir de hanı vardır. Bunun katlinde de Damad Ali paşa'nın parmağı vardı.[808]

Ibrahım Paşa (Hoca)

Nusretnâme'de Kel deli İbrahim Hoca deniliyor. Donanma hocalığından yetişme olduğu için, o lâkabla meşhurdur ve aslen Seres'lidir. İptida bostancı ocağına girmişken bazı töhmeti sebebile Cezair tarafına kaçmış ve orada gemilerde çalışmıştı. Aradan bir müddet geçtikten sonra Istanbula geldi; balıkçılık, kayıkçılık ile geçiniyordu. III. Ahmed denizde tebdil geddiği sırada bunun kayığına biner ve sözlerinden haz ederdi. Pâdişâh bir defa bunu gizlice Girid'e gönderip orada vali bulunan Kalaylıkoz Ahmed paşa'yı sadarete davet etmişti. İbrahim ağa, tüccar kıyafetinde olarak bir gemiye kereste yükliyerek Girid'e giderek padişahın hatt-ı hümâyununu Ahmed

[804] Hadikal ül Vüzere ile Raşid tarihi'ıde sadaretleri azli 10 Rebiulevvel olarak gösterilmektedir
[805] Mühimme 119, s. 313, sene Evâil-i Cemaziyelevvel 1125
[806] Mühimme 120, s. ">2 Kvâhİr-i Şevval J1 25 ve Raşid tarihi, c. }, s. 12
[807] Rodos kadısına ve hassa silâhşörlerinden Ömer zîde mecdühuya ve Rodos kalesi dizdarına ve Rodos müteselliminе ve yerli kulu zabitlerine ve âyân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki :
Sabıka vezir-i âzam olup halen Rodos'ta ikamet üzere olan Süleyman paşa'nın izalesi lâzım gelmekle siz ki müşarünileyh imsiz işbu emr-i şerifim vusulünde mezkûr Süleyman paşa'nın bilâ eman cezası tertib ve sen ki mumaileyh Ömer'sin mezkûrun seri maktuını rİkâbı hümâyunuma göndermen babında hattı hümâyuni şevketmakrunumla fermanı âlişânım sâdır olmuştur. Büyürdüm ki. .. ;Rikâb mühimmesi, numara 123, s. 58, sene Evâsıt-ı Şevval 1127).
[808] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/296-298

paşa'ya vermiş ve Ahmed paşa, yerine kethüdasını vekil bırakarak aynı gemi ile Küçük Çekmecece gelerek vürudunupadişaha bildirmişti[809].Bu hizmetine karşılık İbrahim ağa'ya kalyon kaptanlığı verildi ve bu işinde de muvaffak oldu; Akdeniz'deki korsanları sindirdi; kaptan paşa oluncaya kadar on beş kadar harb kalyonu ve bin kadar korsan elde etti; bu kalyon kaptanlığı dolayısiyle İbrahim Hoca diye meşhur oldu.

İbrahim Hoca'nm bu muvaffakiyetini çekemiyenler, aleyhinde epey dedikodu yaptılarsa da III. Ahmed dinlemiye-rek kendisini riyale kaptanı ve patrona kaptanı yaptı ve nihayet 18 Zilhicce 1124-17 Ocak 1713 te kaptan paşalığa getirdi.ibrahim paşa kaptanı derya olduktan sonra yirmibin kalyoncu ile İsveç kıralım memleketine götürmeyi taahhüd etmiş ve Süleyman paşa'nın azli üzerine de sadr-ı âzam olmuştu (8 Rebiulevvel 1125 — 4 Nisan 1713) [810]III. Ahmed bu tarihe kadar türlü türlü tesir ve mülâhazalarla sadr-ı âzam yaptığı şahısların çoğunun tâyinlerinde isabet etmemiş ve hususiyle bu defaki tâyin büsbütün taaccübü mucib olmuştu [811].Hoca İbrahim paşa vezir-i âzam olunca, padişahın damadı Silâhtar Ali Paşa'mn nüfuzunu görerek onu ortadan kaldırmayı kurdu ve bu hususa kayıkçılarından birisini memur &tti; fakat onun bu maksadını kethüdası Hacı Hüseyin ağa haber verdiğinden Ali paşa ihtiyatlı hareket etmeğe başladı.III. Ahmed, İbrahim paşa ile görüştükçe onun zaten bilmediği işlerdeki hallerinden müteessir'oluyordu; buna mukabil sadr-ı âzam da bütün işleri eline almak istiyerek kendisinin istiklâline engel olanları bertaraf etmeyi kurmuş ve Ön plânda pâdişâh yanında bir dediği iki olmayan Damad Ali paşa'yı ortadan kaldırmak istemişti.Bunun için bir ziyafet tertip etti; ziyafete Kırım Hanı Kaplan Giray, reis-ül küttab Abdülkerim bey ile Damad Ali paşa davetli idiler; fakat sadr-ı âzamin sui kasdından daha evvel haberdar edilen Ali paşa rahatsızlığını söyliyerek temaruz ettiği gibi keyfiyeti aynı zamanda padişaha arzetti ve arizesinde :—"Şu herifi getürüp devleti kayırır deyu vezir-i âzam eyledin; devlet

[809] Nusretnâme (Kalaylıkoz Ahmed paşa'nın sadareti kısmı).

[810] "Hassa hasekisi cellâd Kanı Mustafa, kaptan kel deli ibrahim Hoca'yı hasoda köşküne götürüp misafir odasında kel başında olan. kokmuş fes üzerine burmalı gemici sarığını cayır cayır kopararak rayihai keriha odayı kaplayıp avuç avuç anber yakmakla güc ile zaii eylediler ve başına kavuk üzere sarık sarıp huzur-ı hümâyuna götürdüler, yedd-i hümâyundan mübr-i şerif kendı'iye teslim olundu...:; JSusretnâme.

[811] Müsa;ulc-i rüzgâr ile defaten vezaret-i uzma rütbesine vasıl ve vüzeraya \r \iikclfna hayret \e taaccüb hâ*ıl oldu" (Raşirf, o. -İ,U. 5).

nabzından bihaber. Onbeş yirmi odalık peyda edip çiçekçi olmuş; bana da sana da kasdı mukarrer ve yarın bütün âyân-ı devletî ve isveç kiralını ve balyozları ziyafet ve meşveret bahanesiyle Demirtaş'a (Edirne'ye) davet, beni ve İsveç kiralını öldürecektir; beni sen öldür gitmem" diye yazmış. Bu tertibi öğrenen padişah vezir-i âzami acele saraya davet ederek : "düşman ahvali ne oldu ? ' deyince "yeniçeri ocağını kendime uydurdum, yeniçeri ağasiyle yekdil ve yekcihet oldum" dedi. 27 Rebiulevvel - 23 Nisan 1713 te vezir-i âzam îsveç kiralı işini kıral ile Demirtaş mevkiinde görüşecek iken sadr-ı âzamin, kirala sû-i kastı olduğu söylenmesi üzerine o da temaruz etti.İbrahim paşa'nın, padişah ile mülakatında yeniçeriyi elde ettim demesinden kuşkulanan III. Ahmed tevehhüme düşmüş ve nihayet kendisinden mühri hümâyunu aldırdıktan sonra cellâd haseki Kara Muşta fa eliyle boğularak cesedi Tunca kenarına defnedildikten sonra yeri belirsiz bir hale getirilmiştir (1 Rebiulahır - 27 Nisan 1713) [812]Hoca İbrahim paş.a'nm sadareti müddeti yirmi bir gün olup ölümünde yaşı altmışa yakındı. Zeki bir zat olan İbrahim paşa, birbiri ardından sadr-ı âzam azil ve katlettiren Damad Ali paşa'dan kurtulmayı ve işinde serbest kalmayı kurmuş ise de muvaffak olamamıştır; denizcilikte muvaffak olmuştur. Ölümünü müteakip bütün emval ve eşyası müsadere edilmiştir[813].

Alı Paşa (Damad Şehid)

Âlim, fazıl, dürüst ve teşkilâtçı fakat şedid ve kan dökücü vezir-i âzamlardandır. Türk olup İznik gölü sahilinde Sölöz köyü halkından bazı paşalar kethüdalığmdan mütekaid Hacı Hüseyin ağa adında birinin oğlu olup köyünde doğmuştur[814] II. Ahmed zamanında

[812] Cellâd Kara Mustafa, ibrahim paşa'yı öldüreceği sırada "nimet kadrini bilmeyen hain. Bir murdar kayıkçı iken seni bu surete getiren padişaha sui kast eyledin kâfir" sözleriyle basma bir kaç yumruk vurduktan sonra boğmuştur (Nusretnâme).

[813] İstanbul kaymakamına hüküm ki :
Vezir-i âzam sabık ibrahim Paşa'nın İstanbul;da. ve sair mahallerde olan emlâk, akar ve nükud ve nâtık ve sâmit bilcümle ism-i mal ıtlak olunur emval ve eşyası marifeti şer-î ile tahrir ve defterhanesi dahi mühürlenip hıfz ve miktarın mübeyyin mümza ve mahtum defteri deri devlet medar ima irsal olunmak fermanım olup.. . Evâil-i Rebiulahır sene 1125 (Mühimme 119, s. 312).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/298-300

[814] Silâhdar Ali paşa'yı sevmeyen Mehmed Halife, Ali paşa'nın babasının Sölöz köyünden bir Türk köylüsü olduğunu yazıyor. Halbuki gerek Raşid (c. 4, s. 164) ve gerek (Tâlimat-ı Hikmet Âyât-ı Şehid Ali Paşa isimli risale {Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sene 11, s. 137) ve Enderun tarihi (c. 2,

IstanbuFsL gelerek o tarihte silâhdar bulunan Sirke Osman paşa vasıtasiyle saraya alınarak ende-runda kiler odasına kaydedildi ve orada iyi tahsil gördü ve halife olarak odalısına ders gösterdi; II. Mustafa zamanında silâhdar bulunan Çorlulu Ali ağa (paşa)ya intisap ederek ona hoca oldu.Silâhdar Ali ağa kendisini II. Mustafa'ya takdim ederek "ilim ve fazilet sahibi, ileri çekilecek kulunuzdur" diye senasında bulundu ve bu suretle saray teamülüne aykırı olarak hasodaya alındıktan başka padişaha sırkâtibi oldu.Fındıklılı Mehmed Halife'nin Nusretnâme 'de beyan ettiğine göre Ali ağa, padişah huzurunda türlü türlü hikâyeler söyleyip oyunlar, hiylekarlıklar yaparak pâdişâhı kendisine bağladı; yüzü gülmez, kimse ile sohbet etmezdi[815].Ali ağa, III. Ahmed'in de teveccühünü kazanarak rikâb-dar ve çuhadar, nihayet 1116 H. - 1704 M. de silâhtar olarak dört ne bu hizmette kaldı.Ali ağa, silâhdarlıkta bulunurken hasoda nizamında bazı değişiklikler yaptı[816]. Şeyh-ul islâm Paşmakçı-zâde Ali efendi ile baba, oğul gibi olup onun telkini ile Melâmi (Hamzavî) oldu. Bu makamda iken bütün nüfuz ve kudretini gösterdi; devlet işlerine el altından müdahale ile nasıl isterse pâdişâha onu telkin ederek yaptırırdı.1121 Muharrem - 1709 Martta MI. Ahmed'in beş yaşındaki kızı Fatma Sultan'la nişanlandı[817] ve ikinci vezirlikle saraydan çıktıı. Kendisi sarayda küçük bir oda halifesi iken himaye ile tefeyyüzüne sebep olan Çorlulu Ali paşa bu sırada vezir-i âzam bulunmakta idi; fakat ikisinin arasındaki muhabbet husumete tebeddül etti; velinimetinin azliyle kanaat etmiyerek katline kadar gitti.Padişahın kendisine fevkalâde teveccühü dolayısiyle sadr-ı-âzamların nüfuzu yok gibi idi; Çorlulu Ali paşa'dan sonra sadarete gelmiş olan Numan, Baltacı Mehmed, Yusuf, Silâh dar Süleyman ve Hoca ibrahim paşalardan her birinin azil, nefy ve katillerinde Dama d Ali paşa'nın parmağı vardı; nihayet İbrahim paşa'nın katli üzerine dört

s. 84) ve Hadikatiül Vüzera zeyli metinde gösterdiğimiz şekilde kaydetmişlerdir.

[815] Nusrelnâme'âe. Ali Ağa'nın sihre mübtelâ olduğu kaydedildikten sonra, hastalıktan başı kaldırmaz bir oğlan idi, denilmektedir.

[816] Silâhdar Fındıklılı Mehmed Halife, sarayın ve lıasodamıi nizamını bozduğunu yazmaktadır

[817] Silâhdar Ali Ağa'nın saraydan çıkışı, enderunî Ata tarihVndc 1120 senesi olarak gösterilmekte ise de yanlıştır. Bu nişan münasibetiyle Da-mad paşa tarafından tertib edilen Şeker bahçesi hediyesini Nusretnâme şöyle tavsif ediyor: "Silâhdar Damad Ali paşa ikinci vezirlikle saraydan çıkıp])emirkapı kurbİndeki hanesine varup sultana nişanlanması münasibetiyle takdim ettiği hediyeler arasındaki Şeker bahçesinin tulu beşer zira ve arzı dörder

seneden beri perde arkasından tesir icra ettiği sadaret makamına getirildi (1 Rebiul-âhir 1125-27 Nisan 1713),

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, ingiltere ve Felemenk devletlerinin tavassutlariyle 5 Haziran 1719 da Rus-a anlaşıp Prut muahedesini yeni esaslara göre tespit ettikten s»nra? [818] Zilhicce 1126 - 8 Aralık 1714 te Mora seferini açarak beş haftada burasını geri almağa muvaffak oldu, Koprülüzâde Fazıl Ahmedpaşa, Kandiye kalesini aldıktan sonra Venediklilerle yapılan muahedede Girid'de Suda ve Spirna Longa kaleleri onların ellerinde bırakılmıştı. Mora seferi esnasında bu iki yer de mahallî kuvvetler tarafından elde edilmek suretiyle Girid tamamiyle ele geçmiştir.Damad Ali paşa, Mora seferinden muzaffer olarak Edirne'ye avdetinde padişah Emirliköyü^ne kadar Sancak-ı Şerifi ve orduyu karşılamıştı. Ali paşa, Sancak-ı Şerifi padişaha teslim ettikten sonra ayağına kapanarak bir müddet ağlamış ve alkışcilar aleyhe avnullah, diye alkış yaparlarken padişah vezir-i âzamin arkasını sığayarak :"— Yeter Ali, sâyin meşkûr olsun, hidmetin makbulümdür, berhudar ol, yüzün ak olsun" sözleriyle kendisini taltif etmiştir[819]Damad Ali paşa, 1125 H. - 1716 M. de Avusturya seferini açıp Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Petro Varadin muharebesinde alnından kurşunla vurularak şehid düştüğünden, o tarihten sonra Şehid Ali paşa diye anıldı. Cesedi muharebe meydanından alınarak Belgrad'a getirilip kalede Sultan Süleyman camii mezarlığına defnedilerek üzerine türbe yapıldı[820].Fındıklık Mehmed Halife, Nusretnâme isimli tarihinde Ali paşa'mn tamaı sebebiyle nice maldarları nefy veya katley-leyip mal ve mülklerini elde ettiğini, hasud, mağrur, zalim, cebbar ve kan dökücü, fakat aklî evvel, âlim, fazıl ve reşid olduğunu yazmaktadır [821]. Hâdikat ül-Vüzera zeyli ise, Nusretnâmenin lulâfına olarak meayipten beri, erbab-ı namusa yardımcı, şerirlere karşı şedid, âdil, reşid, müdebbir

[818] Niğebolu sancağına vaki olan kadılara hüküm ki :
Avatıfı aliyye-i mülükânemden haliya silâhdarım olan îftihar ül emacidi valekârım. .. Ali dâme mecdühû'nm kariben vezaret rütbesiyle kâmrev olması musammem olup bin yüz yirmi Zilkadesinin dördüncü gününden berveçhi arpalık Niğebolu sancağı mumaileyhin tarafından zabt olunmak fermanım ohnağla... Evâil-i Zilkade 1120 (Mühimme defteri, nuırîara 160, s. 21).

[819] Nusretnâme; Fındıklık Mehmed Halife

[820] Vâsılı rahmeti rahman oldu Nailî nimeti gufran oldu Asaf-ı dehr idi evvel şimdi Şüheda zümresine han oldu. Dâne-i darb-ı tüfenk etti şehid Dahil-i ravza-i rıdvan oldu Rahmetullahı aleyh ol daver
Cenk edip koç gibi kurban oldu.

[821] Nusretnâme, 1128 Vekayii sonundaki mütalea.

Ve reyinde isabetli, âkil, kâmil ve fazlu kemalde eşi az bulunur, natuk bir zat olarak tavsif eylemekte ve üç buçuk sene süren sadaretindeki perhizkârlığını ve hakşinaslığını yazdıktan sonra meşrebinin kan dökücülüğe mail olmasından dolayı işlerde yolsuzluk yapmağa kimsenin cesaret edemediğini kaydetmektedir. Hattâ Hâdikat ül-Vüzera zeyli irtikâb ve İrtişanın görülmediğini jkaydededejrken "sadareti zamanında irtişa değil hediye bile alınıp verilmez olmuş ve ortada alınıp verilen bir selâm kalmıştı" demektedir.Yukarıki mütalealar ve tarihî hâdiseler tetkik edildiği zaman Şehid Ali paşa'nın ilim ve fazilet sahibi, teşkilâtçı, azimli bir devlet adamı, fakat aynı zamanda garezkâr, şedid ve kan dökücü olduğu görülüyor. Sadareti esnasında devlet erkânı herhangi bir yolsuz hareketten çekinerek titreşmişler ve şahadetini müteakip korku bertaraf olduğundan dolayı sevinmişlerdirDamad Ali paşa'nm baştan sona kadar devlet işlerine vakıf olduğu bizzat kendisinin kaleme almış olduğu talimatından anlaşılmakta ı; fakat talimatının baş tarafındaki nasihatleri kendisinin de tutmadığı görülmektedir.Şehid Ali paşa, sadareti zamanında bazı icraat ve İslâhata muvaffak olmuştur. Evvelâ para mukabilinde gelişi güzel mülâzımet verilmek suretiyle ilmiye sınıfının bozukluğunu düzeltti ve çocuk yaşında olanlara müderrislik rüüsü verilmesini menetti[822]. Mısır'da köle olarak Habeşîlerin gayri insanî olan hadım edilmelerini kaldırdı[823], ve uzun harbler sebebiyle ihdas edilen mukataalarıı malikâne olarak verilmesi usulünü kaldırarak eskisi gibi mukataaların iltizam suretiyle verilmesini temin eyledi[824] Bunlardan başka Anadolu muhasebesi defterlerini \tetkik ettirerek, yapılan sui istimalleri teftiş ettirip kayıtları yfeniden islâh ile yerlerini değiştirtti[825]. Müteferrika, çavuş rikâb olmak üzere üç sınıftan müteşekkil gedikli zeamet teşkilâtını islâh eyledi [826].Âlim ve fazıl olan Damad Ali paşa, değerli ve kabiliyetli şahsiyetleri himaye ile yetiştirmesini severdi. Reis ül küttab Hacı Mustafa efendi, Ahmed

[822] Raşid, c. 4, s. 47, "49. Damad Ali paşa Mora seferinde iken rikâb-ı hümâyun kaymakamı Mehmed paşa, geyh-ul islâm efendiye ısrar ederek on yaşım mütecaviz oğluna dahil medresesi rüusı verdirmişti. Seferden dönen vezir-İ âzam bunu haber alarak şeyh-ul islâma adam akıllı çıkışmış ve medreseyi müstahak bir ehline verdirmiştir ;Raşid, c. 4, s. 169).
[823] Raşid, c. 4, s. 175.
[824] Raşid, c. 4, s. 176.
[825] Raşid, c. 4, s. 53.
[826] Raşid, c. 4, s. 56

Arifî efendi (paşa) münşeat sahibi Habeşizâde Rahimî bey[827] ve Mektubî Selim efendi, defterdar Sarı Mehmed efendi (paşa) ile mektubî Dürri efendi ve daha sonra Nevşehirli Damad ibrahim paşa'ya intisab etmiş olan Müverrih Raşid, Sami, Osman-zade Taib, Şair Nedim, hepsi Ali paşa'nın himayesini görmüş güzide şahsiyetlerden idiler.Damad Ali paşa, İzmir'deki arazisi üzerinde hayratına vakıf olmak üzere onyedi bab sabunhane bina ettirmeğe teşebbüs etmişti1. İznik'te doğduğu köyde bir cami ve İstanbul'da Şehzade camii yakininde su kemeri ittisalinde konağının taş odasını kütüphane yaptırmıştı[828]. 1122 tarihli olan kütüphanesinin yalnız fihristi dört cilt tutmuştu.Damad Ali paşa'nın vakf ettiği kitapların bir kısmı felsefe, hikmet, heyet ve saireye ait oldukları için şeyh ul islâm İsmail efendi fetvasiyle 1129 Muharrem-1716 Aralık tarihli bir fermanla kütüphanesine konulmayarak saraya alınmıştı. Şehid Ali paşa'nın vakfetmiş olduğu kitaplar şimdi Süley- kütüphanesi'n&e bulunmaktadır. Galatasaray, Avcı IV., Sultan Mehmed zamanında medreseye tahvil edilmişken, Şehid Ali paşa'nın teşebbüsiyle tekrar enderuna mahreç olmuştur. Ayvansaray'da Çınarlıçeşme mescidine yakın Ebu Zer-i Gıfarî mescid ve türbesini Şehid Ali paşa yaptırmıştır[829].Damad Ali paşa'nın sefahati ye israfı yoktu; varidat ve masarifatı defterini günü gününe tutturup her ay sonunda aylık defterine geçirir ve seneden seneye muhasebesini de görürdü. Bundan dolayı vefatında yirmi, otuz yıllık hesabı bir günde görülecek derecede hesap defterleri muntazam olarak meydana çıkmış ve her senenin hesabı ayrı ayrı torbalara konmuş olarak bulunmuş ve malını tahrir eden defterdar Hacı Mehmed efendi bu intizama hayrette kalmıştır[830].Şehid Ali paşa'nın ilk zevcesinden oğulları ile biri erkek diğeri kadın iki kardeşi vardı. Şiirle iştigal etmemiştir. Mora'mn istirdadından sonra Anapoli kalesinde bir cami yaptırmıştır[831].

[827] Habeşîzâde;nin münşeatı, Esat Efendi kitapları arasında 3325 numarada olup fihristte yanlış olarak Nabi Münşeatı diye gösterilmiştir.
[828] Mühimme defteri 125, s. 144
[829] Ata tarihi, c. 2, s. 98, 99
[830] Ata tarihi, c. 2, s. 99.
[831] Topkapı sarayı arşivi vesikalarından, numara E 2208, 2200, 8072
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/300-305

Halit Pasa.

Büyük biraderi Sinan Ağa bostancıbaşı iken bu da bostancı ocağına kaydedilmiştir. Biraderinin vefatından sonra 1105 H. - 1694 M. de Satırlar kethüdalığı ile Bağdad valisi Kalaylıkoz Ahmed paşa'ya intisap etmiş ise de, sonra tekrar ocağına dönerek yoluyla bostancıbaşı olmuştur.Halil ağa bu hizmette dört buçuk sene kalmış ve bu sırada, yani Damad Ali Paşa sadaretinde, Avusturya ile muharebe ihtimali arttığından 16 Muharrem 1128-11 Ocak 1716 da mütesellim göndermek şartiyle beylerbeyilik ile Erzurum valiliğine tâyin edilerek Niş kalesinin tamiri için acele o tarafa gönderilmiş ve daha sonra Belgrad muhafızlığına tâyin olunmuştur.

Varadin muharebesindeki mağlûbiyet ve Damad Alipaşa'nın şahadeti üzerine Halil paşa ordu erkânının ittifakiyle serdar-ı ekrem intihab edilerek bu intihap padişah tarafından tasdik olunup mühri hümâyun gönderilmiş ve bu suretle sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem olmuştur. (1128 Ramazan - 1716 Ağustos).Yeni serdar-ı ekrem ertesi sene, yani 1129 Receb-1717 Haziranda cepheye hareket edip Belgrad önünde mağlûb olduğundan (1717 .ağustos), Niş'e çekilmiştir. Bu mağlûbiyet dolayısiyle ordu erkânı mesuliyeti Halil prfşa'ya yükleyerek kendisine •yakışıksız sözlerle hakaret etmeleri üzerine makamında kalmasına imkân olmadığından orduda bulunan vezirlerden Nişancı Mehmed paşa vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem olmuştur (1129 Ramazan- 1717 Ağustos).Halil paşa'ya azlini müteakip Selanik sancağı verilerek O tarafa gönderilmiş ve arkasından tuğ ve sancağı alınarak bütün mallarının ve yanındaki alât ve mühimmatının müsadere-siyle Sultaniye kalesinde oturması emrolunduktan başka[832], katli için de sabık çavuşbaşı îsmail ağa memur edilmiştir.

ismail ağa elindeki fermanla doğruca Selanik mahkemesine varıp ileri gelenleri oraya celb ederek fermanı okutmuş ise de, Halil paşa vaziyetten haberdar olarak kıyafetini değiştirerek akşam

[832] Selanik mollasına hüküm ki :
Vezir-i âzam sabık Halil Paşa'nın tuğları ref ve kendüsi dahi tekaüd olup Sultaniye kalesinde ikameti fermanını olmağın imdi müşarünileyhin tarafı miriye olan duyum kesiresi için vezaret takımından kendu yanında gerek alât w mühimmat ve gerek nükuddan her ne mevcut ise tayin olunan mübaşir ve marifeti «ıVilc bulunduğu mahalde tahrir ve defter olunup kat mıkmklun nesne ketm ve ihfa olunmamak şartiyle ihti

karanlığından istifade ile kaleden çıkıp İstanbul'a, gelmiş, bostancı hasekilerinden Kirli Kasımoğlu Abdi Haseki'nin evinde saklanmıştır.

Bir müddet sonra ev sahibinin hizmetkârı Bekir adındaki bostancı Halil paşa'nın yerini vezir-i âzam kethüdasına ve o da vezir-i azama haber vermesi üzerine Halil paşa yakalanmış ise de, bazı devlet adamlarının şefaatleriyle öldürülmiyerek Midilli adasına sürgün edilmiştir (30 Receb 1132 - 7 Haziran 1720).Halil paşa aynı senede, yani 12 Şevval - 17 Ağustosta Ömer paşa'nın yerine Boğazhisarı (Seddülbahr) muhafızlığına tâyin olundu [833]Halil paşa, kendisini evinde saklamış olan Abdi Hase-^i'nin iyiliğine mebnî onu kendisine kethüda yapmış ise de, bftnun halka karşı mezalimi şikâyeti mucib olduğundan katle-dildiği gibi, Halil paşa'nın vezirliği alınarak-Limni veya Midilli'de ikamete memur edilmiştir (21 Muharrem 1133 - 22 Kasım 1720) [834].Halil paşa menfasında yedi sene kaldı ve 7 Rebiulâhır 1140-22 Aralık 1727 de Karlıeli sancağı ile beraber Ağrıboz muhafızlığına ve daha sonra yani 1728 Ocakta Kandiye (Girid) valiliğine ve 1141 Muharrem -1728 Ağustos'ta Hanya muhafızlığına ve 1146 Muharrem-1733 Haziranda tekrar Girid valiliğine tâyin edilmiş ve aynı senede orada vefat etmiştir.

Sayfa | 280

Sadareti bir seneden biraz ziyade olup ölümünde yaşı seksene yakmdı. Ağır başlı, güler yüzlü, derviş meşreb bir vezir olup sadareti idareye kudreti yoktu; bilhassa muharebe zamanında ordunun sevk ve idaresinden âcizdi. Kendisinin ordu erkânı tarafından serdar vekâletine intihabı dolayısiyle pâdişâh, beylerbeyi rütbesinde iken vezir-i âzam tâyin eylemek suretiyle ordunun intihabını kabul eylemişti.Kendisinin sadaret ve serdar-ı ekremliği zamanında azil ve nasb işleri reis-ül küttab Süleyman efendi'nin elinde olduğundan Halil

---

[833] Sabıka vezir-i âzam olup halen Midilli'de- mukim olan Halil Paşa;ya hüküm ki :
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin Midilli kalesinde mütemekkin olduğun mahal zıyk olduğu bundan akdem îlâm ve istirham olundukta varoşta sana münasib bir mahalde îva olunman için emri şerifim şerefsudur olmuştu. Elha-letühazihi Seddülbahr kalesi muhafazasında olan Ömer paşa'nın reaya ve berayaya zulüm ve taaddisinden iştikâ olunmakla mulıafaza-i merkumeden ref olunup ve sen ki vezir-i müşarünileyhsin mukaddema vuku bulan taksirin karini afv ve merhamet asarım olub sadır olan hattı hümâyum şevketmakru-num mucibince vezaretin ibkasiyle Seddülbahr kalesi muhafazasına memur olmuş,sundur.. . Sene Evâil-i Şevval 1132 (Mühimme defteri 129, s. 324).

[834] Raşid tarihi;nin bir yerinde (c. 5, s.-274) Halil paşa'nın Boğazhisar;-dan alınarak vezareti refedilip Limni;ye sürgün edildiğini yazar. Çelebizâde ise (s. 524) Midilli'de senevi üçyüz akçe ile ikamete memur olan Halil paşa'nın vezirliğinin iadesiyle 7 Rebiulâhır 1140'da Ağrıboz ve Karheli sancaklarına tayin olunduğunu beyan etmektedir. Nusretnâme'de de HaliL paşa'nın 1133 senesinde Midilli'ye sürgün edilip aynı sene 12 Rebiulevvel serbest bırakılıp Midilli muhafızı bulunduğu kaydedilmektedir

paşa'nm azli, üzerine Süleyman efendi de nefye-dilerek harb imdadiyesi olarak kendisinden epey para sızılmak suretiyle ölümden kurtulmuştur.[835]

Mehmed Pasa(Tevkii)

Ticaretle Mısır'a gidip eelen Hacı Ali adında Kayserinin Erkilet köylü birinin oğludur. Bazı küçük hizmetlerde ^ulunduktan sonra îstanbuVa. gelmiş, Haleb valiliğine tâyin olunan Abaza Süleyman paşa'ya intisab etmiştir.

Efendisi sadaret kaymakamı ve sonra da sadr-ı âzam ve kaptan paşa olduğu zamanlarda onun kethüdalığını yapmış, Süleyman paşa Kandiye valisi olunca kethüdalıktan istifa eylemiştir. Şehid'Ali paşa'nın sadareti esnasında rikâb-ı hümâyunda Sipah ağalığı vekâletinde bulunarak 1128 H.-1716 M.' de Varadin seferine yetiştirmek üzere Dukakin sancağından yaya asker yazmağa memur edilerek ve bu sırada Mevkufatçı İbrahim efendi (Nevşehirli Damad İbrahim paşa) ile tanışarak dost olmuştur.Mehmed efendi, Dukakiri*den tedarik ettiği askerle orduya geldiği zaman Varadin mağlûbiyeti olup Ali -paş^a şehid düşmüştü; fakat bunun hizmeti takdir olunarak kendisine Haleb muhassıllığı verilmiştir. Mehmed efendi, Haleb'e giderken Edirne'ye uğramış ve dostu ibrahim efendi, o sırada vezirlikle rikâb-ı hümâyun kaymakamı olduğu için kendisini Haleb'e göndertmiyerek kapıcılar kethüdalığma tâyin ettirmiş ve dört ay sonra da vezirlikle nişancı yaptırmıştır (1128 Rebiulevvel-1717 Şubat).III. Ahmed muharebe dolayısiyle orduda emin ve muktedir birisinin bulunarak vezir-i âzami idare ve teşvik etmesini arzu ettiğinden, aynı sene içinde Nişancı Mehmed paşa ordu ile cepheye hareket etmiştir.Belgrad önündeki mağlûbiyet neticesinde ordunun Niş^e çekilmesi üzerine Halil paşa'nm yerine kimin sadr-ı âzam yapılması düşünüldüğü sırada padişah, rikâb-ı hümayun kaymakamı Damad ibrahim paşa'yi tâyin etmek istiyerek ısrar etti ise de ı, böyle pek nazik bir zamanda mesuliyeti üzerine almak istemiyen ibrahim paşa, bu sırada rikâb-ı hümâyunda bulunmasının daha iyi olacağını arzeylediğinden, orduda bulunan Nişancı Mehmed paşa vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem tâyin

[835] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/306-308

edilmiştir (1129 Ramazan-1717 Ağustos).1130 H. - 1718 M. de ordunun cepheye hareketi esnasında Avusturya ile sulh müzakeresine sadaret kaymakamı Damad İbrahim paşa'nm tesiriyle III. Ahmed muvafakat etmiş ise de, vezir-i âzam Mehmed paşa, sulhe aleyhtar olduğu için tebdili îcab eylemesi üzerine Damad[836] ibrahim paşa o mevkie getirilmiştir (9 Cemaziyelâhır 1130-10 Mayıs 1718).Mehmed paşa azlini müteakib[837] aynı sene ve aynı ay ortalarında Venediklilerin eline geçmiş olan Prevese ve Dubniçe kalelerini istirdat için [838] Yanya sancağiyle Narda seraskerliğine tâyin olunmuş ise de, orada seraskerliği îcab ettirecek bir iş olmadığından 1718 Eylülde Tirhala ve Niğebolu sancaklariyle Niş muhafızlığına tâyin olunmuştur[839].Tevkii Mehmed paşa 1131 H. - 1719 M. de Van valiliğine tâyin edildi; fakat bu sırada Kandiye muhafızı Köprülü zade numan pasa'nın vefatı dolayısiyle aynı senede (Rebiul-âhır - Şubat) Kandiye muhafızlığına gönderildi1, ve daha sonra Mısır valisi oldu.Mehmed paşa, kısa bir fasıla ile Mısır valiliğinde altı seneden ziyade kaldı. Burada serkeşleri temizlemek suretiyle istikrarı temin eyledi. 1140Zilhicce-1728 Temmuzda Ebu Bekir paşa ile becayiş suretiyle Cidde valisi oldu ve oraya gittikten az sonra 1141 H. - 1728 M. de vefat ederek Mualla'-ya. defn-olundu.Tevkii Mehmed paşa'nın sadareti dokuz aya yakın olup Ölümünde altmış yaşlarında idi. Orta derecede bir kabiliyeti vardı; Nusretnâme, Ermeni Mehmed paşa diye tezyif etmektedir. Nusretnâme, padişahın bunun yalancı şöhretine ve kibirliliğine tahammül edemediğini ve sulhe aleyhtar olduğunu söy-liyerek bundan dolayı azledildiğini yazmaktadır. III. Ahmed ^zamanında ingiltere elçisi Montegü'nün zevcesi bunun konağına giderek hammiyle görüşmüş olup konaklarının debdebesiz ve hayatlarının mütevazı olduğunu beyan ediyor.[840]

İbrahim Paşa (Nevsehîrli-Damad)

Eski adı Muşkara olan Nevşehir'de doğmuştur.Babası sipahilerden

[836] Raşid, c. 4, s. 363.
[837] Azli tarihi Hadikat ül Vüzerp zeyli'n&e bîr gün evvel olup metindeki kayıt Nusretnâme'den alınmıştır
[838] Mühimme defteri 127, s. 97, sene evâsıt-ı Cemaziyelâhır 1130
[839] Mühimme 127, s. 236.
[840] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/308-310

İzdin (Zeytin)[841] voyvodası Ali ağa'dır[842]. İbrahim, köyünden kalkıp hemşehri ve akrabalarını ziyaret ile iş bulmak için İstanbul'a, gelmiş ve akrabasından eski saray masraf kâtibi Mustafa efendi'nin delaletiyle 1100 H. - 1689 M. senesinde evvelâ sarayın helvacı ocağı'nû ve daha sonra eski saray baltacıları ocağına, kaydolun-muştur. ibrahim efendi, baltacılar ocağı vakıflarına kâtib olup az zaman sonra da Darüssaade ağası yazıcı halifesi olarak padişahın bulunduğu Edirne*ye gitmiştir [843]İbrahim efendi, bu hizmette bulunduğu sırada Şehzade Ahmed'e (III. Ahmed) intisap edip şehzadenin mükâtebelerinde ve görüşmelerinde mahremi olup onun hükümdarlığını müteakib de Darüssaade ağası yazıcılığına tâyin edilmiştir (1115 H. -1703 M.)İbrahim efendi bu hizmette iken pâdişâhın kendisine itimat ve teveccühü artarak devlet işleri hakkında mütaleası alınmağa başlanmış ve fikirleri padişahın kabulüne mazhar olduğundan şöhreti artmış ve vezirlik verilmek istenmişse de kabul etmemiştir.Çorlulu , Ali paşa, sadr-ı âzam olduktan sonra İbrahim efendi'nin perde arkasındaki nüfuzunu çekemiyerek haremeyin Muhasebeciliği ile kendisini yakından uzaklaştırdıktan başka orakla da tutmayarak bir vesile bulup mallarını müsadere ettirdikten sonra Edirne'ye sürgün ettirmiştir.Vezir-iâzam Damad (Şehid) Ali'paşa 1127 H. - 1715 M. de Mora seferine giderken ibrahim efendi'ye mevkufatçılık [844]vererek beraberinde sefere götürüp Mora'nın istirdadından sonra oranın tahrir işine memur eylemiştir.Damad Ali paşa 'nın İbrahim efendi 'ye karşı olan teveccühü ve onu kendisine mahrem yapması vezir-i azamın kethüdası İbrahim ağa'nın hasedini tahrik ettiğinden, bu zat Mora'ya, hareketinden itibaren mevkufatçı efendiyi pek müşkil ve mesuliyetli işlere sevketmişti. Hattâ Moro'nvn tahririnden sonra

[841] tzdin veya Zeytin kasabası Orta Yunanistan'da Egine körfezinin batı sahiline yakın bir mahaldedir

[842] Müstakimzâde, Mecellet ün nisab isimli eserinde; (Halet Efendi kitapları numara 628) îbrahim paşa'nın baba ve dedesinin adlarının Hasan bin Halil olduğunu yazmışsa da yanlıştır. Vakfiyesinde babasının Ali olduğu görüldüğü gibi 1085 H. - 1674 M. de vefat etmiş olan babası Üsküdar'da Seyyid Akmed deresi'nin Saraçlar çeşmesine yakın şehitlik namazgahı yolundaki mezar kitabesinde de Ali ağa olduğu görülüyor. Validesi Fatma hanım da 1112 H. - 1700 M. de vefat ederek zevci Ali ağa'nm yanına defnedil-miştir (İstanbul meşahirine aid mezar kitabeleri, Sadettin *Nüzhet Sene 1932).

[843] Büyük sefer dolayısiyle bu tarihte pâdişâh ve saray erkânı Edirne'de bulunuyorlardı.

[844] Mevkufatçılık, Osmanlı maliyesinde mühim bir kalem amirliği idi. Bunun dairesi memleket tahriri üzere kaza ve köylerin avarız hanesiyle nüzul ve menzil kayıtları ve mirî nıübayaatın müretteb mahallere şevki ve sefer vukuunda askere verilecek mirî tayinat kayıtları ve mirî mübayaatın nakil paraları ve zahirenin kayıtları ile masarif ve tevziatı burada kayıtlı idi. XVIII. asırda bu daireye rüsum kalemi ismi de verilmişti.

kethüdanın teşvikiyle ibrahim efendi yeni zabt edilen îstendil ve Çuha adalarının tahrirlerine de memur edilmiştir[845].

ibrahim efendi 1128-1716 Avusturya muharebesinde mevkufatçılık üzerinde kalmak üzere Niş defterdarlığına tâyin olunarak İstanbul'dan Belgrad'a. kadar olan zahirenin hazırlanması, köprülerin tamiri, ordu levazımının tedariki ve FıJin'den Niş'e nakli lâzım gelen top ve ce,phanenin şevki işi kendisine verildi. Ordunun Niş'e gelmesi üzerine serdar-ı ekremin maiyetiyle beraberce gidip Varadin muharebesinde bulundu; mağlûbiyeti müteakip vaziyeti padişaha arzetmek üzere bir arize ile ordu tarafından Edirne'ye gönderildi. III. Ahmed, îtimad ettiği İbrahim efendi'yi tekrar orduya göndermiyerek yanında alıkoyup evvelâ birinci ruznameci ve arkasından birinci mirahur yaparak birkaç gün sonra da sadaret kaymakamlığına tâyin eyledi (16 Şevval 1128 - 3 Ekim 1716). İbrahim paşa 6 Rebiulevvel 1129-18 Şubat 1717 de ^Şehid Ali paşa'dan kalan III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'la nikahlanarak damad oldu. Bu tarihte Fatma Sultan an dört ve İbrahim paşa ise takriben elli ile altmış yaşlan arasında idi. İbrahim paşa'nın tesiriyle bu sırada Avusturya ile müsa-leha yapılması takarrür eylediğin4en vezir-iâzam ve serdar-ı ekrem Tevkii Mehnied paşa'nın yerine 9 Cemaziyelâhır 1130-10 Mayıs 1718 de vezir-i âzam olarak Avusturya ile Pasarofça muahedesini imzaladı ve bu arada Venedik ile de sulh yapıldı. İbrahim paşa'nın on üç sene sürmüş olan sadareti zamanındaki İran muharebeleri Lâle ve Çırağan, Sadabad ve diğer mesirelerdeki eğlenceleri, helva sohbetleri, ilk matbaanın tesisi ve sanayi müesseseleri kurması gibi sair icraatı, Osmanlı vekayii kısmında görülmüş olduğundan burada tekrarlanmadı. 1143 Rebiulevvel -1730 Eylülde sabık İstanbul kadısı Zülâli Hasan efendi ile Ayasofya vâızı Ispirizâde'nin perde arkasından hazırladıkları Patrona Halil isyanında İbrahim paşa ve damatları Merzifonî Kara Mustafa paşa'nın torunu kaptanı derya Kaymak Mustafa paşa ile kethüda Mehmed paşa, pâdişâhın hemşiresi Hatice Sultan'ın teşvikiyle tahtını kurtardık i-'irvcıı III. Ahmed'in emriyle boğularak Alayköşkü tarafındaki duvardan cesetleri sarayın dışına âsilerin Önüne atılmıştır. Bir araba

[845] Raşid tarihi, c. 4, s. 130.

ile Sultanahmed meydanına nakli emrolunarak ihtilâlciler tarafından parça parça edilen İbrahim paşa'nın cesedinin bulabildiği kadar eczasını, sabık Haleb kadısı Şakir bey para mukabilinde gizlice toplattırarak geceleyin Şehzâdebaşı'ndaki sebili yanına defnettirmişti ve diğer parçalar da Süleymaniye'de Kirazlımescit sokağında Süleymaniye Darüşşifası önüne çıkarken Nevruz Kadın Mektebi yanında defterdar Şemseddin Çelebi türbesi karşısında damadı ile beraber kerimesinin konağının bahçesine defnedilmişlerdir. İbrahim Paşa vefatında yaşı yetmişe yaklaşmıştı. Bir kazadır geldi Vehbi yaz heman tarihini Kâbe-i kurb ola ibrahim paşa menzili tarih beyti Seyyid Vehbî'nindir[846]. Hasis olan damadı Mehmed paşa'nın katlinde 16 bin altıyüz onaltı kese nakdi çıkmıştır fEop. Ar. No 532) Damad İbrahim paşa sadaretinde başını batıya çeviren Osmanlı hükümeti, Avrupa'nın sanat ve kültüründen istifade etmek üzere kendisine küçük de olsa bir pencere açmağa muvaffak olmuştur. İbrahim paşa devlet işlerinde vukuflu, düşünceli, kiyaset sahibi, mutedil, kadirşinas, kabiliyetli insanları ileri çeken bir hükümet reisi idi. Padişahın en yüksek teveccühünü kazanmakla ve bütün işleri eline almakla şımarmamış, kendisine fenalık yapmış olanlardan bir kısmına yardım elini uzatarak onları utandırmıştır. Bir taraftan Çırağan ve helva sohbetleri, şuara meclisleri, musiki âlemleri ile zamanını geçirdiği, diğer taraftan ulemayı himaye ve ilmî eserleri tercüme ettirmek, kültür hareketlerini yaymak için matbaa tesis etmek, millî sanayii himaye etmek gibi hizmetleri de ihmal etmemiştir. Seleflerinden ne Sokullu Mehmed paşa ne de Köprülüzâde Fazıl Ahmed paşa ayarında siyaset ve askerî işlerde mühim rol oynamamıştı. Aynı zamanda selâbet ve metanette de onlar kadar değildi; fakat faal ve teşkilâtçı idi[847] İran'da seyahat etmiş olan Lehli misyoner Krusinski'nin îr an - Afgan muharebesine dair olan eserini, İbrahim Müteferrika Tarih-i Seyyah adiyle D a m a d 1 b rahim paşa için Türkçeye çevirmiş olup ilk matbaada basılmıştır. İbrahim paşa'mn yalımı Beşiktaş^ta Çırağan mevkiinde Mevlevihane'ye muttasıl olup[848] III. Ahmed, sık sık buraya

[846] Hndikat ül CevamVde birinci mısra : Bir kazadır geldi yaz tarihini Vehbi anın tarzındadır.

[847] O tarihte İstanbuVAaY\ İngiltere elçisi Montegü'ıün zevcesi, meşhur mektuplarından birinde İbrahim paşa'mn, fikir sahibi, âlim ve iyi bir şair değilse de memleketin güzide şairlerinden istifade etmekte kusur etmemiş olduğunu beyan etmektedir (Tarih-i Osmani, Encümeni mecmuası, sene 4, s. 1470).

[848] Avusturya elçisinin kabulü münasibetiyle "vezir-i âzam hazretleri kendüler, mukaddem

gelip eğlenirdi. Damad İbrahim paşa, zevcesi Fatma Sultan'la müşterek olarak IstanbuVda Şehzade camii yakınında dershane (Darülhadis) ile talebeye mahsus odalar, sebil, kütüphane ve çeşme gibi hayırlı tesisler vücuda getirmiştir[849]. Bu tesisler 14 Receb 1132 — 22 Mayıs 1720 de tamamlanarak merasimle küşad resmi yapılmıştır. Yine IstanbuV&A Yeni postahane arkasındaki Acımusluk sokağına çıkan yokuşun başında Damad İbrahim paşa'mn 1131 H. - 1719 M. tarihli Darülhadis, mektep ve sebili vardır. Ortaköy camiinin önündeki çeşme, Üsküdar'da Şemsipaşa semtinde Husrevağa camii önünde bulunan 1143 H. - 1730 M. tarihli çeşme ile yine Üsfcüdar'da Malatyalı camii kurbindeki 1141 H. -1128 M. tarihli çeşme, Çubuklu camii yakınındaki Mesire çeşmesi de İbrahim paşa tarafından yaptırılmıştır[850] Damad İbrahim paşa'nm yaptırmış olduğu tesislerden en mühimmij kendisinin doğmuş olduğu ve evvelce Muşkara adlı bir köy iken sonra imar ederek şehir haline koyduğu Nevşehir kasabasında olup tarihimizin dördüncü cildinin birinci kısmındaki dördüncü bölümde zikredildiği için burada tekrarlanmadı. İbrahim paşa'mn eski adiyle Muskam ve yeni adiyle Nevşehir olan buradaki tesislerinin yapılmasına 1130 Cemaziyelâhır 1718 Mayısta başlanmıştır[851] Damad İbrahim paşa'mn Ürgüp kasabasında da on kadar çeşmesi vardı[852]. İzmir'de deniz kenarında Mısır çarşısı adı verilen bir çarşı da İbrahim paşa'ya aitti [853]Damad İbrahim paşa'mn ilk refikasından olan oğlu Genç Mehmed paşa, 1136 H. - 1723 M. de III. Ahmed'in kerimesi Atike Sultan'la nişanlanarak vezir olmuş ve bir buçuk ay sonra da nikâhı yapılmıştır. Mehmed paşa babasının vakfına

---

Beşiktaş mevlevibanesine muttasıl yalısına teşrif buyurmuşlardı"... ve yine 1133 Receb iptidasında (1721 Nisan) Sultan Ahmcd, bahçesine göç edip "sadr-ı âzam hazretleri Beşiktaş ine vlevihane sine muttasıl yalısına davet etmeğin yeni baştardeye suvar olup teşrif buyurdular"... Nusretnâme ve Mühimme defteri 130, s. 134, diğer bîr Mühimme,kaydında da 1131 Receb 1719 Mayısta yapılmakta olan îbrahim paşa'mn yalısında kullanılmak üzere Marmara'dan mermer getirilmesi Marmara naibine gönderilen hükümde de'"Beşiktaş mevlevihanesi kurbindeki yalısına" kaydı vardır (Onikinci asrı hicride İstanbul Hayalı, A. Refik, s, 66).

[849] Mühimme 129, s. 292 ve Mühimme 130, sf 89 ve 261.

[850] 3 İstanbul çeşmeleri (ibrahim Tanışık).

[851] Berveçhi arpalık Kayseriye sancağına mutasarrıf olan (isim yeri açık) dâme ikbalühu ve Kayseriye mollasına ve Ürgüb kadısına hüküm ki :

Düstur-ı ekrem, müşir-i efham... vezir-i âzam maali himemim damad-ı muhteremim ibrahim paşa edamallahü taalâ iclâlehu Ürgüb kazasına tâbi Muşkara nam kariyede halisen IivechiIlah kendü mallariyle bir cami-i şerif -bina ve ihyasına niyyet ve azimet ve itmamı için.. . Elhac îbrahim mübaşir tayin olunmağla.. . evâsıt-ı Cemaziyelâhır 1130 {Mühimme 129, s. 1).

[852] Mühimme 130, s. 146, sene 1133

[853] Mühimme 133, s. 471, sene 1139 Receb iptidaları (1727 Şubat sonları) tarihli hüküm

mütevelli olmuş ve 1183 H.-1769 M.de vefat ederek pederininyamnadefnedilmiştir.III. Ahmed'in dam'adı olan bu genç Mehmed paşa'mn da İbrahim adında bir oğlu vardır[854]. Damad İbrahim paşa ahfadı son zamanlara kadar gelmiştir. Bunlardan H a y r i bey isminde bir zatın Güvahı dil isimli bir divanı ve Farsça kavaide dair hev hat-ül kavaid ve lügate dair Zeban ve adaba dair de yîdab-üs sülük ve -ül üdebâ isimlerinde eserleri vardır[855] Damad İbrahim paşa güzel yazı yazanlardandı, eski yazılarımızdan olan sülüs ve nesih yazısını evvelâ meşhur hattat Hafız Osman'dan ve onun vefatından sonra da ressam ve hattat Ömer efendi'den yazmıştır[856]. Ara sıra şiir de söylerdi. III. Ahmed'e minnettarlığını gösteren aşağıdaki kıta Damad İbrahim paşa'nındır : Nigâhı iltifatın mâyedarı izzü şan oldu Hitabı müstetâbın ruh bahşı cismii can oldu Aceb mi kılsan ihya makdemi lûtfunla hünkârını Kulun bir zerreyim zatın bana mihri cihan oldu. Tahriratında da kalemi güzel ve ifadesi dolgundu. Bağdad valisi meşhur Hasan Paşazade Ahmed paşa'ya gönderdiği tahrirat bizzat kendi kaleminden çıkmış olup bundaki mütaleası bir.hükümet başkanına yakışacak üslûpta olgundur, IstanbuVlu olup kavaf esnafından birisinin oğlu-Mehmed paşa ur. çocukluğunda saraya kiler odasına alınarak oradan hasodaya naklolunup kiler kethüdası olmuştu. III. Ahmed'in silâhdarı Boşnak Mehmed ağa 1135 H. 1723 M. de vezirlikle Anadolu valisi olunca bu, enderun nizamına aykırı olarak birdenbire silâhdarlığa getirildi. Silâhdar Mehmed ağa İ2 Şevval 1140 - 22 Mayıs 1728 de TII. Ahmed'in henüz dokuz yaşındaki kızına nişanlanarak aynı zamanda vezirlikle 1141 Muharrem-1727 Ağustosta kubbe altına oturdu ve Erzurum eyâleti kendisine arpalık verildi ve Damad İbrahim paşa'nın katli üzerine III. Ahmed'e son vezir-i âzam olçlu. Silâhdar Mehmed paşa, I. Mahmud'un cülusu üzerine sadarette ibka edildi ise de Patrona ve avenesinin edepsizlikleri devam eylediğinden, kapıcılar kethüdalığına tâyin edilen Kabakulak İbrahim ağa'nın tedbiriyle Patrona ile ileri gelen elebaşılar temizlenmiş ve

[854] Başbakanlık arşivi iki numaralı kaime defteri, s. 4. îbrahim paşa'mn torunu olan bu îbrahim bey, III. Mustafa zamanında enderunda bulunmuştu. Bir gün pâdişâh kendisine "senin ceddin kalleş bir herif idi, pederime mütemadiyen torba torba altınlar getirip takdim eder ve pederim dahi eniştenizin elini tekbil edin deyu bize emreylerdi" demiştir. Bu îbrahim bey, Çı-rağan'dst ceddinden kalan yalıda oturup evkafının fazlasiyle geçinirmiş. 1230 H.-1815 M. den sonra vefat etmiştir (Netayicül Vukuat, c. 3, sî 31).

[855] Sicill-i memuriti'i dahiliye [Başvekâlet arşivi, Birinci defter, s. 672).

[856] Tuh/et ül Hattatin (Müstakimzâde),

İbrahim ağa'ya hizmeti mukabelesi olarak vezirlikle Haleb valiliği verilmişti; fakat I. Mahmud Kabakulak İbrahim paşa'yi sadarete getirmek istediğinden Silâhdar Mehmed paşa tâyininden üç ay sonra Haleb valiligine tâyin olunarak ibrahim paşa vezir-i âzam olmuştur (13 Receb 1143 - 22 Ocak 1731) [857]Silâhdar Mehmed paşa, Haleb'ten sonra 1145 Şevval-1733 Martta Diyarbekir valiliğine naklolundu. Kendisine gönderilen fermanda Nâdirşah'm Musul ve Şehrizur (Kerkük) taraflarını tehdid eylemesi üzerine Diyarbekir'de muktedir bir vezirin bulunması lüzumuna mebni Biyarbekir'e tâyin olunduğu bildiriliyordu[858]. Mehmed paşa 1146 Rebiulâhır - 1733 Eylülde ikinci defa Haleb valisi oldu ise de[859] yine o sene Recebinde (Aralık) Sayda valiliğine ve 1148 Safer-1735 Temmuzda Bağdad'a tâyin olunmuştur [860]. iran'la yapılan muvakkat sulhu müteakip Iran seraskeri Hasan Paşazade Ahmed paşa tekrar Bağdad valisi tâyin edildiğinden, 1149 Safer-1736 Haziranda Anadolu valiliğine tâyin ohinmuş, yine o sene Cemaziyelevvel (Eylül) de üçüncü defa h valisi olmuştur[861]. silâhdar Mehmed paşa 1150 H. - 1737 M. de Haleb'de vefat etmiştir . Vakar sahibi, doğru bir zat idi. Hâdikat ül-Vüzera zeyli ve ondan naklen Enderunî Ata, ehliyetinden bahsetmektedirler. Subhi Tarihi sarayda yetişmiş olup birden bire sadarete gelmesi dolayısiyle memleket ahvaline vukufsuzluğundan bahsetmektedir.[862]

Ibrahim Pasa Karalulak

Şebin Karahisar'dan bîr köylünün oğludur. Istanbula gelmiş, bir iki kapı değiştirdikten sonra Köprülüzâde Fazıl Mustafa paşa'ya en-derun çuhadarı olmuş ve paşa9sının Islankamen muharebesinde şahadeti üzerine bazı valilerin hizmetine girmiş ve bu arada defterdar Damad

[857] Subhi tarihinin kaydına {röre sadr-i âzam silâhdar Mehmed paşa Haleli valilimi ile Bağdad valisi ve İran seraskeri Ahmed paşa'nm maiyyetine ta\ıı ettirdiği Kabakulak İbrahim paşa'mn bir an evvel hareket etmesi irin kendilini sıkıştırmakta olduğundan o da hareket etmek üzere Üsküdar"sL ircrmişli. Fakat İbrahim paşa'nm hizmetini takdir eden Sultan Mahnıud, ■ mu ireri rağırıp silâhdardan aldığı nıühri hümâyunu kendisine vererek vezir-i ;'ı/;ıın \;i|nm~ ı-abık sadr-i âzami da Haleb valiliğine tayin eylemiştir (Subhi, \;mılv 2u).

[858] Miihinımv defini 139, s. Tl-, 88, sene evâili Şevval 1145

[859] : MühİnıtnV III. -. il. rvâhiri Safor 1148.

[860] Mühirnnır defteri 142. s. ! 10 ve 136

[861] kaydcdiliyorsa da yanlıştır.

[862] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/310-317

Mehnıed paşa'nın, Sadr-ı âzam Çorlulu Ali paşa'dan ricası üzerine baş mukataacılığa tâyin olunmuştur. İbrahim ağa, Şehid Ali paşa sadaretinde ve 1128 H. -1716 M. de beylerbeyilik ile Bosna valiliğine tâyin edilmişti; fakat bir müddet sonra kendi arzusiyle beyblerbeyiliği üzerinden alınarak Bosna valisi olan efendizâdesi Numan paşa'ya kethüda olmuş ve onun vefatı üzerine Köprülüzâde Abdullah paşa'ya kethüdalık etmiştir. İbrahim ağa bundan sonra Mısır valisi olan esbak sadr-ı-âzam Tevkii M eh m e d paşa 'mn hükümetten ricası üzerine kethüdalıkla onun yanma verilmiş ve Mısır valilerine tagallüb eden Çerkeş Mehmed bey'le diğer serkeşlerin tediplerinde mühim hizmeti görülmüştür. Cidde valiliğine nakledilen Tevkii Mehmed paşa'nın Mekke'de vefat etmesi üzerine İbrahim ağa İstanbul'a gelmiş ve Patrona isyanı üzerine Mısır'daki icraatı dolayısiyle bu hareketi de bastırabileceği bazı "dostları tarafından Darüssaade ağası Beşir ağa'ya ve onun vasıtasiyle padişaha arzedilmiştir. Bu müracaatı kabul eden I. Mahmud, bazı tavsiyelerle işi üzerine almış olan İbrahim ağa'nın yapacağı işte ve alacağı tertibatta sarayla teması dikkati çekmemek için kendisini kapıcılar kethüdası tâyin eylemiştir (1143 Cemaziyelevvel - 1730 Kasım). Filhakika İbrahim ağa'nın aldığı tertibat üzerine âsilerin tedibine muvaffak olunmuş ve bu hizmetine mükâfat olarak İran seferi münasebetiyle Bağdad taraflarında serasker maiyetinde bulunmak üzere kendisine vezirlikle Haleb valiliği verilmiştir (17 Cemaziyelâhır 1143-28 Aralık 1730). İbrahim paşa, memuriyeti mahalline gitmek için Üsküdar tarafına geçmiş ise de, yirmi beş gün sonra yani 13 Re^ceb 1143 -22 Ocak 1731 de Silâhdar Mehmed paşa'nın yerine vezir-i-âzam olarak asayişin iyice temini kendisine bırakılmıştır. Kabakulak ibrahim paşa'nm sadarete geçmesinden az sonra Patrona avenesinden bir kısmı intikam almak üzere bir isyan hazırlıyarak 23 Ramazan ve 1 Nisanda Ağakapısı'nı basmak suretiyle faaliyete geçtilerse de, derhal sancağ-ı şerif çıkarılarak ayaklanma bastırılmıştır. Yine bunun sadareti esnasında ve evvelki isyandan beş ay sonra 29 Safer 1144-2 Eylül 1731 de Bayezid camii taraflarında da bir isyan teşebbüsü olmuşsa da o da bastırılmıştır.ibrahim paşa, sadareti esnasında kendilerine gücendiği ve husumet ettiği şahıslardan intikam almağa başlamış olduğundan bu hal aleyhine bir cereyan uyandırmıştı. Sadr-ı âzam, hasımları

hakkında sürgün işinde fazla ileri gitmişti; hattâ velinimeti defterdar Damad Mehnıed paşa'mn oğlu şıkkıevvel defterdarı İzzet Ali bey'i azl ve nefyettirdiği gibi Darüssaade ağası Hacı Beşir ağa'nın sadaret işlerine kadar olan müdahalesini çıŞkemiyerek bir fırsatını getirip onu da uzaklaştırmak istedi ve bunun müdahalesinden bahsederek pâdişâhın muvafakatini de aldı. Ağayı menfasına götürmek üzere Sarayburnu'unda bir de çekdiri hazırlandı.ibrahim paşa, Darüssaade ağası hakkında aldığı müsaadeyi mahrem ittihaz ettiği kayın pederi ve kethüdası Mehmed ağa'ya söyledi ve o da bir tezkire ile meseleyi derhal kızlar-ağasına bildirdi. Etekleri tutuşan Beşir ağa, Valide Sultanın ayaklarına kapanarak şefaatini rica etmesi ve onun da padişahtan ricası üzerine Beşir ağa sürgünden kurtularak sadr-ı âzamin, onun için hazırlattığı çekdiriye kendisi bindirilerek malları müsadere edilmeden Ağrıboz muhafızlığı ile derhal İstanbul'dan çıkarılıp yerine Rumeli valisi Topal Osman paşa sadr-ı âzam tâyin olunarak o gelinceye kadar yeniçeri ağası Şahin Mehmed paşa sadaret kaymakamlığına tâyin olunmuştur (7 Rebiulevvel 1144-9 Eylül 1731).Kabakulak İbrahim paşa, Ağrıboz muhafızlığından sonra 1144 Şevval-1732 NisanMa Bosna valiliğine tâyin edilmiş ise ile ahali, hakkında şikâyette bulunduğundan 1145 Safer - 1732 IVnıınuzMa vezirliği alınarak Giridde Resmo kasabasında ikamete ililmiştir ibrahim paşa on sene kadar bu kasabada oturmuş, aleyhtarlarının faaliyetleri ve şimdilik sebebi bilinmiyen bir bahane ile 1155 sonları ve 1743 iptidalarında katlolunarak başı İstanbul'a gönderilip Koca Mustafapaşa mezarlığına, defnedilmiştir.Hâdikat ül- Vüzera zeylfndeki tercüme-i halinde devlet ricalinden bir hayli değerli zatları telef ettikten başka padişahı tahkir ve İstanbul idaresini Cezair memleketi gibi ocaklık ve dayılık şeklinde idare etmek istediği beyan olunmaktadır. Tercüme-i halinin tetkikinden müdebbir olup kanaatini açıkça söylediği anlaşılmaktadır[863] Müstekimzâde, Tuhfet ül-

[863] Ağrıboz'a gönderilen Kabakulak İbrahim paşa orada ümera kaptanlardan Şamlızâde'ye azlinin sebebini şöyle anlatmaktadır:
"Hiyn-i cülusta Darüssaade ağası Beşİr ağa bizi bulup bizimle defi eşirra etmeğe bâis olduğu için sarayda istiklâl kesbettiğine kanaat etmeyip sahib mühür umuruna dahi istilâ eder oldukta padişahın rikâbma varıp efendim ben Mısır'da çok zaman eğlendim, siyah Araplardan bir akıllı görmedim ki şimdi vekâleti saltanatı âliyyeyi kızlarağasının aklı üzere idare ve onun iradesiyle hareket edeyim ve etmediğim surette bana münfail olacak, beni kazaya uğratacak. Ben dahi bu vesvese ile her işe hazm ve ihtiyat kaydında olacağım. Bu sebepten umun devlet alamayalik idare olunmayıp müşevveş olacak demesiyle ağanın azline padişah karar verip çekdiri hazırla ve seheri saraya gelip ağayı tebid eyle buyurmakla paşakapısma

Hattatin'&e sülüs ve nesih yazıda vesair maarifte kemal sahibi olduğunu beyan ediyor[864]. Garezkâr ve intikamcı olduğu görülmektedir. [865]

Osman Pasa (Topal)

Moro'da yerleşmiş bir Türk ailesindendir. Îstanbula gelince bazı hemşehrilerinin delâletleriyle sarayın koz bekçileri ocağına kaydedilmiş ve bir müddet hizmetten sonra pandolbaşı[866] olarak saray bahçelerinde hizmet etmiş ve buradan yirmi bir yaşında iken padişah tarafından verilen bir vazife ile Mısır'a gönderilmiş ise de gemi ile Saydamdan Dimyat*a gittiği sırada bir İspanyol korsan gemisine esir düşüp yaralı olarak Malta'ya. götürülmüştür. Osman, Malta limanı reisi Marsilya'yı Vensan Ar no'ya müracaat ile asaletinin îcabı olarak kendisini esaretten kurtarmasını rica etmiş ve o da korsanlara verdiği altı yüz duka mukabilinde Osman'ı esirlikten kurtarmış ve yaralan da tedavi edilen Osman serbest bırakılarak bir Fransız gemisiyle Dimyat*a ve oradan Kahire'ye gelmiştir. Osman, kendisini esirlikten kurtarmış olan Arno'ya bura-danNtedarik ettiği bin duka ile kıymetli kürk yolladığı gibi ayrıca beşyüz duka daha göndermek suretiyle minnettarlığını bildirmiştir[867] 1126 H.-1714 M.

---

gelip hafiyyeten çekdiri ihzar ettim ve bu sırra bir ferd mahrem kalmadı' ancak kayın pederim olup Çagalzâde kethüdası'olan Mehmed ağa'yı vezir 'kethüdası etmiştim, ben de beşaşet göricek, efendimin sürurı var biz de hissedar olsak diyerek dualar ettiğinde çünkü kayın pederim ve hasseten çırağım, ancak onun hüzün ve süruru benim-ledir zanniyle sırrı keşfeyledim. Meğer hain imiş. Benim sadrima gelmeği vesile addedip bu sırrı bir varakaya tahrir ve bir saatin zarfına yazıp imdmı olan Sarmısakçızâde'ile bâdelmağrıb ağaya göndermiş. Ağa dahi saatin vakitsiz gelmesinden iş var deyip zarfını açıp nazar ettikte esrara vakıf olıcak valide sultana firavan hediye ile varıp maddeyi beyan ve hüzn ve bükâ ile istirham ettikte valide merhamet edip gece pâdişâha varıp niyaz ettikte pâdişâh mahzur beyan etti. Lâkin valide bir mertebe iltizam edinmiş ki nihayetinde ey oğul sana valdelik hakkını helâl etmem deyicek pâdişâh, gerçi bizim üzerimize paşanın hakkı ve hukuku çok, lâkin hakkı valide cümleden çok deyip ağayı sadrında ibka etmiş. Lâkin vezir bu hususa münfail olur, infialini defe çare nedir? deyu valideden istifsar ettikte paşayı defiden özge çare olmaz demekle hazırlattığım çekdiri ile buraya iysal ettiler ve Sarmısakcızâde'yi hünkâr imamı ettiler; (Mür'i üt Tevarih; Kabakulak îbrahim paşa'mn azli kısmi).

[864] Tuhfet üt Hattatin, s. 51.

[865] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/318-320

[866] Pandol veya pandur kır bekçisi ve derbend muhafızı demektir

[867] Hammer (Fransızca tercümesi) c. 15, s. 409. Topal Osman paşa vezir olduktan sonra kendisine iyilik etmiş olan Arno'yu unutmamış 1729'da Rumeli valisi iken Niş'te bulunduğu sırada Arno ile oğlu kendisini burada ziyaret etmiştir. Vezir-i azanı olduktan, sonra da Fransa elçisi vasıtasiyle Arno ile oğlunu davet edip İstanbul'a getirtmiştir. Osman paşa'nın mufassal ter-cümei halini İngiliz seyyahı Hanvvay yazmış ve Hammer ondan nakletmiştir

de Mora'da Martalosbaşı bulunan[868] Osman ağa, vezir-i âzam Şehid Ali paşa'nın Mora seferi esnasında verilen emir üzerine beş bin yaya levehd yazmağa memur edildi ve bu kuvvetlerle Korent geçidine ve Korent şehrine karşı taarruza geçti ve üç dört yüz kişi ile, müslümanlıktan yüz çevirerek (tanassur ederek) Venediklilerin hizmetine girmiş olan Sinanoğlu'nun harekâtını takibe memur oldu ve beylerbeyilik ile 1127 H.-1715 M.de Tırhala mutasarrıflığına[869]ve 1129 Muharrem - 1716 Aralık1 ta Muhsinzâde Abdullah paşa'nin yerine vezirlikle Mora seraskerliğine tâyin olundu. Avusturya ve Venedik ile devam eden muharebede Kastel-Zer'den[870] înebahtı 'körfezine geçen Venedik firkateynlerini zabt ve kaptanlarını esir eylediğinden, hizmeti takdir olunup aynı zamanda Preveze ile Dubniçe taraflarının idaresi de kendisine bırakıldı [871] 27 Zilkade 1130 - 22 Ekim 1718 Osman paşa, înebahlı muhafızlığına naklolunarak yerine Mora seraskerliğine beylerbeyi Mustafa paşa getirildi ve daha sonra da Narda muhafızı olarak 1132 Rebiulâhır - 1720 Şubatta Bosna valiliğine tâyin olundu ve ondört ay sonra yani 1133 Receb - 1721 Mayısta Rumeli valisi Muhsinzâde Abdullah paşa'ya karşı 'teki yeni-çerilerin ayaklanmaları üzerine t memuriyetleri becayiş edilerek Rumeli valisi ve Niş muhafızı oldu[872] Osman paşa, uzun müddet burada kaldı ve hakkında şikâyet olduğundan 9 Muharrem 1140 - 24 Ağustos 1727 de Bosna valisi Muhsinzâde Abdullah paşa ile tekrar becayiş oldular[873]. Fakat aynı sene Cemaziyelâhır (1727 Ocak) da yapı-lan tebedülâtta Niğebolu sancağı ile Vidin muhafızlığına tâyin olundu [874]. Topal Osman paşa 1729 ile 1731 seneleri arasında tekrar Bosna ve Rumeli valiliklerinde bulundu ve 1143 Zilkade - 1731 Mayısta Bosna valisi bulunurken Rumeli'de eşkıya teftişine memur oldu ve bilhassa Arnavutluk'ta kaza kaza dolaşıp temizlik yapmağa memur edildi ve yine o sene Rumeli valisi oldu[875]. Topal Osjnan paşa gezdiği yerlerdeki asayişsizliği giderip temizlik yapa yapa Selanik taraflarına

[868] Martalosbaşı derbend ve zor geçitlerin ve asayişin muhafaza ve emniyetine memur edilen bir sınıf muhafızın âmiri demek olup bunun emri altında Hıristiyan tebaadan Martalos denilen muhafızlar vardı.
[869] Raşid, iki tuğla înebahtı muhafızı ve oradan Mora seraskeri olduğunu yazıyor (e. 4, s. 312).
[870] Kasteller, denizden tnebahtı körfezine girilecek mahalde sahilde karşılıklı iki kale idi.
[871] Mühimme defteri 126, s. 41, sene evâhiri Cemaziyelevvel 1129
[872] Nusretnâme
[873] Raşid zeyli, Çelebizâde, s. 488
[874] Raşid zeyliy Çelebizâde, s. 534.
[875] Mühimme defteri 138, s. 106, 122

geldiği sırada, yani 1144 Rebiulevvel - 1731 Eylül iptidalarında Darrüssaade ağası Reşir ağa'dan gizlice aldığı bir mektupla sadarete getirileceği müjdelenerek teftiş yoluyla istanbul'a doğru gelmesi bildirilmiş olduğundan, o yolda hareket etti ve Selanik'le Serez arasına geldiği sırada Birinci mirahor Kara Mehmed Paşazade Mustafa bey vasıtasiyle sadarete davet olunup İstanbul'a gelerek mühri hü-mâyunı aldı (19 Rebiulevvel 1144-21 Eylül 1731) Osman paşa sadarette takriben beş ay kadar kaldı; Ramazanın on beşinde Hirka-i Şerif ziyareti için diğer vezirler ve ulema ile saraya gidip ziyaretten sonra Hırka-i Şerif odasından çıkmış ve koluna girmiş olan silâhdar ağaya : "Oruçtan ve ihtiyarlıktan rahatsızım, şurada biraz oturayım" diyerek Revan köşkü'nün kapısı önünde oturmuştu. Bu sırada silâhdar padişahın huzuruna giderek vaziyeti anlatmış olduğundan tekrar Osman paşa'nın yanına geldiği zaman : " Şevketlû efendimiz sünnet odasına gideceklerinden buradan geçerler, rahatsız olursunuz" diye Osmanpaşa'yı Revan köskü'ne sokup pâdişâh, şeyh-ul islâm ile sünnet odasına geçtikten sonra silâhtar ağa vasıtasiyle Osman paşa'dan mührü hümâyun alınmış ve müsaderesiz olarak derhal Bostancı sandaliyle Kadiköyü'n.e gönderilmiştir.I. Mahmud, hasta ve ihtiyar olduğunu söyleyen Topal Osman paşa'nın yerine Tebriz seraskeri Hekimoğlu Ali paşa'yi münasip görüp o gelinceye kadar defterdar îzzet Ali p a ş a 'yi defterdarlığa ilâveten sadaret kaymakamlığına tâyin eylemiştir. Osman paşa, azli günü Trabzon valiliğine tâyin olunarak gitmiştir1. Mühimme defterVnde Osman paşa'nın sadaretten çekilmesi istifa şeklinde gösterilmiş olup[876] filhakika silâhdara, ihtiyarlığından ve halsizliğinden bahsetmesi paşanın sadaretten çekilmek istediği şeklinde tefsir edilmiştir, belki de böyledir. Hammer, Osman paşa'nın sadaretten ayrılmasına sebep olarak eski kethüdası çavuşbaşı Süleyman ağa'nın irtikâb ve irtişasının sebep olduğunu yazıyor [877] îran seferinin tekrar başlaması üzerine 1144 Zilhicce -1732 Haziranda Trabzon valiliğinden alınarak o sırada vefat etmiş olan Tiflis muhafızı Rüstem paş a'mn yerine tâyin olunmuştur[878]. 1145 Rebiulâhır -1732 Eylülde Erzurum valiliğine naklolunarak[879] bu vilâyet

[876] Mühimine 138, s. 223
[877] Hammer (Fransızca tercümesi), r. 15, s. 433
[878] Mühimme 138, s. 277.
[879] Mühimme 138, s. 291, 365.

üzerinde kalmak üzere Musul taraflarındaki îran cephesine serasker olmuş ve sonra seraskerliğe ilâveten Anadolu valiliği verilmiştir[880]. Osman paşa serasker tâyin edildiğine dair olan fermanı aldığı vakit hasta idi; fakat vaziyetin ciddiyetini kavrayıp hastalığına bakmıyarak süratle Musul tarafına hareket etmiş ve bu suretle tereddüd ve özür beyan etmiyerek süratle fermana imtisal etmesi padişahın memnuniyetini mûcib olmuştur[881] Osmanlı vekayiikısmında görüldüğü üzere, Topal Osman paşa, Nâdirşah'la yapmış olduğu 7 Safer 1146 - 20 Temmuz 1733 tarihindeki Duçom muharebesindeki galebesi üzerine Bağdad ve Doğu Anadolu istilâdan kurtarılmıştır.Osman paşa, bu muvaffakiyetinden sonra hastalığı sebebiyle seraskerlikten afvını istemiş ise de kendisine seraskerlik teklif edilen Bağdad valisi Ahmet paş a'mn kabul etmemesi üzerine bu vazife Osman paşa üzerinde bırakılmıştır.[882] Yine Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Osman paşa ile Nâdirşah arasında ikinci defa yapılan Kerkük muharebesinde hasta bulunan Osman paşa maktulen vefat ederek Osmanlı kuvvetleri bozulmuştur (1146 Cemaziyelâhır - 1733 Kasım). Kabri Kerkük'te imam Kasım camii kabristanmdaki türbesindedir. Topal Osman paşa, vakar sahibi, cesaretli, tedbirli ve değerli bir devlet adamı idi. [883]

Ali Pasa (Hekimoglu)

XVIII. asırda gelmiş olan valiler, sadr-ı âzamlar içinde gerek devlet idaresinde ve siyasette ve gerek valiliklerde ve muharebe

---

[880] Mühimme 138, s.- 291, 365.
[881] Mühimme 139, s. 120, 140, 143.
[882] Topal Osman paşa hakkında Adana valisi Ahmed paşa'ya gönderilmiş olan 1145 evâili Şevval (1733 Mart sonları) tarihlî fermandan:
"Sabıka Erzurum ve halan Anadolu valisi olup Musul canibi seraskeri olan veziri âzami sabık düstur-ı mükerrem vezirim Osman paşa'ya memuriyet ve seraskerliği emri şerifi mâh-ı Ramazan ül mübarekin onuncu günü .Erzurum'da vasıl oldukta ol tarafın şiddeti şitâsma ve kendüsünün illeti vücut ve mizacına nisbet ile beş, on gün tehiri azimette mazur iken zatında olan gayreti diniyye ve hamiyyeti Islâmiyeden nâşi fermanı hümâyununa sür'ati imtisal ile din ve devleti aliyyeme hizmet ve nusret için alelacele harekete mübaderet ve bilâ tevakkuf tuğların taşra çıkarıp şehr-i mezburun on dokuzuncu günü mükemmel ve müretteb ve müstavfa kapısı halkiyle ve zuamâ ve erbâb-ı timardan on b n kadar kuvvetle hareket ile hareketinin onikinci günü Diyarbekir'den mürur ve mahalli memura vusule say edib sürat ve şitab ile azimetini umun mühhimme ile ol taraftan gelenler sıhhati üzere haber verip...;; denildikten sonra Adana valisinin İskenderun iskelesine çıkarılan mühimmat ve levazımatı alarak, hâlâ Osman paşa'ya iltihak etmemesinden dolayı tehdid edilmektedir. .. (Mühimme defteri 139, s. 155).
[883] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/321325

meydanlarında muvaffakîyelleriyle tanınmış, şiirde ve ilim sahasında da bir mevki işgal etmiş olan Ali paşa, Hekimbaşı Nuh efendi'nin oğludur ve 1100 Şaban - 1689 da istanbul'da, doğmuş olup validesi Safiye hanım'dır. Hammer'in kaydettiği üzere babası Nuh efendi aslen Venedikli olup Padova üniversitesinde tahsil etmiş ve rivayete göre bir Türk hanımına âşık olması sebebiyle islâmiyeti kabul eylemiştir[884]. Nuh efendi, Rumeli' kazaskerliği payesiyle Hekimbaşı iken 25 Receb 1119 - 22 Ekim 1707 de vefat etmiş olup sekiz oğlu olmuştur; bunlardan ikincisi Ali paşa'dır. Ali paşa, III. Ahmed zamanında, genç yaşında silâhşor ve daha sonra dergâh-ı âli kapıcı Şaşılıklarından birine tâyin olunmuştur [885]. III. Ahmed, Hekimoğlu'nu süratle terfi ettirip kendisine damad yapmak istedi ise de onun hakkındaki teveccühü kıskanan Damad (Şehid) Ali paşa bir müddet taşralarda hizmet görüp yetişmesi muvafık olur mütaleasiyle Ali bey'i Zile voyvodalığı ile IstanbuVdan uzaklaştırtmıştır. Hekimoğlu, bundan sonra Damad ibrahim paşa sadaretinde Yeniilz Türkmen voyvodalığına tâyin olunarak üç sene burasını gayet güzel idare ettiğinden dolayı 1135 H. - 1722 M. de bu voyvodalığa ilâve olarak Rumeli beylerbeyi pâyesiyle Adana valisi olmuştur.Ali paşa 1135 Safer - 1722 Ekim'de Yeniil voyvodalığı üzerinde olmak ve îran seferine seçme askerle gitmek şartiyle Haîeb valiliğine tâyin olundu ve Tebriz'in zabtı hususunda gös-termiş olduğu fevkalâde yararlık üzerine 3 Safer 1138 - 11 Ekim 1725 te vezirlik verilip birkaç gün sonra Anadolu valisi oldu. Tebriz seraskeri olup Rakka (Urfa) eyâleti malikâne olarak kendisine tevcih edilen Köprülüzâde Abdullah paşa hastalığından dolayı seraskerlikten istifa ederek eyâlet merkezi olan t/ı/a'da oturmasına müsaade edilmesi üzerine onun maiyyetinde bulunarak Tebriz'in zaptında büyük hizmeti görülen Hekimoğlu Ali paşa Tebriz cephesi seraskerliğine tâyin olundu (1138 Zilkade - 1726 Temmuz sonları) [886] 1140 H. - 1727 M. de İran'la yapılmış olan muvakkat sulh \esnasında Ali paşa'mn kethüdası ile divan kâtibinin iltizamlarında olan mukataatta halka yapmış oldukları

[884] 'hımmer (Fransızca tercümesi), e. 15, s. 409, 469. Venedik elçisi Emmo-mm 25 Mayıs 1732 tarihli raporu.

[885] Hekimoğlu Ali paşa'mn 1127 H. - 1716 M. de Kapıcıbaşı bulunduğu i»ir hükümde görülüyor. Bu hüküm mucibince Kapıcıbaşı Ali bey, \hsır\ı sürülmüş olan sabık Darüssaade ağası Süleyman ağa'nın katliyle cariyelerinin üzerlerindeki mücevheratı almağa memur edilmişti; Ohikinci a sn hicritlv İstanbul Hayatı Ahmed Refik, s. 51).

[886] Raşid tarihi, c. 5, s.: 403 ve Mühimme defteri, numara 133.

mezalim dola-yısiyle kendisine ağır bir ferman ve hattı hümâyun (hattı hümâyunla müveşşih ferman), gönderildikten sonra da seraskerlikten azlolundu ve yerine vezirlikle Erdebil muhafızı Yusuf paşa getirilerek Hekimoğlu da Şehrizur valiliğine naklolundu[887] 1141 Safer - 1728 Eylülde Ali paşa Sivas valisi Abdur-rabman Pa§a ^e değiştirildi ve bu sırada Çarutale Lezkilerinin tedibleri hususundaki hizmetinden dolayı gönderilen bir fermanla taltif olundu [888] İran'la muharebenin tekrar başlaması üzerine Ali paşa 1142 Şevval- 1731 Nisanda Sivas "eyâletinden Diyarbekir'e nakl ve Bağdad valisi Ahmed paşa maiyetinde bulunmak üzere Hemedan muhafazasına memur olarak kendisine samur kürk gönderilmiştir[889] Bu sırada Tebriz tekrar İranlıların eline geçtiğinden, hükümet telâşa düşmüş, îstanbuVda vukua gelen isyan neticesinde I. Mahmud hükümdar olmuş, İran vaziyetinin ciddiyeti sebebiyle Hekimoğlu Ali paşa, evvelâ Diyarbekir ve arkasından Erzurum valiliği ileRüstem paşa 'nın yerine Revan seraskerliğine tâyin olunmuştur (1143 Cemaziyelevvel sonları - 1730 Aralık)[890] \ Hekimoğlu Ali paşa evvelâ altmış beş gün muhasaradan sonra Rumiye'yi aldıktan sonra Tebriz üzerine yürümüş ve muka-vemet edemeyen Tebriz'i külliyetli mühimmat ve toplariyle geri almağa muvaffak olmuş ve bu fetih dolayısiyle I. Mahmud'a Gazi unvanı verilmiştir (4 Cemaziyelâhır 1144-22 Kasım 1731)[891]

---

[887] 2 Maiyyetinin mezaliminden dolayı Abdürrezzak Han isyan ve Mogan hanı Sefer Kulu Han Moskov hududuna firar edip şahsevenlerin de âsi olmaları ve Tebriz halkının da günden güne azalması ebebiyle Hekimloğlu Ali paşa'ya gönderilen evâsıtı Şevval 1140 - 1727 Mayıs sonları tarihli fermanın baş tarafında pâdişâh tarafından, kendisini tehdidi havi şu hattı hümâyun vardı :
"Emiri şerifi unvanına fermanı hümâyunumdan ziyade yazılan mevad mucibince amel ve fimâbad etbaını zabt ve memleketi mamur ve âbâdan edip bir gün evvel nizamına bezli vücut edesin. Yine evvelki gibi hareket edersen senin için halâs yoktur" Mühimme 135, s. 46.
Bu ferman ve hattı hümâyundan on beş gün sonra seraskerlikten azledilan Ali paşa'nın yerine tayin olunan Yusuf paşa'ya gönderilen fermanda da: "Sabıka Tebriz muhafızı olan Abdullah paşa ve saniyen Ali paşa lâzime-î uhde-i ihtimamları olan umurda rehavetlerinden nâşi böyle fethi cejüid olan memleketin hüsni nizamına ihtimam etmeyip bazı etbalarına ihale ve itimat ve onlar dahi tamaı ham ile reayayı tazyik ve perişan ettiklerinden" bahsolunmaktadır ;Mühimme 135, s. 63, sene 1140 evâhiri Şevval) ve Çelebizâde, s. 566.

[888] Hâlâ Sivas valisi vezir Ali paşa'ya hüküm ki :
Bundan akdem bagy ve, isyanlar zahir olan Çarutale Lezkilerinin gûşmal-lerinde mesai-i cemilen zahir ve bedidiar olup ve elhaletü hazihi taife-i merkume îstiman etmeleriyle rehinleri alınıp aman verilmekle, senin, mansıbın olan Sîüas'a avd ve insirafına izin ve ruhsat verilmek üzere... Gence muhafızı Mustafa paşa arz ve ilâm etmekle vücuda gelen sâyi cemilen mebrur olup mansıbına avdetine izni hümâyunum erzanı kılınmıştır ;Mühimme 135, s. 39).

[889] Mühimme 136, s. 64, senfe evâili Şevval 1142.

[890] Hammer (Almanca tabı), c. 8

[891] 4 Bu münasîbetle Ali paşa'ya gönderilen fermanda şöyle denilmektedir: "avni inayeti rabbülizzet kale muhasarasına kemali metanet ve baş ve can ile bezli tâb ve takat ederek sunuh eden

Hekimoğlu Ali paşa, bu hizmetine karşılık olarak Topal Osman paşa'nın sadaretten çekilmesi üzerine sadr-ı âzam tâyin olunup yerine bir münasibini vekil bırakarak gelmesi için kendisine beyaz üzerine (resen) bir hattı hümâyun gönderilmiştir (15 Ramazan 1144-13 Mart 1732) [892] Ali paşa aynı sene Zilkadesinin onbeşinde (10-Mayıs 1732) istanbul'a, gelerek kendisine mühri hümâyun verilmiştir. Hekimoğlu, 1148 Safer -1735 Temmuza kadar üç buçuk sene sadarette kaldı; Ruslara karşı hasım olup Fransa ile işbirliği taraftarı idi; bu münasibetle siyasî işlerde Kont Bonneval denilen Fransa mültecisini yani Humbaracıbaşı Ahmed pas a'yı kullandı[893]. Yine bunun sadareti zamanında hum-baracı ocağı kuruldu[894]Hekimoğlu Ali paşa, Rusların vaziyetlerinden şüphelendiği için Iran ile sulh yapmak istiyordu; bu sırada Nâdirşah'a esir düşmüş olan ordu kadısı Abdülkerim efendi vasıtasiyle âdirşah tarafından, sadr-ı azama bir mektup gelmiş ve Iran hükümdarı bu mektubiyle sulh teklifinde bulunmuştu; Nâdirşah bu mektubunda Âl-i Osman ile karabetinden de bahsediyordu. Hekimoğlu Ali paşa bu mektuba yumuşak cevap vererek uyuşmak tarafına gitti; fakat mektup Nâdirşah'ın eline varmadan Iran seraskeri tâyin olunan Köprülüzâde Abdullah paşa'nın eline geçti; Abdullah paşa, bu şekle muvafakat etmiyerek mektubu geri gönderdi. Bunun üzerine pâdişâh Iran meselesini kendi huzuriyle görüşmek istediğinden sadr-ı âzam, şeyh-ul islâm, kazaskerler ve devlet ricalini saraya davet etti ve görüşme esnasında

---

gayret ve şecaat ve Tebriz dahi kabza-i teshire getürilmesinde zuhura gelen hizmeti mahmudül akıbiniz mak-bul-i hümâyun ve baisi inşirah tabı safa makrunum olmuştur. Cümleniz berhudar olasız' nan ve nemki pâdişahânem sizlere helâl ve yüzleriniz ak olsun, Fimâbâd dahi rızâyı hümâyunuma muvafık mesaii cemile izharına bezl-i kudret ve sarfı meknet eyliyesiz;; Mühimme 138, s. 172, sene evâili Receb 1114.

5 Ali paşa'nın Tebriz fethine dair Kerküklü Şair Abdürrezzak Nevres Efendi;nin ;Tebriziye-i Hekimoğlu Ali Paşa) isimli bir eseri olup bir nüshası Esat Efendi kitapları arasında (2252) numaiadadır.

[892] 1 Te&nVde Hekimoğlu Ali paşa'ya gö'nderilrniş olan 16 Ramazan 1144 tarihli hattı hümayun :

"Sen ki veziri âzamim ve vekili mutlakım Ali paşa'sın. seni selâmı şâhârem ile taltif eyledikten sonra Tebriz taraflarının ahvaline ve ol caniplerin umur ve hususuna vukufı tamim olup muktezâyı vakt ve hale göre münasib olan vech ne ise iktizası ve münasib gördüğün veçhile hareket eylemen reyine havale olunmağla maiyyetinde oian vüzeradan her kangisini münasib görür isen ol canibe serasker nasb ve tayin ve iktiza eden umur ve hususi gereği gibi tenbib. ve tavsiye ve bir gün evvel rikâbı hümâyunuma gelmeğe müsaraat eyliyesin... Allahü zülcelâl her halde tevfiki âliyyesini rehber-i tarik eyliye Amin bihürmeti nebiyyül emin. Duam seninle hiledir (Mühimme 138, s. 1).

[893] Hammer, c8

[894] 3 Subhi, varak 48b.

Hekimoğlu'ndan sadaret mührü alınarak Midilli'de ikamete memur edildi ve yerine de Bağdad valisi ismail paşa tâyin olundu (23 Sâfer 1148 -14 Temmuz 1735)[895] İran'la sulhe aleyhtar olup Hekimoğlu'nun azline sebep olan İran seraskeri Abdullah paşa bir iş beceremiyerek Arpa-çayı muharebesinde mağlûp oldu ve maktul düştü. Hekimoğlu Ali paşa, az sonra Kandiye kalesi muhafazası şar tiyle Girid valiliğine tâyin olunarak bir ecnebi gemisiyle acele gitmesi emrolundu [896], ve aynı sene yani 1148 Zilkade-1736 Nisanda Bosna valiliğine nakledildi [897] Ali paşa bu valiliği esnasında, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, üç sene arka arkaya, dört, beş yerden Bosna'ya, hücum eden büyük düşman kuvvetlerine karşı muvaffakiyetle mukabele ile mühim başarılar elde etti ve bu sayede Belgradhn da geri alınmasını temin eyledi [898].\ Mısır'daki kölemen beyleri oraya gönderilen valilere rahat veımiyerek istedikleri gibi idareyi ellerine aldıkları için hazineye ait Mısır'ın irsaliyesini göndermedikleri gibi valileri hapis ve tahkir ediyorlardı; Avusturya ve Rusya seferlerinin bitmesi üzerine Bosna valisi Hekimoğlu Ali paşa 1153 Rebiulevvel-1740 Haziranda Mısır valiliğine tâyin olundu. Hekimoğlu, burada Mısır'ı ikinci defa elde edercesine gayret göstererek bir sene içinde mütegallibeyi temizleyip Mısır'da tam mânasiyle Osmanlı hâkimiyetini tesis etti. Temadi eden İran, Bosna ve Mısır'daki başarıları I. Mahmud'un takdirini mûcib olduğundan, kendisinin sadaretine mukaddime olmak üzere Anadolu taraflarına gelmesi emrolunarak yerine damadı Yahya paşa Mısır valisi tayin edildi (1154 Rebiulâhır ~ 1741 Haziran). Anadolu tarafına geçtikten sonra 1154 Receb-1741 Eylülde iptida Adana valiliği ve aynı sene Ramazan (Kasım) da merkezi Kütahya olan Anadolu valiliği tevcih edilmiş [899] ve dört buçuk ay sonra da, yani 1155 Safer-1742

---

[895] Sadrı sabık Ali paşa'ya hüküm ki :
Sen ki veziri müşarünileyhsin' senin varup Midilli cezirесinde ikamet eylemen fermanım olmağın işbu emri şerifim vusulünde varup Cezire-i mer-kumede ikamet ve devamı ömrü devletim ediyesine müdavemet ve muvazabet üzere olman babında (evâhiri Safer 1148). Mühimme 140, s. 425

[896] Mühimme 141, s. 11.

[897] Mühimme 142, s. 79, sene 1148 Zilkadesi sonu.

[898] Hekimoğlu Ali pasa'nm J3osna;daki gazası ve Avusturyalılara galebesi hakkında o tarihte Bosna kadısı bulunan Müminzâde Ahmed Hasib efendi'nin manzum bir eseri vardır.

[899] Sabıka] Mısır valisi olup halen Anadolu eyâleti kendüye tevcih ve ihsanını olan sadrı esbak vezir Ali paşa'ya hüküm ki:
Sen ki veziri müşarünileyhsin zatıncfa merkuz olan cevdeti rüşt ve re-viyyet muktezasinca bu anedtk mahmulı . dûşı kifayetin kılman azâyimi umurda cilvegeri sâhâi zuhur olan meâsir-i hamiyyet ve mesaii cemilen malûm ve bade ezin dahi senden nice hidematı saîde ibrazı meczum olmaktan nâşi bundan akdem tarafına iş'ar ve işrab olunan meram ve melhuzuma binaen Kahirei Mısriyye^den tahrik ve ihracın

Nisanda pâdişâhın gizlice göndermiş olduğu bir hattı hümâyunla sadr-ı âzam olmak üzere acele istanbul'a. gelmesi bildirilerek Şehela Ahmed paşa'nın yerine ikinci defa vezir-i âzam olmuştur[900]. Bu ikinci sadareti bir buçuk seneye yakın olan Ali paşa'nm azli yine îran meselesinden ileri gelmiştir. Bu sırada Nâdirşah mühim bir kuvvetle gelerek Kerkük'ü zabt ve Dicle üzerine iki yerden köprü kurdurarak Musul, Diyar-bekir ve Rakka taraflarına geçmek istediği haber alınmış ve buna karşı tedbir ittihazı lâzım gelmesiyle, Hekimoğlu Ali paşa devlet ricaliyle görüşerek bizzat sefere çıkmağa ve münasip bir yerde kışlayarak ilkbaharda düşmanın vaziyetine göre hareket elemeğe karar vermiştir. Sadr-ı âzam, bu kararını Eyüp'te \ validesinin yalısında misafir bulunan I. Mahmud'a arz ile bizzat gitmeyince bu işin neticelenmiyeceğini söylemiştir. Vezir-i âzamin bu sözü üzerine pâdişâh, Nâdirşah'ın birkaç ay evvel o taraflara hücumu ihtimal dahilinde iken Diyarbekir seraskerine lâzım gelen yardımın yapılmayarak şimdi bizzat sadr-ı âzamin gitmek istemesinden dolayı kızmış ise de derhal hissiyatını açığa vurmıyarak Ali paşa'nın teklifine muvafakat «der görünüp bu hususta sarayda bir içtima yapılmasını irade etmiştir. 4 Şaban 1156 - 23 Eylül 1743-te sarayda padişah huzuriyle yapılan toplantıda henüz görüşmeye başlanmadan evvel Darüs-saade ağası vasıtasiyle Ali paşa'dan mühri hümâyun alınarak sadaret yeniçeri ağası Seyyid Hasan paşa'ya tevcih edildikten sonra İran meselesinin müzakeresine başlanmıştır. Sultan Mahmud bu müzakere esnasında : Ali paşa mühri hümâyunum ile tran tarafına gitmeği kendisine hasretmek için Diyarbekir seraskerine icab edeni yapmadığından dolayı bu fena netice hasıl olmuştur. Bunun için mühri hümâyunum kendisinden alınarak Hasan paşa kuluma âhsanı hümâyunum olup bir aya kadar sefer levazımatını tedarik ili|

hilâlinde... Tezelden Adana eyâleti zahiren uhdene taklid olunmuştu. Elhaletü hazihi İskenderun iskelesine huruç birle Adana semtine teveccüh ve azimetin haberi varid olup lâkin senin bu esnada bir mansıbı valaya nasb ve tahvilin muktazi olmağla tertip ve tanzim-i dairene vesilei suhulet olmak üzere... Anadolu eyâleti sana tevcih ve ihsanım olmağla bulunduğun mahalden mansıbın olan Kütahya canibine atfı licamı azimet eylemen için işbu emri şerifim ısdar olunmuştur. Evâsıt-ı Ramazan 1154 (Mühimme 148, s. 141).

[900] Sultan Mahmud, Hekimoğlu'nu tekrar sadrı âzam yapmayı kararlaştırarak iran'a serdar tayini sözleriyle sadrı âzami avutup, Ali paşa'yı evvelâ Anadlu'ya getirterek 1155 Safer - 1742 Nisan tarihli bir hatlı hümâyunla onu iran'a serdar tayin etmiş ve o tarafa göndermeden sadarete getirmiştir. Bk. Subhi tarihi, varak 211.

Üsküdar''a geçmesini ferman eyledim" demiştir[901] Hekimoğlu'ndan sadaret mührü alınır alınmaz saray balıkhanesinden bir gemi ile Midilli adasına gönderilip ikamete memur edilmiştir[902]. Ali paşa'nın bizzat sefere gitmek istemesi kendisi için büyük bir külfet olup o, vaziyeti düzeltmek için bu zahmete katlanmayı üzerine almış ise de, her nedense padişah bu hususta kuşkulanmış tır. AH paşa, Midilli'de iki ay kadar kalarak 1156 Şevval -1643 Kasımda Kandiye muhafızı ve Girid valiliğine tâyin olunmuş[903], ve esbak sadr-ı âzamlardan Yeğen Mehmed paşa'nın Aydın muhas s allığına nakli üzerine ikinci defa Bosna valiliğine gönderilmiştir (1157 Ramazan - 1744 Ekim)[904] 1158 H. - 1745.M. de Iran seraskeri esbak sadr-ı âzam Yeğen Mehmed paşa'nın Nâdirşah'la yaptığı Revan muharebesinde vefatı ve vukua gelen bozgunluk üzerine durum ciddiyet kesbet-tiğinden Bosna valisi Hekimoğlu Ali paşa hemen Haleb valiliğine tâyin olunarak acele Anadolu tarafına geçirilmiş [905] ve aynı sene de yani 1158 Zilhicce - 1746 Ocak'ta Anadolu valiliği ile üçüncü defa Kars cephesi seraskerliği verilmiştir. Kendisine gönderilmiş olan fermanda ilkbaharda Kars ve Diyarbekir cephelerinden îran üzerine taarruz yapılacağı, kendisinin ehliyeti sebebiyle seraskerliğin uhdesine verildiği bildirilmiştir [906] Ertesi sene İran'la sulh akdine mebni askerî harekâta lüzum kalmadığından Yeğen Mehmed paşa'nın serdarlıktaki muvaffakiyet sizliğine sebeb olan leventlerin tedibleri Hekimoğlu'na havale olunup, bu hususta Ali paşa epey temizlik yaparak bir daha baş kaldırmalarını Önlemek suretiyle ocaklarına incir dikmiştir. Ali paşa bundan sonra ehemmiyetine binaen 14 Zilkade 1159 - 28 Kasım 1746 da üçüncü defa Bosna valisi olmuş ve kendisini taltif için Hersek sancağı da vilâyetine ilhak edilmiştir[907], Ali paşa bu tâyini hoş karşılamayarak

---

[901] Subhi tarihi, varak 232.

[902] Sabıka veziri âzam olan vezirim Ali paşa'ya hüküm ki :
Sen ki veziri müşarünileyhsin Midilli cezıresine varup anda meks ve İkamet eylemen babında fermanı hümâyunum sâdır olmağın mübaşir tayin olunan (ismi yeri açık) ile kalkıp Cezire-i mezbureye varıp anda ikamet... eylemen babında. Evâili Şaban 1156 (Mühimme 150, s. ,120).

[903] 3 Mühimme 150, s. 186.

[904] Mühimim, 150, s. 415-416.

[905] Mühimme defteri 151, s. 353, sene evâili Şevval 1155

[906] Seraskerliğe tayin fermanının baş tarafına pâdişâh tarafından yazılmış olan hattı hümâyunda: "sen ki seraskeri zafer rehber nasb eylediğim sadrı sabık Ali paşa'sm, senden her veçhile reviyyet ve dirayet ve umut-ı askeriyede hüsni kifayet zuhuri melhuzı tab-j pâdişahanem olduğuna binean bu emri külliye seni tahsis ve tayin eyledim..." denilmektedir (Mühimme 152r s. 82, sene evâsıt-ı Zilhicce 1158).

[907] Mühimme 152, s, 331, sene 14 Zilkade 1159.

Anadolu eyâletinde kalmasını rica etmiş ise de sadr-ı âzam Tiryaki Mehmed paşa, Alipaşa'nın ikinci sadaretine Anadolu valiliğinden gelmiş olduğunu düşünerek onu uzağa »atmak istediğinden arzusuna müsaade olunmamış ve Bosna'nın ehemmiyetine mebni hemen o tarafa gitmesi bahsmda hattı hümâyun yazıp tehdidi havi bir fermanla kat'i olarak emr olunmuştur [908] Ozi valilerinin mutlak surette Ozi kalesinde oturmaları icab edip Ali paşa ise Babadağı'nda ve Silistre'de oturduğundan dolayı 1163 H. - 1750 M. de Vidin muhafızlığına naklolunarak Niğebolu ve îlbasan sancakları dirlik olarak verilmiştir[909] Hekimoğlu Ali paşa 1164 Cemaziyelevvel - 1751 Nisanda Zaralı Mehmed paşa'nın yerine asayişi bozuk olan Trabzon eyâletine naklolundu[910]. Ali paşa'nın karadan ve denizden gidip gitmemesi hakkında hükümetle arasında epey muhabere cereyen etti. Divanı hümâyun, maiyyeti kalabalık bir vezirin kara yoluyla yani Marmara'dan Anadolu tarafına geçerek gitmesinin muvafık olmadığını ve bu kalabalık maiyyetin uğrayacakları yerlerde ahaliye eziyet edip mallarını ucuz fiyatla alacaklarını düşünerek valinin Varna yoluyla gemilerle gitmesini emretmiş ise de Ali paşa kalabalık olan maiyyeti ile ağırlığının çokluğu ve daha w bazı mazeretler ve mütalealar serdiyle karadan gitmek üzere ^Gelibolu'ya inerek keyfiyeti hükümete bildirmiştir. Ali paşa'nın ferman hilâfına bu yolda hareketi istigrabı mûcib olup kendisinin mutlak surette deniz yoluyla hareketi emredildiğinden, bunun haricinde hareket etmesinin hakkında iyi olmıyacağı bildirilmesi[911] ve aynı zamanda zaten itiraz etmiş olduğu kalabalık maiyyetine ve ağırlığına kifayet edecek üç büyük gemi tahsis edilmesi üzerine[912] b*u suretle Trabzon'a hareket etmiştir. Ayan ve derebeylerinin tagallübleri ve valilere ehemmiyet vermemeleri ve birbirleriyle mücadeleleri yüzünden epey zamandan beri asayişi bozuk olan

[908] 4 Fermanın üzerindeki hattı hümâyunda şöyle deniliyoı: "Sen vüze-tayi İSâlRUÜIS feçnamlarından olup emri şerifime sureti imtisal cümleden ziyade sana lâzım ve lâbud olmağla bundan sonra dahi kemafilevvel rızâyı hümâyunum tahsiline dikkat ederek işbu hükmi hümâyunum mucibince memur olduğun Bosna'ya, varmağa müsaraat ve hilafından mücanebet eyliyesin*' denilmektedir (Mühimme defteri 152, s. 334),

[909] Mühimme 154, s. 241.
[910] Mühimme defteri 155, s. 30, sene 1164 Cemaziyelevvel
[911] Mühimme defteri 155, s. 102, sene 1164 Şevval iptidaları
[912] Mühimme defteri 155, s. 136, sene 1164 Zilhicce sonları.

Trabzon ve mülhakatı, Hekimoğlu'-nun kuvvetli eli altında bir senede düzeldi; mütegailibeden halka musallat olanlara göz açtırmiyarak temizlik yaptı; ele geçenleri aman vermeden tepeledi; ancak bir kolayını bulup kaçabilenler canlarını kurtardılar. Ali paşa, bundan sonra Nefs-i Trabzon kazasiyle nahiye ve diğer kazalar halkını birbirlerine kefil yaparak nezre bağladı ve keyfiyeti İstanbul*a. bildirdi; kendisine gönderilen 1165 Şevval ortaları (1752 Ağustos sonları) tarihli fermanda : "— Zuhura gelen say ve ihtimamın nezdi hümâyunu mülü-kânemde makbul ve muteber olmaktan naşi herhalde mazharı duayı pâdişahanem olmuşsundur" denilerek hizmetinin takdir edilmiş olduğu kendisine yazılmıştır [913]. Ali paşa, Trabzon'u iyice yoluna koyduktan sonra III. Osman'ın cülusunu müteakip 1168 Rebiulâhır iptidaları ve 1155 Martta dördüncü defa olarak Anadolu valiliğine tâyin olundu. Bu tâyin kendisinin sadarete getirilmesinin mukaddimesi idi[914]. Nitekim otuz beş gün sonra da üçüncü defa olarak Bahir Mustafa paşa'nm yerine vezir-i âzam oldu. Hekimoğlu'nun bu defaki sadareti üç buçuk ay kadar sürdü. Asabi ve muvazenesiz olan yeni hükümdarın maiyyetin-den bazıları sadaret umuruna müdahale ediyorlardı, bu hal daha ^evvelki sadaretlerinde istiklâl üzere iş görmeğe alışmış olan Ali paşa'nm füturunu mucib olmuş ve bu hususta bazı sözler söylemesi bir kısım pâdişâh adamları tarafından —ki bunların ba-şmda Silâhdar Bıyıklı Ali ağa vardı— III. Osman'a mübalâğalı surette söylenmesi üzerine 1168 Şaban - 1755 Mayısta sadaretten azlolunup öldürülmek üzere KızkulesVne gönderilmiştir. Azlinin hakikî sebebi ise, III. Osman'ın öldürmek iste-diği veliahd Şehzade Mehmed'in» bertaraf edilmesi teklifini redetmesi idi. Ali paşa, Darüssaade ağasının odasından alınarak sandalla götürülürken padişahın kasırdan baktığını görüp yerle beraber temenna ile veda eylediğini görünce : "— Ne garib , adamdır, böyle vakitte bîperva istifini bozmayıp cesurane tekâpu eyler, ne korkmaz gayyur adamdır" demesi üzerine huzurunda bulunan

[913] Mühimme defteri 155, s. 305, sene 1165 Şevval ortaları.

[914] Senki veziri müşarünileyhsin' sen vüzerâyı izamımın akdem ve ercümendi ve vükelâyı fihamımın âkal ve erşedi olup zabt ve rabtı memleket ve tanzimi umun biladda ve bu defa şürur ve mekâyidi eşkiyaya say ve dikkatin ve himmetin mesmû ve malûm ve bade ezin dahi senden rızâyı hümâyunı mülükâneme muvafık nice nice hidematı saide memul ve meczum olup... avatıfı seniyyei husrevânemden... eyâlet Anadolu sana müceddeden tevcih ve ihsanım olup. .. evâiili Rebiulâhır 1168 (Mjihimme 156, s. 301).

musahibi :"— Paşa kulunuz eski vezirdir; deebı vüzerayı ve kaidei mülûki bilir" cevabiyle mukabele etmiştir[915]. Ali paşa, KızkulesVne gönderildiği sırada pâdişâhın validesinin rica ve müdahalesi üzerine öldürülmiyerek Kalebend olmak üzere Kıbrıs'ta Magosa kalesine gönderilmiştir [916]. Ali paşa 1169 Muharrem —1755 Ekim tarihine kadar dört buçuk ay Magosa'da kalebend kalıp sonra menfası Rodos'a. tahvil edilerek adada oturmasına müsaade olunmuştur. III. Osman, Hekimoğlu'nun sadaretten azli ve nekbetinin Bıyıklı Ali ağa'nm tertip ettiği iftira neticesinde yapıldığım öğrenerek vezir-i âzam yaptığı sabık silâhdarın katlini müteakib Hekim-oğlu Ali paşa 1170 Safer iptidalarında (1757 Kasım) üçüncü defa Mısır valiliğine tâyin edilmiştir[917]. Ali paşa, Abdülcelilzâde Hüseyin paşa'nm Adana'ya. nakli üzerine 3 Safer 1171 — 17 Ekim 1757 de beşinci defa Anadolu valisi oldu ve aynı zamanda Aydın sancağı da kendisine verilerek o tarafların asayişinin temini emredildii.

Ali paşa, eyâlet merkezi olan. Kütahya'ya geldikten az sonra yani 9 Zilhicce 1171 —13 Ağustos 1758 de mesane hastalığından yetmiş bir yaşında vefat etmiştir.[918] Merhumun cesedi Kütahya'da Saray camii yanına defnedilip yirmi altı gün sonra vasiyyeti üzerine oradan çıkarılarak. İstanbul'da namına mansup camii yanındaki türbesine defnedilmiştir. Tercümei halinin baş tarafında söylendiği gibi askerî, idarî ve siyasî sahalarda muvaffak olmuş bir Osmanlı veziri idi; Hammer, Hekimoğlu'nun, ikinci sadaretinde birincisinden daha ciddî, durgun görünmekle beraber asıl vaktini Avrupalılarla siyasî temaslara çevirmeği ihmal etmemişti, diyor[919]. Ali paşa'nın sadareti baştan sona kadar muvaffakiyetle geçmiştir. Muharebelerde düşmanı tuzağa düşürecek harb hiyle-lerini çok iyi bilir, düşmanın çokluğundan telaş etmez ve soğuk kanlılıkla tertibatını alırdı. Kalabalık bir maiyyete malik olmakla beraber, bunların halka en küçük bir haksızlık yapmasına müsaade ve müsamaha etmezdi; gezdiği vilâyetlerdeki

---

[915] 1 Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 16, s. 201. Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere azlinin sebebi bazı rivayetlere göre III. Osman'ın öldürmek istediği bazı şehzadelerin katline muvafakat etmemesi idi.

[916] Mühimine 157, s. 79, sene evâsıtı Şaban 1168

[917] Mühimme 159, s. 322, sene 1171 Safer iptidaları.

[918] r' Tladikat ül Vüzcra zeyli'ndc maiyyeti adamları tarafından zehirlendiği yazılmakta ise de oğlu İsmail Ziyaeddin bey tarafından kaleme alınan «UliH E^ j tJUM »HL. Matali ül Âliyye fi Gurre il Galiye isimli pederinin ter-riimci halinde mrsanc illetinden vefat ettiği yazılıdır

[919] Hammer (Almanca tabı), c. 8, s. 39

idaresinden ve âdilâne hareketinden halk memnundu. Hükümetin inzibat ve asayişi temin edemediği en karışık yerlerde bile muvaffak olmuştur; bilhassa Mısır'da, Trabzon'daki icraatı ve leventlere karşı ciddî harekâtı fevkalâde dahilî başarılarındandır. Uyanık lakirli, zahiri ve batını mâmur olup icraatında şedid idi. Memuriyet hayatında irtikâp ve irtişa ile katiyyen lekelenmemiştir. Şeyh-ul vüzera olduğundan, bütün vezirler kendisine hürmet gösterirlerdi. Son defa Anadolu valisi bulunurken valilerin eyâlet merkezi Kütahya olduğu halde vezir-i âzam bulunan Koca Ragıb paşa kendisinin himayesinde yetişmiş olduğu için He-kimoğlu'nun bir müddet İsmir'de oturmasına müsamaha etmişti. Tiryaki Mehmed paşa'nın sadareti esnasında Hekim-oğlu Ali paşa epey tehlike atlatmış ve kendisini seven Sultan Mahmud'un îkazı üzerine katilden kurtulmuştur[920].Fevkalâde cömertti; vezir-i âzamlıktan her defa azlinde ancak birkaç yüz kese gibi az bir parası zuhur ederdi; ehli tarik ve ulema sınıfından olanlara fazla ihsanda bulunurdu. Hattâ bazı seyisler, arabacılar, arablar başlarına ulema kavuğu giyip geldikleri zaman hallerince ikram görürler, halk ve maiyyeti bu hale taaccüb ederdi; hattâ ahbabından biri bu halinden istifsar edip niçin fark etmezsiniz dediği zaman : "•— Fark ederim ama fark etmem, ben cümlesine hüsni zan ederim, belki aradığım içinde bulunur" dermiş [921] Hekimoğlu Ali paşa haricî siyasette Fransa taraftarı olup aynı zamanda ıslahatçı idi.r Kendisinin bazı naz ve istiğnalarına karşı I. Mahmud müsamahalı davranarak isteklerini yapmış ve ona karşı kadirşinaslık göstermiştir. Devlet hizmetindeki müstaid ve liyakatlilerin elinden tutup yetiştirirdi; her üç defaki sadaretinde müstaidlerden birisini vezirliğe terfi ettirdiği görülüyor [922] Hekimoğlu Ali paşa'nm Aksaray^&an Silivrikapi'ja giderken Altımermer'de Cerrahpaşa camii teşkilâtını andıran güzel bir camii, sebil, kütüphane ve çeşmeleri ile türbesi ve Kabataş'ta da iskele karşısında merdivenli yeşil şeddin üstünde bir çeşmesi vardır. Bu çeşme kitabesinin her mısraı bir tarih olup Seyyid Vehbi'nindir. Bu Kabataş çeşmesi, XVIII. asrın güzel sanat eserlerindendir. Bu tesisleri birinci sadareti esnasında yaptırmıştır. Bunlardan başka 1168 H. -

[920] Metali-i âliye fi gurrel il galiye hulâsası. ' t
[921] Takvim üt-tevarih zeyli (Şamdanizâde), 1172 senesine ait kısımda.
[922] Subhi, varak 212.

1754 M. tarihli bir çeşmesi de ^£enberlitaşrta Atikalipaşa camifnin avlu duvarındadır [923] Üsküdar'da Bândırmah tekkesVni Ali paşa yaptırarak oraya camii vakfından vazife tâyin etmiştir[924]. Kütüphanesinin kitapları şimdi Millet kütüphane sindedir : Hekimoğlu'nun "Âli" mahlâsiyle manzumeleri olup aşağıdaki manzumesi kendi halini tasvir eder [925] Bize lütfetti Huda şöyle ki gelmez kaale Şükri mümkin mi ola bu keremin her hale Ol kadar verdi gına bana Cenâb-ı Mevlâ İtibar eylemezim cevhere cem-i mâle Sûdı yok hırs u tama eylemenin dünyada Vermeyince sana bari ne edersin nâle Bire rabt eyle süveydây-ı derunın zinhar Mürg-i dil zabt ola tâ konmaya daldan dâle Uyma vesvâsa hele hâtırayı def eyle Sana denk eylemesün uğrama Ali âle Hekimoğlu'nun birinci sadareti zamanında Hollanda sefareti tercümanı Petros Baromian isminde bir zat Kâtib Çelebi'nin dhannüma1'sının Müteferrika tarafından neşredilmiş olmasından cesaret alarak 1146 H. - 1733 M. senesinde Jacques Robbs'un coğrafyaya dair Lamethode pour apprendre facilement la geographie adlı eserini Hekimöğlu Ali paşa namına Türk-çeye çevirerek Risale-i coğrafya veyahut Cihannüma ismine nazire olarak Fen nümây-ı câm-ı cem âyin ez fenn-i coğrafya adını vermiştir[926]. Yine Ali paşa namına Tabib Bursalı Ali efendi'nin Kınakına'nın hassalarından bahseden Tuhfe-i âliyye ve Papa-ogalu ismindeki nebatın hassasından bahseden eserleri vardır. Hekimoğlu'nun Iran seraskerliği ve Tebriz'i ikinci defa alması dolayısiyle maiyyetindeki kâtiplerinden şair ve münşi Abdür-rezzak Ne vr es'in Tebriziye isimli eseri Esat efendi kütüphane-smde 2252 numaradadır.[927]

Ismail Paşa

Gürcü olup yeniçeri ocağından yetişmiştir. Patrona isyanında âsilere iltihak etmemiş ve vakadan sonra seksoncu (Samsuncubaşı) ve daha sonra kul kethüdası ve, yeniçeri ağası Şahin Mehmed ağa, vezirlikle sadaret kaymakamı olunca, İsmail ağa da yeniçeri ağalığına tâyin

[923] Hadikat ül-cevami, c. 1, s. 81 ve İstanbul çeşmeleri, c. 2, s. 85 ve Sicilli Osmani.
[924] ül-cevami, c. 2, s. 210.
[925] Fatin tezkiresi.
[926] Osmanlı Türklerinde ilim (Dr. Adnan Adıyar), s. 153.
[927] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/325-339

olunmuştur (1144 Rebiulevvel -,173i Eylül). İsmail ağa, Hekimöğlu Ali paşa'nm birinci sadaretinde vezirlikle Ağa paşa olmuş ise de, buna kani olmadığından sadr-ı âzam olmak isteyerek tahrikâta başladığından dolayı Rumeli valiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır (3 Saf er 1145 - 26 Temmuz 1732). İsmail paşa daha sonra Trabzon valiliği ile İran seraskeri Köprülüzâde Abdullah paşa'mn maiyyetine memur edilmiş ve 1146 Zilhicce -1734 Mayısta .Erzurum'dan Diyarbekir valiliğine naklolunarak Bağdad valisi Ahmed paşa'nm valilikten afvını musırren istemesi üzerine 1147 Muharrem sonlarında (1734 Haziran) da Bağdad valisi olmuştur [928] Hekimoğlu Ali paşa birinci sadaretinden azlolunduğu zaman, padişah üzerinde nüfuzu olan Darüssaade ağası Hacı Beşir ağa'nın tavsiyesi ile ismail paşa 1148 Safer -1735 Temmuzda sadarete davet olunmuştur. Yeniçeri ağalığı zamanında. şedid icraatı ile meşhur olan İsmail paşa, sadarete geldiği günden itibaren rüşvet kapısını açarak epey vurmuş ve hattâ gözü kararark kendisini himaye ile ileri çekenleri de istiskal eylemiş ve işine müdahale edenlerden kurtulmak için fitne çıkaracağı —doğru veya yalan— işae edilmesi üzerine sadarete tayininden beş buçuk ay sonra, yani 9 Şaban 1148-25 Aralık 1735 te azlolunarak evvelâ Sakız'a gönderilip[929] sonra Rodos'ta ikamete memur edilmiştir[930]

1150 Cemaziyelevvel sonlarında (1737 Eylül) Ibşir Hüseyin paşa'nın yerine Hanya muhafızlığına gönderilen ismail Vpaşa[931] 1151 Receb - 1738 Ekimde orada vefat etmiştir. J$ağdad''dan İstanbul*a. geldikten sonra bilfiil sadareti üç ay kadardır. Hâdikat-ül Vüzera zeylVnde kan dökücü, merhametsiz, mürtekib ve zâlim, yaşı yetmişe gelmîş koca bir zalim ve kara cahil olduğu kaydedilmektedir. Vefatı haber alınınca bütün emval ve eşyasının müsaderesi emrolunmuştur. Metrukâtı arasında mühre pek ziyade merakı olan I. Mahmud'un malûmu olan

[928] Mühimme 141, s. 32, 33.

[929] Vezir-i âzam sabık İsmail paşa'ya hüküm ki :
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin senin Sakız'a varıp ikametin fermanım olmağın imdi mübaşir tâyin olunan dergâh-i muallâni kapıcı basılarından.. ' ile niaan Sakız'a varup anda ikamet ve sen ki kapıcıbaşı mumaileyhsin vezir-i müşarünileyhin Sakız'a vardığım müş'ir sened ahziyle dersaadetime avdet eylemen babında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur... Evâsıtı Şaban 1148 (Mühimme 142, s. 36).

[930] Mühimme 142, s. 65, sene 1148, Şevval tarihli hüküm

[931] Mühimme defteri 143, s. 169, sene 1150 Cemaziyelevvel sonları ve rikâbı mühimmesi 144, s. 196

bir yakut mühür de vardı[932]. Tepebaşı'nda Kamer Hatun camii yakınında 1145 H. - 1732 M. tarihli bir çeşmesi vardı; fakat yolun genişletilmesi sırasında çeşme kaldırılmıştır. [933]

Seyyid Mehmet Paşa (Silahdar)

Edirne yakınında birinci dünya harbi esnasında Bulgarlara bırakılmış olan Dimetoka?hdır[934] (Süâhdar) II. Mustafa zamanında enderuna alınmış ve orada yetişerek 1146 H. - 1733 M. de silâhdar olmuştur. Silâhdar olmadan evvel padişah tarafından memur olduğu hizmetlerdeki başarıları dolayısiyle padişahın teveccühünü kazanmıştı. İsmail paşa'nın sadaretten azli üzerine 9 Şaban 1148-25 Aralık 1735 te evvelâ vezirlikle sadaret kaymakamı ve on altı gün sonra bilfiil vezir-i âzam olmuştur. Silâhdar Mehmed paşa'nm sadareti Rusya ve Avusturya ile olan 1148 H. - 1736 M. seferine tesadüf etmişti. Kendisi valiliklerde ve memleket işlerinde bulunup tecrübe sahibi olmadığından, bütün idareyi Hekimoğlu Ali ve İsmail paşaların sadaretleri zamanlarından beri sadr-ı âzam kethüdası bulunan ve kfoadisine de kethüdahk eden Osman Halisa efendi'nin eline bırakmıştı.

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Avusturya elçisinin tavassutiyle muharebenin önlenileceğine aldanmış olan kethüdanın ihmaliyle hazırlıksız olarak harbe girilip, Avusturya'nın da Rusya ile beraber hareket etmesi üzerine, vaziyet ciddi-leşip endişe verecek bir şekil arz ettiğinden, Osman Halisa efendi idam ve S ey y id Mehmed paşa da azledilmiştir (1150 Rebiulâhır -17$7 Ağustos). Sadr-ı azamın idam edilmemesi, pâdişâhın sadr-ı azama Osman Halisa efendi'nin sözlerine ehemmiyet vermesini tavsiye etmesinden ve onun da aynı suretle hareket eylemesinden dolayıdır. Silâhdar Meh'med paşa, azlinden sonra arpalık olarak verilen Ağrıboz muhafızlığına tâyin olunmuş[935] ve 1154 Zilkade (İT 12 Şubat) da Girid valisi sabık vezir-i

[932] Mühimme defteri 145, s. 247, sene evaili Şaban 1151.
[933] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/339-340
[934] Balkan harbîni müteakip Edirne ile beraber geri alınan Dimetokat Birinci dünya karbi esnasında Bulgarları da Alman, Avusturya ve Türkiye ile beraber harbe sokmak için Almanların ısrariyle bu devlete peşkeş çekilmişti.
[935] Sabıka vezir-i âzam olup Ağrıboz kalesi muhafazası şartiyle Ağrıboz sancağı kenduye ihsan olunan vezir Mehmed paşa'ya hüküm ki:

âzam Yeğen Mehmed paşa ile becayişleri yapılmıştır[936]. Seyyid Mehmed paşa 1155 Cemaziyülâhırda (1742 Ağustos) tekrar Ağrıboz muhafızlığına nakil olunarak 1157 Ramazanı sonlarında (1744 Kasım) Selanik sancağına tâyin edilmiştir[937] 1 Şaban 1158-29 Ağustos 1745 te Özi valiliğine[938] ve oradan Hanya muhafızlığına ve 1 Ramazan 1159-17 Eylül 1746 da ikinci defa Özi valiliğine gönderilen Seyyid Mehmed paşa, 1160 muharremi sonlarında (1747 Şubat) Semendire sancağı ile Belgrad muhafızı olmuştur[939] 1161 Şevval-1748 Eylül tevcihatmda înebahtı muhafızı Şerif Halil paşa ile becayiş ve 1163 H. - 1750 M. de Selanik mutasarrıfı iken 1164 Rebiulâhır-1751 Martta Cidde valiliğine gönderilmiştir[940] 1169 Cemaziyelevvel ortalarında (1756 Şubat) kendisine gönderilen bir fermanda-sarayda yetişerek sadareti ihraz eylediğinden, işlere vukufiyle Hicaz'daki hüsnü idaresinden bah-solunarak ihtiyarlığına mebni Cidde valiliğine sabık Trablusşam valisi Sadeddin paşa'nra tâyini takarrür ettiğinden dolayı başka bir memuriyet isterse Şam veya Mısır tarafına hareket etmesi ve Cidde'den ayrılmak istemediği takdirde Taif veya Medine-i Münevvere'de oturmak üzere tekaüt emrinin gönderileceği bildirilmiş ise de[941], yerine kimse yollanmamış ve Seyyid Mehmed paşa da vefatı tarihi olan 1170 Zilhiccesi sonuna (1757 Ağustos) kadar Cidde valiliğinde katmıştır. Silâhdar Mehmed paşa, büyük işlerde muvaffak olacak kudrette bulunmamakla beraber, vilâyet ve sancaktardaki idaresi adilâne idi. Kendisi salâhı hal ve itidalle tanınmıştı. Sadareti yirmi ay kadardır. Enderun tarihVne göre Üsküdar'da Arakiyeci mescidVni yeni olarak yaptırarak bir de minber koydurup bazı vakıflar ilâve etmiştir[942]

Sen vüzeray-ı izamımın sadakat ve istikamet ile mâruf ve mevsuflarmdan olup... avâtıf-ı âliyye-i husrevânemden Ağrıboz kalesi muhafazası şartiyle berveçhi arpalık Ağrıboz sancağı sana tevcih ve ihsanım olmağla... sene 1150 Rebiulâhır {Mühimme 142, s. 279).

[936] 1 Mühimme 147, s. 303 ve Mühimme 148, s. 178.

[937] Mühimme 151, s. 417, sene evâhiri Ramazan 1157 ve tzzî tarihi, varak 17.

[938] Mühimme, 151, s. 352, sene evâili Şaban 1158.

[939] Mühimme, 152, s, 385, sene evhiri Muharrem 1160.

[940] Mühimme, 154, s. 389 ve Mühimme, 155, s. 14.

[941] Mühimme, 157, s. 298, sene evasıtı Cemaziyelevvel 1J69

[942] Enderun tarihi, c. 2, s. 103.

Abdullah Paşa (Muhsinzade)

Tüccarlardan Haleb'li Muhsin Çelebi'nin ogludur[943]. Büyük biraderi Mehmed efendi, Darphane eminliği ve başdefterdarlıkta bulunmuş olduğundan, onun tavsiyesiyle Abdullah efendi de darphane hizmetine alındı; daha sonra darphane emini oldu ve Edirne vakasında ihtilâlciler tarafından birinci defterdarlığa (şıkkı evvel defterdarlığına) getirildi (9 Rebiulâhır 1115-23 Ağustos 1703). Daha sonraları devlet dairelerinde müdürlüklerde bulunan Abdullah efendi, kayın pederi Çorlulu Ali paşa vezir-i âzam olunca ona kethüda oldu ve Çorlulu'nun 1122 H. - 1710 M. de azli üzerine bu da azlolunarak baş baki kulluğuna tâyin edilmek suretiyle istiskal edildi. Şehid Ali paşa sadaretinde, Mısır'da serkeşane hareket eden Kaytas bey'in katli için memuriyetle o tarafa gönderilerek muvaffak oldu ve 1127 Şevval-1715 Ekimde yeni teshir edilen Mora defterdarlığına ■ tâyin edildi; Mora seraskeri Kara Mustafa paşa'nın 1128 H. - 1716 M. de Korfu adasının muhasarasına memur edilmesi üzerine Muhsinzâde Rumeli beyler -beyiliği ile Mora seraskerliğine getirildi[944] ve oradan da înebahtı muhafızlığına naklolundu; fakat bu hizmette bulunmasını arzu etmediğinden, müracaatı üzerine paşalığı kaldırılarak İstanbul'a davet olundu ve gelince 1129 Rebiuîfevvel -1717 Şubatta kapıcılar kethüdası tâyin edildi.

Avusturya seferine hareket eden vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem Halil paşa'nın yanında işbilir değerli bir kethüdanın bulunmasına lüzum hasıl olduğundan, Muhsinzâde 1129 Cema-ziyelevvel-1717 Nisanda ikinci defa sadr-ı âzam kethüdası oldu ve Halil paşa'nın azli üzerine vezir-i âzam olan Nişancı Mehmed paşa'nın yerine nişancılığa getirildi. Muharebe esnasındaki faaliyet ve cesareti o sırada sadaret kaymakamı bulunan Damad ibrahim paşa tarafından pâdişâha arzedilmesi üzerine kahtı rical olduğu böyle bir zamanda ikinci safta kalması münasip görülmediğinden vezirlikle Vidin kalesi rnuhafızasına gönderildi (1129 Şevval -1717 Eylül)[945]. Muhsinzâde Abdullah paşa 1130 Muharrem-1717 Aralıkta Edirne'ye

[943] Vakanüvis Vassaf, Muhsin Çelebi'nin MusuVhı olduğunu yazar (c. 2, s. 187)
[944] Nusretnâme ve Raşid, c. 4, s. 187,
[945] Raşid, c. 4, s. 348, 372, Nusretnâme, Abdullah paşa'nın vezirlikle Haleb valisi ve Niş muhafızı olup fakat aynı senede 7 Zilhicce 1129 da Vidin muhafızı olduğunu yazmaktadır.

davet edilerek geldiği gibi, 1718 iptidasında yeniçeri ağalığına tâyin edildi ve yirmi bir gün sonra da bütün Rumeli kuvvetleriyle Niş kalesinin ehemmiyetli surette tamiri ve muhafazası şartiyle Rumeli valiliği verildi. Bu sırada İViş'teki yeniçerilerden birisi, yerli kulu ağasının zevcesine el uzatmasından dolayı yeniçerilerle yerli kulu muhafızlarının arası açılmıştı. Muhsinzâde Abdullah paşa bu hususta yerli kulu tarafım tuttuğundan yeniçeriler valinin sarayına hücum edip aynı zamanda top çekmeleriyle çaresiz kalan Abdullah paşa maiyyetini alarak geceleyin Niş'in Belgrad kapısından çıkarak Aleksinaç kasabasına varıp keyfiyeti İstanbul'a. bildirmiştir. Bunun üzerine Bosna valisi Topal Osman paşa \ Rumeli valiliği ile Nife ve Abdullah paşa da Bosna'ya, tâyin edilmişlerdir (1133 Receb -1721 Mayıs)[946] Abdullah Paşa 6 Muharrem 1140 ve 24 Ağustos 1727 senesine kadar Bosna valiliğinde kaldı; Rumeli valisi ve Niş muhafızı Topal Osman paşa 'dan şikâyet edilmesi üzerine onunla tekrar becayişleri yapılarak Rumeli valiliği ile Niş'e getirildi[947] Muhsinzâde : Abdullah paşa, aynı senede Bucak (Besa-rabya) nogaylarınm serkeşâne vaziyetleri dolayısiyle Rumeli kuvvetleriyle Kırım hanı Menğli Giray maiyyetine memur olmuş ve işin hallinden sonra tekrar Niş'e dönmüştür. Abdullah paşa, Patrona isyanını müteakip İstanbul'a davet edilerek 14 Cemaziyelevvel 1143 -25 Kasım 1730 da ikinci defa yeniçeri ağası olmuştur. Tayininden dört ay sonra aynı sene 23 Ramazanda (1 Nisan 1731) vukua gelen fakat çabuk bastırılan ayaklanma üzerine Ağakapısi'nı basan yeniçerilerin elinden koluna isabet eden bir kurşun yarasiyle canını zor kurtarıp arka kapıdan kaçmağa muvaffak olmuştur[948]. Bunun üzerine ağalığından azledilen Abdullah paşa'nın yerine zabt ve rabtı temin için yeniçerilikten gelme ağa tâyini icab ettiğinden, ocaktan yetişmiş olup Iran taraflarında yeniçeri ağası vekili ve daha sonra Adana valisi olan Şahin Mehmed paşa yeniçeri ağası olmuş ve Muhsinzâde de onun yerine Adana valiliğine tâyin edilip Anadolu'nun teftişi ve şakilerin temizlenmesi

[946] Nusretnâme.

[947] 3 Çelebizâde, s. 488. Bu sırada uzun süren Iran seferi devertn ettiğinden, vezir-i âzam Nevşehirli Damad İbrahim paşa valiler arasındaki değişikliği Anadolu'da yaparak Rumeli'ye dokunmadığından Bosna, Rumeli, Mora ve diğer valilere mecburiyet hasıl olmadıkça dokunulmamıştır.

[948] Subhi tarihi, varak 21b.

kendisine havale olunmuştur [949] Abdullah paşa, Adanandan Haleb ve oradan da Sayda eyâletine naklolunarak burada bulunurken 1145 Safer ayının başında (22 Temmuz 1732) eski vezir-i âzamlardan Kabakulak ibrahim paşa'nın yerine üçüncü defa Bosna valiliğine gönderilmiş ve 1148 Zilkade-1736 Nisanda buraya Girid valisi esbak £adr-ı âzam Hekimoğlu Ali paşa'nın tâyini üzerine üçüncü <Ma Rumeli valisi olmuştur. Bu sırada Bendemde serasker bulunan Şahin Mehmed paşa vefat ettiğinden, Rumeli eyâleti uhdesinde kalmak üzere Abdullah paşa Bender seraskeri tâyin edilip ağırlığı arkadan gelmek üzere acele o tarafa gönderilmiştir (1149 Ramazan -1737 Ocak ortaları)[950]. Bu tarihte Osmanlı devleti aleyhine ittifak etmiş olan Rusya - Avusturya'dan iptida Rusya taarruza geçerek muharebe başlamıştı. Ruslarla barış yapılacağı ümidini vererek cephelerin hazırlıksız bırakılmasına sebep olarak Avusturya elçisinin iğfaline kapılan sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Silâhdar Seyyid Mehmed paşa'nın azli üzerine mühri hümâyun Bender seraskeri Muhsinzâde Abdullah paşa'ya verilmiştir (8 Rebiulâhır 1150-5 Ağustos 1737). 1150 Şaban - 1737 Aralıkta ordu ile İstanbul'a, gelejı sadr-ı âzam, sancakı şerifi padişaha teslim ile henüz saraydan ayrılmadan kendisinden sadaret mührü alınarak sadaret kaymakamı Yeğen Mehmed paşa'ya verilmiş ve Abdullah paşa da bir çekdiri ile tâyin edildiği Selânik'e gönderilmiştir (26 Ramazan 1150-17 Ocak 1738). Muhsinzâde 1151 H. - 1738 M, de înebahtı muhafızı ve 1152 H. - 1739 M. da dördüncü defa Bosna valisi olup 1154 Muharrem iptidasında (19 Mart 1741) Özi eyâletine nakledilmiş ve yerine de sabık sadr-ı âzam îvaz Mehmed paşa gönderilmiştir[951] Abdullah paşa daha sonra Bender muhafazası şartiyle Karaman valisi olmuş[952] ve 1154 Zilhiccesi iptidalarında (1743 Ocak ayı sonları) Vidin muhafızlığı ile Niğebolu sancağına tâyin edilerek[953] 1158 iptidalarına (1745 Şubata) kadar burada kalmış ve 1158 Safer-1745 Martta dördüncü defa Rumeli valisi olmuştur. 1159 Receb- 1746 Ağustosta Rumeli valiliğine Yahya paşa'nın tâyini üzerine Muhsinzâde tekaütlüğünü istediğinden, evvelâ Varna'da ve sonra da

[949] Subhi tarihi, varaK 23.
[950] MühİmmE defteri 142, s. 168, sene evasıt-ı Ramazan 1149
[951] Mühimme 145, s. 45 ve Mühimme 147, s. 380.
[952] Mühimme defteri 147, s. 88 ve Mühimme 148, s. 188
[953] Mühimme defteri 150, s. 426 ve Mühimme 151, s. 194 ve 215

aynı sene Ramazanında (Eylül) Dimetoka'da oturmak üzere tekaüd edilmiştir[954] Hâdikatül Vüzera zeylindeki mübhem kayda göre "bazı süfehanın kelâmlarını ısga etmedikleri muharriki gayreti" olduğundan, müracaatı üzerine 14 Zilkade 1159 - 28 Kasım 1746 da vezirliği ibka edilip Boğdan haracı vergisinden senede on bin kuruş has tayin olunmak suretiyle oğlu vezir Muhsinzâde Mehmed paşa'nın yerine Bender muhafızlığına tayin edilmiş[955]. Fakat oraya varmadan Kırım hanı'nın ricası üzerine Belgrad muhafızı Numan paşa tayin edilmiş olduğundan, kendisine de arpalık olarak Tırhala sancağı verilmiştir[956] Muhsinzâde 1161 Saferi sonunda (1748 Mart iptidası) beşinci defa Bosna valisi olmuş ve 1162 Rebiulâhırde vilayet merkezi Travnik'te vefat ederek 19 Cemaziyelevvel - 7 Mayıs 749 da ölümü İstanbul'da duyulmuş[957] ve ailesinin İstanbul'a. göderilmesi hakkında Bosna kadılığına ferman gönderilmiştir[958] Abdullah paşa, Osmanlı vezirlerinin okumuşlarından, mutedil ve orta derecede iktidarlı bir zattı. Askerî kudretten ziyade devlet muamelâtına ve malî işlere vukufu vardı. Sadaret ve serdarı ekremliği dört buçuk ay kadardır; vefatında yaşı doksanı bulmuştu. Oğullarından Mehmed paşa iki defa vezir-i âzam olmuştur. Vidin ve Bosna kalelerinde cami ve Tırhala'da çeşmeler yaptırmıştır. [959]

Yegen Mehmed Pasa

Maliye hizmetlerinde yetişerek baş muhasebecılık ve darphane ve tersane emmlıklermde paşa bulunup 1108 Şaban - 1697 de maktulen vefat eden Sahib ayar Alâiytfli Gül Yusuf* efendi'nin hemşirezadesi olduğundan yeğen lâkabiyle meşhur olmuştur. Mehmed efendi, bazı eminliklerde ve gümrük nazırlığında Bulunarak 1148 H. - 1736 M. seferinde sadaret kaymakamı Köp-rülüzâde Hafız Ahmed paşa'ya kethüda olmuş ve Hafız Ahmed paşa'nın Avusturyalıların eline geçmiş olan Niş kalesinin istirdadına memur

[954] Mühimme defteri 152, s. 258, sene evahiri Receb 1159
[955] Mühimme defleri 152, s. 333.
[956] Mühimme defteri 152, s. 346 ve Mühimme 152, s. 13.
[957] 1 Mühimme defteri 153, s. 253 ve İzzî tarihi, varak ,203b.
[958] Mühimme defteri 154, s. 57, sene 1162 Cemaziyelevvel sonları.
[959] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/343-347

edilmesi üzerine Yeğen Mehmed efendi, onun yerine vezirlikle sadaret kaymakamı tayin edilmiştir. Kapıkulu ocaklarının İstanbul'a, avdeti ve Muhsinzâde Abdullah paşa'nın sadaretten azli üzerine sadaret kaymakam-lığındaki icraatı ve hal ve tavrı I. Mahmud tarafından beğenilmiş olan Yeğen Mehmed paşa veziri âzam tayin edilmiştir (26 Ramazan 1150 - 17 Ocak 1738). Seleflerinin sulh ümidiyle boşu boşuna oyalanmış olmalarını açıkça takbih eden;yeni sadr-ı âzam, 1151 H. - 1738 M. baharında bizzat Avusturya üzerine hareket ederek Rus cephesini diğer bir serdara bıraktı ve, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Avusturyalıları mağlûb ederek mühim başarılar elde etti; ertesi sene Belgradhn istirdadı için hazırlık yapıyordu. Bu sırada Fransa'nın tavassutiyle, Avusturya, Pasarofçq muahede sindeki hudud üzerine sulh istediyse de" Kardinal FlÖri'nin sulh tavassutu teklifini havi mektubunu getirmiş olan Fransa elçisini kabul etmiyerek, büyük azimle hazırlığına devam etti ve Belgrad ile Temeşvar^m iadesi şartiyle sulh yapmak istiyordu. I. Mahmud, istanbul'a gelmiş olan Kırım hanı II. Mengli Giray'dan sulh akdi veya muharebe yapılması hakkındaki fikrini sordu o da : "— Hazır galip iken sulh olalım; gelecek seneye kalsa kimin galip ve kimin mağlûp olacağını Allah bilir; kaldı ki küffar Azdkh aldı" cevabını verdi. Kırım hanı'nm bu mütaleasına karşı Belgradh geri almak isteyen sadr-ı âzamin canı sıkıldı. Diğer devlet ricali de sulhe taraftar bulunuyorlardı. Bu işte Yeğen Mehmed paşa adeta yalnız kalmıştı. Bilhassa padişah üzerinde bir sözü iki olmayan kızlarağası Hacı Beşir ağa'nın harbe aleyhdar olması, vezir-i âzami ziyade üzüyordu, hatta ordu çıkınca kızlar ağasının hak-\ kından gelirim demiş olduğunu Beşir ağa duyunca Yeğen paşa'dan evvel davrandı[960]

Ocaklının tamam hazırlanıp çıkacağı gün, yani 12 Zilhicce 1151 - 23 Mart 1739 da azline karar verilip kendisini iğfal için cirit oyunu seyretmek bahanesiyle Gülhane'ye davet olunan Yeğen Mehmed paşa 'dan silâhdar ağa vasıtasiyle mühri hümâyun alınmak suretiyie birdenbire azil ve Bostancı basıya teslim edilerek Balıkhane mevkiinde hapsolunmuş ve yerine Vidin cephesi seraskeri Hacı Mehmed îvaz paşa tâyin edilmiştir[961] Yeğen Mehmed paşa, tevkifini müteakip Sakız

[960] Mür-i üt Tevarih (Şamdanîzâde), 1151 senesi vekayii sonları

[961] Bizzat azil hâdisesine şahit olan reis ül küttab Mustafa efendi şöyle anlatıyor :

adasında ikamete memur edilmiş ve 1153 Rebiulâhırmda (1740) Girid valiliğine[962], ve 1154 Zilkade 22 sonlarında (1742 Şubat) Ağnboz muhafızlığına naklolunarak Girid'e esbak vezir-i âzam silâhdar Seyyid Mehmed paşa gönderilmiştir[963] Yeğen Mehmed paşa 1155' Cemaziyelâhır iptidasında (1742 Ağustos 1) Bosna valisi olup, selefi eski sadr-ı âzam İvaz Mehmed paşa Ağnboz muhafızlığına gönderilmiştir[964]. Yeğen Mehmed paşa, İran seferine serdar tayininin mukaddimesi olarak 1155 Ramazanı ortalarında (1744 Ekim ayı sonları) Bosna'dan alınarak Aydın muhassallığına getirilmiş[965] ve aynı sene Zilkade başlarında (1744 Aralık) Anadolu valiliği ile Iran muharebesinin devamı dolayısiyle Kars cephesi seraskeri olmuştur. Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Yeğen Mehmed paşa, Nadirşah'la yaptığı Revan muharebesini kazanacağı sırada kendisinin hastalığını ve vefatını fırsat bilen levend-lerin birdenbire muharebeyi terk edip çekilmeleri üzerine muharebe kaybedilmiştir. Yeğen Mehmed paşa'nm vefatını Hadîkat-ül Vüzera zeyli Şaban başında ve Sicilli Osmani ise 26 Receb olarak göstermektedirler. Muharebenin 1158 Recebinin 23 ünde bir cumartesi günü başladığına ve paşanın da harbin ikinci günü vefat eylediğine göre, vefatının Recebin 24 ünde olması îcap eder; Hadîka zeylVnin vefatını Şaban göstermesi, vefatının IstanbuVda haber alındığı tarih olmalıdır. Cesedi Kars'a getirilip defnedilmiş tir. keri olan Mehmed paşa'ya (İvaz Mehmed paşa) ve kaymakamlık dahi Aydın* -da olan vezir Ahmed Paîşa'ya (Şehla Ahmed paşa) tefviz olunmak üzere olup kaymakam müşarünileyh gelinceyedek vekâleti kaptan paşaya ihale olunmuştur ve sizlerin her

"1151 Zilhiccetüşşerifesinin onüçüncü ahad (pazar) günü sadr-ı sabık Yeğen Mehmed paşa ve şeyhülislâm semahatlu Seyyid Mustafa efendi hazeratı ibtida Gülhane'de ciirt temaşası namiyle mûtad üzere sarây-i hümâyuna davet ve babı hümâyuna bâdedduhul Gülhane tarafından ve Hırka-i şerif odası canibine azimet ettirilip duhullerinden yarım saat sonra takriben yedi buçukta (alaturka) mühri hümâyun müşarünileyhten badelahz derya kaptanı vezir-i mükerrem Süleyman paşa hazretleri celb ve kethüdây-ı sadrı âli Yedekçi Mehmed ağa hazretleri ve defterdar Yusuf efendi ve but fakir huzuri hümâyuna vusul ile naili şeref olduklarından sonra tarafı hazreti tacdariden :

— Seferi hümâyunum mukarrer ve inşallahü taalâ düşmandan ahzı intikamım musammem olmağla mühri hümâyunum hâlen Vidin canibi seras-

[962] 1 Mühimme defteri 147, s. 186, sene evâsıtı Rebiulâhır 1153.

[963] Mühimme 147, s. 303 ve Mühimme 148, s. 178.

[964] 3 Mühimme 149, s. 21, sene evâhiri Cemaziyelâhır 1155

[965] Sen ki vezir-i] müşarünileyhsin; Bosna'dan derhal hareket ve gelip Aydın havalilerinde temşiyyet-i mehame kıyam eylemen için bu defa avatıf-aliyye-i mülükânemden Aydın muhassallığı sana inayet ve ihsanım olmağla... '.Evâaıtı Ramazan 1157 (Mühimme 150, s. 414).

biriniz mansıblarınızdan müstakilsiz, göreyim sizi din ve devlet-i aliyyeme sadakat birle hizmet eylen" demiştir. (Mühimme 145, s. II). Yeğen Mehmed paşa, ciddî, kadirşinas, vakur, açık dürüst tabiatlı ve bu yüzden hiddetli, doğrulara karşı muhab-betli, mürtekip ve mürteşilere karşı düşman olup kalemden yetiştiği halde ordunun zapt ve rabtmda ve sevk ve idaresinde muvaffak olmuş bir vezir ve serdardı. Muhtelif vesilelerle hazineden para çekenlere ve sui istimale alışık olanlara karşı gösterdiği şiddet, bu gibi tufeylilerin işlerine gelmediğinden, başka yollarla aleyhine harekete geçmişler ve kızlar ağasının da yardımiyle bu gazi veziri azle muvaffak olmuşlardır. Avusturya'ya karşı galebesinden dolayı müteessir olan Hammer, Yeğen Mehmed paşa'yı mutaazzım, şedid, bildiğinden şaşmaz ve inadcı bir vezir olarak tavsif etmektedir. Revan muharebesi esnasında hasta bulunması, bir gün meselesi olan zaferin elde edilememesine sebep olmuştur. I. Mahmud'a on dört buçuk ay sadr-ı âzamlık yaparak yüz ağartmıştır. Ken-\ dişini yakından tanıyan Yirmisekiz Çelebizâde Said Mehmed efendi (Said Mehmed paşa) meth ve senasında bulun-maktadır. Adakatâ&inin Avusturyalılardan zaptı üzerine pâdişâh kapıcılar kethüdası eliyle Yeğen paşa'ya yüzbin ecnas altın elmaslı sorguç, mücevherli kılınç, üstlük ile beraber serasere kaplı samur kürk göndermiştir (Teşrifat defteri, No. 84). Kabataş tarafında Ayaspaşa* sarayına çıkan Çiftevav sokağının başında hâlâ mâmur bir halde bulunan 1145 H. - 1732 M-tarihli çeşme Yeğen Mehmed paşa'nındır[966] Osmanlıların Rumeli fütuhatına ilk iştirak ederek Evlâd-ı Fatihan diye meşhur olup Rumeli'ye paşa (Hacı) yerleşmiş bulunan ilk Türk ailesindendir. Sırbistan'da Yagodine'de oturan Nasrullah adında birinin oğludur. Babası diğer evlâtları arasında bunu diğerlerinden daha çok sevdiği için kardeşlerinin ivazı olarak devlet hizmetinde yetişmesini arzu etmişti. 1100 H. - 1689 M. deki Belgrad seferi esnasında babası, Mehmed adındaki bu oğlunu nüfuzlu devlet adamlarından Sahib Ayar Gül Yusuf efendi'nin —ki bundan evvel vtercümei hali yazılan Yeğen Mehmed paşa'nm dayısıdır— hizmetine vermiştir. 1108 H.-1696 M. de efendisi Gül Yusuf efendi'nin katledilmesi üzerine himayesiz kalan ivaz Mehmed, o tarihlerde çavuşbaşıhktan Cidde valisi olan ve Gül Yusuf efendi akrabasından

[966] İstanbul çeşmeleri, c. 2, s. 83.

vezir Ebu Bekir paşa'ya intisab ederek efendisine kethüda ve bu sırada Beytullah'ı da ziyeretle Hacı olmuştur. îvaz Mehmed ağa daha sonra İstanbuVa. gelerek 1143 H.-1730 M. deki Patrona vakası üzerine gümrük emini Yeğen Mehmed ağa (Yeğen Mehmed paşa)nın saklanmasiyle onun yerine gümrük emitıi ve arkasından başbaki kulu olup fevkalâde hizmeti sebebiyle 1145 H. - 1732 M. de Hekimoğlu Ali paşa sadaretinde çavuşbaşılığa tayin edilmiştir. 1148 H. - 1735 M. de Hekimoğlu'nun sadaretten azli üzerine çavuşbaşıhktan vezir olarak yeni vezir-i âzamin gelmesine Kadar sadaret kaymakamlığına tayin olunmuş ve bir ay sonra yeni vezir-i âzam İsmail paşa'nm gelmesi üzerine îvaz Mehmed paşa, Niğebolu sancağiyle Vidin muhafızl ığına gönderilmiştir (7 Cemaziyelâhır 1148-25 Ekim 1735). ivaz Mehmed paşa'nın Vidin muhafızlığına tayininden az sonra Rusya ve arkasından Avusturya ile 1736 Seferi başladığından, harbe takaddüm eden günlçrde istediği yardımcı kuvvetlerle ve harb levazımının ve zahirenin gönderilmemesine rağmen, maiyyetindeki cüz'i kuvvetle iki sene Avusturyalılara karşı yılmadan celâdetle mukabele etmiş ve, bundan başka, mukabil taarruza da geçerek düşmanın eline geçmiş olan Hırsova (Orşova) ve Fethülislâm kalelerini geri almağa muvaffak olmuştur (1150 Receb-1737 Ekim) Yine bu sefer esnasında Vidin cephesi seraskerliği kendisine verilen îvaz Mehmed paşa, Semendire, Muhadiye ve Yeni Palanga^yı zapt ederek, Avusturya kuvvetlerine büyük bir darbe indirmek suretiyle serdarı ekrem Yeğen Mehmed paşa'ya büyük yardımda bulunmuştur.[967] Hadikat ül Vüzera zeylVn&eki tvaz Mehmed paşa'mn torcürnei halinde paşanın bu muharebelerdeki fütuhat ve muvaffakiyatına dair Sıtkı isminde bir zatm vckayinâmesi olduğu kayıtlı ise de görmedim. Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, İstanbul'dan hareket etmiş olan kapıkulu ocaklarını Edirne'de karşılayan yeni vezir-i âzam ivaz Mehmed paşa, selefi Yeğen Mehmed paşa 'nın tertibini bozmıyarak bir taraftan sulh konuşmaları yaparken diğer taraftan da Belgrad üzerine giderek kale civarında Kont Vallis kumandasındaki büyük bir Avusturya ordusunu bozduktan sonra Belgrad'ı teslim almış ve 1152 H. -1739 M. de

[967] Yeğen Mehmed paşa'nm sadaretten azli takarrür edince kendisinden alman mühri hümâyun pâdişâhça hizmeti takdir edilen Vidin seraskeri ivaz Mehmed paşa'ya gönderilmiştir (12 Zilhicce 1151-23 Mart 1739).

Belgrad muahedesini imzaladıktan sonra muzaffer ve muvaffak olarak îstanbuVa dönmüştür. îstanbuVda sık vsık vukua gelen yangınlar ve kışın fazla olması sebebiyle husule gelen iaşe darlığı ve hariçten yiyecek gelmemesi, hoşnutsuzluğu ve dedikoduyu mûcib olmakta idi; \nitekim [968] 1Rebiulevvel 1153 - 6 Haziran 1740 da Bayezid taralında büyümek istidadını gösteren bir ayaklanma hâdisesi meydana geldi. Bu ayaklanma Bayezid ve civarının inzibatına memur kulluk çorbacısı Hasan ağa'nın müdahalesi ve arkasından yetişmiş olan yeniçeri ağasiyle Nişancı Şehla Ahmed paşa maiy yeti erinin iştirakiyle bastırıldı. Bu hâdise esnasında vezir-i âzam biniş yaparak Sadabad (Kâğithane) taraflarında bulunduğundan, vaka bastırıldıktan sonra gelmişti. işte gerek yangınların sık sık vukua gelmesi ve gerek bu isyan mukaddimesi vezir-i azamın uğursuzluğuna ve inzibattaki kayıtsızlığına hamlolunmuş ve 27 Rebiulevvel 1153 - 22 Haziran 1740 da azlolunarak1 nişancı Ahmed paşa vezir-i âzam olmuştur [969] ivaz Mehmed paşa, birkaç gün sarayda kapı arasında hapis kaldıktan sonra Mekke-i Mükerreme şeyh-ul haremliği ve Habeş eyâletiyle Cidde sancağına tâyin edilerek1 saraydaki balıkhaneden çekdiri ile alınarak Yedikule'&e birkaç gün kaldıktan sonra levazımının bakiyesini Gelibolu'da, tedarik etmek üzere o tarafa gönderilmiştir. Ivaz paşa'mn sarayda mahbus kaldığı esnada bütün eşyası, ve nakdi müsadere edilmiş olduğundan, yeni sadr-ı âzamin delaletiyle kendisine lâzım olan bir miktar eşyası verilmiştir. İvaz paşa'nin Cidde'ye Mısır yoluyla gitmesi muvafık görüldüğünden, .Rodos'ta kalması emredilmiş ve arkasından Ce-maziyelevvel (Temmuz) tarihli bir fermanla Mısır yoluyla Cidde'ye gitmesi için Rodos'tan Mısır'a götürülmesi kaptan paşaya yazılmıştır[970]. Fakat ivaz Mehmed paşa daha evvel Bekir paşa ^e beraber Cidde'de bulunduğu için, orasının havası kendisine yaramadığından dolayı afvını istemesi üzerine 7 Cemaziyelevvel 1153 - 31 Temmuz 1740 da Hanya muhafızlığına gönderilmiştir. Ivaz

[968] Hammer (Alınanca nüsha), c. 8, s. 7'de sadaretten azlini bir gün evvel göstermektedir

[969] 2 Vezir-î âzam İvaz Mehmed paşa, 27 Rebiulevveldc âdeti üzere Yenibahçe tarafındaki Kanburzâde bahçesine gidip beraberinde bulunan Nişancı Şehla Ahmed paşa ile musahabede bulunurken ikindi namazına yakın kendisi ve nişancı paşa saraydan davet edilmişlerdir. Vezir-i âzam saraya gidip Darrüssaade ağası dairesinde otururken silâhdar ağa vasıtasiyle kendisinden mühri hümâyun alınarak Bostancıbaşı marifetiyle kapı arasında tevkif edilmiştir- îvaz Mehmed paşa'yı müteakip saraya gelen'Ahmed paşa, doğruca

[970] 2 Mühimme, 147, s. 162, 197, 207.

Mehmed paşa beş buçuk ay Hanya'da kaldı; oraya damad olup Selanik mutasarrıfı bulunan Hasan paşa tayin olunarak kendisi de onun yerine hakkında teveccühü havi ve hizmeti unutulmadığından bahseden bir fermanla Selânik'e naklolundu[971]. Filhakika hakkındaki teveccühü teyiden aynı sene Zilkadesinde (1741 Şubat) Hersek sancağı ilhakiyle Bosna valiliğine tâyin olundu[972]

ivaz Mehmed paşa 1155 Cemaziyelâhır - 1742 Ağustos-'ta Hersek ve Karheli sancaklariyle Ağrıboz muhafızlığına tâyin edilmiş ise de Ağrıboz muhafızlığı, Girid valisi (Kandiye muhapâdişah tarafından kabul olunarak mühri hümâyun kendisine verilmiştir (Subhi, varak 178). fızi) esbâk sadr-ı âzam Seyyid Mehmed paşa'ya tekrar tevcih edilmesi üzerine ivaz paşa Girid valisi olmuştur [973] 156 Safer sonunda (1743 Nisan) Girid valiliği Tırhala mutasarrıfı Numan paşa'ya verildiğinden, İvaz Mehmed paşa Hanya sancağına nakledilmiş[974] ve aynı sene Cemaziyelevvelinde de (1143 Temmuz) înebahtı muhafızlığına naklolunmuştur[975] İvaz Mehmed paşa, înebahtı'yst hasta olarak gelmiş ve aynı sene içinde vefat etmiştir. Azimli, şecaatli, gayyur bir vezir olan İvaz Mehmed paşa'ma sadareti on dört buçuk ay kadardır; vefatında takriben altmış yaşlarında kadardı. İyilik bilir ve lüzumu halinde nimetşinaslığını gösterirdi. Kendisi vezir-i âzam ve serdarı ekrem bulunduğu sırada ve Belgrad muhasarası esnasında Bosna valisi esbâk vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa orduya geldiği zaman kendisinin terak kişine yardım eden Hekimoğlu'nun iyiliğini unutmıyarak \paşa'yı yaya olarak karşılamıştır[976].

Ahmed Pasa (Sehla-Hacı)

Babası Cafer ağa' Alanyalı (Alâiyeli) olup kendisi Foça'da, doğmuştur. III. Ahmed zamanında Kalaylıkoz Ahmed ve

[971] İvaz Mehmed paşa'ya gönderilen Şevval sonları tarihli fermanda "...dîn ve devlet uğrunda zuhura gelen gayret, celâdet ve basiretine vücuhla İtimad-j hümâyun" olduğundan ve kendisinden nice nice hizmet melhuz bulunduğundan bahsedilmektedir (Mühimme 147, sene evahiri Şevval 1153).
[972] Mühimine. 117. s. 365
[973] 1 Mühimme, 149, s. 21, 57.
[974] Mühimme, 150, s. 50.
[975] Mühimme, 149, s, 160.
[976] Zeyil Takvim üt-tevarih, s. 28.

Baltacı Mehmed paşaların kethüdalıklarında bulunan ve dessaslığı ile epey rol oynayan Osman ağ'a'mn akrabasmdandır. Amcası kıdemli vezirlerden Cidde valisi Alâiyeli Hacı Ebu Bekir paşa olup tahsilden sonra amcasının kethüdalığmda bulundu; daha sonra istanbul'a, gelip bulunduğu hizmetlerdeki muvaffakiyeti ve doğruluğuna mebni birinci imrahor olmuştur. Bu hizmette bulunduğu esnada ve 1150 Rebiulâhır - 1737 Ağustos'ta orduya gönderilerek vezir-i âzam Silâhdar Mehmed paşa'dan mühri hümâyunu alıp sadr-ı âzam kethüdası Osman Halisa efendiye katlettirerek sadaret mührünü Bender seraskeri Muhzinzâde Abdullah paşa'ya götürdü ve hizmeti pâdişâh tarafından beğenildi. Ahmed ağa'ya 1151 H. - 1738 M. de vezirlik verilerek Aydın muhassallığiyle Aydın taraflarında şakavette bulunan Sarıbeyoğlu''nxLn tenkiline memur edildi ise de1 muvaffak olamadı ve sonra bu iş Gül Ahmed paşa'ya verilerek o vasıta ile Sarıbeyoğlu (Mustafa) tepelendi. 1151 Zilhiccesinin 12 sinde (23 Mart 1739) sefere hareket etmek üzere olan Yeğen Mehmed paşa'nm sadarettden azledilmesi ve ivaz Mehmed paşa'nın sadr-ı âzam ve serdarı ekrem tayin olunması üzerine Şehela Ahmed paşa Aydın sancağı üzerinde kalmak üzere sadaret kaymakamlığına tayin olunarak İstanbul'a davet olunup 19 Zilhicce (27 Mart)?ta geldi. Ordunun istanbul'a avdetini müteakip padişahın kendisine teveccüh ve itimadına mebni, Aydın 'sancağı üzerinde kalmak üzere nişancılık verildi ve ivaz Mehmed paşa'nm sadaretten azli üzerine 27 Rebiulevvel 1153 - 22 Haziran 1740 da vezir-i âeam oldu. I. Mahmud tarafından kendisine mühri hümâyun yenilirken : "— Seni mühri hümâyunumla tebcil eyledim. Cenabı feyyaz-ı mutlak her umurda tevfikatı samedaniyesini refik edip rızay-ı hümâyunuma muvafık, din ve devlet-i âliyyeme lâyik hidematı pesendide izhariyle hakkında olan hüsnü zannı mülü-kânemi tasdik eylie" demiştir [977]

Hakkındaki teveccühe nispetle Şehla Ahmed paşa'nın sadareti iki sene bile sürmemiştir. Azline sebep, hudut işlerine bakılmıyarak tahkimatın ihmal edilmesi, irtikâp ve irtişası, mal biriktirerek şahsî garezi olanlarla uğraşması, devlet işlerine bakmaması idi. Bu hal mukarribleri vasıtasiyle pâdişâhın malûmı olmasına mebni, 15 Safer 1155 - 23 Nisan 1742 de İstanbul'da. bulunan Kırım hanı'mn

[977] Subhi, varak 178b

ziyaretinden avdet ederken saraya davet olunmuş, Paşakapısı'na uğrayıp abdest aldıktan sonra hemen saraya gitmiştir. Şehla Ahmed paşa saraya girer girmez bütün saray kapıları kapanarak Darüssaade ağasının odasında iken kendisinden mühri hümâyun alındıktan sonra Balıkhaneye indirilmiştir1. Ahmed paşa'nm yerine Anadolu valisi esbâk vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa tayin olunmuştur. I. Mahmud, Şehla Ahmed paşa'nm yerine Hekim-oğlu'nu daha evvelden münasip görmüş, fakat bunu hiç kimseye hissettirmiyerek Ali paşa'yı evvelâ Anadolu valiliği ile İran seraskerliğine tayin ile buna dair kendisine ferman gönderdiği sırada bu fermanı götüren birinci imrahora, Ali paşa'ya verilmek üzere gizlice bir hattı hümâyun vererek sadarete tayin edeceğini müjdelemiş ve acele İstanbul'a, gelmesini bildirmiştir. Ferman ve hattı hümâyun gittikten birkaç gün sonra Hekimoğlu'nun beş güne kadar geleceğini tahmin eden pâdişâh, Şehela Ahmed paşa'dan mühri hümâyunu alıp kaptanı \ derya Mustafa paşa'yı sadaret kaymakamı tayin ve yeni \ sadr-ı âzamin beş güne kadar geleceğini Babi Âliye ve ocak ağalarına bildirmiştir[978] Şehla Ahmed paşa hakkında pâdişâhın gazabı devam ettiğinden, kendisi tevkif olunarak muhasebesi görülüp vezirliği alındıktan sonra bütün malları müsadere olunup katli tasavvur olunurken yeni vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa'nm şefaatiyle ölümden kurtulduktan sonra "Rodos adasına sürgün edilmiştir[979] Şehla Hacı Ahmed paşa'ya 1156 Receb - 1743 Ağustosta içel sancağı arpalık olarak verilip Rakka ve havalisindeki asayişsizliğin düzeltilmesine memur oldu[980] ve aynı vazife tarihi, varak 210b. Sadr-ı âzamlardan mühri hümâyun alınırken saray kapılarının kapanması âdet değildi. Bunun ne için yapıldığı ve Kırım hanının İstanbul'da, bulunmasiyle münasebeti olup olmadığı bilinemedi. rinde kalmak üzere üç ay sonra, yani 1156 Şevval sonlarında (1743 Aralık) Sayda valiliğine tâyin edildi[981] Hacı Ahmed

---

[978] Subhi, varak 211.

[979] 3 Sadr-ı sabık vezir elhac Ahmed Paşa'ya hüküm ki:
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin tâyin olunan çekdiri sefinesiyle Rodos ceziresine varup anda ikamet ve vusulünü mübaşir tâyin olunan... ile îlâm eylemen fermanım olmağın... Evâsıt-ı Safer 1155 {Mühimme 148, s. 221).

[980] Halen Rodos ceziresinde ikamet üzere olan sadr-ı sabık vezir11 Ahmed paşa'ya büküm ki:
Eyâlet-i Rakka itibar olunan memâlik vesî ve ol havalinin cevanibi kürd ve türkmen ve aşâirin makar ve mevâ ve mecmâ ve mevtaları olmak hasebiyle Anadolu valiliği verildi.

[981] Mühimme 150, s. 192, sene evâhiıi Şevval 1156

paşa 1157 Muharrem ortalarında (1744 Şubat sonları) Iran cephesinin Kars seraskeri olup hasta bulunan selefi Hamahzâcle Ahmed paşa'nın Erzurum valiliğine nakliyle kumandayı ele aldı[982] ve kendisine Aynı sene Cemaziyelâhır ortalarında (1744 Temmuz sonları) Kars önüne gelen Nâdirşah'la müdafaa muharebesi yaptı ve Nâdir'in hiylelerine kapılmıyarak güzel bir müdafaa neticesinde İran kuvvetlerini çekilmeğe mecbur etti. Kars Önündeki bu müdafaa muharebesi bir ay kadar sürdü [983] Şehla Hacı Ahmed paşa'nm hastalığına mebni Kars seraskerliğinden istifa etmesiyle Anadolu valiliği ile Kars seraskerliği esbâk sadr-ı âzam Yeğen Mehmed paşa'ya verilmiş ve onun gelmesine kadar vekil kalması emredilen Hacı Ahmed ^$>aşa da yine Kars taraflarında bulunmak üzere Haleb valisi tâşrâ olunmuştur (5 Zilkade 1157 - 10 Aralık 1744) [984] Kars seraskeri Yeğen Mehmed paşa'nın Revan muharebesi esnasında vefat etmesi üzerine cephede bulunan Hacı Ahmed paşa, Anadolu valiliği ile ikinci defa serasker olup Haleb valiliği de Bosna valisi Hekimoğlu Ali paşa'ya verilmiştir (1258 Şaban ortaları - 1745 Eylül) [985] 1159 H. - 1746 M. baharında îrare'a karşı üç cepheden (Bağ-dad, Diyarbekir, Kars) yapılacak taarruz için Hekimoğlu Ali paşa Anadolu valiliği ile Kars cephesi seraskerliğine tayin olunarak ondan açılan Haleb valiliği de Şehla Hacı Ahmed paşa'ya verilmiştir (11 Zilkade 1158 - 5 Aralık 1745). Havali-i merkumede.zabt-i ser rişte-i nizam ve siyaset eder bir vezirin vücud-i mukteziyat vakt ve halden olduğuna binaen berveçh-i arpalık îçel sancağıyle o havaliye memur edildiği bildirilmiştir. Evâhiri Receb sene 1156 (Mühimme 150, s. 118 ve 143). 14 Zilkade 1159 - 27 Kasım 1746 da Ahmed paşa, Girid valiliğine tayin olunarak Haletfe de Girid valisi Köprülüzâde Hafız Ahmed paşa münasip görülmüş ise de, mevsimin kış olmasına mebni her ikisinin de eski yerlerinde kalmaları takarrür etmiş ve Hacı Ahmed paşa 1160 senesi Cemaziyelâhır sonlarında (1747 Temmuz) Halelden Diyarbekir valiliğine gönderilmiştir[986] Bağdad valisi Hasan Paşazade meşhur Ahmed paşa'-mn vefatı ve İran'da Nâdirşah'm katli üzerine Irak ve îran havalisi ehemmiyet

[982] Mühimme 150, s. 202 ve 253 ve İzzî tarihi, varak 3
[983] Ahmed paşa'nın bu Kars müdafaa, muharebesine dair - (Gayet-ül-beyan fi vakayı il-îran) isminde bir eseri olduğu Hadikat ül-Vüzera seyüt'ıde beyan edilmektedir.
[984] İzzî tarihi, varak 18b.
[985] Mühimme defteri 151, s. 303, 354, sene evâili Şaban 1158 ve izzî tarihi, varak 30
[986] Mühimme 152, s. 332, 333, 340 ve Mühimme 153, s. 74

kesbetmiş ve şahlık mücadelesi başlamıştı. Bundan dolayı Bağdad'da tecrübeli bir vezirin bulunması zarurî olduğundan, 1160 Zilkadesi ortalarında (1747 Kasım) Hacı Ahmed paşa Bağdad valiliğine tayin edilmiş ve Nâdir şahla yapılmış olan muahedeye sadık kalınarak İran topraklarına katiyyen taarruz edilmemesi ehemmiyetle tavsiye olunmuştur [987] Hasan Paşazade Ahmed paşa'mn ölümünden sonra Bağdad''da idareyi ele almak isteyen bunun kölelerinden ileri gelenlerin tahrikleriyle vukua gelen muhalefet üzerine, 1161 Rebi-ulâhır 1748 Nisanda Bağdad valiliği, Basra valisi olup Bağdad'da bulunan vezir Kesriyeli Hacı Ahmed paşa'ya verilerek Şehla Hacı Ahmed paşa da içel sancağına nakledilmiş[988] ve aynı sene Ramazanında (1748 Ağustos) Ragıb paşa'mn yerine Mısır valisi olmuştur[989]

Hacı Ahmed paşa 24 Zilkade 1163-25 Ekim 1750 Mısır'dan Adana valiliğine naklolunmuş ve bu naklinden dolayı müteessir olarak îzmir^e gelmiş ve Adana^ya gitmeyip orada oturmuştur. Ahmed paşa'mn İzmir'de oturduğu hükümetçe haber alınarak derhal Adanefya gitmesi 1163 Zilhicce sonu (1750) Kasım sonu) tarihli fermanla emroluncluğu gibi, aynı zamanda bu halinden dolayı tekdir edilmiştir[990] Hacı Ahmed paşa 1165 Şevval ortalarında (1752 Ağustos sonları) Haleb valisi Abdurrahman paşa'mn vefatı üzerine dördüncü defa Haleb valisi oldu[991] ve altı ay sonra da orada vefat etti (1166 Rebiulâhır- 1753 Şubat). Hâdikat ül-Vüzera zeylinde Şehla Hacı Ahmed paşa'mn müdebbir, ma ar ifp er ver, fikri ve mütaleası isabetli, hayratı sever bir vezir olduğu beyan edildikten sonra, tamahkâr, hasis, mürteşi ve garezkârlıkta ileri giden bir şahsiyet olarak da tavsif edilmektedir; sadaretten azline sebep de irtikâp ve irtişası ve garezkârlığı idi. Hammer de Şehla Ahmed paşa'mn yüksek ruhlu, hakkaniyet sahibi, Avrupalı elçilere kıymet verir olduğunu

---

[987] Mühimme 153, s. 159

[988] Mühimme'de: "...def-i şüriş-i ihtilâl için hasbeliktiza Bağdad eyâleti hâlâ anda ikamet üzere olan Basra valisi vezir Kesriyeli Ahmed paşa'ya tevcih" olunduğu ve Musul eyâletinin İçel mutasarrıfı sadr-ı sabık Hacı Mch-med (Tiryaki) paşa'ya ve /çerin Hacı Ahmed paşa'ya tevcih edildiği bildirilmektedir (Mühimme 153, s. 230). Kesriyeli Ahmed paşa, îranla aktedilen müsalehayı müteakip Nâdirşah'a hediyeler götürmek üzere büyük elçi tâyin olunmuşken Nâdir'in katli üzerine İran'a girmişken geri dönüp vaziyetin tavzihi için Bağdad^âa. beklemekte idi.

[989] Mühimme defteri 153, s. 331, 352.

[990] (Mühimme 154, s. 461).

[991] Mühimme 155, s. 303.

yazmaktadır[992]. I. Mahmud zamanında sadareti iki seneden bir buçuk ay noksandır. \ Şehla Ahmed paşa'mn istanbul'da Avratpazarı'nâa. Hubyar mahallesinde Abacı mescidi karşısında bir mektebi olup aynı mahalledeki mescide de bir minber koydurarak cuma namazı kılınmasını temin eylemiştir. Kasap Ilyas camii ab de s t haneler ine de su getirterek hepsine bu mektebi vakfiyesiyle gelir göstermiştir [993] Bunlardan başka Şehzade camii ile Âltunîzâde yahut Çamaşırcı mescidi arasında ve Aksaray'da, Camcılar camii sokağında ve Fatih türbesVnin Karadeniz kapısının solunda ve yine orada türbe avlusunun kütüphane tarafında, Şehzade semtinde Hoşkadem camiVnin alt tarafında birer çeşmeleri vardır [994]1 Şehelâ Ahmed paşa'ya derhal Adana'ya. vazifesi başına gitmesi hakkındaki fermanda ".. .Emri şerifimi bilâ tereddüd infaz ve imza lâzime-i zimmetin iken adem-i mübalât vadisine sülük ile izmir'de dürü diraz meks ve ikamet eylemen begayet istigrabı mûcib olmuştur. îtây-ı manasıb ve meratıb zât-ı hilâfetisimatıma mahsus ve mîdad-ı tevcihat ve tahvilde mübarek nutku hümâyun-ı inayet meşhunumla mensus idügi cezimkerik-i yakinin olmağla bir saat mukaddem mansıbına vusule müsaraat" eylemesi emrolunmuştur. Evâhiri Ramazan 1163 Üsküdar'da Bandırmah tekkesi camiVni de Şehla Ahmed paşa âdeta yeniden yaptırmıştır.[995] Şehla Ahmed paşa hattat olup sülüs ve nesh yazısını büyük hattat Yedikuleli Abdullah efendi'den ve talik yazısını da Fmdikzâde'den yazmıştır; bilhassa divanî yazıda pek mahir üstat imiş[996]

Hekimoglu Ali Pasa (2. defa)

1155 H. - 1742 M. de Anadolu valilisi ile îran seraskeri olan Hekimoğlu Ali paşa'yı vazir-i âzam Şehla Ahmed paşa bir an evvel cepheye gitmesi için sıkıştırırken Sultan Mahmud da gizlice hattı hümâyun göndererek kendisini sadr-ı âzam yapmak için İstanbul'a, çağırıyordu. Ali paşa 20 Safer 1155'te (28 Nisan 1742)

[992] Hammer (Almanca nüsha), c. 8, s. 23.
[993] Mühimme 147, s. 324, sene 1153 ve Hadikat ül%cevam,^ c. 1, s. 103.
[994] İstanbul çeşmeleri, c. 1, s. 162, 164, 166, 169, 170
[995] Hadikat-ül-cevami c. 2, s. 210.
[996] Tuhfet ül-hattalîn (Müstakimzâde), s. 63.

İstanbul'a gelerek işe başlamıştır. Birinci sadareti münasibeti ile tercümei halinin tamamında görüldüğü üzere, bizzat îran seferine hareket etmek istemesi, pâdişâhı şüpheye düşürmüş ve 4 Şaban 1156- 23 Eylül 1743?te azlolunarak Midilli adasında ikamete memur edilmiş ve yerine yeniçeri ağası Seyyid Hasan paşa tayin olunmuştur. İkinci sadareti takriben' bir buçuk sene kadardır.[997]

Seyyid Hasan Pasa

Busun Şebinkarahisar'ın Reşadiye kazasına bağlı Idirin[998] ve daha doğrusu onun yakınındaki Kabalı ismindeki köyden ve Çardaklızâde'lerden Mehmed Abdullah ağa'nın oğludur. Gençliğinde İstanbul'a, gelerek yeniçeri ocağına girmiş, kara-kullukculuk'dan (hizmet neferi) itibaren sırasiyle yükselmiş, uzun eüren seferlerde bulunmuş, 1130 H. - 1718 M. de çorbacı yani bölük kumandanı olmuş ve sonra katar ağalıkları denilen ocağın büyük ağalıklarında hizmet ederek 1146 H. - 1733 M. de kul kethüdalığı ile Iran seferine gönderilmiştir. Hasan ağa 1148 Cemaziyelevvel ortalarında kul kethüda-lığından azlolunup memleketine sürgün edilmiş ise de, sonradan afvolunarak İstanbul'a geldikten sonra, 1150 Zilkade -1738 Şubat sonu veya Mart iptidalarında ikinci defa kul kethüda-lığına tayin olunmuştur. 1151 Rebiulevvel ortalarında (1738 Temmuz) yeniçeri ağası bulunan vezir Abdullah paşa'nın vefatı üzerine Hasan ağa yeniçeri ağalığına tâyin edilerek Kont Vallis kumandasındaki Avusturya ordusiyle Belgrad önünde yapılan Hisarcık muharebesinde görülen büyük gayret ve faaliyeti üzerine vezirlik verilerek Ağa paşa olmuştur (22 Cemaziyelâhır 1152 - 26 Eylül 1739)[999] Seyyid Hasan paşa 4 Şaban 1156 - 23 Eylül 1743 'te Hekimoğlu Ali paşa'nın ikinci defaki sadaretinden azli üzerine vezir-i âzam olup üç seneye yakın bu makamda bulundu veSlstanbul ihtiyacım temin edemediği ve bu

---

[997] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/360

[998] Eskiden İskefsir kazasına bağlı oları bu köyün adı Hadikat ül-Vüzera zeyli;nde Orin ve Sicilli OsmanVâe Odin imlâlarında yanlış olarak kaydedilmiş olup îzzt tarihi'nde ise îdrin diye doğruya yakın kaydedilmiştir. Doğrusu İdirin'dir ve bugün Reşadiye kazasına bağlı köylerdendir, tslâm Ansiklopedisinde Hasan paşa maddesini yazmış olan Celâl Atasoy, Hasan paşanın Kabalı köyünde doğduğunu ve Kabalı köyü ile îdirin birbirlerine yakın olmasından dolayı doğum yerinin yanlış olarak tdirin gösterildiğini kaydetmektedir

[999] İzzî tarihi, varak 187b.

hususta tekâsülü görüldüğü için 22 Receb 1159 - 10 Ağustos 1746 da azlolunarak Rodos adasına gönderildi[1000] ve yerine sadaret kethüdası Tiryaki Mehmed paşa vezir-i âzam oldu.Hasan paşa 1160 Rebiulevvelinde (1747 Mart) arpalık olarak İçel sancağı mutasarrıfı bulunup aynı sene Zilkadesinde (1747 Kasım) Şehela Ah.med paşa'nm Bağdad valiliğine tayini üzerine onun yerine Diyarbekir valiliğine gönderilerek bir sene sonra yani 1161 Zilhicce ortalarında (1748 Aralık) orada vefat ederek yerine Hekimoğlu Ali paşa'nın damadı Yahya paşa tayin olundu. Hâdikat ül- Vilzera : zeylVnde Şeyyid Hasan paşa, safderun, halim cömert, sadık, hayırsever, açık kalpli ve doğru diye tavsif edilip cehlinden başka ayıbı olmadığı kaydedilmektedir. îzzi tarihi de kendisini hem pâdişâha ve hem de halka sevdirdiğini, munsif ve mutedil olduğunu beyan ediyor[1001] Şamdanîzade, Takvim üt-Tevarih zeyli* nde, ceheleden olmakla galetat ile meşhurdur ve kabaca latifeleri vardır, dedikten sonra, safderun-luguıia işaret olmak üzere şu hikâyeyi nakleylemektedir : Hasan paşa birgün I. Mahmud'a : "— Bana sevaptır dediler, bir mektep ile sebil yaptım, ana müsakkafat lâzım imiş, bir han yap dediler, sizin yasağınız varmış" demiş[1002]. Buna karşı pâdişâh "sana izin" diye müsaade etmesi üzerine : "— Sevabı senin olsun" diye mukabelede bulunmuş; padi-şahın huzurundan dışarı çıkarken tekrar geriye dönüp : "— Bana han yapmak üzere izin verdin ama tamam oluncaya kadar beni azletme" diyerek vaid almış ve filhakika hanın yapılması bitince azledilmiştir[1003] Seyyid Hasan paşa, Diyarbekir valiliğine tayin edilerek İçe/Men ayrıldıktan sonra Hadım kasabasına uğramış, orada Osmanlı âlimleri arasında asrının en yüksek ulemasından olan ve pek çok eser yazan Mülteka Sarihi Müftü Ebu Said Hadi-mî'nin ziyaretine gitmiş; müftü efendi Hasan paşa'ya hayır dua etmiş. Buna karşı Hasan paşa: "— Bana hayır dua kâr etmez, benim günahım bir türlü afvolunmaz" deyince Müftü efendi : "Paşa Öyle deme, küfürden gayrı

[1000] Sadr-ı sabık vezir Hasan paşa'ya hüküm ki :
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin, tehiyie ve ihzar olunan çekdiri sefinesine suvar ve Rodos ceziresine varup anda ikamet eylemen ferman-ı hümâyunum olmağın... Evâhiri Receb 1159 (Mühimme 152, s. 257).*
;t İzzî tarihi, varak 187b.
[1001] ;t İzzî tarihi, varak 187b.
[1002] Filhakika I. Mahmud, erazil ve serseri yatağı olduğu için İstanbul'da yeniden han yaptırmak değil, eskilerin bile tamirlerine müsaade etmemekte idi.
[1003] Zeyil Takvim üt-tevarih (Kütüphanemizdeki nüsha), varak 52.

afvolunmıyan günah yoktur" diye mukabelede bulunmuş; bunun üzerine Hasan paşa: Ben yeniçeri ağası iken bu gece harik olsun derlerdi; ben mansıbım için matlûb olan mahalde yangın çıkarırdım; bazı kere zabtı mümkün olmazdı, on bin belki daha ziyade hane ihrak olur, yangın esnasında insan ve hayvan telef olurdu; böyle günah afvolur mu?" demesi üzerine hayrette kalan Müftü sûküt etmiştir. Bayezid'de şimdi İslâm Ansiklopedisi merkezi bulunan medrese ile medreseye dershane olan mescit, sebil ve çeşme, mektep Seyyid Hasan paşa*nın yaptırmış olduğu tesislerden olup XVIII. asırdaki mimarî eserlerimizin en güzellerindendir. Hasan paşa, bu tesislerine yine o tarafta Hasanpaşa ham denilen ve bugün yola kalb edilmiş bulunan tramvay yolundaki hanı ve altındaki dükkânları vakfetmiştir. Hasan paşa hanının yerinde evvelce kâğıtçı, başyemenici ve tülbentçilerin ahşap dükkânları varmış; bunlar yanmış, sonra Hasan paşa'mn 1158 H. - 1745 M. de yaptırmış olduğu yukarıda zikredilen eserleri o tarafta olmakla yangın arsasını satın alarak altına kâğıtçı, yemenici ve tülbentçi dükkânları ve üstüne de han odaları yaptırmıştır[1004] Seyyid Hasan paşa'mn Zeyrekte Voynuk Şücâ mescidi karşısında bir çeşmesi daha olup[1005] Molla Gürani tarafındaki Fenayi mescidine minber koydurmuş tur r\ Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış olan Beykoz'la, Anadolu Kavağı arasındaki tepede bulunan Tokat köşkü harap olduğundan, pâdişâhın emriyle 1159 H. - 1746 M. de Hasan paşa tarafından S edilmiştir[1006]. Belgrad'da da cami ve mektebi varmış[1007]. Hasan paşa'mn oğlu Seyyid Mehmed Said efendi ilmiye sınıfından yetişerek İstanbul kadımı olmuş ve 1190 H. -1776 M. de vefat ederek Göksu'da, yaptırdığı çeşme yanma defne-dilnıiştir. Said Mehmed efendi'nin Şerh-i Kelinıe-i Tehlil, Tefsir-i Sure-i Zılzal, Şerh~i adab-ı Gelenbevî isimlerinde üç eseri olup sonuncu eseri ulem.a arasında Masan Paşazade diye meşhurdur ve basılmıştır. [1008]

[1004] Mühimme defleri 152, s. 137, sene evâsıtı Safer 1159
[1005] İstanbul çeşmeleri, c. 1, s. 174
[1006] Hadikat ül-cevami, c. 1, s. 156
[1007] İslâm Ansiklopedisi (Hasan paşa maddesi).
[1008] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/360-363

Mehmed Pasa (Tıryaki- Haci)

Ayvaz Odabaşı adında yeniçeri ocağına mensup bir şahsın osrlu olup İstanbul da doğmuş, babası ocaklı olduğundan bu da ocağa kaydedilerek okuma yazma öğrenmiş ve ocak yazıcısı ve daha sonra baş yazıcı olmuştur. 1148 H. - 1736 M. deki Rus - Avusturya seferinde ocakların Rus cephesine hareketleri esnasında I. Mahmud, baş yazıcı Mehmed efen di'yi huzuruna getirtip :"— Orduya vardıkta göreyim seni ulufeyi (maaşı) zayi etme ve zaid esamileri bulup verme" diye tenbih ettiğinden, Babadağı karargâhında bulunduğu sırada ulufeden hazineye bin iki yüz kese kazandırmıştı; fakat onun bu hizmeti yeniçeri ocağı bezirganı olan David'in işine gelmedi; çünkü bu sahipsiz ulufenin birkaç yüz kesesi bezirganın kesesine girecekti; bundan dolayı ocakta nüfuzlu olan Yahudi, Mehmed e f e n d i 'yi baş yazıcılıktan aldırarak daha küçük hizmete tâyin ettirmişti[1009] Mehmed efendi'nin hazineye olan hizmeti, kabiliyet ve faaliyeti orduda fevkalâde nüfuzu olan sadr-ı âzam kethüdası Osman Halisa efendi'nin takdirini mûcib olduğundan, onun himmetiyle Mehmed efendi süvari mukabelecisi ve 1151 H.-1738 M. de mevkufatî oldu ve Belgrad muahedesini müteakip hudut tahdidine memur edildi; 1154 H. - 1741 M. ve 1157 H.-1744 M. tarihlerinde iki defa yeniçeri efendisi (Ocak başkâtibi) oldu. Mehmed efendi 25 Safer 1158-29 Mart 1745 te tersane eminliğine tâyin edilmişti. Kendisinin iptidadan itibaren verilen hizmetleri muvaffakiyetle başarması I. M a hmu d 'un takdirini mucib olduğundan, 7 Cemaziyelâhır 1159-27 Haziran 1746 da sadr-ı âzam kethüdalığma getirilmiş ve bir buçuk ay sonra da Seyyid Hasan paşa'nın yerine vezir-i âzam olmuştur (22 Re-ceb 1159 - 10 Ağustos 1746). Tiryaki Mehmed paşa, vezir-i âzam oluncaya kadar hilm ve mülâyimeti ve fikrinden istifade cihetiyle hükümet erkânı tarafından hörmet görüp sevilirken, sadr-ı âzam olduktan sonra tavrını değiştirerek hiddet ve şiddet göstermeğe, tamahkârlıkla mal toplamağa başhyarak kendisini sevenleri yanından uzaklaş-tırmıştı;

[1009] Tiryaki Mehmed efendi, bezirgan David'in bu garezkârlığına mim koymuş, ara sıra David'e "filân zaman sen bana ettiğini biliyor musun" diye sorar ve sonra da "ahdim olsun vezir olursam seni katledeyim" dermiş. Bezirgan da bu söze karşı "hele sen vezir öl da beni katleyle, ama beij Tiryaki'den vezir görmedim" diye mukabele ederek eğlenirmiş. Tiryaki, vezir-i âzam olunca kendisini tebrike gelen Yahudiyi boğdurmak suretiyle ahdim yerine getirmiş İmiş (Miiri üt-levarih).

aynı zamanda garezkârdı. Onun bu halini haber alan Sultan Mahmud, zahiren sükût edip el altından da yeni bir sadr-ı âzam aramağa başlamış ve imrahorluktan vezirlikle Aydın muhafızlığına tâyin ettiği Firari-zâde Eğriboyun Seyyid Abdullah paşa'y[1010] bulmuş ve bir an evvel gizlice İstanbul'a gelmesini emrederek 15 Şaban 1160-26 Ağustos 1747 de Tiryaki Mehmed paşa'dan alman mühri hümâyun Seyyid Abdullah paşa'ysı verilerek vezir-i âzam olmuştur [1011]Tiryaki Hacı Mehmed paşa'nm vezirliği alınarak malı müsadere edilip[1012] hakkındaki gazabın şiddetine mebni ihtidilmek suretiyle kalebend olmak üzere Rodos adasına gönderilmiştir. Tiryaki Hacı Mehmed paşa bir buçuk ay kalebendlikte kaldıktan sonra 1160 Şevval - 1747 Ekimde kaleden çıkarılıp cezirebend olarak adada oturmasına müsaade olunup yine o sene Zilkade iptidası (Kasım) tarihli bir fermanla berveçhi arpalık îçel sancağına tâyin edilmiştir[1013] 1161 Rebiulevvel (1748 Mart) ve aynı sene Zilhiccesinde (Aralık) Bağdad

[1010] 1 Tiryaki Mehmed paşa*mn Rumeli kazaskeri Esat efendi ile araları acıkmış, hattâ kazaskerin bir ilâmını da yırtmış. I. Mahmud, bu sırada Esat efendi'yi şeyh-ulislâm yaparak sadr-ı âzamin bundan münfail olacağını bildiği için sadr-ı âzami azletmiş imiş (Müri üt-tevarih, Tiryaki Mehmed paşa'nın azli kısmı).

- Sadr-ı sabık Elhac Mehmed paşa'ya hüküm ki :

sen müddeti sadaretinde muktezay-ı hilkat-i tama siyretin üzere ne derecelerde celbi mal semtine mütemayil ve sâlik ve taklil-i masarif ile ne rütbelerde mal-i firavan cem ve iddiharına sâlik ve mjitehâlik olduğun malûm ve ahz ve sarf ve dahil ve harcın dahi ne veçh ve ne güna idüği bilcümle meczum iken sadr-ı âzam sarayında ve kendi hanende ve Sultan Mehmed camii şerifinde ve bina emininde nukut namına zuhur eden akçen kırk, elli bin kuruş miktarı olup elhaletü hazihi vekilharcın 48319 buçuk kuruş ve yemişçibaşı 2721 kuruş ve arpa eminin 1369 kuruş ve sandal ve yedi çifte yevmiyeleri vesair kayıklar ücretinden kayıkçı taifesi 2169 kuru^ ve masraf kâtibin 6177 kuruj ve mira-horun 766 buçuk kuruş ve bezirganın Yaşova Yahudi 97991 kuruş ve evvelki bezirganın Artin dahi 37875 ve kürkçin zimmi 33780 kuruş ve gazzazın 7043 kuruş ve sofcun 9443 kuruş ve boyacı 166 buçuk kuruş ve saracın 900 kuruş ve terzin 6151 kuruş ve saray merenımetcisi 1564 kuruş ve saray su yolcusu 195 kuruş ve bedestâni Hacı Hasan 2026 kuruş ve saatçi 7500 kuruş ve mücellid îbrahim 4199 löuruş ve yorgancın 19193 kuruş ki bunların senevi mecmuı 289523 kuruş alacakları olmak üzere talep ve iddia ve her birisi kir-aren rikâb-ı hümâyunuma ref-i rüka-i tazallüm ve iştikâ eylemelerinden nâşi meıkumûn dayinlerinin. tazallüm ve ibtihallerine terahhum ile eday-ı deyn olunmak muktazi olduğundan kat-ı nazar sadr-ı âzam kalemiyesinden kıstelyevm hesabı üzere 151555 kuruş ziyade makbuzun olub meblâğ-ı mezburı dahi halen sadrı âzam tarafına red eylemen lâzım gelirken zabt ve tahrir olunan emval ve eşyan bu miktarı ve bunun rubu mertebesine vâfi olmayıp ve emval-i mektumen dahi kimlerde ve ne mahallerde olduğu henüz malûm olmamakla fimâbâd dainlerin tarafından bir güna tazallüm ve iştikâ vaki olmamak üzere cümlesini iskât ve ırza edipbihudîyrad-ı Özür ve illet eylememen babında..." Evâsıt-ı Ramazan 1160 (Mühimme 153, 8. 121).

[1011] Rodos naibine ve mübaşir ' tâyin olunan Osman zîye mecühûya ve Rodos kalesi Dizdarına hüküm ki :

Sadr-ı sabık Mehmed paşa çekdirme sefinesi... ile irsal olunmağla beyaz üzerine keşide kılına hattı hümâyum mehabetmakrunum mucibince Rodos'ta. yalnız cezirebend ^olmayıp muhkem kalebend olup ahardan ferd-i vahid yanına duhul ve yanından huruç etmemek babında fermanı hümâyunum sadır olmağın..." Sene 1160 evâsıtı Şaban (Mühimme 153, s. 109).

[1012] Mühimme 153, s. 165, sene 1160 evâili Zilkade.

[1013] Mühimme 153, s. 353, 356.

valisi tayin olunan Tiryaki Mehmed paşa, buraya gelince Bağdad valisi Ahmed paşa'nın kölelerinden olup vali olmak isteyen Süleyman paşa'nın muhalefetiyle karşılaştı. Süleyman paşa, tayin, edilmiş olduğu Basra valiliğini istemeyip Bağdad\ isteyerek muhalefete kalkıp 1162 Şaban tarihli (1749 Ağustos) bir fermanla tedibi Tiryaki Mehmed paşa'ya havale edilmiş ise de, bu işte muvaffak olamadığından Bağdad'dan alınarak vaziyet icabı Bağdad'a. Süleyman paşa tayin edilmiştir (1163 Muharrem - 1749 Aralık). Tiryaki Mehmed paşa, Bağdad'dan alınmasını müteakip Cidde valiliğine tâyin edildi ise de kabul etmediğinden vezirliği üzerinden alınarak tekaüd suretiyle Resmo (Retimo) kasabasında oturtulmuş[1014] ve bir buçuk sene sonra orada vefat ederek ölümü 8 Ramazan 1164 - 31 Temmuz 1751 de istanbul'da haber alınmıştır[1015]. Yaşı yetmişi geçmişti. 'Vefatı gecesi haruman'da. eski odalar civarındaki konağı yanarak hiçbir şey kurtulamadığı gibi kıymetli eşyaları da Girid'deki menfasına gönderilirken geminin Çanakkale'den henüz çıkmadan evvel fırtı-nadan jbatnıasiyle zayi olmuştur. Tiryaki Mehmed paşa'mn haris, hiddetli, garezkâr ve hesabi olduğu anlaşılıyor. Kerküklü Firari diye meşhur Seyvid Ha— Abdullah paşa san paşa'nın oğludur1. Yetiştikten sonra silâhşor, kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası ve 1151 Muharrem -1738 M. de büyük mirahor Şehla Ahmed ağa'-nın 2 vezir olmasiyle onun yerine birinci mirahor olmuştur. mesned-i sadaret aliyyedeıı infisalindeıı çend müddet zarfında İçel sancağı ve bâdehû Musul eyâleti ile begâm olduktan sonra senden memul olan Jıüsn-i tedbiri icra ile vaki olan ihtilâli ıslaha sây-i evfa eylemek mülâhazasiyle hasre-tüjvüzera olan Bağdad-ı Darüssevad eyâleti ile makzıyy ül meram olmak hase-biyta-.. Bağdad kalesinin üslûb-ı sabıkı üzere zabt ve muhafazasına kıyam... ve hariç \e dahilde olanların istimaletlerine ikdam ederek ihtilâlden vikaye ve sıyaneti vâcibe-i uhde-i sadakatin iken bazı güna havacis-i nefsaniyye ve ağrâz-ı kasideye ferifte olarak derun ve bîruni tarafından tebrid ve tenfir ve bîgayrı-hakkın sefk-i dima ve ihtilâl-i nizam-ı memâlik vuku bulmuşken o makul hilaf ve

[1014] Mühimme 154, s. 124; 125, sene evâili Şaban 1162

[1015] Sabıka Cidde valisi olup bu defa vezareti, tuğ ve sancağı, ref ve hass-i muayyeni ile Resmo'da berveçhi tekaüd ikamete memur olan. Mehmed paşa maalihiye ve müşarünileyhi Resmo'ya îsâle memur... dâme mecdühûya hüküm ki :

Sen ki müşarünileyhsin, senin zahiren vaki olan harekât ve etvar-ı dilfi-ribine binaen senden din ve devleti aliyyeme hayırlı iş zuhur etmek memuliyle

hattâ hâlâta taraf-ı hümâyunumdan cevaz gösterilmeyip ıslahı hal-i ibad ve nizam-ı ahval-i bilâd için sen Bağdad't&n azl ve ref ve şer'an ve aklen mez-mum olan harekât ve etvardan men olundukta^ sonra mücerred kemal-i şefe-kat-i şahanemden... Cidde gibi bir mansıb-ı celil ihsan olunmakla bu nimet-î celilenin kadrini bilüp izhar-ı teşekküre müsaraat' eylemen lâzım iken ihsan-ı hümâyunuma.itizar kaydında olduğun dersaadetime gelen tahriratından müs-tefad olmağla vezaret ve tuğ ve sancağın ref ve Resmo'da ikamet ile enır-i tedibinle iktifa olunmağla. .. Evâil-i Rebiulevvel 1163. Bu fermanın hülâsası îzzî tarihVn.de (varak 208) vardır. Sivas valisi Zaralızâde Mehmed paşa'ya yazılmış olan diğer bir fermanda da Tiryaki Mehmed paşa'nm Sivas^tan geçerken İîesmo'ya kadar olan masrafı hariç olmak üzere bütün mal, eşya ve hayvanlarının müsadere edilmesi emrolunmuştur.S onra Rumeli valisi olmuştur. Hasan 1158 H. - 1745 M. de vezirlikle Kıbrıs valisi olan Seyyid Abdullah paşa, 1159 Zilkade-, 1746 Kasımda senevi yüz yirmi bin kuruş muaccele ile berveçhi malikâne Rakka valiliğine tâyin edilmiş ise de, sonra tekrar Kıbrıs'ta kalması muvafık görülmüş ve 1160 Rebiulevvel başlarında (1747 Şubat) Aydın muhassalı olmuştur. Vezir-i âzam Tiryaki Mehmed paşa'nın hal ve tavrından, hiddet ve şiddetinden ulema ve devlet adamlarının müteessir olmaları ve işlerin yürümemesi cîhetiyle azledilmesi padişahça takarrür edince, kendisini iltizam eden kızlarağasının tavsiyesiyle1 Seyyid Abdullah paşa gizlice İstanbul'a, davet edilmiştir. 16 Şaban 1160-23 Ağustos 1747 de Fenerbahçe'sine gelmiş olan Seyyid Abdullah paşa, vurudunu padişaha bildirdiğinden, o sırada Beşiktaş'ta, bulunmakta olan I. Mahmud tarafından oraya davet edilerek Dolrnabahçe üstündeki Canibi Ali efendi konağına misafir edilmiş ve ertesi günü Tiryaki Mehmed paşa'dan alınan mühri hümâyun .kendisine verilerek vezir-i âzam olmuştur. Seyyid Abdullah paşa 23 Muharrem 1163 - 20 Ocak 1750 tarihine kadar[1016] o mevkide kalmış ve halefinin tayini münasibetiyle Paşakapısma gönderilen hattı hümâyunda hudut kaleleri ile vilâyet ve sancakların idare ve nizam ve oralara aid levazımın tedarikindeki ihmaline binaen azledildiği bildirilmiştir [1017] paşa'nın Rumeli'den şikâyetçileri gelmesini fırsat

[1016] Vasıf tarihi, c, 1, s. 194.

[1017] Vasıf, Hadikat iVl-Vüzera zeyli ile Arapça Tarih-i Muradi'&e sadaretten azli 2 Safer 1163 (1750

bilen vezir-i âzam Çorlulu Alî paşa, kendisini yetiştirmiş olan Kara Bayram ağa'mn Öldürülmesinin intikamını almak için bu şikâyetlerden istifade ile Hasan paşa'yı öldürtmüştür. Katlinin zahirî sebebi Mısır valiliğini kabul etmemesi idi. Vezir-i âzam olan Şehlâ Ahmed paşa. Seyyid Abdullah paşa tab'an halûk, insaflı, maarif-perver, eli açık olduğu için idare tarzından herkes memnundu. Yerine Divittar Mehmed paşa vezir-i âzam oldu.[1018] İzzî tarihi, varak 215. Seyyid Abdullah paşa, azlini müteakip kalebend olarak Rodos adasına gönderilmiş [1019] ve aynı sene Rebiulevvel -1750 Şubatta adada oturmasına müsaade olunarak[1020] yine o sene Cemaziyelâhır başlarında (1750 Mayıs) Karaman valiliğine tâyin olunmuş ise de,[1021] mansıbına gitmeden Mısır valiliğine nakl olunmuşturSeyyid Abdullah paşa 9 Rebiulâhır 1166 - 13 Şubat 1753 te Haleb valisi Şehla Ahmed paşa'nın vefatı üzerine Haleb'e naklolundu[1022]; daha sonra, yani 1169 H. - 1756 M. de Hakka valisi Ragıb Mehmed paşa ile becayişleri yapıldı[1023] ve 1171 Safer-1757 Ekimde Diyarbekir valisi olup[1024] buradan da 1171 Şevval - 1758 Temmuzda Haleb valisi Muhsinzâde MeVmed paşa ile becayiş olarak ikinci defa Haleb valiliğine geldi [1025]Seyyid Abdullah paşa 1174 Şaban-1761 Martta burada vefat ederek Ebubekir tekkesVne defnedildi. Valiliklerde de kendisini sevdirmişti. İstanbul'da. Tavşantaşı^nda. bir mektebi ile bir de çeşmesi olup Haremeyin (Mekke ve Medine) ahalisine surre vakfetmiştir[1026]

Ocak 11) gösteriliyorsa da, Mühimme kaydında evâhiri Muharrem deniliyor. îzzî tarihi'nde de evâhiri Muharrem olarak 23 Muharrem 1163 gösterilmekte olup Mühimme'nin kaydı gibidir. Bundan başka Sicilli Osmanî, bu zatın tercümei halile Seyyid Halil Efendizâde Seyyid Abdullah paşa'nın tercümei hallerini birbirine karıştırmıştır.

[1018] Sadr-ı sabık Abdullah paşa'ya ve mübaşir tayin olunan kapıcı başı Urfalı Mehmed'e ve Rodos kadısına ve kale dizdarına hüküm ki :

Sen ki vezir-i müşarünileyhsin amade kılınan çekdirme sefinesine suvar ve kapıcıbaşı-i mumaileyh ile bilâ meks ve tehir doğru Rodos ceziresine varıp Rodos kalesinde meks ve ikamet eylemen ferman-ı hümâyunum olmağın..." Evâhiri Muharrem 1163 (Mühimme 154, s. 223).

[1019] Mühimme, 154, s, 266, sene 1163 evâhiri Rebiulâhır

[1020]Mühimme, 154, s. 324 ve 325, sene evâili Cemaziyelâhır 1163

[1021] Mühimme. 154, s. 243, evâbiri Cemaziyelâhır 1163

[1022] Mühimme, 155, s. 400, sene Rebiulâhır 1166. Abdullah paşa'nm yerine Mısır valiliğine Resmo'da ikamete memur olan sabık vezir-i âzam Divittar Mehmed Emin paşa gönderilmiştir

[1023] 7 Mühimme, 160, s. 239, sene evâhiri Şevval 1171

[1024] Mühimme., 154, s. 123, esne evâhiri Şaban 1162.

[1025] Mühimme, 157, s. 236, sene 1169-

[1026] Mühimme, 159, s. 320, sene evâil-i Safer 1171.

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/363-369

Mehmet Emin Pasa

Donanma kaptanlarından olup 1112 H. - 1700 Basra ile Korna^mn urban elinden kurtarılmasında hizmeti görülerek vezirlikle Basra valisi olan Aşçızâde Mehmed paşa'nm oğludur; tahsil görmüş, Nevşehirli Damad ibrahim paşa'ya intisab ederek şöhretine sebep olan divittar^lıh hizmetiyle divanı hümâyun kâtipleri arasında bulunmuş ve Damad İbrahim paşa'nın damadı olan Kethüda Mehmed paşa 'ya damad olmuş ve İstanbul mukataacılığı muhasebeciliği ile hâcagân sınıfına geçmiştir. 1143 H. - 1730 M. deki Patrona vakası ve İbrahim paşa ile kayınpederi ve diğer bazılarının katilleri üzerine epey müddet devlet hizmetlinden uzak kalmış ve sonraları şehremini, ruznam-çe-i evvel, ve 1156 Şevval - 1743 Ocak tevcihatında defter emini ve 1155 - 1742 ve 1743 tevcihatlarında da yeniçeri efendisi ve 26 Zilhicce 1160 - 29 Aralık 1747 de sadr-ı âzam kethüdası olan Yusuf efendi'nin yerine tersane emini olmuş ve vezir olan sadaret kethüdası Yusuf efendi'nin yerine de 3 Şevval 1162-16 Eylül 1749 da kethüdayı sadr-ı £li olmuşturı Divittar Mehmed efendi üç buçuk ay kethüdalık etti. 23 Muharrem 1163 - 2 Ocak 1750 de Seyyid Abdullah paşa'nm yerine vezir-i âzam oldu[1027] ve 18 Şaban 1165 - 1 Temmuz 1752 tarihine kadar takriben iki buçuk seneden ziyade sadarette kaldı. Divittar Mehmed paşa, tab'an haşin olup devlet ricali ile iyi geçinemiyerek tekdir ile nıaiyyetini gücendirir ve işlerin ahenk içinde yürümesine mâni olurdu. I. Mahmud, şifahen kendisine bu Haşin ve kırıcı hallerden vazgeçmesini tavsiye eylemesine rağmen yumuşamamış ve bilâkis sık sık vuku bulan yangınlar esnasında ve halkın yanında yeniçeri ağasını tekdir ve tahkir eylemesi padişahın canını sıkmıştı. Bu sırada İstanbul'da sık sık vukua gelen yangınlar da vezir-i-âzam ile yeniçeri ağasının ihmal ve tekâsüllerine vesile ittihaz edilerek azli tekarrür eylemeşti.[1028] Bunun üzerine sadr-ı âzam 19 Şaban 1165 - 2 Temmuz 1752 de .Babıâli'de kapıkulu süvarilerinin maaşlarını tevzi

[1027] Takvim üt-tevarih zcylVnde sadarete tahininin H Muharrem gösterilmesi yanlıştır

[1028] O devirde yaşayan Şamdanizâde Süleyman efendi, Takvim üt~ tevarih zeyli'nde vezir-i âzamin azline sebeb olarak bir aydan beri yeniçeri ağasiyle arasının iyi olmamasından gece ve gündüz bir iki yerde yangın çıkmasından ve bunların bazılarının söndürülmesi pek zor olduğundan ve bu suretle bir kaç bin hanenin yanıp halkın perişan olmasından dolayı pâdişâhın teessürünü ve bunun neticesi olarak azledildiğini göstermektedir

ettiği sırada kapıcılar kethüdası bir hattı hümâyunla gelip kendisinden mühri hümâyunu almış ve maaş sergisi bozulmıyarak defterdarın maaş tevziine devam etmesi iradesini de tebliğ ettikten sonra, Divittar Mehmed paşa'yı da beraberine alarak saraya götürmüş ve Balıkhane mahbesine koymuştur. Sadr-ı âzamin lisanından incinmiş olan Babı âli ricali onun azlinden son derece memnun olmuşlardır. Divittar Mehmed paşa, azlinden sonra Girid adasının Resmo kasabasında ikamete memur edilmiş[1029] ve 1166 Rebîul-âhır-1753 Şubatta Seyyid Abdullah paşa'nın yerine Mısır valisi olmuş ise de, Kahire'ye girdiği gün, yani aynı sene Receb (Mayıs) 'ta vefat ederek İmam Şafiî hatiresine defnedil-miştir. Talûmath, müdebbir bir vezir idiyse de, Vakanüvis îzzi'nin kaydına göre geçimsiz, hiddetli, kalb kırıcı olduğu anlaşılıyor. Hâdikat-ül-Vüzera zey/i'nde gür sakallı, maarife aşina, müdebbir, vakur ve fevkalâde cömert olduğunu, fakat sadaretinde selefleri gibi müstakil olmadığından iş göremediğini kaydetmektedir ki, hiddet ve asabiyetine sebep bu hali olsa gerek. Şamdanîzâde, yeniçeri ağasiyle arasının açık olmasından dolayı .ağanın sık sık yangınlar çıkarmasının uğursuzluğuna hamledilmek suretiyle azledildiğini beyan ediyor[1030]. Bunun sadareti esnasında yağmur ve s*el felâketleri ve deniz taşmasiyle kayıkların karaya atılması ve kuvvetli fırtınalar ile büyük ağaçların bile devrilmesinden dolayı Divittar Mehmed paşa'ya Düztaban lâkabı verilmiştir[1031] Boğaziçi'nde Küçüksu Kasrı denilen kasrı 1165 H. - 1752 M. de Divittar Mehmed paşa yaptırıp Boğaziçi'ni çok seven I. Mahmud'a hediye edip ziyafet vermiştir[1032] Divittar Mehmed paşa, kayınpederi Kethüda Mehmed paşa'nın Süleymaniyedeki konağının bahçesinde bulunup metruk olan mezarım meydana çıkarıp yanına bir sebil ile bir de çeşme yaptırmıştır. Boğaziçi'nde Kandilli deniz kıyısında merdivenli

---

[1029] 2 Sadr-ı sabık Mehmed paşa'ya hüküm ki :
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin inayet bahş-i sudur olan hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum mucibince amade kılınan çekdirme sefinesine suvar ve der-gâh-ı muallâm kapıcı basılarından mübaşir tâyin olunan Mustafa paşa kethüdası Elhac Mustafa dâme mecdühû ile bilâ meks ve tehir Girid ceziresinde vaki Resmo'ya varıp anda ikamet eylemen babında ferman-ı hümâyunum sâdır olmağın..." Evâsit-ı Şaban 1165 {Mühimine 155, s. 261).

[1030] Şamdanizâde Süleyman efendi, Takvim üt-tev&rih zeylVnAe 1160 hicret senesi cetveli arasında Seyyid Hasan paşa'nın yeniçeri ağası iken

[1031] Mevcut hicrî -'milâdî cetveline göre Ramazanın on sekizi cumartesi gününe Taslamakta ise de, arabî aylar bizde yakın zamana kadar ayın görülmesiyle ispat edilip yapılır olduğundan İzzî tariki Şabanın on dokuzuncu cumartesi olarak göstermektedir

[1032] Mühimme defteri 157, s. 27, sene evâili Cemaziyelevvel 1168

sokağın alt başındaki çeşmenin kitabesi bu zata ait olup tarihi 1179 H. - 1765 M. olduğuna göre vefatından on üç sene sonra yaptırılmıştır.[1033]

Bahir Mustafa Pasa

Çorlulu Ali paşa ke t hüd alığından vezir olan Sofi Abdurrahman paşa'nın oğludur, iyi tahsil- görerek yetişti ve Damad ibrahim paşa 'nın himmetiyle hassa silâhşoru oldu; kendisine verilen işleri başarmasından dolayı kapıclbaşılık rütbesiyle yükseltildi; 1159 Ramazan sonlarında (1747 Ekim) ikinci imrahor olup 26 Zilkade 1162- 7 Kasım 1749 da birinci imrahor Durak bey'in vezirlikle kaptan paşa olması üzerine onun yerine birinci imrahor-luğa getirildi. Vezir-i âzam Divittar Mehmed paşa'nın azli takarrür edince Darüssaade ağası Hafız Beşir ağa'nın tavsiyesiyle sık sık yangın çıkardığından bahsederken Hasan paşa hakkında bu yangın çıkarma işini "bühtana hamledip mümin olan etmez der idik, lâkin 1165 tarihinde vezir olan Öivittar Mehmed-paşa ile yeniçeri ağası şekerâb oldukta günde iki kere harik zuhur edip akibet vezir a zl oldukta harikler sükûn bulduğu için Hasan paşa'dan rivayete lâ ve neam demeğe mecalimiz yoktur" demektedir. Vczir-i azama aleydar olan yeniçeri ağası Hacı Hasan ağa'nın kasder yangın çıkardığı halk arasında söylenir olduğundan, Divittar'ın azlinden iki gün sonra o da azlolunarak ocak kethüdası (kul kethüdası) Mustafa ağa yeniçeri ağası olmuştur (İzzî tarihi, varak 275b). Bahir Mustafa bey vezir-i âzam. oldu (18 Şaban 1165-1 Temmuz 1752)1. Bunun sadareti- zamanında kendisini sadarete tavsiye eden kızlar ağası Beşir ağa katledilmiş olduğundan, artık sarayda Darüssaade ağalarının perde arkasından devlet işlerine ve sadr-ı âzamlarm istiklâllerine müdahaleleri görülmedi ve I. Mahmud'un ölümüne kadar Bahir Mustafa paşa müstakil olarak iş gördü. Bunun sadareti esnasında 28 Safer 1168 - 14 Aralık 1754 te I. Mahmud vefat ederek yerine hanedanın en yaşlı şehzadesi olan kardeşi III. Osman hükümdar ilân edildi. Kararsız bir hükümdar olan III. Osman saltanata geçmesinden iki buçuk aya varmadan bazı al ey hd arlarının telkini ile Bahir paşa'yı sadaretten azil ile Midilli'ye

[1033] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/370-372

göndermiştir (5 Cemaziyelevvel 1168-17 Şubat 1755)2. Bahir Mustafa pa-ş^a'nm yerine Anadolu valisi olan Hekimoğlu Ali paşa, üç%ncü defa vezir-i âzam olmuştur.

Bahir Mustafa paşa afvolunarak 9 Ramazan 1168 -18 Haziran 1755 te Mora muhassallığına tayin edilmiş ve 1169 Recebi iptidasında (1 Nisan 1756) Yirmisekiz Çelebizâde Said Mehmed paşa'nın sadaretten azli üzerine ikinci defa vezir-i âzam tayin edilmiştir. Sık sık sadr-ı âzam değiştiren III.'Osman, Bahir Mustafa paşa'yı bu defa dokuz buçuk ay sadarette bırakmış ve azlettiği zaman mallarını müsadere etmeden Rodos adasına yollamıştır. (20 Rebiulâhır 1170- 16 Ocak 1756). Bahir Mustafa paşa'nın yerine, onun, iktidar ve meziyetlerinden bahis ile Şam valiliğine tavsiye ettirmiş olduğu3 Haleb valisi Ragıb Mehmed paşa getirilmiştir. Şam valisi Azımzâde Esad paşa'nın azli takarrür edince III. Osman» vezir-i azama, Şam'da valilik ve emirhaçlık edecek kim vardır? diye sormuş. Bahir Mustafa paşa da Haleb valisi Ragıb Mehmed paşa'yı çok meth ve sena etmiş; padişah, uhdesinden gelebilir mi? diye tekrar sorunca Osmanlı devletinin kuruluşundan beru o ayarda zekâ ve iktidar ve ilim. ve fazilet cihe- Fransa elçisi Verjen (Vergennes) hatıratında Bahir Mustafa paşa'nm azli sebebinin .bilinmediğini ve Babı âli'ye gelen hattı hümâyunda ihmalkârlığından şikâyet edildiğini yazdığı gibi, yine Fransa elçisi, Şehzade Mehmed'in1 vefatından beri sadr-ı azamın gayet metin göründüğünü beyan ettiğine bakılırsa, azlinin herhalde şehzadenin ölümü dolayısiyle halkça vaki infialden ileri geldiği zannolunur. Emvalinin müsadere edilmemesi de dikkati caliptir. Yeni vezir-i âzam Ragıb Mehmed paşa, kendisi hakkında pâdişâha güzel tavsiyede bulunan Bahir Mustafa paşa'-nın menfada kalmasını istemiyerek onu bir fermanla taltif ettirdikten sonra bir memuriyete tayin kılınacağını tepşir etmiş[1034], ve bundan başka menfasını da Midilli'ye

[1034] 2 Sabıka vezir-i âzam olup Rodos'ta ikamete memur olan vezirim Mustafa paşa'ya hüküm ki : Sadaretten hiyn-i infisalinde cezire-i mezburede ikametin babında cğerçi emr-i hümâyunum sâdır olmuştu; ancak sen devlet-i aliyyemde memduhü-lâsar... olmaktan nâşi evâil-i halinde nice hidemat-ı refia ve menâsıb-ı meniada hizmetin meshuk olup bilistihkak iki defa.... erike-i sadaret-i uzma olduğun esnada dahi rızây-ı hümâyunuma muvafık sudur eden etvar-ı raziyyen müs-teclib-i istimalet-ı hatır-ı feyz measir-i mülükânem olup vakt-i sadaretinde ber muktezay-ı beşeriyet hatır hâh-ı husrevâneme mugayir zül ve cünhan vaki olduysa da hakkında zülâl-i inayet ve sadakat-ı şahanem vefirülfeyezan olup... kariben hal ve şanına çesban bir mansıb tevcih ve ihsanım olmasını halef-i bahirülşerefin vezİr-i âzam ve vekili mutlak-ı sadaret ilmim Ragıb Mehmed paşa rikâb-ı lıusrevanemden rica ve şefaat etmeğin sana filasıl ümitvar olduğun bir mansib-ı cemil tevcihi muzmerr-i zamir-i şefekat semir-itmülükânem olduğu malûmun olmak

naklettirdikten sonra Ağrıboz muhafızlığı ile Karlıeli sancağına tayin ettirmiştir (1170 Zilhicce - 1757 Ağustos)[1035] tiyle öyle bir vezir gelmediği cevabını vermesi üzerine padişah: "Var Şam'ı tevcih kıl" diyerek ayrılmış. Vezir-i âzam gittikten sonra onun Ragıb paşa hakkındaki hüsn-i şahadeti ve medhü seması dolayısiyle III. Osman böyle âkil bir vezirin sadaret mevkiinde bulunması lâzımdır diyerek Bahir Mustafa paşa'dan hemen sadaret mührünü alarak Ragıb Mehmed paşa'yı davet etmiştir i, Vasıf tarihi, c. 1, s. 88). Bahir Mustafa paşa 4 Şevval 1171 - 11 Haziran 1758' de Mısır valisi olup 1173 Zilkade - 1760 Haziranda oradan azloiunarak Cidde valisi olmuş ise de, gitmek istemiyerek Mısır'da oturmuştu. 1175 Cemaziyelâhırda (1762 Ocak) Haleb valiliğine naklolunmuş, fakat katledileceğinden korkarak Haleb'e gitmeyip Mısır'da Bulak mevkiine çekilmiş ise de, kendisine teminatı havi gönderilmiş olan 1175 Zilkade sonu (1762 Haziran) tarihli bir fermanla Mısır defterdarını yerine bırakarak ehemmiyetine mebni çöl ağzında bulunan Halefre hemen hareket etmesi emrolun-muştur [1036]Bahir Mustafa paşa'mn katilden korktuğu şey, kuvvetli ihtimale göre III. Osman'ın emriyle boğdurulan Şehzade M e h m e d 'in katline muvafakat etmiş olmasıdır. Bu sırada III. Osman ölmüş ve hükümdarlığa bir takım ilâçlarla kendisini zehirlenmekten koruyan Şehzade Mehmed'in kardeşi III. fttaıstafa geçmiş bulunuyordu.

^ Bahir Mustafa paşa 24 Remulâhır 1177 - 1 Kasım 1763 de Hâmid Hamza paşa'mn yerine üçüncü defa vezir-i âzam olarak Halelden

için beşareti mutazammin işbu emr-i şerifim irsal olunmuştur. Evâhiri Şevval 1170 (Mühimme 159* s. 259).

[1035] Mühimme 159, s. 276, sene evâsıtı Zilhicce 1170.

[1036] Hâlen Haleb valisi olup Bulak'ta ikamet üzere olan sadr-ı sabık vezir Mustafa paşa'ya hüküm ki: *

Sen ki veziri müşarünileyhsin bundan akdem tevliyet-i Mısır'dan ıııfisalînde hakkında mahz-ı hayır olmak mülâhazasiyle Cidde-i mamure sancağı sana tevcih ve ihsanım olmağla bir saat evvel Mısır'dan hareket eylemek üzere nıüteaddid evamir-i şcrifemle tekid olunmuşken Mısır'da ikameti ihtiyar eylemekten nâşi Mısır'da ihtilâl-i azim hudusuna sebeb ve illet olup tenk destliğinc ve zık-ı haline hami ile Cidde sancağı ahara sarf ve tahvil ve münhal olan Haleb-üş-şehba eyâleti sana tevcih ve ihsanım olup memuriyetin emr-i şerifimde tekmil-i müddet-i kaymakamlığın için ümeradan Mısır defterdarını yerine kaymakam nasb ve Haleb eyâleti çöl ağzında vaki olup senin anda mevcud bulunman lâzım ve mühim olduğuna binaen bir saat evvel Mısır'dan harekete gayret eylemen üzere emri âlişâıım sâdır olmuşken bazı vesvese-i hafife ve hacise-i sakimeye mütabcat ile elyemv Mısır'da meks ve ikamet üzere olduğun yakinen sem'i hümâyunuma lâhik ve vasıl olup bu etvarın tamamen rızay-ı hümâyunuma mugayir ve muhalif olmakla hatırına siiıuh eden havacU-i nef-saniyeyi küİliyyen derunundan ihraç ile Mısır'dan aJeaeele hareketin murad-ı şahanem olmağın izalesi tevahhuşun ve def-i vesveseh irin hassaten işbu emr-i hümâyunum şerefsadır olup..." ile irsal olunmuştur. JKvâhu-İ Zilkade sene 1175 (Mühimme defteri 162, s. 102).

gelerek mühri hümâyunu alıp daha sonra da III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'a namzed olmuştur. Hâdikat ül-Vüzera zeylinin zeyline göre mütelevvin, cesur, hasut, İliyle ve hud'aya mail olup hakkında pâdişâhın emniyeti kalmadığından üç defa o makamı işgalini çekemiyenlerin tesirleriyle 7 Şevval 1178 - 30 Mart 1765 de mühri hümâyun alınarak iki gün saraydaki Topkapı mevkiinde haps ve bazı sual ve cevaptan sonra Midilli adasına sürgün edilmiş ve yerine Muhsinzâde Mehmed paşa, vezir-i âzam olmuştur. Bahir Mustafa paşa bu son sadaretinde vezir-i âzam-ların haslarından olan Kıbrıs varidatına zam yaparak oranın karışıklığına sebeb olduğu gibi paraya olan hırsı sebebiyle gerek İstanbul'da, ve gerek diğer vilâyetlerde birer vesile ile tecrim suretile aldığı paraları bazı binalara sarf eylediği pâdişâh tarafından haber alınması üzerine ahvali teftiş ettirilmiştir. Sadr-ı âzamin bu halleri meydana çıktığı zaman III. Mustafa nazikâne kendisini ikaz ve tenbih eylemesine mukabil bir takım tevillerle yaptıklarını saklamak istemişti[1037]. Kendisinden mühür alındıktan sonra azli ile iktifa olunacak iken İstanbul'dan uzaklaştıktan sonra aleyhinde şikâyetlerin yağdırılması üzerine bu halden müteessir olan pâdişâh, arkasından kendisini MidillVye götürmeğe memur Kelleci Osman ağa'ya bir bostancı hasekisi ile gizlice hattı hümâyun gönderip katlini emreylediğinden, 1178 Zilkade (1765 Nisan) da- MiddilVde boğularak kesik başı îstanbuVs. getirilip teşhir edildikten sonra Otakçılar tarafında yaptırmış olduğu Nakşibendi tekkesine gömüldü[1038] III. Osman, şehzadelerin büyüklerinin katilleri için bazı sadr-ı âzamları yoklamiş ve bu arada Hekimoğlu Ali paşa'ya fikrini açmış ise de, her şeyi göze alan bu büyük vezir, teklifi red etmişti. Bunun gibi aynı teklif ikinci sadaretinde Bahir Mustafa paşa'ya yapılmış ve bunun neticesinde 29 Rebiul-evvel 1170'de şehzadelerin

[1037] Bahir Mustafa paşa'nm yerine vezir-i âzam olan Muhsinzâde Mehmed paşa'ya gönderiler/, beyaz üzerine hattı hümâyunda şöyle denilmektedir :
Sen ki vezir-i âzam ve vekili mutlakım Mehmed paşa'sın selefin tensik-i umur-i ibad ve mesalih-i müslİminde kusur edip ve rikâb-ı hümâyunuma arzı muktazi olan hususları kizb ve dürug ile aiz ve gâh etmeyip ve tama-i hamından nâşi havassı olan Kıbris ceziresinin âdet-i müstemiresi üzere zulmen maline zam ve ihtilâl-i memleket-i islâm ve helâk-i ibada bâis olup ifsad-i bilâd ve sâi bilfesad olmağın ve bundan böyle lical-i devleti âliyyem olanların adem-i emin ve rahatlarına bâis hareket-i nâ marziyeye kast eylediğine binaen bid-defaat kenduye tenbih-i hümâyunum sâdır olmuşken, mütenebbjh olmayıp azli iktiza etmekle sen akdemi vüzera ve emektar-r devlet i âliyyem olup. . ." 8 Zilkade 1178 (Nâme-i hümâyun defleri 8, s. 608).

[1038] Vasıf, c. 1, s. 269

en büyüğü olup kırk iki yaşında bulunan ve güzide bir şehzade olan[1039] III. Ahmed'in oğlu Meh-med gadren şehid edilmiştı[1040]. Bahir Mustafa paşa'nm Mısır'dan Cidde'ye naklinde kendisine gönderilen fermanda görüldüğü üzere, bazı vesveseye tâb'an oradan ayrılmaması ve Haleb'e naklinde de aynı suretle korkması Şehzade M e hm e d'in ölümüyle alâkalı göründüğü gibi, Fransa elçisinin de kaydı ve Ha-dikat ül Vüzera zeylVnde Bahir Mustafa paşa'nm tercüme-i halindeki mütalea sadr-ı âzam hakkındaki şüpheleri teyid ediyor. III. Mustafa belki biraderi Şehzade Mehmed'in ölümünde röiü. olan Bahir Mustafa paşa'dan bu suretle öc almıştır. Bahir Mustafa paşa yukarıda adı geçen Nakşibendi tekkesini birinci sadareti esnasında ve 1166 H. - 1753 M. senesinde yaptırtmış ve yanmış olan bazı mescitleri tamir ettirmiştir. Yeraltı camü'nde Emeviye ordusiyle Bisans'a gelerek burada vefat ettiği rivayet edilen üç kabri meydana çıkarttırarak burasını cami haline koydurmuştur. Bahir Mustafa paşa'nın nazımla da ünsiyeti vardı. Epey zaman göremediği padişahı görmek arzusiyle takdim etmiş olduğu şu manzum telhisi zariftir :

Sipihre gönderelim nâle-i bülendimizi
Cihâne bildirelim bari kendi kendimizi
Bu nazm ile varalım hakpây-ı devletine
Çok oldu görmiyeli Bâhira Efendimizi[1041]

Hekim Oğlu Ali Pasa (Üçüncü Defa)

Anadolu valisi iken 5 Cemaziyelevvel 1168 - 17 Şubat 1755 te Bahir Mustafa paşa'nın birinci sadaretten azli üzerine üçüncü defa vezir-i âzam olmuştur. III. Osman, liyakatsiz, kararsız, bayağı

[1039] O devri yaşamış olan Müstakimzâde, şehzade Mehmed'in ilim ve kemal ve tehzibi ahlâk ile tanındığını ve hüsnü halta mahir olup müteaddid Kur'anı kerim yazmış olduğunu ve zehirlenmek suretiyle vefat eylediğini ve el yazısı olan bir Kur'an. ile hilyei şerifin medfeni olan Yenicami türbesine konulduğunu beyan ediyor (Tuhfet üt-hattatin, s. 384).

[1040] Hadikat ül-vüzera zeyli'nâe şehzade Mehmed'in zehirlenmek suretiyle öldürülmesinden açıkgft bahsedilmiyerek ima yollu şöyle deniliyor: "Def'a-i saniyesin de (yani Bahir Mustafa paş a'nın ikinci sadaretinde) tarihlerde mazbut olduğa veçhile hiyaneti zahir ve men'e kadir iken müsamahası nâ küncayiş pezir olmağla tay olundu" dedikten sonra idam edildiğini yazarak şu mütaleayı yürütüyor: "Ve ser-i felâketzedesi Cem Sultan'ı Frenkistan'da şehid eden Koca Mustafa paşa misillû bu hanedana eylediği hiyenetin müca-zatı, icra-i beşşerelkatile bil kati J.:£JLı JîUJi j.ii fehvasınca makamı ser-i hainan olan senk-i mahudı bu ayp ile musalla ve ibretnüma kılındı". Müstakimzâde-nin kaydından Şehzade Mehmed'in zehirlenmek suretiyle vefat ettiği anlaşılıyor.

[1041] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/372-378

tabiatli bir hükümdar olup veliahd makamında en büyük şehzade olan Mehmed ise kırk iki yaşında ilmü kemal sahibi, iyi ahlâklı, değerli bir şahsiyet olduğundan, padişah bunu kendisine rakip saymakta ve bir yolunu bulup bu şehzadeyi ortadan kaldırmak istemekte idi. Osman, bu fikrini sadr-ı âzam Hekiınoğlu'na açtı ise de o bu teklifi redetti ve vazifesinde tekâsül töhmetiyle azlolunarak Öldürülmek üzere KızkulesVne gönderildi, fakat Valide sultanın şefaatiyle kurtularak kalebend olmak üzere Rodos adasına sevk edildi (7 Şaban 1168-19 Mayı£ 1755). Ali paşa'nın bu defaki sadareti üç ay kadardır.[1042]

Naili Abdullah Pasa

İstanbullu olup Davutpaşa semtinde Hacı Halil ağa'nın oğludur. Tahsil gördükten sonra 1125 H. - 1713 M. de mülâzım olarak divanı hümâyun kalemine devam etmiş ve bu senelerde Yenikapı mevle-vihanesi şeyhi Peçevi Ahmed Dede efendi 'ye damad olmuştur. Naili Abdullah efendi, 1143 H. - 1730 M. de Beylikçi kesedarı[1043] tâyin edildi; 1148 H. - 1736 M. seferinde ordu ile beraber Babadağı ordugâhında bulunduğu esnada beylikçi oldu (1149 Şaban-1736 Aralık) îran seferi esnasında beylikçilik başkasına verildiğinden Naili efendi rikâb beylikçisi olarak İstanbul'da kaldı ve sonra teşrifatçı oldu. Bunun teşrifatçılığı esnasında pek karışık bir hale gelmiş olan teşrifat defteri tertip ve tanzim, edilerek, teşrifat merasimi kaleme alındı1. 1158 H. -1745 M. tevcihatmda teşrifatçılık üzerinde kalmak üzere ikinci defa beylikçi oldu. Beylikçilikte maiyyetinde bulunarak kendisini yetiştirmiş olan reis-ül küttab Kastamonu'hı Koca Mustafa efendi'nin 10 Zilkade 1160 -13 Kasım 1747 de azil ve sürgün edilmesi üzerine[1044] reis-ül küttab olup 1167 Muharrem -1754 Kasımda baş defterdarlığa tayin olundu ve I^ekimoğlu Ali paşa'nın üçüncü defa sadaretten azledilmesi üzerine, yani 7 Şaban 1168-19 Mayıs 1755 te vezir-i

[1042] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/378

[1043] Kiscdar, bugünkü tarife göre evrak kalemi müdürü vdemektir. Her duimic beylikti kiscdurı, defterdar kisedari, reis kisedarı, baş muhasebe kise-ıları ve saire f^ihi birer kisedar vardı; bunlar ^nuharrerat ve vesaiki çuhadan \iipı]mı^ kv^v (turba) İcrde hıfzcderlerdi

[1044] Hacı Mustafa efendi'nin azlinden sonra, Rumelihisarı kurbinde Kayalar'&aki yalısında oturmasına müsaade edilmiş ise de, sonra memleketi olan Kastamonu'ya, gönderilmiştir (Mühimme 153, s. 154, Zilkade).

âzamlığa getirildi. Sadareti doksan dokuz gün kadar olup 16 Zilkade 1168 -24*Ağustos 1755 de azledilerek Sakızadası'na, sürüldü3 ve yerine Bıyıklı Silâhdar Ali paşa vezir-i âzam oldu. Naili Abdullah paşa yine azli[1045] senesinde ve Zilhicce ortalarında (Eylül) Girid valiliği ile Kandiye'ye gönderildi[1046]. 1170 Şevval iptidalarında (1757 Haziran) arpalıkla Selanik ve Kavala sancakları verildi. 13 Cemaziyelevvel 1171 ve 23 Ocak 1758 de Cidde valisi olanesbak sadr-ı âzam Silâhdar Mehmed paşa'nın vefatı üzerine Cidde valiliğine tayinini rica ettiğinden oraya gönderildi ve Hac mevsiminde ziyareti Beytullah için Cidde'den Mekke'ye hareket ettiği esnada hastalanarak yolda vefat eyledi ve cenazesi Mekke'ye getirilip Hazreti Hatice türbesi civarına defnolundu (1171 Zilhicce -1758 Ağustos). Naili Abdullah paşa'nın ilm-i kıraetten Silici Kitab ul ifadet ül Mukina fil Erbaa isimli bir eseri ile Müretteb divanı vardır. Hadikat ül-Vüzera zeyZi'nde Maarifi çüziyeden haberdar, salih, mütedeyyin bir zat olduğu kaydediliyor; reis-ül kıittab bulunurken pek muğlâk olan Vessaf TarihVm. kalem efendilerine ve o sırada beylikci Avni efendi 'ye okuttuğu gözönüne alınacak olursa, fazl ve kemali meydana çıkar. Şamdanîzâde Süleyman efendi, ilim ve faziletini beyan ettiği gibi, Vasıf da fazl ve kemal ve hüner ile mümtaz, sadakatli, boş zaman geçirmeyip tetebbuat ile iştigalini yazarak Naili mahlaslı şiirlerinin beğenildiğini söylüyor.[1047] Naili Abdullah paşa'nın mahbublarla ülfeti ziyade imiş. Kendisi reis-ül-küttab bulunduğu sırada maiyyetindeki adamları imamından şikâyet ederek : "— Efendimizin kendi nefsine tahsis ettiği mahbusları imama emanet buyurmuşken hiyanet ediyor" demeleri üzerine Naili Abdullah paşa: "— îhtilâtı nesb Vaki olmaz" diye mukabele etmiş. Bunun üzerine reis efendinin maiyyeti : "— Biz deyyus olamayız ya imam durur ya biz" diye ayak diremişlerdir. Ertesi günü sabah olup dairesine gitmek üzere reis efendi ata binmek üzere binek taşma indiği sırada adamları: "— imam def olmazsa birimiz gitmeyiz, demeleri üzerine Naili Abdullah efendi, seyisinden iskemle isteyerek binek taşına oturup seyisi çavuşbaşıya yollamış ve yirmi kadar çuhadar getirtip Babı âliye gitmiş ve hemen o gün yeniden maiyyet tedarik

[1045] Mühimme, 157, s. 174, sene evâsıt-ı Zilkade 116$.
[1046] Mühimme, 159, s. 210, sene evâili Şevval 1170.
[1047] Vasıf tarihi, c. 1, s. 146.

etmiştir. [1048]

Naili Abdullah paşa'nın torunu ve Feyzullah Şakir efendi'nin oğlu Nailizâde Halil Nureddin efendi'nin (vefatı 1213 H. - 1798 M.) bir Osmanlı tarihi olduğunu Bağdatlı îsmail paşa merhum Esma-ı Müellifin isimli eserinin birinci cildinde (s. 355) yazıyor.[1049]

Ali Pasa (Bıyıklı-Silahtar)

IstanbuVlu olup fakir bir ailedendir. Babası öldükten sonra Büyük Ayasofya evkafı kâtibi Mehmed efendi tarafından himaye edilmiş[1050] tenasübü endamı ve sesinin güzel olmasiyle sarayda kiler odasına alınarak Darüssaade ağası Hacı Beşir ağa'ya müezzin olmuştu. Hacı Beşir ağa, vefatından evvel I. Mahmud'a rica ettiğinden Ali, müezzin başılık İle hasodaya alınmış ve burada yükselerek 1164 H. - 1751 M. de silâhdar olmuştur. Ali ağa'nm nüfuzunu göstermesi III. Osman zamanında başlamış, devlet işlerini saraydan idareye kalkarak sadr-ı âzam-ların nüfuzunu hiçe indirmiştir. III. Osman, Hekimoğlu Ali paşa'nın azli üzerine Ali ağa'y1 vezir-i âzam yapmak istedi, fakat henüz sakalı olmadığını ve umuru sadarete vukufsuzluğunu düşünerek sadareti Naili Abdullah paşa'ya verip bunu da sadarete namzed olmak üzere vezirlikle nişancı tayin ederek geliri çok olan Aydın muhassallığmı verdiği gibi, Muhsinzâde sarayi'nı da kendisine döşettirdi; filhakika Naili Abdullah paşa'nın azli üzerine 16 Zilkade ve 24 Ağustos 1755 'te Nişancı Ali paşa vezir-i âzam oldu.Bıyıklı Ali paşa'nın sadareti altmış üç gün sürdü. Enderun halkından bazılarının bizzat pâdişâhtan duyduklarına göre yalan söylemesi, irtikâp've irtişaya kalkışması sebebiyle birden bire azil ve kapı arasına (sarayın orta kapısına) hapsedilerek derhal katledildi (19 Muharrem 1169 - 25 Ekim 1755). Katlinden iki saat sonra Sultan Osman acele edip öldürdüğüne pişman olmuştur. Kabri Üsküdar^da Seyyid Ahmed deresi'ndedir.Şamdanizâde Müri üt-Tevarih isimli eserinde Silâhdar Ali paşa'nın III. Osman üzerinde nafiz olduğunu ve Bahir Mustafa

[1048] Müri üt-tevarih (1172 senesinde Naili Abdullah paşa'nın vefatı kısmı).
[1049] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/378-380
[1050] Fası/, bunu şöyle yazıyor: "... Ayasofya kâtibi Mehmed efendi'ye intisap ve ol dahi tenasübü endamına nazar ile miyane-i hademeden merkumu letaifülhayal bini gibi intihab edip zamirine semir ve sadrı süradikat-ı umuruna emir etmişti...*" c. 1, s. 69.

paşa'yı azlettirerek Hekimoğlu Ali paşa'yı sadarete sevkettiğini ve türlü türlü iftiralarla onu da azil ve sürgün ettirip Naili Abdullah paşa'yı da atlattıktan sonra sadarete geldiğini beyan ederek, padişahın Hekimoğlu ve Naili Abdulîah paşa'lar hakkında Bıyıklı Ali paşa'nın yapmış olduğu iftiralara vakıf olarak kendisini razl ve kati ile Hekimoğlu Ali paşa'yı Mısır valisi yaptığım yazmaktadır[1051] Vakanüvis Vasıf, Bıyıklı Ali paşa'nın müşekkel, mehib, tenasübü endam sahibi olduğunu beyan ile kibir ve gururunu ve garezkârhğım yazdıktan sonra Bir hayrıhah tarafından iyi yola sevk edilse idi kendisinden istifade olunacak kabiliyette olduğunu söylemektedir[1052]

Said Mehmet Pasa (Yirmisekiz Çelebizade)

Damad ibrahim paşa sadaretinde elçilikle Fransa'ya gönderilmiş olan Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed efendi'nin oğlu idi. Sadaret mektubî kalemi hulefasmdan iken babasına kethüda olarak birlikte Paris'e gitmiş ve avdette Damad ibrahim paşa tarafından hâcagân sınıfına terfi \ ettirilerek sipah ve silâhdar kâtibi olmuştu. * I. Mahmud'un cülusu üzerine saltanat tebeddülünü Rus çariçesine bildirmek için Said Mehmed efendi 1143 Rebiul-evvel ortalarında (1730 Eylül sonu) Şıkkı sâlis defterdarı paye-siyle Petersburg'a gönderildiği gibi, 1145 H. - 1732 M. Kasımda da I. Mahmud'un cülusunu tebrik için gelen Şerbatof'a karşı fevkalâde elçi olarak evvelâ Rusya'ya ve oradan sefaretle isveç'e gitmiştir[1053] Rusya'nın müttefiki olan Avusturya'nın iğfal edici tavasr sutiyle güya Osmanlı - Rusya harbini Önlemek için Niyemirat müzakeresinde reis-ül-küttab Mustafa, Ruznamçei evvel Um m, sadaret mektupçusu Ragıb efendi'Ierle beraber silâhdar kâtibi Said Mehmed efendi de murahhas bulunmuştu. 1739 Belgrad muahedesini müteakip Avusturya ile hudut işlerinin tahdidine memur edilen Said Mehmed efendi, iki sene kadar oralarda çalıştı - İstanbul*sl avdetini müteakip bir ay sonra 1154 Rebiulâhır ve 1741 Haziranda nânıe-i hümâyun ve Rumeli beylerbeği pâyesiyle elçilikle Paris'e gönderildi. Rusların Belgrad

[1051] Müri üt-tevarih (hicret senesi vekayii arasında).
[1052] Vasıf, c. 1", s. 69.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/381-382
[1053] Bu hususta Osmanlı - İsveç münasebatı kısınma bk

muahedesine riayet etmemelerinden dolayı I. Mahmud, muahede ahkâmının tatbikini üzerine almış olan XV. Lui'ye şifahen Ruslardan şikâyet ekmekte idi. 1155 Şaban başında (1742 Ekim) İstanbul'a, dönen Said Mehmed efendi, o sene Şevval tevcihatmda (Aralık) tevkii yani nişancı oldu. Memuriyeti üzerinde kalıp vekâletle idare edilmek üzere 1157 Muharrem -1744 Şubatta Mısır'da ümera arasındaki ihtilâfları tetkik ve tahkik etmek üzere o tarafa gönderildi ve 1158 Şevval - 1745 Kasımda defter emini oldu. Tiryaki Mehmed paşa'nın vezir-i âzam tayini üzerine onun yerine kethüda tayin edildi (22 Receb 1159 - 10 Ağustos 1746). Vezir-i âzam Tiryaki Mehmed p aş a'nm haşin tabiatı -ve aynı zamanda aralarındaki fikir ihtilâfları sebebiyle geçinemedik -lerinden dolayı 4 Rebiulevvel 1160 - 16 Mart 1747 de kendi isteğiyle tekrar defter eminliğine tenzili kabul etti ve 1161 Şevval-1748 Eylülde ikinci defa nişancı oldu. 17 Muharrem 1163 - 26 Ağustos 1750 de Divittar Mehmed paşa'nın sadr-ı âzam olması üzerine aynı tarihte ikinci defa sadr-ı âzam kethüdası oldu; fakat iki buçuk ay sonra azlo-lunarak evinde bile oturmasına müsaade edilnıiyerek Hicaz'a. gitmesi emrolunup Mısır'a gönderilmek istendi[1054] ve Gelibolu'ya kadar yollandı ise de sonra vazgeçildi ve bir müddet Gelibolu'da bırakılarak sonra 28 Cemaziyelâhır t 1163 - 4 Haziran 1750 tarihli bir fermanla İstanbul'a, davet olunarak üçüncü defa nişancı oldu[1055] 1165 tevcihatmda (1752 Ağustos) nişancılıktan ayrılmış ise de bir sene sonraki aynı ay tevcihatmda dördüncü defa nişancı olmuştur. 1165 H. -1752 M. senesi tevcihatmda açıkta kalmış olan Said Mehmed efendi 1168 Şevval - 1755 Temmuzda muhasebei evvel olmuş ve 1168 Zilkadesinin yedisinde (15 Ağustos 1755) üçüncü defa sadr-ı âzam kethüdalığına getirilmiştir. Vezir-i âzam Bıyıklı Ali paşa 'nın zamanında sadaret kethüdası bulunan Said Mehmed efendi, Ali paşa'nın katli üzerine sadr-ı âzam tâyin edilmiştir (19 Muharrem 1169 - 25 Ekim 1755). Said Mehmed paşa'mn sadareti üç aydan uzun sürmedi; kararsız ve herkesten şüphe eden III. Osman tarafından azlo-lunarak Öldürülmiyeceğine dair kendisine emniyet gelmek için oğlu Mesud bey mübaşir "tayin olunarak îstanköy

[1054] 1 îzzî, azlinin sebebinin malûm olmadığını yazıyor. Bu senelerde vezir-i âzamların kethüdalardan gelme olması sebebiyle Divittar Mehmed paşa tarafından istirkab edilmesi muhtemeldir

[1055] îzzî, tariki, varak 222 ve 228b.

adasında ikamete memur edildi, malları da müsadere olunmadı[1056]; yerine ikinci defa Bahir Mustafa paşa tayin olundu (1169 Receb -1756 Nisan iptidası).

Said Mehmed paşa, daha sonra Hanya sancağına ve 1170 Şaban - 1757 Nisanda Mısır valiliğine tayin olundu. 1171 Şevval-1758 Haziranda buraya sabık vezir-i âzam Bahir Mustafa paşa'nın getirilmesi üzerine Anadofu'ya gelmesi emrolunan Said Mehmed paşa, 1172 Cemaziyelevvel sonunda (İ759 Ocak) Adana valisi ve 1173 Zilkade sonu (1760 Temmuz) tarihli bir fermanla Beyşehri sancağının ilhakiyle Karaman (Konya) valisi olmuştur [1057] Said Mehmed paşa, 1174 H. - 1761 M. de Maraş valisi olarak 1175 Rebiulevvel - 1761 Ekimde orada vefat etmiştir. Yirmisekiz Çelebizâde Said Mehmed paşa, değerli, malûmatlı, müteşebbis, devlet işlerine ve siyasî vaziyete ve Avrupa ahvaline vakıf, tecrübeli, natuk ve ikna kudretine malik bir Osmanlı veziri idi. Babasiyle gittiği Fransa'dan döndükten sonra Müteferrika ibrahim efendi ile birlikte bizde ilk matbaayı açmıştır. Rusya, isveç ve Fransa'ya muvakkat elçilikle gönderilerek vazifesini güzel yapmıştır. Said Mehmed paşa, muhtelif tıbbî eserlerden toplamak suretiyle alfabetik olarak müfredatı tıbba dair adında zamanı tabiblerinin takdir etmiş olduğu bir eser yazmıştır[1058] Şamdanîzâde Süleyman efendi, Lâtin lisanına vakıf olduğunu kaydediyor.[1059] Feraid ül Müfredafa dair bu cildin kültür kısmındaki tıbbî eserlere de bakınız. Said Mehmed paşa'nın İsveç sefaretnamesi, Tarihi Os-manî Encümeni mecmuasında neşredilmiştir2. XII. Şarl'm borçlarının tesviyesine, İsveç'le dostluğa ve Lehistan vaziyetine dair iki takriri vardır [1060] Eyüb nişancısında. Şeyh Murad tekkesi karşısında Kuşluk Hamamı denilen bir hamam ile Sarıyer'de bir tekke ve Beykoz'un üstünde Yuşâ tepesinde bir mescit yaptırmıştır. Kuşluk Hamamını sadaret kethüdası iken yaptırıp Şeyh Murad tekkesine vak-fetmiştir. Puladşah adında bir oğlu ve Gevher isminde bir kızı vardı.[1061]

[1056] Vasıf, c. 1, s. 76.
[1057] Mühimme, 161, s. 379
[1058] üz-zünun zeyli (İsmailpaşa), c. 2, s. 183, 184 ve Osmanlı müellifleri, c. 3, s. 245 ve Vasıf tarihi, c. 1, s.
[1059] Müri üt-tevarih (Fransa'ya elçilikle gönderilmesi münasibetiyle 1154 vekayii arasında
[1060] Cevdet tasnifi, Dahiliye vesikaları, No. 13238.
[1061] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/382-385

Bahir Mustafa Pasa (İkinci Defa)

Said Mehmed paşa'nın azli üzerine muhassıl bulunduğu Mora'dan getirtilerek ikinci defa (jkinci defa) vezir-i âzam olmuştur (1169 Receb 1 1756 Nisan 1). Bü defaki sadareti dokuz buçuk ay sürmüş ve bu sırada padişahın ısrariyle hanedanın en büyük şehzadesi kırk iki yaşında bulunan Şehzade Mehmed'in ölümünde müessir olmuş ve bir müddet sonra da, yani 20 Rebiulâhır 1170 - 12 Ocak 1757 de azlolunarak Rodos^a gönderilmiş, yerine Haleb valisi Ragıb Mehmed paşa vezir-i âzam olmuştur. Bahir Mustafa paşa : sürgüne gönderilirken alacaklılarının hükümete müracaat etmeleri üzerine Çanakkale''de alıkonularak hesaplarını temizlemesi emredildiğinden, IstanbuV daki adamları vasıtasiyle alacaklılariyle uyuştuktan sonra menfasına gitmiştir[1062]

Ragıp Mehmed Paşa (Koca Ragıp Pasa)

XVIII. asrın ikinci yarısında gelen Osmanlı vezir-i âzamları arasında fazl ve kemali, devlet (Koca Ragıb paşa) işlerindeki olgun ve kiyasetli idaresi ile tanınmış olan, siyasetteki vukufu Avrupalılarca takdir edilen ve şiirde Nâbi mektebinin en mümtaz şairi olup hakimane şiirleriyle başta gelen Ragıb Mehmed paşa îstanbuVludur. 1110 H, - 1698 M. de doğmuş olan Ragıb paşa'nın babası Mustafa Şevki efendi 'defterhane kâtiplerindendi. Tahsil görüp babasının dairesine devam etti ve bu esnada bazı değerli zatlardan okudu; yüksek istidadiyle kendisini tanıtarak Ragıb künyesini aldı ve bu künye ile şöhret bularak, Koca Ragıb paşa oldu. 1134 H. - 1722 M. de başlamış olan îran seferinde zaptedilen yerlerin tahriri için Ragıb Mehmed efendi 1135 H. - 1723 M. de defterhane tarafından o tarafa gönderildi. Bu suretle Arifî Ahmed paşa ve Köprülüzâde Abdullah paşa maiyyet-lerinde bulunarak bazı işlerle görevlendirildi[1063] Orduda mek-

[1062] 4 Mühimme defteri 159, s. 26, sene evasıt-ı Cemaziyelevvel 1170
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/385

[1063] Halen Rakka eyâletine mutasarrıf olup Tebriz canibine memur asakiri mansureme seraskeri zafer rehberim olan.vezirim Abdullah paşa edamulahü taalâ iclâlehuya hüküm ki :
Şehzade Tahmasb ile inşallah sulh için şerefbah;-ı sudur olan mufassal ve meşruh erar-i şerifim mucibince mezun ve murahhas olan... sabıka ruz-namçe-i evvel kalemi hocası Mustafa zîyde

tupçu ve ordu reisi (reis-ül küttab) oldu; Revan, Tiflis arazi tahrirlerini yaptı ve bu arada Revan defterdarı olduğu gibi Tebriz valisi ve îran seraskeri Hekimoğlu Ali paşa maiyyetinde de mü-himme kâtibi[1064] ve defter emini vekili olarak istihdam edildi. \1141 H. - 1728 M. de bir ara İstanbul'a, gelmiş olan Ragıb Mehmed efendi cizye muhasebecisi oldu ve 1142 iptidalarında (1729 Ağustos) Bağdad valisi ve Iran seraskeri Ahmed paşa maiyyetine defter emini ve reis-ül küttab vekili olarak gönderildi ve bu sırada yeni zapt edilen Hemedan mıntakasmm tahririne memur edildi[1065]. 1143 H. - 1730 M. senesinde süvari mukabeecisi payesiyle Bağdad defterdarlığında bulunarak 1146 H. -1733 M. de Bağdadhn İranlıların yedi aylık muhasarasından kurtulması üzerine İstanbul'a gelip o sene Zilkadesinde (1734 Nisan) maliye tezkireciliğine tayin edildi. Ragıb Mehmed efendi, 1148 H. - 1735 M. de Erzurum cephesi seraskeri olan sabık Bağdad valisi Ahmed paşa maiyye-tinde bulunarak ordu defterdarlığı ve reis-ül küttab vekilliği yaptı ve sonra IstanbuVa gelerek aynı sene Recebinde (Kasım) ikinci defa cizye muhasebeciliğine tayin olundu. Ragıb efendi, 1149 Saferinde (1736 Temmuz) cizye muhasebecisi olarak ordu ile Rus seferine hareket etti ise de. o sırada îran elçilerinin gelmesi üzerine İstanbul'a, getirtilerek mükâle-meye memur edildi. Her gün geçtikçe zekâ ve kabiliyetini gös-teren Ragıb efendi'nin bu mükâleme esnasındaki hareketi ve muvaffakiyeti takdir edilerek 2 Ramazan 1149 - 4 Ocak 1737 de sadaret mektupçusu oldu. Bundan sonra Avusturya'nın Rusya ile olan ihtilâfa tavassut için yaptığı teklif üzerine reis-ül küttab Mustafa efendi riyasetindeki [1066] dört kişilik murahhas heyetine Ragıb efendi de dahil oldu ve Niyemirav müzakeresine iştirak etti. 1152 H. - 1739 M. Belgrad muahedesine yine sadaret mektupçuluğu üzerinde olarak

mechüdû'mn maiyyetine mükâleme ve müzakere ile karardade olan şurut ve mevaddın imlâ ve tahririne kadir bir kâtib tâyin olunmak muktazi olmağın sen ki vezir-i müşarünileyhsin halen ol tarafta olan defter-i hakanı kâtiplerinden tahrir ve imlâda ehliyeti olan Mehmed Ragıb zîde kadrühuya bu husus için akdi müsalemeye murahhas olan mumaileyhin yanma tâyin eylemen babında fernan-ı âlişânim sâdır olmuştur. Büyürdüm ki... Evâhiri Zilkade 1138 (Mühimme 133, s. 276, 287)

[1064] Bolu sancağında zeamete mutasaırıf olan. Mehmed Ragıb efen-di'nin birkaç seneden beri Tebriz seraskeri yanında mühimme kâtibi olduğundan zeametine ilişil meme si hakkında {Cevdet tasnifi, Askeri vesikalar, numara 18338 sene 1140)

[1065] Ragıb Mehmed efendi 1142 Şevval ve 1730 Mayıs tarihli olup zeametine halel gelmemek üzere kendi el yazısiyle takdim ettiği istidasında "Ifemedan eyâletinin müceddeden tertib olunan timar ve zeamet tevzii ^ve

[1066] Reisliği münasibe tiyle kısa tercümei hali İzzî tarihinde (varak 4) vardır.

ikinci murahhas tayin edildi ve 1153 Zilhicce -1741 Şubatta Koca Mustafa efendi'nin yerine reis-ül küttab oldu. Mükâlemelerdeki mütaleaları, Fransa elçisi ile görüşmelerindeki devlet menfaatini gözeterek makul ve mantıkî sözleri, sürati intikali', vakar ve ciddiyetle mütaleaları fevkalâde takdiri mucib olduğundan, hükümette mevkiinin üstünde manevî bir yer tutmuştu Ragıb Mehmed efendi, 1157 Rebiulevvel ortalarına (1744 Mayıs) kadar reis-ül küttablıkta kaldı. Bu tarihte, hakkında

Hemedan seraskeri vezir-i mükerrem Ahmed paşa bendelerinin maiyyetinde riyaset ve defter emaneti vekâletleri hizmetlerine memur" olduğundan bahsetmektedir (Cevdet tasnifi, Timar vesikaları, numara 1395). I. Mahmud'un fevkalâde takdirini havi bir fermaniyle ve vezirlikle Mısır valiliğine tâyin olundu[1067] Ragib Mehmed paşa, Mısır'da üç sene kaldı. Valiliğinin uzamasından sıkıldı; Anadolu tarafına gelmek istiyordu; bu düşüncesini bir kıta ile de açığa vurdu : Nizâm-ı heyet-i rezmi tamam bezme verip Saf sipâh-ı gama sıdk ile hücum edelim Kelâl geldi tasarruftan ümm-i dünyâyı Yeter şu Kahire'nin kahrı azm-i Rum edelim. kıtasını kaleme alarak İstanbul'a gönderip Mısır'dan ayrılmak istediğini ima etti. Bu sırada Kahire halkı kendilerine muhalif olan ümeradan bir kısmının hanelerine hücum etmek üzere toplanarak valiye gelip "bize bunların meskenlerine hücum için ya buyruldu (tahrirî emir) ver, yahut valilikten çekil" diyerek kendisini tehdid etmeleri üzerine buyruldu vermiyerek valilikten çekilmeyi muvafık gördü ve buyruldu almak için yapılan ölüm tehdidini ve hücumları bertaraf ederek zorla

[1067] Halen rütbei-i balâyı vezaret ile şanı terfî ve îlâ kılınıp kenduye eyâlet-i Mısır inayet ve ihsan olunan vezir Ragib paşa'ya ve Mısır mollasına ve üme-ray-i Mısır ve yedi ocak zabıtan ve ihtiyarlarına ve sair ulema ve sâdât-ı kirama hüküm ki: Senkivezir-i müşarünileyhsin zatında olan cevher-i fütüvvet ve hamiyyet ve lem'a-i kiyaset ve dirayet muktezasınca ötedenberi memur olduğun azâim-i umur-ı devlet-i ruz efruzumda suretyab-ı sâha-i şuhud olan harekât-ı pesen-didenden başka bitahsis der-i devlet-i âliyyemde ihraz-ı rütbe-i riyaset ile hâmil-i esrar-ı saltanat-ı ebed müddetim olduğun vakitten beru sâlik-i mesalik-i sadakat ve istikamet ve istihsal-i rızây-ı yümn iktizây-ı pâdişahanemde haiz-i kasbüs-sabak aksây-ı metalib ve emniyyet olup fimâbâd dahi senden her halde din ve devlet-i âliyyeme lâyik ve nâmus-ı saltanat-ı seniyyeme muvafık hidemat-ı saide-i reşide ve measir-i hamiyet sencide melhuz-ı tab-ı ilham âsâr-ı husre-vanem olmaktan nâşi... rütbei-i samiyei-i vezaret ile kadr ve şanın îlâ ve terfî ve hasretül-vüzera olan Mısır-ı Kahire ile... Evâil-i Rebiulevvel sene 1157 (Mühimme, 150, s. 247). Sabık Mısır valisi olup kubbe neişinlik ile İstanbul'a davet edilen Elhac Mehmed paşa'ya gönderilmiş olan fermanda da : Eyâlet-i Mısır Kahire'mu "sabıka reis ül küttabım olup harekât-ı metbuası nezd-i hümâyun-ı husrevânemde mergup ve makbul ve kemal-i sadakat ve dirayet ile mevsuf ve meşhud ve meücerreb ül etvar ve sadık uPakval" olan Mehmed Ragib Paşa'ya vezaretle tevcih edildiği yazılmaktadır (Cevdet tasnifi, Dahiliye vesikaları, 9968). Ragib paşa'nm vezirlik beratı Başbakanlık arşivinde Atik Mısır defter indedir.

canını kurtarmağa muvaffak oldu (1161 Receb ortaları - 1748 Temmuz)[1068]

Ragıb Mehmed paşa, iskenderiye'ye gelip vaziyeti hükümete bildirdi. Buna karşı hakkındaki itimad ve teveccühün devamından bahsedilerek kıştan evvel hareket ederek adalardan birisine gelip keyfiyeti bildirmesi kendisine yazıldı[1069]. Ragıb paşa'mn devlet merkezine alınarak nişancılığa tayini takarrür etmişti; fakat Rodos'a, geldiği haber alınınca nişancılıkla istanbul'a, gelince vezir-i âzam olması ihtimaline binaen malikâne suretiyle Aydın muhassallığma tayin olundu (1161 Zilhicce ortaları -1748 Aralık)[1070] Ragıb paşa, 1163 Zilkade - 1750 Ekimde Sayda valiliğine naklolunarak oradan da malikâne suretiyle Rakka eyâletine nakledildi (1164 Safer ortaları ve 1751 Ocak)[1071] v Ragıb Paşa, 7 Şevval 1168-17 Temmuz 1755'te Haleb valnjğine getirildi. Bu sırada Şanı valiliğine ehliyetli birisini arayan III. Osman, vezir-i âzam Bahir Mustafa paşa'mn methü senasiyle buraya Ragıb paşa'yı muvafık görüp emrini vermişti, fakat vezir-i azamın, Ragıb paşa'yıpek ziyade sena etmiş olması pâdişâhın zihninde yer bıraktığından bu kadar değerli bir veziri sadr-ı âzam yapmak daha münasibtir diyerek Bahir Mustafa paşa'y1 azlederek Ragıb paşa'yı sadarete davet etmiştir (20 Rebiulâhır 1170-12 Ocak 1757). Ragıb paşa, elli gün sonra İstanbul[1072] gelerek mühri hümâyunu bizzat padişahtan almıştır (9 Cemaziyelâhır - 29 Şubat 1757). Ragıb paşa'nın sadareti sekizinci ayında iken Darüssaade ağası Ebu Kof Ahmed ağa'nın tesiriyle azli ve yerine kaptanı derya Ali paşa'nın sadr-ı âzam

[1068] îzzî tarihi, varak 117b

[1069] Ragıb paşa'ya gönderilmiş olan 1161 Zilhicce iptidası (1748 Kasım 22) tarihli fermandan :
"Sabıka Mısır valisi olan vezir Ragıb paşâ'ya hüküm ki.
"Sen ki veziri müşarünileyhsin bu defa Derşaadetime vârid olan tahriratında Mısırlı ile iktiza eden hesabına temşiyet verip halefin sadr-ı esbak vezirim Elhac Ahmed paşa (Şehlâ Ahmed paşa) iskenderiye'ye vusulünde sen harekete ibtidar ve şitaya kalmayıp halefin vezir-i müşarünileyhin râkib olduğa kalyona suvar ile bu canibe azimete karar verdiğini tahrir ve iş'ar eylemişsin. Zatında olan mâye-i rüşd ve kiyaset muktezasınca sâyi ve ihtimam ve ced ve ikdamm nezdi hümâyunumda mevki-i kabulde vâki ve esbab-ı meha-sini cami olmağla mazhar-ı duayı hayr-ı seri-üt-tesir-i hüsreva nemolmuşsundur. Berhudar olasın. Tarafma olan teveccühat-ı mekârim âyat-ı şahanem müste-dası üzere kesirilcedudu bir mansıb ile kâmrev olman hususu rekîz-i zamir-i inayet semir-i pâdişahanem olup lâkin Mısır'dan huruç ve bu taraflarda bir münasip mahalle vürudun haberi malûm olmak lâzime-i halden olmağla... tstanköy ve Sakız ve Midilli cezirelerinden kangisine murad eder isen gelip anda tevakkuf ve ikamet ve keyfiyeti Derşaadetime îlâm ve işaret eylemen fermanım olmağın..." (Mühimme 153, s. 352).

[1070] Mühimme, 153, s. 359. Bu tarihte Seyyid Abdullah paşa vezir-i âzam idi.

[1071] Mühimme, 154, s. 433, 489.

[1072] Topkapı sarayı arşivi'nde 2266 numaralı vesikada Sultan Osman'ın Ragıb paşa'nın rüşvet aldığını sezerek azletmek istediği yazılıyor

olması takarrür etmiş[1073] ve bunun üzerine Ragıb paşa saraya davet olunmuştur. Bu sırada III. Osman, on beş günden beri şirpençeden ağır surette hasta yatıp ümitsiz bir halde bulunuyordu. Ragıb paşa'nın değiştirileceğini öğrenen Darrüssaade ağası yazıc'ısı Kayserili îbrahim efendi, sadr-ı azama gizlice bir tezkire yazarak vaziyeti ve padişahın sabaha çıkmıyacak kadar ağırlaşmış ol-duğunu bildirerek tebdil suretiyle hemen bir tarafa gitmesini tavsiye eylemiştir. Bu haberi alan Ragıb paşa hemen Paşakapısı'ndan (Babı âliden) savuşmuştur. Filhakika bir müddet sonra baltacılar kethüdası sadr-ı âzami saraya davet için Babı âliye gelmiş ise de, kendisini bulamadığından geri dönerek keyfiyeti Darüssaade ağasına söylemiş, fakat ağa, kethüdayı tekdir ederek : "-— Git nerede bulursan al getir" diye emretmiştir. Zavallı kethüda birkaç defa Paşakapısı'na gelip nihayet kendisini bula-madığını beyan etmesi üzerine, zaten akşam da olup enderun kapıları kapandığından' vezir-i âzami saraya davet işi ertesi güne kalmıştı.Ragıb paşa akşam karanlığı bastıktan sonra Babı âliye gelerek mukadderatı beklediği sırada yatsıdan sonra III. Osman'ın vefatı haberini alması üzerine geniş bir nefes almış ve ertesi günü, yani 16 Safer 1171 - 30 Ekim 1757 de, III. Ahmed'in oğlu olup hayatta bulunan, hanedanın en büyük şehzadesi III. Mustafa'nın cülusu merasimi yapılmıştır[1074]Ragıb paşa, kendisini sadaretten azlettirmek isteyen Darüssaade ağası Ebu Kof Ahmed ağa'nın hakkından gelmiş ve onu urbanın (çöl Araplarımn) hacıları basmasından mesul tutarak evvelâ Rodos'a sürgün ettirdikten sonra arkasından gönderilen bir fevta ile Çanakkale'sinde boğdurtmuştur[1075] Ragıb paşa, sadarete göz diken kaptanı derya Gül Ahmed Paşazade Ali paşa'y ve şehzadeliğinde padişahın yazı hocası olup Galata ve Eyüb kadılıklarında bulunmuş olan meşhur Hattat Kâtipzâde Refi efendi ve saire gibi yeni hükümdarın mu-karriplerini birer vesile ile uzaklaştırarak bu suretle

[1073] Ragıb paşa, mansıbına göz dikmiş olan kaptan paşayı, yeni pâdişâhın da teveccühüne rağmen azlettirip malını da'müsadere ettirdikten sonra Istanköy adasında ikamete memur ettirmiştir (Vasıf, c. 1, s. 97).

[1074] Vasıf, c. 1, s. 96 ve Topkapı sarayı arşivi, No. 2266.

[1075] Dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından ağay-ı darüssaade-i sabıkı JRodbs'a îsale mübaşir olan Mustafa dâme mccdühuya hüküm ki:
Sabıka Darüssaade ağası Ahmed'in verilen fetvay-ı şerife mucibince şerefbahşây-ı sudur olan hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum mucibince sen ki kapıcıbaşı mumailehsin marifetin ve hassa bostancı hasekelerinden tâyin olunan haseki marifetiyle cezası tertip ve ser-i maktu-ı, rikâb-ı kâmyab-ı şahaneme irsal ve tesyir olunmak fermanını olmağın... Evaili Rebiulevvel 1171 (il^fü-himme, 160, s. 42).

sarayda da işine müdahale edecekleri sindirdikten sonra huzur içinde iş görmüştür. Vezir-i âzam Ragıb Mehmed paşa fazi ve kemali, otoritesi,» iyi görüşü itibariyle devrinin en mütefekkir bir hükümet reisi idi. Bu itibarla içeride ve dışarıda kendisini tanıtarak III. Mustafa'nın da takdirini ve tam bir itimadını kazanmış, namus-kârlığı, irtikâp ve irtişadan uzak olması ve kanaatkârlığı cihc-tiyle hem sarayda ve hem de idaresinde muvaffak olarak ölümüne kadar altı sene üç buçuk ay —ki bunun sekiz ayı III. Osman zamanındadır— sadaret makamını muhafaza etmiştir. Koca Ragıb paşa'ya, 1171 Receb - 1758 Martta III. Mustafa'nın kız kardeşi dul Saliha Sultan tezviç edilmişti. Bu tarihte sadr-ı âzam atlmış bir ve sultan da kırk dört yaşında olup bu sultan, Ragıb paşa'nın üçüncü zevcesi idi[1076] Sadr-ı âzam son zamanlarda idrar darlığından (prostat'tan) rahatsız olup işlere bakamadığmdan, Tevkiî Hâmid Hamza paşa 8 Ramazan 1176 - 23 Mart 1763 te kaymakam tâyin olunmuştur; fakat Koca Ragıb paşa iyi olamıyarak 24 Ramazan (8 Nisan) da vefat edip Koskd'da yaptırmış olduğu kütüphanesinin yanına defnedilerek yerine Nişancı Hâmid Hamza paşa vezir-i âzam oldu. Ragıb paşa'nın vefatından sonra 22971 kuruş borcu çıkmış olup bunun 19116 kuruşu verilmiş ve mütebaki 3855 kuruşu paşanın çuhadar, mühürdar ve saire gibi maiyyeti adamlarından tahsil olunmuştur[1077]. Ragıb paşa'nın sadareti zamanında Avrupa'daki durum sebebiyle Prusya kiralı, Avusturya ve Rusya'ya karşı Osmanlı hükümetine bir ittifak teklif etmiş ise de, Kıral II. Frederik'in \vaziyeti ve bir ara muharebe ettiği Rusya ile anlaşması, Ragıb paşa'yı tereddüde düşürmüştü. Sadr-ı âzam, Prusya'nın teklifini doğrudan doğruya red etmiyerek hâdiseleri takib etmek üzere işi uzattığı sırada vefat ettiğinden, flamza Hâmid paşa bu ittifak teklifini kabul etmemiştir. Tarihinin bir yerinde Ragıb paşa'nın büyük ilim sahibi olduğu kadar, derin nüfuzu nazar sahibi, kanaatkar bir vezir olduğunu söyleyen Ha m m er[1078], paşanın vefatı dolayısiyle diğer yerde Avusturya aleyhine Prusya ile anlaşmak istemiş olmasından dolayı da şunları yazıyor : "Ragıb paşa kâmil bir insan olmaktan uzak olup daha

[1076] Saliha Sultan'm ilk kocası Sarı Mustafa pa^a ve ikincisi Sarhoş Ali paşa'dır.
[1077] Topkapı sarayı arşivi, No. 10252. Ragıb paşa'nın eşyasının tahriri üç gün sürmüştür. İlk günü sekiz sandık eşyası yazılmış ise de bunun defterini görmedim; fakat ikinci ve üçüncü günleri tahrir olunan muhallefat defteri Topkapı sarayındaki arşivde 7172 numarada olup bunların arasında bir kısım kitaplarının adları da vardır.
[1078] Hammer (Almanca tabı), c. 8, s. 23.

ziyade her türlü hakikat ve doğruluk duygusunu yalan ve riya ile örtmüş, fakat, ehli vukuf olduğunu pek iyi bilerek kuvvetli bir el ile hâkimiyet dizginini eline alıp şeref meydanında at oynatmıştır. Iran sulh müzakereleri tarihi, diplomatik üslûptaki ser-bestiyet ve maharetinin bir nümunesidir. Maharet ve inceliğini vezir-i âzam olarak göstermiştir; Prusya ile ilk dostluk muahedesini akdetmiş, tedafüi ve tecavüzî ittifak müzakeresini de yapmış ise de kat'i şeklim alamamıştır; eğer yaşamış olsa idi Avusturya ile sulhu bozması ihtimali vardı; vefatı Prusya ittifakı ile Osmanlı devletini Avusturya'nın zararına büyütmek yolundaki plânını akamete uğrattı. "Ragıb paşa bir general değildi; kalemi gibi kılıcı yoktu; her ikisini de maharetle kullanmasını bilen kâmil bir sadr-ı âzam değildi; hele hiç de kâmil bir insan olmamakla beraber Ragıb paşa büyük Osmanlı devletinin büyük sadr-ıâzamı olarak tarihte yer tutmuştur"[1079] Koca Ragıb paşa, Koska'daki kütüphanesi ile mektebini vefatından otuz dokuz gün evvel tamamlattırarak 15 Şaban 1176-1 Mart 1763 te kuşat resmini yaptırtmış ve toplamış olduğu nefis eserleri kütüphanesine koydurmuştur. Kütüphanesinin iki tarafına birer sebil ve kütüphane sahasında bir de çeşme yaptırtmtetır; mektebin hoca ve kalfasından başka kırk kadar talebesine maaş vakfetmiştir. Ragıb Mehmed paşa daha defterhanede kâtib iken kabiliyetini göstermiş, vezir-i âzam Nevşehirli Damad İbrahim paşa'nın takdirini kazanmıştı; Ragıb efendi'deki kabiliyeti ve istidadı görerek onun tefeyyüzüne delâlet edenlerin birincisi, müstaitleri yetiştirmesini seven Hekimoğlu Ali paşa 'dır. Ragıb efendi'nin İran seferleri esnasmdaki faaliyeti ve müzakerelerdeki isabetli mütaleaları, müzakere zabıtlarını tertip ve tanzim ile müzakereyi vâkıfane idare etmesi, I. Mahmud'un dikkatini çekmiş ve Ragıb efendi'yi bizzat bu kadirşinas padişah himaye etmiştir. Ragıb paşa üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) şair olup Mecmua-i Ragıb isimli eseri, üç dilde mensur ve manzum bir hayli edebî yazıları, kendisinin resmî, gayrı resmî muharreratını ve ulûmı garibeden bazı mevaddı ihtiva etmekte olup basılmıştır; şiirleri de bu mecmuasında dır. Bundan başka Sefinet ür-Ragıb ve Definet ül metâlib isminde muhtelif fenlerden bahseden Arapça âlimane bir eseri daha olup Mısır'da basılmıştır. Sefinet ür-Ragıb\n müsveddeleri kendisinin el

[1079] Hammer (Almanca tabı), c. 8, s. 257, 258.

yazısiyle kütüphanesinde 1489 numarada bulunmaktadır.Ragıb aaşa'nm şiirleri hakimane ve arifane olup bunlar arasında âşıkane ve rindane olanları da varsa da pek azdır; bu da Nâbi gibi mesel tarafına fazla kaçmıştır. Muallim Naci merhum, Ragıb paşa hakkında "siyasette veziri hakîm olduğu gibi edebiyatça da şairi hakîm" demekte ve şiirleri hakkında da "maanide taklitten, elfazda müsamahadan bir az daha mütehaşi bulunsa idi Türkçe şiirlerinin kısmı azamı intihaba şayan görülürdü" mütaleasmı yürütmektedir. Ragıb paşa boş vakitlerinde Abdürrezzak Semerkandî'nin isimli 704 ten 854 hicret senesine kadar olan Farsça iran Moğolları tarihinin dörtte bir kısmını ve yine Mirhond'un bir kısmını Türkçeye çevirmiş ise de her ikisini de tamamlıyama-mıştır. Yine Ragıb paşa'nın aruzun kavaidinden bahseden Aruz isminde bir risalesi ve Sünnî, Şiî mezheplerini birbirine yaklaştırmak yolunda münazaalı bir takım meseleleri halletmek üzere Tahkik ve Tetkik ismiyle bir telifi de vardır. Bağdad defterdarı bulunduğu ve Nâdir şah'm Bağdad'ı muhasara ettiği sırada Nâdir'in ordusunda Reis-ül küttab vazifesinde bulunmakta olan Mirza Zeki'ye göndermiş olduğu mektubun altındaki: imzası Ragıb-ı pür hulus-ı saf nihad Defteri'i hazine-i Bağdad tarzında olup1 mühründe de kendisinin tertip etmiş olduğu : beyti vardır. Sadarettindeki, mührü başkadır. Eserlerinin tetkiki fazl ve kemalini göstermektedir. Kendisinin sülüs ve nesih yazısı pek güzel olup bu yazıları Büyük Ayasofya medresesi nde oturan Hattat Yusuf efendi'denyazmıştır[1080]. Şamdanîzâde Süleyman efendi, Takvim ut-Tevarih zeyle Ragıb paşa'nın inşada akranı olmadığını, îran, Avusturya ve Rus müsalehalarmda da kemalini göstermiş olduğunu, ulûmı garibeden nücum ve cifre vukufunu, hoş sohbet ve talâkat sahibi olduğunu beyan etmektedir. Ragıb paşa tab'an lâtifeci olup muasırı olan Şaire Fitnat hanım'la kendisine isnad olunan latifeleri meşhurdur. Asıl lati-felerini kendi kitaplarının muhafızı olan Abbas Efendizâde Şair Haşmet ile yapmıştır. Bunlardan birisi şu lâti fedir : Ragıb paşa bir gün Haşmet 'in mahlasını îma ederek Eflâk voyvodasına yazılacak mektubun elkabı "Haşmetlu diye mi tahrir olunur?" diye şair Haşmet'e sorması üzerine o da derhal : "Hem haşmetlu hem rağbetlu tahrir olunur cevabiyle mukabele etmiştir." Şeyh-ul islâm

[1080] 2 Tuhfet'ül-hattatin (Müstakimzâde).

mazullerinden Dürrizâde Mustafa efendi, şair Haşmet'in lâubaliliğinden, gizli tutulması icab eden şeyleri bile zerafet şeklinde teşhir etmesinden ve Ragıb paşa ile olan serl^st ve açık latifelerinden şikâyet ederdi; 1175 H. - 1762 M. de ikinci defa şeyh-ul islâm olunca bir münasebetini getirip Haşmet'in bu hallerinden şikâyet ile padişahtan nefyini rica etmiş ve aynı zamanda sadr-ı azamın Haşmet'i müdafaa ile alıkoymak isteyeceğini ve sürülmesine mâni olmak ihtimalini de söylemiş. Bunun üzerine III. Mustafa, Haş*met'in sürgün edilmesini emreylemiş ve Ragıb paşa da bunu önleyerek Haşmet'i kurtarmağa çalışmak isteyince pâdişâh : "— Kişin karinine nazar olunur; müdiri devletimin böyle müfsid musahibi olmak ayıptır" diyerek Koca Ragıb paşa'yı ilzam ve iskât ile mahcup bırakmıştır[1081] III. Mustafa hükümdar olduktan sonra hıristiyan ve musevi tebaanın siyah elbise giymelerini emretmişti. Ragıb paşa, hıristiyanların gemilerimizde filikacılık, kalyonculuk ettiklerini ileri sürerek bu münasebetsiz iradeyi geri aldırmak istemişse de pâdişâh sözünde ısrar etmiş. Müşkül vaziyete düşen Ragıb paşa düşünmüş taşınmış, bir çare bulmuş; patrikleri ve faahambaşıyı davet ederek gayet zerafetle "— Ortalık seferliktir, pâdişâhımız yas içinde olduğundan, reayanın siyah giymesi münasip görülmüştür" diyerek gayri müs-limlerin kıyafetlerini siyaha çevirtmiştirı. Koca Ragıb paşa'nın Saliha Sultan'dan evvelki zevcesinden Lebibe ve Naile isimlerinde iki kızı[1082] ve Penbe isminde bir torunu vardı, zevcesinin adı Nebile'dir[1083] Ragıb paşa'nın şiirlerinden bazı beyitler : Harabati görenler her biri bir haletin söyler Safâsın nakleder rindan zâhid sıkletin söyler Miyân-ı giiftgûda bed meniş ibhâm eder kubhın Şecaat arz ederken merd-i kıbtı sirkatin söyler Muvafıktır yine elbet mizaca şîve-i hikmet Tabibin olsa da kizbi marizin sıhhatin söyler. Çünkü yoktur enis'i hucre-i gam Ragıbâ sohbetim kitab iledir Nadir bulunur tıynet-i kâmilde kusur Kem mayadan eyler ne ki eylerse zuhur Ragıbâ dil eğlenir fikr-i visal-i yar ile Aşık'i gamdide olmaz kdlsa da tenha, garib Geh deyr'ü-gâh Kabe gehi Sûmnatta Hak cûy kande olsa hudâsın arar bulur. Hem seversin* hem tahammül eylemezsin çevrine Kim dedi Râgıb sana ol bivefaya

[1081] Müriüt-tevarih (Şamdanîzâde).
[1082] Cevdet tasnifi. Maliye vesikaları, numara 4941
[1083] Emiri tasnifi, İkinci Mahmud vesikaları, numara 706, 7201, 7295.

mail o Rızaya hükm-i kazada muvafıkız amma Bir az da mezheb-i insafta mesâğ ararız. Bulur benim gibi bin mübtelâ o şuh ammaÇerağ-ı mihr ile ben öyle mehlika bulamam Muzaffer, vakt-i fırsatta adûdan intikam almaz Mürüvvetmend olan nâ kâmi-i düşmanla kâm almaz Turfe dükkan-ı hikemdir bu kühen tâk-ı felek Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı Feyz-i haktır eserin bâisi esbab değil Dest-i cinni de niğin-i mühr-i Süleyman olmaz Çâşni-i vuslatından şöyle oldum zevkyab Telhi-i eyyâm-ı hicranın ferâmuş eyledim. Bir kerre dokunsan teline sâz'i derunın Bin türlü nüvazişle düzülmez bozulunca Istırab-ı nâ behengânı istemiş tasiUi kâm Mevkiinde bî tekellüf kâr kendin gösterir Hâmid Haraza KayserVnia Develihisar kasabasından Ahmed paşa ağa adında bir tüccarın oğlu olup Istanbui'da Çatalçeşme semtinde doğmuştur. Tahsil gördükten sonra Babı âli sadaret mektubî kalemine devam etmiş ve bu sırada mektupçu bulunan Ragıb Mehmed efendi (Paşa)nm himayesini görmüş ve o suretle mektubî ser halifesi ve Ragıb efendi reis-ül küttab olunca sadaret mektupçusu olmuştur (1168 Şevval - 1755 Temmuz). Hâmit Hamza efendi on sene mektupçulukta kalarak 19 Muharrem 1169-25 Ekim 1755 de reis-ül küttab Kâmil Ahmed efendi (Paşa)nm sadr-ı âzam kethüdası olması üzerine onun yerine reis-ül küttab ve aynı sene 15 Rebiulevvel (19 Aralık) da Kâmil Ahmed efendi'ye vezirlik verilmesiyle yine onun Tuhfetül-hattatin'âe babasının adının Yusuf olduğu yazılmıştır; Müs-takimzâde yazı hocası olan Yusuf efendi'yi babası ile karıştırmıştır. Yerine sadr-ı âzam kethüdası olmuş ve 12 Şevval 1169 -101 Temmuz 1756 da azlolunarak bir gün sonra defter eminliğine tayin edilmiştir, Ragıb paşa sadr-ı âzam olunca vezirlik verilen Ahishalı Mehmed ağa'nın yerine 12 Şaban 1171 - 21 Nisan 1758 ikinci defa sadr-ı âzam kethüdalığına getirildi; 22 Şaban 1172 - 21 Nisan 1759 da azlolunup bir sene sonra yani 4 Şaban 1173 -22 Mart 1760 da büyük Ruznamçeci ve 15 Zilkade 1173 - 29 Haziran 1760 da çavuşbaşı ve 18 Muharrem 1174 - 30 Ağustos 1760 da Subhizâde'nin yerine üçüncü defa sadr-ı âzam kethüdası oldu[1084]. Bir sene sonra "hasb ez zarure"

[1084] "Çavuşbaşı olan Hâmid Hamza efendi, sadr-ı âzam (yani Ragıb paşa) mektupçu bulunduğu esnada baş halife olup o zamandan beri miyane-lerindc hukuk muhkem ve üstüvar ve sadareti uzmaya teşrif edeli hakkında orızârı atıfeti derkâr olup bu defa dahi Kethüdalık mesnediyle mumaileyhi Iku'z-i rrhine-i itibar" eyledi (Vasıf, c, 1, s. 187).

kaydiyle azledilmiş, fakat sadr-ı âzamin kendisine teveccühü sebebiyle tevkii yani nişancı olmuştur. Hâmid Hamza efendi'ye 27 Rebiulevvel 1176-16 Ekim 1762 de vezirlik verilerek tevkiilik üzerinde bırakıldı ve Selanik sancağı da has tayin olundu ve efendisi Ragıb paşa'nın \delâletiyle vezirliğe aid bütün levazımatı pâdişâh tarafından temin olundu. 9 Ramazan 1176-24 Mart 1763.de Ragıb paşa hastalanarak sadaret işlerine bakamadığından, ona vekâleten Hâmid Hamza paşa kaymakam tayin edildi ve Koca Ragıb paşa'nın vefatı üzerine de vezir-i âzam oldu (25 Ramazan 1176-9 Nisan 1763). Ragıb paşa gibi: değerli bir hükümet reisinin yerini doldurmak zordu. Hâmid Hamza paşa, fazla ihtiyatkârlığı, vehim ve tereddüdü sebebiyle dahilen ve haricen kararlar alınması icab eden bir devirde bu halleri sebebiyle işleri yürütemedi; bundan dolayı tayininden yedi ay sonra, yani 24 Rebiulâhır 1177-ve 1 Kasım 1763 tarihinde azlolundu. Pâdişâhın teveccühü devam ettiği için malları müsadere edilmediği gibi borçlarını ödemek 'için III. Mustafa tarafından nakden ihsan verilmek suretiyle muazzezen Girid valiliğine tayin olundu ve yerine de üçüncü defa Bahir Mustafa paşa getirildi. Hâmid Hamza paşa 5 Şevval 1180-6 Mart 1767 de Mora muhassalhğma[1085] ve 4 Şevval 1181-23 Şubat 1768 de Hanya sancağına ve 1182 H. - 1768 Haziranda Hanya ile beraber ikinci defa Girid valiliğine[1086] tayin olundu, 16 Rebiulevvel 1183 - 20 Haziran 1770 de Cidde ve Habeş valisi olan Hâmid Hamza paşa, aynı senede hac esnasında vefat ederek Mefefce'de Gureba mezarlığına defnedildi[1087]. Orta derecede iktidarlı, Babı âli işlerine vakıf olup irtikâp ve irtişa ile lekelenmemiştir. Ölümünde yaşı yetmişti. Sülüs, nesih ve divanî yazılarda mahirdi.Hâmid Hamza paşa'nın yerine 24 RebiulMustafa paşa amr 1177 - 1 Kasım 1763 te üçüncü defa ve-(üçüncü defa) zir-i âzam olmuş, irtikâp ve irtişasına nıebni azline karar verilerek Babı âliye gönderilen ^padişahın sîlâhdarı kendisini yatağından kaldırarak elinden rçıühri hümâyunu aldıktan sonra Midilli'ye sürgün edilmiş (7 Şevval 1178-30 Mart İ765) ve yerine

[1085] Mühimme, 165, s. 144 EvâiM Şevval 1180
[1086] Vasıf tarihi, c. 1, s. 306, 309.
[1087] Miistakimzâde, Tuhfet ül-hattatin'de vefatının 1183 Şaban (1769 Aralık) da Kandiye'de olduğunu yazarsa da, yanlış olup metinde kaydedildiği üzere, Karidiye'den Habeş eyâleti ve Cidde sancağına nakledilmiştir (Vasıf, c. 2, s. 21 ve Hadikat ül-vüzera zeyli).

Muhsinzâde Meh-med paşa vezir-i âzam olmuştur. Bahir Mustafa paşa MidillVâe katledilerek başı İstanbul'a, gönderilip teşhir edildikten sonra Edirnekapı haricinde Otakçılar^da. yaptırmış olduğu Nakşibendi tekkesine defnedilmiştir.

Daha, yukarıda tercümei hali yazılmış olan sadr-ı azam Muhsmzade Abdullah paşa nın (Muhsinzâde)
oğlu olup istanbul'da. Molla Gürani mahallesinde doğmuştur. Silâhşörlükle kapıcıbaşılar arasına alınmış ve babasının sadareti esnasında kapıcılar kethüdası olarak 1151 H.- 1738 M. de vezirlikle Maraş valisi ve înebahtı ve diğer muhafızlıklardan sonra Bender muhafızı olup 1160 H. - 1747 M. Ocak'ta Bender'e babası Abdullah paşa'nın tayini üzerine Mehmed paşa ikinci defa Maraş valiliğine gönderilmiştir[1088] Muhsinzâde Mehmed paşa'ya aynı sene Rebiulevvel (1747 Mart) ta Adana valiliği verilerek[1089] Anadolu'da eşkıya teftişine memur edilmiş ve 1162 H". - 1749 M. den itibaren 1169 H--1756 M. senesine kadar Hotin, Özi[1090] ve ikinci defa Hotin[1091] ve sonra înebahtı ve Ağrıboz adası muhafızlıklarında bulunarak 1169 H. - 1756 M. de Rumeli valisi ve sonra Vidin muhafızı olup 1170 Muharrem ve 1756 Ekim'de Özi eyâletine tâyin olunmuştur 4. 1174 Şevval (1758 Haziran) tevcihatmda Haleb valiliğine tayin edilen Muhsinzâde Mehmed paşa, vazifesi başına gitmeden evvel İstanbul'a davet olunarak uzun senelerden beri nişanlı durduğu III. Mustafa'nın kız kardeşi olup o tarihte otuz üç yaşlarında bulunan dul Esma Sultan ile evlenmiştir (16 Şevval - 23 Haziran), Muhsinzâde Mehmed paşa 1171 Zilkade- 1758 Temmuzda Halelden Diyarbekir'e nakledilmiş ise de, henüz İstanbul'da. balayı sürerken Anadolu valiliğine tayin edilerek bu suretle bir îaüddet daha zevcesi sultanın Kadırgadaki sarayında oturdu ve 11T2 Şevval-1759 Haziranında eyâlet merkezi olan Kütahya'ya gitti. 1174 Muharrem- 1760 Ağustos Bosna valiliğine tayin olunan Muhsinzâde, İstanbul'a gelip bir müddet daha zevcesiyle oturduktan sonra, aynı sene Zilkadesi iptidasında (1761 Haziran) Bosna'ya hareket etti ve hakkındaki teveccühe mebni, daha

[1088] Halen Maraş valisi vezir Muhsinzâde Mehmed paşa'ya hüküm ki*
[1089] Mühimme, 153, s. 13.
[1090] Özi kalesi muhafazası şartiyle Özi eyâleti müceddeden tevcih olunan Muhsinzâde, Hotin muhafızlığına nakledilmiştir. Evahır-i Safer 1163
[1091] 3 MÜhimmc, 2 55, s. 380.

İstanbul'da bulunduğu sırada aynı «ene Şevval tevcihatında Hersek sancağı da Bosna'ya ilhak olundu. Muhsinzâde Mehmed paşa 1175 H. - 1762 M. de ikinci defa Rumeli valisi ve 8 Şaban 1176-22 Şubat 1763 de tekrar Sen ki vezir-i müşarünileyhsin bundan akdam Maraş eyâleti sana tevcih ve ihsan olundukça irsal olunan emr-i şerifimde pederin Bender'e badelvusul sen Bender'den hareket ve sana Eshel yoldan mansıbına azimet eylemen tenbih olunmuştu. Lâkin Bender'in muhafazasına sabık Belgrad muhafızı vezirim Numaıı paşa tayin kılınıp ve senin bir saat akdem mansıbın olan Maraş'a. vusulün mühim ve muktazi olmakla..[1092] Evahiri Muharrem 1160 (Mühimme, 152, s. 13). Numaıı paşa'nnı Bender'e tayini Kırım hanının ricası üzerine olmuştur. Bosna valisi ve 1177 Cemaziyelevvel - 1763 Kasım'da üçüncü defa Rumeli valiliğinde bulunup 7 Şevval 1178 - 30 Mart 1765' te Bahir Mustafa paşa'nın yerine vezir-i âzam olmuştur. Muhsinzâde'nin sadareti zamanı Gürcistan'da Rusların tahrikleriyle vukua gelen karışıklık, Mısır'da Çerkeş beylerinin nüfus yarışı yüzünden çıkan gaileler ve Hicaz'da Vehabî cereyanlarına tesadüf etmiş ve bunlardan başka, Rusya ile bir muharebe ihtimali artmış olduğundan, bu haller kendisini son derecede sıkmış ve işin içinden çıkamıyacak bir hale düşmüştü. Vezir olduğu tarihten itibaren Avrupa'daki siyasî cereyanları merakla takip eden ve bilhassa vezir-i âzam olduktan sonra bu hususa âid havadis kâğıtları denilen Avrupa ahvaline dair gelen tahrirat ve mektupları okuyarak Osmanlı devletinin vaziyetini gözönüne alan Muhsinzâde Mehmed paşa, bu müşkül durumdan sıyrılmak çarelerini aramakta idi; bilhassa IstanbuP&a. \llusya ile muharebe taraftarları epey meydan alarak pâdişâh da muharebe taraftarı olduğundan, sadr-ı âzamin hesapsız bir maceraya atılmamak için teenni ve ihtiyat ile hareketi tavsiye etmesi ve icab eden hazırlık yapıldıktan sonra harbe girişilmesi hakkındaki mütaleası aczine hamledilip sadaretten azlolunarak yerine Aydın muhassah Silâhdar Hamza paşa getirildi (23 Rebiul-âhır 1182-6 Eylül 1768) Muhsinzâde'nin[1093] malı müsacfere edilmiyerek muazzezen evvelâ

[1092] Mühimme, 158, s. 238, sene evasıt-ı Muharrem 1İ70.

[1093] 1 1182 Rebiulâhırda mutat üzere divanı hümâyunda yeniçeri ocağına lezez (Şevval, Zilkade, Zilhicce) mevacibi yani maaşı verilip sipah ve silâhdar ve dört bölüğün maaşları da Babı âli'de tevzi olunarak iki gün sonra 23 Rebiulâhırda devir kürkü gelmesi dolayısiyle beray-ı teşekkür vezir-i âzam, şeyh - ul-islâmla beraber pâdişâha buluşmak üzere 23 Rebiulâhır pazartesi günü saraya gitmeğe karar vermişlerdi. Muayyen günde şeyh-ul islâm, Paşakapısma gelerek yemek yiyip öğle namazını kıldıktan

Bozcaada'da? ikamete memur olmuş ise de, adaya gitmeden bir müddet Gelibolu'da istirahatini rica etmiş olduğundan arzusuna müsaade olunmuş [1094], fakat beş on gün sonra gönderilen ikinci bir fermanla mazul sadr-ı âzamların Gelibolu'da oturmaları âdet olmadığından bahsolunarak, Rodos adasına gitmesi emredilmiştir (1182 Cemaziyelevvel iptidaları - 1768 Eylül ortaları) [1095] Muhsinzâde Mehmed paşa, 16 Rebiulevvel 1183 - 20 Temmuz 1769 da Mord*da Anapoli muhafızlığına tayin olundu. Ruslarla yapılmakta olan 1768 seferi içerisinde Rusların tahrik ve teşkilâtlariyle evvelce alınan isyan tertibatı üzerine Mora'da bir ayaklanma vukua gelmiş ve korkunç bir hal almıştı. Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Afora'da bulunan Muhsinzâde Mehmed paşa, aldığı isabetli tedbirle bu isyanı muvaffakiyetle bastırmış ve bu başarısı şöhretine sebep olmuştur. Muhsinzâde, 1185 H. - 1771 M. de Rumeli eyâletinden Rus cephesine asker şevkine memur olup bu suretle Vidin'e gel-\ miş ve YergÖğü muhafazasiyle Vidin seraskerliğine tayin olunmuştur. Bu sırada sadr-ı âzam ve serdarı ekrem kuvvetlerinin Baba-dağından ve Muhsinzâde'nin Eflâk'tan Bükreş üzerine yapmış oldukları taarruz muvaffak olamıyarak bilhassa serdarı ekrem kuvvetleri perişan bir halde dağılmıştı. Serdar-ı ekremin bu mağlûbiyet haberi İstanbul'a, gelir gelmez derhal azledilip Bükreş'teki mağlûbiyeti henüz haber alınamayan Muhsinzâde ikinci defa vezir-i âzam olmuştur (1185 Şaban 20 - 1771 Kasım 28) [1096] Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü

---

sonra beraberce hareket edilip Soğuk-çeşme kapısından saraya girmişler ve doğruca Darüssaade ağasının dairesine gitmişlerdir. Birkaç dakika sonra silâhdar ağa gelerek Muhsinzâde'den mührü hümâyunu almış ve sadaret kaymakamı tayin edilen Yağlıkçızâde Mehmed Emin paşa alayla Babı âli'ye gönderilmiştir (29 numaralı Teşrifat defteri, varak 72).

[1094] Dergâhı muallâm kapıcıbaşılarından olup sadr-ı sabık Muhsinzâde Mehmed paşa edamüllalıü taalâyı Bozcaada'ya îsale memur Şirinzâde Halil dâme mecdühuya hüküm ki :

Muktezay-ı memuriyetin, üzere müşarünileyhi cezire-i mezbureye îsal üzere iken bir müddet evvel ol havalide meks ve istirahat eylemesini müşarünileyh mahsus kaimesiyle istida etmekle şimdilik Gelibolu'da, ikametine izin ve ruh-sat-ı mülükânem erzani kılındığını müş'ir emr-i şerifim vusulünde sen ki kapıcı-başı mumaileyhsin .müşarünileyhi maiyyeti ile şimdilik Gelibolu'da tevkif ve sen dahi ol tarafta tevakkuf eylediğini tahrir ve îlâm ve bâdehû ne veçhile emir sadır olursa ol veçhile harekete ihtimam eylemen babında... Evâhir-i Rebiul-âhır 1182 (Mühimme, 166, s. 54).

[1095] ~ Mu h s i nz â d e 'yi götürmeğe memur Ş i rin z â de 'ye gönderilen aynı sene Cemaziyelevvel tarihli diğer bir hükümde ;

"...Muhsinzâde Mehmed paşa'nm şimdilik Gelibolu'da meksi hususi için eğerçi emri şerifim ısdar ve irsal olunmuştu; ancak sadaretten munfasıl olan vüzeray-ı îzâmm Gelibolu"da ikametleri mesbuk olmadığına binaen bir gün evvel Rodos ceziresine îsal ve anda ikameti babında emr-i hümâyunum şerefriz-i «ııdur olmağın., vusulünde müşarünileyhi kemali izzet ve itibar ile mahallî incimirf*"in<* î^al..." (\fühinıme, 166, s. 54).

[1096] 1 III. Mustafa mağlûbiyetin devamından müteessir olarak Muhsinzâde'nin acele edilmemesi

üzere, Muhsinzâde'nin muharebe sahasında üç seneye yakın süren bu sadareti esnasında hiçbir başarı elde edilemediği gibi, ehven bir surette tertip edilen muahedeyi de lüzumsuz ihtiyatı sebebiyle bizzat tasdike cesaret edemiyerek işi îstanbuVa danışması ve oraca reddedilmesi üzerine bir müddet sonra daha ağır olan Kaynarca muahedesini kabule mecbur olmuştur[1097]

Muhsinzâde Mehmed paşa muahedenin akdi esnasında hastalanıp muahedeyi müteakip tahtreVanla İstanbul'a, hareketi esnasında 26 Cemaziyelevvel 1188 - 4 Ağustos 1774 de Karin-abad kasabası yakınında vefat ettiğinden, cesedi evvelâ Edirne'de jSskicami hatiresine defnedilmiş ve sonra da sadık zevcesi Esma Sultan'ın müracaatı üzerine tstanbuVa. naklolunarak .Eyüp'te türbe kapısının yanma gömülmüştür. Muhsinzâde, babasiyle beraber seferlerde bulunmuş, otuz seneye yakın vezirlik etmiş, tecrübeli ve iyi görüşlü idi. Avrupa ahvaline ve devletin siyasetine ve askerî vaziyete vakıf olduğundan, alelacele Ruslarla muharebeye girmekten çekinmesi korkaklığına hamlolunarak azledilmiş ise de, hâdiseler isabetini tasdik eylemiştir. Kendisini yakından tanıyan ve Kaynarca muahedesi esnasında s adaret kethüdası bulunan Girid'li Resmî Ahmed efendi, Muhsinzâde'nin müddeti ömründe Avrupa devletleri ahvaline vakıf olmak için gece gündüz bunlara dair gelen evrakı okuyarak Avrupa'daki siyasî ahvale vakıf olduğunu beyan ettikten sonra, kendisinin tecrübeli, temkinli, vakur, müeddeb bir vezir olduğunu söylemektedir[1098] Muhsinzâde'nin birinci sadareti üç buçuk seneden fazla ve ikinci sadareti de iki sene dokuz aydan ziyade olup her iki sadareti müddeti yuvarlak hesap altı sene üç buçuk aydır. Kendisi son derece hesabi imiş; istanbul'da HocapasoSda. bir hanı vardı. Vezirliğinin ilk seneleri epey sıkıntı içinde geçmiş ve hatta Özi muhafızlığında ibka emrini, bahşiş alamayacakları için hiç kimse götürmemiş, ve ibka fermanının kendisine posta ile gönderildiğini

---

hakkındaki tavsiyesini ve onun Mora'daki muvaffakiyetini hatırlıyarak onun mütaleasmdaki isabeti takdir ile bunu yakınlarına da söylemiş ve sadarete getirmeyi de tasmim eylemişti. Vezir-i âzam ve serdarı ekrem Silâhdar Mehmed paşa'nın Babadağı mağlûbiyeti üzerine mührü hümâyunu Muhsinzâde'ye vermiştir (Vasıf, c. 2, s. 188).

[1097] 1188 H. - 1774 M. de Rusları Hırsova'd&n tardettikten sonra karşı tarafa geçip zabt etmek münasib mi? diye ordu erkânını istifsar etmesi üzerine Resmî Ahmed efendi "Beni söyletme Bükreş maddesi hatırından çıktı mı" diye o zamanki hatasını hatırlatmıştır (Muri üt-tevarih).

[1098] Mühimme, 162, s. 366, sene evahiri Şevval 1174.

yine kendisi söylemiş. Gelir ve giderini muntazam tutan bir vezir olduğu mevcut defterlerinde görülüyor. Vefatında yaşı yetmişi bulmuştu. [1099]

Hamza Mahir Paşa (Silahdar)

Kayserinin Develi Karahisar zenginlerinden mehmed ağa'nin oğludur. 1140 H. - 1727 M. de doğmuş ve sonra İstanbul'a gelerek onaltı şında sarayın helvahane bölüğü'ne kaydolunmuş ve bir sene sonra, yani 1157 H. - 1744 m. de kiler odasına naklolunarak baş kullukçu olmuş ye buralarda tahsil görmüş ve sonra da 1162 H. - 1749 M. de hasoda'ya alınmıştır. III. Mustafa'nın cülusunda silâhdar Ahishalı ibrahim ağa'nın silâhdarlıktan çıkarılması üzerine, o tarihte peşkir ağası bulunan ve Hasoda'da. derece derece ilerlemiş olan Hamza Mahir ağa, birkaç derece atlatılarak silâhdarlığa çıkarılmış (24 Safer 1171-7 Kasım 1757) ve sonra pâdişâhın ilk doğan kızı Hibetullah Sultan da kendisine namzed olmuştur. Hamza Hâmid paşa 22 Şevval 1172 -18 Haziran 1759-da vezirlikle Mora, muhassallığma tayin olunarak vezarete ait bütün levazımat padişah tarafından ihsan olunmuştur. Hamza Hâmid paşa buradan 1174 Şevval ortalarında (1761 Mayıs) Silâhdar Mehmed paşa'nın yerine Rumeli valiliğine[1100] ve 1175 H. - 1762 M. de Anadolu valiliğine tayin olunmuş ve bu sırada namzed olduğu Hibetullah Sultan vefat etmiştir. Hamza paşa 5 Şevval 1175-29 Nisan 1762 tevcihatmda Özi eyâletine tayin olunup aynı sene Şevval ayı sonlarında Hotin kalesi muhafazası şartiyle Hotin ve Çorum sancakları verilmiş ı ve daha sonra, yani 1176 H. -1763 M. de Niğebolu sancağiyle Vidin muhafızlığına tayin olunmuştur. Hamza Mahir paşa 1178 Safer ortalarında (1764 Ağustos ortaları) Köstendil sancağı ilhakiyle Hotin muhafızlığına nakledilmişti. Tenzil sayılan bu nakil dolayısiyle kendisinin gücenmesi ihtimaline mebni taltifi havi bir de ferman gönderilmiş ise de [1101], yeni memuriyeti kabul etmemesine

[1099] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/385-404

[1100] Mühimme, 162, s. 176, sene 1174 Şevval ortaları.

[1101] 2 Bu fermanda bütün ahval ve harekâtı pâdişâhın malûmı olup hususiyle pâdişâhın çırağ-ı mahsusı olması sebebiyle arzuyı şahane veçhile hareketinden memnuniyet hâsıl olduğu bildirilmiş, Hotin kalesinin ehemmiyetine mebni muktedir bir vezirin orada bulunmasına lüzum hasıl olduğu için münhal vukuunda hal ve şanına münasip bir eyâlet tevcih edileceği vadolunmuş ve Hotin muhafızlarına medar-ı maaşı olan Boğdan voyvodalığı haracından verile-gelen on bin kuruşa beş bin kuruş daha zam

mebni aynı sene Şaban başlarında (1765 Ocak) azledildikten başka vezirliği de üzerinden alınarak Dimetokd'da. oturtulmuştur [1102] Bir müddet sonra pâdişâhın hiddetinin geçmesi ve daha doğrusu Bahir Mustafa paşa'nın sadaretten azli üzerine aynı sene Zilkadesi sonlarında (1765 Mayıs) vezirliği ibka edilerek Selanik sancağına tayin edilen[1103] Hamza Mahir paşa, 1180 :. - 1766 M. de Mısır valiliğine ve 1180 Zilkade 28 de (1767 n 27) Haleb'e ve 4 Şevval 1181-23 Şubat 1768 de Aydın muhas s allığına naklolunduktan sonra, Muhsinzâde Mehmed paşa'nın birinci defaki sadaretinden azli üzerine vezir-i âzam olmuştur (23 Rebiulâhır 1182 - 6 Eylül 1768). Bunun sadarete getirilmesi Rusya'ya harb açmak içindi. Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, filhakika Rus elçisini Babı âliye davet ederek harb ilânını kendisine tebliğ etmiş ise de, kendisinin aklî muvazenesi epey zamandan beri bozuk olup bu sırada bazı gayrı tabiî halleri iyice meydana vurduğundan, azline zaruret hasıl olmuş ve sadaretinin yirmi sekizinci günü azledilerek Gelibolu'ya gönderilip yerine kalemden yetişerek harb ve darbdan anlamayan ve hiçbir suretle valiliklerde bulunmamış olan Nişancı Yağhkçızâde Damad Mehmed Emin paşa tayin olunmuştur (8 Cemaziyelâhır 1182 - 20 Ekim 1768). Hamza Mahir paşa 15 Muharrem 1185 - 30 Nisan 1771 de Gelibolu'da vefat etmiştir[1104]. Hamza Mahir paşa hem âlim ve hem kalem sahibi değerli bir zat idiyse de, Mısır valiliğinde bulunduğu sırada oradaki serkeş beylerin kendisini öldürmek istemeleri üzerine korkarak aklını oynatmış ve bu hâl maiyyeti tarafından uzun zaman saklanmış, fakat sadareti esnasında iş açığa çıkmıştı. Hamza Mahir paşa, ifrat derecede lüzumsuz israf yapardı. Sadareti esnasında gerek enderunda ve gerek Babı âli' de avuç avuç altın saçarak bütün varını sarfetmiştir. Resmî Ah-med efendi, Hülâsat ül-îtibar isimli eserinde, Hamza Mahir paşa'nın sadarete tayin edilip istanbul'a geldiği vakit hasta ve muvazenesinin bozuk olduğunu ve Babı âli divanhanesinde \ Farisî beyitler okuyarak etrafa altın saçtığını ve harb ilâm müna-

edildiği bildirilmiştir sene evahiri Safer 1178 (Mühimme, 164, s. 53).

[1102] Vasıf, c. 1, s. 266.

[1103] Vasıf, c. 1, s. 270.

[1104] Sicilli Osmanî, Hamza Mahir paşa'nm Hanya valisi olarak 1183 Cemaziyelâhır ve 1769 Ekimde orada vefat ettiğini yazmakta ise de, Hadika zeyli île o devri bilen Resmî Ahmed efendi, tayin edildiği Hanya'ya gitmeden Gelibolu'da, vefatını beyan etmektedirler. Sicill'in bunu, o tarihlerde Girid valisi bulunan Hâmid Hamza paşa ile^ karıştırdığı anlaşılıyor.

\ibetiyle padişahın huzurunda iki saat oturup onun mizacına muvafık sözlerle şecaat izhar ederek bir gün evvel Davutpaşa ordugâhına çıkmak istediğini, fakat İstanbul* a gelen Kırım hanı Kırım Giray ile pâdişâhın huzuruna girdiği esnada hastalığı sevinç sevdası gibi bir hal aldığından ve hazineyi telef etmek istemesi gibi hareketi sebebiyle azledi'diğini beyan eder[1105]. Valiliklerinde, âdilâne hareketi ile halkı idaresinden memnun bırakmıştır. Hind elçisi diye meşhur Hacı Yusuf ağa Emin Mehmed paşa(Yağhkçızâde) adında zengin bir tüccarın oğlu olup 1136 H.-1723 M. de İstanbul'da doğmuştur. Tahsil çağında okuduktan sonra babasiyle birlikte ticarete başlamış, Kabe ziyareti yaparak hacı olmuştur. 1157 Şevval - 1744 Kasım'da sefirlikle Hindistan'a gönderilen Trabzonlu Salim efendi, yanma Hindistan ahvaline vakıf olan Hacı Yusuf ağa'nın verilmesini arzu etmiş olduğundan, o da elçiye yardımcı olarak yanma verilmiş ve Yusuf ağa, oğlu Emin efendi'yi de beraberinde götürmüştü. Bu seyahat esnasında Salim efendi yolda vefat ettiğinden, onun sefaret vazifesini Hacı Yusuf ağa deruhte etmiştir. O sırada Hindistan Türk hükümdarı Nasırüddin Mehmed Şah ile Nâdirşah arasındaki muharebe dolayısiyle baba, oğul ve diğer sefaret heyeti altı sene kadar Hindistan'da kalıp sefaret vazifesini yaptıktan sonra Cidde yoluyla istanbul'a, dönerek Hind padişahının göndermiş olduğu nâme ve hediyeleri takdim eylemişlerdir (6 Rebiulâhır 1163 - 13 Şubat 1750) Yusuf ağa'nın oğlu Emin Mehmed efendi'nin Hindistan ahvaline dair takdim ettiği takrirlerinin ifade tarzı hükümetçe beğenildiğinden, derhal sadaret mektubi kalemine alınmış ve kalem arkadaşları arasında kendisine Hindi Emin efendi lâkabı verilmiştir. Emin efendi, güzel yazısı ve kitabeti dolayısiyle 10 Ce-nıaziyelevvel 1171 - 20 Ocak' 1758 de mektubi kalemi baş halifesi ve 1175 Safer -1761 Eylülde sadaret mektupçusu [1106]ve 22 Safer 1178-21 Ağustos 1764 te Abdi efendi'nin fücceten vefatı üzerine reis-ül küttab oldu [1107] Mehmed Emin efendi, mektupçuluğundan itibaren işlere vukufu ve kaleminin kuvvetli olması, muamelâtında cerbeze ve cesareti sebebiyle Babı âli'de şöhret bulmuş ve bu hususta Bahir Mustafa paşa da kendisini-himaye

[1105] Hülâsat ül-itibar, s, 20.
[1106] Hülâsat ül-îtibar'da (s. 21) Yağlıkçızâde'nin 1173 H. - 1760 M. de mektupçu olduğu yazılıdır

ve iltizam edip padişah da mesaisini takdir eylemiştir. Reis-ül küttablık, padişah tarafından Cağaloğlu'n&aki Sultan sarayları bina emini olan defter emini Avni efendi'ye vaid olunmuştu; fakat III. Mustafa, hiç vaadinden bahsetmiyerek paşa kimi reis edersin diye sorması üzerine vezir-i âzam Bahir Mustafa paşa mektupçu kulunuz muvafıktır demesiyle Emin Mehmed efendi reisülküttab olmuştur (Hülâsat ül-îtibar, s. 22), fakat pâdişâh reislik vadettiği Avni efendi'yi defterdar yapmak suıetiyle taltif ile gönlünü almıştır. Emin Mehmed efendi, reis olduğu senenin sonlarında, yani 3 Zilhicce 1178-24 Mayıs 1.765 te, vezirlikle tevkii yani nişancı tayin edilmişx ve Mora muhassalhğı da has olarak kendisine verilmiştir. Bu vazife esnasında 18 Şaban 1180-19 Ocak 1767 de Kaptanı derya olan Rumeli valisi Süleyman Paşazade Mehmed |>aşa'nm gelmesine kadar kaptan paşaya vekâlet eylemiştir. Emin Mehmed paşa hakkında pâdişâhın teveccühünün artması sebebiyle III. Mustafa'nın yedi yaşındaki kızı Şah Sultan kendisine namzed yapıldı (10 Şaban 1181 -1 Ocak 1768) ve 4 Şevval 1181-23 Şubat 1768 de nişancılıkla Haleb eyâleti has verildi. 23 Rebiulâhır 1182-6 Eylül 1768 de Muhsinzâde'nin azliyle yerine sadr-ı âzam olan Hâmid Mahir paşa'nm gelmesine kadar sadaret kaymakamı olup yirmi sekiz günde onun ^Ûa, azli üzerine vezir-i âzam tayin olunmuştur (8 Cemaziyelâhır 1182-20 Ekim 1768). Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Osmanlı ordusu, bütün hayatı Babı âli'de geçmiş olan Emin Mehmed paşa'nm elinde cansız bir halde kalıp aynı zamanda zahire darlığı da buna inzimam ettiğinden vezir-i âzam şaşırmış, hastalanmış, ilk başarısızlık baş gösterince hemen 9 Rebiulâhır 1183 12 Ağustos 1769 da azlo-lunarak mallan müsadere edilmeden Dimetoka kasabasında ikamete memur edilmişti; fakat zahire darlığı bahanesiyle cepheden kaçan ocaklılar ve sefere tahammül edemeyen gönüllüler bütün yükü vezir-i âzam üzerine yükleyerek şikâyet etmeleri üzerine, bu hallere inanmış olan III. Mustafa, kapıcı basılardan Şirinzâde Halil ağa'y1 ki[1108] hattı hümâyunla gizlice Edirne'ye göndererek cepheden menfasına giden Emin Mehmed paşa'yı oraya gelir gelmez katlettirmiştir. Kabri Edirne'de saray arkasında Piyade kışlası mezarlığında olup sadareti on ay kadardır. Yağlıkçızâde, Babı âli muamelâtındaki vukufiyle şöhret

[1108] Hülâsat ül-îtibar, s. 22.

bulduğundan, mektupçuluğu zamanında her ne olursa tezkire-ciler kendisine sorarlarmış, kalem sahibi, işlerinde cesur, anlayışlı, hiddetli, kılı kırk yarar bir devlet adamı olduğunu mektupçuluğunda kendisine halef olan Resmî Ahmed efendi yazmaktadır.Hâdikat-ül Vüzera zeylVn&e de kemal mertebe vakur, aklına mağrur, kendi yaptığını beğenir bir "zat olduğundan aleyhdarlari bulunduğu beyan ediliyor. Vakanüvis Vasıf, nıukaddimatı ulûma vakıf, ifrat derecede vakur, halkın fikir ve mütalaasını istihkar ile kimseye söz söyletmemek gibi müstebidane hallerinden dolayı aleyhinde epey dedikodu olduğunu kaydetmektedir. Emin Mehmed paşa, Üsküdar'da Miskinler mescidi denilen Dedeler mescidVne 1172 H. - 1758 M. de bir minber koymuştur. Bu zatın Gülşen-i Hayal isminde inşa ve kitabete dair bir eseri de vardır. Ordudan firar edenlerin ahvaline dair pâdişâha mufassal arızası görüldü (Top K. A. 227)[1109]

Ali Pasa (Moldovancı)

Kastamonu'nun Daday kazasının Sorkun köyündendir, istanbul*a. geldikten sonra Bostancı ocağına girmiştir. Darüssaade ağası Ebulmisk An-ber ağa, sarayda ağa köşkünü yaptırırken, Ali ağa'y bina emini yapmış ve hizmetini beğenmişti. Bostancı ocağında bulunduğu sırada İstanbul nizamına halel veren bazı serserilerin tedibine memur olup ümid edildiğinden ziyade hizmet görmesinden dolayı ocağında itibarı artmıştı. Ragıb paşa'mn sadareti başlarında İstanbul'da bulunan uygunsuz kadınları sürgün olarak Bursa'ya götürdüğü sırada bunları rızalâriyle cariye olarak satmasından dolayı Moldovanî lâkabını almıştı.[1110] III. Mustafa'nın cülusunu müteakip tebdil hasekisi (bostancı sivil taharri memuru) ve bostancı karakulağı denilen muhabere hizmetiyle tavzif edilmiş ise de, Ragıb paşa bunun yukarıda kaydettiğimiz uygunsuz kadınları cariye olarak satmasından ve kendisinde bazı nifak hissetmesinden dolayı Filibe nazırlığiyle İstanbul'dan uzaklaştırmıştı; fakat bir müddet sonra orada, ne olduğu tasrih edilmeyen avampesendane bazı hizmetinden dolayı İstanbul'a

[1109] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/404-406

[1110] Moldavya, Romanya'da Boğdan bölgesinin adıdır. Eflâk ve Buğdan'da. ticaret yapan bazı şahıslar, buralardaki kızları nikâhlı veya nikâhsız ayardarak sattıklarından bu gibilere Moldovancı denilirdi. Ali ağa da Bursa'ya gönderilen fahişeleri satması sebebiyle Moldovancı lâkabını almıştır.

getirtilerek tekrar bostancı ocağına alınmış ve 1174 H. - 1760 M. de bostancı hasekisi olmuş ve aynı sene Ramazan başında (6 Nisan 1760) bostancıbaşılığa getirilmiştir[1111] Ali ağa 1175 Şevval iptidasında (1762 Nisan) vezirlikle Rumeli valiliğine tayin edilmiş ve bir sene sonra Bosna valisi olarak 1177 H. - 1764 M. de azlolunmuştur. 1180 H. r 1766 M. de Diyarbekir, arkasından Anadolu ve aynı sene Zilkadesinde (1767 Nisan) Konya valisi olan Moldo-vancı Ali paşa, 1182 H. - 1768 M. de Adana valiliğine naklolunup burada vali bulunurken aynı sene Cemaziyelevvel (1768 Eylül) de Babadağı seraskerliğine tayin edilerek kendisine serasere kaplı kürk ve bir kılıç gönderilmiştir. Ali[1112] paşa seraskerlik üzerinde olarak Adana valiliğinden Maraş valiliğine tayin edilmiş; 1768 Rus seferinde Bender seraskerliğinde bulunmuş ise de, vezir-i âzam ve serdarı ekrem Emin Mehmed paşa, kendisini istiskal ederek 1183 Rebiulevvel - 1769 Haziranda azil ile Yaş muhafızı yapmış ve sonra da Hotin tarafı seraskerliğine tayin eylemiştir. Ali paşa burada bulunduğu esnada Hotin üzerine gelen Rus kuvvetlerini mağlûb etmesi sebebiyle şöhret kazanmış ve aynı senede, yani 9 Rebiulâhır 1183 - 12 Ağustos 1769 da Yağ-lıkçızâde'nin yerine vezir-i âzam ve serdarı ekrem olmuştur. Ali paşa, Rusların tekrar taarruzları ve Hotin önündeki muvaffakiy et sizliği sebebiyle aynı sene 13 Şaban 1783 - 12 Aralık 1789 da azlolunarak yerine îvaz Mehmed paşa'nın oğlu Halil paşa tayin edilmiştir. Hülâsat ül-îtibar müellifi Resmî Ahmed efendi, "mühr-i hümâyun Hotin altında Ali paşa'ya Ağustos evvelinde vasıl olup Ağustosun' onbeşinden sonra oralarda çadırda durmak ve bir seneden fazla yorulmuş askeri cenge sürmek âdete muhalif olmağla, bu sene bu kadarla iktifa olunarak kalelere muhafız konup kışlağa gelinmek icabederdi, yeni sadr-ı âzam, düşmanı arşı taraftan ürkütmek ve hizmetini beğendirmek fikriyle vakitsiz Turla (Dinyester) üzerine köprü kurup asker geçirdi ise de düşmanı oradan atamadı, nihayet Turla'mn suyu artıp köprü yıkıldığından, karşı taraftaki askere yardım ümidi kesildi, kaçabilenler Bendece kaçtı, kaçamıyanlar şehid düştü ve Ali paşa da perişan bir halde HantepesVne geldi"

[1111] Takvimüt-tevarih zeyli, metinde gösterdiğimiz tarihlerde haseki bostancı basısı olduğunu yazmakta olup Hadikat ül-vüzera zeyli ile ondan naklen Enderun tarihi, 1174 hicret senesi sonlaında bostancıbaşı olduğunu kaydederler ve vakanüvis Vasıf, 1174 vekayii arasında bazı hususu rüyet için Filibe'ye gönderilen Ali ağa'nın avdet ettikten sonra bostancıbaşı olduğunu beyan, ediyor {Vasıf, c. 1, s. 194).

[1112] Maliyeden Arşive devredilen Teşrifat defteri, numara 29, s. 177

demektedir. Moldovancı Ali paşa'nın azlinden sonra vezirliği de alınarak tekaütlükle Gelibolu'da, ikamete memur edildi[1113] Ali paşa'nm 1184 Muharrem -1770 Mayıs'ta vezirliği verilerek Gelibolu'da maiyyetini tedarik ile emir beklemesi yazılmış [1114]ve arkadan gelen diğer bir fermanla Seddülbahir muhafızlığiyle Boğaz seraskerliğine tayin edilmiştir. Ali paşa ihtiyarlığına mebni 1186 H. - 1772 M. de tekaüd edilerek Tekir dağında, oturtulup bir sene sonra orada vefat etmiştir. Sadareti dört ay beş gündür. Ordu ile maiyyetinde bulun-nîuş olan Resmî Ahmed efendi, Moldovancı hakkında: "Haseki ve bostancılıktan gfclme leventnâme bilir bir müşekkel adam idi" demektedir. Filhakika, çok cesur, sehası bol, gayretli bir zat idiyse de, toplama askerin kaçmaktan başka işe yaramaması, kumandanlar arasındaki ahenksizlik dolayısiyle gayret ve fedakârlığı boşa gitmiştir. [1115]

Halil Paşa (Ivaz Pasazade)

I Mahmud zamanında Avusturyalılardan belgrad'ı geri almağa muvaffak olan sadr-ı âzam Hacı ivaz Mehmed paşa'nm oğlu olup 1137 H. - 1724 M. de İstanbul'da, doğmuştur. Dergâhı âli kapıcı [1116] başılığiile devlet hizmetine girmiştir. Halil bey, birinci ve ikinci imrahorluklarda ve çavuşbaşılıkta bulunduktan sonra, 1182 H.» 1768 M. seferi başlarında rikâbı hümâyundan sadaret kethüda-lığına tayin edilerek 1183 H. - 1769 M. de birinci imrahor iken sefere çıkmak şartiyle vezirlikle Rumeli valisi olarak Silistre tarafına tayin edildi ise

---

[1113] Sabıka sadr-ı âzam olup bu defa Filibe'de ikameti fermanını olan Halil paşa'ya ve dergâh-ı muallâm gediklilerinden paşây-ı müşarünileyhi Filibe'ye îsale memur Sehrab ziyde mecdühuya hüküm ki :
Sen ki müşarünileyhsin mai yy etine tayin olunan mübaşir-i mumaileyh İle Filibe'ye varup meks ve ikametin babında emr-i hümâyunum sâdır olmağın imdi olduğun mahalden hareket ve doğru Filibe'ye varup meks ve ikamet ve devam-ı ömür ve devlet-i âliyyem daavatına muvazabet eyliyesin. Evail-i Ramazan 1184 (Mühimme 169, s. 1).

[1114] Mütekaiden Gelibolu'da ikamet üzere olup... vezareti ibka olunan sadr-ı sabık Ali paşa'ya hüküm ki :
Hakkında sünuh eden merahim-i şahane ve afv ve safh-i mülükânemi fikr ve mülâhaza ederek Gelibolu'da, kemâyenbeği kapın halkını tertib ve tanzim ve tekmil ile kaim ve âmadc olub bundan sonra sana ne veçhile fermûn-ı hümâyunum vârid olur ise derhal mucibince amel ve harekete ibtidar eylemen babında. .. evahiri Muharrem 1184 (Mühimme 166, s. 175).

[1115] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/409-411

[1116] Sabıka vezir-i âzam olup tekliden Gelibolu'da ikameti fermanım olan Ali paşa'ya hüküm ki: Sen ki vezir-i müşarünileyhsin ınaiyyetine tâyin olunan (isim yeri açık) mübaşeretilc Gelibolu'ya, varıp anda tekaüden meks ve ikamet eylemen babında ferman-ı hümâyun-ı inayet makrumım şerefriz-i sudur olmağla..." evasıtı Şaban 1183 (Mühimmc 166, s. 159)

de, oraya gitmeden evvel Hotin faciası ve Moldovancı Ali paşa'mn azli üzerine 13 Şaban 1183 -12 Aralık 1769 da vezir-i âzam ve serdarı ekremliğe tayin edilerek dört gün sonra Babadağı ordugâhına gelmiştir. Bu sırada Rus kuvvetleri Buğdan'dan Eflâk'a geçip Bükreş'i işgal ile YergöğiVye taarruz etmişti. Düşmanı, işgal etmiş olduğu Bucak'tan çıkarmağa karar verilerek harekete geçilmiş ise de, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Kartal mevkiinde üç koldan Ruslara baskın yapalım derken daha evvel davranan Rus taarruziyle vukua gelen mağlûbiyet üzerine serdarı ekrem \ şaşkın bir hale gelmiş ve orduda hiçbir nüfuzu kalmamıştır. Bunun üzerine pâdişâh sadaret ve serdarı ekremliğe, âsi Karadağlılara karşı muvaffakiyet temin eden Bosna valisi Silâh-dar Mehmed paşa'yı münasip görerek, Halil paşa'dan mührü alıp Mehmed paşa'ya vermek üzere Kapıcıbaşı Vidinli Ali ağa'y1 memur etmiş ve yeni sadr-ı âzam gelinceye kadar da kendisine vezirlik verilmiş olan Edirne bostancıbaşısı Ahmed ağa sadaret kaymakamlığına tayin olunmuştur. 2 Ramazan 1184 - 20 Aralık 1170 de elinden mühri hümâyun alman Halil paşa'mn vezirliği kaldırılarak malları müsadere edilmeden tekaüt suretiyle Filibe'de oturtulmuştur 1187 Şevval iptidası- 1773 Aralık tayinlerinde şeyh-ulislâm olan biraderi İvaz Paşazade İbrahim Molla bey'in delaletiyle vezirliği iade edilen Halil paşa, Ağrıboz muhafızlığına tayin edilmiştir. Halil paşa 23 Zilhicce 1188-24 Şubat 1775 te Bosna valisi olup 7 Receb 1189 ve 3 Eylül 177.4 te Selanik sancağı verilmiş, bir sene sonra azledilmiştir. 1191 Receb -1777 Ağustos'ta Sivas valiliğine tayin edilen Halil paşa, memuriyeti başına giderken 7 Ramazan (9 Ekim) da Nallıhan'da ansızın vefat etmiştir. Sadaret ve serdarı ekremliği bir sene yirmi gündür. Halil paşa, vezir oluncaya kadar BoğaziçVnâeki yalısında zamanını hoş geçirmiş, eli açık, yemesini içmesini bilir, cömertliği israf derecesine vardırmış bir zattı. Kendisiyle birlikte orduda bulunan Resmî Ahmed efendi, Hülâsat ül-îtibar isimli tarih-çesinde : "Müşarünileyh sadaretinde kötü adam değil a[1117]ma sevdayı mücessem, kızıl yüzlü, avucu delik bir müsrif adam idi. Aslında küllî duyu na müsteğrak olmağla sadaret îradı kifayet etmeyip oraıı hazinesinden altı, yedi yüz kese akçe istidâne eyledi" de-mektedırç

[1117] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/411-413

Mehmed Paşa (Silahdar)

Donanma kaptanlarından Riyale kaptanı Cihangir'li Kavun Ahmed Kaptan'ın oğlu olup 24 Receb 1122 - 18 Eylül 1710 da İstan-6u/'da doğmuştur. Büyük biraderi enderunda olduğundan onun iltimasiyle bu da sarayda helvahane ocağına kayıd ve 1144 H.-1731 M. de iç kiler oğlanları arasına nakledilmiş ve bir sene sonra da rikâb çuhadarı olarak 1154 H. - 1741 M. de hasodaya alınmıştır. 1156 H. - 1743 M. de pâdişâhın ser tüfenkçisi olan Mehnıed ağa, terfi etmek suretiyle peşkir ağası, III. Osman zamanında rikâbdar ve iki gün sonra çuhadar ve yetmiş gün sonra da silahdar tayin edilmiştir. III. Osman'ın gayrı tabiî halleri dolayısiyle onun bu hallerini tevil yoluyla idare edemediğinden dolayı kendisine gazab eden padişah yanında her an ölüm korkusu geçiren Silahdar Mehmed ağa, 5 Zilhicce 1169-31 Ağustos 1756 da vezirlik verilip Tırhala sancağiyle saraydan ayrılarak korkulu akibetten kurtuldu [1118] Silâhdar Mehmed paşa henüz sarayda bulunduğu sırada veliahd bulunan şehzade Mustafa'nın çuhadarı olmak suretiyle kendisine intisab etmiş olduğundan, padişah olur olmaz ona hemşiresini vermek istemiştir. Bunun üzerine 6 Cemaziyelevvel 1171-16 Ocak 1758 de Tırhala'dan vekillerini göndermek suretiyle Ayşe Sultan'la nikâhları yapılmış[1119] ve aynı sene Şaban tâyinlerinde (1758 Nisan) Özi valiliğine tayin edilip Silistre'y^ gitmek üzere yola çıkmışken İstanbul'a, davet olunarak gelmiş ve sadr-ı azamla görüştükten sonra zevcesinin Ortaköy^deki sarayına gitmiştir. Silâhdar Mehmed paşa'nın üzerindeki Özi eyâleti başka bir vezire verilerek bir sene kadar İstanbul'da Sultan'la beraber oturarak kendisine Delvine ve Hüdavendigâr sancakları has olarak verilmiştir. Mehmed Paşa 1172 Receb ve 1759 Martta Özî'ye \ hareket ederken aynı ay sonlarında Rumeli valiliğine naklolunarak vazifesine gitmiştir. Silâhdar Mehmed paşa 1174 Rebiulevvelinde (1760 Aralık) İstanbul'a, davet edilerek bir müddet zevcesi Sultanla beraber oturdu ve yine o sene Şevval tayinlerinde (1761 Mayıs) Anadolu valiliğine tayin edilerek Kütahya'ya, gitti ve 1175 Şevval (1762 Nisan) da da Sivas'a

[1118] "Ağay-ı müşarünileyhin takririne nazaran hiddet ve tehevvüre mümanaat ve bazı nâ şayeste tavra adem-i mütabeat hakkında tevlid-i buğz

[1119] III. Mustafa, damad paşaların, zevceleri sultanlardan uzun müddet uzak kalmalarını muvafık görmiyerek ara sıra onları davet etmek âdeti idi.

tâyin ve 1177 H, - 1763 M. de Aydın muhas s allığına nakledilmekle beraber o tarafa gitmiyerek İstanbul'a, davet olundu. 20 Muharrem 1178 - 20 Temmuz 1764 te ikinci defa Anadolu valisi olan Mehmed paşa iki ay daha zevcesiyle beraber İstanbul'da kaldıktan sonra 20 Rebiulevvel 1178-17 Eylül 1764 de vilâyetine gitti[1120] ve nefret edip Elmuhlisun alâ hatamı azim medluhmca daima havf ve' haşyet üzere iken müceddeden nefh-i ruh gibi hakkında inayet-i ilâhiyye sünuh edip Zilhiccede Tırhcda sancağiyle rütbe-i valay-ı vezarete nail oldu. Ayşe Sultan, Silâhdar Mehmed paşa'dan evvel daha dokuz yaşında iken silahdar İstanbullu Mehmed paşa'ya namzed olmuş, 1153 H.-1740 M. de Ahmed paşa ile evlenmiş ve 1171 H. - 1758 M. dek bu silâhdar Mehmed paşa'ya verilmiştir. Bundan sonra 1178 Şevval-1765 Nisanda Selanik sancağına tayin edilmiş ise de, oraya gitmeden Maraş valiliğine ve sonra Ozi eyâletine nakledilip ÖzVyi mütesellim ile idare etmek üzere kendisi Silistre'de oturmuş ve 1180 Şevval - 1767 Martta da Hersek sancağı ilhakiyle Bosna valiliğine gönderilmiştir. Silâhdar Mehmed paşa, Bosna'da, dört seneye yakın bir zaman kaldı, Karadağlıların isyanını bastırmağa muvaffak olarak Rus harbi esnasında oradaki mühim gaileyi bertaraf etti; Kartal mağlûbiyeti ve îvaz Paşazade Halil paşa'nın azli üzerine vezir-i âzam ve serdarı ekrem tayin edilerek 6 Ramazan 1184 - 24 Aralık 1770 de orduya geldi. Osmanlı ordusu bozgundan bozguna uğrayarak kuvvei mâneviye kırılmış olduğundan, bu da,vaziyeti toparlayarak bir iş başarmağa muvaffak olamadı; Babadağı mağlûbiyeti üzerine tayininden on bir buçuk ay sonra, 20 Şaban 1185 - 28 Kasım IT71 de azledilerek vezirliği alındıktan sonra Gelibolu'da, ikamete memur oldu. Bozgunluk mühasibetiyle eşyası yağma edilmişti; bakiye eşyası ne kalmış ise müsad,ere edilmiyerek kendisine bırakıldı. Azlinden birkaç ay sonra, yani 1185 Zilkade iptidalarında (1772 Şubat) rikâbdan yani ordu tarafından olmayıp bizzat pâdişâh tarafından vezirliği ibka edilerek Ağrıboz muhafızlığına tayin edilmiş ise de \ hareket etmeden 23 Zilkade (27 Şubat) da Faş kalesi muhafazası şartiyle Trabzon valiliğine gönderilmişti[1121] Silâhdar Mehmed paşa burada iki sene kaldı ve 8 Zilkade 1187 - 21 Ocak 1774 tarihinde Selanik sancağına ve 7 Receb

[1120] Vasıf, c. 1, s. 84.
[1121] Mühimme defteri 171, s. 40, Zilkade 1185 sonları

1189 - 3 Eylül 1775 te ikinci defa Bosna valiliğine ve 1190 Rebiulevvel - 1776 Nisanda tekrar Selanik sancağiyle Bender muhafızlığına ve 28 Cemaziyelâhır 1192 - 24 Temmuz 1778 de üçüncü defa Bosna'ya, tayin olundu. Daha sonra Selanik sancağına ve 20 Cemaziyelevvel 1194 (1780 Mayıs) de üçüncü defa Anadolu valiliğine ve 7 Cemaziyel-âhır 1196 - 20 Mayıs 1782 de Erzurum eyâletine gönderilen Mehmed paşa, burada bozulmuş olan asayişi tekrar tesise muvaffak oldu; fakat bu sırada sadr-ı âzam bulunan Yeğen Mehmed paşa ile araları açık olduğundan dolayı[1122] 23 Muharrem 1197 - 29 Aralık 1782 te mezaliminden bahsolunarak mallarının müsaderesiyle Niğde'ye gönderilip[1123] katledilmek üzere tertibat alınmış ise de, o sırada, yani 20 Safer 1197 - 7 Ocak 1783 te Yeğen Mehmed paşa'nm azli ve Halil Hâmid paşa'nm vezir-i âzam olmasiyle katilden kurtulmuş ve vezirliği de iade olunarak Niğde ve Günye sancaklarıyle Faş kalesinin muhafazasına memur edilmiştir; fakat Mehmed paşa, ihtiyardı lığını beyan eylediğinden, 1197 Rebiulevvel - 1783 Şubatta Resmo sancağına ve arkasından Niğde sancağı ile Boğazhisar muhafızlığına tayin edildi ise de, oraya gitmesini müteakip aynı sene Cemaziyelâhırmda (1783 Mayıs) Cidde sancağiyle yola çıkarılıp Sakız'a geldiği vakit Mısır valiliği verilmiştir. Silâhdar Mehmed paşa'ya 1199 Receb, 1785 Mayıs'ta Selanik ve Kavala sancakları arpalık olarak verilip münasip bir sefine ile Selânik'e hareketi emrolunmuş[1124] ve aynı sene içinde Hanya sancağına ve 22 Cemaziyelevvel 1200 - 23 Mart 1786 da Girid valiliğine tâyin edilip 20 Zilhicce 1202 - 21 Eylül 1788 de Kandiye'de vefat etmiştir; vefatında seksen yaşında bulunuyordu. Zevcesi ve III. Ahmed'inkızı Ayşe Sultan kendisinden on üç sene evvel vefat etmişti.

Silâhdar Mehmed paşa'nm tercümei halini yazan eserler, vakar ve temkin sahibi, lâtifeci,- merasim ve teşrifata düşkün, boğazını seven,

---

[1122] Silâhdar Mehmed paşa vezir-i âzam iken o tarihte ocakta turnacı-başı bulunan Yeğen Mehmed ağa'yı Varna'ya, sürdürmüştü

[1123] Erzurum kadısına ve mübaşir Mehmed ağa'ya gönderilen hükümden: Sabıka Erzurum valisi olup kesreti mezalimine binaen vezareti ref veNiğde'de ikameti ferman olunan Silâhdar Mehmed paşa servet ve yesar ve gına ve tamevvül ile maruf olduğuna binaen bir hilâli mektum kalmamak partiyle nakid ve cevahir ve emval ve eşya ve hayvanat ve vezaret takımı ve tarik ve teber (tığ ve teber) her neye malik ise hazinedarı ve malirem-i esrarı olanlardan tahkik ederek zahire ihraç ve cânib-i miri için zabt ve tahriri,.. 23 Muharrem 1197 (Mütıimme, 181, s. 103)

[1124] Mühimme, 183, s. 66, sene evasıt-ı Receb 1199.,

işinde mütevekkil bir zat olduğunu beyan etmektedirler. Muharebe esnasında bir hizmeti görülmemiş ise de, Karadağ isyanını bastırması, üçüncü defaki Anadolu valiliğinde Hasanlı Kürdlerini tedip ile asayişi temin etmesi, Erzurum'daki valiliğinde de bozulmuş olan vilâyet emniyetini yoluna koyması gibi dahilî işlerde muvaffak olmuştur.Yine tercümei halinden ve hâdiselerden öğrendiğimize göre, vali bulunduğu yerlerdeki icraatından halkı memnun bırakmıştı. Her gittiği vilâyet merkezinde kendisine bir köşk yaptırmak âdeti imiş. Birinci defaki Ancdolu valiliğinde Kütahya'da evvelce Demirtaş mescidi ve halk arasında Takkeciler (Tekvacılar) camii denilen camiin minaresini ve abdest musluklarını yaptırmak suretiyle mescit sahasını büyütmüş ve ikinci defaki Anadolu valiliğinde de (1178 H. - 1764 M.) bu hayrının vakfiyesini tertib ettirmiştir[1125].

Sadr-ı âzam kethüdası Resmî Ahmed efendi, Silâhdar Mehmed paşa'y1* görmüş olduğu sadrı azamların en değerlisi olarak zikr ile şöyle diyor :"...Müşarünileyh hizmet ettiğiiniz vüzeranm mekârimi ahlâk ile mevsuf ve âkal ve ekremi ve vecih ve vakur, sahib tedbir ve şu[1126]ur bir vezir-i mehasin mevfur idi. Bir sene sadr-ı âzam olup hariçten bir kimseden ve hazine-i pâdişahiden bir tarik ile bir kese akçe aldığı ve bir kimseye nâbeca tekdir ettiği malûm olmamıştır" demektedir[1127] Vakanüvis Vasıf ise Silâhdar Mehmed paşa'y1 beğenmiyerek seraskerlere lâzım olan hazım ve ihtiyata riayet etmeyip nefis yemekler ve güzel elbiselere düşkün olduğunu ve nüfuzu olmadığını, seraskerlik işi şöyle dursun, hud-behud âmme işlerini idareden âciz iken şöhreti şayiası sadarete gelmesini îscab ettirerek, sadarette kalsa idi iki sene sonra meydana gelecek akıbetin bunun sadareti esnasında zuhur edeceğini beyan etmektedir.Gerek Resmî Ahmed ve gerek Vasıf efendiler, Silâh-dar Melımed paşa'yi ayrı. ayrı cephelerden tetkik ederek hüküm vermişlerdir; hâdiselerin tetkiki, iyi bir vali olmaktan ileri geçmemekte ve bilhassa fevkalâde ve harb zamanlarında sadarete ehil olmadığını göstermektedir.[1128]

[1125] Kütahya şehri (1932 Devlet Matbaası), s. 144
[1126] Vasıf, c. 2, s. 111.
[1127] Halâsat ül-itibar, s. 52
[1128] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/413-418

Muhmınzade Mehmed paşa (İkinci defa)

Silâhdar Mehmed paşa'nın azli üzerine 1185 Şaban 20 - 1771 Kasım 28 de vezir-i âzam olmuş ve Kaynarca muahedesini müteakip İstanbul'a, dönerken 26 Cemaziyel-evvel 1188 - 4 Ağustos 1774 te Bulgaristan'da Karinâbad kasabası yakınında vefat etmesi üzerine ordu kaymakamı tayin edilen yeniçeri ağası Yeğen Mehmed ağa ocakları İstanbul'a getirmiş ve I. Abdülhamid tarafından sadaret mührü İstanbul'da sadaret kaymakamı Bolulu îzzet Mehmed paşa'ya verilmiştir.[1129]

İzzet Mehmed Paşa (Bolulu)

Rum Mehmed paşa fadından Hüseyinadında birinin oğlu olup Zonguldak nahiyelerinden Çarşanbanın Beylik köyündendir. 1136 H. -1723 M. de köyünde doğmuştur. İstanbul'a gelip yirmi yaşını geçkin bir yaşta iken I. Mah-mud zamanında Darüssaade ağasrmaktul Hafız Beşir ağa'nm himayesiyle eski saray baltacıları ocağına, alınmış, okuyup yazması sebebiyle kapı hasekisi (Babı âli ile saray arasındaki muhabere memuru) olmuştur[1130]. Daha sonra Darüssaade ağası yazı-cısı halifesi olan ve III. Mustafa'nın cülusunda kendisine Bey Halife denilen îzzet Mehmed efendi, ağa yazıcısı olmuştur (1171 Safer sonu - 1757 Kasım).Bey Halife, bu hizmette iken sadr-ı âzam Koca Ragıb paşa tarafından hizmeti beğenilmediğinden tayininden birkaç ay sonra, yani 15 Receb 1171 - 25 Mart 1758 de azlolunarak [1131] bir müddet açıkta kalmış ve mensup olduğu baltacı ocağı lâğvedildikten başka1 evinin de yanması üzerine çok fena bir duruma düştüğünden,

---

[1129] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/418

[1130] Vasıf, c. 1, s. 95 ve 110. Darüssaade ağası yazıcılarının, azil ve tayinleri Darüssaade ağalarının elinde olup bunlar, vezir-i âzam tarafından azledile-mediklerinden bazan şımarık tavır takınırlardı. Fakat vezir-i tâzam Koca Ragıb paşa, bunların da azil ve tayinleri hakkında pâdişâhın müsaadesini alarak bu işi de Babı âli'ye bağlamıştır.

[1131] Koca Ragıb paşa'mn tercümei halinde görüldüğü Üzere, kendisini sadaretten azlettirmek isteyen Darüssaade ağası Ebu Kof Ahmed ağa'nm faaliyetini ağa yazısını îbrahim efendi gizlice sadr-ı azama bildirmiş ve o sayede Ragıb paşa azilden kurtulmuştu. Sultan Muşta fa hükümdar olunca, bu yazıcı îbrahim efendi'yi istemiyerek onun yerine yazıcı halifesi izzet Mehmed bey tayin olunmuştu. Koca Ragıb paşa, ibrahim efendi'nin azlinde, yazıcı halifesinin tesirini gördüğünden o da bir fırsatını bulup Bey halife yani izzet Mehmed efendi'yi azletmiştir.

vaziyete vakıf olan III. Mustafa tarafından kendisine yedi bin beş yüz kuruş ihsan olunmak suretiyle gönlü alınmıştır.îzzet Mehmed efendi 'ye bu sırada Hâcagân rütbesi verilip sakal salıvermiş ve beş sene kadar mazu[1132] olarak kalmıştır. 3 Ramazan 1176 - 18 Mart 1763 te Darüssaade ağası yazıcısı olanAhmed efendi,kayın pederi gümrük emini tshak ağa'nm yerine gümrük emini olduğundan, ondan açılan yazıcılığa sakalını kestirmek suretiyle eski ağa yazıcısı izzet Mehmed efendi ikinci defa tayin edildi[1133].izzet Mehmed efendi, 1179 Şevval - 1766 Martta Raif İsmail efendi yerine darphane emini ve 1187 sonlarında (1774 Şubat) şehremini ve 26 Rebiulâhır 1188-6 Temmuz 1?V4 senesinde de Boşnak Abdullah paşa'nm yerine vezirlikle rikâbı hümâyun kaymakamı olmuştur. Kaynarca muahedesini ve ocakların avdetini müteakip 2 Cemaziyelevvel 1188 11 Temmuz 1774 te sadr-ı âzam tayin edilmiştir.îzzet Mehmed paşa, faal bir zat olmayıp bütün işleri kayın biraderinin eline bırakmıştı. Bu kusuriyle beraber namus-karlığı sebebiyle kendisine müsamaha edilmekte idi.1189 Cemaziyelevvel - 1775 TeYnmuzda donanmanın denize çıkması ve bu sırada Üarım'dan gelmiş olan Tatar heyetine Dolmabahçe'de ziyafet çekilip görüşmeden sonraki istirahat esnasında sadr-ı âzam ile şeyh-ul islâm îvaz Paşazade İbrahim bey arasında bir münakaşa çıkmıştı. Şeyh-ul islâm, babası zamanından kalma Selim adında bir adamı için bir sene evvelki rayici üzerinden bir mukataa rica etmiş. Bu söze karşı sadr-ı-âzam istenilen mukataamn otuz kese zammiyle talibi var diye cevap vermiş. Bu mukabeleden müteessir olan şeyh-ul islâm efendi, orada bulunanların ve hususiyle Tatar heyetinin yanında gazabla söylenerek papuçlarını giymeden çadırdan çıkıp kayığına atlıyarak gitmiştir.

Bu çirkin hal üzerine şeyh-ul islâmm azli icab ederken onun adamlarının tesiriyle kayın biraderine fazla müsamaha göster-mesinden bahis edilerek, hâdisenin ertesi günü îzzet Mehmed paşa azlolunmuştur (8 Cemaziyelevvel 1189 - 7 Temmuz 1775).izzet Mehmed paşa'nın azli maslahat icabı olduğundan, pâdişâh tarafından

[1132] Darüssaade ağası nezaretinde olan haremeyn evkafı eski saray baltacıları ve dalbıyık yazıcılar tarafından telef edildiğini veliahdlığı zamanında öğrenmiş olan III. Mustafa, cülusum müteakip eski saray baltacıları ocağını tamamen kaldırarak onların odalarına Galatasarayı oğlanlarından bir odanın naklini emretmiştir

[1133] Vasıf, c. 1, s. 220.

hakkındaki teveccühün devamına mebni kendisini Gelibolu'ya, götürmek üzere oğlu Mehmed Said bey mübaşir tayin edilmiş[1134] ve hemen arkasından Aydın muhasal-lığma tayin edildiği bir fermanla kendisine bildirilmiştir[1135]izzet Mehmed paşa'nm yerine sadaret kethüdası Derviş Mehmed ağa vezir-î âzam olmuş ve şeyh-ul islâm ibrahim bey hakkında halk arasında dedikodu olduğundan, o da yirmi iki gün sonra azledilerek yerine Hindî Molla denilen Salihzâde Mehmed Emin efendi getirilmiştir.İzzet Mehmed paşa Aydın'a vardıktan az sonra 1189 Ramazan ortalarında (1775 Kasım). Mısır valiliğine tayin edilip kendisini İzmir''den alıp götürmek üzere kaptanı derya Gazi Hasan paşa'ya emir verilmiştir. [1136]îzzetMehmed paşa'ya, 1192 Şevval-1778 Ekim tayinlerinde İçel sancağı verilmiş ise de, oraya gitmeden evvel Sivas valiliğine naklolunmuş ve 1193 H. - 1779 sonlarında Erzurum valisi olmuş[1137] ve 25 Safer 1195-20 Ocak 1781 de Karavezir diye meşhur Silâhdar Seyyid Mehmed paşa'mn vefatı üzerine ikinci defa sadarete getirilmiştir.izzet Mehmed paşa bu defaki sadaretinde de evvelki gibi bati hareketi ve işleri yine kayın biraderinin eline bırakması ve onun da irtikâp ve irtişası yüzünden söz altında kalıp bu sırada İstanbul'da, büyük bir yangının çıkması aleyhine olan dedikoduları arttırdığından ve bu da rehavetine hamlolunduğundan, dalıa evvelden sadarete davet edilen Yeğen Mehmed paşa'nın gelmesi üzerine mühri hümâyun kendisinden alınıp tekaütlükle Filibe'de oturması emredilmiştir (15 Ramazan 1196 - 24 Ağustos 1782). [1138]İzzet Mehmed paşa dört buçuk ay Filibe'de

---

[1134] Dergah-ı muallâm kapıcibaşılarından, sadr-ı sabık İzzet Mehmed Paşazade Mehmed Said dâme mecdühuya hüküm ki:
Bu defa sadaret-i uzamadan munfasıl pederin vczİr-i müşarünileyhin kâffe-i emlâk ve eşyası kenduya inayet ve İhsan-ı husrevanem olup Gelibolu'ya azimet ve anda ikamet.. . ferman-ı hümâyunum olduğuna binaen sen ki kapıcıbaşi-i mumaileyhsin vezir-i müşarünileyhi mahallî ikameti olan Gelibolu'ya îsale mübaşir tâyin olunmanla işbu emr-i şerifim ısdar ve yedine îta olunmuştur. Sene 1189 Cemaziyelevvel iptidaları (Mühimme 166, s. 394).

[1135] Bu defa avatıf-ı âlîyye-i mülükânemden Aydın sancağı tevcih olunan sadr-ı sabık İzzet Mehmed paşa'ya hüküm ki :
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin sadaret-i uzamadan infikâkin akabinde... Gelibolu'ya vürud ve anda ikametin eğerçi fermanım olmuştu. Lâkin hakkında inayet-i mülükâne ve mekârmı-i husrevanem mevcengiz olup... Aydın sancağı sana tevcih ve ihsaıı-ı şehriyaranem olmaktan nâşi imdi Gelibolu'da dairen ve etbaını tesviye ve tanzim ve mahallî mezkûrdan makarrı aram olan. .. (evaili Cemaziyelevvel 1189 Mühimme 166, s. 394).

[1136] Mühimme, 166, s. 437, sene evasıtı Ramazan 118

[1137] Mühimme, 176, s. 246, 341

[1138] Sen ki paşay-ı müşarünileyhsin ber muktezay-ı vakit-ü hal mesned-i sadaret-i uzamadan azl ve infisalin lâzım gelmekten nâşi Dimetoka ve Filibe'den kangisi muhtarın olur ise mütekaiden anda ikamet

oturmuş ve 1197 Safer - 1783 Ocak'ta vezirliği ibka edilerek Semendire sancağiyle Belgrad muhafızlığına göhderilmiş[1139] ve 1198 Rebiul-evvel- 1784 Ocak veya Şubatta burada.ansızın vefat etmiştir.Birinci sadareti bir seneden yirmi beş gün noksan, ikincisi bir buçuk seneden ziyade idi. Son derece ağır, ifrat derecede halim düşünceli fakat iş göremiyecek derecede âtıl bir şahsiyet olup bu hali devlette ıslahat yapmak isteyen I. Abdülhamid'-in hoşuna gitmemişti. Birinci defaki sadaretinde birdenbire azli padişahı müteessir etmiş olup evvelki hatayı tashih için ikinci defa sadr-ı âzam yapmıştı.[1140]

Derviş Mehmed Paşa

Istanbulu olup babası Sultan yağlıkçısı Kadri ağa'dır. 1148 H. - 1735 M. tarihinde Hoşkadem mahallesinde doğmuştur. Gençliğinde defterdar Behçet efendi'nin defterdar yamaklığında bulunup Naili Abdullah, Silâhdar Ali ve Yirmisekiz Çelebizâde Said Mehmed paşa'larm sadaretlerinde divittarlık etti, defterdar kesedarı iken hacegân sınıfına alınıp 1180 Şevval - 1767 Martta İstanbul mukataacısı, 1182 H. - 1768 M. seferinde defterdar kese-darlığiyle orduya iltihak etti ve bu harb senelerinde maliye tez-kirecisi, mektupçu ve 21 Zilkade 1185 - 25 Şubat 1772 de Şumnu kışlağında bulunduğu sırada şıkkıevvel defterdarı (Başdefterdar) oldu. 1188 (1774) de ordu ile İstanbul'a, gelindiği zaman azlolundu ise de, aynı sene Ramazanının yirmi birinde, yani 25 Kasım 1774' te ikinci defa başdefterdarlığa getirildi.Derviş Mehmed efendi 3 Safer 1189 - 5 Nisan 1775'te sadr-ı âzam kethüdası olup yine o sene 8 Cemaziyelevvel (7 Temmuz) da îzzet Mehmed paşa'mn yerine veziriazam tayin edildi.

Rahaveti ve ifrat derecedeki tekâpusu ve Çengi Lâtif adında Yahudi dönmesi bir oğlana ibtilâsı şayi olarak lisana geldiğinden dolayı, 25 Zilkade - 5 Ocak 1777 de azledilerek Gelibolu'da ikamete memur edildi[1141]. Yerine I. Abdülhamid'in silâhdarı Seyyid Mehmed efendi'nin

---

eylemen hususuna irade-i pâdişahânenı taallûk etmekle... evasıt-ı Ramazan 1196* (Mühimme 181, s. 31)..

[1139] Mühimme, 181, s. 118 ve Evail-i Safer 1197.

[1140] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/418-421

[1141] Sadr-ı sabık Derviş Mehmed paşa'ya ve dergâh-ı muallâm kapıcı-başılarmdan müşarünileyhi Gelibolu'ya. îsale der-i âliyyemdeıı mübaşir tâyin olunan Feyzi dâhıc mecdühuya hüküm ki :

şevkiyle on altı gün evvel sadaret kethüdası olan Darendeli Mehmed efendi veziri âzam oldu [1142]. Sabık vezir-i âzam Derviş Mehmed paşa 2 Muharrem 1191 - 10 Şubat 1777 de Hanya sancağına tayin edilip yola çıktı ise de, hastalanıp Sakız adasında birkaç gün kaldığı sırada aynı sene 7 Rebiulevvel - 15 Nisanda vefat ederek orada İbrahim-paşa camii hatiresine defnedildi.Derviş Mehmed paşa'nın sadareti bir sene altı aydır. Ölümünde elli yaşlarında kadardı. Halim, iyi kalbli, irtikâpsız olarak yaşamıştır. Sadareti zamanında üç defa şehir donanması ve Rusya ile dostluğun tesisine mebni hediye verilmesi suretiyle fazla masrafı olduğu için sadaretten azlinde altı yüz kese borcu çıkmıştır.Istanbulda Eyüp'te bir çeşmesi olup Üsküdar'da Nasuhî tekkesi ile Bursa mevlevihanesi'ni tamir ettirmiş ve Mısır'da Seyidüssadat camii ve türbesini yeniden yaptırmıştır. Burdur kasabasındaki 1184 H. - 1770 M. tarihli kütüphane Derviş Mehmed paşa'nındır[1143].

Mehmed Paşa (Dârendeli)

Darende'nin Cebecizâdeler denilen mâruf bir aile-sindendir. Darendeli Sarı Abdurrahman paşa'nın akrabasından

---

Sen ki vezir i müşarünileyhsin bu esnada sadaret-i uzamadan azl ve infi-salin Gelibolu'ya, azimetin için hatt-ı hümâyun-ı şevket makrunum şerefbahş-ı sudur olmağın., olduğun mahalden Bostancıbaşı sandalına suvar ve doğru Silivri'ye varıp andan, berren ikamete memur olduğun Gelibolu'ya, vusule müsaraat ve vusulünü tahrir ve îlâma mübaderet eylemen babında emr-i şerifim ısdar ve irsal olunmuştur.. . Evahiri Zilkade 1191 (Mühimme, 173, son sahife).

[1142] Derviş Paşa'nın azli hakkında Darendeli îzzet Mehmed paşa'ya gönderilen hatt-ı hümâyunda şöyle denilmektedir :

"Malûmun ola ki selefin Mehmed paşa tanzim-i umur-ı dcvlet-i âliyye ve tensik-i maham saltanat-ı seniyyemde suretyab-ı zuhur olan tekâsül ve tesamuhu ve makam-ı vâlây-ı sadaret-ı uzamaya nâreva etvar ve harekâttan adem-i içtinap ve mubâlâtı iğbirar-ı tab-ı mülükâneme bahis ve badi olup kenduye biddefaat tenbih ve tekid olunmuşken sûdmend olmadığından azli iktiza edip..." Cevdet tarihi, c. 2, s. 302. Sadaret makamına lâyık olmayan etvar ve lıa'rekât ve mübalâtsızlığından maksad, Çengi Lâtife alâkasının kapalı olarak beyanı olsa gerek.

[1143] III. Mustafa ve I. Abdülhamid zamanlarında maruf hayalcilerden (karagöz oynatanlardan) Şerbetçi Emin ve Bekçi Mehmed isimlerinde iki hayalci varmış. Derviş Mehmed paşa sadr-ı âzam iken bir sünnet düğünü münasibetiyle her iki hayalciyi de davet ederek Bekçi Mehmed'in arz odasında, Şerbetçi Emin'in de divanhanede perdelerini kurup karagöz oynatmalarını emretmiş. Arz odasındaki karagözü daveti ileriyle sadr-ı âzam seyre-diyormuş. Oyun esnasında düşüncesiz hareket eden Bekçi Mehmed, bir dervişi bir ejderhaya yutturmuş. Bu halden canı sıkılan Derviş Mehmed paşa, derhal Bekçi Mehmed'in perdesini bozdurup onun divanhanede oynatmasını ve Şerbetçi Emin'in arzodasmda perdesini kurmasını emretmiştir. Bekçi Mehmed, Şerbetçi Emin'den daha usta olup teşrifat defterindeki eğlenceleri münasibetiyle adı geçmektedir (29 numaralı Maliyeden Arşive devrolunan defterlerden) Kütüphanemizdeki bir vefiyat cetvelinde "vefat-ı hayalî, bekçi Mehmed ağa ez nadire-i cihan 1191" kaydiyle Bekçi Mehmed'in 1191 H. -1777 M. tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/422-423

olduğundan kendisinekapıcıbaşılık verilmiş ve 1160 H. - 1747 M. de elçilik ile Nâdirşah'a gönderilmiş olan Kesriydi Ahmed paşa'ya kethüdalık etmiş ve daha sonra hükümetin bazı mühim işlerinde bulunarak muvaffak olmuş ve 2 Zilkade 1181 - 21 Mart 1768 de birinci imrahor tayin edilmiştir.Dârendeli Mehmed efendi bir ara Boğaz muhafazasında kendisine verilen vazifeyi muvaffakiyetle başarmasından dolayı I. Abdülhamid'in makbul silâhdarı Seyyid Mehmed efendi (Karavezir Seyyid Mehmed paşa) tarafından bu hizmeti padişaha arzedilmesi üzerine 9 Zilkade 1190 - 20 Aralık 1176 da sadaret kethüdası olmuştur.Bu tarihlerde I. Abdülhamid tayin edeceği sadr-ı âzam-ları silâhdarı Seyyid Mehmed efendi'nin tesir ve tavsiyesiyle yapmakta olduğundan, silâhdar kendisiyle teşriki mesai edecek olan Dârendeli Mehmed efendi'yi sadarete tayin için kethüdalığa getirtmiş ye tayininden on gün sonra da, yani Zilkade 1190 - 5 Ocak 1777 de Derviş Mehmed paşa'nın ne vezir-i âzam yaptırtmıştır.I. Abdülhamid sadarete tayin ettiği zatlara tam istiklâl vermekte ise de, perde arkasından Silâhdar Seyyid Mehmed efendi'nin tesiri eksik olmamakta idi. Bundan dolayı cidden vazifeşinas ve liyakatli olan Dârendeli Mehmed paşa'nın sadarette muvaffak olamıyacağı tecrübeli devlet adamları tarafından söylenmiş ve dedikleri gibi çıkmıştır.Dârendeli Mehmed paşa bir şene sekiz ay sadarette kalmış, işine müdahale eden Seyyid Mehmed efendi ile nihayet araları açılmış ve birkaç gün evvel vefat eden hazinedarının sözlerine kanarak onun tesiriyle kendisinden teveccühü şahaneyi giderecek bazı hallerinden dolayı1 8 Şaban 1192 -1 Eylül 1778 de sadaretten azlolunarak Bozcada'ya gönderilip [1144] yerine yeniçeri ağası Kalafat Mehmed ağa vezir-i âzam olmuştur.Mehmed paşa 20 Şevval 1192 - 11 Kasım 1778 de vezirliği ibka edilerek înebahtı muhafızlığına ve oradan 1193 Cema-ziyelâhır başında (1779 Haziran) İçel sancağına naklolundu ise de, arkasından Cidde valiliğine tayin olunmuştu; fakat afvını ve memleketinde oturmak üzere tekaütlüğünü arzu ettiğinden, isteği kabul edilip aynı sene Zilkadesi

[1144] Cevdet tarihi, c. 2, s. 103. Pâdişâhın gücenmesinin ve azlinin sebebi ne olduğunu D ârendeli'nin yerine gelen Kalafat Mehmed paşa'ya gönderilen hattı hümâyundan anlıyoruz. Orada şöyle deniliyor: "selefin sadr-ı sabık Mehmed paşa'nın tama ve rehavet ve betaetî, umur-ı mühimme-i devlet-i âliyyemin teahhürüne badi ve hazinedarı ve bazı akraba ve müte-allikatı vazifeleri olmayan maddelere ahz-ı rüşvet ve müdahale ile idare-i umura muvaffak olamadığından azli lâzım gelip..." Cevdet, e. 2," s. 328.

iptidalarındaki (1779 Eylül) bir fermanla tekaüd edilerek memleketine gitmiştir[1145].Darendeli Mehmed paşa'nın 16 Rebiulevvel 1198-8 Şubat 1784 te vezirliği ibka edilerek Erzurum valiliğine tayin edildi ise de vazifesine başlamadan evvel yine o sene Cemaziyel-âhır (Nisan) da yetmiş yaşında vafet etmiştir.Tarihler cidden muktedir ve sadaret makamının ehli değerli bir vezir olduğunu, fakat padişahın mutemedi Silâhdar Seyyid Mehmed efendi'nin mizacına göre hareket edemediğinden selefleri gibi gününü tekmil eylediğini beyan etmektedirler. Mem-Iteketi olan Darende'de cami, medrese, kütüphane, köprü, han, hamam ve çeşme ve yollarına kaldırım yaptırmıştır.[1146]

Mehmed paşa (Kalafat)

Sofya taraflarından bir Bulgar köylüsüdür. Rus ayanından Çelebi Mehmed ağa'nin çiftlik çorbacısı yani amele basısı olup islâmiyeti kabul ettikten sonra İstanbul'a gelip yeniçeri ocağına girerek ocak çorbacılarından (bölük veya orta kumandanı) Kilci Mustafa ağa'ya intisab etmiştir.Mustafa ağa 1161 Safer -1748 Şubatta birinci defa yeniçeri ağası olunca Mehmed ağa'yı çorbacı yapmıştır. Mustafa ağa bir sene sonra azledilip kul kethüdası Hasan ağa onun yerine ağalığa gelmesiyle Mehmed ağa îdam edileceğinden korkarak kaçmış ve efendisinin 1163 H. - 1750 M. de ikinci defaeiiiçtti ağası tayini üzerine çorbacılığı yeniden elde etmiştir.Melun e d ağa bundan sonra ocak kanunu üzere sırasiyle yükselerek çavuş, başçavuş ve 1182 H. - 1768 M. Osmanlı-Rus seferinde Edirne ağası olup oradan istanbul'a, davet edilerek sekban başılığa tayin edilmiştir.Daha sonra kul kethüdalığı ile orduda bulunan Mehmed ağa, ocak erkânının yeniçeri ağası Kapıkıran Mehmed ağa'-dan memnun olmamalarından dolayı onun azliyle 20 Rebiulâhır 1184 -13 Ağustos 1770 te yeniçeri ağalığına getirilmiş ise

---

[1145] Sabıka Cidde valisi olup bu defa mütekaiden vilâyeti olan Darende'de ikamete memur kılınan sadr-ı sesbak Mehmed paşa dâmet maalihiye hü-kümki :
Sen ki paşay-ı müşarünileyhsin bundan mukaddemce sana Cidde valiliği tevcih, ve ihsan olunmuştu. Bargiran-ı vezaret seni mübtelây-ı meşak ve mihnet etmekte ise ol dağdağadan keffiyed ile mütekaiden ihtiyar-ı uzlet arzusiyle vilâyetin olan Darende kasabasında ikametine müsaade-i seniyye-i şohriyara-nem erzam kılınması bu defa vârid olan tahriratında tahrir ve istirham olunmuş. .. İstida ve istirhamın karin-i is'âf-ı şehriyaraaem olmağla îiâmen işbu emr-i alışanım ısdar olunmuştur. Evail-i Zilkade 1193 (Mühimme, 176, s. 2

[1146] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/423-425

de, işinde ağır hareketi ve o makama ehil olmadığı söylenerek üç buçuk ay sonra, yani 8 Şaban - 27 Kasımda azil ile Tekirdağı'n&a, ikamete memur edildi ve sonra da İstanbul'da, hanesinde oturmasına müsaade olundu.

Ocakların muharebeden sonra IstanbuVa, gelmeleri üzerine Mehmed ağa, ikinci defa sekbanbaşı ve 1191 Muharrem 1777 Şubatta da ikinci defa yeniçeri ağalığına tayin edilip 8 Şaban 1192 -1 Eylül 1778 de D ârendeli Mehmed paşa'nın yerine vezir-i âzam oldu.Mehmed paşa'nın sekban başılıkta ve ağalıkta hizmeti görüldüğünden dolayı bir iş başarır diye sadarete getirilmişti; fakat bu da selefleri gibi silâhdarın müdahalesiyle bir iş başarmağa muvaffak olamadı ve bir sene bir gün sadr-ı âzam olduktan sonra 9 Şaban 1193-22 Ağustos 1779 da azledilerek müsadere-siz olarak Bozcaada'ya, gönderildi; az sonra Hanya muhafızlığına tayin olundu; fakat tekaütlüğünü istemesi üzerine 1193 Zilkadesi başlarında (1779 Kasını) tekaütlükle Gelibolu'da, oturmasına müsaade edildi [1147].1197 Muharrem -1782 Aralık'ta Halil Hâmid paşa W vezir-i âzam olmasını müteakip Kalafat Mehmed paşa'nın vezirliği ibka olunarak Belgrad muhafızlığına tayin edildi ve burada iken âmâ olarak tekaüt olup on sene daha yaşadı ve 1207 H. - 1792 M. de Gelibolu'da ansızın vefat etti.Hâdikat ül Vüzera zeyli'nde müslüman olarak ölmesinden başka bir hayırlı işi olmadığı, sakin, uysal ve insan suretinde bir müşekkel hayvan, sükûtî ve postunu doldurmuş nümayişli bir vezir olarak tavsif edilmektedir.Kalafat Mehmed paşa, okur yazar olmadığından, devlet esrarına müteallik hattı hümâyunlar ellerde gezdiğinden ve bundan başka sadr-ı âzam olduğundan beri sık sık vukua gelen yangınlardan IstanbuVun dörtte biri yandığından dolayı halk arasındaki dedikodu azlini tesrî etmiştir.

Seyyid Mehmed Paşa (Karatezir)

Şehir vilâyetinin Ardbsun kazasından 1735 M. de doğmuş ve 1160 M. - 1747 M. deon iki yaşında[1148] IstanbuVa. gelerek

[1147] Mühimme, 176, s. 206.

[1148] Cevdet tarihi'nde 1164 H. - 1751 M. de onaltı yaşında İstanbul'a, geldiği yazılmıştır. Ben Hadikat Ül-vüzera zeyîi'nin kaydını kabul ettim. Sicilli Osmanî doğum tarihini 1140 H. - 1727 M. göstermektedir.

aşçıbaşı diye şöhreti olan Surre emini Süleyman ağa dayısı olduğundan kendisini sarayda helvahaneye kaydettir mistir [1149].Bu gencin yetişmesini arzu eden Süleyman ağa, yeğeninin terbiye ve tahsilini samimî dostlarından olup yeniçeri ocağının elli altıncı cemaati zabitlerinden Hacı Odabaşı'ya havale ettiğinden, Seyyid Mehmed,beş sene kadar Hacı Odabaşı'nın ne\areti altında okuyup yazmış ve bir müddet dayısının hizmetinde bulunmuş ve dayısının vefatı üzerine teberdaranı hassa denilen zülüflü baltacılar ocağına kaydedilmiştir (1173 H. -1759 M.).Seyyid Mehmed, filhakika merakla okumuş, kitabete ehemmiyet vermiş, ocağında da bunu bırakmıyarak tahsilini ilerletmiş ve bu sayede 1175 Cemaziyelâhır iptidasında (1761 Aralık) enderunda hazine odasına alınıp kitabetteki vukufuna mebni aynı sene 13 Şaban (9 Mart 1762) hazine odası ikinci yazıcılığı verilmiştir.

Bu sırada Seyyid Mehmed efendi'nin biraderi Helvacı Mustafa ağa veliahd Abdülhamid'in kahveci başılığında bulunduğundan, veliahdın bütün işleri bunun vasıtasiyle yapılmak suretiyle daha o tarihlerde I. Abdülhamid'e intisab etmiştir.I. Abdülhamid hükümdar olunca, S ey y id Mehmed efendi 8 Zilhicce 1187 - 20 Şubat 1774 te hasodaya nakle-dilerek mabeyinci ve yirmi bir gün sonra hazine kethüdası ve 3 Muharrem 1189 - 4 Mart 1775 de de padişahın silâhdarı oldu.Çok zeki, anlayışlı ve cidden değerli bir zat olan Seyyid Mehmed efendi, padişahın büyük teveccühünden istifade ile iyice hulul ederek sarayda kendisine rakib olabilecekleri birer suretle uzaklaştırdığı gibi, sadr-ı âzam azil ve tâyinlerinde de müessir oldu; istediğini sadaret mevkiine getirtecek ve beğenmediğini azlettirecek kadar nüfuz peyda etti.Kaynarca muahedesinden sonra I. Abdülhamid ıslâhat yapmak istiyerek sadarete tayin ettiği vezirlere geniş selâhiyet veriyorduysa da bu selâhiyetler hattı hümâyunlarda kalıyor ve sadr-ı âzamlar mevkilerinde tutunabilmek için silâhdar Seyyid Mehmed efendi ile iyi geçinmeğe mecbur olduklarından, ken-Milerine verilen selâhiyeti kullanamıyorlardı; bununla beraber, muahededen sonra vezir-i âzam olanlar arasında da ıslâhat işlerini başarmağa muvaffak olacak kabiliyette cesur, değerli vezirler pek yoktu.Sık sık sadr-ı âzam

[1149] Kar a vezir'in validesi Ayşe Hanım Uçhisar'h Hacı Mahmud isminde birinin kızıdır. Karavezir'in babasının sâdattan olduğuna dair 996 Muharrem ve 1101 Ramazan tarihli iki şer'i hüccet olduğunu sabık Konya müzesi müdürü Bay Zeki Ora! bir mektupla bildirmiş'tir.

değişmesinin bunun müdahalesiyle vukua geldiği malûm ve gelenlerin de iş görmeden ayrılmasından bunun mesul olduğu her tarafta söylenmekte olduğundan ve IstanbuVda. yangınların1 sık sık vukuu silâhdar aleyhindeki dedikoduyu arttırdığından, artık perde arkasından çıkarak bizzat işleri ele almasına lüzum görülmüştü. Bunun için 9 Şaban 1193-22 Ağustos 1779 da pâdişâh Beşiktaş sarayında bulunduğu sırada Kalafat Mehmed paşa 'dan alman mühri hümâyun kendisine verilmek suretiyle vezir-i âzam olmuştur.Tarihimizin bu dördüncü cildinin birinci kısmında görüldüğü -üzere, bir buçuk sene süren (onsekiz ay on bir gün) sadareti zamanında çalışarak bazı icraat ve faaliyeti görülmüş ise de, kendisinden daha ziyade başarılar beklendiği sırada teverrüm ederek, 25 Safer 1195 - 20 Şubat 1781 de kırk beş yaşında vefat etmiştir. Kabri Bahçekabıpısı'nAa. Hamidiye türbesi kabristanında-dır. I. Abdülhamid kendisini çok sevmiş ve itimad göstermiş, hizmetinden memnun kalmış ve hastalığı esnasında bizzat ziya-re tine gelmiştir.Hâdikat-ül Vüzera zeyli, fatin. zeki, tcferrüde mail, kısa boylu, esmer, çirkin bir zat olduğunu ve evvelce latifeyi ve şakayı sever ve Nasreddin Hoca fıkralariyle musahabeler yaparken has-odaya naklinden sonra huyunu değiştirerek hiddet ve tehevvür gösterdiğini yazmaktadır.Doğum yeri olan Arabsuri da cami. imaret, mektep, kütüphane ve hamam yaptırmış, şehre su getirtmiş, sekiz çeşme ile bütün tesislerine vakıf tahsis etmiştirı. Bundan başka, Arabsun'a etraftaki Sarılar Türkmen aşiretini iskân ettirerek[1150] Damad ibrahim paşa'nm Muşkara\ı Nevşehir yaptığı gibi, bu da koy olan Arabsun'M bir kasaba haline koyarak Gülşehri ismini verdirmiş ve bu yeni ismi vakfiyesine kaydettirmiş ise de, eski ismi yenisine galebe çalarak Arabsun kalmıştır.İstanbul'da Hızırily asttan evvel kuzu kesmek yasağı bunun sadareti zamanında konmuştur. Esmer olmasından dolayı silâh-dâffhğında Kara silâhdar ve sadaretinde de Karavezir denilmiştir. istanbuVdsL vefat eden sadr-r âzamların cenaze namazları Fatih camiVn.de kılınmak teamülden iken aynı günde pâdişâhın oğlu Şehzade Mehmed'in de defni mütıasibetiyle vakit olmamasına ve mesafenin uzaklığına mebni şeyh-ul islâmın reyi üzerine bunun cenaze namazı Valide camiVnde (Yeni cami) kılınarak

[1150] Cevdet tasnifi, Maarif vesikaları, No. 637

Hamidiye türbesi kabristanına defnedümiştir.[1151]

Izzet Mehmed Pasa (İkinci Defa)

Karavezir'in hastalığı ağırlasın ivi olmasından ümit kesilince, Erzurum valisi bulunan vzir-i âzamlardan İzzet Mehmed paşa'nın adarete davetine karar verilmiş ve hattı hümâyun ile davet edilmek üzere iken sadr-ı âzamin vefatı haberi gelmesiyle acele İstanbul'a, hareketi kendisine bildirilmiştir.Birinci sadareti esnasında tamamı yazılan tercümei halinde görüldüğü üzere, 1195 Safer ve 1781 Ağustos;a tayin edildiği bu sadaretinde de bir iş göremiyerek 1196 Rama/an ortalarında (1782 Ağustos sonlarına doğru) azlolunup Filibe'de ikamete memur edilmiştir.[1152]

Yegen Seyıd Mehmed Pasa

Esirdirin Barla nahiyesi halkından olup Belgrad serdengeçti ağalarından Hacı Yusuf'un oğludur. 1139H.1726 erdengeçti ağası olup bir fitne çıkardığından dolayı Alâiye tarafına kaçmıştır.Gittiği yerde de rahat durmayan Yeğen Mehmed, Istan-buVa, gelip elli bin kuruş rüşvet verdikten sonra kendisini afvet-tirerek 1182 H. - 1768 M. seferinde yeniçeri serdarlığı ve turna-cıbaşı pâyesiyle îsakçı köprüsünün muhafazasına memur edilmiştir. 1184 H. - 1770 M. de serdarı ekrem Halil paşa'nın mağlûbiyeti esnasında asaleten turnacıbaşı olmuş ise de, Silahdar Mehmed paşa'nın serdarı ekremliği sırasında fitne çıkarıcı hareketinden dolayı Varna'ya, sürgün edilmiş ve oranın ağalığı \ verilmiştir.Yeğen Mehmed ağa daha sonra ocağında seksoncu başı, 1186 H. - 1772 M. de zağarcıbaşılıkla Silistre tarafına memur olmuş ve orada hayli iş gördüğünden dolayı 1187 Muharrem-1773 Martta kul kethüdası olarak bir muharebede muvaffakiyet gösterdiğinden dolayı 17 Rebiulevvel 1187 - 8 Haziran 1773 te yeniçeri ağalığına tayin olunarak 16 Şaban - 1773 Ekimde vezirlik ile ağapaşa olmuştur. 1774 te Osmanlı - Rus harbinin sona ermesiyle ordunun avdeti esnasında

[1151] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/427-429
[1152] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/429

vezir-i âzam Muhsinzâde'nin vefat etmesi üzerine Yeğen Mehmed paşa, ordu kaymakamı olarak kapıkulu ocaklarını İstanbul*a, getirmiş ve yirmi beş gün sonra da yeniçeri ağalığından alınarak 1188 Receb - 1774 Eylülde Silistre valiliğine gönderilmiştir.Yeğen Mehmed paşa bundan sonra Vidin muhafızı, ikinci defa Silistre valisi, Kırşehir mutasarrıfı ve 1193 H. - 1779 M. de Anadolu valisi olup bir sene sonra Alâiye sancağına tayin suretiyle istiskal edilerek oraya varır varmaz üzerinden vezirliği de alınarak memleketinde oturtulmuştur.1195 H. - 1781 M. de vezirliği tekrar verilerek Hotin muhafızlığına tayin edilen Yeğen Mehmed paşa, bir sene sonra Tırhala sancağına naklolunarak 19 Ceniaziyelevvel 1196 – 2 mayis1782 de Rumeli valiliğine tayin edilip aynı sene Ramazan 16 (25 Ağustos)da İzzet Mehmed, p aş a'nın ikinci defaki sada-retteden azli üzerine bir iş görür ümidiyle vezir-i âzam olmuştur.

Yeni sadr-ı âzam muvafık bir iş görmedikten başka[1153], gayet kinci ve intikamcı olduğundan, evvelce gücenik olduğu kimseler hakkında intikam almak sevdasına düşüp ve hattâ bu arada eski vezir-i âzam Silâhdar Mehmed paşa'yi Erzurum valiliğinden azil ve malını müsadere ile kendisini Niğde^de ikamete memur edip öldürmek istemesi ve bu suretle bir hayli devlet adamlarını kırmasından dolayı, sadarete tayininden dört ay dokuz gün sonra, yani 25 Muharrem 1197 - 31 Aralık 1782 de azil ve malı müsadere edilmeden derhal Vidin muhafızlığına tayin olunmuştur [1154].1198 Şevval - 1784 Ağustosta İnebahtı sancağına tayin «lundu. Bu sırada Mısır'da kölemenlerden Murad bey hasımlarına galebe ederek bütün nüfuzu eline alıp beğenmediği Mısır valisi eski sadr-ı âzamlardan Silâhdar Seyyid Mehmed paşa'yi Mısır'dan çıkarmıştı. Bunun üzerine, onun

[1153] Halefi olan Halil Hâmid paşa'mn "sadareti dolay isiyle gönderilen hatt-ı hümâyunda "selefin Yeğen Melımed paşa'mn hal ve etvarı mcmule muvafık zuhur etmediğinden" denilmektedir (Cevdet, c. 2, s. 355).

[1154] Sabıka sadr-ı azam olup bu defa Vidin muhafızlığı uhdesine İhale olunan vezir Yeğen Seyyid Mehmed paşa ve mübaşir tâyin olunan kapıcı-başı Ali dâme mecdühuya hüküm ki :

Vidin muhafızı elan Çatalcalı Ali Paşa., âzim-i dâri beka olup yerine vüzcray-ı izamımdan dirayetmend ve mutabassir ve muhafaza-i serhadde kadir birinin muhafız tâyini vacibattan olduğu ve sen ki sadr-ı sabık mumaileyhsin filasıl serhaddat-x mansurem muhafazasında meharet ve kiyasetin bedidar olmaktan nâşi serhadd-ı mezkûr muhafızlığı muhavvel-i uhde-i ubudiyetin kılmmağla doğru Gelibolu'ya varıp mahalli mezburda etbâ ve takımını üç, beş gün zarfında tanzim" etmesi ve arkasından diğer bir emirle maiyetini Edirne'de hazırlaması emrohmmuştur (Mühimme, 181, s. 113). Yeğen Mehmed paşa, Kf/ırncMe (durup Vidin'? gitmekte ayak sürüdüğü için aynı sene Safer ortası (I7H3 Mitrl. orhthırı) tarihli tehdidi havi diğer bir fermanla derhal hareketi yazilmistir

yerine zorlu bir vezirin Mısır valiliğine gönderilmesi icab ettiğinden, 1199 Safer-1784 Aralıkta hükümetçe yapılan görüşme neticesinde İnebahtı muhafızı Yeğen Seyyid Mehmed paşa'mn Alâiye'li olması, Mısır'da birçok Alâiye^linin bulunmasa ve kendisinin ocaklı olması ebebiyle Mısır'daki ocaklıların kendisine meyledecekleri düşünülerek, onun Mısır'a tayini münasip görülmüştür[1155]Bunun üzerine Yeğen Mehmed paşa 'ya, A lâiye veya münasip bir mahalle çıkarak kapışım (maiyyetini) tanzim ile acele Mısır'a gitmesi emrolunmuştur (1199 Safer ortaları — Aralık sonları).

Yeğen Mehmed paşa W maiyyetini tertip ile Mısır'a gitmesi ancak 1200 Muharrem iptidalarına (1785 Kasım) tarihine kadar uzamış ve bu sırada Mısır'da karışıklık en had derecesini bulmuş ve bunun da bir iş başaramıyacağı anlaşıldığından, Mısır işi kapdam derya Gazi Hasan paşa'ya havale olunmuştur.Filhakika Gazi Hasan paşa, Mısır'da icab eden temizliği yaptığı sırada vali Yeğen Mehmed paşa'nın, pâdişâhça matlûp olan Mısır vergisini azaltacak yerde kendisine menfaat temini için zam yapmış olması şikâyeti mûcib olduğundan, Gazi Hasan paşa'nın yazması üzerine 1200 Zilhicce - 1786 Kasımda Diyar-bekir valiliğine naklolunmuştur[1156].1201 H. - 1787 M. de Vidin seraskeri bulunan Yeğen Mehmed paşa, Rus - Avusturya seferi esnasında Rumeli'den ismail ordugâhına asker şevkine memur edilip hemen arkasından da İsmail seraskeri sabık vezir-i âzam Şahin Ali paşa'nın yerine İsmail seraskeri olmuş ve vazifesi başına giderken 25 Safer 1202 - 6 Aralık 1787 de vefat ettiğinden, İsmail seraskerliği ikinci defa Şahin Ali paşa'ya verilmiştir.Yeğen Seyyid Mehmed paşa, sadarete ehil bir vezir olmadığı gibi iyi bir vali de değildi; ancak hudutlarda kendisinden bir hizmet memuldu. Tercümei halini yazanlar, inadcı, tahrikçi ve tamahkâr olduğun beyan ediyorlar.[1157]

Halil Hamıd paşa (ispartali)

XVIII. asrın ikinci yarısında Osmanlı idaresinin avrayıp bu hususta I. Abdülhamid'in ıslahat hususundaki arzusuna uygun olarak işi

[1155] Cevdet, c. 3,. s. 292
[1156] Cevdet, c. 3, s. 315.
[1157] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/430-432

samimiyetle ele almış olan iki vezirden birisi Halil Hâmid paşa -ve diğer ıslahatçı vezir ise yukarıda tercümei halini yazdığımız kara vezir Seyyid Mehmed paşa'dır. S ey y id Mehmed paşa, vefatından evvel Halil Ha ini d paşa'nın liyakatinden bahis ile sadaretini tavsiye etmişti[1158].Halil Hâmid paşa, Çelik Mehmed paşa'nın kapı kethüdası Isparta'h Hacı Mustafa ağa'nra oğlu olup 1149 H. -1736 M. de doğmuş, İstanbul'da tahsil görmüş ve Babı âli divan kaleminden başlayarak devlet hizmetine girip o tarihte III. Mustafa'nın itimadını haiz darphane emini Raif İsmail efendi (paşa)nın delaletiyle âmedi kalemine alınmıştır.

Yedi sekiz sene beylikçi maiyyetinde bulunan Halil H âmid efendi, 1180 H. - 1765 M. Osmanlı - Rus seferinde ordu ile beraber sefere giderek hocagân sınıfına yükselip seferden İstanbul'a dönünce âmedî olmuştur.

Halil Hâmid efendi'nin kabiliyeti I. Abdülhamid'in sRâhdarı Seyyid Mehmed efendi'ye (Karavezir Seyyid Meh-meıİ paşa) bildirilmesi üzerine onun tarafından himaye görmüş ve Babı âli ahvalinden silahdarı haberdar ettiğinden itimadını kazanmış ve 1193 H. - 1779 M. de büyük tezkireci, ve Seyyid Mehmed paşa'nın vezir-i âzam olması üzerine reis-ül küttab ve arkasından, yani 1194 Şevval - 1780 Ekimde sadr-ı âzam kethüdası olmuştur.Karavezir'in vefatj üzerine yerine gelen İzzet Mehmed paşa, 26 Cemaziyelâhır 1195 - 19 Temmuz 1781 de Halil Hâmid efendi'yi kethüdalıktan azletti ise de, üç buçuk ay sonra, yani aynı sene Şevval tayinlerinde tersane eminliğine tayin edildi.I. Abdülhamid, Halil Hâmid efendi'nin tekrar sadr-ı-âzam kethüdası olmasını emrettiğinden, tersaneden Bab-ı âli'ye davet edilen Halil Hâmid efendi geldiği sırada izzet Mehmed paşa'dan mühri hümâyun alınarak azledilmiş ve saraydan kapıcılar kethüdası vasıtasiyle gönderilmiş olan sadr-ı âzam kethüdalığı mTati Babı âli'de kendisine giydirilmiştir (15 Ramazan 1196 - 14 Ağustos 1782).İzzet Mehmed paşa'dan sonra vezir-i âzam olan Yeğen Seyyid Mehmed paşa'mn azli üzerine sadaret kethüdası Halil Hâmid efendi sadr-ı âzam tayin olundu ve hakkındaki fevkalâde teveccühün delili olarak

[1158] 1 Karavezir Seyyid Mehmed paşa, hastalığı esnasında kendisini ziyarete gelmiş olan I. Abdülhamid'e sadarete liyakatli olarak defterdar Hacı Mustafa efendi ile sadaret kethüdası Halil Hâmid efendi'yi tavsiye ve evvelkisinin ihtiyar ve tecrübeli, ikincisinin de zeki ve faal olduğunu arzetınişti (Cevdet, c. 3, s. 134).

sadareti münasibetiyle Babıâli'ye gönderilmiş olan hattı hümâyunda iki defa sadaret kethü-dalığmda ve reis-ül küttablıktaki mesaisinden bahsedilerek istiklâl suretiyle sadarete getirildiği bildirilmiştir (28 Muharrem 1197 -31 Aralık 1782).Tarihimizin bu dördüncü cildinin birinci kısmındaki onbeşinci bölümde görüldüğü üzere, Halil Hâmid paşa evvelâ garp usulü üzere askerî ıslahatı ele alarak canla başla çalıştı. Sadareti, Rusların Kırım'ı ilhak etmeleri dolayısiyle fevkalâde buhranlı bir zamana tesadüf etmişti. Ruslarla yeni bir muharebenin feci neticeler vereceği gözönüne alınarak Aynahkavak tenkihnâmesi tanzim edilmekle beraber, Ruslara karşı tedarikli bulunmak zarureti hasıl olduğundan, bir taraftan da hazırlık yapılmakta idi.Bu tarihlerde padişah üzerinde müessir olan kaptanı derya Cezairli Gazi Hasan paşa, sadr-ı âzamin icraat ve istiklâline müdahale ile Abdülhamid'i kararsızlığa sevk eylemekte idi. Bu hal ise başlanmış olan ıslahatın yürümesine mâni oluyordu. Müdahalelerden ve işlerinin bozulmasından müteessir olan Halil Hâmid paşa, pâdişâhı hal' ile gene. ve faal bir şehzade olan veliahd S elim'i hükümdar yapmayı kurarak gizlice faaliyete başladı; şeyh-ul islâm Dürrizâde Seyyid Ataullah efendi ile yeniçeri ağası Yahya ağa'yi elde ederek anlaştı; fakat kaptan paşa tarafından haber alman bu teşebbüs pâdişâhın kız kardeşi Esma Sultan vasıtasiyle I. Abdülhamid'e haber verilmesi üzerine, 20 Cemaziyelevvel 1199 - 31 Mart 1785 te Birinci mirahor Ali bey, Babı âli'ye gönderilip kendisinden mührü hümâyun alınarak azil ve derhal saraydaki Balıkhane mevkiinden hemen karadan Tekirdağı ve sonra Gelibolu'ya, gönderildi ve arkasından gönderilen bir fermanla Cidde ve Habeş valiliğine tayin edildiği ve Gelibolu'da, kapısını tanzim ile Bozcaada'ya, gitmesi emrolundu.

Halil Hâmid paşa orada hazırlık yaparken gönderilen diğer bir fermanla valilikten de azlolunarak IstankÖy adasında oturması bildirildi, fakat pâdişâhın bunun hakkındaki gazabı devam ettiğinden, diğer bir hattı hümâyunla sabık Mora mu-hassah Kara Kethüdazâde Ali bey vasıtasiyle Bozcaada'da katledılıp aşı İstanbul'a getirildi (17 Cemaziyelâhır 1199 - 27 Nisan 1788).Halil Hâmid paşa'nm yerine sadarete tayin olunan Şahin Ali paşa'ya sabık sadr-ı âzam hakkında gönderilmiş olan hattı hümâyun pek ağır olup .pâdişâhın bu

teşebbüsten ne derecede korkup telâş ettiği görülmektedir[1159]. Hattâ Halil Hâmid paşa'nın başının geldiği bir telhisle pâdişâha arzedil-mesi dolayısiyle Abdülhamid başın üzerine konacak teşhir yaftasına :"Haini din ve devlet ezlemullahül ibad sadr-ı sabık Halil paşa'nm resi maktuudur" ibaresinin yazılmasını emretmiştir[1160]. Başı teşhir edildikten sonra Karacaahmet mezarlığına, defnedilmiş t ir.Halil Hâmid paşa, yenilik ve ıslahat taraftarı değerli, faal ve iyi görüşlü bir hükümet reisi olup bazı ahlâk nakiseleri sebebiyle tercümei halini yazanlar tarafından muaheze edilmektedir. Kendisinin liyakat ve kabiliyetini Karavezir Seyyid Mehmed paşa'ya tavsiye eden îsmail ağa'yı saraydan uzak-laştırmış ve kendisine rakip.gördüğü Hacı Mustafa efendi ile uğraşarak zavallıyı hırpalamıştır.

Halil Hâmid paşa askerî ıslahat için Avrupa'dan askerî mütehassıslar getirttiği gibi, sür'at topçuları, lâğımcı ve hum-baracı teşkilâtını yapmış, iktisadî durumu nazarı dikkate alarak bu hususta icabeden faaliyette bulunmuştur[1161].Halil Hâmid paşa, Davutpaşa iskelesi yanında Sadiye tarikatinden Kadem-i şerif şeyhine bir tekke yaptırdığı gibi, topkapı ışındaki kaldırımları yenilemiş ve Paşakapısı'nın (Babı âli'nin) Alay köşkü karşısındaki kapısının yanına sebil yaptır-mıştır. Kasımpaşa'nın Hacıhüsrev camii'nin alt tarafındaki sokakta bulunan Çorlulu Ali Paşa çeşmesVni 1198 H. - 1783 M. de tamir ettirerek1 İsparta ile Burdur'âa da birer kütüphane yaptırmıştır.[1162]

Şahın alı pasa (hazındar)

Hangi ırktan olduğu sarih olarak bilinmivorsa ürcü olduğu zannı kuvvetlidir. Çelik Mehmed paşa kölelerinden olup onun dairesinde yetişmiş, silâhşörlükte mahareti görülmüş, efendisine hazinedar

[1159] Bchim vezir-i âzamim ve vekili mutlakımsm seni tahiyyet-i şahane ile taltif eylediğimden (sonra) malûmun olsunki selefin mak-hur Halil paşa havasının galebesİyle salâh tarafına meyletmeyip ve celb sevdasiyle taşralara bakmayıp zuafa ve ağniyanın iztiraplarına ve devletimin emektar ve hademelerine muhassas menafii kendi etrafına tahsis ile harmanlarına ve umur-ı devletimi temşiyette hudraylık ile hilâf-ı rızây-ı mülükânem nice etvar-ı nâ şayesteye cesareti hasebiyle ulema ve rical ve ocaklılarımın teneffürlerine bâis olduğundan tamah-ı hamı ve hain-i din ve devlet ve ezlemü-libâd olmağla tebdili ve izalesi icab etmiştir..." Nâme-i hümâyun defteri 9, s. 8

[1160] Emiri tasnifi, Hamid-i evvel devri vesikaları, numara 25533.

[1161] 'Sadr-ı âzam Halil Hamid" başlıklı bir yazımız Türkiyat Mecmua1 sı-nın beşinci cildinde neşredilmiş olduğundan, bu zat hakkında daha ziyade bilgi edinmek isteyenler oraya müracaat edebilirler.

[1162] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/432-436

olmuş ve bu lâkapla tanınmıştır.Şahin Ali ağa, Çelik Mehmed paşa'nm Anadolu'daki valiliklerinde bazı yerlerde onun mütesellimi olup şakavette bulunan leveridleri tedip hususunda hizmet etmiştir; hattâ Hicaz emîri (Mekke emiri) tarafından IstanbuPa. gönderilirken levend-Ferin eline geçmiş olan hediyeleri buldurması için Çelik Mehmed paşa'ya gönderilen ferman üzerine, bu işe Şahin Ali ağa memur edilmiş ve o da bu hediyleri» bir parçası zayi olmadan elde edip bu münasebetle epey levendi tepelemiş ve bu hizmetine mükâfat olarak beylerbeği rütbesiyle Adana valiliğine tayin olunmuştur.Şahin Ali paşa 1182 H. - 1768 M. de Rakka valiliği ile Rus seferine memur oldu. Bendece geldiği zaman Hotin kalesinin yardımına koşmuş, muharebe sahasındaki cesurane hareketi sebebiyle 25 Receb 1183 ve 24 Kasım 1769 da vezirlikle Karaman valiliği verilerek Ozi taraflarına memur olup, 1184 Cemaziyelâhır-1770 Eylülde Sivas valiliği ile Ozi kalesi muhafızlığına tayin edilmiştir.Şahin Ali paşa, bu muhafızlıkta ve en müşkül durum içinde Rusların hücumlarına karşı üç sene metanetle Öaî'yi müdafaa ettiği gibi, müteaddid çıkışlarla da Ruslara galebe çalmıştır.Muharebeden sonra 23 Ramazan 1189-17 Kasım 1775 te Aydın muhassah ve 1190 Zilhiccesinde (1777 Ocak) Anadolu valisi olan Şahin Ali paşa, 1191 Reccb - 1777 Ağlıstosta Diyarbekir ve arkasından Adana valiliklerinde bulundu. Bu sırada bazıTürkmen aşiretlerinin Rakka yani Urfa taraflarına iskân edilmesi icab ettiğinden, kendisine Sivas ve Rakka eyâletlerinin ikisi birden verilmek suretiyle iskân işine memur edildi.Şahin Ali paşa, 15 Rebiulevvel 1194 - 21 Mart 1780 de Karaman ve 4 Şevval 1195-23 Eylül 1781 de Maraş ve 1196 Şevval - 1782 Eylül tevcihatmda Haleb valisi ve 7 Rebiulevvel 1197 - 10 Şubat 1783 te tekrar Aydın muhassah olup Aydın1! mütesellimle idare etmek üzere özi muhafızlığına gönderilmiştir.

4 Rebiulevvel 1199 - 13 Ocak 1785 de ikinci defa Haleb valisi olan Şahin Ali paşa, 20 Cemaziyelevvel 1199 - 31 Mart 1785 te Halil Hâmid paşa'nın azli üzerine vezir-i âzam tayin edilerek kendisi gelinceye kadar kaptanı derya Cezairli Gazi Hasan paşa sadaret kaymakamı tayin edilmiştir.. Okuyup yazmaktan mahrum, taşralarda bulunup devlet idaresinde vukufu olmayan Şahin Ali paşa'nın sadarete daveti hayli garip görünmüştü; fakat I. Abdülhamid, bunun Rus seferinde OzVyi uzun müddet müdafaa etmesinden dolayı takdir ederek bu

suretle taltif etmek istemişti[1163]. Aynı sene Cemaziyel-âhır (1785 Nisan) sonunda İstanbul gelerek mührü hümâyunu aldı.

Halil Hâmid paşa'nın komplosundan kurtulan I. Abdülhamid, iki eliyle Cezairli Hasan paşa'ya sarıldığından, bütün hüküm ve nüfuz saltanat atabeği olan Gazi Hasan paşa'nın elinde idi. Dokuz aya yakın sadarette bulundu; okuyup yazması olmadığından devlet esrarı duyulup kendisinin de taşra idaresine kıyasen doğrudan doğruya iş görmeğe kalkması sebebiyle [1164] azlolunarak malı müsadere edilmeden Selanik sancağı ile İsmail seraskerliğine gönderildi (24 Rebiulevvel 1200 - 25 Ocak 1786).Şahin Ali paşa'nın yerine beş ay evvel vezirlikle Mora valisi olan Cezairli Hasan paşa'nın kethüdası Yusuf paşa tayin edildi ve onun gelmesine kadar efendisi Gazi Hasan paşa sadaret kaymakamı oldu.Şahin Ali paşa, 1200 Cemaziyelevveli iptidasında (1786 Mart) İsmail'de oturmak üzere Özi valisi oldu. Bir müddet sonra Rus ve Avusturyalılarla (1201 H. -1787 M.) seferi başladı. Yeni sadr-ı âzam Yusuf paşa, Avusturya üzerine sefere hareket edip Rus cephesine de Kuburun vakası üzerine seraskerlikten azledilen Şahin Ali paşa'nın yerine eski sadr-ı âzamlardan Yeğen Mehmed paşa'yı tayin etmişti; fakat Yeğen Seyyid Mehmed paşa'nın Köstence'de vefatı üzerine ordu erkânının ve ocaklının istememelerine rağmen, o taraflarda başka bir değerli vezir olmadığından, zarurî olarak Şahin Ali paşa tekrar Rus cephesine serasker tayin edildi[1165].Şahin Ali paşa azlinden dolayı muğber olduğundan, işe bütün kuvvetiyle sarılmadı; hattâ pâdişâh, Ali paşa'nın gücenikliğini sadr-ı azama bildirmişti. Rus cephesindeki durum fena olduğundan, 1202 Şevval ortalarında (1788 Temmuz) Şahin Ali paşa seraskerlikten alınarak yerine Anadolu valiliği ve vezirlikle Zıhneli Hasan paşa tayin olunarak sabık serasker îsmail muhafızlığında bırakıldı[1166] ve 1203 Safer - 1288 Kasımda muha-

[1163] I. Abdülhamid'in fevkalâde mutemedi ve mahremi esrarı olan silahtarlıktan mütekaid Seyyid Abdullah ağa, Şahin Ali paşa'ya mührü hümâyun verilmesinin sebebini sormuş. Pâdişâh muharebe esnasında özi kalesinin müdafaasında sebat etmiş olduğundan taltif etmek istedim. Vüzeraya göre makamı sadarete vusule her ne kadar liyakati yok ise de bu matlaba îsal muvafık-ı tab-ı mürüvvet olduğundan mührü hümâyunumla naili emel ettim" demiştir (Cevdet, c. 4, s. 250).

[1164] Cevdet tarihi, c. 4, s. 257.

[1165] Mühimme, 187, s. 51, evasıt-ı Şevval 1202.

[1166] Edirne'de sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Yusuf paşa'nın riyasetinde aktedilen mecliste umum ocaklar tarafından îsmail seraskeri Ali paşa'nın liyakatsizliğinden bahisle tebdili dermeyan olunmuş ise de şimdilik böyle vakitsiz azlolunduğu halde yakınında vüzeradan kimse olmadığından Ali paşa'nın tebdili tehir olunarak ordunun takviyesi kararlaştırıldı (Cevdet tarihi, c. 4, s. 54

fızlıktan da alınarak Silistre'&e ikainete memur edilip sonra Bozcaada'ya gönderildi ve Sedülbahir^de hastalanarak orada vefat etti (19 Ramazan 1203 -13 Haziran 1789).Kale müdafaası ve eşkiya tedibinde hizmeti görülmüş ise de, sadarete liyaketi yoktu. Cesur, gayretli ve fevkalâde silâhşordu. Sicilli OsmanVde salih, âdil ve iyilik sever olduğu kaydedilmektedir.[1167]

Yusuf Paşa (Koca)

Tersane liman reisi Hasan Kaptan'ın kölesi gurcusudur.kendısiule sadakatle hizmet ttiğinden, âzad edildikten sonra onun vefatına kadar hizmetinde bulunmuş ve sonra Kasımpaşa'da. Zincirli-feuyu'da kışın kahvecilik etmek ve yazları donanma ile gidip gelerek bazılariyle müşterek olarak ticaret yapmak suretiyle geçinmekte idi. Hattâ Cezairli Gazi Hasan paşa 1178 H.-1764 M. de daha Riyale kaptanı iken Yusuf ağa'ya sermaye verip ticaret yaptırmış ve işinden memnun olduğundan kaptan paşa olunca kendisini hazinedar ve sonra kapı kethüdası yaparak kapıcıbaşılık rütbesi verdirmişti.Yusuf ağa, kapı kethüdalığmda bulunduğu esnada efendisi Hasan paşa'mu işleri için saraya gidip geldiğinden, o müna-sibetle hazine vekili Osman ağa'nın teveccühünü kazanmıştı. Hasan paşa, Yusuf ağa'yi rikâbı hümâyun ağalıklarından birine tayin ettirmek istemiş ise de, Cezairli'nin nüfuzunun artmasından zaten endişe etmekte olan vezir-i âzam Şahin Ali paşa, o hususa yanaşmıyarak bir emri vakile Yusuf ağa'yı vezirlikle Mora valiliğine tayin ettirmiştir. Böyle bir emri vakile Hasan paşa'nm gücenmesini arzu etmeyen I. Abdülhamid'i ikna için sadr-ı âzam epey uğraşmıştır (12 Şevval 1199-.18 Ağustos 1785)[1168].Gazi Hasan paşa, sadr-ı âzamin kendisini atlatmasını iyi görmedi ve ne yapıp yaparak

[1167] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/436-439

[1168] Dergâh-ı muallâm kapıcı basılarından ve kaptan paşa kethüdası iken bu defa rütbe-i bâlây-ı vezaretle kadr ve şanı terfi ve îlâ ve Mora eyâleti tev-cihiyle kâmran kılınan vezirim Yusuf paşa'ya büküm ki :
Sen ki vezir-i müşarünileyhsin ötedenberi bulunduğun, bidemat devlet-i âliyyemde sünuh eden harekât-ı âkilane ve rızacûyanen muktezası ve mecbul olduğun hüsn-i sülük ve dirayet mübtegası üzere bade ezin dahi senden rızây-ı şahaneme mutabık hareket ve hizmete muvaffak olacağın nâsiye-i hal-i sadakat istimalinden bedidar ve çırağ-ı dest-i efruhte-i şahanem olmağla kabiliyet ve istidadın aşikâr olmaktan nâşî avâtıf-ı aliyye-i şahane ve avarifz-i behiyye-i tacdaranemden gerefyafte-i sudur olan batt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum mucibince rütbe-i refia-i vezaretle kadr ve şânm terfi ve Mora muha^salhğı dahi sana tevcih ve ihsân-ı şehriyaranem olmağın kapın halkını şân-ı vezarete şayan veçhile acele tesviye ve tanzim birle ... JMbro'ya azimet... Evasıt-ı Şevval 1199 (Mühimme, 183, s. 112).

onun azli üzerine şeyh-ul islâm Dürrizâde Arif efendi'nin mümanaatına rağmen[1169] beş ay evvel Mora valisi olan Yusuf* paşa'yı sadarete tayin ettirip onun gelmesine kadar kendisi de sadaret kaymakamı oldu (24 Rebiulevvel 1200-25 Mart 1784)Yeni sadr-ı âzam gayretli ve hamiyetli bir zat olup Rusların aşırı isteklerine, Kırım'ın elden çıkmasına ve bu hale karşı halk efkârının müteellim olmasına ve bunlara ilâveten İngiltere ile Prusya'nın teşviklerine bakarak Ruslara karşı harb açmağa teşebbüs etti.I. Abdülhamid, Halil Hâmid paşa'nın komplosundan iyice korkmuş olduğundan, Cezairli Hasan paşa ile Yusuf paşa 'ya güvenerek saltanatını muhafaza kaygusuna düşmüş, ve fakat Ruslara karşı harb açmak istememekte idi. Muharebe taraftarı olan sadr-ı âzam ise, Ruslara harb açmazsa hal, edileceğini beyan ile padişahı korkutarak arzusuna nail oldu.Yusuf paşa kapıkulu ocaklarının ihtiyaçlarını temin etmeden çapula gider gibi İstanbul'dan acele hareket etti; ordu sevk ve idaresindeki bu hatası başarısızlığın başlangıcı idi[1170]. Hele böyle perişan bir halde Sofya'ya gelerek Ruslarla müttefikan devlete harb ilân etmiş olan Avusturya cephesine gitti ve Rus cephesini de sabık vezir-i âzam Şahin Ali paşa'ya bıraktı.[1171]Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, muharebe, düş-manların galeböieîiyle devam etti. III. Selim'in cülusunu müteakip Avusturya cephesindeki ilk muvaffakiyetleri nazarı dikkate alınan Yusuf paşa sadarette ibka edildi ise de, daha sonraki muvaffakiyet sizlikleri, irtikâp ve irtişa ile lisana gelmesi ve ordunun kışlık

[1169] Yusuf paşa'nın vezir-i âzam olmalına aleyhdar olan şeyh-ul islâm Dürrizâde Arif efendi azledildi ve "çıka çıka beş, altı ay evvel kapıdan-ı derya Gazi Hasan paşa kethüdalığından Mora valisi olan Yusuf paşa" sadr olarak geldi {Türk Tarih Encümeninden Türk Tarih Kurumuna devredilen o tarihlerde yazılmış olan mecmuadan, numara 58, s. 36).

[1170] Sadr-ı âzam Şahin Ali paşa ihtiyarlığı ve idarede taksiratı sebebiyle azlolunarak yerine getirilecek zatın adı gizli-tutularak silâhdar-ı şehriyari gönderilmişti.

[1171] 1182 H. - 1789, M. seferinde vukua gelen perişanlıklar hasebiyle sadrı âzamlar, devleti âliyye kesbi kudret edinceyedek müsamaha tarikine gitmişlerken Yusuf paşa güya ki levazımat müheyya olmuş gibi hareket-i seria ile çabula gider gibi 1201 senesi Zilkadesinin ikinci perşenbe günü Moskov elçisini kaldırıp 1202 Cemaziyelâhiresinin dokuzuncu günü sancağ-ı şerif ile sefere çıktı. Devlet ricali ve vezirlerin sefere hareket için malî kudretleri olmadığından Yusuf paşa her sarraf, hizmet eylediği dairenin tedari-kâtını görüp kaldırsın deyu emir etmekle sarraflar da efendilerini çıkardılar. Lâkin hazinekeş beygir, katır ve deve ve araba gelip yetişmediğinden ordu Davutpaşa'ya hareket ettiğinin ertesi günü bostancibaşı İstanbul tarafında ve- Üsküdar'da ne kadar kira beygiri ve hamal arabaları varsa sürüp ordu ağırlığını iki günde yola çıkardılar. O tarihten Abdülhamid'in vefatına kadar orduya elli üç bin kese gönderildi ise de bir işe yaramadı. Yusuf paşa nefsinde mukdını ve mübrini ve her veçhile hayırhahı din ve devlet bir zal-ı şerif olup lâkin devlet içinden yetişmediği için gayret-i müfrita ile acele bu meş'um seferi açmıştır (Vakanüvis Cavid Ahmet Bey'den naklen. Cevdet, c. 5, s. 31-32).

karargâhında büyük sıkıntılar çekilirken sadr-ı âzamin cariyeler ile eğlenmekte olduğu haber alınıp asker arasında da eski itibarının kalmaması üzerine[1172] azledilerek yerine Avusturya cephesinde muvaffakiyetleri görülmüş olan Vidin seraskeri Kethüda Hasan paşa sadr-ı âzam ve serdarı ekrem oldu (3 Ramazan 1203 - 28 Mayıs 1789).yusuf paşa sadaretten azlinden sonra Sivas eyâleti ile Vidin seraskerliğine tayin edildi ve Cezairli Gazi Hasan paşa vezir-i âzam ve serdarı ekrem olunca onun yerine kaptan paşalıkta işe yarar bir vezirin tayin edilmesini pâdişâh, serdarı ekline yazmış, o da kendi adamı Yusuf paşa'yı münasip görüp ordudan tayin etti ise de, III. Selim, Yusuf paşa'nm kaptanı deryalığını muvafık görmiyerek. böyle kuvvetli bir vezirin cepheden ayrılmasını istemediğinden Yusuf paşa Vidin seraskerliğinde bırakılmıştır[1173].Yusuf paşa, 1205 Muharrem - 1790 Eylülde Karaman eyâletiyle yine Vidin seraskerliğinde bırakılmış ise de, bir ay sonra azlolunarak Köstendil sancağiyle istiskal edilmiş ve birkaçgün sonra Salih paşa'nın yerine Bosna valiliğine gönderilmiştir (1205 Rebiulâhır - 1790 Aralık)[1174]

Muharebenin devamı dolayısiyle sadr-ı âzam ve serdarı ekrem Şerif Hasan paşa'nın idamından sonra Yusuf paşa ikinci defa sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem oldu (1205 Cemaziyel-âhır - 1791 Şubat) ve .Bosna'dan

---

[1172] Mora valiliğine tayin edilmesi dolayisiyle sadr-ı âzam Şahin- Ali paşa ile Yusuf ağa'nm arası açıktı. Yusuf paşa, serdarlıkla sefere çıkınca İsmail seraskeri bulunan Ali paşa'yı azletmiş ve yerine Yeğen Seyyid Mehmed paşa'yı Rus cephesi ve İsmail seraskeri yapmıştı. Yeğen Mehmed paşa işe başlamadan Ölünce Şahin Ali paşa tekrar tayin olunmuş ve azlinden müteessiren bu defa işi gevşek tuttuğundan Rus cephesi tehlikeli duruma düşmüştür

[1173] Cevdet, c. 4, s. 306

[1174] Cevdet, c. 5, s. 10. Padişah evvelâ Yusuf paşa'nın kaptan paşalığına muvafakat etmiş, ordudan gelen tahriratı şeyh-ul islâmın görmesi mutad olduğundan gönderilmiş, bunu.okuyan şeyh-ul islâm kethüdası Mekki efendi'yi Bâb-ı ali'ye gönderip eğer orduya cevap yazılmamış ise cevabı vereceğini bildirmiş. Pâdişahm muvafakati henüz gönderilmediğinden şeyh-ül islâmın cevabı beklenmiş, şeyh-ul islâm efendi kethüdası vasıtasiyle aynen şu cevabı getirmiş:

"Yusuf paşa benim sevdiğim dostum adamdır; meramiyle beğâm olmasın isterim ve halen kaptan paşa mültezemim ve mustashibim değildir; maksudun ancak umur-ı devleti ihtilâlden sıyanettir; halen Adakale'si düşman tarafından mahsur ve. Vidîn kalesi dahi muhatarada. Bunların idareleri behemehal kaviyyül iktidar bir vezirin seraskerliğiyle husule gelir; ol havalide Öyle muktedir vezir yok. Abdi paşa'nın ise yaramadığı malûm oldı; anın işi değil; şimdiyedek Yusuf paşa ikdam ederek oldukça ol havaliye nizam verdi; bundan sonra yine müşarünileyhin anda olmasiyle bu işler görilebilir; binaenaleyh böyle vakitte kaptan olmasını ben bir veçhile tecviz etmem. Bu babda rey-i sâib tiz elden sadr-ı âzam hazretlerine bir kıta hatt-ı hümâyun tahrir ve bu hususun muvafık olmadığı ve havali-i merkume nizamına ihtimam eylemesinin Yusuf paşa'ya müekkiden tahriri zikrolunan hatt-ı hümâyunda tasrih iktiza eder. Kaldı ki bu kaptan paşa donanmayı yirmi gün evvel hazır ve âmâde müteahhid oldığını müşir bir kıta takrir tadım eder; hayhea çalışıyor kaldı ki biz bunu kaptan paşalıktan elbette çıkaracağız denilirse birâharmnasb etsinler Yusuf paşa olamaz var kapıya böyle söyle" (Hatt-ı hümâyun vesikaları, No. 54992).

acele ordu merkezi olan Şutn-nu'ya geldi. Maneviyatı iyice bozulmuş olan derme çatma kuvvetlerle bir iş göremedi. Ruslarla Yaş muahedesini [1175] imzalıyarak îstanbuVa geldi.Muahede mucibince hududun Turla yani Dinyester nehrinden kesilmiş olması padişahın iğbirarına sebeb oldu; gâh korkusu ve gâh vezirlikten çekilmek istemesi gibi hallerini duyan padişah, kendisini tatmin ile istiklâl vererek geçmişe geçmiş nazariyle bakıp bundan sonra arzuya muvafık hizmette bulunmasını tavsiye etmişti; fakat Jiizam-ı cedid'in tanzimindeki samaha ve istiğnası, III. Selim'in infialini mucib olduğu gibi[1176]aynı zamanda genç pâdişâh kendisine îtimad ve emniyet göstermediğinden dolayı İstanbul'a, gelişinden kırk üç gün sonra azloluuar ak yerine Kandiye muhafızı Melek Mehmed paşa sadarete davet edildi[1177].Yusuf paşa'nın azlinden sonra malı müsadere edilmedi ve bir yere tayinine kadar Beykoz'da oturması emrolunup az sonra düşman istilâsiyle tahrib edilmiş olan Anapa kalesinin tamiri ve o havalinin tanzimi için Anapa seraskerliğiyle Trabzon valiliğine tayin olundu. [1178]Yusuf paşa, Trabzon'dan sonra Cidde valisi oldu ve 1215 Muharrem -1800 Haziran tarihinde Cidde'de fücceten vefat etti. Hiçbir mazisi ve hizmeti olmamasına ve sadareti sırasında da alelacele devleti hesapsız bir faciaya sevk etmesine rağmen, hamiyetli vakur bir zat[1179] olmasından dolayı bazı tarihçiler kendisine Koca Yusuf paşa unvanını vermişlerdir.

[1175] Mühimme, 187, s. 302, evail-i Rebiulâhır 1205.

[1176] Rusların müttefiki olan Avusturyalılarla daha evvel Ziştovi muahedesi aktedilmişti

[1177] Vakanüvis Edip efendi tarihi, c. 2, s. 189 (Kütüphanemizdeki yazma nüsha).

[1178] Yusuf paşa'nın azli hakkında sadaret kaymakamlığına tayin edilen Çan-darhzâde 1 e r d en Ali paşa'ya hitaben Bab-ıali'ye gelen hattı hümâyun:

"Sen ki kaymakam Ali paşa'sın,

**... Malûmm olsun ki sadr-ı sabık Yusuf paşa umur-ı seferiyede tecrübesi geçmiştir mülâhazasiyle ikinci defa makam-ı sadarete tâyin olundukta taraf-ı hümâyundan gerek hafine ve gerek mühimmat ve sair levazımı seferiyede asla kusur olunmayıp meramı hümâyunum galibane bir muharebe iken muvaffak olamayıp muharebe müyesser olmaksızın bu suretle düşmana arazi terk ederek böyle fena müsalehaya sebeb olmuşken şayet nizam-ı devlete muvaffak olur mülâhazasiyle azletmeyip âsitaneye getirdim. Gelelden beru nizam-ı devlete dair yoluyla bir işe şurû etmeyip garezlerine ve sû-i zan ile temşiyet eylediği maddeleri teşviş edip kaiıun ve kaide-i devlete adeıa-i riayet bahsus ocaklar kanuni kadimine dikkat ve yoluyla nizamlarına sây ve gayret eylemeyip daima sû-i tedbire ve fesat üzere harekete mecbul olduğundan geldiği günden devlete nâfî bir işe muvaffak olamadığı ve bundan sonra dahi,olamayacağı aşikâr olmaktan nâşi sadaretten azl ve yerine vüzeranın cümlesinin eskisi olan âkil ve müdebbir ve sadarete ehliyeti zahir Kandiye (Girid) valisi vezirim Melek Mehmed paşa nasb olunup taraf-ı hümâyunumdan davetci gönderilmekle gelinceyedek yerine vezarete istidad ve ehliyetin nümudar olduğundan rütbe-i vâlây-ı vezaretle kaymakam nasb olunmuşsundur..." Nâme-i hümâyun def' teri 9, s. 4). Pâdişâhın hatt-ı hümâyunı tabii doğru değil ve Yusuf Paşa'yı ithamı haksızdır. Ordu denilen nizamsız kalabalıkla harbetmek ve hele düşmana galebe etmenin imkânsızlığı vekayile sabittir

[1179] Edip Efendi tarihi, c. 2, s. 189.

Hâdikat ül Vüzera zeylVne zeyil yazmış olan Cavid Ahmed-bey mezalim ile para istif etmesinden, irtişasından ve, sözlerine inanılır zevattan naklen, şehvanî ihtirasından bahsetmektedir. Sultan Selim, Halil Hâmid paşa'nın teşebbüsü ile Abdül-hamid'in haî'ine mâni olanCezairli Gazi Hasan paşa'nın adamı ve Abdülhamid ve onun şehzadelerine taraftar olduğunu zan ve tahmin etmesi dolayısiyle Koca Yusuf paşa'ya itimad göstermemiş ve muahede akdiyle İstanbul'a, gelmesini müteakip sadaret kaymakamı Çandarlızâde Ali paşa'ya gönderilen hattı hümâyunda görüldüğü üzere, kısmen doğru olmayan bahane ile İstanbul'dan uzaklaştmnıştır. Fındıklı'da cami yanındaki 1201 H. - 1787 M. tarihli sebile çeşme Koca Yusuf paşa'nındır [1180].

Hasan Paşa (Kethüda-Cenaze)

Vezir Melek Mehmed paşa'nın kethüdalığından vezir olduğu için Kethüda diye meşhurdur. Aslen Çerkeş olan Hasanpaşa, III. Ahmed zamanındaki vezirlerden Kazıkçı Hasan paşa'nın köleler indendir. Daha sonra Dizlikçi Mehmed paşa'ya hazine kâtibi ve Mora valisi Muhsinzâde Mehmed paşa'nın mütessellimi olmuştur.Mora'mn Tripolice kasabasında mütesellim bulunduğu sırada Rusların tahrikleriyle1 1184 fi. - 17^0 M. de vukua gelen Mora isyanında Tripolice üzerine yürüyerek Mora âsilerine galebe çalmıştı. Bundan sonra Melek Mehmed paşa'ya intisap ile kethüdası olmuştur.Vidin valisi bulunan Melek Mehmed paşa'nın 16 Rebiul-âhır 1200 - 16 Şubat 1786 da Vidin'den azli ile Sakız'da, ikameti emrolunması üzerine, yerine kethüdası Hasan ağa vezirlikle Vidin muhafızı olmuştur. Vezir-i âzam ve serdarı ekrem Yusuf paşa'nın Avusturya'ya hareketi ile Vidin'e gelmesi üzerine Kethüda Hasan paşa'ya, Sivas valiliği ile Vidin cephesi seraskerliği tevcih edilmiş ve az sonra Sivas başkasına verilip Selanik ve Köstendil sancaklariyle seraskerlikte kalmıştır.Yusuf paşa serdarlığiyle Avusturya'ya karşı yapılan ilk harekâttaki muvaffakiyetler, yani Muhadiye, Şebeş, Logos başarılan Kethüda Hasan paşa'nın faaliyeti neticesinde elde edilmiş; bu suretle şöhreti

[1180] İstanbul çeşmeleri (îbrahim Hilmi Tanışık), c. 2, s. 40

artmış ve 3 Ramazan 1203 - 28 Mayıs 1789 da Yusuf Paşa'nın azli üzerine vezir-i âzam ve serdarı ekrem olmuştur.Hasan paşa 25 Ramazan (19 Haziran) da Rusçuk karargâhına geldiği zaman ağır hasta olduğundan, kendisine mühri hümâyun ile sadaret hil'ati yatağında teslim edilmiş ve bu hastalığından dolayı ordu tarafından Cenaze Hasan paşa lâkabı verilmiştir.Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, bunun serdarı ekremliği esnasında, plansızlık yüzünden, kazanılmak üzere olan Bozasuyu mağlûbiyeti vukua gelmiş ve beş buçuk ay sadaretten sonra 5 Rebiulevvel 1204 - 23 Kasım 1789 da azlolunarak malı müsadere edilmeden Tırhala sancağı ile Rusçuk muhafazasına memur edilip yerine İsmail seraskeri Cezairli Gazi Hasana vezir-i âzam olmuştur.Kethüda Hasan paşa'nın Rusçuk sl tayininden iki ay sonra vezirliği alınıp malları da müsadere edildikten sonra Bozcaada'ya, gönderilerek ikamete memur edilmiştir. Hasan paşa, efendisi Melek Mehme/d paşa'nın sadareti zamanına kadar iki buçuk seneye yakın burada kalarak 1206 Şevval -1792 Mayısta vezirliği ibka olunup Silistre valisi ve kırk gün sonra Hanya muhafızı olarak birkaç sene burada kalmıştır [1181].Kethüda Hasan paşa 1209 H. - 1794 M. de Kandiye muhafızlığında bulunup, 1211 H. -1796 M. de Hanya'ya nakledildi ve 1212 Saferinde (1797 de) Mora muhassallığında bulundu. Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali üzerine harbin Mora'ya da sirayeti düşünülüp oranın tahkimi icab ettiğinden, Kethüda Hasan paşa, âkil ve müdebbir bir vezir ise de yaşlı olup faaliyet gösteremiyeceği mütaleasiyle istediği yerde oturmak üzere tekaüt edildi; o da Tırhaîa YenişehirVn&e oturdu[1182]. 1215 H. - 1800M. de vezirliği iade olunarak Bender muhafızlığına ve iki ay sonra da Hotin muhafızlığına tayin edildi[1183].Hasan paşa 1217 H. - 1802 M. de tekaüd edildi ise de, tekrar Bender muhafızı oldu. Eflâk ve Boğdan voyvodalarının azillerinden dolayı Ruslarla olan ihtilâf halledildi zannolunurken Ceneral Mikelson kumandasındaki Rus kuvvetlerinin 1221 Ramazan-1806 Kasım'da ansızın Bender'e taarruzları ve burasının düşmesi üzerine esir alınarak Rusya'ya

[1181] Kethüda Hasan paşa, sadr-ı âzam olunca efendisi Melek paşa'nın vezaretini ibka ile kendisini Kandiye (Girid) valiliğine tâyin etmişti. Bu defa da Melek Mehmed paşa sadr-ı âzam olmuş, o da eski kethüdasının vezirliğini ibka ederek Hanya muhafızlığına tayin ettirmiştir.

[1182] Vakaniıvis Halil Nuri bey tarihi, s. 362 ve Ceüdet, c. 6, s. 330.

[1183] Hadika zeylinde^ înebahtı ve Sicilli OsmanVde Hotin muhafızı olduğu yazılıyor. Hotin'de camii bulunmuş olduğu kaydına göre, Hotin muhafızı olduğu anlaşılıyor.

götürüldü. Esaretten avdette Tırhala Yenişehirlinde oturup 1225. H. - 1810 M. de orada vefat etti. Ölümünde yaşının doksanı aşmış olduğu anlaşılıyor.Kethüda Hasan paşa hamiyetli, gayyur ve harb işlerinde vukuflu bir vezir olmakla beraber, resen serdarlıkta muvaffak olacak kudrette bir kumandan değil, ancak serdar maiyyetinde başarı ile iş görecek kabiliyette idi ki, bunu Boza (Bozeo) mağ-Jûbiyeti göstermiştir; Hotin valisi bulunurken orada bir cami yaptırmıştır.[1184]

Hasan Pasa (Cezaırlı Gazı)

Osmanlı vezirlerinin cesur ve gayyurlarmdan, Pek gözlü, üzerine aldığı işleri muvaffakiyetlebaşarmış olan Cezairli Gazi Hasan paşa, aslen Kafkasyd'lıda[1185]. Tekirdağı'nda ticaretle meşgul Hacı Osman adında bir zatın kölesi ve mânevi evlâdıdır. Çocukluğunda bile haşarı olup ele avuca sığmaz ve efendisinin bile çocuklarını döverdi.Hasan, onsekiz, yirmi yaşında iken Hacı Osman'ın verdiği sermaye ile ticarete atılmış ve aynı zamanda yeniçeriliğe de intisab etmişti. 1148 <H. - 1731 M. Rus ve Avusturya seferlerinde bulunmuş ve sonra Cezair'e giderek orada da cesaretiyle tanınmış ve bu arada Telmsan beyi olmuştu; fakat Cezair beyler-beğisinin kendisine sui kastta bulunacağını haber aldığından, evvelâ İspanya'ya kaçıp oradan da İstanbul'a geldi; İstanbul'agelmesi Koca Ragıb paşa'nm sadareti zamanına raslamıştı. Cezair beylerbeği, Hasan ağa'nın Telmsan hazinesinden para alıp kaçtığını bildirmesi üzerine istintak edildi ise de, yazılanın aslı çıkmadı ve 15 Cemaziyelevvel 1174 - 23 Aralık 1760 Osmanlı donanmasının birine kaptanlığa verildi; sonra Riyale kaptanı ve 1180 H. -1766 M. de kapdanei hümâyun kaptanı oldu ve bu hizmette iken meşhur Çeşme faciası vukubuldu.Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, bu faciadan kurtularak yine kapudanelik ve beylerbeyi rütbesiyle Akdeniz (Çanakkale) boğazı muhafızlığında bulundu ve 16 Rebiulâhır 1184-9 Ağustos 1170 de tedarik ettiği derme çatma kayıklarla ve bir kısım kuvvetle bizzat Limni adasına giderek burasını Rus işgalinden kurtardı ve bu suretle Maydos

[1184] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/444-446

[1185] Hasan paşa'nm Kafkasya'deki muhtelif milletlerden hangisine mensub olduğu sarih olarak bilinmemektedir

etrafındaki düşman toplanmalarına son verdi ve bu hizmetinden dolayı altın çelenk ile Çazi unvanını aldı ve vezirlikle de Cafer paşa'nm yerine kaptan pâ^a oldu (1184 Cemaziyelâhır-1770 Eylül).Cezairli Gazi Hasan paşa 1186-1773 senesine kadar kaptan paşalıkta kaldı. 1186 Zilhicce -1773 Şubatta veya Mart ortalarında kaptanı deryalıktan azledilip Çanakkale boğazı muhafızı ve seraskeri ve hemen arkasından Anadolu valiliği ile Rusçuk seraskeri oldu ve arası çok geçmeden 1188 Receb iptidalarında (1774 Eylül) ikinci defa kaptan paşalıkla İstanbul'a, getirildi[1186].Gazi Hasan paşa bu mevkide tam bir istiklâl ile on beş sene saltanat atabeği olarak kaldı ve bir ara nüfuzundan endişe edilerek 1193 Receb ayı sonlarında (1779 Ağustos) Mora valiliğine tayin olunarak kaptan paşalıktan uzaklaştırıldı ise de, aynı sene Şevval iptidasında (Ekim) tekrar kaptan paşalığa getirilerekMora valiliği, bura muhassalhğı kethüdası İbrahim ağa'ya verildi1 ve 1199 H.-1785 M. de Halil Hamid paşa'nın, I. Abdül-h a m i d'i hal'etme teşebbüsünü padişaha haber vermek suretiyle sadakatini gösterdi ve bu hizmetinden dolayı kendisine iyice sarılan padişah üzerinde tam mânasiyle hâkim rolü oynadı; sadr-ı âzamlar gölgede kalarak bir dediği iki olmadı. Suriye'de endişeli bir hal alan Tahir Ömer isyanı ile Mısır'da Murad ve ibrahim bey'lerin isyanları kendisine havale edildi; Suriye isyanını tamamen söndürdü ve Mısır'da da büyük başarılar elde etti ve bu sırada Rus seferi münasibetiyle İstanbul'a davet edildiğinden oranın işini de yoluna koyup istanbul'a döndü.

Gazi Hasan paşa 1201 H. - 1787 M. deki seferde Karadeniz'de Rus donanmasiyle çarpıştı, deniz tarafı sığ olduğu için pek mühim olan Ozi kalesini denizden yardım etmek suretiyle kurtaramadı. I. Abdülhamid'in 1203 H. - 1789 M. de ölümü üzerine yeni hükümdar III. Selim tarafından kaptan paşalıktan \dmarak[1187]Anadolu valiliği ile

---

[1186] Sabıka Anadolu valisi vezir Gazi Hasan paşa'ya ve dergâh-ı muallâm kapıcıbaşılarından halen Çakırcıbaşı olup müşarünileyhi savb>ı memuriyetine îsale mübaşir tâyin olunan Mustafa dâme mecdühuya büküm ki :

Sen ki vezir-i müşarünileyhsin, senin şİmdiyedek memur olduğun hidemât-ı aliyyede ve bittahsis mukaddema derya kaptanlığın avanmda gayret ve hamiyetin ve vüçuhla sadakat ve istikametin malûm ve fimâbâd dahi ber vefk-ı matlûb hidemat-ı meşkûre ibazma sây ve mübaderet edeceğin melhuz-ı hümâyunum olduğundan nâşi bu defa avâtıf-ı aliyye-i husrevanemden derya kaptanlığı hizmet-i celilesi senin uhde-i ihtimamına ihale ve tefviz olunup... evail-i Receb 1188 {Mühimme 166, s. 197).

[1187] 24 Şaban 1204 de Sultan Selim Bahariye binişine gitmezden evvel valide sultan kethüdası Mahmud bey ile Paşakapısına hatt-ı hümâyun gönderip kaptanı derya Hasan paşa'nın Özi üzerine serasker tayin olunduğunu bildirmişti. Sadaret kaymakamı bulunan Salih, paşa, Gazi Hasan paşa'yı çağırtıp bir çeyrek kadar yalnız olarak görüştükten sonra seraskerlik kürkünü giydirmiştir (Hamid-i evvel

îsmail seraskerliğine tayin edildi (24 Şaban 1203 - 20 Mayıs 1789) [1188]. Biran evvel vazifesi başına hareket etmesinin kendisi için selâmeti mucib olacağı remz^ ile bildirilmesi üzerine[1189] derhal beş bin kişiyi bulan maiyyeti ile İsmail ordugâhına hareket etti.Gazi Hasan paşa, İsmail kalesi üzerine hücum eden Rusları Tabak deresi muharebesinde «ıağlûb etti ve Boza (Bozeo)mağlûbiyeti üzerine azledilen Kethüda Hasan paşa'nın yerine vezir-i âzam ve serdarı ekrem oLdu (5 Rebiulevvel 1204 - 23 Kasım 1789)[1190]Gazi Hasan paşa üç buçuk ay cephede faaliyette bulundu; harbde kayıtsızlıkları görülenleri idam ettirdiğinden, cephede büyük bir korku hüküm sürüyordu. îsmail kalesi Önünde yediği darbeden sonra Hasan paşa'nın serdarlığı esnasında düşman tarafından bir tecavüz yapılmadı.

Serdarı ekrem, vefatından bir hafta evvel kıyafetini değiştirip karargâhtan ayrılarak Şumnu kasabasını ve etrafını dolaşmış ve şiddetli soğuk aldığından hastalanıp bundan müteessir olarak 14 Receb 1204-30 Mart 1790 Salı gecesi[1191] vefat etti ve Şumnu'da yaptırmış olduğu Bektaşi tekkesine defnedildi.Uzun yıllar vezirlik ve kaptan paşalık eden, ticaret yaptıran (Hasan paşa'nın ümit edildiği kadar mal ve eşyası çıkmamıştır [1192]. Bütün eşyası, parası, mücevheratı dört bin kese akçeyi bile bulmamış ve senede bin keseyi mütecaviz para getiren malikânesi olmakla bu kadar az parası çıkması herkesi hayrette bırakmıştır. Fakat Gazi Hasan paşa kaptanlığından azlolu-narak sefere memur edildiği zaman çok para sarfertiğinden

---

ve Selim-i Sâlis zamanlarına ait mecmua No. 58 s. 62}

[1188] Sadaret kaymakamının buyruldusu ;

Sabıka derya kaptanı vezir-i mükerrem Gazi Hasan paşa hazretlerine avâtıf-ı aliyyeden Anadolu eyâleti tevcih ve dîvan-ı hümâyundan emri tahrir olunmak buyruldu. 18 Şaban 1203 (Cevdet tasnifi, Dahiliye vesikaları, No. 16114) bu buyrulduya göre Gazi Hasan paşa îsmail seraskerliğine tayin edilmeden altı gün evvel Anadolu valiliğine tayin edilmiş ve sonra da bu valilik üzerinde olarak seraskerliğe gönderilmiştir

[1189] III. Selim, Halil Hamid paşa komplosunu haber vererek kendisinin daha evvel cülusuna mâni olduğu için Gazi Hasan paşa'ya muğber olduğundan küçük bir itirazı halinde katledilmesi ihtimali vardı

[1190] Gazi Hasan paşa, kendisine sadaret mührünü götürmüş olan Küçük Hüseyin ağa'ya senede kırk kese akçe getiren bir malikâne ile ve bir mücevherli hançer ve on bin altın vermiştir (Mecmua 58, s. 71).

[1191] Recebin biri rasad takvimine göre çarşanbaya raslar. Şu halde Recebin ondördü salıdır. Bizim takvim üzere metindeki kayıt salı gecesi denildiğine göre Hasan paşa pazartesiyi salıya kavuşturan gecede vefat etmiş oluyor ki bu takdirde 14 Receb pazartesiye tesadüf etmektedir.

[1192] Gazi Hasan paşa'nın zevcesinin haber vermesiyle Kasımpaşa'daki konağının harem tarafında ve odunluk altında bir yer kazılarak bir kazan içinde bin keselik altın çıkmıştır. Konağı ile yalısı zevcesinin üzerinde olduğundan onlara dokunulmamıştır.

dolayı mevcut nakdi azalmış demekti. Kasımpaşa1da konağı ve Öküz Jimanı'nda (Üsküdarla Kuzguncuk arasında) yalısı vardı.Gazi Hasan paşa'nın bir hayli hayırlı eserleri vardır. Tersane'deki kalyoncu kışlası ve yine Kasımpaşa'da deniz hasta-hanesi yakınında 1191 H. -1777 M. tarihli çeşme ve Büyüfcdere'de çayırbaşında cami yanındaki çeşme, Kasımpaşa'da. Kulaksızcaçıkan çifteyokuş başında Muslihuddin camii karşısındaki 1197 H--1782 M. tarihli ve Rumeli kavağında. Altmkum mevkiinde büyük liman mesiresindeki 1199 H. - 1782 M. tarihli ve yine Boğaz'da Yenimahalle iskelesi önündeki aynı tarihli çeşmeleri ve yine Kasımpaşa'da tarihsiz bir çeşmesi vardır[1193].Gazi Hasan paşa'nm yukarıdaki eserlerinden başka Çanakkale'de tekke, Vize kurbinde cami, hamam, üç çeşmesi, Limni, Sakız ve îstanköy'de çeşmeleri vardır. Midilli'ye su getirtip müteaddid çeşmeler yaptırmıştır. Diğer yerlerde de bu kabil tesisleri vardı.

Ölümünde yaşı sekseni geçmiş olup çok zeki, açık sözlü, pervasız, fevkalâde cesur, azim ve irade sahibi idi. En tehlikeli zamanlarda devlete unutulmıyacak hizmetlerde bulunmuştur. Efendisi Hacı Osman'ın kızı Emine hanım'ı alarak ondan bir kızı olmuştur. Kendisinin uzun menakıbını kaleme aldırmış \plup bunun bir nüshası Menakıb-ı Gazavat-ı Cezairli Kaptan Hasan paşa ismiyle Esadefendi kitapları arasında 2419 numaradadır. Bu menakıpta Mora'daki icraatı müstakil bir fasıl olarak yazılmıştır, icraatında şedid ve amansız olup bu yüzden bir hayli adam Öldürmüştür.[1194]

Serıf Hasan paşa (Rusçuklu)

Rusçuk ayanından Çelebi Süleyman ağa'nın ogludur Serdengeçti ağalığiyle Kırım ham Kırım Giray ile birlikte Rusya'ya akın yaparak şecaati görülmüş, pederinin vefatı üzerine kendisine kapıcıbaşılık verilmişti. Fakat memleketinde tek durmayıp âyanhk iddiasiyle ortalığı karıştırdığından dolayı idamı için emir verilmiş ise de, kaçmağa muvaffak olarak sabık Kırım hanı III. Selim Giray'ın dairesine iltica eylediğinden, onun ricasiyle memleket işlerine karışmaması şartiyle Rusçuk'ta oturmasına müsaade edilmişti.Mutlak surette

[1193] İstanbul çeşmeleri (İbrahim Hilmi Tanışık), o. 2, s. 124, 130, 135, 139, 247, 249.
[1194] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/446-450

Rusçuk ayam olmak isteyen Şerif Hasan ağa, bunu zorla elde ettiği için tedibi emrolunmuş ise de, yine bir takrip kurtulup 1182 H. - 1768 M. deki Rus seferi münasibe-tiyle kendisinden istifade tarafına gidilmiştir.Bu seferin sonlarına doğru Rusçuk ayanı Şerif Hasan ağa orduya getirilip Rusçukta, pek çok asker varken Yergöğü kalesinin niçin alınmadığı kendisine sorulmuştu. Şerif Hasan ağa o tarafın seraskeri Dağıstanlı Ali paşa'nın yerine seraskerliğe talip olup fakat bunu açık söylemiyerek askerîn Dağıstanlı ile aralarının iyi olmadığını beyan etmişti. Bunun üzerine Şerif Hasan ağa'nın yaşının küçük olduğu gözönüne alındı ve vezir ismail paşa Rusçuk serakeri tayin olunarak gönderildi.Arzusu olan seraskerliği elde edemiyen Şerif Hasan ağa'-mn avdetinden sonra biraderi Mehmed ağa ordu merkezine gelmiş ve baklayı ağzından çıkararak "biraderime vezaret verilirse Yergöğü kalesinin zaptını taahhüd ederiz" demesi üzerine vezir-i âzam Muhsinzâde Mehmed paşa tarafından Şerif Hasan ağa'ya vezirlik verilmiştir (20 Cemaziyelâhır 1187-8 Eylül 1773)[1195]\ Şerif Hasan paşa, taahhüdü mucibince Yergöğü kalesini geri alamadığından dolayı seraskerlikten azlobınarak yerine Cezairli Hasan paşa getirilmiştir. Kaynarca muahedesini müteakip Özi muhafızlığına tayin edilen Şerif Hasan paşa gitmek istemiyerek ayak sürüdüğünden vezirliği alınarak bir zaman Gümülcine'âe ve sonra Rusçuk ve Selanik'te oturtulup 1201 Zilkade - 1787 Ağustosta ve muharebe esnasında vezir Silâhdar Çelik Mustafa paşa'nm ricası üzerine vezirliği iade olunarak Misivri ve arkasından Vidin muhafızı olmuştur.Serdarı ekrem Koca Yusuf paşa, Vidin üzerinden Avusturya'ya yürüdüğü sırada Vidin'de sancağı şerif ordusuna kaymakam tayin edilen Şerif Hasan paşa, daha sonra mansıbsız olarak Rahova muhafazasına memur edilmiştir.Bu sırada vezir ve serdarı ekrem Cezairli Gazi Hasan paşa vefat etmiş ve Şerif Hasan paşa Şumnu ordugâhına pek yakm olduğundan, ordu erkânının karariyle Şumnu'ya davet edilerek serdarı ekrem vekâletini üzerine almıştır[1196].Şerif Hasan paşa, "yeni sadr-ı âzam acaba bize bir rnansıb verir mi?" —çünkü Rahova muhafızlığını hiçbir yerden dirliği olmadan ve bir mansıb bekliyerek yapmakta idi—

[1195] Vasıf, c. 2, s. 264, 267, İslâm Ansiklopedisi'nde Mortman vezirliğini üç gün sonra yani 23 Cemaziyelâhır gösterir.

[1196] Başvekâlet arşivi sadaret mektupçuluğu defteri, No. 4 ve Cevdet tarihi, c. 5, s. 18 Şerif Hasan paşa, acele JRa/ıouaMan Rusçuğa gelip bir gece evinde yattıktan sonra Şumnu ordugâhına gitmiştir.

diye düşünürken, Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, şeyh-ul islâm Hamidizâde'nin tavsiyesiyle Rumeli'deki vezirler arasında çekilen kur'a buna isabet ettiğinden, vezir-i âzam ve serdarı ekrem tayin edilmiş ve bu hale kendisi de hayrette kalmıştır (1 Şaban 1204 - 16 Nisan 1790)[1197].Bunun on ay on gün süren sadr-ı âzam ve serdarı ekremliği esnasında Avusturyalılara karşı Yergöğü muvaffakiyeti gibi küçük bir başarı elde edildi ise de, Rus cephesi bozgun haline gelip Kili, İsmail, Tolçı, Isakçı ve diğer bütün kaleler elden çıktı.Şerif Hasan paşa bu vaziyet üzerine kendisi evvelâ Ruslar üzerine tedarik görmüşken sonra bundan vazgeçerek Avus-.turya cephesine gitmek istemesi gibi hatası olmakla beraber, kaptan paşa ile Tatar lıanının da vazifelerini yapmamalarım pervasız ve açık olarak pâdişâha bildirmişti.Serdarı ekremin böyle serbest mütaleası istanbul'un mizacına uymamış ve bundan başka mesul mevkiinde olan vezir-i âzamin kabahat isnat ettiği kaptan paşa ile Tatar hanının bunu red eylemeleri neticesinde bütün mesuliyet Şerif Hasan paşa'ya yükletilmiş ve bundan başka aleyhdarları tarafından isyan edeceği hakkında da uydurma haberler yayıldığından, bir hâdiseye meydan vermeden azil ve katline karar verilmiştir.Bunun için evvelâ kendisine bir hattı hümâyun gönderilerek tatmini tarafına gidilmiş ve bu suretle iğfal edildikten sonra 9 Cemaziyelâhır 1^05 - 13 Şubat 1791 de evvelâ kendisinden mühri hümâyun alınmış ve diğer bir hattı hümâyunla da Sofya'da dairesini tanzim ile Avusturyalılardan tahliye edilecek olan Belgradhn tesellümüne memur edildiği bildirilmiştir.Bu suretle iğfal edilen Şerif Hasan paşa, evvelâ ordugâhtan alınarak Şumnu ayanının konağının yanındaki bir eve naklolunduktan sonra, orada uyurken kurşunla vurulmak suretiyle katledilmiştir[1198]. Yerine Bosna valisi Yusuf paşa ikinci defa vezir-i âzam tayin edilmiştir.Şerif Hasan paşa, zeki ve şecaatli idiyse de, âyanlıktan yetişmiş olup devlet işlerine ve hükümetin mizaç ve mişvarına vakıf olmayıp açık kalpli ve açık sözlü idi. Kendisinin âyanlıktan yukarı bir kumandanlığı idare edemiyeceği 1788 seferinde malûm olmuşken iki cepheli bir seferde serdarı

[1197] Şerif Hasan paşa'nın enderunda ve devlet erkânı arasında bir iltimasçısı olmadığı halde sadarete tayin edilmesi kendisini de hayrette bırakmış ve halk arasında rüşvet verdiği ve filancaya çattığı sözler dolaşmış ve bazıları da Şerif Hasan paşa'nın menfiyyen Selanik'te otururken Selânihmollası Keçecizâde Salih efendi ile dostluğundan dolayı onun İstanbul'a gittikten sonra senasında bulunarak bu suretle sadarete getirilmiş olduğunu tahmin etmişlerdir (Cevdet, c, 5, s. 19).

[1198] Cevdet tarihi, c. 5, s. 100, 101.

ekremlik gibi pek mühim bir vazifenin kur'a isabetiyle buna verilmesi pek garip ve felâketi davet edeceğine şüphe olmayan bir zihniyet neticesi idi.Vasıf, Şumnu karargâhında oturmayıp Celâlî suretinde kır ve bayırlarda dolaşması ve bu suretle harb levazmmı tatil etmesi veİstanbul'a, gönderdiği tahriratlarda hürmetkârane beyanatta bulunmıyarak edebi tecavüz- ile padişahın gazabını tahrik etmesinin katline sebeb olduğunu yazmaktadır[1199]. Cevdet tarihi, zeki, akıllı, dirayetli, işgüzar ve ancak iyş ve işrete fazla düşkün olduğunu ve sadarette gözü kararıp halkın malına el uzattığını beyan ediyor[1200]. Bu muharebedeki vakayii bizzat zabt etmiş olan Vekayii Hamidiye risalesi sahibi Mebmed Sadık efendi, hüsnü ahlâk sahibi işbilir olduğunu kaydetmektedir[1201].

Hâdikat-ül-Vüzera zeyli'nde de şiir ve inşaya vukufundan ve hava ve hevese düşkünlüğünden bahsediliyor. İstanbul'a, gönderilen başı Üsküdar'da müntesib olduğu Hiidayî tefefeesî'nde medfun olup, orada bazı hayratı da vardır. Ayanlık iddiasiyle birkaç defa serkeşliğe kalkması ve kendisinin idamı hakkında ferman gönderilmesi malûm olduğundan, sadareti esnasında da isyan etmesi ihtimali gözönüne alınarak, aleyhdarlarmın iftiralarına inanılmış ve pervasızca tahriratları da bu ihtimali kuvvetlendirmiştir.[1202]

Yusuf Paşa (Ikıncı Defa)

Şerif Hasan paşa'nm katli üzerine yerine erhal münasip bir sadr-ı azam bulunamayıp bu hususa dair İstanbul'daki devlet erkânı arasında gizli görüşmeler yapıldı ise de, bir karara yarılamamasından dolayı halk arasında dedikodu başlamıştı.Sadaret kaymakamı Salih paşa, pâdişâhın iradesi üzerine vezirlerden Melek Mehmed, Ebu Bekir, Süleyman Feyzi, Karahisarlı Ahmed, ordudan yeniçeri ağası Pekmezci Mehmed, Halil Hamid paşa damadı Boğaz muhafızı Safran-bolulu izzet Mehmed ve Dimetoka'âa. oturtulmakta olan sabık sadaret kaymakamı Mustafa paşa'ların isimlerini bir pusulaya yazarak takdim etmişti. Sultan III. SelimbunlardanMelek Mehmed ve Mustafa

[1199] Vasıftan naklen. Cevdet, c. 5,
[1200] s. 101. ;s Cevdet, c. 5, s. 102.
[1201] Vaka-i Hamidiye, s. 114.
[1202] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/450-454

paşa'ların ihtiyarlıklarından dolayı sefer veziri olamıyacaklarını ve izzet Mehmed paşa'nm müseyyip yani kayıtsız, ihmalci olduğunu beyan ile diğer isimler üzerinde durup bu hususta :"— Yarın reis efendiyi de beraber alarak erkence şeyh -ul-islâm efendiye gidip Allah için bunlardan birini intihab ile kat'i cevap yazasınız; bu bapta mütehayyirim, elbette siz benden iyisini bilirsiniz, birini bulup şu ıztıraptan beni halâs edesiniz" demiş olduğundan, bunlar şeyh-ul islâm konağında görüşmüşler ise de? mesuliyetten korkarak içlerinden birini, tercih edemeyip keyfiyeti padişaha arz etmişlerdir.Bunun üzerine Sultan Selim, iyice düşündükten sonra kendisi Bosna valisi esbak vezir-i âzam Yusuf paşa'yı münasip görmüştür. Bosna'da, kendisine mühri hümâyun teslim edilen Yusuf paşa 23 Cemaziyelâhır 1205-27 Şubat 1791 de Şumnu karargâhına gelip işi eline almış ve, vekayi kısmında görüldüğü üzere, maneviyatı bitkin ve talimsiz olan kalabalığın bir işe yara-mıyacağmi arz ile Yaş muahedesini yaparak İstanbul9a dönmüştür.Koca Yusuf paşa, istanbul'a dönüşünden kırk üç gün sonra sadaretten azlolunarak yerine Giridvalisi Melek Mehmed paşa vezir-i âzam olmuştur.[1203]

Abdullah Efendı(Ebezâde)

Kadılardan Anadolulu Mustafa efendi adm- efendi birinin oğlu olup babasının kadılığı esnasında Varna yakınındaki Balçık kasabasında doğmuştur. Lehistan seferi sesnasmda IV. Mehmed'in Balçık taraflarında bulunduğu sırada bir çocuğu dünyaya gelerek Abdullah efendi'nin annesi ebelik ettiğinden dolayı Ebe-zade diye şöhret bulmuştur.Mutat ve muayyen medrese tahsilini yaparak derece derece yükseldi. Haleb, Mısır, Edirne, Mekke-i Mükerreme mollalıklarından sonra, 1106 Receb - 1696 Şubatta İstanbul kadlığı payesini alıp o sene Ramazanda (Nisan) Anadolu kazaskeri ve 1108 Şaban-1697 Martta usulen şeyh - ul islâmın sadr-ı âzam vasıtasiyle \ inhası olmadan doğrudan doğruya II. Mustafa'nın bir hattı hümayuniyle ilmiye kanununa aykırı olarak Rumeli kazaskeri oldu. Bir sene olan kazaskerlik müddetini bitirdikten sonra, kanunen mazul olması icab ederken, enderun halkı müddetinin bir sene daha

[1203] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/454

uzatılmasını padişahtan rica etmişlerse de, şeyh - ul-islâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah efendi bunu durdurup kendisine rakip gördüğü Ebe zade'yi Maraş kadılığına tayin ettirmiş ve gitmemesi üzeriiîe Kıbrıs'a sürgün ettirmiştir.Ebezâde Abdullah efendi,. Sultan Ahmed'in cülusu sırasında Kıbrıs'tan Bursa'ya naklolunup Yenişehir'e geldiği sırada Feyzullah efendi'nin katlini haber alması üzerine İstanbul'a, gelmiş ve 8 Safer 1117 - 1 Haziran 1705 de ikincidefa Rumeli kazaskeri ve 1119 Şevval- 1708 Ocakta Sadık efendi'nin yerine şeyh-ul islâm olmuştur.Abdullah efendi iki buçuk sene bu makamda kaldı ve 19 Cemaziyelevvel 1122-16 Mayıs. 1710 da azlolunarak Paş-makçızâde Seyyid Ali efendi ikinci defa şeyh-ul islâm oldu. 4 Muharrem 1124-12 Şubat 1712 de Paşmakçızâde'nin vefatı üzerine Ebezâde tekrar şeyh - ul islâm tayin edildi.tsveç kiralı Demirbaş Şarl'ın cebren memleketine gönderilmesi hakkında misafirperverliğe aykırı bir karara iştirak ile vezir-i azamı da tahrik ettiğinden ve hatta bunu bir muvaffakiyet sayarak kurbanlar kestirdiğinden dolayı, İstanbul halkının bir mülteci misafire yapılan bu halden müteessir olarak söylenmeleri üzerine, sadr-ı âzam ve Kırım haniyle birlikte azlolunup (16 Safer 1125 - 14 Mart 1713) Rumeli Hisarı'ndaki yalısına çekildi ve yerine îsveç kiralı hakkındaki karara itiraz etmiş olan Rumeli kazaskeri Mehmed Ataullah efendi getirildi.Abdullah efendi azlinden müteessir olarak yalısına gelip genlere boş boğazlık ederek lüzumsuz sözler söylediğinden dolayı 1126 H. 1714 M. de Trabzon'a, sürgün edilerek kasım fırtınası esnasında yola çıkarıldığından dolayı yolda fırtınanın şiddetinden bindiği gemi batmak suretiyle'boğulmuştur. Şeyh- ul-islâmlığı iki defada üç sene sekiz buçuk aydır.[1204]

Pasmakcızade Seyyıd Alı Efendı (Ikıncı Defa)

Paşmakçızade tilen efendi, Ebezâde'nin yerine 19 Ce-1122 - 16 .Mayıs 1710 da ikinci islâm olup Şubat 1712 de vefat ederek yerine Ebezâde Abdullah efendi de ikinci defa şeyh-ul islâm olmuştur.[1205]

[1204] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/455-458
[1205] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/459

Ebezade Abdullah Efendi (İkinci Defo)

Paşmakçızâde'nin vefatı üzerine 4 Muharrem Ebezâde H24-12 Şubat 1712 de ikinci defa şeyh - ulislâm oldu. îsveç kiralı hakkında gösterilen lâyiksiz karardan dolayı 16 Safer 1126-14 Mart 1713 de azlolundu.[1206]

Mehmet Ataullah Efendı

Esraf-ı kuzat denilen yüksek dereceli kaza kadılarmdan Eyyublu İbrahim etendi nınoğludur. Medrese tahsili görüp şeyh-ul islâmMinkarizâde Yahya efendi'den mezun olupmüderrislik ve üç. defa fetva eminliği etmiş ve şeyh-ul islâmErzurumlu Seyyid Feyzullah efendi himmetiyle 1114 Muharrem - 1702 Haziranda İstanbul kadısı olmuştur.Ataullah efendi 8 Zilhicce 1115 (13 Nisan 1704) te Anadolu ve 24 Şaban 1118 (1 Aralık 1706) da Rumeli kazaskeri olup ikinci defa Rumeli kazaskeri iken Ebezâde Abdullah efendi'nin yerine şeyh-ul islâmlığa getirilmiştir.[1207]İlmiye tayinlerinde yapılan yolsuzlukların vezir-i âzam Damad Ali paşa'ya haber verilmesi üzerine, gizlice tahkikat yaptırmıştı. Bunun neticesinde şeyh-ul islâmm irtikâbı tahakkuk ettiğinden, tayininden altı ay sonra Ataullah efendi azlolu-narak Rumeli Hisarı'ndaki yalısına oturtulmuş ve yerine î m a m Mehmed efendi şeyh-ul islâm olmuştur (24 Rebiulâhır 1125-20 Mayıs 1713) [1208]Ataullah efendi de selefi Ebezâde gibi devlet ricali aleyhinde atıp tuttuğundan, Ebezâde'nin Trabzon'a ve bunun da Sinop^a sürgün edilmelerine emir verilerek her ikisi de ayrı ayrı gemilerle kasım fırtınası esnasında yola çıkarılmışlardır.Menfileri

---

[1206] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/459

[1207] Şeyh-ul islâm Ebezâde Abdullah efendi, îsveç kiralının Edirneyc gelmesine muvafakat etmeyip Selânik'e gönderilmesini ve orada alıkonularak iktizasına göre hareket edilmesini tavsiye etmişti. Pâdişâh arz odasında Rumeli kazaskeri Ataullah efen di'ye, şeyh-ul islâmm bu mütaleasını söylemiş, Ataullah efendi de :

— "Gelmekle ne olur; daha âlâ rikâb-ı hümâyunda bulunur, bilmüşafehe meşveretler olur, devlet-i âliyyeye enfâ nice hayırlı işler vücuda gelmesine scbeb olur" demiş. Bunun üzerine Ebezâde azledilerek Ataullah efendi şeyh-ul-islâm olmuş (Nusretnâme*den).

[1208] - Doçent Orhan Köprülü kendi kütüphanesinde bulunan ilmi nü-cuma dair müneccimbaşı Mustafa Zeki e fendi'nin bir eserinden bahis ile bu gibi eserlerin ehemmiyetini gösterdiği sırada bu eserden bazı nakiller yapmıştır. Bu nakillerden birisi Ataullah efendi'nin, vezir-i âzam Damad Ali paşa ile bir görüşme esnasında şeyh-ul islâmm bir maddeden d,olayı üçyüz kuruş rüşvet aldığıdır. Ali Paşa, şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin bu irtikâbını yüzüne karşı söyleyince şeyh-ul islâm "ya taş mı yahut ağaç mı yiyeyim" diye cevap vermiştir (İstanbul Üniversitesi Tarih dergisi sayı 2, s. 314).

götüren gemiler Karadeniz Ereğlisi önünde büyük bir fırtınaya tutulup Ebezâde'nin bindiği gemi batmış ise de bunun gemisi sahile gelerek kurtulmuş ve Ataullah efendi karadan Bolu'ya gelip vukuı hali istanbuVa bildirdiğinden kendisinin Bolumda oturması emrolunmuştur.Mehmed Ataullah efendi 1127 H. -1715 M. de Bo/u'da vefat etmiştir. Üç defa fetva eminliğinde bulunmuş olup fıkıh-taki bilgisi ve içtihada taallûk eden büyük dâvalara girişecek kadar selâhiyet sahibi olmakla tanınmıştı. Fıkh-ı Atat veyahut Fetevay-ı Ataiye ismiyle verdiği fetvaları havi bir eseri vardır.Mahmud efendı(Hafız -1mam)ophaneli Ahmed asa adında birinin oğludur. Medrese tahsili gormuş, hafız olması vesesinin güzelliği sebebiyle II. Mustafa'ya imam olmuştur. Burada bulunurken kendisine arpalık suretiyle bazı kadılıklar tevcih edilip Yenişehir (Tırhala Yeni-şehiri) kadılığından munfasıl iken II. Mustafa'nın hal'inden az evvel birdenbire Rumeli kazaskerliği tevcih edilmiş ise de, birkaç gün sonra III. Ahmed'in cülûsiyle hem kazaskerlik ve hem de imamlıktan ayrılmıştır.mahmud efendi, 21 Rebiulevvel 1118 - 6 Temmuz 1706 da II. Mustafa zamanında saraydaki dostluklarına nıebni vezir-i âzam Çorlulu Ali paşa'mn himmetiyle Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiştir. 18 Şaban 1.119 (14 Kasım 1707) de Mehmed Ataullah efendi'nin yerine Rumeli kazaskeri olan Mahmud Efendi,1 Ataullah efendi'nin meşihatten azli üzerine 24 Şaban 1125 - 15 Eylül 1713 de şeyh-n\ islâm olmuştur.Mahmud Efendi'nin görünürde azlini mucip bir hali yoktu; fakat rakip saydığı sabık iki şeyh- ul islâmı sürgün ettir-mesi ve bunlardan Ebezâde Abdullah efendi'nin denizde boğularak vefat etmesi halk arasında şeyh- ul islâm aleyhine dedikoduyu mucib olduğundan dolayı azlolunarak yerine üç defa Rumeli kazaskeri olan Mirza Mustafa efendi şeyh-ul islâm olmuştur (8 Zilhicce 1126 - 15 Aralık 1714).Mahmud efendi 2 Cemaziyelâhır 1130-3 Mayıs 1718 de vefat etmiştir. Fatih'te Bahai efendi'nin yanında medfundur. Orta derecede iktidarh olup bir buçuk sene şeyh - ul islâmlığı vardır.[1209]

Mırza Mustafa Efendı

Botundu Abdurrauf efendi'nin 02lu olup Mirza Mustafa efendi

[1209] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/459-461

1040 H- " 1630 M- de doğmuş ve 1056 H. – 1644 M de istanbul1 a. gelerek saraya alındı ve orada saray hocalarından Mirza Mehmed efendi'den ders gördü. 1077 H. -1666 M. de Musahib Mustafa paşa'nın vezirlikle saraydan çıkışı esnasında bu da çıkarak şeyh- ul islâm Minkarî-zâde'den de okuyup mülâzım oldu ve hariç medresesiyle müderrisliğe başladı. 1083 H. 1672 M. de Kamanice^nin Lehlilerden zaptı üzerine kendisine buranın kadılığı verildi.Daha sonra Yenişehir, Mısır, Mekke ve istanbul kadılıklarında (mevleviyyet) bulundu. Sadaret kaymakamı Ömer paşa ile aralarının açılmasına mebni, her ikisi de birbirini padişaha şikâyet ettiklerinden, 1100 Rebiulevvel sonlarına doğru (1689 Ocak) Mirza Mustafa efendi, İstanbul kadılığından azlolunarak Midilli'ye sürgün edildi1 ve bir müddet sonra afvolumıp İs-yanbula geldiyse de, II. Süleyman'ı hal' ve IV. Mehmed'i tekrar hükümdar yapmak isteyen ulemanın ittifakına dahil olduğu için 30 Şaban 1102 - 29 Mayıs 1691 de Kıbrıs adasına gönderildi[1210]1103 H. - 1692 M. de afvolunarak İstanbul'a geldi ve 1105 H.-1694 M. de Anadolu kazaskeri payesi verildi. 1106 Şaban (1695 Mart) ve 1109 Şaban (1698 Şubat) da iki defa Rumeli kazaskeri oldu. Gerek davalarda ve gerek kadı tayinlerinde rüşvet aldığı için İstanbul kaymakamlığına (padişah Edirne'de bulunuyordu) gönderilen 1111 Muharrem iptidaları - 1699 Temmuz tarihli bir hükümle ailesiyle birlikte Sinob'a nakledildi[1211].II. Mustafa'nın hal'i ve şeyh - ul islâm Feyzullah efendi'nin katlinden sonra afvedilip İstanbul'a, geldi ve 1120 Zilhicce - 1709 Şubatta üçüncü defa Rumeli kazaskeri oldu. Müddetini bitirip mazul iken 3 Zilhicce 1126 - 15 Aralık 1714 te Mahmud efendi'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edildi.Bunun meşihati zamanında Rumeli kazaskeri Damadzâde Ahmed ve Anadolu kazaskeri Hâmidzâde Abdullah efendiler aleyhinde pâdişâha manzum bir arzuhal verilmişti. III.Ahmed, bir hattı hümâyunla bunların azillerini ve Rumeli kazaskerliğine daha evvel de kazasker bulunan Abdürrahim efendi'nin ve Anadolu kazaskerliğine de İstanbul kadısı mazul-lerinden Uşşakizâde Seyyid Abdullah efendi'nin tayinlerini emretmiştir.Manzum arzuhal padişahın canını sıktığından, bunun kimler tarafından tertip edildiğinin tahkikini sadr-ı âzam

[1210] Silâdar tarihi, c, 2, s. 569 ve Raşid, c. 2, s. 155.
[1211] Mühimine 111, s. 43.

kaymakamına gizlice emretmiş ve o da bu arzuhalin, şeyh-ul islâm Mirza Mustafa efendi'nin adamları tarafından kaleme alındığını arzetmesi üzerine Mirza Mustafa efendi'nin azline karar verip Rumeli kazaskerliğiyle Edirne'ye davet edilen —çünkü bu tarihte padişah Edirne*de idi— Abdürrahim efendi gelir gelmez iptida kazaskerlik hiTâtini ve iki gün sonra şeyh-ul islâmlara mahsus fervei beyzcfyi giyip meşihat makamına oturmuştur (25 Cemaziyelahır 1127 - 28 Haziran 1715) [1212]Azledilen Mirza Mustafa efendi, İstanbul'a, gönderilip 1127 Receb ortalarında (1715 Temmuz) gönderilen bir fermanla Trabzon'da, ikamete memur edilmiştir[1213].- Bir müddet sonra afvolunarak İstanbul'a gelen Mirza Mustafa efendi, II. Mustafa'nın kendisine temlik etmiş olduğu Emirgârfdaki yalısında oturup[1214] doksan beş yaşını geçmiş olarak 3 Safer 1136-13 Kasım 1722 de vefat ederek Kalenderhane kurbindeki evininyakımında yaptırmış olduğu mektebin yanındaki mezarlığa defnedildi.Mirza Mustafa efendi âlim ve müdekkik bir zat olup zamanını tetebbula geçirmiştir. Bazı risaleleri vardır; Emirgâri*-daki Mirgünoğlu sarayı, II. Mustafa tarafından buna verilmiştir. Oğlu kazaskerlerden Mirzazâde Salim efendi şuara tezkiresini kaleme almıştır.Nusretnâme'&e Mirza Mustafa efendi'nin ilim ve fazilet sahibi, fakat mürtekib olduğu kaydedilmekte ve o tarihte Galata kadısı bulunan oğlu Salim efendi hakkında da "veled-i menhus, fasık, zındık, bîdin" tâbirleri kullanılmaktadır.[1215]

Abdurrahım efendi (Menteşzâde)

[1212] Nusretnâme'de azli Cemaziyelâhırın yirmi ikisi olarak gösterilmektedir. Bu kayda göre halefi Edirne'ye gelmeden evvel azledilmiş oluyor.

[1213] Asitâne-i saadet kaymakamına hüküm ki:
Sabıka şeyh-ul islâm olan Mirza Mustafa efendi'nin varıp Tra&zora'da ikameti fermanım olmağla senki veziri müşarünileyhsin işbu emr-i şerifim vusulünde asla tehir ve tevakkuf etmeyip mumaileyh Mirza Mustafa efen-di'yi bir sefineye vaz ve tarafından mûtemedün aleyh adam tayin ve Trabzon'a irsal ve anda ikamet ettirip ve vechi meşrûh üzere Trabzon'a, vusulünü müş'ir kadıdan arz getirip rikâb-ı hümâyunuma irsal eylemen bâbmda hatt-i hümâ-yun-ı şevketmakrunumla ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur. Evâsıt-ı Receb 1127 (Rikâb mühimmesi, s. 48).

[1214] II. Mustafa, Emirgân*&& Mirgünoğlu'na ait yalıyı Rumeli kazaskeri iken Mirza Mustafa efendi'ye temlik edip kendi el yazısiyle şu temlik-nâmeyi vermiştir: "mülk-i mevrusum olan ebenanceddin dai-i devletim t ve halen Rumeli kazaskeri Mevlâna Mirza Mustafa efendi'ye hediye ve temlik etmişimdir. Evlâd ve ahfad-ı kerem mûtadımdan bireferd taarruz buyur-mayalar" (Salim tezkiresi, matbu nüsha, s, 30).

[1215] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/462-464

Bursa şeriyye ahkemesi başkâtibi Mehmed efendi'nin oğludur. Minkarizâde Yahyaefendi'nin yetiştirmelerinden olup müderrislik,kadırhk ederek İstanbul kadılığından sonra 1020 Şaban - 1708 Ekimde Anadolu kazaskeri ve 1123 (1711 M.) ve 1125 (1713) senelerinde iki defa Rumeli kazaskeri olup üçüncü defa Rumeli kazaskeri oluşundan ikî gün sonra Mirza Mustafa efendi'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edilmiştir. 1127 Cema-ziyelâhır 25 - 1715 Haziran 28).Abdurrahim efendi bir buçuk sene kadar bu makamda bulunarak 19 Zilhicce 1128 - 4 Aralık 1716 da vefat etmiştir. Edirne'de medfundur. Makamını muhafaza için uysal olduğu anlaşılmaktadır[1216]. Menteşezâde'nin fetvalarını havi mecmuası ile Feraiz*e dair bir risalesi ve tefsirden Beyzavî üzerine tali-katı vardır.[1217]

İsmail Efendi (Kara-Ebu İshak)

alıyeli (Alanya'lı) İbrahim efendi'nin oğlu1055 Zilhiccesinde (1645 Aralık) Fatih'tecarsamba semtında doğmuş, ilmiye sınıfındanyetişmiş, Süleymaniye, Darülhadis müderrisi iken 1104 H.-1692 M.de Haleb kadısı olmuş ve diğer mevleviyetlerde kadılık ettikten sonra 1120 H. - 1708 M. de îstanbul kadısı, 1123 H. - 1711 M. de Anadolu ve aynı senede Rumeli kazaskeri olup ikinci defa Rumeli kadılığından mazul bulunurken 17 veya 19 Zilhicce 1128 - 4 Aralık 1716 da Menteşezâde'nin yerine sadaret kaymakamı Damad ibrahim paşa'nın tavsiyesiyle İstanbul'dan getirtilerek şeyh-ul islâm oldu (26 Zilhicce - 11 Aralık).İsmail efendi, makamına yerleşip kendisine tazim gösterilmesinden ve hükümetçe arzularına müsaade edilmekten cüreti artarak vezir azl ve tayinine ve etrafın kendisine başvurmasına ve hattâ vezir-i âzam tebdili işlerine kadar burnunu sokmak istemişti. Bilhassa Damad İbrahim paşa'nm arzusu hilâfına Avusturya ile sulh akdine muvafakat etmiyerek Köprülüzâde Numan paşa'yı sadr-ı âzam yapmasını pâdişâha arzetmesin-den. dolayı . kendisini o makama tavsiye etmiş olan yine Damad îbraJiim paşa'nm sillesîyle azline karar

[1216] Mirza Mustafa efendi'nin tercümei halinde görüldüğü üzere, Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin azillerine sebep olan manzum arzuhal sahiplerinin idamlarını isteyen sadaret kaymakamının arzusuna karşı şeyh-u islâm Abdurrahim efendi mevkiini muhafaza için bu arzuyu tasvip edecek iken Rumeli kazaskeri Ebu İshak İsmail efend,i'nin makul itirazına karşı katlin önüne geçilmiştir (Raşid tarihi, c. 4, s. 102

[1217] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/464

verilmiştir.Damad ibrahim paşa, şeyh-ul islâmlığa hazırladığı sabık Anadolu kazaskeri Yenişehirli Abdullah efendi'ye Rumeli kazaskerliği payesi verdirip acele İstanbul'dan davet ettirdi ve gelmesini müteakip pâdişâh tarafından ertesi günü kabul olunarak Ebu îshak İsmail efendi'nin yerine şeyh-ul islâm oldu (5 Cemaziyelâhır 1130 - 6 Mayıs 1718).[1218]Azlolunan İsmail efendi, çavuşbaşı vasıtasiyle Solak çeşmesi yanındaki İskender köyünde tevkif olunduktan sonra, 30 Cemaziyelâhır-31 Mayıs 1718 de Sinop'a sürgün edildi ve sonra 1132 Zilkadesinde (1720 Eylül) Yalova'da oturmasına müsaade edildi ve altı ay sonra da İstanbul'a getirtilerek Bebek ile Rumelihisarh arasında Kayalardaki yalısında ömrünün sonuna kadar oturdu. Vefatından iki sene evvel hastalanmış ve epey zahmet çektikten sonra 28 Zilkade 1138 - 28 Temmuz 1726 da vefat etmiştir.Ebu Îshak İsmail efendi âlim, fazıl, müdekkik, hakşinas ve dalkavukluk gibi âdi şeylerden müteneffir, güler yüzlü, hoş sohbet olup tetebbu ettiği kitapların kenarlarına mütaleasını ve tashih icab ediyorsa tashihini yapmak adeti idi. Bu kadarfazl ve kemaline rağmen Şehid Ali paşa'nın vakfettiği kitapların arasındaki felsefe, hikmet,- nücum, tarih ve süre aid kitapların vakfının sahih olmayıp kütüphaneye konmasının şer'an caiz olmadığına dair fetva verecek kadar da mutaassıp ve dar görüşlü bir zat olduğu görülüyor[1219].Kabri, Fatih'te Çarşanba'da. yaptırmış olduğu camiin avlu-sundadır. Oraya su da getirmiştir. Naim mahlasiyle manzumeleri vardır. Şeyh-ul islâmlığı takriben bir buçuk sene kadardır; büyük oğlunun adı tshak olduğundan Ebu İshak künyesini almıştır.[1220]

Abdullah Efendi (Yenişehirli')

Âlim, uyanık fikirli ve değerli şeyh-ul islamlardanolan Abdullah bin Mehmed efendi, BursaYenişehri'ndendir. Memleketinde tahsil görüp IstanbuVa, geldikten sonra şeyh-ul islâm Çatalcalı Ali efendi'nin dairesine intisab ederek medrese tahsilini görüp müderrislik ve kadılık etti; Bursa kadılığından mazul iken istanbul kadılığı payesiyle 12 Safer

[1218] Nusretnâme (1130 Cemaziyelâhır vekayii)
[1219] 1129 Muharrem tarihli ferman {Hicri onikinci asırda İstanbul hayatı —Ahmed Refik), s. 56 ve 57.
[1220] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/464-466

1127 - 17 Şubat 1715 de ordu kadılığına tayin edildi ve orduda bulunan ye o tarihte Mevkufatçı olan jbrahim efendi (Nevşehirli Damad ibrahim paşa) ile tanışıp dost oldu ve Mora seferinden avdette 1125 Zilhicce - 1713 Aralıkta Anadolu payesini aldı ve 1128 Cemaziyelâhır - 1716 Haziranda bilfiil Anadolu kazaskçri oldu ve daha sonra Rumeli kazaskerliği payesi verildi. Şeyh-ul islâm ismail efendi'nin azli takarrür edince kendisine teveccühü olup o sırada sadaret kaymakamı bulunan Damad ibrahim paşa'nın tavsiyesiyle şeyh-ul islâm yapılmasına karar verilerek Selanik mubayaacısı Bosnalı Mehmed ağa menzil ile [1221]. IstanbuVa, gönderildi. Mehmed ağa,' IstanbuVa. geldiği gece Abdullah efendi'yi evinden alarak Edirne'ye getirdi ve gelişinin ertesi günü, yani 5 Cemaziyelâhır 1130-6 Mayıs 1718 de Ebu Ishak ismail efendi'nin yerine şeyh-ul islâm oldu.Abdullah efendi on üç sene iki ay bu makamda kaldı. 1143 Rebiulevvel-1730 Eylüldeki Patrona isyanı neticesinde şeyh-ul islâmlıktan azledilerek Gelibolu'ya, gönderildi ve yerine Mirzazâde Şeyh Mehmed efendi getirildi (17 Rebiulevvel 1143-30 Eylül 1730).Abdullah efendi 1144 Ramazan iptidaları tarihli (1732 Mart) bir fermanla Hacca gidip avdette İstanbul dışındaki çiftliğinde oturmağa mezun oldu1. Filhakika Hicaz'dan dönüşünde çiftliğinde oturup 1155 H. - 1742 M. de yalısında ikametine müsaade edildi ve bir sene sonra da vefat ederek iskele yanındaki İskele camiinin sağ tarafına defnedildi.Müdekkik bir zat olan Abdullah efendi'nin Behçet ül-Fetava isimli fetva kitabı meşhur olup fıkıhtaki geniş ihatasını göstermektedir[1222]. Türkiye'de ilk matbaanın açılması hususundaki fetvası ve İbrahim Müteferrika'nm bu husus* taki\serine takrizi kendisinin teceddüdü iyi kavramış olduğunu göstermektedir.[1223]

Seyyıd Mehmed Efendı (Mirzazâde)

Ulemadan Mirza Mehmed efendi'nin oğlu[1224]ve şeyh-ul islâm

[1221] Menzil ile gitmekten maksat, hiçbir mahalde durmadan yalnız menzillerde at değiştirmek suretiyle gitmek demektir ve bu husus için muayyen yerlerdeki menzillerde hazır at veya beygir bulunurdu. Böyle bir emirle gidenler, vardıkları menzillerde atlarım değiştirip yollarına devam ederlerdi.

[1222] Vefatı, Esami-i Müellifin'de 1154 olarak üç sene sonra gösterilmiştir (s. 483).

[1223] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/466

[1224] Devhatü'l-meşayih ve andan naklen ilmiye salnamesinde, Şeyh Mehmed efendi'nin, şeyh-ul islâm Mirza Musta'fa efendi'nin oğlu olduğu kaydediliyor! arsa da yanlıştır.

Erzurum'lu Seyyid Feyzullahefendi'nin damadıdır. Kayın pederi sayesindetafra denilen süratle , müderris ve kadı olup1114 H. -1702 M. de İstanbul payesine çıkmıştır. 1119 H. -1707 M. de Mekke ve 1122 H. - 1710 M. da tkanbul kadısı, 1125 H.1713 M. de Anadolu kazaskeri ve 1129 H. -1717 ve 1134 H. -1721 M. de iki defa Rumeli kazaskeri olup I. Mahmud'un cülusiyle Yenişehirli Abdullah efendi'nin yerine şeyh-ul islâm oldu (17 Rebiulevvel 1143 - 30 Eylül 1730).Şeyh Mehmed efendi, sükûneti sever bir zat olup meşihat kendisini yorduktan başka gözlerinin zaafı dolayısiyle bu hizmetten afvmı rica etmesi üzerine, sekiz ay sonra çekilerek Üsküdar'da Sultantepesındeki köşkünde oturdu (10 Zilkade 1143-17 Mayıs 1731) ve yerine Paşmakçızâde Seyyid Abdullah efendi getirildi.

Şeyh Mehmed efendi 1147 H. -1735 M. de vefat ederek Tunusbağıin&3L babasının yanına defnedildi. Mütteki, nezih bîr zat olup üç günde bir Kur'anı Kerim'i hatmederdi. Vefat ettiği zaman yaşı yetmişten ziyade idi.[1225]

Abdullah Efendı (Paşmakçızâde')

Paşmakçızâde şeyh-ul islâm Seyyid AliAbdullah efendi'nin oğlu olup 1091 H. -1680 M. dedoğdu. Pederinden ders gördü; müderris ve kadı oldu. Mısjr kadılığından sonra 1126 H. - 1714 M. de İstanbul kadılığına tayin edildi; 1130 H. - 1718 M. de nakib-ül eşraf ve 1132 Cemaziyelevvel iptidasında (1719 Aralık) Anadolu ve 1137 Ramazan -1725 Haziranda Rumeli kazaskeri oldu. İkinci defa Rumeli kazaskeri bulunduğu sırada Patrona isyanını müteakip infisal edip yine o sene Zilkadesinin onunda (17 Mayıs 1731) Mirzazâde Şeyh, Mehmed efendi'den sonra şeyh-ul islâm tayin edildi, Abdullah efendi, kibir ve gurur sahibi, mütehakkim bir zat olup müşavere meclislerinde ve herhangi bir iş zımnında pâdişâhla görüşürken terbiyeye aykırı bazı halleri ve mütalaalarından, bildiğinden şaşmıyarak lüzumsuz inat ve ısrarı ve her bir işin kendi reyine uygun olarak yapılmasını istemesi ve makul itirazlara münasebetsiz ve ağır sözlerle mukabele eylemesi ve İran meselesinin müzakeresinde umum heyetin reyine muhalif olarak mütalealerında sebat etmesi gibi hallerinden —bilhassa İran işinin

[1225] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/466

müzakere sindeki vaziyetten— dolayı, 27 Şaban 1144-24 Şubat 1732 de azledilerek yerine Rumeli kazaskeri Damad-zâde Ebül Hayr Ahmed efendi getirildi.Abdullah efendi, azlini müteakip Hacca gönderilip avdetinde Konya'da oturtuldu ve oraya gelişinden az sonra vefatederek Hazreti Mevlâna türbesinin haricine defnedildi (1145 H.- 1732 M.). I. Mahmud zamanında şeyh-ul islâmlığı dokuz buçuk aydır. Zehirlenmek suretiyle vefat ettiği rivayet edilmektedir.[1226]

Ebulbayr Ahmed efendi (Damadzâde)

Anadolu kazaskeri Çankırılı Mustafa Rasihefendi'nin oğlu olup 1076 H. - 1663 M. de doğmuştur. Babası şeyh ul islâm Minkarizâde Yahya efendi'nin damadı olduğu için kendisine Damadzâde denilmiştir.Mürettep ve muayyen medrese tahsilinden ve kadılıklardan sonra 1118 Şaban - 1706 Kasımda İstanbul kadısı, 1122 Ramazan da (1710 M.) Anadolu kazaskeri olduktan sonra 1127 (1715), 1131 (1719) ve 1137 (1725) de üç defa Rumeli kazaskeri olup ve 27 Şaban 1144 - 24 Şubat 1732'de Paşmakçızâde'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edildi. Damadzâde, Anadolu kazaskeri Ishak efendi'yi nıaka-mına rakip gördüğünden, sırası iken onu Rumeli kazaskeri yaptır-mıyarak diğer birisini tayin ettirmişti. Bu haksızlık Ishak efen-di'nin haklı itirazını mucib olmuş ise de dinlet emiy er ek arpalığı olan Kütahya'ya, gönderilmesine sebeb olmuştu (1145 H.- 1732 M.).Şeyh-ui islâmın maksadı, daha sonra padişah tarafından anlaşılarak kendisinin haberi olmadan Is^hak efendi bizzat padişahın hattı hümâyuniyle Izmit^e getirildi ve arkasından da Rumeli kazaskerliği verildi. Bu teveccühten bir ay sonra Ishak efendi'ye bir haseki ile hattı hümâyun gönderilerek İstanbul'a getirtilmesini müteakip şeyh-ul islâm yapıldı (12 Cemaziyelevvel 1146 ve 21 Ekim 1733).Ebülhayr Anmed efendi azlinden sonra Büyükdere'mn Kefeli köyündeki yalısında oturdu ve sonra Eyüb'ün karşısındaki Sütlücemde bulunan yalısına nakletti ve 1154 Zilhicce - 1742 Şubatta orada vefat etti. Eyüp nişancısında babası tarafından yaptırılmış olan medreseyi Nakşibendi tekkesine kalbederek, inti-sab etmiş olduğu Şeyh Seyyid Murad efendi'ye vermişti. Ebülhayr Ahmed efendi ve babası, bu Şeyh Murad

[1226] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/468-469

tekkesinde medfundurlar. Ebülhayr Ahmed efendi âlim, salih ve mahlası gibi hayırsever, uyanık fikirli bir zat idi. Kefeli köyünde yalısınınkarşısındaki Uluç Hasanpaşa mescidine bir minber koydurmuştur; Sütlücemde de bir çeşmesi vardır [1227]. Mecmua-i Eüblkayr isimli bir fetva mecmuası da görülüyor.

Damadzâde Ahmed efendi, Müteferrika İbrahim efendi'ye Kâtib Çelebi'nin Cihannüma''sının müsveddelerini vererek Müteferrika'yi bu eserin basılmasına teşvik etmiş olduğunu ve ilk kısmın o suretle basıldığını matbu Cihannü-ma'nın mukaddimesinde bizzat Müteferrika söylemektedir[1228]. Yine Mütefer rika tarafından basılan Kâtib Çelebi'nin Takvim üt-Tevarih'i de Damadzâde'nin teşviki ile neşredilmiştir.[1229]

Ishak Efendi (Ebu Lahak İsmail Efendizâde)

Âlim, şair ve değerli şeyh-ul islamlardan olupdevri şeyh-ul islâmlarından Ebuîshak İsmail efendi'nin büyük oğludur. Evvelâ babasından ve sonra zamanının yüksek âlimlerinden Hocası Ahmed efendi ile diğer âlimlerden aers gördükten sonra, 1111 H. - 1699 M. de büyük bir imtihanda fevkalâde muvaffak olmasından dolayı şeyh-ul islâm Fey-zullah efendi tarafından takdir edilerek müderris oldu. Müderrislik derecelerini bitirdikten sonra babasının meşihati esnasında kadılığa geçti ve nihayet 1135 H. - 1723 M. de İstanbul kadısı tayin edildi. Burada iken dürüst hareketi, işi olanlara kolaylık göstermesi ve hatta fakirlerin harç ve masraflarını kendi kesesinden vermesi gibi halleri sebebiyle teveccüh kazandı.19 Şevval 1141-18 Mayıs 1729 da Anadolu kazaskeri oldu; 1143 H. 1730- M. deki Patrona isyanı üzerine bir müddet evine çekildi. 1145-1732 de Rumeli kazaskerliğini beklerken bumakamın başkasına verilmesi sebebiyle şeyh-ul islâm

---

[1227] Bu çeşmeye Nedim'in manzum tarihinin son beyti:
Nedimâ söyledi târih-i Umanın bu mısrâla îçin bû çeşme-i pâkizeden mâ nûş-ı can olsun.

[1228] Müteferrika İbrahim efendi, bir gün şey-hul islâm Damadzâde Ebülhayr Ahmed efendi'nin ziyaretine gitmiş, şey-hul islâm efendi matbaanın neşriyatından çok istifade edildiğini ve coğrafya fenninin bir ilmi celil
olması dolayısiyle erkân ve ayanı devlete bu ilmin bilinmesi elzem bulunduğunu ve bilhassa padişahın (I. Mahmud) ulûmı maarifin neşrine büyük ehemmiyet verdiğini söyledikten sonra kendi kütüphanesinde bulunan Cihannüma müsveddelerini İbrahim efendi'ye verip basılmasını teşvik etmek suretiyle irfan hayatımıza bir hediyesi olan bu değerli eserin basılmasında âmil olmuştur.

[1229] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/469-470

Ebülhayr efendi aleyhinde söylendiğinden, arpalığı olan Kütahya'ya gönderildi ise de, selefinin tercümei halinde görüldüğü üzere, bizzat pâdişâh tarafından istanbul'a davet olunarak 12 Cemaziyelevvel 1146-21 Ekim 1733 de şeyh-ul islâm oldu.Temiz ahlâkından ve seciyesinden memnun olan I. Mahmud kendisine Bahçekapi sın&a, bir konak verdi. Yaşasa idi meşihatinin uzun müddet devam etmesi muhtemeldi. Ancak bir sene kadar bu makamda kaldı ve Cemaziyelâhır 1147 H. - 31 Ekim 1734 M. de vefat ederek Fatih'te Çarşanba?'da babasının yanına defnedildi. Yerine Dürrî Mehmed efendi şeyh-ul islâm oldu.Is hak efendi, üç lisanda şairdi, manzum muammaları meşhurdur. Paşmakçızâde S ey y id Ali efendi'nin damadı idi. Nestalik denilen yazıda mahareti vardı. Bu yazıyı zamanının üstat hattatlarından Arif efendi'den yazmıştır. İlk matbaanın tesıM esnasında İstanbul kadısı mazullerinden bulunurken Müteferrika matbaasında basılan kitapların tashihlerine memur edilmiştir.Ishak efendi, şiir ve manzumelerini havi mürettep divanı ile El îstişfa fî Tercümet iş-Şifa, ismiyle Şifa-i Şerif tercümesi ve El KasriTl-Metin fî Tercümeti Bostan ül-Arifin tercümesi ve Bîsetnâme adında eserleri vardır.Lâle meraklısı olup gülhiz adlı lâle yetiştirmiştir. Manzumelerinden bir gazeli :

Hâlimi arz et saba dildâre Allah aşkına iş'i dilden haber ver yâre Allah aşkına
Ey tabib-i hâzık-i nabz âşinây-ı derd-i dil Hasta-i hicrim bana bir çâre Allah aşkına
Ver zekât-ı bûse-i kâlay-ı hüsn-ı ânını Sail-i derkef asây-ı zâre Allah aşkına
Ruşen etsin zulmet-i şeb zindedârân-ı gamı Mihri rûyın göster ey mehpâre Allah aşkına
Eylemişken taşlın ikrar, eyle İshale*a kerem Var mı ol lûtfı mecal inkâre Allah aşkına[1230]

Durrı Efendı

Daha sonraları şeyh-ul islâmlıklarda bulunmuş Uurrı etendi olan Dürrizâde'lerin ceddi olan Dürrî Meh-

[1230] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/470-471

med efendi, Ankaralı olup babasının adı îlyas'tır. Mürettep tahsilden sonra müderris ve kadı oldu. 1132 H. - 1720 M. de istanbul kadısı olup 1133 Rebiulevvel — 1721 Ocak iptidalarında istanbul fırıncılarının narha aykırı hareketleri bunun kayıtsızlığına hamloîunarak azledildi ve 1138 Ramazanının sonuncu günü (1726 Haziran) İstanbul kadıları mazullerinin en kıdemlisi olduğundan dolayı Dürrî efendi Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Kadı tayinlerinde haksızlığından dolayı bazı Anadolu kadılarının şikâyet etmeleri üzerine kazaskerlik müddeti de dolmuş olduğundan azlolunup, fakat istanbul'da kalmasına müsaade edilmiyerek arpalık olarak verilen Tatar Pazarcığına, gönderildi ve bir müddet sonra Rumeli kazaskerliği payesini aldı. 27 Rebiulevvel 1147 — 27 Ağustos 1734 te fiilen Rumeli kazaskeri olan Dürrî Mehmed efendi, Ishak efendi'nin vefatı ile şeyh-ul-islâm tayin edildi.Dürrî efendi'ye 1148 Şevval - 1736 Şubatta nüzul isabet etmişti; kendisinin imza atması ic"ab eden evrakı imzalıya-maması sebebiyle iyi oluncaya kadar fetva ve tevcihlere imza yerine mühür basmsına müsaade edilmişti [1231]. Bir iki ay bu suretle geçip iyileşmediği görüldüğünden, aynı sene Zilhiccesinin iptidasında (1736 Nişan) mecburen* azlolunup Üsküdar'da, hanesinde oturdu ve yerine Şeyh Scyyid Mustafa efendi şeyh-ul-islâm oldu.Dürrî Mehmed efendi 1149 H. - 1736 M. de vefat ederek Karacaahmefte Miskinlerde defnedildi. Müdekkik, âlim bir zat olup şeyh~ul islâmlığı bir buçuk sene kadardır.[1232]

Seyh Seyyıd Mustafa Efendı

II. Mustafa'nın hocası ve şeyh-ul islâmı Erzuruınlu Seyyid Feyzullah efendi'nin oğluolup 1090 H. - 1679 M. de doğmuştur. Babasınınmeşihatı esnasında süratle tafra yaparak 1114 H. - 1702 M. senesinde yirmi dört yaşında bilfiil Anadolu kazaskeri olmuş ve hemen arkasından Rumeli kazaskerliği payesi verilmiştir.Edirne vakası ve Seyyid Feyzullah efendi'nin katli üzerine Şeyh Mustafa efendi bir,müddet Yedikulc'de hapsedildikten sonra, Kıbrıs adasına sürgün edildi ve sonra Bursa'da oturmasına müsaade olundu ve III. Ahmed'in saltanatı müd-detince yirmi sekiz sene

[1231] Şamdunizâdfi Takvimü't-tevarih zeyWn.de hastalığını 3 Zilkade 1148
[1232]Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/472

Bursa'da kaldı. I. Mahmud hükümdar olunca İstanbul'a getirildi ve 12 Sâfer 1145 - 16 Ağustos 1733 de Rumeli kazaskerliğine tayin olundu ve Dürrî Mehmed efendi'nin hastalığı dolayısiyle çekilmesi üzerine 1 Zilhicce 1145-15 Mayıs 1733 de şeyh-ul islâm oldu.

iffet ve istikametle dokuz sene üç ay bu makamda kaldı; son zamanlarda felç gelmesine rağmen yerinde bırakıldı ve 1158 Muharremi sonunda (1745 Şubat) vefat ederek Üsküdar'da. Tunus-bağı'n&a eski menzilhanede validesinin yanına defnedildi.Şamdanizâde Süleyman efendi, Takvim üt-Tevarih "evahir-i hallerinde mefluç olmakla mefluç şeyh-ul islâm derî&mekle şehîr idi; sonralarında fetvaya imza edememekle mühür basıldı" demektedir.Eyyüp'te Baba Haydar mahallesinde' toprak sokakta Nakşibendi tarikatine mahsus olmak üzere Tamışvar tekkesi denilen tekkeyi yaptırmıştır, istanbul'da, Saraçhanebaşı'naa Amcazade medresesinin yanındaki 1152 H. - 1739 M. tarihli. çeşme de bu-nundur.[1233]

Mehmed Sahıb Efendi (Pirîzâde)

Babası yeniçeri ocağından yetişmiş (ocağın büyük ağalarından) Pırı adında biriolduğundan bu aileden yetişmiş olanlara Pirîzâde denilmiştir. Mehmed Sâhib efendi 1085 H. -1674 M. de doğmuştur. Dersten mülâzım olduktan sonra kırk akçe yevmiyeli müderris bulunurken şeyh-ul islâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah efendi'ye intisab ederek kitapçısı oldu ve sonra Feyzullah efendi'nin emriyle evvelâ vezir-i âzam Daltaban Mustafa paşa'ya ve sonra da Ramı Mehmed paşa'ya imam oldu. 1113 H. - 1701 M. den itibaren iptidayi hariç müder-ri liginden başlayarak müderrislik etti. 1135 H. - 1723 M. de Selanik kadılığına tayin edildi; 1140 H. - 1727 M. de pâdişâhın ikinci imamı şehzadelerin muallimi oldu. Daha sonra birinci ıiıiiuıılıjra yükselerek aynı sene, yani 1143 Zilkadesinin yirmiüçünde (30 Mayıs 1731) istanbul kadısı olup aynı zamanda Anadolu kazaskeri payesi verildi.

7 Rebiulevvel 1146 - 18 Ağustos 1733 te Anadolu kazaskeri olup payesini aldıktan sonra 23 Muharrem 1150 de (1 Mayıs 1737) Rumeli

[1233] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/472-473

kazaskerliğine tayin edilerek ikinci defa Rumeli kazaskerliğinden mazul iken şeyh-ul islâm Şeyh Mustafa efen-di'nin vefatı vukua geldi. I. Mahmud, vezir-i azamla istişareden sonra onu şeyh-ul islâm tayin etti. (1158 Muharrem - 1745 Şubat); padişah imamlığını şeyh-ul islâm oluncaya kadar muhafaza etmişti.Mehmed Sâhib efendi'nin meşihati on üç buçuk ay devam etti. Hastalığı sebebiyle zarurî olarak 13 Rebiulevvel 1159 - 5 Nisan 1746 da azlolunarak Beşiktaş'taki yalısında oturdu ve yerine Hekimbaşı ve Rumeli kazaskeri Hayatîzâde Mehmed Emin efendi getirildi., Mehmed Sâhib efendi iyileştikten sonra, yani aynı selede 5 Cemaziyelâhır (25 Haziran 1746) da, Hacca gönderildi; avdetinde evvelâ Gelibolu'da, ve sonra Tekirdağı'nda. oturması emredildi ve 1161 Rebiulâhır - 1748 Nisanda Üsküdar'da oturmasına müsaade olundu ve 9 Receb 1162-25 Haziran 1749 da yaşı seksene yakın olarak vefat etti. Üsküdar'da Selimiye tekkesi karşısında medfundur.

Pirîzâde, yüksek âlim ve mjitefekkir bîr zat olup İbni Haldun tarihinin mukaddimesini tercüme etmiştir. Üç lisanda (Türkçe, Arapça, Farsça) şairdi. Okuduğu kitapların kenarlarına mütaleasmı havi haşiye ve talikati çoktur. Fevkalâde natuktu. Vakanüvis Izzi efendi, kendisinin yetişmiş olduğu şeyh-ul islâmlar arasında bundan daha fazıl ve müdekkik kimseyi görmediğini beyan etmektedir.Selanik kadılığından mazul bulunduğu sırada Müteferrika Matbaasında basılmakta olan eserlerin tashihine memur edilmiştir. Bir gazelinden :

Bir gün sehâb-ı feyz-i hudâ reşhe bâr olur
Her dâğ-ı sîne bir gül-i âl-i bahar olur
Kalmaz zemin-i dilde gubâr-ı keder gider
Feyz-i nesim-i lûtf-i huda aşikâr olur. [1234]

Bahtın ne denlü siyah ise olma muztarib Ahar sevad-ı bâsıre-i itibâr olur.

Günç-i belâda serbegiribân-ı sabr olan Gerden firâz-ı atıfet-i girdgâr olur.

Sâhib âdâların dahi bu rüzgârda Evrak-ı ayşı bir gün olur târmâr olur.

Çeksün ne kadar saht ise de çille-i çevrin
Bir kerre çeken sineye ol kaşı kemanı

[1234] Tercümei halini yazan eserlerde İstanbul payesiyle hekimbaşı olduğu yazıhyorsa da, geyh-ul îslâmın ilmiye tayinlerine aid telhisinde Mekke pâye-siyle hekimbaşı tayin edildiği görülmektedir

Sermest-i gam-ı hicr ile ol âfetri devran
Çak eyledi dâmân-ı giribân~ı amanı[1235]

Mebmed Emin Efendi (Hayatîzâde)

IV. Mehnıed zamanında Hekimbaşı olan Yahudide dönme MustafaFeyzi efendi'nintorunu ve müderrislerden Ahmed efendi'nin oğludur. Medrese tahsili yapmış, tababet öğrenerek [1236] Zilkade 1148 - 15 Mart 1736 da biraderi MustafaFeyzi efendi'nin tekaüd edilmesi üzerine onun yerine Mekke pasasiyle Hekimbaşı olmuş ve arkasından istanbul kadılığı payesi verilerek 26 Zilkade İ150 -1738 Martta bilfiil İstanbul kadısı olmuştur.Hayatîzâde Rumeli kazaskeri bulunduğu sırada, 13 Rebiul-evvel 1159 - 5 Nisan 1746 da Pirîzâde Mehmed Sâbib efendi'nin yerine şeyh-ul islâmlığa getirilmiştir.Mehmed Emin efendi, yedi ay kadar bu makamda kalmış, rahatsızlığı sebebiyle işlere bakamadığından ve bundan istifade eden maiyyetinin sui hallerinden dolayı dedikodu arttığından, 10 Şevval 1159 - 26 Ekim 1746 da azlolunarak Bursd'Aa ikamete memur oldu.Halefi olan şeyh-ulislâm Ak Mahmud efendizâde Zey-nelabidin efendi'nin işaretiyle 1160 Muharrem-1747 Ocakta arzusu ile Mekke kadılığı verilip hareket ettiyse de Şam'a geldiği zaman hastalandığından kadılıktan istifa etmiş ve yine' şeyh-ul-islâmm arzusiyle JBursa'da oturması için 1160 Ramazan - 1747 Eylül tarihli bir ferman gönderilmiş ise de bu emri almadan aynı ay içinde vefat etmiştir.[1237]

Essyıd Mehmed Zeynelâbidin (Akmahmud Efendizâde)

Ak Mahmud efendi'nin oğlu olup 1078 Mehmed Cemaziyelevvel - 1667 Haziranda doğmuştur. Zeynelâbidin Medreseden yetişerek müderrislik ve kadılık ettikten sonra 1127 H. - 1715 M. de İstanbul kadısı, 1130 H. - 1718 M. de nakib-ül eşraf, 1134 H.-1722 M. de Anadolu ve 1140 H. - 1727 M. de Rumeli kazaskeri olarak 1159 H. -

[1235] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/473475
[1236] Mühimme defteri 153, s. 117, sene evail-i Ramazan 1160.
[1237] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/475

1746 M. tarihine kadar dört defa Rumeli kazaskerliği ve dört defa nakib-ül eşraflık yaptı ve Hayatizâde'nin azli üzerine 10 Şevval 1159-26 Ekim 1746 da şeyh-ul islâm oldu.Zeynelâbidin efendi meşihate tayini esnasında yaşı seksendi, iş görmeğe muktedir olamadı ve 24 Receb 1131-20 Temmuz 1748 de infisal ederek Kanlıca'daki yalısında oturdu ve. 1164 Zilkadesi sonunda (1751 Ekim) vefat etti. Kabri Eyüb'de kendilerine nispet edilen Küçük Emir efendi sahasında babası Şeyyid Ak Mahmud efendi'nin yanındadır.

Afif, mütteki, halka muhabbetli, merhametli bir şahsiyet olup İstanbul halkının sevgisini kazanmıştır. Hüsn-i hatime terkibi vefatına tarih düşürülmüştür. I. Mahmud zamanında müftiliği bir sene dokuz aydır.[1238]

Mehmed Esad Efendi (Ebu Ishakzâde)

Daha yukarılarda tercümei halleri yazılmış islâm ismail efendi'nin oğlu ve yine şeyh-ul islâm olan îshak efendi'nin kardeşidir. 1096 Zilkade -1685 Ekimde doğmuş, evvelâ babasından ve sonra mutavvelci Mehmed efendi'den ders gördükten sonra 1122 H. - 1710 M. de hariç rütbesiyle tedris hayatına atılmıştır Babasının meşihatinde sahnı seman müderrisi ve biraderinin müftiliği zamanında da Mekke payesi verildi. Rusya ve Avusturya ile olan 1736 seferi esnasında ordu kadılığı ile serdar-ı ekrem maiyyetinde bulundu; cesareti ve faaliyeti ile hizmeti görüldü; fikir ve mütalealarından istifade olundu. 1150 Zilkadesinde (1738 Şubat) Anadolu ve daha sonra Rumeli kazaskerliği payeleri verildi ve 1157 Muharrem 27 Mart 1744 te Pirîzâde Sâhib efendi'nin yerine Rumeli kazaskeri oldu.Mehmed Esad efendi 10 Şevval 1159-29 Ekim 1746 ikinci defa Rumeli kazaskeri olduktan sonra Seyyid Zeynel abidin efendi'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edildi (24 Receb 1161-20 Temmuz 1748).Bir seneden bir ay ziyade müftilik etti ve îzzi fari/u'nin müphem mütaleasi üzere mizaci vakte iyice uygun bir işe muvaffak olmadığı beyaniyle, 27 Şaban 1162-12 Ağustos 1749 da azlolundu [1239]Esad

[1238] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/476

[1239] Fası/, c. 1, s. 16, azlinin sebepsiz olduğunu yazmaktadır. Şamdani-zâde Süleyman efendi de azli hakkında gajip bir hikâye yazmıştır. Şabanın yirmi sekizinci günü (yirmi yedi olmalı) Esad efendi Beşiktaş'ta, bulunan I. Mahmud tarafından davet olunmuş. Giderken kendisinde bulunan kıymetli bir saati

efendi'nin İstanbul ve civarında oturması münasip görülmiyerek, Üsküdar'a geçirilip hemen Şam'a ve oradan Hicaz'a gönderilmesi hakkında yeni şeyh-ul islâm bir arîze takdim etmiş ise de, padişah muvafakat etmeyip evvelâ Sinop ve daha sonra Gelibolu'da, oturmasını emretti[1240]. Daha sonra Jncirfeöyü'nde oturmasına müsaade olundu ve bu suretle IstanbuVa. gelmesini müteakip hastalanarak 10 Şevval 1166 - 10 Ağustos 1753 te vefat ederek Çarşanfoo'da babasının yanma defnedildi.XVIII. asırda gelen Osmanlı âlimlerinin en değerlisi ve en bilgini idi. I. Mahmud adına Lehcetil-lûgat ismindeki lügati derin tetebbuunu gösterir. Bu eseri Türkçeden Arap-çaya ve Farsçaya bir lügat olup ehemmiyetine binaen 1216 Hic-ret yılında basılmıştır. Bu lügatin muhtasarı olarak Behce isminde bir eseri daha varsa da basılmamıştır. Şiirde ve bilhassa musikide üstad idi. Bir kısım değerli musikişinasların kısa tercü-mei halleriyle bazı eserlerinden bahseden EtrabüH-Asarfî tezkiret-i urefa-el-edvar isimli eseri ve Kur'anı Kerim'den Yasin ve Âyet-ünnasr ve Âyet-el kürsî tefsirleri de vardır. Carullah Mahmud Zimahşerî'nin [1241]Etvak-uzzeheb isimli eserine nazire olarak etbak adında bir telifi ve meşhur bazı Arapça kasideleri tahmis yollu manzumeleri olduğu gibi, kendisinin de Hemziye ve hamiye isimlerinde Arapça iki manzumesi vardır. Bu manzumeleri edebiyatı arabiyeye vukufu olanlar takdir etmektedirler. Bülbül' nâme ismiyle III. Ahmed adına bir eseri daha vardır1. Belgrad muahedesinde murahhas olarak bulunmuştur.

Avusturya muharebesinde sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Yeğen Mehmed paşa ile Vidin seraskeri îvaz Mehmed Vaşa'nm aralan

---

de hediye olarak beraberinde götürmüş. Bu saat müselles şeklinde bir bahçe, çiçek ve çam şeklinde imiş. Çamın üstünde bir mevlevî saatin rakkası olup tennuresiyle dö'nermiş. Esad efendi saati padişaha takdimden sonra saat işlerken durmuş, yani mevlevî samaı terk etmiş. Bunun üzerine nüktedan olan I.Mahmud "Mevlevinin deveranı tamam oldu" diyerek bu nükteye şeyh-ul islâmı feda etmiş imiş. Şamdanizâde bu zat için "bu fakir oturdukları odanın ocağının içinde işler idi gördüm" demektedir (Takvimü't-tevarih zeyli)*

Esad efendi'nin azli hakkında anane olarak aşağıdaki rivayet vardır. Üstat musikişinas ve bestekâr olan I. Mahmud yine üstat bestekâr olan şeyh-ul islâmı davet ederek yeni bestelediği bir eseri olup olmadığını sormuş, o da hafif surette bir bestesini okumuş. Şeyh-ul islâm gittikten sonra pâdişâh vehme düşmüş. Huzurunda bulunanların padişahla şeyh-ul islâm şarkı okuyorlar diye bu hali işae ile dedikoduya meydan vereceklerini düşünerek Esat efendi'yi azletmiş imiş.

[1240] îzzi tarihi (varak 206) Sînop'a gönderildiğini ve Devhatü'l-meşayih (s. 96) ile Vasıf (c. 1, s. 16) Gelibolu'ya, sevkedildiğini'yazarlar

[1241] Salim Efendi'nin Tezkeretıı ş-şüarası'nda :

Hezâr tab'a dâim nola verse neşe-i sermed Gülistandı suhandır pâk bülbülnâme-i Esad beytiyle Bülbülnâmeyi methetmiştir (s. 73

açıldığından, sadr-ı âzam, îvaz Mehmed paşa'yı seraskerlikten azil ile Genç Ali paşa'yı serasker yapmıştı. Bu sırada, Avusturyalıların taarruzları üzerine Osmanlı kuvvetlerinin bazıları bozulduğundan, serdar-ı ekrem telâşa düşmüş ve seraskerliği tekrar îvaz Mehmed paşa'ya vermek istemişse de, îvaz paşa kabul etmemişti. Bu vaziyet karşısında o tarihte ordu kadısı bulunan Esad efendi, îvaz Paşa'ya: "— Eğer siz kabulden imtina ederseniz ben çatal destar ile serasker olup karşıya geçerim, diyerek seraskerliği kabul etmesi hususunda ısrar etmesiyle bazı kayıtlarla îvaz Mehmed paşa seraskerliği kabul etmiştir [1242].Esad efendi, Çarşanba?da babasının camimin yanında mektep, medrese, şadırvan ve müteaddid ders odaları yaptırmıştır. Telifi olan musiki mecmuasında kendisinin de beste, semai, kâr ve nakışları vardır. Ok ve tüfenk atmakta da mahirdir[1243]. Oğlu Şerif efendi, III. Selim zamanında şeyh-ul islâm olmuştur. Meşhur Şaire Fitnat Zübeyde hanım, E s ad efendi'nin kızıdır. Bazı manzumelerinden :

Ne ol peri gibi bir dilrüba görülmüştür.
Ne âna bencileyin mübtelâ görülmüştür.
Hevây-ı mutrib ü meyden geçer mi rindan kim
Teraneler işitilmiş safa görülmüştür.
Hakikate nazar et dûrbin isen zâhid
Mecaz âyinesinden riya görülmüştür.
Safây-ı rüyetin Es7at edemem tâbir
O yar düşte dahi vakıa görülmüştür.
Bîr beyti :
Olur mu nîk-ü bed tıynetan, âlayiş-i ferle
Beli bulmaz tegayyür tab-ı âhen zer feşanından[1244]

Mehmed Saıd Efendı-(Kara Halilzâde)

Anadolu kazaskerlerinden iken Rumeli kazaskeri Mehmed Said pâyesiyie 1123 Şaban-1711 Eylülde vefat eden Bireili Kara Halil efendi'nin dur[1245]. Müderris - kadı olup 1148 H. -1735 M. ve

[1242] Mürîü't-tevarih 1155 vekayii arasında
[1243] Müriiıt-tevarih 1155 vekayii arasında
[1244] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/476-479
[1245] Vasıf tarihi Birgili Hasan efendi'nin oğlu olduğunu yazıyorsa da (c. 1, s. 49) yanlış olup babası

1152 H. - 1739 M. de iki defa İstanbul kadısı ve 13 Zilkade 1152 - 11 Şubat 1740 da Anadolu kazaskeri ve 28 Rebiulevvel 1161 - 28 Mart 1748 de Rumeli kazaskeri olmuş ve muayyen müddeti doldurup mazul olmasını müteakip aynı sene 27 Şaban (22 Ağustos) da Esad efendi'nin yerine şeyh-ul islâm olmuştur. Mehmed Said efendi âlim ve fazıl bir zat ise de, âdetten ziyade mülâzimet verip bu surtle ehliyet ve kabiliyetinden ziyade paraya baktığından dolayı [1246] 28 Cemaziyelâhır 1163 - 4 Haziran 1750 senesinde Selanik kadısı bulunan oğlu Abdurrahim efendi ile birlikte azlolunarak baba oğul Bursa'ya gönderilmişlerdir. Kara Halilzâde'nin yerine Rumeli kazaskeri pâyelilerinden Murtaza efendi şeyh-ul islâm olmuştur. Said efendi'nin meşihati on ay kadardır. . Mehmed Said efendi 28 Cemaziyelevvel 1168 - 12 Mart 1777 de Bursa'da vefat ederek Hazret-i Üftade camii kabristanına defnedildi. Zamanında fazl ve kemali herkesçe teslim edilmişse de kaba ve haşin olduğundan pek sevilmezdi. Ibn'i Zeydun risalesi diye meşhur olan Ahmed bin Abdullah Hârezmî'nin (vefatı 463 H.- 1070 M.) edebi eserini şerh-i risale-i îbn-i Zeydun adiyle Türkçeye çevirdiği gibi[1247], Mehmed îbn-i Zafer Mekki tarafından 554 H. - 1159 M. de Sicilya'da telif edilmiş olan Sülvan-ül-mutâ fî udvani't-tıbâ adındaki tarihî, ahlâkî menakib ve hikâyeleri havi edebî eseri de tamamen Türkçeye tercüme etmiştir; her iki eser de basılmıştır. Kara Halilzâde, Nevşehirli Damad İbrahim paşa tertip ettiği ilim heyetine dahil olarak cuman denilen Aynî tarihVmn 387 H.den 430 H. senesine kadar kırk üç senelik vekayiini tercüme etmiştir.[1248]

Murteza Efendi

Erzurumlu S eyyid Feyzullah efendi'ninH. -1694 M. de doğmuş ve tahsilden sonra Yenişehirli şeyh-ul islâm Abdullah efendi zamanında 1138 H. -1725 M. de müderris olmuştur. Derece derece yükselerek 5 Cemaziyelevvel 1154 - 19 Temmuz 1741 de Dürrîzâde'nin yerine İstanbul kadısı, 1160 Zilhicce iptidasında (1747 Aralık) Anadolu

---

Kara Halil efendi, onun babası da Hasan bin Mehmed'tir. Vasıf, büyük babasını babası sanmıştır.

[1246] MüriiVt-tevarih (1163 vekayii).

[1247] Ibni Zeydun risalesinin yazma nüshaları istanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır.

[1248] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/479

kazaskeri olup Kara Halilzâde Mehmed Said efendi'nin azli takarrür edince ilmiye mesleğinde ıslahat yapmak isteyen I. Mahmud selâbeti ve hakşinaslığı sebebiyle Murteza efendi'yi diğerlerine tercih ederek Rumeli kazaskeri payesini vermesini müteakip derhal şeyh-ul islâmlığa getirilmiştir (28 Cemaziyelâhır 1163-4 Haziran 1750). Filhakika ilmiye sınıfının bozukluğundan müteessir olan Sultan Mahmud, vezir-i âzam vasıtasiyle yeni şeyh-ul İslama bir hattı hümâyun göndererek bu mesleğin ıslahını emretmiştir[1249].

Beş sene kadar meşihatte kaldı; bunun zamanında 28 Safer 1168-14 Aralık 1754 de I. Mahmud vefat etti. Yaşı ziyade olmamakla beraber cismen alil olduğundan merasime iştirak edememesi sebebiyle aynı sene 28 Rebiulevvel (12 Ocak 1755) de aziolunarak yerine Abdullah Vessaf efendi şeyh-ul islâm oldu. Azlinden sonra İstanbul'da, yalısında oturdu. 1171 Zilkade 1758 Temmuzda[1250] vefat ederek Eyüb'de türbe mezarlığında validesinin yanına defnedildi. Afif, kanaatkar olup azlinden sonra kendisine tevcih edilen arpalığı kabul etmemiştir. Züht ve tekvâ sahibi, temiz ahlâklı idi.[1251]

Vessaf AbdulLah Efendı

967 H. - 1559 M. tarihinde vefat etmiş olan mütefekkir alimlerden ve Bayramıye tarikatı şeyhlerinden Akhisarlı Şeyh Uya s bin Şeyh Mecdüddin isa'nın ahfadından olup[1252] onbirinci hicret asrının ikinci yarısında [1253] Akhisar'da, doğmuştur. Zamanının meşhur âlimlerinden Molla Fenari'ye haşiye yazmış olan Boyabadlı Kara Halil efendi'ye intisab ile tahsilini ikmal ederek mülâzım ve 1111 H. - 1699 M. 4e imtihanda muvaffak olarak müderris oldu.Bundan sonra müderrislik ve kadılık etti; Mısır kadılığından İstanbul'a, döndükten sonra fetva emini tayin edildi. Nâdirşah'm, mezhep ihtilâfını görüşmek üzere Osmanlı âlimlerinden bir kadının gönderilmesini

[1249] îzzi tarihi, varak 227, 228.
[1250] Devhatü'l-meşayih'te 1171 Zilkadesi sonlarında ve Takvimüh-tevarih zeylVnde aynı sene Zilkadesinin ikisinde vefat ettiği yazılmaktadır.
[1251] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/481
[1252] Şeyh îlyas'ın Jjji-l i* J ^Vi_n^~İ Teshirü'l-ekber fi ilmil huruf (Ferah-nâme) Mesud Şirvanî'nin Âdabü'l-basıs şerhi Rumuz-ı Dilkuşa manzumesi, Cifirden Rumuzu'l-künuz, Türkçe Tabiatnâme, fusuVü^s-sah'a fusulü'l-aşere, II. Selim namına ulum-ı garibeden Nuriye risalesj ve sair eserleri vardır.
[1253] Râmiz tezkire'sinde tevellüdü tarihi 1070 gösterilmişse de yanlış olması muhtemeldir.

istemesi üzerine, îmrahor Mustafa paşa maiyyetiyle gitmek üzere Vessaf efendi ile sabık fetva emini Halil efendi tayin edilerek Yessaf efendi'ye Anadolu*payesi ve Halil efendi'ye de Edirne payesi verilip 1149 H. - 1736 M. de gönderildiler [1254]Vessaf efendi, îran âlimîeriyle yaptığı müba- ve kemalini teslim ettirdi. 1152 H. - 1739 M. de iran'dan iki selîesonra dönüşünde, yani 28 Rebiulevvel 1154-19 Haziran 1741 de Anadolu kazaskeri oldu ve 1159 Zilhicce-1746 Aralıkta Rumeli kazaskerliği payesi verildi (4 Receb 1162-20 Haziran 1749) da naklen Rumeli kazaskeri olarak müddetini doldurup çekildi ve (2 Şaban 1165 - 15 Haziran 1752) de ikinci defa Rumeli kazaskeri olduktan sonra (28 Rebiulevvel 1168 -12 Ocak 1755) de de Seyyid Murtaza efendi'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edildi.Vessaf efendi'nin meşihati beş ay devam etti, yaşının ilerlemiş olması ve işleri iyi görememesi sebebiyle aynı sene 27 Şaban (8 Haziran) da azledilip Bursa'da ikamete memur edildi veyerinedeDamadzâde Feyzullah efendi şeyh-ul islâm oldu.Bir müddet sonra IstanbuVda. oturmasına müsaade olundu ye Emirgân'da mülkü olan Mirgünoğlu yalısına geldi[1255]. Beş altı sene daha yaşadı ve 1174 Zilkadesi iptidalarında (1761 Haziran) vefat ederek £yu6'de Siyavuş paşa türbesi mezarlığında hocası ve kayın pederi Kara Halil efendi'nin yanına defnedildi. Vefatında yaşı takriben doksanı bulmuştu.Abdullah Vessaf efendi müdekkik ve uyanık fikirli bir âlim olup talik yazıda da mahareti vardı ve bu yazıyı Siyahi Ahmed efen di'den meşk etmişti. Daimî surette tetebbuatla meşgul olur, eser telif eder ve tetebû ettiği eserlere dair mütalea-sını kayıt ederdi. Üç lisanda şairdi. Aşağıda isimlerini kaydettiğimiz eserler Vessaf efendi'nindir :

1- Hayal-i Behçet Abâd: Bin beşyüz beyitli nasihat yollu bir manzume olup selis bir ifade ile nazmedilmiştir. Bir nüshası Esad efendi kitapları arasında 2529 ve Üniversite K. 3048 numaralardadır.

[1254] îran ulemasiyle mübahese etmek üzere o tarafa gönderilmesinden dolayı Şamdanizâde Süleyman efendi, Takvimüh-tevarih zeyli'nde kendisine îranî Abdullah efendi ve İran kazaskeri Abdullah efendi demektedir

[1255] Mirgünoğlu Yusuf paşa'nm 1051 H. -1641 M. de Sultan İbrahim tarafından katlinden sonra Emirgân'dsİki yalısı Rumeli kazaskerliği esnasında II. Mustafa tarafından Mirza Mustafa efendi'ye verilmişti. Daha sonra bu yalıyı onun veresesinden Vessaf Abdullah efendi almıştır. Vessaf efen-di'den sonra oğlu şeyh-ul islâm Esad efendi'nin vefatını müteakip yalı mahluî kalmış ve I. Abdülhamid, mukataayi zemin île burasının bir köy olmasın» arzu ederek cami, hamam ve dükkânlar yaptırmış ve III. Selim zamanında da daha ziyade gelişerek mamur bir köy olmuştur.

2- Zemzeme: timi kelâmdan mensur bir eserdir.
3- Unvan üş şeref kasidesine nazire[1256]; bu nazire, Vessaf efendi'nin ilmî kudreti ve Arab edebiyatındaki vukuf ve ihatasının delilidir. Unvan üş şeref risalesi felsefe, mantık, kelâm, nahiv, Türkçe ve Farsça hikâyeleri toplamak suretiyle altı ilimden bahsetmekte olup basılmıştır.

4- îrşad-ı Ezkiya: Nahivden meşhur kâfiye'nin nazmen tercümesi olup 1379 beyittir.
5- Kendisinin manzumelerini havi küçük divan.
6- Fetavây-ı Vessaf isimli fetvaları olup vefatından bir sene sonra toplanmıştır.
Şeyh Galib'in Hüsn-i Aşk manzumesinin Vessaf efen-di'nin Hayal-i Behçet Âbad'm&an taklit yollu kaleme alındığını söjdeyelenler vardır; fakat Hüsn-i Aşk ondan yüksektir.
'Abdullah Vessaf efendi, manzumelerinde Abdi ve Vessaf mahlaslarını kullanmıştır. Manzumelerinden birkaç Örnek:Biz ol sevdager-i perçide kâlây-ı diliz Vessaf Metâ-ı hâhişin asudeyiz hüsran u sûdından
Bilinmez arifin mevtinden evvel kadr-i âsârı Mehakk-i hak ile sencidedir nakd-i hıred şimdi
Libâs u cüssenin yoktur medarı bahs-i irfanda Çerağ-ı meclisin ruşensiz olmaz şemadanından Hayal-i Behçet Âbâd'dan :Ey talib-i izzü câh-ı sermed Rağbetkeş-i devlet-i serâmed Her âcize şefkat et şefî ol Mahlûka tevazu et refî ol Hükmün vereyim deyüp sudurun Biyhûde uçurma gel huzurun İfrata da varmasun o halet Tâ olmaya mûcib-i hakaret Dildade~i şevk isen rızaya ^îkrâmda tâbi ol Hudaya Ahat yine hâk olur bu tenler Bilmem neye kibreder edenler.[1257]

Feyzullah Efendı(Damadzâde)

Şeyh-ulislâm Damadzâde Ebülhayr Ahmed efendi'nin oğlu olup 1112 H. - 1700 M. De Bursada doğmuştur. Babası sayesinde yükseldi; 1152 H. - 1739 M. de Anadolu kazaskeri ve 1163 H. - 1750 M. ve 1167 H.- 1753 M. de iki defa Rumeli kazaskeri olup 1168

[1256] Unvanü'ş-şeref, 837 H. - 1433 M. de vefat eden Şerefüddİn İsmail'in fıkıh, nahiv, tarih, aruz, kafiye'den bahseden eseridir
[1257] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/481-483

Şaban 27-1755 Haziran 8 de Abdullah Vessaf efendi'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edildi.1169 Şevval ortalarında (1756 Temmuz) azlolunarak Paşabahçesinde İncirköyiTndeki yalısında oturdu; yerine Dürrîzâde Mustafa efendi şeyh-ul islâm olduysa da yedi buçuk ay sonra, yani 28 Cemaziyelâhır 1170-19 Mart 1787 de azlolunarak iFeyzullah efendi ikinci defa şeyh-ul islâm tayin edildi.Bunun ikinci meşihati III. Osman'ın son ve III. Mustafa'nın ilk senesine rasladı ve 16 Gemaziyelevvel 1171^26 Mart 1758 de azlolundu. Azlinin sebebi ne olduğu bilinmemekte ise de, Devhat-üH-Meşayih'te kurenayı devletten bazı hasudlarm kendi hallerini buna nispet ile mefsedette bulunduklarından bah-sedilmektedir.Damadzâde azlinden sonra bir müddet IncirkÖyü"nde ve daha sonra Haliste Sütlüce'deki evinde oturdu ve 23 Cemaziyel-evvel 1175 - 20 Aralık 1761 de vefat ederek orada yaptırmış olduğu zaviyeye defnedildi. Dinî ilimlerde bilgisi orta derecede ise de riyaziye ve bilhassa musikide üstat bestekârdı. Her iki meşihatinin müddeti iki seneden bir az ziyadedir.[1258]

Mustafa Efendi (Durrizâtfe)

Şeyh-ulislâm Dürrî Mehmed efendi'nin olup 1114 H- " 1702 M- de doğmuştur. 1152 H.-1731 M. de İstanbul kadısı, 1159 H. - 1746 M. de Anadolu, 1164 H. - 1751 M. ve 1169 H. - 1756 M. de Rumeli kazaskerliklerinde bulunarak aynı tarihte Damadzâde Fey-zullahefendi'nin yerine şeyh-ulislâm olmuştur (1756 Temmuz). Fakat yedi buçuk ay sonra azlolunarak Damadzâde ikinci defa tayin edilmiştir (28 Cemaziyelâhır 1170-19 Mart 1757).

Dürrîzâde, azlinden sonra Gelibolu'da ikamete memur edilmiş ve 5 Şevval 1175-29 Nisan' 1762 de Karabekirzâde Ahmed efendi yerine ikinci defa şeyh-ulislâm olarak 24 Zilkade 1180 - 23 Nisan 1767 de kendi arzusiyle çekilmiştir.Mustafa efendi 15 Zilhicce 1187-27 Şubat 1774 te üçüncü defa şeyh-ul islâm olup takriben yedi ay sonra azlolunmuş ve 1188 Zilhicce - 1775 Şubatta vefat ederek Edirnekapı dışındaki Lâlizâde çeşmesi karşısına denfolunmuştur.Dürrizâde mütevazı, afif ve salih bir zat olup hal ve tavrı ile kendisini

[1258] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/484

sevdirmişti, ilmi fıkıhtan Dürre-i Beyza isminde kıymetli bir eseri vardır, ilmiye tayinlerinde ehil ve erbabını gözetip iltimas ve himaye kabul etmezdi. Üç defaki meşihatı mecmuu altı sene iki buçuk aydır.Oğullarından Ataullah efendi 1197 Cemaziyelâhır (1783 ve Arif efendi 1199 Şevval - 1785 Ağustosta şeyh-ulislâm olmuşlardır.[1259]

Feyzullah Efendı (Damadüâde)

Mustafa efendi'nin meşihatinden azli üzerine 28 Cemaziyelâhır 1170 - 19 Mart 1757 de ikinci deia şeyh-ul islâm olarak 16 Cemaziyelevvel 1171-26 Mart 1758 de yerini Mehmed Salih efendi'ye bırakmıştır.[1260]

Mehmet Salih Efendi

Tarikat ululârından Kasımpaşa'da medfun Hü-Mehmed sameddin Uşşakî ahfadından olup babası Mısır kadılığından mâzulen 1131 H. - 1719 M. de vefat etmiş olan Kırımî Abdullah Efendizâde Yahya efendi'dir. Tahsilden sonra şeyh-ulislâm Yenişehirli Abdullah efendi'ye întisab ile müderris ve damad oldu. Kadılıklardan sonra 1159 Cemaziyelâhır - 1746 Haziranda istanbul kadısı olup muayyen müddeti doldurmasına rağmen mesaisi takdir olunarak 1160 Şevval - 1747 Ekimde Anadolu pâyesiyle bir sene daha İstanbul kadılığında ipka edildi.1167 H. - 1754 M. de Anadolu kazaskeri ve 1171 Rebiul-evvel - 1757 Kasımda Rumeli kazaskeri olmuş ve yetmiş beş gün sonra yani 16 Cemaziyelevvel 1171 - 26 Mart 1758 de Damadzâde'nin yerine şeyh-ulislâm olmuştur.Salih efendi 5 Zilkade 1172 30 Haziran 1759 da azlo-lunarak Kanlıca'daki yalısında oturmuş ve yerine sabık Anadolu kazaskeri olan tsmail Âsim efendi Rumeli kazaskeri olmadan defaten şeyh-ul islâm tayin edilmiştir.Salih efendi 1175 Şevvalin birinci günü (25 Nisan 1762) vefat etti. Kabri, Fetvahanesi karşısında Raziy e Hatun damadı kazasker Mehmed efendi medresesi dahilindedir. Halim, iyi ahlâklı, vakar sahibi idi. III. Mustafa zamanında

[1259] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/484-485
[1260] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/485

meşihati beş buçuk ay kadardır.[1261]

Ismaıl Asım Efendı (Kucuk Celebızade)

XVIII. asırda gelmiş olan şevh-ulislamların değerlilerinden olup 1118 H. - 1706 M. de vefat Çelebizâde) etmiş olan reis-ülküttab Küçükçelebi Mehmed ef endi'nin oğludur. Mürettep tahsilden sonra şeyh-ul islâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah efendi'den mezun olmuştur. Ebezâde Abdullah efendi, birinci defaki şeyh-ul islâmlığında kabiliyetini takdir ederek 1120 Receb - 1708 Eylülde müderrislik rüusu vermiş ve ibtida-i hariç elli derecesiyle Kenanpaşa medresesihıe müderris olmuştur,ismail Âsim efendi 1135 H. -1722 M. de Raşid efen-di'nin yerine vakanüvis olup daha sonra muhtelif yerlerde kadılık ederek 1161 H. - 1748 M. de İstanbul kadısı ve 1170 H. - 1756 M. de Anadolu kazaskeri oldu. Payesini aldıktan sonra da fiilen Rumeli kazaskeri olmadan vezir-i âzam Koca Ragıb paşa'nın himmetiyle 5 Zilkade 1172 - 30 Haziran 1759 da Salih ef endi'nin yerine şeyh-ul islâm tayin edildi. Kendisini o makama sevk etmiş olan Ragıb paşa:Binde İir ancak düşer bû resme târih-i lâtif Câh-ı fetva olsun İsmail efendiye Said
beytini tarih düşürmüştür.tsmail Âsim efendi sekiz ay kadar bu makamda kaldı. 28 Cemaziyelâhır 1173 - 16 Şubat 1760 da yetmiş yaşında iken ansızın vefat etti; kabri Molla Gürani mahallesindeki Yüksek-kaldırım[1262] da. medresesi içindedir1, yerine Veliyüddin efendi şeyh-ul islâm olmuşturİsmail Asım efendi kuvvetli kalem sahibi ve değerli âlim bir zat olup üç lisanda şairdi. Bir hayli kıymetli eserleri havi bir kütüphanesi vardı. İfadesi selis olup 1135 H. - 1722 M. den 1141 H. - 1728 M. tarihine kadar Raşid tarihfne zeyil kaleme almuştur.Nevşehirli Damad İbrahim paşa'nın teşkil etmiş olduğu ilim heyetine alınmış olanlardan birisi de bu zattır. Yazıda talik kırmasını pek güzel yazmak suretiyle bu yazıda bir tavrı mahsus icad etmiştir. Mevlevi tarikatine müntesib olup Edirne Mevlevi şeyhi Enis Receb

[1261] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/485-486

[1262] Şamdanizâde Süleyman efendi, Takvimi? t-tevarih zeylVn&e III. Mustafa'nın katlettirdiği meşhur Hali mî paşa'nın İsmail Âsim efendi'nin eski dostlarından olup çok hediyelerini alıp iyiliğim görmüşken menfi olunca katline fetva verdiğini beyan ile "çok geçmeden ameli merkumun mükâfatını buldu; zira dünya darı mükâfattır" diyerek Asım efendi'yi iğnelemiştir.

Dede merhumdan el almıştı.İsmail Âsim efendi'nin mevlid manzumesi ve matbu münşeat ve divanı vardır. 822 H. - 1419 M. de ve Timur'un oğlu Şahruh zamanında sefirlikle Hataya (Çine) gitmiş olan. Hoca Gıyasüddin Nakkaş'ın Acâib-ül-Letaif ismindeki seyahat gündemini 1140 H. - 1727 M. senesinde Damad İbrahim pasa adına Türkçeye çevirmiştir.[1263]İsmail Âsim efendi'nin şiirde, Nâbi ile Nedim'in tesiri altında (yani hakimane ve şuhâne) güzel şiirleri vardır. Divanının bir nüshası Süleymaniye kütüphanesinde Esad efendi kitapları arasında 2661 numaradadır. Şeyh-ul islâm Ebu İshak İsmail efen di'ye damad olmuştu[1264]. Bazı manzumeleri:Mecaz erbabıdır azürde-i ağyar olan yoksa Hakikat bağının verd-i mutarrâsında har olmaz Dile erbâb-ı feyzin sıkletin çekmek giran gelmez Sebûy-ı bade düş rind ışretbâra bar olmaz Dil-i himmet bitlendi Asıma her şuha meyletmez Humây-ı evc-i dâniş değme şehbâza şikâr olmaz

Encümengâh-ı ezelde aşka kabildir deyu Ateş-i sûzan komuşlar sineme dildir deyu Sine çâkimden dil-i purhunımı arzeyledim Ol bilt-i mug beççeye sahbâya maildir deyu Hâl sanma nokta koymuş kâtib-i divân-ı hüsn Matlaı ebrûy-ı yâre halli Dil-i sad pâre-i âşıkda feryad il enin olmaz Beli bir kâsekim işkestedir anda tanin olmaz

Kabiliyyettir husûl-i matlabın sermâyesi Elde istidâd olunca kâr kendin gösterir.[1265]

Veliyyüddin Efendi

XVIII. asırda yetişmiş olan değerli şeyh-ul islâmlardan ve en yulcsek talik ve celi hattadiarından olan Veliyüddin efendi, yeniçeri ocağının altmış dördüncü solak ortası ihtiyarlarından Hacı Mustafa ağa'nın oğlu olup büyük babası da solak başılık etmiştir [1266]Veliyüddin efendi, Silivrikapı semtinde doğmuş, tahsilden sonra iptida babasının

[1263] seyahat Ruznamçesi bazı ilâvelerle Millet kütüphanesi müessisi merhum Ali Emirî efendi tarafından 1331 senesinde Kader matbaasında basılmıştır.

[1264] Devhatü'l-meşayih'te Ebu Ishak İsmail efendi'nin damadı olduğu ve Tuhfetu'l-hattatın'd.a ise (s. 650) tsmail efendi'nin damadı hekimbaşı kazasker Ömer efendi'nin damadı olduğu kaydedilmektedir

[1265] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/486-488

[1266] Yeniçeri ocağının cemaat ortalarından 60, 61, 62, 63 ncü ortalara solak ortaları ismi verilip bunlardan her bir ortanın kumandanına solakbaşı denilirdi. Pâdişahm bir yere gidişinde bu solak ortaları muhafaza hizmeti görürlerdi.

yaptırmış olduğu medreseye müderris olmuştur. Müstaidleri himaye ederek yetiştirmesini seven Nevşehirli Damad ibrahim paşa'ya intisab etti; Haremeyn (Mekke-Medine) müfettişi oldu. £142 H. - 1729 M. senesinde Haleb, daha sonra Mısır ve Medinei Münevvere mollalıklarında bulundu; istanbul kadılığı payesini aldı; 1169 Şaban - 1756 Mayısta Anadolu kazaskeri ve 19 Şaban 1171-28 Nisan 1758 de Rumeli kazaskeri oldu; bu son hizmette iken pâdişâhın bir biniş günü verilen uydurma arzuhallerle irtikâbından şikâyet edilmesi üzerine tayininden yüz gün sonra, 28 Zilkade 1171 -3 Ağustos 1758 de azlolunarak Manisa'da ikamete memur oldu [1267].

ismail Asım efendi şeyh-ul islâm olup vezîr-i azamla birlikte padişah III. Mustafa tarafından huzura kabul olunduğu gün her ikisi de afvını rica etmeleri üzerine, istekleri kabul olunarak istanbul*a. geldi (1 Zilhicce 1172 - 26 Temmuz 1756)[1268]ismail Asım efendi'nin vefatı üzerine şeyh-ul islâmlık Veliyüddin efendi'ye verilmek istenmiş ve kendisine kapıcılar kethüdası gönderilerek davet edilmişti; fakat beş on gündenberi hasta olup inip binmeğe kudreti olmadığını ve söz arasında padişahın bu teveccüh ve inayetinin hastalığın sıhhate dönmesine vesile olduğunu beyan ettiğinden, kapıcılar kethüdası avdetinde keyfiyeti aynen arzetmesi üzerine, bu sözler hoşuna giden III. Mustafa iyi oluncaya kadar evinde oturmak üzere şeyh-ul islâm-lara mahsus jerve-i beyza denilen hil'ati evine göndermek suretiyle seleflerinden hiçbirisine nasib olmyan teveccüh ve iltifatı göstermiştir (28 Cemaziyelâhır 1173 - 16 Şubat 1760).Veliyyüddin efendi 6 Safer 1175 - 6 Eylül 1761 tarihine kadar bir buçuk seneden ziyade bu makamda kaldı. Meşreb itibariyle hiddetli olduğundan azlolunarak 'Maltepe'ye ve oradan da zamanı gelince hacca gitmek üzere J5«rsa'ya gönderildi ve yerine Karabekirzâde Ahmed efendi getirildi.

24 Zilkade 1180-23 Nisan 1762 de Dürrizâde Mustafa efendi'nin istifası üzerine ikinci defa şeyh-ul islâm oldu; vefatı tarihi olan 13 Cemaziyelâhır 1182 - 25 Ekim 1768'e kadar mevkiini muhafaza etti. Eyütf&e Şeyh Murad kabristanına defnedilen Veliyyüddin efendi'nin

[1267] Şamdanizâde, Veliyyüddin efendi'nhı hakkı sever, hak söyler, bir zat olduğ-inu, aleyhinde tertip ve tasnî edilen istidanın yirmi sekiz kadar olduğunu beyan eder. Gerek Şamdanizâde ve gerek TezkiretiVl-hattatin. Manisa'ya gönderildiğini, Vasıf ise iptida Gelibolu'ya yollandığını beyan ederek tarihinin diğer bir yerinde Bursa'ya. gönderildiğini yazmakta (c. 1, s. 161) ve

[1268] Takvimüh-tevarih zeyli (1171 senesi cetveli).

yerine üç defa Rumeli kazaskeri olan Pirîzâde Osman Molla bey şeyh-ul islâm oldu[1269].

Veliyyüddin efendi, talik yazıyı meşhur Durmuşzâde Ahmed efendi'den meşk ederek asrının en üstad hattatlarından olmuştur. Nefis yazıları pek çoktur. Damad ibrahim paşa'nın Şehzâdebaşı'ndaki çeşmelerinin yazıları, Hekimoğlu Ali paşa camii yanındaki sebil ve çeşmesiyle cami avlusunun iki kapısı üzerindeki yazılar, Eyüb^de Baba Haydar mahallesinde şeyh-ulislâm Seyyid Mustafa efendi'nin yaptırmış olduğu Tamışvar tekkesinin kapısı üzerinde nefis yazı ile III. Mustafa'nın Üsküdar'da, yaptırmış olduğu Ayazma camiVnm.[1270] tarih kitabesinin yazısı, Veliyyüddin efendi'nindir.Veliyyüddin efendi, en nefis ve nadide kitapları hâvi kütüphanesini vefatından üç ay evvel Bayezid camii içinde namına mensup kütüphaneye koyarak vakfetmek suretiyle ahlâfa bir ilim âbidesi bırakmıştır[1271].III. Mustafa zamanında iki defadaki şeyh-ul islâmlığı üç sene iki ay kadardır. Namına nispet edilen Veliejendi çayırında bir çeşmesi olup Edirnekapı ile Otdkçılar arasındaki Bahir Mustafa paşa'nın yaptırmış olduğu Nakşibendî tekkesine minber koydurmuştur.Namına menkibeler nakledilen Veli Efendizâde kazasker Mehmed Emin efendi, bunun' oğludur. Mehmed Emin efendi, reis-ül ulemâ olup bu da babasının kütüphanesine tedarik ettiği nadir eserleri koymuştur. Bundan başka, medrese talebelerinin sorup kütüphanede bulunmıyan kitapları ya tedarik etmek veyahut istinsah ettirmek «suretiyle babasının kütüphanesini büyütmüştür.Veliyyüddin efendi'nin ikinci şeyh-ul islâmlığına kadar istanbul fetvahanesindeki müsevvidlerin maaşları, yazmış oldukları fetvalardan aldıkları üçer akçeden ibaret olup bu cüz'i para ile müsevvidler (ziyade sıkıntı çekip zaruret içinde bulunuyorlardı. Veliyyüddin efendi bunların maişetlerine medar olmak üzere Bolu kazası şer'i hâsılatını fetvahaneye arpalık yaptı. Bu suretle beşyüz kuruş hasıl olursa bunun beşte biri fevt a emininin, mütebakisi de

[1269] Veliyyüddin efendi'nin Rusya ile harbe muarız olduklarını, fakat Pirîzâde Osman Molla'nın şeyh-ul islâm olmak isteyerek Rusya ile harb için fetva bile verdiğini 1182 H. - 1768 M. vekayü arasında yazmaktadır.

[1270] III. Mustafa bu camii 1174 H. - 1760 M. de validesi Mihrişah E-mine Sultan ile biraderi Şehzade Süleyman'ın ruhlarını taziz için yaptırmıştır

[1271] Veliyyüddin efendi kitapları şimdi Bayezid'de umumi kütüphane binalına naklolımmuştur

müsevvidlerin olacaktı[1272]ölendi ailesine Ekşiaşzâde denildiğini Şanı-danzâde yazıyor[1273]. Lâle meraklısı olup birçok çeşit lale yetiş-tirmişti.[1274]

Ahmed Efendı -(Karabekırzade)

Tıre'li Ebu Bekir efendi'nin oğludur. Tahsilden, müderrislik ve kadılıklardan sonra Mükerreme'de kadı iken 1157 H. - 1744 M. de İstanbul kadısı, 1164 H. - 1751 M. de Anadolu kazaskeri, 1169 H. - 1756 M. -1151 H. - 1758 M. de iki defa Rumeli kazaskeri olup 6Saferll75-6 Eylül 1761de Veliyyüddin efendi'nin birinci defaki azli üzerine şeyh-ul islâm tayin edildi. Sekiz ay kaldı. Faaliyet gösteremeyip ağır hareketi sebebiyle 1175 Şevval iptidalarında (1763 Nisan) azlolunarak kışları konağında ve yazları yalısında oturmak üzere serbest bırakıldı. 5 Safer 1181 -3 Temmuz 1767 de' Kanlıca daki yalısında vefat ederek oradaki Bahaî kabristanında babasının yanma defnedildi. Malûmatlı ve cömerd olup şeyh-ul islâm İmam Mahmud efendi'ye damad olmuştur. Azlinde yerine ikinci defa Dürrizâde Mustafa efendi getirildi.[1275]

Dürrizâde mustafa efendı(ikinci defa)

Kara Bekirzâde'nin yerine 1175 Şevval (1762 Mustafa efendi Nisan)da ikinci defa şeyh-ul islâm olup
kade H80-23 Nisan 1768 de azlolunarak yerine Veliyyüddin efendi geldi[1276]

[1272] Müriii't-lfvnrih (Şamdanizâde) 1180 Hicret senesi vekayii arasında.
[1273] Takvimü't-tevarih zeyli (Şamdanizâde 1169 Şaban ayı cetvelinde).
[1274] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/488-491
[1275] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/491
[12761276] Dürrîzâde'nin azli ve Veliyyüddin efendi'nin şeyh-ul islâm olması ■dolayısiyle XVIII. aşırın ikinci yarısında yapılan teşrifat hakkında Teşrifat defterVnden aşağıdaki hülâsayı çıkararak bu gibi tebeddüller dolayısiyle bir fikir vermek istedim :
24 Zilkade 1180 yevmi pençşenbe. Yevmi merkumda semahatlu şeyh-ul islâm Dürrizâde Mustafa efendi hazretleri azlolunup alesseher reisül-İdittab Ömer efendi varub efendi-i müşarünileyh hazretlerine gayetulgaye nazikâne ihbar ve sahilhanelerine teşrif buyurmaları fermanı hümâyûn buyrul-duğunu iş'ar eylediklerinde Cebeali (Cibali) Yenikapısı iskelesinden kendulerine mahsus kayıklarına suvar ve yalnızca sahilhanelerine azimet buyurduklarında mumaileyh reis-ül küttab efendi doğru samahatlû Veliyyüddin efendi'nin hanesine gidip davet ve beraberce Bab-ı âsâfiye (Paşakapısı - Babıâli) gelip ketyüdabey ve çavuşbaşı ve tezkire-i evvel ve sâni ve mektubî efendiler tarafından mûtad üzere saray kapısı (Babıâli) önünde muhzır ağa ve odabaşı ağa, arz-ı halciler köşesinde istikbal ve binek taşına gelince sadr-ı âzam

V elıyyaddın efendi (ikinci defa)

Dürrizâde'nin yerine 24 Zilkade 1180-23 Nisan 1767 de ikinci defa şey-hul islâm olup 13 Cemaziyelâhır 1182- 5 Ekim, 1768 de vefat ederek Pirîzâde Osman Molla şeyh-ul islâm oldu.[1277]

Osman Sahib Efendi (Pirîzâde)

Pirîzâde şeyh-ul islâm Mehmed Sâhib efendi'nin oğlu olup 1122 H. - 1710 M. Senesinde îstanbuVda. doğdu; yirmi yaşında müderrisliğe başladı; 1158 H. -1745 M. de babasının şeyh-ul islâmlığı zamanında istanbul kadısı olduysa da evvelden İstanbul kadılığı payesini almadığı için iki ay sonra azlolundu. 3 Şaban 1165 H. - 16 Haziran 1751 M. de Anadolu kazaskeri ve 2 Safer 1169-7 Kasım 1755 de III. Osman'a baş imam oldu. Kendisinin baş imamlığa getirilmesine sebep lâf bilir, aklı başında olması ve muvazenesiz bir hükümdar olan III. Osman'ı ^imi ile doğru yola sevketmesi ihtimali idi; bu tayin şeyh-ul islâm Dürrizâde Feyzullah efendi'nin tavsiyesiyle yapılmıştı; fakat bu tayinin pâdişâh üzerinde hiçbir tesiri görülmedi[1278]. Osman Molla 28 Şevval 1169(26 Temmuz 1756) da Rumeli kazaskeri olduysa da, rüşvet almakla itham edildiğinden 1170 Rebiulevvel-1756 Kasımda hem kazaskerlik ve hem imamlıktan

---

kendisini binek taşında karşılayıp önüne düşüp arzodasına girip oturduktan sonra Babı âli ricali Veliyyüddin efendi'nin eteğini öpmüşlerdir Bundan sonra kahve ve tatlı merasimi yapılmış yempk yenilmiş. Karakulak vasıtasiyle huzura kabulleri müsaadesi gelince sadr-ı âzam ile birlikte alayla saraya girip eşref saatte pâdişâh tarafından kabul olunmuşlardır. Evvelâ sadr-ı âzam kürk giymiş arkasından Veliyyüddm efendi'ye beyaz çuhaya kaplı bol yenli samur kürk ilbas olunarak biraz tevakkuftan sonra evvelâ şeyhülislâm çıkıp Darüssaade ağası odasında oturmuş arkasından vezir-i âzam da gelmiş şerb.et ve buhur merasiminden sonra yine beraberce Bab-ı âliye gelip arzodasında oturmuşlar ve Babı âli ricali tarafından tebrik merasimi yapılmıştır.

Şeyh-ul islâmm avdeti esnasında sadr-ı âzam tarafından yeşil çuhaya kaplı bol yenli bir samur kürk bohça içinde olarak teşrifat! efendi ile huzur-ı asâfiye getirilip Veliyyüddin efendi'ye gösterildikten sonra — çünkü sadrazamlar kendi huzurlarında şeyhülislâma kürk giydirmek âdet değildi— adamlarına teslim olunmuş ve advet esai3inda sadr-ı âzam kendisini yine binek taşına kadar teşyi eyleyip yine sadr-ı âzam tarafından verilen abayı ve saçaklı ile müzeyyen donanmış atı da alarak araba ile konağına gitmiştir {Maliyeden arşive devredilen Teşrifat defteri No. 29, s. 26).

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/491

[1277] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/492

[1278] 1335 H. - 1917 M. de caddenin genişlemesi için Murad paşa mezarlığından yer alındığı sırada gerek Osman Molla'nın ve gerekse Kara Davud'un kabirleri kaldırılmıştı. Bunun üzerine Osman Molla'nnvbakiyei izamı ahfadından olup o tarihte evkaf nâzın vekili bulunan ibrahim bey vasıtasiyle Üsküdar'da. Selimiye tekkesi karşısındaki aile kabristanına nakil ve (Jefnedilmiştir.

azlolunarak evvelâ Ge/iboZu'ya, sonra da Bursa'ya gönderildi ve epey müddet orada kaldı; nihayet III. Mustafa'nın Şah Sultan isminde bir kızının doğması üzerine, 26 Ramazan 1174-26 Mayıs 1761 de afvolunarak IstanbuVa. geldi. 23 Şaban 1175-18 Mart 1762 de ikinci ve 1179 Rebiulâhır-1765 Eylülde üçüncü defa Rumeli kazaskeri mazulü bulunduğu esnada 13 Cemaziyelâhır 1182 - 25 Ekim 1768 de vafat eden Veliyyüddin ofendi'nin yerine şeyh-ul islâm oldu. Osman Molla bey, 1182 H. - 1768 M. Osmanlı - Rus seferi esnasında şeyh-ul islâm bulunuyordu. Temadi eden mağlûbiyetlerden müteessir olarak hastalandı ve 6 Zilkade 1183 - 3 Mart 1770 de vefat ederek Aksaray'da Muradpaşa camii kabristanında Kara Davutpaşa kabrine yakın defnedildi ve yerine Mirzazâde Mehmed Said efendi getirildi.Osman Molla, âlim, fazıl, kalem sahibi, münazarada kuvvetli ve çok cömert bir zat olup meşreben bektaşi idi. Talik yazısı güzel olup bunu Kâtipzâde Refî efendi'den yazmış ve icazet almıştır; ok atmakta fevkalâde mahareti vardı1. Üsküdar'da Şemsipaşa'da Balaban iskelesi yakınındaki 1181 H. -1767 M. tarihli çeşme : Osman MolFa bey'indir[1279]. Sâhib mah-lasiyle manzumeleri vardır [1280]. Güzel bir. beyti :Gönül yap zâhida beyt~i hudâdır taat istersen Muhakkaktır ki bâb-ı cenneti hatır şiken açmaz.[1281]

Mehmed Saıd Efendı(Mirzazâde)

1143 H. - 1730 M. de şeyh-ul islâm olan Mirzazade Mehmed efendi'nin oğludur. 1122 H.-1710 M. de doğmuş ve on bir yaşında müderrislik rüusı almıştır. Babasının şeyh-ul islâmlığı zamanında yüksek müderrisliklerden olan hamise-i Süleymaniye müderrisliğine çıkarıldı ve sonra da kadılık yaptı. 1161 H. - 1748 M. de istanbul kadısı ve 1171 Şaban- 1758 tarihimle Anadolu ve 1173 Şevval-1760 Mayısta Rumeli kazaskeri, 1175 Muharrem - 1761 Ağustosta' nakib-ül eşraf ve 1177 Kebiui-âhır - 1763 Ekimde ikinci defa Rumeli kazaskeri oldu. Mehmed Said efendi daha sonra ikinci defa nakib-ül eşraf ve üçüncü defa Rumeli kazaskeri olup Pirîzâde Osman Molla bey'in vefatı

[1279] îstanbul çeşmeleri, c. 2, s. 372.
[1280] Babasının şiirde mahlası ^ ile v^t* sahib ve kendisinin ise- t-sahib idi
[1281] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/492-493

üzerine kazasker mazulü iken şeyh-ul islâm tayin edildi (6 Zilkade 1183 - 3 Mart 1770). Üç buçuk seneden ziyade bu makamda kaldı. Zayıf ve hastalıklı olduğundan evinden dışarı çıkmamasına mebni 1187 Cema-ziyelâlnr başında (20 Ağustos 1773) istifa ederek Üsküdar'da. S ultantepe'sindeki evine çekildi ve bir buçuk sene sonra, yani 18 Zilhicce 1188 - 19 Şubat 1775 de vefat ederek Karacaahmed mezarlığında babasının yanma defnedildi. Afif, vakur ve dürüst tabiatlı idi. Kendisinin halledeceği murafaa davalarını inceden inceye tetkik ederek hükmünü verirdi. İlmiye kanunlarını bir foluna koymak istediyse de, tesir altında kalarak bir netice hasıl olmadı.[1282]

Seyyıd Mehmed Efendı(Şerifzâde)

Babası kadılardan Yenişehirli Şerif efendi Seyyıd Mehmed efendi ve büyük babası şeyh-ul islâm Çatalcalı Ali efendi'dir. 1115 H. - 1703 M. de doğmuştur. Babası Şerif efendi, Bursa kadılığından mazulen 1121 H. - 1709 M. de vefat edince validesini kazasker Kevakibîzâde Veliyyüddin efendi" almıştır. Seyyid Mehmed efendi 18 yaşında müderris olmuş ve sonra kadılık yaparak 1170 H. - 1756 M. de istanbul kadılığına tayin edilmiştir. 1180 Muharrem-1766 Haziranda Anadolu ve 1183 Şaban-1769 Aralıkta Rumeli kazaskeri ve nakib-ül eşraf olmuş ve 1187 Cenıaziyelâhır başında (1773 Temmuz) Mirza-zâde'nin istifası üzerine şeyh-ul islâm tayin edilmiştir. Altı buçuk ay şeyh-ul islâmlık etti. Meşihatı zamanında III. Mustafa vefat ederek yerine biraderi I. Abdülhamid hükümdar olmuş ve 15 Zilhicce 1187-27 Şubat 1774 de azledilmiştir. 16'Zilhicce 1193-25 Aralık 1779 da yetmiş sekiz yaşında vefat etmiş olan Seyyid Mehmed efendi, Eyütfe defnedilmiş tir. Kabri Eyüb iskelesinden Bostan iskelesine giden yolun solunda Çivizâde kabristanmdadır. Talik yazıda üstad olup bunu Kâtibzâde Refî efendimden yazmıştır. Kalemi de güzeldi. Babalığı olan Kevakibîzâde'nin kızını almıştır.[1283]

Durrızade Mustafa Efendı (Üçüncü Defa)

[1282] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/493-494
[1283] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/494-495

Şerifzâde'nin azli üzerine 15 Zilhicce 1187-7 Şubat 1774 te üçüncü defa şeyh-ul islâm olmuş ve 22 Receb 1188-28 Eylül 1774 te azlolu-narak yerine İvaz Mehmed paşazade îbrahım bey şeyh-ul islâm olmuştur.[1284]

İbrahım Bey (Ivaz Paşazade)

Belgraâh teslim alan vezir-i âzam İvaz Mehmed paşanın oglu olup babasının gumrukçülüğü zamanında 1132 H. - 1720 M, de doğ-muştur[1285]. Şöyle böyle tahsilden sonra 1146 H. - 1733 M. de müderris ve sonra kadı oldu. 3 Şaban 1165 -16 Haziran 1752 İstanbul kadılığına tayin edildi. Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulunduktan sonra üçüncü defa Rumeli kazaskeri iken 22 Receb 1188 - 28 Eylül 1774 te Dürrîzâd.e'nin yerine şeyh-ul-islâmlığa getirildi[1286]. I. Abdülhamid kendisi hakkında fevkalâde iltifat göstererek tebdil suretiyle şeyh-ul islâmla görüşerek yemek yemiş, devlet işleri hakkında mahrem olarak görüşmüş ve kendisine ÇiTağan1-da bir de yalı ihsan etmişti. 1189 H. - 1775 M. de Dolmabahçe>6.e donanmanın denize çıkışı ve Kırım'dan gelen heyete bir ziyafet verildiği sırada vezir-i âzam Bolulu İzzet Mehmed paşa ile bir münakaşa neticesinde[1287] evvelâ vezir-i âzam ve yirmi iki gün sonra da İbrahim bey azledildi (30 Cemaziyelevvel 1189-29 Temmuz 1775). İbrahim bey azlinden sonra yalısından İstanbul tarafına nakletmek istemiş ve evvelce konağı yanmış olduğundan Sedef-çiler^Av Acem Ali konağını satın almış ise de,yerine gelen şeyhul islâm Salihzâde Mehmed Emin efendi buna muvafakat etmediğinden o da Beykoz'a, çekildi.Vezir-i âzam Halil Hâmid paşa'nın I. Abdülhamid'i hal teşebbüsünü Esma Sultan vasıtasiyle padişaha duyurması üzerine 18 Cemaziyelevvel 1199 - 29 Mart 1785 te Dürrîzâde Ataullah efendi'nin azliyle ikinci defa şeyh-ul islâm oldu. îrtikâp ve irtişası sebebiyle padişahın teveccühü zail olduğundan tayininden seksen sekiz gün sonra, yani

[1284] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/495
[1285] Vakanüvis Halil Nuri bey ve ondan naklen Cevdet (c. 6, s. 271) vefalı dolayısiyle İbrahim bey'in tercümei halini yazarken 1127 H. -1715 M. de doğduğunu kaydederler.
[1286] Vakanüvis Halil Nuri bey şeyh-ul islâmlığını yirmi Receb' gösterir.
[1287] Bu hususta İzzet Mehmed paşa'mn tercümei halinde kısa malûmat verilmiştir

aynı sene 14 Şabanda (22 Haziran) azledilerek BeyhrbeyVndeki yalısında oturması emredildi.ibrahim bey ve maiyyeti adamları ve mensupları, devlet adamları ve hükümet işleri hakkında pervasızca dedikodu yapmağa başlamaları üzerine azlinden üç ay sonra arpalığı olan Ankara'ya, gönderildi; oranın havasiyle imtizaç edemediğinden dolayı müracaatı üzerine 1200 Cemaziyelâhır - 1786 Nisanda Bursa'ya naklolunarak I. Abdülhamid'in vefatına kadar orada kaldı. III. Selim'in cülûsiyle IstanbuVda. yalısında oturmasına müsaade edildi.ibrahim bey 2 Zilkade 1212-18 Nisan 1798 de Aksaray'daki hanesinde vefat ederek Bayezid camii kabristanına, mihrabın önüne defnedildi. Tab'an hiddetli, pervasız ve garazkâr olup şeklen mehib idi. Osmanlı şeyh-ul islâmJarinm cahili erin d endir. İki defa da şeyh-ul islâmlığı on cfürt ay kadardır; biraderi Halil paşa vezir-i âzam olmuştur.[1288]

Mehmed Emın Efendı(Salihsâde)

III. Ahmed zamanında pâdişâhın baş imamı oluıp Rumeli kazaskeri payesinde iken 1143 H.-1730, M. de vefat eden Top kap ıh Salih efendi'nin oğludur. 1132 H. - 1719 M. de on beş yaşında müderris olup kadılıklarda bulunduktan sonra, 1184 H. -1770 M. de Anadolu ve 1188 H. -1774 M. de Rumeli kazaskeri oldu; burada iken ivaz Paşazade ibrahim bey 'in yerine şeyh-ul islâm tayin edildi (30 Cemaziyelevvel 1189-29 Temmuz 1775).Bir buçuk seneye yakın (onyedi ay) makamını muhafaza etti. ihtiyarlığı ve maiyyeti adamlarının münasebetsiz ve teamüle aykırı halleri sebebiyle lisana geldiğinden, 19 Şevval 1190-1 Aralık 1776 tarihinde bir rüus imtihanı günü azlolunmuş ve adamlarının pek aşırı hareketleri sebebiyle de azlinden birkaç gün sonra Bursa'ya sürgün edilmiştir.Mehmed Emin efendi, Burscfya, gidişinden bir ay sonra orada vefat ederek Emir Buharı camii karbistanma defnedii-miştir. Lûtfu çok, cömertliği bol, fakirlere yardımcı, dostluğuna sadık, vefakâr bir zat idi. Çarşamba'da. Murad Molla tekkesVne, Topkapi'ûa. evinin civarındaki Ahmed Paşa camii hademelerine ve medresesine sülüs malından satın alınacak akardan vakıf yapmıştır.Mehmed Emin efendi gözlük kullandığı için halk kendisine Camgöz dermiş. Nefis yemeklere

[1288] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/495-496

meraklı olduğundan, bu yemeklerden padişaha da tabla tabla gönderirmiş. Babı âli memurlarının Ramazanda Babı âli'de iftar ettikleri akşamın «rtesi akşamı şeyh-ul islâm konağında iftar etmeleri bunun za-^ıaiunda âdet olmuştur. Bu zatın Şefiknâme tarzında muğlak bir tercümei hali Esad efendi kitapları arasında 3380 numarada kayıtlı olup kütüphane defterinde yanlış olarak "Takrir-i Resmî efendi" denilmiştir.[1289]

Mehmed Esad Efendi (Vessafzâde)

Şeyh-ul islâm Abdullah Vessaf efendi'nin oglu olup 1119 H- " 1707 M" de boğmuştur. Tahsilden sonra 1143 H. - 1730 M. de müderris ve 1164 H. - 1751 M. de Galata kadısı olmuştur. Burada iken babasının şeyh-ul islâmlıktan azli üzerine her ikisi Bursa'ya gönderilmişlerdir. Esad efendi, İstanbul kadılığı pâyesiyle on bir sene terfi ettirilmemiş ve bijfiil İstanbul kadılığı yapmıyarak kıdemine mebni 1182 Rebiulevvel - 1768 Temmuzda Anadolu ve 1186 H.-1772 M. de Rumeli kazaskeri olup müddetini doldurmuş ve mazul iken Mehmed Emin efendi'nin yerine şeyh-ul islâm olmuştur (19 Şevval 1190-Aralık 1776). Mehmed Esad efendi iki sene yirmi üç gün şeyh-ul islâmlık yaptı; hastalığı sebebiyle afvını rica ettiğinden isteği kabul olunup 25 Cemaziyelâhır 1192 - 21 Temmuz 1778 tarihinde meşihatten ayrıldı ve yerine Esad Efendizâde Mehmed Şerif efendi getirildi.Mehmed Esad'ın infis alinden sonra isterse istanbul tarafındaki konağında ve arzu ederse Boğaz'da Neşatabad [1290] sahil-sarayına bitişik olan yalısında oturmasına müsaade edildi. Kendisi Emirgâri'da. babasından kalma yalıya nakletti ise de, sekiz gün sonra, yani 3 Receb 1192 - 28 Temmuz 1778 de sabah namazını kıldığı sırada vefat ederek Eyüb'de babasının yanına defnedildi, îrfan sahibi, şair bir zattı. Esad efendi vücuden pek zayıf olup halk arasında kendisine Hindi Molla denirmiş. Şeyh-ul islâm Salihzâde Mehmed Emin efendi ile aralarında münaferet varmış. Esad efendi 1190 senesi

[1289] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/496-497

[1290] Neşalâbâd, Ortaköy ile Kuruçeşme arasında ve Defterdar burnunda, şimdi yüzme1 havuzu olan burunun yerinde idi. Burada evvelce defterdar ve gonra Mısır valisi olan ve vali iken 1074 H. -1663 M. de vefat eden ibrahim paşa'nın yalısı ve yanında da camii vardı. Bundan dolayı oradaki çıkıntıya Defterdar burnu denilmiştir. Sonra buraya III. Ahmed zamanında bir sahil-saray yaptırılarak Neşalâbâd denilmişti.

Ramazanında şeyh-ul islâmın iftarına gitmiş. Sofraya eti az bir hindi dolması getirilmiş; şeyh-ul islâm, kendisine tariz yollu "acayip şey bu sene hindiler seslenmedi,, diyerek yemeden geri gönderdiği sırada Esad efendi: "Anm vakti gelince sesi çıkar'Miye mukabele etmişti. Filhakika yirmi beş gün sonra Meh-jpaed Emin efendi azlolunarak Vessafzâde şeyh-ul islâm oldu. Talik yazıda mehareti plan Mehmed Esad efendi, bunu Rumeli kazaskeri Hekimbaşı ve meşhur talik yazı üstadı Kâtipzâde Mehmed Refî efendi'den yazmıştır.[1291]

Mehmed Serıf Efendı (Esad Efendizâde)

Ebu îshâkzâde şeyh-ul islâm Es'ad efendi'-Mehmeo Şerif efendi Muharrem 1130 - 10 Aralık 1717 de doğmuştur. 1151 H. - 1738 M. de müderris ve 1167 H. - 1?54 M. de kadı olan Şerif efendi, 1180 H. - 1766 M. de istanbul kadısı, 1185 Rebiulâhır başında (14 Temmuz" 1771) Anadolu ve 1189 H. - 1775 M. de Rumeli kazaskeri olup buradan mazul iken Vessafzâde'nin istifası üzerine şeyh-ul islâm tayin edilmiştir (25 Cemaziyelâhır 1192 - 21 Temmuz 1778). Dört buçuk sene müftilikte bulundu ve kendi isteğiyle çekilerek hane veya yalısından hangisinde isterse oturmasına müsaade olundu (5 Şevval 1196-13 Eylül 1782) ve yerine Karahisar'h Seyyid İbrahim efendi şeyh-ul islâm oldu. Mehmed Şerif efendi, III. Selim'in cülusunu müteakip Mehmed Kâmil efendi'nin yerine ikinci defa şeyh-ul islâm oldu (27 Zilkade 1203 - 19 Ağustos 1789) [1292] Genç pâdişâh askerî, mülkî adlî ve ilmî müesseselerde yenilik yapmak istediğinden, bu yolda kendisine faal ve cesur olanların yardımları îcabediyordu. Mehmed Şerif efendi ise yetmiş yaşında ve hastalıklı olması ve pâdişâhın tebdilde silâhla gezip tüfenk atmasına itirazı sebebiyle 27 Muharrem 1204 -17 Ekim 1789 da azl-olunup yerine Hamidîzâde[1293] Mustafa efendi getirildi. Mehmed Şerif efendi, azlinden sonra sekiz

[1291] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/497-498

[1292] Edib efendi tarihinde tayini bir gün noksandır.

[1293] Türk Tarih Encümeni kitaplarından Türk Tarih Kurumu kütüphanesine devredilmiş olan 58 numaralı mecmuanın 68 nci sahifesinde şu mütalea vardır: Mehmed Şerif efendi Valide Sultan kethüdası Mahmud beyi gördüğü zaman "Şevketlû efendimiz tebdilde silâh ile gezermiş ve hem tüfenk atarmış. Şevketlû efendimizin vücud-ı hümâyunı cümlemize lâzımdır ve murdar kılından dahi geçmeyiz, söylesen de o sevdadan fariğ olsun" demiş. Bu sözü padişaha arzetmişler bunadı diye tayininden iki ay geçmeden azlolunarak yerine Eyüb sakinlerinden Anadolu payeli sabık saray hocası Hâmidîzâde Mustafa efendi getirilmiştir

ay kadar daha yaşadı ve 9 Ramazan 1204 - 23 Mayıs 1790 da vefat ederek ceddinin Çarşanba'daki camii hatiresindeki aile kabristanına defnolundu. Mehmed Şerif efendi âlim, zarif, arif ve üç lisanda sair, değerli bir zattır. Kendi malından cömert olup fakat ilmiye cihatmda istihkaka riayet ettiğinden bazı selefleri gibi ehliyetsizleri ileri çekmezdi,Hülâsatü't-tebyin fî tefsir-i sûre-i Yasîn isminde ' Yasîn sûresi tefsiri ve LetafifiVl-Kemal isminde müntehap şiirleri havi mecmuası ve FusuTül-âra fî Şanmülûk vel vüzera isminde bir» risalesi ve üç lisanda şiirlerini hâvi divanı vardır. LetaifüH-Kemal mecmuası Halet efendi kitapları arasında 672 numaradadır. Şaire Fitnat hanı m'm biraderi idi. Bazı manzumeleri : Ettim güzeller içinde alâka efendime Sad aferin tab-ı dilpesendime Tarf-ı ruhında kâkülün ol meh görüp demiş [1294]

Seyyıd Ibrahım Efendı (Şebin Karahisarlı)

Kaza kadılarından O s m ân bin Mebmed efendi'nin oğlu olup Şebin Karahisar'. 1113 H.- 1701 M. de doğmuş, .1127 H. - 1715 M. de İstanbul'a, gelerek amcası ve kayın pe'deri kazasker Zeynelabidin efendi'nin hizmetinde bulunarak müderris ve kadı olmuştur. iki defa İstanbul kadılığı, iki defa nakib-ül eşraflık ve iki defa Rumeli kazaskerliği yapmış olan Seyyid İbrahim efendi, 5 Şevval 1196 - 13 Eylül 1782 de Mehmed Şerif efendi'nin istifası üzerine şeyh-ul islâm tayin edilmiştir. Seyyid ibrahim efendi 17 Cemaziyelâhır 1197 - 20 Mayıs 1783 te vefatına kadar makamını muhafaza etmiştir. Vefatında yaşı seksen dörttü. Kabri Sultan Selim civarında Beyceğiz mahallesinde kayın pederi Zeynelabidin efendi'nin yanındadır. Kendisine aid olandan başka bir işe karışmıyarak sorulduğu zaman mütaleasını söylemek âdeti imiş. Fikrinden istifade edilirdi. Arab edebiyatına kuvvetle vukufı olup Arapça bir kasidesi Tarih-i MuradVde vardır. Talik yazıyı x Hekimbaşı kazasker Kâtipzâde Refî efendi'den yazmıştır.[1295]

[1294] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/498-500
[1295] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/500

Seyyıd Ataullah Efendı(Dürrizade)

Üç defa şeyh-ulislâm olan DürrîzâdeMustafa Seyyıd Ataullah efendi efendi'nin oğludur. 1142 H.1729 M. de doğdu; altı yaşında müderrislik rüusu verildi. Yaşının küçüklüğü sebebiyle fiilen olmayıp ismen olan müderrislik sırasını atlattıktan sonra, otuz yaşında Selanik kadılığına tayin edildi ve 1183 H. - 1769 M. de bilfiil istanbul kadısı oldu. Seyyid Ataullah efendi, 1188 Cemaziyelâhır iptidasında (9 Ağustos 1774) Anadolu ve 1192 H. - 1778 M. de Rumeli ve 1197 H. - 1792 M. de ikinci defa Rumeli kazaskeri iken aynı sene 17 Cemaziyelâhır 1197-20 Mayıs 1783 de Karahisarh Seyyid ibrahim efendi'nin yerine şeyh-ul islâm oldu. Vezir-i âzam Halil Hamid paşa'nın I. Abdülhamid'i hal' teşebbüsünde muvafakati olduğu için [1296]18 Cema-ziyelevvel 1199-29 Mart 1785 te azlolunarak Gelibolu ya sürü-Rip oradan Hacca gitmesi emredildi ise de, hareketinden evvel zehirlenmek suretiyle vefat etti (6 Receb 1199-15 Mayıs 1785). Kabri Gelibolu Yazıcızâde Mehmed efendi civarındadır. I. Abdülhamid zamanında şeyh-ul islâmlığı bir sene on bir aydır. Tab'an halim, mütevazı ve sıkıntı içinde olanlara yardımı dokunur bir zat imiş.[1297]

İvaz Rasazade İbrahim Bey (Ikıncı Defa)

Dürrîzâde Ataullah efendi'nin azli üzerine 18 Cdmaziyelevvel 1199 - 29 Mart 1785 te şeyh-ul islâm olarak 14 Şaban 1199-22 Haziran 1785 de, yani tayininden üç ay sonra azledilerek yerine Arabzâde Ataullah efendi getirilmiştir.[1298]

Ataullah Ahmed Efendı (Arabzade)

Babası şehzadeler hocası ve Rumeli kazaskeri olan Abdurrahman efendi'dir. 1153 Şevval -Ahmed 1720 Ağustosta doğmuş, onsekiz yaşında müderris ve sonra kadılıklarda bulunarak 1193 H. - 1779 M. de istanbul kadısı

[1297] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/501
[1298] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/501

olmuştur. 1195 H. - 1781 M. de Anadolu kazaskeri olan Arabzâde Ataullah efendi, Rumeli kazaskeri iken 14 Şaban 1199-22 Haziran 1785 te ivaz Paşazade İbrahim bey'in ikinci defaki azlinde şeyh-ul islâmlığa tayin edilmiştir. Meşihat makamına tayin olunduğu zaman hasta olan Ataullah efendi, mevkiini muhafaza için hastalığına bakmıyarak mutad merasimi terk etmedi ise de, nihayet altmış üç gün kadar dayanabilmiş ve tayin olunduğu sene içinde, yani 17 Şevval-12 Ağustosta aitmiş yedi yaşında vefat etmiştir. Divanyolu'nda Koca Sinanpaşa medrese ve türbesi kabristanında babasının yanında medfundur. Afif, uyanık fikirli, zamanının mizacına ve lisanına vakıf, halim ve mütevazı bir zattı. Oğlu Arabzâde Arif efendi de şeyh-ul islâm olmuştur.[1299]

Mehmed Arıf Efendı(Dürrîzâde)

Şeyh-ul islâm Dürrîzâde Mustafa efendi'nin Mehmed Arif oğlu ve yine şeyh-ul islam olan Ataullah etenelendi
di'nin kardeşidir. 1153 H. - 1740 M. de doğdu; on dört yaşında iken müderrislik rüusu verildi. 1180 H. - 1766 M. de Yenişehir (Tırhala'da) kadısı olup diğer kadılıklardan sonra 1194 H. - 1780 M. de İstanbul-kadısı ve 5 Şevval 1196 (13 Eylül 1782) de nakib-ül eşraf ve 1198 H. - 1784 M. de Anadolu ve biraderinin şeyh-uî islâmlığı zamanında Rumeli kazaskeri olup 17 Şevval 1199 - 13 Ağustos 1785 de Arabzâde'nin yerine şeyh-ul-islâm olmuştur. Beş ay evvel vezirlikle Mora muhassah olan Gazi Cezairli Hasan paşa, kapı kethüdası Yusuf paşa'nm birden bire sadarete getirilmesine muarız olması sebebiyle, tayininden altı ay sonra, yani 10 Rebiulâhır 1200- 10 Şubat 1787 de azlolunarak yerine Rumeli pâyesiyle Anadolu kazaskeri olan Müftizâde Ahmed efendi getirildi.
Arif efendi, azlinden sonra İstanbul'da, oturuyordu; fakat III. Selim'in şeyh-ulislâmıHamidîzâde ile aralarının iyi olmaması sebebiyle arpalığı olan Kütahya'ya, gönderildi. Şeyh-ul islâm kemlisini orada da bırakmıyarak Hacca gidip Taif'te oturması hakkında pâdişâhın iradesini aldı. Arif efendi Hacca gittiyse de Tai/'te bırakılmıyarak tekrar Kütahya'ya, geldi. Mekki efendi'nin ikinci defaki şeyh-ul

[1299] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/501-502

islâmlığı zamanında istanbul'a, gelmeşine müsaade olundu ve Mekkî efehdi'nin 22 Zilkade 1206-12 Temmuz 1792 tarihinde azli üzerine ve, rivayete göre, Ru-melİ kazaskerliği pay dilerinden olup mühim siyasî ve mahrem işlerde kendisinden istifade edilen Tatarcık Abdullah efendi'nin tavsiyesiyle, ikinci defa şeyh-ul islâm oldu. Dürrîzâde, 1213 Rebiulevveline kadar (1798 Ağustos sonları) altı sene dört ay meşihatte kaldı. Bu tarihte Bonapart'm Mısır'ı işgali üzerine meydana gelen siyasî buhran dolayısiyle vezir-i âzam îzzet Mehmed paşa ile birlikte azlolunarak Eursa'ya gönderildi (18 Rebiulevvel 1213-30 Ağustos 1798). Arif efendi'nin yerine reis-ül ulema Aşir efendi tayin edildi. Azlinden birkaç ay sonra Arif efendi'nin İstanbul'a, gelmesine müsaade edildi ve vefatı tarihi olan 19 Cemaziyelevvel 1215 senesine kadar yalısında oturdu. Kabri Eğrikapi'&a.dir.[1300] İnayet nazik, zamanın ıslahat ve terakkiye olan ihtiyaçlarını kavramış, natuk bir zattı. Son derece hayırhah ve cömert olup meşihatı ihraz etmiş bir aileye mensup olduğu için taraftarı ve iyiliğini görmüşleri çoktu; halkça da ziyade sevildiği için memlekette geniş ıslahat yapmak isteyen III. Selim onun bu nüfuzundan istifade etmişti. Pâdişâh tarafından takdir ve himaye edilerek devletlerle olan siyasî mükâlemelere memur edilen kazasker Tatarcık Abdullah efendi*gibi cerbezeli ve nüfuzlu bir zatın bile işine müdahalesine meydan vermemiştir. Ahmed efendi Gelibolu müftüsünün oğludur. Müderris olup 1186 H. - 1772 M. de ordunun Rus seferine hareketi esnasında Mekke pâyesiyle ordu kadısı olup aynı sene Zilkadesinde istanbul kadısı ve 26 Ramazan 1199-2 Ağustos 1785 te Rumeli kazaskerliği pâyesiyle Anadolu kazaskeri olmuş, altı ay sonra Dürrîzâde Arif efendi'nin birinci defaki azlinde, yani 15 Rebiulâhır 1200 -15 Şubat 1786 da şeyh-ul islâm olmuştur. 1201 H. - 1787 M. de Rusya'ya sefer açılması hususunda vezir-i âzam Yusuf paşa ile birlikte I. Abdülhamid üzerinde tesir yaparak onu arzu etmediği harbe sürüklemişlerdir[1301]. Fakat Avusturya'nın da Rusya ile birlikte muharebeye iştiraki şeyh-ul islânu huzursuz bıraktığından, ihtiyarlığını ileri sürerek temaruz yoluyla makamından çekilmek istemiştir.

[1300] Şem'î Molla EsmariTt-tevarih'te Üsküdar'da medfun olduğunu yazmaktadır.

[1301] Koca Yusuf paşa 1200 senesinde sadrı vezarete ve usuli müda-heneyi kendisine medarı itilayı şan ittihaz etmiş olan Müftizâde A'hmed efendi meşihate gelmiş olup..." Cevdet tarihi, c. 4, s. 9.

Nihayet 13 Safer 1202 - 24 Kasım 1787 de azlolunarak[1302] Beylerbeyi'ndeki yalısında oturup tetebbuatla vakit geçirmiş ve yerine Mekki Mehmed efendi şeyh-ul islâm olmuştur. III. Selim'in cülusundan sonra şeyh-ul islâm olan Hamidî-zâde Mustafa efendi, İstanbul'da, bulunan şeyh-ul islâm mazul-lerini ve meşihate gelmesi muhtemel olan zatları birer suretle taşradaki arpalıklarına gönderdiği sırada Ahmed efendi de arpalığı olan Ankara'ya, yollanmıştı; fakat Hamidîzâde'den sonra ikinci defa şeyh-ul islâm ola^n Mekki efendi zamanında İstanbuVa gelmesine müsaade edilmiş ve 13 Rebiulevvel 1206-10 Kasım 1791 de vefat ederek Üsküdar'da. Havuzdibi'ne defnedilmiş tir. Müftizâde Ahmed efendi, fazıl, müdekkik ve işinde hakşinas olup vakur ve halim idi. Cevdet tarihVmn. kaydından anlaşıldığına göre, mevkiini muhafaza için kavuk sallamasını bilenlerdendi. Kadı Beyzavî'nin bazı müşkil mevzuları üzerine müteaddid risaleleri vardır. Kendisinin şeyh-ul islâmlığı zamanında Fas hükümdarı Mevlây Muhammed bin Abdullah (1757-1789) tarafından Osmanlı ulemasına sorulmuş olan dört mudil mesele üzerine yalnız başına cevap vermek suretiyle fazl ve kemalini göstermiş ve verdiği cevaplar, zamanı âlimleri tarafından takrizlerle tasdik edilmiştir. I. Abdüihamid zamanında şeyh-ul-islâmlığı bir sene dokuz aydır.[1303]

Mekki Mehmed Efendı

Saraydakiler ağalarından iken tahsil görerek. yetişen ve Mekke kadılığında bulunmuş olan Halil efendi'nin oğludur. Mekke'de doğduğu için Mekkî Mehmed adı verilmiştir. Babası Halil efendi 1126 H. - 1714 M. de Mekke'de vefat ettiğinden, küçük yaşta bulunan Mekkî efendi[1304], İstanbul'a getirilerek iyi ve devamlı tahsil gördü ve

[1302] Devhatü'l-meşayih'te Saferin onbeşinde meşilıatten ayrıldığı yazılmış-ise de, Cevdet tarihi ayın onüçünü gösterdiğinden onu tercih ettim.
[1303] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/502-504
[1304] Mekkî efendi'nin azline, o tarihlerde III. Selim'in teveccüh gösterip ecnebi elçilerle mükâlemeye memur etmiş olduğu Tatarcık Abdullah efendi'nin tesiri olduğunu Süleyman Faik efendi beyan etmektedir. Hattâ azlinin, Abdullah efendi'nin telkini ile yapıldığına dair Mekkî efendi'ye atfedilen bir hikâye de vardır. Meşihatten. azlinden sonra Tatarcık Abdullah efendi bir gün Mekkî efendi'nin ziyaretine gitmiş. Musahebe esnasında sabık şeyh-ul islâm yalısının eskiliğinden bahis ile bir münasibetini getirip sivri sinek ve hususiyle tartarcıktan hiç rahatım' yoktur diyerek Abdullah efendi'nin kendi aleyhindeki hareketine telmih etmiş imiş.

1147 H. - 1734 M. de muvaffakiyetli imtihan vererek müderris oldu. Kadılıklarda bulunduktan sonra 26 Ramazan 1198 de İstanbul kadılığına tayin olundu; 1199 Ramazanda Anadolu kazaskerliği payesi verilip 11 Rebiulâhır 1200-11 Şubat 1786 da Rumeli kazaskerliği pâyesiyle Anadolu kazaskeri ve aynı sene Cemaziyelâhır (Nisan) Rumeli kazaskeri ve 13 Safer 1202-24 Kasım 1787 tarihinde de Müftizâde Ah-med efendi'nin yerine şeyh-ul islâm oldu. Bu sırada Rumeli kazaskerliği pâyelilerinden Mehmed Kâmil efendi hakkında pâdişâh I. Abdülhamid tarafından fazlaca teveccüh gösterildiğinden, Mekkî efendi'nin makamında uzun müddet kalamıyacağı tahmin edilmişti; filhakika tayininden üç buçuk ay sonra Mekkî efendi azlolunarak Mehmed Kâmil efendi şeyh-ul islâm olmuştur (26 Cemaziyelevvel 1202-5 IJart 1788). III. Selim zamanında şeyh-ul islâm Mehmed Tevfik efendi'nin vefatı üzerine vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem Yusuf paşa bu makama emniyetli birisinin getirilmesini düşünerek Mekkî efendi'nin sakin ve kendi vazifesinden başka işlere karışmadığını gözönüne alarak, onun tavsiyesiyle Mekkî efendi ikinci defa şeyh-ul islâm olmuştur (22 Receb 1205-27 Mart 1791). 13 Zilkade 1206-3 Temmuz 1792 de yapılan rüus imtihanından dolayı bazı dedikodu olup Sultan Selim diğer ıslahat gibi ilmiye işlerini de bir nizama bağlamak arzu ettiğinden, gerçi Mekkî efendi âlim ve fazıl bir zat ise de, hem ihtiyar ve hem de cerbezesi olmadığından bazı tesirlerin de inzimamiyle1 azlolunarak yerine ikinci defa Dürrîzâde Mehmed Arif efendi şeyh-ul islâm olmuştur (22 Zilkade 1206-12 Temmuz 1792). Mekkî efendi azlinden sonra Rumelihisarı^ndsiki yalısında oturup 9 Cemaziyelevvel 1212 30-Ekim 1797 de vefat etmiş ve Fatih'te Bahaî hatiresine defnedilmiştir [1305]. Mütevazı, fazl ve kemal sahibi bir zat olan Mekkî efen-di'nin Kaside-i Bürde'ye tahmisi ve Tevessül ismiyle Kaside-i Bürde'nin şerhi olup Beyzavî tefsiri üzerine bazı talikat da kaleme almıştır. Bunlardan başka, hamd ve şükr hakkında bir risalesi, Sıjatullah ve Tavzih (fıkıh) tan dört mukaddime üzerine risalesi ve bunun gibi daha bazı risaleleri de vardır. Talik yazısında üstad idi. Tasarruf ettiği para ile yaptırdığı

[1305] DevhatiVl-meşayih ile Fatin tezkiresVnde Fatih'te Behayi 'efendi tür-hesİnde mcdf'ım olduğu ve Cevdet tarihi ile Sicill-i OsmanVde Fatih'te Abdur-rahim efendi medresesi hat i resi ne defnedildiği yafcılı olup her ikisi de aynı verdedir.

emlâk ve akarını vakfetmiştir. Vakfını Fatih camiinde her gün ders okutulmak ve Rumelihisarı'nda Pertek Ali camiinde her yıl mevlid okutturulmak ve her sene muayyen zamanda fıkaraya taksim etmek üzere ışure ve pilâv ve zerde pişirtilmek ve yine her yıl Haremeyn (Mekke ve Medine) fakirlerine para tevzi edilmek üzere şart koşmuştur. Mekkî efendi şair olup mürettep divanı vardır. Divanının bir nüshası Halet efendi kitapları arasında 674 numaradadır. I. Abdülhamid zamanındaki şeyh-ul islâmlığı yüz dört gün ve III. Selim zamanındaki ise bir sene dört aydır. Mekkî efendi'nin oğlu Mus.tafa Asım efendi, II. Mahmud devrinde üç defa şeyh-ul islâm olmuştur.[1306]

Mehmed Kamıl Efendı

Asrının büyük âlimlerinden Rumeli kazaskeri Kâmil efendi Ömer efendi'nin oğludur. Validesi tarafından şeyh-ul islâm Seyyid Feyzullah efendi'nin torunu olup 1141 H. - 1728 M. de doğmuştur. Müderris ve kadılıklardan sonra 1199 Ramazan-1785 Temmuzda istanbul payesini almış, 19 Şaban 1200 - 17 Haziran 1786 da nakib-ül eşraf ve 1201 Cemaziyelâhır - 1787 Martta Anadolu kazaskeri olmuştur. I. Abdülhamid'in hakkındaki teveccühüne mebnî kendisinden kıdemlilere tercihan Rumeli kazaskerliği payesi verilmesini müteakip üç ay on dört gün sonra Mekkî efendi'nin birinci defaki meşihatinden azli üzerine şeyh-ul islâm olmuştur (26 Cemaziyelevvel 1202-5 Mart 1788). Abdülhamid'in vefatı ve III. Selim'in cülûsundaki değişiklik dolayısiyle azlolunarak yerine ikinci defa Esad Efendi-zâde Mehmed Şerif efendi getirilmiştir (27 Zilkade 1203-19 Ağustos 1789). mHamidîzâde Mustafa efendi'nin meşihatı zamanında İstanbul'da, bulunan eski şeyh-ul islamlardan her biri arpalıklarına gönderildiği esnada bu da arpalığı olan Keşan kasabasına sevke-dildi; Mekkî efendi ikinci defa şeyh-ul islâm olunca afvolunarak İstanbul'a, gelip Üsküdar^daki yalısında oturdu ve 1215 H. -1801 M. de vefat etti. Meşihatı I. Abdülhamid zamanında bir seleden on sekiz gün ziyade ve III. Selim zamanında ise takriben dört buçuk aydır ki, hepsi bir buçuk seneye yakındır.[1307]

[1306] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/504-506
[1307] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/506-507

Esadzâde Mehmed Şerif Efendi (İkinci Defa)

27 Zilkade 1203-19 Ağustos 1789 da Kâmil etendi mn yerine şeyh-ul islam olup birinci neşihatindeki tercümei halinde gösterildiği üzere, 27 Muharrem 1204 - 17 Ekim 1789 da yerini Hamidîzâde Mustafa efendi'ye bıraktı. İkinci şeyh-ul islâmlığı iki aydır.[1308]

Mustafa Efendi (Hamide)

Değerli ulemadan Mısır kadısı iken vefat eden Mehmed efendi'nin oğlu olup 1144 H.M de doğdu, H . 1?54 M bir imtihanla müderrislik rüusu (diploması) aldı, sonra saray hocası tayin olundu. Kendisi Nakşibendi tarikatine müntesib olduğu için sarayda enderun halkına hem ders okutur ve hem de tarikat adap ve erkânını talim ederdi. Bu yüzden bütün saray halkı kendisine hürmetkar olup bir haylisi da talebesi ve müridi idi. Bu sayede: Eyüb kadısı oldu. Nefesinin ve yazdığı nüshaların tesir. Abdülhaınid'e bildirildiğinden, hem kendisine ve hem de çocuklarına nefes ettirdi; nefesinin tesiri görülmesi üzerine Tafra denilen seri terfilerle Anadolu kazaskerliği payesine kadar çıkn. 1201 H. - 1787 M. seferine takaddüm eden günlerde toplanan müzakere meclislerinde de bulunarak devlet esrarına mahrem oldu. III. Selim hükümdar olunca, Abdülhamid'e mensub olanlar yeni hükümdarın etrafından uzaklaştırıldığı halde Mustafa efendi saraydaki talebe ye müridlerinin propagandası neticesinde eski nüfuzunu muhafaza etti, Genç pâdişâhın yapmak istediği ıslahatta Hamidîzâde gibi cerbezeli bir zatın bulunması muvafık görülerek, 1203 Şaban ortalarında (1789 Mayıs) Rumeli kazaskerliği payesi verilmek suretiyle şeyh-ul islâmlığına bir mukaddime hazırlandı ve nihayet 28 Muharrem 1204 -17 Ekim 1789 da Esad Efendizâde Şerif Mehmed efen-di'nin ikinci defaki azlinde ilmiye sınıfında ıslahat yapmak üzere istiklâl ile şeyh-ul islâm oldu.[1309]

[1308] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/507

[1309] Devhaliil-meşayih zeyii'nde yanlış olarak 7 Muharrem gösterilmiştir.. Cevdet tarihi ile Sicill-i Osman'ı, meşihatini 27 Muharrem olarak kaydederler. Vakanüvis Edib efendi 28 Muharrem gösterdiğinden ben metne o tarihi koydum.

Hamidîzâde, filhakika asırlardan beri bozularak pek fazla çığırından çıkan müderris ve kadılığı cezri olarak ıslah etmek gayretine düştü. Bunun için yapacağı işlere engel olmak istemesi ihtimal dahilinde olan İstanbuVâaki mâzul şeyh-ul islâmları arpalıkları olan mahallere göndertti[1310]. kendisine verilen istiklâle güvenerek sağını solunu kırmak suretiyle epey düşman peyda etti. Hakikaten ilmiye sınıfının düzelmesine şedid ihtiyaç vardı; fakat asırların itiyadını gözününe almayan Mustafa efendi'nin muhitini nazarı itibara alnıyarak pervasızca hareketi eski tarzın devamını isteyen cehele sınıfının işine gelmediğinden, aleyhinde bir cereyan başladı; yapmak istediği ıslahatta ifrata giderek cidden değerli âlimleri de mağdur ettiği gibi, devlet erkânını da kırıp incittiğinden, aleydarlarmın sahası genişledi. Hem ilmiye sınıfının hem de hükümet erkânının ve bunların taraftarları olanların aleyhdarlığı pâdişâha arzedildi. Bu halden endişe eden III. Selim, şeyh-ul islâmı feda etmek mecburiyetinde kaldı. 8 Receb 1205-13 Mart 1791 de azledilen Hamidîzâde'nin evvelâ încirköyu nde ve sonra da £yü6'da oturmasına müsaade olundu[1311]. Hamidîzâde Mustafa efendi, Dürrîzâde Mehmed Arif efendi'nin şeyh-ul islâmlığına kadar istanbul'da kaldı. Kendisinin Arif efendi'ye yaptığının karşılığı olarak o da Hamidîzâde'yi evvelâ arpalığı olan Manisa'ya, gönderip hac zamanında Mekke'de bulunmak üzere o tarafa sevk ettirdi; Haçtan avdetinden sonra da İstanbul'a, getirtmiyerek arpalığı olan Manisa'da oturması hakkında ferman gönderdi[1312]. Hamidîzâde, 20 Rebiulâhır 1208-25 Kasım 1793 de vefatına kadar Manisa'da kaldı. Kabri oradadır. Hamidîzâde değerli ve

[1310] Üç şeyh-ul islâmın (Dürrîzâde Arif, Müftizâde Ahmed^ Mehmed Kâmil efendiler) birden İstanbul'dan çıkarılması III. Selim'İ tereddüde düşürmüşse de şeyh-ul islâma verdiği istiklâle müdahale etmek istemiyerek teklifini kabul eylemiştir (Cevdet, e. 5, s. 108).

[1311] "Mevlânây-ı müşarünileyh (yani Hamidizâde) ilim ve fazlı kemalde nadirül akran ve salah ve takvada Ebu Hanife-i devran olup ancak merasim-i zecr ve tevbihte mail-i ifrat ve unf ve azar-ı erbab-ı cünhada bî ihtiyat olup etvâr-ı âlemi ez ser-i nev tatbik-i ahval-i selef etmek dâiye-i mümteni-ul-hu-suliyle cerh ve adil vadilerinde kendülerdeıı müşahede olunan mübalâğa ve ikdam cümleye bâis-i iztirab ve helecan olduğundan mesned-i fetvadan" azledilmiştir {Vakanüvis Edip efendi, 1205 senesi vekayii).

[1312] "Şeyh-ul islâmi esbak Hamidizâde Mustafa efendi'nin evân-ı meşihatlerinde kibar-i ulamadan ve meşihat-i aliyye münfassillarından niceleri ibtilây-ı cilay-ı vatanla azürde-i azimet olduklarından bu defa kenduleri dahi mazhar-ı mücazat olmak galiba umur-ı tabiiyye-i âlemden olmağla işbu muh-arremül haramın (1207 senesi) yirmi üçüncü günü kendü arpalıkları olan Manisa'ya varup mevsimi haccı şerifedek ikamet... ve bahren Mısr-t Kahire üzerinden hacc-ı şerife azimet edip bâdelavde yine arpalıkları olan Manisa'da ikamet etmek üzere memur olmaîariyle çavuşlar kâtibi yediyle Eyüb'de olan hanelerinde emr-i âlişan kendulere vâsıl oldukta derakap" mahall-i memure azimet etmişlerdir (Edib efendi tarihi, s. 205).

yüksek âlim, zühd ve tekvâ sahibi olup ilmiye ıslahatına samimî olarak taraftar idiyse de, kendisinin baştan kara pervasız ve programsız hareketi ve kendisini tutmak isteyen III. Selim'in, her sınıftan aleyhdarlarının çoğalmasından korkarak zaaf göstermesi,, işi yarıda bıraktırmıştır. Vakanüvis Edip efendi, Hamidîzâde'yi Ferid-i asr olarak tavsif etmektedir. Hamidîzâde başladığı ıslahatta itidali tecavüz etmiyerek tedrici surette hareket etmiş olsa idi, büyük hizmet edecekti. İşinde ifrata gitmesi biraz da hased ve istirkap yoluyla mâzul şeyh-ul islamlardan başka ileri gelen ulemayı da sürgüne kalkışması, padişahı haklı olarak korkutmuştu; hatta yine eski şeyh-ul-islâmlardan İvaz Paşazade İbrahim bey ile esbak Hekimbaşı Hayrullah efendi'nin ve diğer bazı kadıların arpalıklarını ellerinden aldıktan başka, sürgün edilmesini de arzedince Sultan Selim sadaret kaymakamına göndermiş olduğu hattı hümâyunda : "Şeyh-ul islâmlıktan mâzul birkaç efendi gitti; ne faidesi müşahede olundu ve kabahatleri nedir? malûm olmadı! Bunlar benim bir şeyim değil; lâkin pek çok oldukta hem efendi daimiz ve hem ben lisana gelüriz; fesada bais olur. Arpalıklarını aldı kifayet eder; efendi daimize böyle bildiresin" tavsiyesinde bulunmuştur. [1313] Şeyh-ul islâmlığı on yedi ay on gündür.[1314]

Yahya Tevfik Efendi

Müderrislerden Eyyüb efendi'nin oğlu ve Uşşakızade beyyıd İbrahim etenelinin damadıdır. 1128 H.1716 M. de doğmuş, müderris ve kadılıklarda bulunmuş, Mekke kadılığından sonra 1199 H.-1785 M. de İstanbul kadısı olmuştur. Daha sonra Anadolu kazaskeri payesi alan Yahya Tevfik efendi, iki defa Rumeli kazaskeri ve 1204 Cemaziyelevvel-1790 Mart'ta nakib-ül eşraf ve 8 Receb 1205 - 13 Mart 1791 de Hamidîzâde Mustafa efendi'nin azliyle şeyh-ul islâm oldu ise de, on üç gün sonra vefat etmiş ve Fatih'te Küçük Karaman'da. yaptırmış olduğu medresesine defnedilmiştir. III. Selim kendisine teveccühkâr olmamakla beraber yerine sonra bir münasibi bulunur diyerek meşihate tayin etmişti. Kendisine gönderilen hattı

[1313] Cevdet tarihi, c. 5, s. 109.
[1314] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/507-510

hümâyunda ilmiye tarikinin ıslahı yolunda yapılan ıslahata aykırı hareket etmemesi ve hiç kimseye nefsaniyet göstermemesi, tama' ve irtikâp yoluna sapmaması ve selefi zamanında nefyedilenleri kurtarmak teşebbüsünde bulunmaması tavsiye edilmişti. Yerine ikinci defa Mekkî Meh-med efendi tayin edilmiştir (22 Receb 1205-27 Mart 1791). i, Yahya Tevfik efendi muhtelif ilimlerde ansiklopedik malûmat sahibi, üç lisanda iyi bir şairdi. Tab'an zarif,, lâtifeci ve terbiyeli idi. Şeyh-ul islâm olmasını ziyade arzu eder, velev ki bir gün olsun şeyh-ul islâm olmadan Allan canımı almasın, dermiş. Duası makbul olmuş, bir güne mukabil on üç gün bu makamda kalmıştır. 1186 H. - 1772 M. de Şam kadılığına tayin edilince söylemiş olduğu bir kıtası : Subh-ı vuslat olup eser nâbud Şeb-i hicret cihanı târ etti Heves-i zülf-i yar ile Tevfik Şâm-ı cennet nıeşâmedek gitti. Şam'dan avdetinde şeyh-ul İslama hediyelerle beraber şu kıtayı takdim etmişti:

Lûtf u ihsan il kerem seyyid-i mün işidir
Cürm ü taksir ü güneh benâe-i nakâm işidir
Yok tefarik-i Haleb kim anı kılsın ithaf
Kadı-i Şâm hedayası dâhi
Şam işidir Irada redifli gazelinden bir beyit :
Her demde şarta-i
Tevjik olur vezan
Fülk-i tevekküle ohcak nâhüda huda[1315]

Mekkı Mehmed Efendı (Ikıncı Defa)

Yahya Tevfik efendi'nin vefatı üzerine eski 22 Receb 1205 ~ 27 Mart 1791 de ikinci defa efendi şeyh-ul islâm oldu. Eski şeyh-ul islamlardan olup arpalıklarına gönderilmiş olan Mehmed Kâmil, Dürrîzâde Mehmed Arif ve Müf-tizâde Ahmed efendi'lerin afve dil melerini, henüz cephede bulunan vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem Yusuf paşa arz-etmiş olup Mekkî efendi de aynı mütaleada idi. Keyfiyet sadaret kaymakamı silâhdar Mustafa paşa vasıta-siyle pâdişâha arzedilmiş ve aynı zamanda bunların toptan afvleri ulemanın şımarıklığını mûcib olur mütaleası da ilâve edilmiş olduğundan. Sultan Selim:

[1315] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/510-511

"Pek güzeldir, şimdi Kâmil iti âk olunsun" hattı hümâyununu yazmıştır. Bu suretle evvelâ Mehmed Kâmil ve arkasından çok geçmeden diğer eski şeyh-ul islâmlar ve esbak Rumeli kazaskeri Mustafa Arif efendi afvolunarak istanbul'a, gelmişlerdir (1205 Şeval-1791 Haziran) [1316]. Birinci defaki meşihatı münasibe tiyle bildirdiğimiz gibi, Mekkî efendi 22 Zilkade 1206-12 Temmuz 1792 de azloluna-rak yerine ikinci defa Dürrîzâde Arif efendi getirildi. Mekkî efendi'ye azlini tebliğ için âdet üzere çavuşbaşı ağanın gönderilmesi îcab ederken, kendisi hakkında padişahın teveccühü baki olmağla heyecana kapılmaması için azli reis-ül küttab efendi vasıtasiyle münasip surette tebliğ edilmiştir[1317].

Durrızade Arıf Efendı (İkinci Defa)

Mekkî efendi'nin meşihati zamanında ve Durrızade Arif efendi 1205 Şevval-1791 Haziran menfasından IstanbuVa gelmiş, Tatarcık Abdullah efendi'nin tesiriyle azlolunan Mekkî efendi'nin yerine ikinci defa şeyh-ul islâm olmuştur. Ne sebeple azledildiği birinci defaki meşihati dolayısiyle yazılan tercümei halinde gösterilmiş yerine Mustafa Aşir efendi getirilmiştir.[1318]

XVIII. ASIRDA OSMANLILARDA FİKİR HAREKETLERİ

Matbaacılık Ve Safahatı

İlk Matbaa Ve Neşriyatı

Her millette irfan ve tefekkür cereyanlarını arttırmış olan matbaanın önemini anlatmak ve matbaa olmadan evvel herhangi bir eserin tedarikinin ne kadar güç ve masraflı olduğunu söylemek malûmu ilâm kabilinden olduğu için, bu hususta izahat vermeği lüzumsuz saymaktayım. XV. asrın ortalarında Mayans'lı Gutenberg tarafından icad edilmiş olan matbaacılık, bu asrın ikinci yarısiyle XVI.

[1316] Edib efendi tarihi 1205 senesi vekayii arasında ve Cevdet, c. 5, s. 113
[1317] Said Mehmed efendi, III. Osman zamanında 1169 ve 1755 M. de sadr-ı âzam olmuştur Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/511-512
[1318] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/512

asrın ilk yansından itibaren umumileşmiş ise de, Türkçe neşriyat için bizde ancak icadından ikiyüz seksen sene sonra, yani 1727 Temmuzda ve Nevşehirli Damad ibrahim pa'şa'nın sadareti zama-nmda şeyh-ul islâm Yenişehirli Abdullah efendi'nin fetvası ve III. Ahmed'in fermaniyle ve dinî eserlerin basılmaması şar-tiyle kabul ve tesisine müsaade edilmiştir. Bu gecikme dolayı-siyle memleket uzun müddet maarifiiî yayılmasından mahrum kalmış ve tabiî olarak her nevi bilgi ve hassa müspet ilimler itibariyle Avrupa bizden çok ileri gitmiş ve yeni yeni buluşlarla garb kültürü süratle yayılmıştır. Tarihimizin bu dördüncü cildinin vekayii arasında Damad ibrahim paşa zamanına aid kısmında (dördüncü bölümde) görüldüğü üzere, babasiyle beraber Fransa'ya gitmiş olan Yirmi-sekiz Çelebizâde Said Mehmed efendi[1319] oradan döndükten sonra, sadaret mektupçusu bulunduğu sırada, Macar olup Osmanlı hizmetine girmiş olan Müteferrika ibrahim efendi ile anlaşarak bir matbaa tesisini kararlaştırmışlar ve nihayet 1139 Zilkade - 1727 Temmuz'da aldıkları müsaade üzerine1 Fîya/ıa'dan getirttikleri matbaa levazımatımn hazırlanmasını müteakip yazı ile geçmen hattatların ve teceddüde aleyhdar olan bazı ulemanın ve sair yemlik aleyhdarlarının dedikodularını kesmek için şeyh-ul islâmdan bir de fetva almışlardır Bu suretle iki müteşebbis zatın gayretiyle kurulacak olan matbaa Şirket-i Müdarebe ismiyle aktedilen bir mukaveleyi müteakip Dârüh-Tıbaafül-Amire adîyle faaliyete geçmiştir. Bu ilk matbaa IstanbuV&a Sultan Selinide Müteferrika ibrahim efendi'nin evinde kurulmuştur. Matbaada ilk basılan kitap iki cilt üzerine Arapçadan Türk-çeye Van Kulı lügati olup her iki cildi 1141 Receb - 1729 Ocakta basılmıştır. Bunu, dört ay sonra Kâtib Çelebi'nin Osmanlı denizciliğine dair kibar Ibihar ismindeki eseri takib etmiştir. Bundan sonra 1142 Safer - 1729 Ağustosta Tarih-i Seyyah tercümesi[1320] ve yine 1142 Ramazan ve 1703 Tarih-ul-hinde*l-garbî el müsemma bi ha-dîs-i nev ismiyle ve ibrahim

[1320] Lâtince yazılan Tarih-i Seyyah'm aslı rahip Rroziriski'nin olup seyyah, Eşref Şah'ın elçileriyle İstanbul'a gelerek Müteferrika İbrahim efendi ile görüşmüştür. İbrahim efendi bu eseri .türkçeye çevirerek Damad îbrahim paşa'ya ithaf etmiş ve eserin tab'ma müsaadeyi hâvi sadr-ı azama takdim ettiği arizasında tercüme kitabın adını "Tercüme-i Tarih-i Seyyah derbeyan zuhur-ı Ağvanyan ve inhidam-ı bina-i devlet-i Sahan" koyduğunu beyan etmiştir. İran'ın Afganlılar tarafından istilâsına dair olan bu eser 1277 H. 1860 M. de ikinci defa olarak İstanbul'da basılmıştır.

Müteferrika tarafından bazı ilâvelerle Kitâb-ı îklim-i cedid[1321]- basılmıştır. Bunlardan sonra matbaanın beşinci kitabı Nazmîzâde'nin Arapçadan Türkçeye çevirmiş olduğu Tarih-i Timur Gürkânz ve altıncı eser Ahmed Süheylî'nin Osmanlı fethine ait ve fetihten sonraki Mısır tarihi olup[1322] birinci kısmı [1323]ve ikinci kısmı Mısr-ı Cedid isimleriyle basılmış ve sonuna Müteferrika tarafından bir de Mısır haritası ilâve edilmiştir.Yine bu matbaada 1143 H. - 1731 M. de yedinci kitap olarak Nazmîzâde'nin Gülşen-i Hulefa adındaki eseri basılmıştır. Sekizinci olarak Türkçe ve Fransızca kavaid ve mükâleme kitam tabedilmiştir [1324]. Basıldıklarını gösterdiğimiz yukarıdaki eserler, III. Ahmed ve damadı ibrahim paşa zamanında basılmış olup, Patrona isyanı ve I. Mahmud'un cülusu üzerine matbaa yine neşriyata devam etmiştir[1325]. Nitekim bu tarihte matbaanın dokuzuncu eseri olarak 1145 H. - 1732 M.-ismiyle basılan kitab, askerî cihetten zamanına göre mühim olup I. Mahmud'un arzusiyle kaleme alınıp t ab edilmiş tir. Matbaanın onuncu kitabı Füyuzât-ı Mıknatisiyy dir. Bu küçük eser İbrahim e Tendi Tarafından türkçeye çevrilmiştir. Müteferrika matbaasında basılmış olan eserlerin en mühimi ve neşriyatın on birincisi Kâtib Çelebi'nin Cihannüma'sidir. Bu eserin müsveddeleri şeyh-ul islâm Ebülhayr Ahmed efendi nezdinde bulunup şeyh-ul islâm bunun ehemmiyetini ve basılmasını tavsiye ile ibrahim efen di Ve vermiş ve 10 Muharrem 1145 - 3 Temmuz 1732 de büyük boyda 698 sahife olarak tabe dilmiştir. Cihannümanın bir de Avrupa kısmı varsa da, basıl-\mamıştır. İbrahim efendi, Cihannümâyı basarken bazı nok-sanlarını Behram Dimişkî'nin coğrafyasından tashih ile kendi tarafından da bazı resim ve şekiller, koymuş olduğunu kitabın

---

[1321] Kitab-ı îklim-i Cedid müellifi Emir Mehmed bin Emir Hasan Mesudî olup III. Murad'a takdim etmişti.

[1322] IV. Murad zamanında divan kâtiplerinden olan Süheylî'nin Neva-dır-ı Süheylî isminde matbuu bir eseri de vardır.

[1323] İbn Arabşah'm Timur tarihinin tercümesidir

[1324] 218 sahifelik olan ve StrazburgHu rahip Holderman tarafından yazılıp 1730 da Müteferrika matbaasında basılarak baş tarafında Fransa başvekili Kardinal Flöri'ye ithaf edilmiş olan bu Türkçe - Fransızca sarf kitabının adı Grammaire Turaue ou Methode Courante et Facile pour Apprendre la Langue Turque'dİT. Türkçeyi kolaylıkla Öğrenmek için kitabın sonuna bir de mükâleme' kısmı ilâve edilmiştir. (Bk. Tarih-i Osman, Encümeni Mecmuası, sene 1, s. 184 ve aynı mecmua, sene 2, s. 451 ilâ 456).

[1325] I. Mahmud hükümdarlığını Avusturya (Almanya) imparatoruna bildirmek üzere 1732 de şıkkı sâlis defterdarı payesiyle ve altmış kişilik bir heyetle Viy ana'y a gönderdi ği Mustafa ağa 'ya Müteferrika matbaasında basılmış olan eserlerden birer nüshasını imparatora hediye olarak yollamış ve bu hediyelere mukabil Meninski lügati gönderilmiştir {Hammer, Almanca nüsha, c. 7, s. 413).

mukaddimesinde beyan etmiştir. Cihannüma'nın harita ve resimlerini Kırımı Ahmed, Galatalı Mıgırdıç ve Tophaneli İbrahim, ile bizzat İbrahim Müteferrika yapmışlardır. Müştereken idare edilen matbaanın, Saîd Mehmed efen-di'nin ayrılmasiyle doğrudan doğruya İbrahim Müteferrika tarafından idaresi, 1145 Receb ortaları (1732 Eylül) tarihli bir fermanla takarrür etmiştir[1326]. Müteferrika matbaasında onikinci eser olarak 1146 Muharrem 1 (1733 Haziran. 14) tarihinde Kâtib Çelebi'nin Takvim'üt-Tevarih isimli kitabı basılmıştır. Bu kitabın basılmasında müessir olan zatın yine şeyh-ul islâm Ebülhayr Ahmed efendi olduğu eserin mukaddimesinde görülmektedir. Kâtib Çelebi'nin Tak-

vim'üt-Tevarih'i 1058 H. - 1648 M. tarihine kadar gelip 1144 H> 1731 M. tarihine kadar Emir Buhari Şeyhi Mehmed efendi'nin ve 1146 H. - 1733 M. senesine kadar da ibrahim Müteferri-ka'nın zeyilleriyle birlikte basılmıştır[1327].

1147 Muharrem ve Cemaziylelevvelde (1734 Haziran ve Ekimde) onüçüncü kitap olarak iki büyük cild üzerine Naima ve ondördüncü kitap olarak da 5 Zilhicce 1153 -11 Şubat 1741 de Raşid Tarihi ile Küçük Çelebizâde Asım efendi'nin bu tarihe zeyli tabedilmiştir. Daha sonra, 1148 H. - 1736 M. Rusya ve Avusturya seferleri esnasında, Bosna'ya, hücum eden Avusturyalılara karşı Bosna valisi esbak vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa'mn gazasını havi Bosnalı Ömer efendi'nin kaleme almış olduğu Ahval-i Gazavat der diyar-ı Bosna ismindeki tarihçe basılarak bizzat İbrahim Müteferrika'nın basması bununla sona ermiştir. Bundan sonra, yani 1155 Şaban iptidasında (1742 Ekim) Fars-çaftan Türkçeye Ferheng-i Şuûrî lügati (Lisan'ül-Acem) basılmış ise de[1328], İbrahim Müteferrika'nın adı yoktur[1329], İbrahim Müteferrika 1158 H. - İ745 M. senesinde vefat etmiş ve matbaası, yetiştirmiş olduğu Rumeli ciheti (kazası) kadılarından İbrahim efendi, Anadolu kadılarından Ahmed efendi taraflarından müştereken işletilmek üzere 1160 Muharrem (1747 Mart) tarihlî olarak evvelce

---

[1327] Takvimiii-tevariti'm. zeyillerine Şamdanizâde Süleyman efendi'nin zeyli de varsa da basılmamıştır.
[1328] Lügatin sonundaki manzumenin son beyti basıldığına dair aşağıdaki tarihi göstermektedir :
Atıfa güft behatmeş tarih Beski ferheng-i şüûrî matbu 1155
[1329] ibrahim Müteferrika bu tarihte top arabacıları ocağı kâtibi bulunuyordu (Onikinci asrı hicride İstanbul Hayatı, s. 152).

Ibrahim efendi'ye verilen fermanın aynı bunlara da verilmiştir[1330].

Kağıd Fabrikası

Matbaa neşriyatının ehemmiyeti anlaşılmış olduğundan, burada-basılacak olan kitapların kâğıtlarını yerli malından da temin etmek için Hekimoğlu Ali paşa'nın sadareti esnasında bir kâğıd fabrikası kurulması tekar-rür ederek Lehistan'dan mütehassıslar getirilmesine teşebbüs edilmiş ise de, Hekimoğlu'nun sadaretten azli üzerine bu teşebbüs bir müddet durmuştu; fakat Müteferrika ibrahim efendi bir müddet sonra tekrar bu işin fiile çıkması için faaliyete geçti ve gönderilen bir Yahudi vasıtasiyle Lehistan'dan üç usta getirildi. Gelenler hükümetle bir senelik bir mukavele yaptılar. Bunlar, kâğıd fabrikasında bu bir sene zarfında işçilere kâğıd yapmasını öğrettikten sonra kendilerine üç bin kuruş ikramiye verilerek memleketlerine dönecekler ve burada kaldıkları müddetçe de bir yevmiye alacaklardı, kâğıthane levazımını hükümet temin edecekti[1331].

[1330] Kadı İbrahim ve Ahmed efendilere tab'a müsaadeyi hâvi verilen frmanda şöyle deniliyor :
"Yiüz kırk beş (1145) Receb-ül-müreccebin'de mumaileyhe (Müteferrika ibrahim efendi'ye) hiteben tecdid olunup ancak halen ibrahim efendi fevt olup hizmeti mezkûre muattal kalmagla nizam-ı kadimesiyle kârhane-i mezbureyi müştereken îmal ve fenn-i tıbaat icra ve ihya şartiyle tayinat-ı mukarreresiyle siz ki mumaileyhimasız aleliştirak size inayet ve ihsan olunmak üzere istida ve istirham eylediğiniz ecelden bâlâda mestur şurût-ı kadimesiyle kerhane-i mezbureyi iştiraken. îmal eylemeniz babında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur... Evabir-i Muharrem 1160 (Mühimine 152, s. 384 ve Onikinci asr-ı hicride İstanbul Hayatı, s. 168).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/513-517

[1331] Basmacı İbrahim efendi (Müteferrika) kullarının takriridir:
Astâne-i saadette kâğıd yapılmak tasmiin ve rey-i scvab ad olunup iki, üç senedenberi esbabına teşebbüs ve Leh. tarafından ustalar tedarik Ve bu tarafa celb ve iktiza eden meunetleri ve harcırahları görülmek ve amiıen astâne-i saadete îsal olunmak üzere sadr-ı sabık* hazretleri (Hekimoğlu) tarafından Hotin valisine ve Boğdan voyvodasına hitaben iki defa mektub şerefsudur ve vusul bulup emr-i musammem ve matlûb kuvve-i karibeye gelmişken bazı avarız zuhuri ustadların diyar-ı merkumeden çıkıp bu tarafa gelmelerine mân ve emri matlûbun tehirine badi olmuştu.
Bu esnada Boğdan voyvodası iskerletzâde Yenaki voyvoda kullarının husus-ı merkuma keinal-i takayyüd ve ihtimamından nâşi mir-i mumaileyh tarafından bu husus için Hotin sakinlerinden Arslan nam Yahudi Leh'e gönderilip mukaddema bu canibe gelmeğe müteheyyi kâğıtçı ustaları bulup kendileriyle kavi ve pazar ve meunetlerin görüp üç nefer kâğıtçı ustalar maiyye-tiyle Hotiri'e ve ondan Boğdan'a gelip Boğdan voyvodası kulları dahi Yoş'dan bu mahalle gelince harcırahların ve sair meunetlerin görüp ve yanlarına adam koşup merkumun, üç nefer kâğıdçıları ve Yahudiyi maan astânei saadete göndermiş; halen hakirhanede misafir ve emre muntazırdırlar. Yahudi-i merkuma kâğıdcılarla kavi ve pazar edip senet olmak üzere birbirlerine verdikleri temessük yollu kâğıdların hülâsa-i mefadıdır :
Lehistan'dan astâneye gelince harcırah ve meunnet-i sairelerin Yahudi görüp astâne-i saadete vusullerinde istihdamları muadı aliyye buyurulur ise kâğıd işlenmek için mahalli münasipte ustaların talim ve marifetleriyle tarafı mirîden kârhane bina oluna. Kâğıthaneye lâzım alât ve bisatı, merkumun ustalar kenduleri yapalar; mühimmatı tarafı miriden verile, kâğıdın kerestesi olacak köhne keten bezleri ve sair cüziyat makuîesi tutkal ve gayrı tarafı miriden görüle; Kâğıdcılar işe mübaşeret ettikte sanatı öğrenmek

Hükümet bu teklifleri kabul etti; ustalara ve onları Lehistan'dan getiren Yahudi de dahil olmak üzere, her birine günde kırkar akçe verdi; bu para istanbul gümrüğü hasılatından tayin olundu[1332] ve divanı hümâyun tarihçisi İbrahim efendi'nin nezareti altında olarak[1333] 1159 H. - 1746 M. de tesis edilen Yalova Kâğıd fabrikasında Avrupa'daki makbul arslan damgalı kâğıtlara rekabet eden eski keten bezlerinden kâğıd yapıldı[1334].

Matbaanın Tatili Ve Tekrar Açılması

Müteferrika matbaası Kadı ibrahim ve Ahmed etendi ler taralından satın alındıktan onra bilemediğimiz sebeblerle epey duraklama devri geçirdi. Bin nüsha olarak evvelce basılmış olan Van Kuh lügati tükenmiş olduğundan, 1169 H. - 1755 M. de yeniden basıldı; fakat ibrahim ve Ahmed efendi'lerden sonra kitap basımı yapılmadı ve bu hal 1198 H. - 1784 M. de Halil Hamid paşa'nm sadareti zamanına kadar sürdü. Bu arada matbaanın bütün levazımatmı Fransızlar[1335] Kadı İbrahim cfendi'nin terekesinden satın almak istedikleri haber alınmıştı. Bunların basacakları Türkçe kitapları yüksek fiyatla satacakları ve bundan başka birçok da yanlışlıkları olacağı düşünülerek Beylikçi Raşid efendi ile Vasıf efendi (Vak'anüvis) hükümete müracaat ederek İbrahim efendi veresesinden alacakları matbaa levazımatı ile müştereken matbaayı işletmeğe

için maiyyetlerine üç, dört kimesne tayin oluna. Bunlar sanatı gereği gibi öğrenip, kâğıthaneyi çekip çevirmeğe iktidar hasıl etmek :için bir sene tamamına değin ustadların maiyye-tinde bulunalar. Sene tamamında ustaların diyarlarına gitmeğe izin verile. Sanatı öğretdikleri ve bir sene işlediklerine mükâfat ve ücret olmak üzere ken-dulerine üç bin kuruş verile ve işledikleri kâğıt mirinin ola. Merkumun üç nefer üstada ve Yahudiye kiffaflan için mekârim-î aliyyeden rûzmerre nafaka baha inayet buyurula. Mühimmat, sığır ve beygir çarhlar ve çekiçler ve sair alât için üç, dört kantar demir veya tunç ve üç, dört kebir kazan, iki üç arşın siyah aba ve tecemnıülâtı cüz'iyye ve berveçh-i meşru mühimmat ile üç nefer kâğıtçı senede bin top kâğıd işlemek mümkündür. Ziyade çarklar döndürmeğe suda istidat bulunup ulûvvi himmet ile ziyade işlenmek mümkindür deyu merkumun ustalar takrir ederler. Baki ferman menlehül emrindir, fî 3 Receb 1157 (Başvekâlet arşivi Cevdet tasnifi iktisat vesikaları, No. 1013).

[1332] Cevdet tasnifi iktisat vesikaları, No. 1311, sene 1158 Rebiulâhır.

[1333] Cevdet tasnifi iktisat vesikaları, No. 1771, sene 1158 Rebiulevvel

[1334] Yalova kâğıd imalâthanesinden bahsedilmesi bizde kâğıdın ilk defa yapılması demek değildir. XVI. asırdan itibaren de kâğıd yapılır
ve çeşitli kâğıtlar çıkarılırdı ki telhislik İstanbul kâğıdı, beylik İstanbul kâğıdı, keselik İstanbul kâğıdı bu nevidendir (Mühimme 93, s. 1).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/518-519

[1335] Matbaa levazımatmı bu vasıta ile Fransa sefarethanesi satın almakistemiştir. Daha sonraları Fransa'nın Türkiye elçisi Şuvazöl Gtuffiye zamanında Fransız sefarethanesinde bir matbaa bulunup tedarik edilen Türkçe hurufatla burada türkçe bazı askerî eseler basılmıstır

müsaade istemişlerdir[1336]. Bu hususa dair vezir-i âzam Halil Hamid paşa'mn I. Abdülhamid'e takdim etmiş olduğu aşağıdaki takriri ile buna dair hattı hümâyun aynen şöyledir :

"Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinimetim efendim pâdişâhım,

"Vâlid-i macidleri cennetmekân firdevs âşiyan merhum Sultan Ahmed Han aleyhülgufran hazretleri zamanında asâr-ı hayriyyeden olarak îcad olunan kitab basmak fenni bir fenni celil olup seferler zuhurunadek fenni mezkûr icra ve bası-\ lan kitablar rehis baha ile bey'u şira olunarak talebe-i ulûm Ve ekser nâs istedikleri kütübe destres olup bu veçhile herkes müstefid iken onbeş seneden mütecavizdir fenn-i mezkûr keladem mesabesinde ve kavalip ve alât dahi bu fennin âmili iken vefat eden İbrahim efendi'nin(Kadı İbrahim efendi) zevcesi yedinde kalıp fukarây-ı talebe ucuz kitab iştirasından mahrum oldukları nümayandir.

"Elhaletü hazihi Beylikçi-i divân-i hümâyun Mehmed Raşid efendi ve devlet-i âliyyeleri Vekayi nüvisi olan Vasıf efendi kulları mücerred âmmeye nafi olan bu fenn-i celilin metruk ve mensi kalmaması ve asâr-ı hayriyye-i şahanelerinden olarak müceddeden ihyası iradesiyle fenn-i mezkûrun müteveffa ibrahim efendi zevcesinde olan kavalib ve alâtını iştira etmeleriyle gerek tabıhane icaresi ve amelesi ücretleri ve levazım bahaları ve gerek masarif-i sairesi mumaileyhima kulları taraf-larından verilmek ve bastıkları kütübun on aded tam tabakadan ibaret olanının her bir cüzünden vakf-ı hümâyunlarına birer akçe verilmek ve tabakası tam olmayan cüzler buna kıyas olunmak ve hiyleden beri olmak için basılan kitablar şiraze bend olduktan sonra vakf-ı hümâyunları kaymakamlarına taraf-ı tabıhaneden iraeti ve resmi mezkûrı eda olunduktan her kitabın zahrım kaymakam bulunanlar temhir etmek ve mühürsüz kitab satılmayıp cesaret eden tedip olunmak ve ahar mahalde bundan maada tab'hâne îcad olunmamak şartiyle mûmaileyhima bir münasib mahal istikra ve tefasir-i şerife ve ehadîs-i nebeviye ve kütübı fıkhiyyeden mâada mukaddema bâ fetvâ-ı şerife tab'ı tecviz olunan tevarih ve lügat ve edebiyat ve sair bunlar emsali kitabların basılmasına ihtimam eylemeleri için mûmaileyhima uhdelerine berveçh-i iştirak malikâne kayıd ve beratları itasına izin ve

[1336] Cevdet tarihi, c. 3, s. T20.

ruhsat-ı şahaneleri erzan buyurulur ise âmmeye nâfî bir eseri celil olacağı ve bu veçhile müsaade-i aliyyeleri erzan buyrul-duğu halde iktiza eden şeraiti ve suveri menafi-i bundan sonra tafsilen huzur-ı hümâyunlarına arzolunacağı malûm-ı şahaneleri Nıyruldukta emr-ü ferman şevketlû kerametlû mehabetlû kud-retlû veliyinîmetim efendim pâdişâhım hazretlerinindir." Sadr-ı âzamin bu takriri üzerine pâdişâh :

"Benim vezirim,

"Basma tarihlerden gerek Naima ve gerek Raşid ve Çeie-bi'den cümlesi malûm, doğru gerek herkes tahrir ettirmede yahut yazılmış almada zahmetleri derkâr; basma oldukta bir asan şey ve gayr-ı asan nezdinizde müstahsen olan mevaddı ben men ettirmem. Tanzimi dahi reyine müfevvazdır. Beylikçi efendi umur aşina; zatında kemali dahi olduğu zahirde malûm bir şahs-i kârgüzar olmağla riyaset hizmetiyle şimdi mi bir vakt-i aharda mı istihdam olsa gayet münasibtir zan ederim. Şimdi mahalli olmağla bildirdim; heman sana sadakat ile muin olanlar bana dahi ve devletime sadıklardır..." [1337] hattı hümâyununu yazıp muvafakatini ve işin vezir-i âzamin reyine bırakıldığını bildirmiştir.

işte bu suretle Raşid ve Vasıf efendilerin açtıkları bu ikinci matbaada ilk olarak 1198 H. - 1784 M. de Çelebizâde As im'a zeyil olarak yazılan vakanüvis tarihlerinden bir arada Sami, Şakir, Subhi vekayinâmeleri — ki Subhi tarihi olarak meşhurdur— ve ertesi sene de Vakanüvis îzzî Süleyman efendi'nin tarihi basılmıştır. Ve yine bu sene de Güzelhisar^h. Zeynî-zâde Hüseyin efendi'nin nahivden kafiye üzerine yazmış

olduğu rahuI- Kâfiye adlı eseri de tabedilmiştir.

III. Selim zamanında fenni harb ve istihkâmcılığa dair fenni lâğım ve muhasara fennine dair Fransızcadan çevrilen eserler basılmıştır.

İlmi Ve Dini Eserler

Bu XVIII. asırda bilhassa müspet ilimlere dair eserlere bir asır evvelkinden daha ziyade tesadüf edilmektedir; buna da sebep, Avrupa ile olan temasların artması ve müspet ilimler üzerine yazılmış

[1337] Emiri tasnifi, Hamidi evvel vesikaları, dosya 5, No. 1074.

olan bazı eserlerin tercüme suretiyle memlekette taammüme başlamasıdır. Batı Avrupa ile olan bu temas Damad İbrahim paşa sadaretinden itibaren başlayarak tedricen artmak suretiyle devam etmiş olup, bu hususta Humbaracıbaşı Ahmed, Hekimoğlu ve Topal Osman paşa'iar Yirmisekiz Çelebizâde M eh-med Said efendi (paşa) ve Osmanlı devleti hizmetine girmiş olan Baron dö Tot'un başlıca tesirleri vardır.[1338]

Dini, Hukuki Ve Felsefî Eser Yazan Başlıca Âlimler

Bu asırda (XII. hicret asrı) dinî, hukukî, eserler asır evveline nazaran pek ziyade azalmiştır.Her ne kadar bazı medrese âlimlerinin mahdud miktarda telifleri görülüyor ise de, bunlar bir ilmî teliften ziyade tefsir ve hadîse " dair mütalealar ile bazı dinî, hukukî ve felsefî eserlere haşiye, şerh ve talikat ile avamil, izhar, kafiye gibi kavaide (gramer) dair herhangi bir ilme aid eserlerin izahından ileri geçmemektedir. Âlimlerimizin bu tetkikleri hiç şüphesiz bir fikir hareketi idiyse de, sahası pek dar olan Şark ilim metodundan dışarı çıkamıyan ve eski dar çerçevesi içinde kalan bir hareketten ileri geçmemekte idi. Bizdeki bu orta çağ kafasının hiç değişmeyen devamına karşı yeni buluşlarla batı ilim âlemi her sahada geniş adımlarla ilerlemiş ve hâlâ da ilerliyordu.
"XVIII. asırda din, hukuk ve fikir vadisinde belli başlı eser yazmış olan ilim adamlarından bir kısmının kısa hal tercümeleri daha aşağıda yazılmış ve bir kısmının da isimleriyle eserlerinden bazıları kısaca aşağıda gösterilmiştir.Feraiz, adab, mantık, maani ve kelâm ilimleri üzerine yirmi Leş eser yazan Mostarlı Mustafa (vefatı 1119 H. - 1707 M.).Allame ZimahşerVnin Arapça lügatlerin kaidelerinden bahsedenMukaddimet ül-Edeb ismindeki eserini Türkçeye çeviren ve bundan başka akaid, kelâm, muhadarat, hadîs, mantık, hendese ve heyetten bahseden kıymetli eserler vücuda getiren îshak Hocası Ahmed (vefatı 1120 H. - 1708 M.)
Hadîs, fıkıh ve usulı fıkıh, tıb, coğrafya, tarih ve teracimi ahval, mantık vadilerinde mühim eserler kaleme alan ve Revamız ül-ayan isimli tarih, coğrafya ve tercü-mei ahvalden bahseden dört ciltlik eserin müellifi Akhisarlı Ziyaüddin Abdullah bin Mehmed (vefatı 1212 H. -

[1338] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/522

1797 M.).Tefsir, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, mantık üzerine otuzser kaleme almış olan Maraş'h Saçakhzâde Mehmed. (vefatı lV5 H. - 1732 M.).

Usuli fıkıh, fıkıh, Jcelâm, kavaid ve hesaptan x yirmi üç eser vücuda getirmiş olan Üsküdarlı Mehmed Emin (vefatı 1149 H.-1736 M.).Molla Husrev'in fıkıhtan Mirat ül-usul adlı eserini şerh edip bundan başka [1339] Enmuzec ülulûm ismiyle lügat, va'z, iştikak, sarf, nahiv, meani, beyan, bedî, aruz, kafiye, mantık adab, kelâm, usuli hadîs, usuli fıkıh, tefsir, hadîs, tecvid, fıkıh, feraiz, tasavvuf, ebdan, tıb ve hesaptan yani muhtasar surette yirmi dört ilimden bahseden Arapça bir eser yazan Tarsus müftisi Mehmed (vefatı 1145 H. - 1732 M.).

Tefsir, kelâm, mantık ve kavaide dair telifler kaleme alarak hükemânm düsturu üzerine tehafüte dair Elmesalik Eil hılafiyat beyn'el mütekellimin veVhukema risalesini yazan ve bundan başka Seyyid Şerif ile Sadeddin Teftazanî arasındaki ihtilâfa dair bir risale kaleme alan Mestçizâde Kazasker Abdullah (vefatı 1152 H.-1T39 M.).

Ve zamanının yüksek âlimi olup bir hayli talebe yetiştirerek dinî ve hukukî eserlere dair şerh, haşiyeler vücuda getiren Kaz ovalı Ahmed (vefatı 1163 H. - 1750 M.).

îslâm hukukundan olan Mirata müdekkikane bir haşiye yazdığından dolayı Osmanlı âlimleri arasında Mirat muhaşşişi diye meşhur olup bundan başka akaid, fıkıh, kelâm, mantık ve münazaraya dair şerh ve haşiyeler vücuda getirmiş olan İzmir müftisiMehmed bin Veli bin Resul (vefatı 1165 H. - 1752 M.).

Kazovalı Ahmed efendi talebelerinden olup tefsir, hadîs, akaid, fıkıh, mantık ve usuli fıkıh üzerine yirmi üç eser vücuda getirmiş olan Konya'nın Hadım kazası müftisi Ebu Said Hadimi (vefatı 1176 H. - 1762 M.).

Tefsir, hadîs, fıkıh, felsefeye dair şerhler kaleme alarak meşhur ve matbu irade-i cüziye risalesini vücuda getiren ve Çarullah Zimhaşri'nin Arab edebiyatından etvak'uz-Zeheb adlı mühim eserini yüz kısım üzerine şerh eden Akkermanh Mehmed (vefatı 1174 H. - 1760 M.) efendiler XVIII. asırda yetişmiş olan belli başlı Osmanlı âlimlerinden olup kaleme aldıkları bütün eserler Ortaçağ medrese

[1339] Bahaüddin Mehmed bin Hüseyin Âmilî'nin Hülâsat-ülhisab isimli Arapça hesab kitabının yine Arapça şerhi olup bir nüshası {Ayasofya kütüphanesinde 2747 numaradadır).

teşkilâtının devamından başka bir şey değildir.[1340]

Tıbbı Eserlerle Muellıf Ve Mutercımleri

XVIII. asırda tıbbı atik denilen Şarktaki tababete daır eserler yazmakla beraber mütercimleri beti de yavaş yavaş memleketimize girmeğe başlamıştır. Bu hususta ya bizzat Avrupa'dan Türkiye'ye gelen Frenk tabipleri veya Garb tababetinden istifade eden bizdeki Hıristiyan tabipleri hastalarını Şarkın nebatî ilâç-larİyle tedavileri yerine Garbın kimyevi ilâçlariyle tedaviye başlamışlardı.

Bu yeni tedaviye karşı, Şark tababetini devam ettirmek isteyen Osmanlı tabipleri bu halden hükümete şikâyette bulundukları için, hükümet Avrupalı tabiplerle Garb tababetini tatbik eden .yerli tabiplere karşı takibata başlamış ve sıkı emirler verinişti[1341]. Fakat bir müddet sonra bu takibat daha makul bir şekle sokularak tabiplerin bir imtihandan geçirilerek ehliyetli olup olmadıklarının imtihanla belli olması suretine sokulmuştur [1342].

Hükümetin takibatına rağmen Avrupa'da iyice inkişaf etmekte olan tababete dair yazılan eserlerin bu asırda Avrupa ile fazla temas neticesinde Türkiye'ye girerek yavaş yavaş Osmanlı tabipleri tarafından vakıfâne ilâve ve şerhlerle Türkçeye çevrildiğini ve evvelki asırlara nispetle daha vukuflu, değerli tabiplerin yetiştiği

---

[1340] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/522-524

[1341] İstanbul kaymakamına ve mollasına ve sekbanbaşrya hüküm ki : \ Frenk taifesinden bazı mütetetabbib etıbba, kadim tarikatım terk ve tıbb-ı ced^t ıamiyle eczay-i adiye istimaliyle ilâç eyledikleri kimselerin mutazarrır olmalariyle ol makule frenk tabiplerinden Edirne'de dükkân açan mühtedi Mehmed ile şeriki ve bir frenk tabibi dahi Edirne'den ielâ olunup İstanbul ve etrafı dahi yoklanıp bu makule frenk tabibler var ise men ve def olunmak babında Iıatt-ı hümâyun-ı şevketmakrunum sâdır olmağın imdi emr-i şerifim vusulünde bu husus-ı gereği gibi takayyüd ve ihtimam ile teftiş-ve tefefaiıus ve bundan akdem devlet-i aliyyem İstanbul'da iken bu tarihlerde padişah Edirne'de bulunuyordu) eğer mahmiyei mezbjarc ve eğer etrafta olan etıbba zümresi bu defa yoklanıp naeh.il olanları ref ve dükkânları kapattırılıp hazakat ve istidadı zahir olanlara... Hekimbaşı olan Mövlâna Nuh edamullahü fezai-lühu tarafından memhur temesük verilmekle veçhi meşrûh üzere mevlânay-ı müşarünileyhin tarafından yoklanıp yedlerine memhur temessük verilenlerden maada bu makule frenk taifesinden gelip bir tarik ile hekim dükkânı açmış var ise dükkânların kapattırıp men ve def ve mukaddema yoklanıp yedlerine temessük verilenler dahi' dükkânlarında kendi hallerinde yalnız birer şağird i!e oturup şerik namiyle ve gayrı veçhile dükkânlarında kimse olmamak üzere tenbih ve tekid ve bu veçhile nizam verdikten sonra keyfiyeti der-i devle-medarıma îlâm eylemeniz babında. .. Sene cvahir-i Muharrem 1115 (Mühimme 314, s. 171).

[1342] Bu hususa dair 1141 Şevval sonu (1729 Mayıs) tarihli hükümde tstanbul'da. mütelabbip çoğalıp iltimas ile dükkânlar açtıklarından ve bu gibilerin yüzünden tib ilmine heveskâr ve bu fenni bilenlerin azalacağından bahsedildikten sonra İstanbul. Eyüb, Galata, Üsküdar ve etrafında dükkânlar^ olan müsliman, hırisliyan ve yahudi dükkânı (cczahaneleri) sahibi ne kadar tabib \;ırsü bir defterinin yapılıp İmtihandan geçirilerek muvaffak olanlara rüus Miplnınü) verilmesi cnırolunıyordu (Mühimme 135, s. 356).

görülmektedir ki, bunu daha aşağıda kaydettiğimiz eserler bize göstermektedir.

XVIII. asrın tam başında (1111 H - 1700 M.) İstanbul tarafında, dört islâm, onsekiz Rum ve Yahudi, Gana'da biri Felemenkli diğeri Venedikli ve birisi de yerli Rum olmak üzere üç tabip dükkânı vardı. Yine bu tarihte imtihan olmuş yirmi sekiz cerrahtan İstanbul tarafında ikisi Müslüman ve on yedisi gayrı müslim, Galata1 da altı, Tophane'de iki gayrı müslim, Kasımpaşa'da bir cerrah dükkânı bulunuyordu; bunlardan başka Üsküdar ve Kadıköy^ündc de cerrahlar vardı[1343].

XVIII. asrın ikinci yarısında yalnız Garb tababeti memlekete girmekle kalmamış, Garb usuliyle tababetten menedilen tabib-ler de memlekette yer bulmağa başlamışlardır. Nitekim III. Mustafa devrinden (1757-1774) itibaren Osmanlı sarayında da Frenk tabibleri görülmektedir. Bu hususta ilk Frenk tabibi olarak Na-polVM Karo ve ondan sonra Almanyalı Gobis isimlerinde iki tabib görmekteyiz[1344]. Bu tabibler aynı zamanda casusluk ederler, saraya girip çıkmaları sebebiyle ecnebi elçileri bunlar vasıta-siyle iş görürlerdi.[1345]

Tıbbı Eserler Yazanlar Ve Ya Tercume Edenler

XVIII. asırdaki âlim ve tabiplerden olup Süleymanıye Daruşşifasında muallim olan, [1346] 1116 H.-1704 edenler M. de Ankara'da vefat eden Hassa tabiplerinden Ayaşlı Şaban Şifaî eski Şark tıbbına dair eser yazanlardan Zekeriyayı Razi, Ibn Sina ve Aydınlı Hacı paşa'dan istifade etmek suretiyle çocuk doğum ve bakımından bahseden Türkçe Et tedbir fi hakk-il-mevlûd isimli kıymetli bir eser vücuda getirdiği gibi, yine tıbdan Şijaiye adiyle başka bir eser daha yazmıştır. Şaban Şifaî Tedbir-ül-Mevlud'u Amcazade Hüseyin paşaile reis-ül küttab Râmî Mehmed efendi (paşa)ye ithaf eylemiştir. 1112 H. - 1700 M. de tamamlanan bu eser bir mukaddime ile üç bab ve her

[1343] Onikinci asr-ı hicride İstanbul Hayatı, s. 28, sene 1111 Zilhicce sonları.

[1344] Hammer (Almanca nüsha), c. 8, s. 307 fakat bu mütalea Osmanlı pâdişâhlarının o tarihlere kadar ecnebilerden hususî tabipleri olmadığı mânasına alınmamalıdır. Meselâ Fatih Sultan Melımed'nin biri Yunanca ve diğeri Lâtince bilen iki hususî tabibi olduğu gibi XVI. asır sonlarına doğru III. Murad zamanında da Dominiko isminde Kudüslü Yahudilikten Hıristiyan olmuş bir tabibi, pâdişâhın hususî tabibi olarak görmekteyiz (Osmanlı Türklerinde ilim* s. 18).

[1345] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/524-526

[1346] Süleymaniye Külliyesi (Prof. Dr. Süheyl . Ünver, Vakıflar dergisi* sayı 2, s. 204).

bab da fasıllara taksim edilmek suretiyle telif edilmiştir. Birinci babuınurı tenasülden, ikinci bab gebeliğe müteallik hallerden ve üçüncü bab da cenine aid şeylerden bahsetmektedir. Tedbir-ül-Mevlud ile Şifaiye'nin birer nüshası Nur-ıo maniye Kütüphanesinde 3472 ve 3544 numaralarda bulunmakta olup Hamidiye, Veliyüddin ve Esad efendi kitapları arasında da birer nüshası vardır. Ben Esad efendi kütüphanesindeki 2460 numaralı nüshayı gördüm.

Şaban Şifaî'nin muasırı olan Iznikli Ömer bin Sinan (Derviş Hazikî)ninKünuz-ı hayat-ü insan ve kanun-ı ettibba-ı feylezofan isimli eseri kimyadan ve tabii kanunlardan bahsedip bu zatın Şifa-ül-müminin adında diğer bir tıbbı eseri daha vardır. Şaban Şifaî'nin vefatı tarihi malûm olmıyor. Künuz isimli eserini 1116 H. - 1705 M. de telif ettiğine göre vefatı bu tarihten sonradır. Kenuz-ı hayatül-in-^an'm kendi el yazısiyle olan bir nüshası Üniversite kütüphanesinde bulunmaktadır

III. Ahmed zamanında hekimbaşı bulunan Nuh efen-di'nin (vefatı 1119 H. - 1707 M.) mürekkep ilâçlardan bahseden Akribadin tercümesi olup bunu Melkios ismindeki bir Rum tabibin eserinden bazı ilâvelerle beraber tercüme etmiş ve kendisi buna bir de zeyil kaleme almıştır. Akribadin tercümesi Hamidiye, Nuri Osmaniye ve Veliyyüddin efendi kitapları arasında bulunmaktadır.

islâm hukuku olan fıkıhta derin vukuf sahibi ve Süley-maniye Tıb medresesinde onbeş sene tabiplik ederek saray tabibi tayin edilen Topal Ahmed bin ibrahim (vefatı 1140 H.-1727 M. den sonra) Teshil üt-tedabir ismiyle on üç bab üzerine tıbbî bir eser telif ederek Şehzade Mustafa'ya (III. Mustafa) ithaf etmiş olup bir nüshası Hamidiye kütüphane-sindedir.

1128 H. - 1716 M. de istanbul kadılığından mazulen vefat eden tabip Hayatîzâde damadı Süleyman efendi'nin biri Akribadin tercümesi, diğeri Mürekkebat isimlerinde iki tıbbî eseri olup evvelkisinin birer nüshası Aşir efendi ve Nuri Osmaniye kitapları arasındadır.

I. Mahmud zamanı tabiplerinden Ahmed Sanî bin Hasan, îran tabiplerinden Mehmed bin Hüseynî'nin Safeviye hükümdarı Şah Süleyman Safevî bin Abbas namına Tıb'tan telif ettiği Tuhfet ül-Müminin adlı Farsça tıb kitabını [1347] Gıınyet ül-muhassılin fi

[1347] Eserin Farsça aslı Aşir efendi kitapları arasında 258 numaradadır

tercüme-i Tuhfat ül~müminin adiyle ve bazı kıymetli haşiyeler ilâve etmek suretiyle Türkçeye çevirmiştir[1348]. Eserin birer nüshası Ayasofya, Hamidiye, Veliyyüddin efendi kütüphanelerinde bulunmaktadır. Gunyet ül-muhassılin üç kısım olup ilâçların umumî tesirlerinden, tavsifinden, Arapça, Lâtince, Sanskrit ve Türkçedeki adlarından ve mürekkeb ilâçların hazırlanmasından, dört ayaklı hayvanların tedavilerinden ve leke çıkaran ilâçlardan bahsetmektedir[1349]. Tabip A hm e d Sanî'nin vefatı 1145 H. - 1732 M. den sonradır.

Bu asırdaki tabiplerden Mustafa bin Mehmed bin Ah- med, IV. Mehmed zamanındaki hekimbaşılardan Salih bin asrullah'm Âjip Gayet ül-itkan fi tedbir-i beden-el-insan isimli Arapça tıbbî eserim Nüzhet ül Ebdan adiyle Türkçeye çevirmiştir [1350]. Bundan başka, yine Mustafa bin Mehmed'in III. Ahmed'in hekimbaşıla-nndan Ömer efendi namına üç kısım üzerine kaleme almış olduğu Düstur-ül-tabib fî amel-i mizan üt-terkib adlı bir eseri ve bir de hocası Hayatîzâde Mustafa Feyzi efendi adına Risale-i Feyziyye fî Lügat ilmüfredat-üt-tıbbiyye isminde Türkçeden Arapçaya ve Arapçadan Türkçeye bir tıb lügati vardır. Yine aynı zatın Tercüme-i Akra-badin ismiyle bir tercümesi de görülmektedir[1351].

Derviş Ömer Şifaî, bu asırda kıymetli eser vermiş tabib-lerdendi. Aslen Sinoplu olup Hüseyin bin Ömer isminde birinin oğludur. Bursa'da

---

[1348] Tuhfetul-müminini birinci defa Iran seraskeri bulunduğu sırada Hekimoğlu Ali P:aşa elde ederek İstanbul'a, getirilip Tabip Ahmed Sanî'ye trcüme ettirilmiştir

[1349] Osmanlı Türklerinde İlim (Dr. Adnan Adıvar), s. 176 ve Osmanlı Müellifleri, e. 3, s. 205.

[1350] Tercümenin aslı metinde gösterdiğimiz gibi, Hekimbaşı Haleb'li Salih bin Nasrullah efendi İbn Sellum'm olup Arapçadır. Arapça metin beyaza çekilmeden evyel Salih bin Nasrullah vefat etmişti. Bu müsveddeleri, Nasrullah efendi'nin oğlu Kazasker Yahya efendi, Fatih Darüş-şifası tabiplerinden Ahmed Esad e fen di 'ye verip beyaza çektirmiştir. Yahya efendi'den sonra onun oğlu Kazasker Feyzullah. efendi de büyük babasının eserinin Türkçeye çevrilmesini arzu ederek Hekimbaşı Hayatizâde talebelerinden tabip Mustafa bin Mehmed'e vermiş ve onun tarafından 1141 H. - 1728 M, de bazı ilâvelerle Türkçeye çevrilmiştir. Bu tercümenin bir nüshası Esad efendi kitapları arasında 2488 numaradadır. Merhum Dr. Adnan Adıv>ar Osmanlı Türklerinde İlim adlı kıymetli eserinde (s. 111) bu tercümenin -;pyh-ıı] islâm KeyzuIlah efendi'nin emriyle Sultan Ahmed Darüşşifası tabip-lerinden Mustafa Feyzullah tarafından Türkçeye çevrildiğini fakat, mütercimin ederin lebyizmden evvel vefat ettiğinden, oğlu kazasker Yahya efendi iiinıfiiHİiiıı Icbviz edildiğini ho^an etmesi bir zühul eseridir. Vakanüvis Raşı ise (c. 1 s. 96) Hekimbaşı Salih bin Nasrullah. efendi'nin tıbdan Türkçe olarak kaleme alarak jUJl lAc GayetüH-bcyan adım vererek IV. MeKmed'e takdim ile samur kürk giydirildiğinden bahsetmesi yanlıştır. Salih efendi'nin pâdişâha takdim etmiş olduğu eser herhalde Arapça GayetüH-beyan olup Raşid efendi daha sonra bunun, tercümesini görerek onu Nasrullah'ın zannetmiştir. Zaten asıl metnin adı Gayetü'l-beyan'dıı. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre Hekimbaşı Salih eserinin bir nüshasını tebyiz ettirerek pâdişâha takdim ile vefatından sonra müsveddeleri oğlunda kalmış ve o da bunu beyaza çektirmiş ve torunu da türkçeye çevirtmiştir.

[1351] Osmaniye kütüphanesi, No. 3484

yerleşmiş[1352] ve 1159 H. - 1746 M. de orada vefat etmiştir. Derviş Ömer Şifaî'nin TürkçeMürşid ül-Muhtar fî ilmVl-esrar adiyle eski kimyadan bahseden bir eseriyle sekiz cild üzerine Ferid fit tıbb -cedid ve sifaî fit tıbbil kimyâî, Tuhfet ül- Ahbab -mürekkebatı't-tıbbiyye, El fe-vaidil- Cedide Hülâsat ül-ebdan, Kanunii'r-reşad fî tedbiri^n~riiifus ve'l-ecsad Mirat üs-Şühafî tedbir-i tas ül-hu kema isimlerindeki eserleriyle Osmanlı tababeti tarihinde şöhret kazanmıştır.

Minhac üş-şijaî Şark usulü nebatî ilâçların yerine Garb usulünde kimyevî ilâçların kullanılmasından bahsetmektedir; bu eserin aslı Paracels us'un (1451-1493) olup hekimbaşı Salih bin Nasrullah bunu Frenkçeden Arapçaya çevirmiş ve Şifaî de Arapçadan Türkçeye tercüme etmiştir[1353]. Tuhfet ül-Ahbabhn bir nüshası Veliyyüddin efendi kitapları arasında ve Cevher ül-Ferid'in bir nüshası da Hamidiye kütüphanesinde ve Minhac üş-Şifaî ise Üniversite Aşır efendi ve Mürşid ül-Muhtar da Halet efendi kitapları meyamnda bulunmaktadır.

Tabib Bursalı Ali efendi (vefatı 1160 dan sonra) yukarıda adı geçen Derviş Ömer Şifaî'nin talebelerinden olup Bidaat ül-mübtedi ve Cerrahnâme,rasat ül-kimya, Tuhfe-i Aliyye ve Papakogalo adı verilen bir nebatın hassasından bahseden başlıca eserler telif etmiştir. Bunlardan Bidaat ül-Mübtedi devaların alfabetik olarak tertip ve tariflerinden bahsetmektedir. Cerrahnâme, Darüsaade ağası Hacı Beşir ağ a'ya, (vefatı 1159 H. - 1746 M.) ithaf edilmiştir. Kurasat ül-kimya Frenkçeden tercüme edilmiş Akrabadin olup, Tuhfe-i Aliyye ise kınakınanın hassalarından bahsedip Hekim-oğlu Ali paşa'ya ithaf olunmuştur. Papakogalo da yine Ali paşa nammadır.

Bidaat ül-mübtedi Brönsvik'li Âdrian von Minsiht'in eserinden istifade edilmek suretiyle vücuda gelmiş olup[1354] birer nüshası Hamidiye, Veliyyüddin ve Nuri Osmaniye kütüphanelerinde bulunmaktadır. Tabip Ali efendi'nin diğer bazı risaleleri de vardır.

Bu asrın ikinci yarısında yaşamış olan tabip Vesim (Kanbur Vesim) efendi [1355] Osmanlı tababetini tekâmüle doğru götürmekte rol

---

[1352] "Reis-ül etıbba fî beldet-i Bursa Ettabib Elhazık ulmâhir. .."...Silkitdürer'dun esami-i müellifin adlı eserinde de Bağdatlı İsmail paşa da (c J, s. 79»).

[1353] İsviçreli tabip Paraçelsus hakkında Dr. Adnan Adıvar'm Os~ manii Türklerinde İlim isimli eserine (?. 100) bk.

[1354] Osmanlı Türklerinde İlim (Dr. Adnan Adıvar),

[1355] sene 1173 (Esami-i Müelifinu).

oynamış değerli bir zattır. Aynı zamanda heyetşinas olan Vesim efendi. Şark ve Garb tababetine dair olan eserlerden istifade etmek suretiyle Türkçe Düstur ül-Vesim fî Tıbb el-cedid velkadim isimli mufassal
tıbbî eserin müellifidir. Bu kıymetli eseri, bedenin bütün uzuvlarının hastalıklariyle kadın ve çocuk hastalıklarından bahsetmektedir, iki cilt üzerine tertib edilen bu eserin güzel bir nüshası 947 numara ile Ragıb paşa kütüphanesindedir.

Abbas Vesim efendi'nin mürekkep ilâçlardan bahseden Vesilet ül-Metalib fi ilm - it-terakib adiyle Macaristanh bir âlimin eserinden tercüme edilmiş bir mecmuası Ennehc ül-bulug fî şerh-izic-i Ulug ve Vefk risalesi ile divanı da vardır. Abbas Vesim efendi'nin vefatı 1173 veya 1175 (1759 veya 1761) senelerin-dedir.

Hassa tabiplerinden Mehmed Said isminde bir zat, 1179 H. 1765 M. senesinde on dört fasıl üzerine Mizan-ı nabz ismiyle Türkçe tıbbî bir eser yazmış olup bir nüshası Veliyyüddin efendi kitapları arasındadır. Yine bu asrın ikinci yarısındaki tabiplerden Tokatlı Mustafa bin Ahmed bin Hüseyin (vefatı 1196 H. - 1782 M.) III. Mustafa'nın emriyle hekimbaşı Kâtibzâde Refî efendi'nin nezareti altında Ibn Sina'nın Kanun isimli meşhur eserini Tebhiz ül-Mathun ismiyle izahlı olarak 1179 H. - 1765 M. de tamamen Türkçeye.çevirmiştir ki, bir nüshası Tercüme-i kanun min et-lıb adiyle Hamidiye kitapları arasında 1015 numaradadır.

III. Mustafa zamanı tabiplerinden Hayrullah bin İbrahim'in altmış dört bab üzerine tıbba ait mufassal Tufhet ül-münimin isimli eserinin bir nüshası Veliyyüddin efendi kitabları arasındadır. Bu zat Abbasiye devri tabiplerinden Ahmed bin ibrahim'in Hilkat ül-Mide adlı eserini de kırk bab üzerine Türkçeye çevirmiştir.

1186 H. - 1772 M. de vefat eden tabip Nihalî İbrahim efendi *n in dimağ, kalb, ciğer hastalıklarında tabiplerin bilmesi lâzım ırclcıı malûmatı fihrist yollu gösterenKitab'liU-hamisp fî beyan-ı ahval-i âzâ-i resiyye ı-i rnlı İmi ardır.

Şaban Şifaî talebelerinden Diyarbekir'M Seyyid Meh-med Rıza efendi'nin (vefatı 1180 H. - 1766 M.) vezir ibrahim paşa adına Risale-i Asa-fiyye fî Külliyat'üt-tıbbiyye isminde tıbba dair bir eseri vardır. Yine bu zat IV. Murad zamanında hekimbaşı olan Emir Çelebi'nin Enmuzec-

i Tıb adlı eserini de hülâsa etmiştir. Risale-i Asafiyye'nin bir nüshası Nuri Osmaniye kütüphanesindedir.

Hekimbaşı ve talik yazının üstadı olan tabip Kâtibzâde Mehmed Refî efendi'nin (vefatı 1183 H. -1769 M.) göğüs illeti, mafsal hastalıkları, mesane illeti, panzehir ve saireye dair müteaddid risaleleriyle ismiyle cimaa ve gebeliğe dair bir risalesi de vardır. Risale-i filbâ da denilen Bah-u hubl risalesinin bir nüshası Esad efendi kitapları arasındadır.

Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said efendi'nin (paşa) 1166 H.-1753 M. de kaleme aldığı devalarla onların Arapça, Farsça, Rumca isimleriyle tıbbî tesirlerini ve bazı hayvanların adlarını havi nebatat ve hayvanat kitabı gibi alfabetik müfredat fit tıb ve esmâ'innebat adında bir lügati vardır. Said efendi bu lügati hazırlamak için bir hayli kitaba müracaat ederek iki senede bitirdiğini mukaddimede beyan etmekte olup bir nüshası Esad efendi kütüphanesindedir.

Vakanüvis Subhi Mehmed efendi'nin oğlu Abdülaziz efendi ecnebi lisanına vakıf ve hekimbaşılığa kadar yükselmiş değerli tabiplerden olup[1356] Felemenk tabiplerinden Boerhaave'ın (vefatı 1738) Aforisma'larını Kıteât-ı nekave fi tercemet-i Boerhâve ismiyle 1185 H. - 1771 M. de Türkçeye çevirmiştir. Abdülaziz efendi'nin italya tarihi tercümesi de olup bundan başka nücuma dair Farsçadan Eşcar ve Esmar ve Burhan ül-kifaye eserlerini de Türkçeye çevirerek ikincisini III. Mustafa'ya takdim eylemiştir.[1357]

Boerha a ve tercümesi ercüme-i fusul-i Boerhâve tüt-tabib adiyle Veliyyüddin efendi kitapları arasında 2484 numarada olup ve yine aynı tercümenin diğer bir nüshası da Tercüme-i Risale-i Lâtin ismiyle Esad efendi kitablarının 2462 numarasında bulunmaktadır[1358]. Divanı

[1356] Abdülaziz efendi 1148 H. - 1735 M. de doğmuş, tıb tahsil etmiş, hhssa tabibi ve 1189 Zilhicce - 1776 7 Şubatta hekimbaşı olup bir sene sonra azledilmiştir. Tab'an boşboğaz olup lâkırdısını esirgemez bir zat olduğundan İstanköy adasına sürülmüş ve gider gitmez vefat etmiştir (1197 H. - 1783 M.).

Ettik o yare gerçi hakimane irçlisab
Lâkin bir özge derde düşürdük tababeti beyti Abdülaziz efendi'nindir.

[1357] Eşcar-ü-esmar münaccim Harezmli Ali Şah'ın (Ala-i Buharı) olup Garp Moğollan vezirlerinden hoca Şemsüddin Mehmed namına yazılmıştı. Burhanü'l-kifaye'de Mehmed Şerif Bekrî'nindir. Ahlâktan da güzel bir risalesi vardır (Cevdet, c. 2, s. 300).

[1358] Mütercim Abdülaziz efendi eserinin mukaddimesinde şunları yazıyor :

"Zikr-i âti füsul-i rasinülvusulün nıüessisi^esas bünyan ve tedvini olup 1153 H. -1740 M. tarihinde etibbay-ı efrenç miyamnda kemal-i hazakat ve istidad ile şöhretşiar olan Buvarhave nam tabibi Aristo asarm fenni teşrih ve ilmi tedavini-i emraz-ı müzmine ve gayrı müzminede meslek-i müteehhirin-i etibbâyı efrenç üzere telif ve tasnif eylediği kitab esatize-i asır miyamnda makul ve muteber ve her makalesi beynelahali müsellem ve mukarrer ve hususa tıbb-i cedid namında telif olunan kutübi

da vardır.[1359]

Rıyazıye Ve Hendseye Aıt Bazı Esr Ve Muellıfleri

XVII. asır sonlariyle XVIII. asır başlarında Avrupa'da müspet ilimler üzerine seri inkişaflar olurken Osmanlılarda bilhassa riyaziye, hendese, heyet ilimleri orta zamanlardaki eski tarzdan ayrılmıyarak Şark eserleri üzerine şerh ve haşiye yazmak sure-trvle devam ediyordu. Osmanlı tababeti ağır da olsa Garb usulüne meylettiği halde riyaziye (mathematiques), heyet (cosmo-graphie)'de bir kımıldama görülmüyordu. 1683 te başlayıp onaltı sene süren büyük seferler ile 1716 Avusturya seferlerinde mağlûbiyetler, Osmanlı ordularının Avrupa'daki yeni fen tekniğine vukufsuzluklarından ve batıl düşüncelere düşmelerinden ileri gelmişti[1360].

Osmanlı ordusuna Avrupa tekniğinin tatbik edilmesi fikri ancak nazarî olarak XVIII. asrın ortalarından itibaren hatıra gelmiş ve fiilî olarak ancak o asır sonlarında kendisini göstermiştir.

İstanbul'da ilk hendesehane I. Mahmud zamanında (1147 H. 1734 M.) Hurnbaracıbaşı Ahmed paşa'nın Üsküdar'da Toplasında açtığı humbaracı ocağı ile beraber açılmış ve bir müddet devam ettikten sonra bir isyan korkusiyle kapatılarak otuz sene sonra yeniden bir hareket başlamıştır. Osmanlılarda eskiden beri Şark metodu üzere astronomi'ye e bilhassa nücunı ilmine (astrologie) ehemmiyet verilmiş olup padişah cülusları, şehzade doğumları, muharebeye hareket saatleri, sadr-ı âzamlara mührü hümâyun verilmesi,

---

mûteberenin mecmuundan evcez ve ahsar ve itibara'şayeste bir telif-i lâtif... olduğundan 1180 senesi hilâlinde bir nüshası dahi Darüssaltanatül aliyyeye vürud ve mezamin-i me-fahimi bazı Zebanşinasanı etibbâyı efrencin vesatetiyle taliban-ı ilm-i tıb olan müsteidan-ı maarif aşina beyninde şöhretşiar olup'" III. Mustafa'nın huzuruna giren bazı mukarrib etibbamn bu eserin ehemmiyetini arzeylemeleri üzerine etibbâyı hassadan Subhîzâde Abdülaziz dai-i kem payesinin "kable ezin tarafı hümâyundan bazı kütüb-i nefise tercümesine memuriyet ile beynelemsal haiz kasbüs sabak imtiyaz ve itibar olmağla" bu suretle tercüme etmiştir. Abdülaziz* efendi tercümeyi yaparken fasıl ve bablarını eslafın usullerine göre tertip etmiş ve eski usule mutabık olmayanları da bazı meşhur frenk tabib-lerinin teşrih femıindeki usullerine göre ve hususiyle B o erh aave'nin talebelerinden olan Van S wicten'in şerhinden istifade eylemiştir. Tercüme yirmi fasıl üzerine olup 1183 Muharrem- 1769 Mayısta sona ermiştir

[1359] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/526-533

[1360] Avusturya seferi esnasında Varadin muharebesi, yıldızlardan ahkâm çıkararak galebe edileceğine dair nücum ilmine inanmış olan vezir-i âzam damad (Şehid) Ali paşa'nm iğfal edilmesi neticesinde kaybedilmiştir. Bu suretle yıl-. dızlardan ahkâm çıkaran bir medrese mollası her seneye mahsus istihraclariyle halk arasında dedikoduya sebeb olduğundan dolayı Midilli'ye sürgün edilmişti (Onikinci asrı hicrîde İstanbul Hayatı, s. 27).

donanmanın sefere çıkması ve yapılan, bir geminin denize indirilmesi ve saire hep hükümetçe vazifeli birinci ve ikinci müneccimlerin zayiçele-riyle yapıldığından, müneccimlik itibarda tutulmuş ve bir de astronomiden usturlab (yıldızların îrtifaım bildiren alet), basite denilen irtifa tahtası ile yıldızların harekâtını, husuf ve küsufu (ay ve güneş tutulmasını) tespit gibi eski usul üzere hesaplar yapmaktan ibaret kalmış olup, Avrupa'daki yeni keşifler üzerine astronomi, riyaziyeye dair olan ilerlemeler, yukarıda söylediğimiz gibi, ancak XVIII. asrın ikinci yarısında, o da şöyle böyle tatbik edilmeğe başlanmıştır.

III. Sultan Mustafa ifrat derecede astronomi ve astrolojiye düşkün olduğundan, Fransa'dan astronomiye dair bazı kitaplar istenmiş ve kendisine bu XVIII. asrın meşhur âlimlerinden Lalande'm (1732-1807) eseriyle diğer bazı eserler gönderilmişti.

Bu kısa mukaddimeden sonra XVIII. asırda Osmanlılarda Ortaçağ usulü üzere riyaziye, heyet, "nücum ile yeni zamanlardaki harekâta göre telif ve tercüme yoluyla eser yazmış olanların belli başlıkarı aşağıda gösterilmiştir.

El Mübahas üdürriyyefî beyan-ı senet üş-şemsiyye vel-kameriyye ismiyle Vanlı Yahya bin Nuh tarafından 1114 H. - 1702 M. de yazılmış olan eserle Karahisarh Mehmed bin Şeyh Ali'nin (vefatı 1122 H. - 1710 M.) de Resaiî-fü-heyet ver-riyaziyat adındaki eseri ve II. Mustafa zamanı riyaziyecilerinden Kayserili Söylemezoğlu Risaîe-i Usturlab ve Mesail-i rub-ı Müceyyibe dair onsekiz kısım üzerine tertib ettiği eseri ve bir de Behçet ül-elbab adlı telifi bu asrın başlarında yazılmıştır.

Müellifi meçhul olan îlm-i kıyas-ı müsellesat isimli eser, Alen Manşon adındaki riyaziye âliminin üç cilt üzerine yazarak XV. Lui'ye takdim etmiş olduğu kitabından istifade edilmek suretiyle kaleme alınmış ve aynı zamanda Osmanlı medreselerinde okutulmuş olan Risale-i Behaiyye diye meşhur olan[1361] eserden de istifade edilmiştir.

[1361] Osmanlı Türklerinde îlim^ s. 162. Risale-i Bahaiye Hülâsatü'l-hesab ismiyle Bahaüddin Melımed bin Hüseyin Amilî'nin eseridir. I. Şah Abbas zamanında yaşamış ve onun musahibleri arasında bulunmuş değerli riyaziyecilerdendir. 1031 H. - 1622 M. de tsfahan'da. vefat etmiştir. Tefsir ve edebiyat vadilerinde de eserleri olup bundan başka riyaziye ve heyetten müte-addid eserleri vardır. Risale-i Bahaiye 1076 H. - 1665 M. de ulemadan Ramazan efendi tarafından arapça şerh olunduğu gibi II. Ahmed zamanında da (1691—1695) Marazlı Abdurrahim bin Ebi Bekir tarafından da bir şerhi yapılmıştır. Bu ikinci şerh daha etraflıdır. Bir üçüncü de Ömer bin Ahmed isminde Diyarbekir müderrislerinden biri tarafından vücuda

İbrahim Müteferrika tarafından yazılan Mecmua-i He-yet-i Kadime ve Cedide adlı eser, riyaziye ve kozmografya âlimi Hollandalı Andres Keller'in telifi olup, III. Ahmed'in emriyle Türkçeye çevrilmiştir.

1149 H. - 1736 M. de Üsküdar'da, humbarahane mektebinin hocası Yenişehir müftisizâde Mehmed Said e fendi tarafından kaleme alınarak o tarihte hünkâr imamı bulunan Rumeli kazaskeri Pirîzâde Mehmed Sahib efendi vasıtasiyle I. Mahmud'a takdim edilmiş olan Rub-ı Müceyyib-i Zülkavseyn adlı risale [1362], XVIII. asır ortalarında kaleme alınmış olup müellif bulduğu bîr aletle iki zaviyesi malûm olan bir müsellesin diğer dili ve zaviyelerinin hesab edil-mesinin mümkün olduğunu göstermiştir.

Bu asırda yetişmiş olan Osmanlı riyaziyecilerinin ileri gelenlerinden Halil Faiz efendi adında bir zatı görüyoruz. Heyetten Fütukât-ı Alaiye ismiyle münakaşalı meselelerin halline dair ve yıldızların hareketleri hakkında da Makalât-ı seyyare adında iki eseri olan bu zatın riyaziyeden hesabı tencim meselelerine dair müstakil bir eseri ve cebir meselesi için de EssavletiVl-hizberiyye mesail'il-Cebriyye adlarında daha iki eseri de görülmektedir. Riyaziye ve heyete dair eserlerinden başka münazara, meani, kelâm ve tefsire dair diğer eserleri ve risaleleri vardır. 1085 H. - 1674 M. de doğmuş olan Halil Faiz e fendi intihar etmek suretiyle vefat eylemiştir.

Heyet ve nücumda şöhreti olan Ispartalı Mehmed bin Şeyh Ali tarafından on sekiz bab üzerine arapça ZatiTl-kursi isimli bir eser vücuda getirildiği gibi Söylemezoğlu Abdülhalim'in BehcetiTl-elbab ismindeki eserini de

Nusret ül-Lübab fî şerh-i behcet ül-elbab adiyle şerh eylemiştir. Bunun Zat ül-kursi risalesi Diyarbekirli Ebül

Hâmid tarafından şerh olunarak aslı ile birlikte basılmıştır. Behçet ül-elbab şerhinin bir nüshası Hamidiye kitapları arasında 863

---

getirilmiş ise de bilhassa ikinci şerh kadar ehemmiyetli değildir Âsar-ı bakiye (Salih Zeki, c. 2, s, 292 ilâ 294 den hülâsa).

Bahaüddin Mehmed Amilî'nin Hülâsatü'l-hesab yani Risale-i Ba-/miye'sinden başka îmadüddîn bin Abdullah Bağdadî'nin de yine hesaptan asıl adı El-Kavaidü'l-Bahaiye olan bir eseri de vardır; bu eser de 891 H. 1486 M. de Kemalüddin Hasan Farisî tarafından şerh edilerek Esasü'l-kavaid f, ı§erh-i usul il fevaid adı verilmiştir.

[1362] Osmanlı Türklerinde İlim adlı mehazımız da bu risalenin şeyh-ul-islâm Pirîzâde Mehmed efendi vasıtasiyle takdim edildiği yazılmaktadır. O tarihte Pirîzâde Rumeli kazaskeri ve hünkâr imamı olduğundan onun bu vazifesi esnasında takdim edilmiş olduğu anlaşılıyor.

numaradadır.I. Mahmud ve III. Osman zamanlarında ikinci müneccim bulunan Müminzâde Hüseyin . Hüsnü efendi'nin meşhur Lalande'ın ziçini altı bab üzerine tevsian tercüme etmiş olduğunu Osmanlı müellifleri kaydediyor[1363].

XVIII. asrın ikinci yarısında yetişerek mesleğinde itimad edilen bir heyetşinas olan Çinarî veya Halife zade İsmail efendi, ilk zamanlarında nücum ve heyet ile uğraşmış ve bu yüzden nücuma meraklı olan III. Mustafa 'nın şehzadeliği zamanında kendisini tanıtmıştır. Halifezâde, III. Mustafa'nın hükümdarlığı zamanında yaptırmış olduğu Lâleli camiinde mu-vakkitlik etmiş ve padişahın emriyle 1184 H. - 1770 M. de meşhur hfiyetşinas Cassini'nin ziçlerini (Tables astronomiques) bir mukaddime, on dört bab ve bir hatime üzerine Türkçeye çevirerek Tuhfe-i behic-i rasinl tercüme-i Kassinî adını vermiştir. Bu tercümenin bîr nüshası eski kata-logta 178 numara ve kitab-ı tuhfe-i behic-i rasınî adiyle Süleymaniye kütüphanesinde Aşir efendi kitapları arasındadır[1364]. Halifezâde'nm vefatı 1203 H. - 1789 M. den sonradır. Yine bu tarihlerde fıkha dair eserlerden başka Rubul mukantarat Şekl-i müselles, Hisab bi Rub'i Müceyyib isimlerinde eserler yazmış olan Meh-
med Emin bin Osman 1181 H. - 1767 M. den sonra vefat etmiştir.

XVIII. asır sonlarında yetişen büyük riyaziyecimiz Gelen-bevî ismail efendi (vefatı 1205 H. - 1791 M.) hakkında tercümei hali kısmında malûmat verilmiş olduğundan, oraya müracaat edilmelidir.[1365]

Cografya Ve Fızıke Daır Eserler

Köprülüzâde Hafız Ahmed paşa Belgrad muhafızı bulunduğu esnada 1164 H. - 1751 M. de hudut kalesi olan burada ikinci tercüman bulunan mühtedi Osman efen di'ye hem tabip ve hem de fizikî coğrafya mütehassısı olan Hollandalı Berhard Varen-nus'un

[1363] Osmanlı müellifleri, c. 3, s. 260.

[1364] Ahmed zamanında elçilikle Paris'e gönderilmiş olan Yirmi-sekiz Çelebi Mehmed efendi, orada pâdişâha takdim edilmek üzere kendisine verilen meşhur heyetşinas Cassini'nin ziçlerini getirip takdim etmişti. Saray kütüphanesine konulan bu eser, III. Mustafa'mın bu ilme merakı sebebiyle Halifezâde İsmail efendi'ye verilerek tercüme ettirilmiştir.

[1365] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/533-538

(vefatı 1676) eserini Almancadan Türkçeye çevirttiği gibi[1366], yine Hafız Ahmed paşa aynı mütercime Diskori-des'in Materia Medika adlı kitabına Mattioli tarafından yazılan şerhi de tercüme ettirmiştir[1367].

Bu XVIII. asırda coğrafyanın ehemmiyeti anlaşılarak müteferrika matbaasında Cihannüma, Tarih-i Hind-i garbi (Hadîs-i nev) gibi iki eser basılmış ise de, telif yollu şümullü bir eser vücuda getirilmemiştir. Yalnız devlet ricalinden Giritli Resmî Ahmed efendi tarafından Coğrafyay-ı Cedid adında bir eseri" görmekteyiz. Coğrafyaydı Cedid'in birer nüshası Husrev paşa kütüphanesinde 268, 269 ve 270 numaralarda vardır. III. Ahmed zamanında yapılmış bir Ön Asya Haritası vardır. (Vesikalar dergisi sayı 2).

Da m ad ibrahim paşa 'nın emriyle değerli âlimlerden Yanyah Esad efendi, Aristo'nun sekiz fizik kitabından üçünü Yunancadan Arapçaya tercüme ederek buna kendisinin mütalealarmı da< ilâve etmiş ve bu eserini yazarken Yunanca bir şerhten de istifade etmiştir. Esad efendi eserine KiitübiVs-semaniye fî simait tabii adını vermiştir.

Kütüb-i semaniye tercümesinin bir nüshası Hamidiye kitapları arasında mükerrer 874 ve Ragıb paşa kütübhanesi fihristinde Tercümet ül-kütübıı's-se-maniye li Aristo Esaül- Yanyavî adiyle 824 numarada ve Tercümetü'l-kütübu's-semaniye li Aristo adiyle Beşir ağa küphanesinde 414 numarada bulunmaktadır. Esad efendi kitapları fihristinin mantık kısmında tercüme-i mücelledus-semaniye li Aristetalis -adiyle kayıtlı olup numarası 1939 dur. Bu asrın ikinci yarısında yazılan eserlerden İbrahim Hak-kı'nın Marifetnâme'si vardır ki tercümei hali kısmında bundan edildiğinden, oraya müracaat buyrulsun.[1368]

XVIII, ASIRDA EDEBÎ CEREYAN

[1366] Bu tercümenin bir nüshası Köprülü kütübhanesinde Fazıl Ahmed paşa kitapları arasında 175 ve Esat efendi kitapları arasında da 2041 numaralardadır.

[1367] Bu ikinci eserin 1169 senesinde yine Hafız Ahmed paşa tarafından tercüme ettirildiği mehazımızda kayıtlı ise de, bu tarihin 1169 H. -1755 M. ojması icabetler. Çünkü Hafız Ahmed paşa 1183, H. - 1769 M. de vefat etmiştir. Hafız Ahmed paşa'nın 1764 ve 1767 olmak üzere iki defa Belgrad muhafızlığı olup ikinci esere muhafızlığı zamanında başlanmış ve oradan ayrıldıktan sonra bitmiş oluyor.

[1368] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/538-539

Bu Asrın Bırıncı Yarısında

XVIII. asırda Osmanlı şiiri ve nesri bir asır evvelki cereyanı takib etmekle beraber, Osmanlı yansında Türkçesi Naili-i kadimdin açtığı yoldan yürüyerek tekâmül safhasına girmiştir. Yine bu asrın ilk yarısından itibaren de Osmanlı şiiri hemen tamamen îran tesirinden kurtulup kendi çerçevesi içinde kemale doğru yürümeğe ve hece vezni de divan edebiyatında yer almağa başlamıştır.Bu asrın başından hemen ortalarına kadar büyük bir teşvik, takdir ve himaye eseri olarak toplu bir halde Osmanlı şairlerinin yetişmiş olduğunu görmekteyiz; bilhassa III. Ahmed ve damadı Nevşehirli ibrahim paşa devri gerek şiir ve gerek telif ve tercüme itibariyle çeyrek asrı doldurmuştur.V Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere, Danıad İbrahim p a ş a 'um himaye etmiş olduğu bir ilim heyeti —ki azaları daha sonraları en yüksek devlet makamlarını işgal etmişlerdir— telif ve tercümeleriyle değerli eserler yücuda getirmişler ve yine aynı himayeye mazhar olan şairler de seçkin şiirleri ile bü devri süslemişlerdir.Bu asrın birinci yarısı içinde yetişmiş olan şairler arasında hayatta olan ve üçüncü cildin ikinci'kısmında kendisinden bahsettiğimiz içelim badeyi Nabi hükerna kavîince Sevelim suret-i hubı ulema kavîincebeytini söyleyen Nâbî ile onun yetiştirmesi olan vezir-i âzam Ramı Mehmed paşa (vefatı 1119 H. - 1708 M.) ve müderris ve kadı olan Sürnâme sahibi Seyyid Vehbî (vefatı 1149 H.-1736 M.) ve şûhane şiiriyle zamanında neşve saçan ve divan şiirinin en büyük üstadı olan Mahmud paşa mahkemesi naibi ve Damad ibrahim paşa kütüphanesinin hafızı kütübü Ahmed Nedim (vefatı 1143 H. - 6830 M.) ve vakanüvis olup Anadolu kazaskeri iken vefat eden Raşid (vefatı 1148 H. - 1735 M.) ve zamanında şeyh-uş şuara adını almış olan değerli âlim ve.münşi Osmanzâde Tâib (vefatı 1136 İL - 1724 M.), şiiri ve inşası güzel olup Iran seraskeri iken 1147 H. 1734 M. senesinde vefat eden îzzet Ali paşa ve Raşid tarihine zeyil yazarak daha sonra şeyh-ul islâm olan ismail Âsim efendi (vefatı 1173 H.-1760 M.) ve Ruhi-i Bağdadî'nin Terkibi bendine muvaffakiyetli bir nazire kaleme almış olan vakanüvis Sami (vefatı 1146 H.-1733 M.) gibi birinci safta gelen şairlerden başka, Balıkesirli Rasih (vefatı 1118 H. - 1706 M.) ve Antakyalı Sehdî (vefatı 1144 H. - 1731 M.), Sahilnâme nazımı

mevlevi Fennî Mehmed Dede (vefatı 1127 H, - 1715 M.), Vanlı Dürrî (vefatı 1135 H.-1722 M.)[1369]. Naat şerifleriyle meşhur Nazım Yahya (vefatı 1139 H. - 1726 M.) Miraciye nazımı ve Galata mevlevihanesi şeyhi Nayî Osman Dede (vefatı 1142 H. - 1729 M.) ve Aşıkane gazellerinde muvaffak olan Bursalı Mevlevi Sahib ismail Dede [1370] ve şiirlerinden başka manzum mesnevi tercümesiyle namını ebedileştiren ve değerli bir hattat da olan Nahifi Süleyman (vefatı 1151 H. - 1738 M.)ve Antakyalı Münif (Vefatı 1156 H. - 1743 M.)[1371], bu asrın ilk yarısında yetişmiş ikinci derecede gelen şairlerimizdendir.Bu asrın birinci yarısındaki şairlerin böyle ileri gelenlerini ziyadesiyle kaydetmemizin sebebi, bu tarihlerde padişah, vezir-i âzam ve diğer büyüklerden teşvik ve himaye görüp yetişmelerini tebarüz ettirmek içindir [1372].Başta gelen şairlerden Nedim [1373] şuhane gazel ve şarkıları, rengin ve canlı tasvirleriyle Lâle devrini yaşatmış ve bugün dahi o çılgınca âlemler hakkında divanındaki parçalariyle bizi tenvir etmiştir. Nedim'in şuhane birkaç gazelinden şu parçaları naklediyorum. Bir müstezadı :

Ey şuh-ı kerem pîşe diUi zar senindir
Yok minnetin asla
Ey kân-ı küher anda ne kim vâr senindir

[1369] Dürrî'nin vefatına Seyyid Vehbî'nin tamiyeli bir beyti ;
Çıktı bir taniiye ile tarih Göçtü Dürrî hüneri kıldı yetim

[1370] Sahib İsmail Dede'nin "başkadır,, redifli bir gazelinin birinci ve son beyitleri :
Çeşm-i dilde âşıkın eşk~i nevası başkadır Mülket-i aşkın veli âb ü hevası başkadır. Gerçi her şair verir bir güne hüsn eş'ârına Liyk nazm-ı sahibini hüsn-i edası başkadır.

[1371] Nehifî'nin iki beyti :
Öldürme gel Nahifi~i şeydayı cevr ile Hûban içinde ol dahi bir âdet olmasın Gam yeme bir gün irersin vaslıma dersin bana Mevid-i vaslıh sakın rûz-ı kıyamet olmasın

[1372] Münif bir defa İran'a elçilikle gitmiş olan Vakanüvis Raşid efendi'nin maiyyetinde bulunmak suretiyle gitmiş ve ikinci defa da elçilikle gönderilmişti. Bu elçiliği zamanında söylemiş olduğu cemiyetli güzel bir beyti :
Bir zaman rûmda derya keş idik ey şaki Şimdi İran'da kanaat ederiz çay ile bis

[1373] Şair Nedim, kadılardan. Mehmed efendi adında bir zatın oğlu olup büyük babası kazasker Mülakkab Mustafa efendi'dir. İstanbul'da doğmuş, medrese tahsili görmüştür. Şüara tezkireleriyle divanının tetkikinden arapça ve farsçada da yüksek vukufu olduğa anlaşılıyor. Nedim müderrislik etmiş ve bir ara İstanbul kadılığına tabi Mahmutpaşa naibliğinde de bulunmuştur. 1142 de (1729) sahn müderrisi bir sene sonra terfian altmışlı müderrisi olan Nedim aynı senede j*atrona isyanı sırasında heyecan geçirerek 1143 H. -1730 M. de vefat etmiştir, ilim erbabını, şair ve edipleri himaye etmiş olan Nevşehirli Damad İbrahim paşa'nın kütüphanesinin hafızı kütübü olan Nedim, paşanın büyük lûtfunu görmüş ve bir çok manzumelerinde ona karşı minnet t arlığım göstermiştir. Merhum Mahraûd Kemal inal tarafından yazılan mufassal tercüme-i hali Maarif Nezareti asan ilmiye külliyatı arasında basılan divanımu mukaddimesindedir; son tetkiklere göre kabrinin kaMu'iİTiuş cilan Ayasjutşu mezarlığında ve müverrih Silâhdar Fındıklılı \l v h m e d v I r n d i 'niu kabrinin yanında olduğu ihtimali en kuvveli olup (sliiiihu'iln Knrar(utlımet\\c, Nedim'in olduğu söylenen müderris' Nedim r iVndİ kabrinin ona aİd olmadığı anlaşılıyor {Dördüncü Türk Tarih Kongresi.(171 ilâ 176).

Pihnan ü hüveyda
Senkim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzere yerin var
Gül goncasısın kûşe-i destar senindir

Gel ey gül-i râna
Neylersen edip bir iki gün yâr-ı cefâya
Sabr eyle de sonra Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Ey dil tek ü tenha Bir bûse-i can bahsine ver nakd-i hayalı
Ger kail olursa Senden yanadır sözyine pâzâr senindir
Ey âşık-ı şeyda Çeşmanı siyeh mest-i sitem kâküli pürham
Ebruları perçin Benzer ki bu dildar~ı cefakâr senindir Bîçâre Nedima.
Yok mu bir lûtfun Nedim-i zarına îyd üstüdür
Defter-i hicranı sultanını hesap etmez misin?
İçinde bir gümüş âyine cilve etmiyecek
Nedir safası Nedima kabayı zerbâfin
Ne çekmişiz hele rfe/'t humar edinceyedek
Bugüne tarh-ı gam~-ı rüzgâr edinceyedek
Ne denlu hidmetimiz geçti âsitanesine
Fakire pir-i mugan itibar edinceyedek
Hesabı var mı düşen hake dâne-i eşkin Felekte mürg-ı'safayı şikâr edinceyedek
Huzûr-ı izzete yüz yerde arz-ı hal etti
O servi dilkeşi derkenar edinceyedek
Neler çekti ramazan içre îydedek göresin
Nedim terk-i nıey-i hoşgüvar edinceyedek
Çoktan ey saki gelip sinemde mihman olmadın
Derdime destindeki sağarla derman olmadın
Mâhsın mehden güzelsin belki amma neyleyim
Ah bir şeb burc-ı âğuşumda tâbân olmadın
Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf bedest
Sen dahi ey kâfir-i nahvet müsülman olmadın
Kande buldun böyle dilkeş nazmi hayranını
Nedim Cam-ı mey nûş etmedin hem bezm-i canan olmadın.
Deneninden ki gönül eyledi bir bilse rica
Sana lâyik mi ki yok deyu cevab eyliyesin
Bûs-ı lâlin şöyle sîyrab-ı züîal eyler beni

Kim gören âb-ı hayat içmiş hayal eyler beni
Şaire söz bulmağa minnet ne amma neyleyim
Ah kim hayret seni gördükçe lal eyler beni
Sevdiğim camı meyye hacet nedir lâli lebbin
Bir şeker handeyle mest-i bîmecal eyler beni
Gerdişin gördükçe sâki-i mülayim meşrebin
Arzu serkeşte-i fikr-i muhal eyler beni"
Arz-ı hâlim çok efendim hâk pây-ı devlete
Lutfun amma bi niyâz-ı arz-ı hal eyler beni
Güldürür ya ağladır ya lûtf eder yahud itâb
Hasılı neylerse ol ruhsar âl eyler beni
Giiyiya bilmez efendim bende-i dîrînesin
Kim Nedima bu mudur deyu sual eyler beni
Ey Nedim ey âşık-ı şeyda niçin hamûşsun
Sende evvel çok nevalar güftgûler var idi.

Neyli Ahmed efendi yetiştirmelerinden olan Seyyid Vehbi'nin şiirleri Nâbi ve Nedim'den mülhem olarak hem hakimane ve hem aşıkanedir :

O mihr-i evc-i melâhat ki aleme misli
Henüz gelmedi bilmem gelir mi gelmez mi?
Takdan eyledi ben hâke tenezzül dildar
Buldum ol mahveşi gökde ararken yerde
Ve bilsün eşk-i germ ü âh-ı serd-ı âşık-ı zarı
Haberdar olmayanlar rüzgârın germ ü serdinden
Sende aklın var ise bir neşve tahsil et yürü
âlemin taan etme tiryakisine ayyaşına
Eserin görmez idik can ile cananımızın
Geldi gördük yerine geldiğini canımızın

beytleri Seyyid Vehbi'nindir.Nevşehirli İbrahim paşa'nın himaye ettiği şahsiyetlerden birisi de vakanüvis Raşid olup kaleme almış olduğu tarihi ile nesir vadisinde kendisini göstermiştir. Raşid şiir vadisinde aha çok Nâbi mektebine mensup olduğunu hakimane şiirleriyle belirtmiştir. Her ne kadar divanında :

Şekveden ancak garaz teskin-i söz-ı sinedir Hal-i dilden yoksa ol âfet habir olsun demem.

vesaire gibi aşıkane bazı beyitleri varsa da çoğu hakîmanedir :

Lûtf ummayız heman bizi rencide etmesin Ancak kibâr-ı asra ricamız budur bizim

Bülbül-i dilşüdenin bir gülüne göz dikenin Sahan-ı gülilzar ümidinde dikenler bitsin beyitleri Raşid'indir.

Rumeli kazaskeri iken vefat eden Mirzazâde Neylî Ah-med efendi (vefatı 1161 H. - 1748 M.) güzel düşünüp fasih yazan ve bazan da Iran mukallidliğine kaçan ince ruhlu bir şair olup, bazı eserleri ve tercümeleri varsa da asıl şöhreti şiirdedir[1374].

Gönül ağyar için incinme yâre Gül olmaz bâğ-ı âlemde dikensiz.

Hengâm-ı visal âkibet ağyara da kalmaz ' Encama erer mevsim-i gül hâre de kalmaz

Kalmaz mîyan-ı lücce-i mihnetle fülk-i dil Elbette bir müsaade-i rüzgâr eser beyitleriyle

Ne dil rübûde olaydık ne dilrübamız olaydı mısraı Neylî'nindir.

Pek değerli bir şair olan Rami Mehmed paşa'nm bazı şiirleri Osmanlı vezir-i âzamları kısmında tercümei haliyle birlikte gösterilmiştir.

Bazan Nedim'i taklid ve bazan da hakimane gazelleriyle zamanından ileri ve Önde olan şairlerden defterdar Damad Mehmed paşazade İzzet Ali paşa, aynı zamanda divanî yazıda da üstad idi :

Sâz-ı niyaz başka düzendir visal için Ahengi nâle, nağmeleri elaman gerek.

Suret pezir~i marifet olmaktadır hüner Yoksa bu dehre nice heyula, gelir gider

Sevk-i takdire endaze -ü- mizan olmaz Feyz-i mevlâya göre nakıs u kâmil birdir Bir olur adl-i ilâhide Süleyman ile mûr Dergeh-i hakta heman şah ile sâil birdir.

beyitleri îzzet Ali paşa'nındır.

Nâbî ile Nedim'in tesirleri altında kalarak her. iki vadide de muvaffakiyetli şiirleri olan İsmail Asım efendi'nin şeyh-ul-islâmlar kısmındaki tercümei halinde şiirlerinden bazı parçalar gösterilmiştir.

Güzel üslûbu ve Nâbî'yi takliden şiirleri olan ve e mümkin peyrev olmak Nâbi-i üstada ey Sâmî Sivâd-ı nâbecadır meşk-i şîri kilk'i etfâlin

---

[1374] Neylî Ahnıed efendi'nin tercümeleri arasında mühim olarak Yavuz Sultan Selim'in emriyle Şeyh Melımed Mekkî tarafından kaleme alınmış olan Farsça (Elcanibü'l-garbi fi hall-il~müşkilât-i İbn-ı arnbî isimli eserin tercümesi de vardır. Bundan başka Abdurrah-man İhn Cevzi'nin adlı eserini Elevfaf, tercemeti'l-vefa) ismiyle Türkçeye çevirmiştir. Diğer bazı eserleri de vardır. Vessaf tarihi'nin arapça lügatinin ikinci kısmını Şirvanlı E bu Bekir efendi'nin. bıraktığı ^yerden başhyarak ikmal etmiştir. Bu şerh ilmî kudretine kâfi delildir.

eytiyle Nâbî'nin üstatlığını itiraf eden Arpa emini zade Sami Mustafa bey, şiirleriyle Lâle devrini yaşamış, Damad İbrahim paşa'nın meclisine dahil olmuş ve daha sonra vak'anüvis olarak da nesirdeki kudretini göstermiştir. ofi gibi zan etme bizi subha debestiz Biz dâne şümâr-ı güher~i ahd-i alestiz

beytiyle başlıyarak Ruhi-i Bağdadî'nin terkibi bendine nazire yapmıştır.Her kârda âkil gözedir semt-i suhulet Engüşt-i hıred ukde-i düşvâre yapışmaz.Bu XVIII. asırda nesir vadisinde en ziyade muvaffak olan Naima'dir. Bundan sonra Rarşid, ismail Asım, Şakir, Sami efendi'ler gelmekte iseler de, bunların hiçbirisinde Nainıa'mn tatlı üslûbu yoktur. Bazı istisnalarından sarfınazar, bu yarım asırda Osmanlıcanm sadeliğine doğru bir gidiş vardır ki bunu daha ziyade resmî lisanda görmekteyiz.[1375]

Onsekızmcı Asrın İkinci Yansı

Bu asrın ikinci yarısındaki şiir ve nesirden bırıncı eski parlak halini muhafaza edemiyerek tedrici surette sönmeğe başlamıştır; bu devirde yetişmiş olan şairlerin divanları tetkik edilecek olursa, yarım asır evvelki kuvvette olmamakla beraber bir çoğunun Nâbi mektebine mensub oldukları, yani hakimane şiirler nazmeyledikleri görülür.

Bu devirde Nevres-i Kadim denilen Kerküklü Nevres vefatı 1175 H. - 1761 M.), Koca Ragıb paşa (vefatı 1176 H.-l763 M.), Fitnat Zübeyde hanım (vefatı 1194 H. - 1780 M.) e Türkçeden başka Arap edebiyatında da kudretli olan Haşmet vefatı 1182 H. - 1768 M.) gibi bu yarım asırda ileride gelen bazı irler gelmişlerse de, bunların sayısı pek mahdud olduğundan seyhGalib'e kadar meydan sessiz kalmıştır.Hekimoğlu Ali paşa'nm kitabçısı olup şiirlerinden başka nesri de kuvvetli olan ve endi elimle yâre kesib verdiğim kalem Fetvây-ı hûn-ı nâ hakimi yazdı ihtidameşhur beytinin kaili olan Nevres-i Kadim'in şu beyitleri kendisinin hakimane şiirlerinin nümunelerindendir :

Mizana ur görüştüğün ahbabı elhazer
Rehber tasavvur ettiğin rehzen olmasın
Haymegâh-ı husrevi bir şeb ki tezyin ettiler

[1375] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/543-548

Hûn-ı ferhâdı hânây-ı pây-i şîrîn ettiler.
Çıkmadı bir nimten kadd-i bülend-i himmete
Atlas-ı gerdunı bir kaç kerre tahmin ettiler.

Nevres-i Kadim'in Hekimoğlu Ali paşa'nın İran seferine dair Tebriziye adında bir risalesi de vardır[1376]. Nedim ile Şeyh Galib arasında gelen fakat Nâbî mektebine mensub olan ve devrinin büyük şairlerinden sayılan Koca Ragıb paşa'nın divanından alınan bazı parçalar vezir-i âzamlar kısmındaki tercümei hali arasında gösterilmiştir.

Ragıb paşa'nın muasırı olan şeyh-ul islâm Es ad efen-di'nin kızı Fitnat Zübeyde hanım kaside, gazel ve şarkılarında oldukça muvaffak olmuştur, ifadesi selis, mazmunları rakiktir. Bunun da şiirlerinde Nâbî'nin tesiri görülür. Aşağıdaki iki beyit Fitnat h anım'mdır :

Kabil mi arz-ı hal ile derd-i dili beyan Sığmaz zeban-ı hâmemize maceray~ı aşk hrin görür kemalde hergün zevalini felekte cah ile mağrur olur mı hiç alır tâ subh-ı mahşer neşve-i (şevk-i mehabbetle Şarab-ı aşkı Fitnat nûş eden dilde humar olmaz evekkül bâdbânın kıl küşâde fülk-i Masa Eser bahr-i emelde bir muvafık rüzgâr elbet ab'an hezl ile meşhur olan Haşmet'in şiirleri de Ragıb paşa'nın şiirleri, gibi hakîmanedir.

Zatinde görür suret-i noksan u kusurın Ayine-i ahvâline her kim nazar eylerFırsat bulunur dâmen-i canan ele girmez Canan bulunur kûşe-i imkân ele girmez XVIII. asırdaki Osmanlı padişahları arasında ara sıra nazımları görülen II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud varsa da bunlar şöyle böyle bazı manzumeler kaleme almışlardır. Osmanlı padişahları içinde yukarıda isimlerini zikrettiğimiz hükümdarlardan farklı olarak III. Selim'in ilhamı mahksiyle bir divanı içinde oldukça güzel şiir veya nazımları görülmektedir. Nola fahretse yazarken hâme nâti hizmetin Ol Resul-ı kibriyanm vasf-ı zat-ı devletinmatlaiyle başlayan nat'i şerifi ravzai mutahherede sekir adedüstüvane üzerine yazılmıştır. Aşağıdaki birkaç beyit III. Selimindir.

Büyük ceddi Kanunî Sultan Süleyman'ın bir gazeline aziresinin ilk ve son beyitleri :

Görelden rûy-ı yarı yandı sine nâr-ı sûzane Gice tâ subhadek bir şem-i hüne oldı pervane Didi bir hoş eserdir bergüzar olsun bu âlemde

[1376] Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 16, s. 197. Tebriziye'nin bir nüshası Esad efendi kitapları arasında 2252 numaradadır.

Nazire etti llhami Muhilbi han Süleymâne iğer bir naziresinin son beyti :
Bu sîr-i pâki bildin mi Muhibbi gibi bir şâhhn Anın neslinden İlhamı ider tanzir yarâne eşhur Ağlar redifli bir gazelinden :
Gördi çün derd-i dil-i zarıma rahmetti tabib
Dedi ey haste-i hicran sana derman ağlar
Gine rahmeylemez asla bana ol afet-i can
Böyle bimarv görüp halime yaran ağlar
Derd ile ruyına bakdıkca senin îlhamî
Gerçi handan olur amma tigeri kan ağlar[1377]

Halk Şairleri

Osmanlılarda Oğuz ananeleriyle devam edip gelen klâsik edebiyatımızdan hariç olarak halk saz şairleri demlen ve hece vezniyle manzumeleri olan şairler, zamanımıza kadar gelmişlerdir. Bunlara XV. ve XVI. yüzyıllarda şair mânasına olarak Ozan denilirdi. Memleketimizde şuara tezkirelerinde zikredilmeyen bu saz şairleri hakkında ilk tetkiki yaparak ortaya koyan Prof. Fuad Köprülü olmuş ve bu hususlaki ilk tetkiklerini neşretmiştir [1378] Gerek halk arasında ve gerek Osmanlı ordusunda (kapıkulu ocakları ve tımarlı sipahiler) bulunup ordu ile seferlere giden bu az şairlerinden bilmünasebe Osmanlı tarihlerinde bahsedilmekte[1379]ve teşrifat defterlerinde de isimleri görülmektedir [1380].
Gerek halk ve gerek askerî sınıflar tarafından büyük bir rağbete

[1377] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/548-550
[1378] XVI. asır sonuna kadar Türk saz şairleri (Köprülüzâde Mehmed Fuad) İstanbul 1930 ve XVII. asırda merhum Sadettin Nüzhet'in bahsettiği Pir Sultan Abdal ve XVII. asırda Gevherî ve XIX. asırda Erzurumlu Emrah meşhur halk şairlerindendir.
[1379] 932 H. - 1526 M. deki Muhaç seferinden, bahseden Celâlzâde, muharebeden bir gece evvelki ordu cünbiişünü şöyle zikrediyor: "Din yolunun ser-bazları, meydan-ı gaza kurbanları, i?wmcit'nin'delüleri divaneleri, şeştar tan-burlar, kobuzlar nevalıt edip Oğuz gazalarının lıikâyet efruzları ozanlar çalıp, çağırıp, şenlikler ve şadmanilikler ederlerdi..." Tabakatü'l-mcmalik, Millet kütüphanesi, No. 779, s. 254. Keza XVII. asırda Ibşir paşa 1065 H. - 1655 M. de vezir-i âzam olarak îstanbuVa. girdiği sırada yapılan alayda ". . .sekiz nefer yeniçeri şairleri başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postları, sinelerinde tablvari çöğürleri çalarak kaddu kamet sahibi dev endam herifler sedaları birer saatlik yerden işitilir avaz-ı bülend ile türkülerin çağırarak ve her biri nöbete riayet ile türküsünü haykırarak.. gittiler1" (Naima, c. 6, s. 46). Evliya Çelebi bu hususta daha mufassal malûmat veriyor (c. 3, s. 518).
[1380] XVIII. asrın ikinci yarısında 1182 H. - 1768 M. seferine giden kapıkulu ocaklarının geçit resmi esnasında bu ocakların şairleri olduğu görülüyor {Maliyeden Başbakanlık arşivine devredilen teşrifat defteri, No. 29, varak 97).

mazhar olan bu saz şairleri arasında cidden değerlileri yetişerek şöhret bulmuşlardır ki Öksüzdede, Kul Mehmed, Hayalî, Çırpanlı, Kul Çulha, Geda Muslu ve Pir Sultan Abdal, Gevherî ve Emrah bunlardandır.

XVIII. yüzyılda hece vezni Osmanlı klâsik edebiyatına da girmiş ve Nedim'in bu vezindeki şarkıları Lâle devrini yaşatmıştır [1381]

XVIII.ASIRDA OSMANLILARDA GÜZEL SANATLAR

Bu asırda Türkiye'de güzel sanatlardan olan yazı daha parlak olarak kuvvetini muhafaza etmiş ve buna mukabil çinicilik geçen asırdaki ehemmiyetini kaybetmiştir. Resim sanatına gelince, bu güzel sanat bir asır evvelkisine nazaran fazla inkişaf göstermemiş olup, klâsik Türk musikisi ise en yüksek devrini yaşayarak birçok değerli bestekârlar, saz üstatları ve hanendeler yetiştirmiştir.

Yine bu asırdaki Osmanlı mimarisi eski Türk mimarisi tarzını bırakarak bir ara Osmanlı ve Garb mimarisini karışık olarak deVam ettirip daha sonra da barok ve rokoko denilen Avrupa mimarisi tarzına dökülmüştür.[1382]

Osmanlı Hattatları

XVIII. asırdaki Osmanlı pâdişâhlarından II.Mustafa ile kardeşi III. Ahmed güzel yazı yazan hattatlardan olup bilhassa III., Ahmed daha mahirdi. I. Mahmud ile kardeşi III. Osman'ın nesih olarak yazdıkları hattı hümâyunları güzel ve okunaklı idi. III. Mustafa hattı hümâyunlarında talik kırması denilen yazıyı kullanırdı ve yazısı güzeldi. Kardeşi I. Abdülhamid'in yazısı ise hiç iyi değildi; III. Selim babası gibi güzel talik kır-masiyle hattı hümâyunlarını yazardı ve yazısı güzeldi.

Bu asırda sülüs ve nesih yazıda yetişmiş olan büyük hattatlardan Ağakapıh İsmail efendi (vefatı 1118 H. - 1706 M.) ve Hafız Osman

---

[1381] Prof. Fuat Köprülü ile Sadettin Nüzhet merhumun bu husus-iaki yayınlarından başka yine Köprülü ile rahmetli Rıdvan Nafiz'ın Hayal mecmuasında (sayı 46 ve 135) ve Kudsî Tecer'in (Halk bilgisi, c. 1, s. 125) de yazıları vardır
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/550-551

[1382] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/553

efendi talebelerinden Yedikuleli lâkabiyle meşhur îmrahor camii imamı Seyyid Abdullah ve Zuhdi İsmail efendiler (vefatlar 1144 H. - 1731 M.) ve Yedikuleli talebelerinden Eğrikapılı RasimMehmed efendi (vefatı 1169 H.-1756 M.) ve Ağakapıh ile Yedikuleli talebelerinden Devhatülküttab ismindeki hattatlar tezkiresi müellifi Suyolcuzâde Mehmed Necib efendi (vefatı 1171 H. - 1758 M.) en güzel sülüs ve nesih yazılariyle bu devri süslemişlerdir.

Bunlardan Eğrikapılı Rasim Mehmed efendi ile Suyolcuzâde Necib efendi aynı zamanda ilim sahibi idiler; bilhassa Rasim efendi ilim ve fazilette üstün ve aynı zamanda üç dilde şairdi. Yine Rasim Mehmed efendi Şeş kalem veya Eklam-ı sitte denilen (sülüs, nesih, muhakkik, rika, tevkî, reyhanı) altı kalem yazıda da mahir olup, bundan başka talik yazıda da üstad idi; bu talik yazıyı Kâtibzâde Refî efendi'den yazarak bu yazıda mahareti olanların birinci safında da yer almıştır.

Tarihimizin üçüncü cildinin ikinci kısmında görüldüğü üzere, talik yazı XVII. asırda Türkiye'ye gelmiş olan Buhara'h Derviş Abdi vasıtasiyle inkişafa başlamış, fakat en mükemmel şeklini XVIII. asrın ikinci yarısında göstermiştir.

Bu asırda Tebrizli Hattat Mehmed talebelerinden olup XVIII. asır başlarında zamanının imâdı sayılan kazasker Ab-dülbaki Arif efendi (vefatı 1125 H. - 1713 M.) ve Edirne kadılığından mütekaid Durmuşzâd,e Ahmed efendi (vefatı 1129 H.-1717 M.)[1383] ve daha evvel adı geçen Eğrikapılı Hoca Rasim efendi ve tabip ve kazasker hekimbaşı Kâtibzâde Mehmed Refî efendi (vefatı 1183 H. - 1769 M.) ve şeyh-ul islâm Veliyyüddin efendi (vefatı 1182 H. - 1768 M.) ve Mehmed Esaâ Yesarî (vefatı 1213 H. - 1798 M.) gibi büyük talik yazı üstadları görülmektedir.[1384]

Muzenhıbler

[1383] Durmuşzâde Ahmed efendi, medrese tahsili görmüş, şey-hul-islâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah ve Paşmakçızâde Seyyid Ali efendilerle Çorlulu Ali paşa'nın himayelerini görmüştür. Durmuşzâde talik yazıyı Siyahı Ahmed efendi'den yazmıştır. İstanbul'da eski darphanedeki mektep ve sebil ile Çorlulu Ali paşa'nın Simkeşhanedeki Darül-hadis, hankah ve Hırkai Şerifteki müessesatının ve tersanedeki camiinin yazıları ve Süleymaniye civarında kaptan İbrahim paşa camii, sebilinin ve şimdi Millet kütüphanesi olan şeyh-ul islâm Feyzullah efendi medrese ve çeşmesi ile Üsküdar'da Valide Sultan (III. Ahmed'in validesi) tesislerinin yazıları Durmuşzâde Ahmed efendi'nindir (Raşid, c. 4, s. 340).

[1384] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/553-554

Hattatların yazılarını, berat veya menşurların uğra ve yazılarını süsleyen, müzehhib denilen sanatkârlar XVII. asırdaki üstad müzehhiblerin talebelerinden idiler.

Yedikuleli Seyyid Abdullah efendi'ninyazdarını Yusuf Mısrî denilen müzehhibin yetiştirmelerinden Ruganı ve Üsküdarlı Ali Çelebi (vefatı 1761 den sonra) tezhiblerdi. Gerek yazıda ve gerek nakışların envamda ve katıcılık ve vasılcdık'ta. üstad olan hezar fen lâkablı Bursalı Mehmed efendi (vefatı 1153 H. -1740 M.), Sultân Selimli Mustafa Reşid efendi ve müzehhib Kanbur Hasan talebesinden Dramalı Süleyman Çelebi ve aynı zamanda hattat olan Kastamonulu Müzehhib Abdur-rahman efendi ve yetiştirmesi olan Haydarpaşalı îbrahim Çelebi ve Beyazı Mustafa efendi'nin oğlu ve talebesi Baruthaneli Abdullah ve hem müzehhib ve hem mücellid Solak Süleyman ile talebesi mücellitbaşı Kara Mehmed ve Barsa'da Tuzpazarı camii imamı müzehhib Mustafa efendi yetiştirmelerinden Ressamı sikke Ali bin Murad (vefatı 1190 H.-1776 M.), XVIII. asırda gelmiş olan belli başlı müzehhiblerdendir[1385]

Müzehhibler, yani tezhib yapan sanatkârlar, talebelerine tezhibe mezuniyet için her sene Okmeydanı ndaki okçular tekkesinde toplanarak bunlara merasimle icazet verirlerdi. Bunun için mensub oldukları mücellitbaşı marifetiyle hükümete müracaat ile merasim için müsaade isterlerdi[1386].

Müzehhiblerin arasındaki tuğra işleyen yani tuğraların tezhibini yapan müzehhibler arasında sanatlarında mahareti olanlar lüzumu halinde imtihan edilerek içlerinden müstaitleri hassa müzehhibleri arasına alınırlardı[1387].

Bu asırda - 1134 Ö. - 1721 M. de Eyyüblu Derviş Hasan adında bir katıcı (ağaç oymacı) tarafından yapılmış olan

müstatil bir çekmece harikulade sanatlı olup tarihimizin üçüncü cildinin ikinci kısmında kendisinden bahsettiğimiz oymacı Bursalı Fahri'yi geçmiştir. Bu çekmecenin iç, dış ve yanlarında türlü türlü kır manzaraları, saraylar, köşkler, deniz, orman, av ekilleri, ağaç oymacılığın şaheserler indendir. Bu hususta merhum Halil Edhem

[1385] Tuhfetul-hattatin (Müstakimzâde), s. 253, 271, 467 ve hat ve llattâtaıı Habib efendi. Cumhuriyet gazetesi 21-6-1958.
[1386] Cevdet tasnifi, Maarif vesikaları, No. 2672, sene 7, Sal'cr 1169.
[1387] Hicri on ikinci asırda İstanbul Hayatı, s. 17.

bey aşağıdaki• mütaleada bulunuyor :
"Derviş Hasan'ın bu çekmece üzerinde terkib ettiği tablonun gerek heyeti umumiyesinde ve binalarda görülen menazır ve gerek ağaç ve çiçekler ile bunların arasına yerleştirdiği süvariler ve insan ve hayvan suretlerinin tenasübü ve intihab ettiği renklerin letafeti ve bazı kısımların hurdebini denilecek derecede olan inceliği ve nezaketi, muhayyer-ül-ukul olup insan saatlerce bu eseri temaşa etmekle doyamaz. Derviş Hasan büyük bir nakkaş ve aynı zamanda bir katı-ı bînazir olup herhalde Türk hüner-veranının en birincileri sırasında zikredilmeğe şayandır"[1388]. Bu çekmece İstanbul müzesinin islâm eserleri kısmında bulunmaktadır.[1389]

Çini Sanatları

XVIII. asırda tezyini sanatlarımızın en mühimdim sanatılerinden olan çinicilik eski kuvvetini muhafaz demiyerek sönmeğe yüz tutmuştu. Saray, cami, türbe, çeşme vesaire gibi müesseselere konulan çiniler, inşaatı yapan mimarlar vasıtasiyle İznikte bulunan çinicibaşıya sipariş edilir ve o suretle yaptırılırdı.
Bundan başka, İstanbuVa tüccarlar vasıtasiyle İznik ve Kütahya çinileri ve Kütahyadayapılan çini fincanlar da getirilip çinicilere mahsus çarşıda satılırdı[1390]
1127 H. - 1715 M. de Venedik ve arkasından Avusturya seferleri ve rağbetin azalması sebebiyle İznik çini imalâthane; sindeki işler durmuş ve çini ustaları kısmen dağılmıştı. Bununla beraber iznik'te eskisi gibi çinicibaşı adiyle bir usta ile[1391] maiyetinde bir miktar çinici varsa da, 1129 H. - İ717 M. tarihinden beri çini sanatkârları çiniciliği terk ederek başka sanata girmişlerdi. Hükümet, Damad İbrahim paşa'nm sadareti esnasında bu kıymetli sanatın muhafazası için teşebbüse geçmiş ve İznik kadısına 1131 Muharrem - 1718 Kasım tarihli bir ferman gönderip eskiden beri ne kadar çini imalâthanesi varsa yine vvelki gibi işlerine devam etmelerini ve îmal edilen çinilerin muhtelif

[1388] Elvâhı nakşiye koleksiyonu (Halil Ediıem), s. 19.
[1389] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/554-556
[1390] Daha aşağıda İznik ve Kütahya kadılarına gönderilmiş olan evail-i Muharrem 1131 tarihli fermana bk
[1391] Mühimme 116, s. 262 ve 268, sene 1121 Ramazan.

şekillerinin fiyatlarının tespiti ile bir defterinin İstanbul'a, yollanmasını emretmiş ve aynı zamanda hassa mimarlarından birisini bu işe memur eyliyerek aynı fermanın bir suretini de Kütahya kadısına yollamıştır [1392].

Damad ibrahim paşa'nm bu teşebbüsü arzusu gibi bir netice vermemiş olmalı ki, bu dördüncü cildin birinci kısmında görüldüğü üzere, ilk teşebbüsten yedi sekiz ay sonra, yani 1131 Şaban-1719 Haziranda İznik'ten ustalar getirterek İstanbul'da. Eğrikapı tarafında Tekirsarayı (eski Hebdomon sarayı) yanında[1393] bir çini fabrikası kurdurup 1137 H. - 1725 M. tarihinden itibaren burada zarif çiniler îmal edilmiştir[1394]. Buradaki çini imalâthanesine lâzım olan mürdesenk ve rastık taşı Selanik'ten getiriliyordu [1395].

Bu gayretlere rağmen İznik çiniciliği XVI. ve XVII. asırlardaki inceliğini elde edememiş ve buna mukabil bir zamanlar düz mavi ve lâciverd çini imalinde başta gelen Kütahya çiniciliği mevcudiyetini şöyle böyle muhafaza etmekte bulunmuş ve o tarihlerde Osmanlı vilâyetlerinde yapılan müesseselerde kullanılmıştır[1396].

Bu XVIII. asırda Kütahya'da, tezyini çinilerden ziyade kaba kahve fincanlarının yapıldığını ve fincancılar şeyhi adiyle bir çinici esnafı

[1392] îznik naibine (bir sureti Kütahya kadısına) hüküm kî:
^Şevalif-i eyyamdan ahdi karibedek /zrcîft'te çini kerhanelerinde güna gün çimler işlenip beyi ve şira' ve tüccarı istanbul'a nakletmeleriyle çiniler sukmda her nevi çini bulunup gerek hadâik-i hassa ve gerek cevami ve mesacid ve sair enbiye için ragıpları iştira ve tamir ve tezyin ve amele ve tüccarı dahi iktisab ve intifa ederler iken iki senedenberu üstadları kesl ve terki amel edip pîşe ve kârhaneleri metruk ve muattal kalmağla nâyab olduğu istima .olunup bu güna revnakı bina ve imaret olan eşyayı mergube mensi ve metruk olmak münasib olmamağın sen ki mevlanây-ı mumaileyhsin işbu emr-i şerifim vusulünde Medine-i îsnik'te kadimden kaç çini kârhanesi var ise yine kemafissâbık işletmek üzere hassa mimarlarından bu husus için tayin olunan... zîde kadrühu marifeti ve marifeti seri ile tefehlıus ve her nevi çininin kıt'a ve keyfiyeti malûm olmak üzere birer numune tutturup ve tadil ve tesviye ile kıymetlerini takdir ve tayin ve deri devletmedarıma vukuı üzere arz ve ilâm eylemen bâ-bır^a fermân-ı âlişânım sadır olmuştur. Evail-i Muharrem 1131 (Onikinci asr-ı hicride İstanbul Hayatı, s. 63

[1393] Feth-i Celil-i Kostanliniyye, s. 55.

[1394] Zikr-i binây-ı karfiâne-i kâşigeran der Tekfur sarayı başhğiyle Küçük Çelebizâde Asım, Raşid tarihi zeyli'nde şunları yazmaktadır: "Nice zaman erkânı devletin seferler münasibetiyle tezyini mesakine adem-i meyi ve rağbetlerinden nâşi kâşi'nin revacı kâsid ve ol sanat erbabının hamiri maye-i taayyüşleri fâsid olmağla ol pîşe eshabı bikülliyye perişan ve nâbud ve asar-ı sanat ve maharetleri ancak ebniye-i kadimenin cidar ve duvarlarının tamirinde görülmesi sadr-ı âzamin gayretine dokunmasiyle çini sanatkârlarından bir ikisini iriüceddeden kâşi kârhanesi bina ve bu işin imaline nezareti Mustafa ağa'ya havale ederek az zamanda kumaşı kâşi gibi münekkaş ve hoş kumaş kâşiler yapılmıştır (s. 252, sene 1138).

[1395] Selanik baruthanesi eminine gönderilen 1142 Zilkade (1730 Mayıs) tarihli hüküm.

[1396] Kütahya çiniciliği hakkında İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Doçenti Dr. Oktay Arslanapa'nın Osmanlı devrinde Kütahya çiniciliği isimli güzel bir tetkiki Edebiyat Fakültemi yayınları arasında basılmıştır.

şeyhi bulunduğunu görüyoruz[1397].
Damad ibrahim paşa'nın IstanbuV&a tesis ettirmiş olduğu çinicilik daha sonra günden güne düşmüş ve maalesef Avusturya'dan getirilen çiniler kullanılmağa başlamıştır ki, bunu 1170 Muharrem -1756 Ekim tarihli bir hükümden anlamaktayız [1398].
XVIII. asırdaki Osmanlı çinilerinin en güzelleri Aksaray'dan iSilivrikapı'sına giden yolun üzerinde bulunan Hekimoğlu Ali paşa camü'nde görülüyor ki, bu asrın ortalarına Taslamaktadır.[1399]

Resim Ve Musavvır Denilen Ressamlar

VIII. asırda resim sanatı şöyle böyle devam edip gelmiş ise de,, insan resmi yapmış olan ressamlarımız şimdilik yok denecek kadar azdır; buna ukabil şark usulü minyatürler, diğer çiçek ve bahçe ve manzara resimleri mebzuldür; hattâ bu resimler sultanların düğünlerinde hediye olarak takdim edilen şeker bahçelerine kadar taammüm etmişti.
Osmanlılarda ressamlar, biri Hassa musavveri denilen ressamlar ve diğeri serbest musavvirler olmak üzere iki kısımdı. Hassa ressamları kadrosunda noksan olursa buraya imtihanla serbest ressamlardan alınırdı.
III. Ahmed devri, Osmanlı siyasetini ve askerî ıslahatım Garba meylettirdiği sırada mimarisini, nakış ve resimlerini de o taraftan almağa başlamıştır. Bu pâdişâh zamanında IstanbuVa gelerek otuz seneden ziyade kalmış olan Vanmur, o devirdeki ricalin ve

---

[1397] Başvekâlet arşivi, Cevdet tasnifi iktisat vesikaları, No. 852, sene 1175. Kütahya'da kaba fincan yapıldığına dair Nâbî ile Seyyid Vehbi'nin iki beyti. Nâbî şöyle diyor : : *
Gitti erbab-ı nesb etti fürûmâya zuhur Tutlı fincân-ı Kütahya yerini fağfurun
Seyyid Vehbi de vekâletnamesinde Hattat Senaî Ahmed hakkında şu latifeyi yazıyor :
Sena ister Senâi kimse sânına reva görmez Nice- fağfur kadrin bula Kütahya fincanı

[1398] Belgrad muhafızı vezire ve Belgrad defterdarına hüküm ki : Ebniye-i hümâyunum için Beç canibinde yapılıp asitâne-i saadetime gelmesi emri hümâyunum olan kâşiler, halen İstanbul gümrüğü emini tshak ziyde mecdühu marifetiyle Galata* da. sakin ingiltere tüccarlarından ... nam tacir vasıtasiyle mahalline tahrir ve sipariş olunduğuna binaen kâşi-i mezburun mahalli merkumda hazjr ve ânıâde olup Belgi'ad canibinden berren astâne-i saadetime geleceğini bu defa müsteciri mesfurun Ademisı Kuril (Kurye) nam ulak inha ve ihbar etmekle zikrolunan kâşiler on iki sandık olmak üzere salimen Belgrad'a vasıl oldukta bilâ tevakkuf arabalara vaz ve tahmil ve bir gün akdem doğru âstâne-i saadetinde Karagümrük't nakl ve îsal olunmak babında. Evasıt-ı Muharrem 1170 (Mühimme 158, s. 234) ve Onikinci asrı hicride İstanbul Hayatı, s. 182.

[1399] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/556-558

İstanbul'daki muhtelif mahallerin ve saray mensuplarının resimlerini yapmış ve hiç şüphesiz ki muhitindeki müstaid heveskârlar üzerinde tesirini göstermiştir, Hattat, şair ve aynı zamanda ressam olduğunu bildiğimiz Fenni Mehmed Dede (vefatı 1127 H. - 1715 M.)nin bu asrın ilk yarısında hayatta olduğunu biliyor isek de, kendisinin resmin hangi kısmında mehareti olduğuna dair şimdilik bir kayda tesadüf etmedik.

Bu asrın başından ortalarına kadar hayatta bulunan hassa ressamı Levnî mahlaslı ressam, insan resmi yapmakta mahirdi [1400]. Bu zatı ilk defa bize Elvahı nakşiye koleksiyonu isimli küçük eseriyle rahmetli Halil Edhem bey tanıtmıştır. Bu eserde Levnî'nin elindeki bir gülü koklayan Bursalı Yusuf bey isminde bir Türk genci görülmektedir. Bundan sonra bize Levnî ve eserleri hakkında kıymetli malûmatı vermiş olan Prof. Dr. Süheyl Unver'dir[1401]. Levnî, şehzadelerin sünnet düğünleri münasibetiyle III. Ahmed ve vezir-i âzam Nevşehirli Damad ibrahim paşa'nın II. Mustafa'nın resimlerini, kadınlardan mürekkep bir fasıl heyetim, bir Türk kızınıniç kıyafetiyle bir Türk hanımının kıyafetini havi ve daha sair bu kabil resimler yapmıştır. LevnTnin mutlak surette talebeleri varsa da, bunların henüz eserleri elde edilememiştir. Top-kapı sarayında teşhir edilmiş olan resimlerin çoğunun Türk ressamlarına ait olduğu muhakkak ise de, isimleri malûm değildir.

III. Selim zamanında yaşamış olan Kapıdağlı Kostantin adındaki" bir Osmanlı ressamı, Gazi Osman bey'den itibarenIV. Mustafa da dahil olmak üzere, Osmanlı pâdişâhlarının resimlerini yapmış ve bunlar takdire mazhar olmuştur ki, Cumhuriyet devrine kadar mektep kitaplarında görülen padişah resimleri Kostantin'in eserinden alınmıştır[1402]

XVIII. asırda Osmanlı mimarisi Barok tarzındaki Garb mimarisinden mülhem olduğu sırada Osmanlı ressamları da bu mimarî eserleri çiçek ve meyve resimleriyle tezyin etmişler ve V hattâ evlerin odalarına, dolap ve büyük pencere kapaklarına \adar manzara resimleri yapmışlardır ki, bunların en güzelleri Topkapı sarayının harem

[1400] Lâtince olarak bir Osmanlı tarihi yazmış olan Kantemirotğlu Demitriyos, Levnî'nin XVIII. asır başlarında hassa musavviri olduğunu gösterdiğini Elvahı nakşiye koleksiyonu (s. 18) kaydediyor

[1401] Ressam hayatı ve eserleri (Millî Eğitim Basımevi), sene 1949

[1402] II. Fatih Sultan Mehmed'e aid eserler (Tahsin Öz), 's. 27 sene 1953. Kostantin'in III Selim ve Osmanlı padişahları resimleri hakkında bir takrir (Topkapı s. Ar. No. 570)

kısmında görülmektedir. Yine bu tarz üzere Anadolu'daki bazı Türk evlerinde bunların bakiyeleri de kalmıştır. Onsekizinci asrın ilk yansında istanbul'da Bayezid camii avlusunda mendil ve havlular üzerine resim: yapan kırk ressam vardı. Bu ressamlardan birisi kadınlara mahsus yağlık (mendil) ve makreme (peşgir) lerirî üzerine kadın resmi yaparak teşhir edip bu suretle bir kadını da iğfal ettiğinden dolayı İstanbul kadısı ilmi Ahmed efendi'nin ilâmı üzerine kırk sanatkâr işten men edilerek dükkânları kapatılmıştır[1403]. Bursa Yenişehirlinde merhum Şemakizâde Hasan efendi'nin odalarındaki resimler XVIII. (asır sonlarına aittir.)[1404]

Mezar Taşlarındakı Resim Tezyinatı

Resmin îslâmiyetin ilk devirlerindeki zarurî olan emnuiyetinin sonraları bertaraf olmasına rağmen, hakikati bilmeyen bir zümrenin hâlâ resmi memnu saymaları, bu güzel sanatın islâm âleminde inkişafına mâni olmuş ve buna mukabil yazı sanatı yani hattatlık muhtelif ekillerde meydana çıkmıştır. Osmanlı Türkleri resme mukabil yazıda emsalsiz ve taklidi kabil olmayan şaheserler vücuda getir-mişlerdir. Bununla beraber, bedîî sanatlardan olan resme karşı olan alâka dolayısiyle XVI. asırdan itibaren mezar taşlarında başta kavukları havi muhtelif şekiller görülmüştür. Mezar taşlarının imal tarzı asırdan asra kemale doğru giderek XIX. asrın ilk yarısında en mütekâmil şeklim almıştır.

Osmanlı mezarlarını, türbelerini, taşların kavuklarını, kadın mezarları tezyinatını, gelin kıyafetinin saç ve duvaklarına kadar pek ince yapılmış olan sanatkârane taş oymaları görüp hayran olmamak mümkin değildir. Bu mezar taşlarındaki yazıların bir kısmı meşhur hattatlarımızın olup, taşların yapılışı ressam kadar mahir senktraş denilen bir taçşı ustasının elinden çıkmıştır. Mezar taşları aynı zamanda Osmanlılarda pek mütenevvi olan serpuş yani kavukların hangi sınıf tarafından giyilirini göstermeleri itibariyle de pek mühimdir.[1405]

[1403] Subhi tarihi, varak 67b
[1404] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/559-560
[1405] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/560-561

Nakkaslık

Nakış, resimle beraber yürümüştür. Nakkaşlar da, diğer sanat erbabı gibi, hassa ve serbest olarak iki kısımdı. XVIII. asır ortalarında, yani 1171 H. - 1757 M. tarihinde, hassa nakkaşı yedi kadar olup[1406] aynı asır sonlarında 1205 H. - 1790 M. de sekizdi[1407].
Osmanlı nakkaşlarının en güzel eserleri bazı mescidlerde, konakların salonlarında görülmektedir. Odanın vaziyetine göre tavanların nakışları gayet sanatkârane yapılmış olup, bugün bunların adedi pek azalmıştır. Tavan nakşında en ehemmiyetli şey tavanın göbek denilen orta kısmının nakşıdır. Tavanın diğer kısımları ise mozayik tarzındaki hendesî veya nebatî şekiller ve tavan köşelerindeki sanatkârane işlemelerle süslenirdi. Anadolu-hisarındaki Amcazade yalısı, XVIII. asra aid tavan nakşını gösteren en güzel nakış sanatı eseri olarak kalabilmiştir[1408]. Tavan tezyinatı yapıldıktan sonra bu tavan bir merasimle yerine konulur ve buna Tavan kaldırma denilirdi.[1409]

Musiki Ve Musikişinaslar

XVIII. asırda Osmanlı klâsik musikisi bütünasır boyurica kemal devrini yaşamıştır;bu asırda cidden kıymetli musikişinaslar gelmişve musikide üstad olan I. Mahmud île III. Selim bu incesanatı himaye ve müntesiplerini teşvik eylemek suretiyle Türkmusikisinin tekâmülüne hizmet etmişlerdir.Üstad musikişinas ve bestekâr olan I. Mahmud, cariyelerine musiki dersi verdirmiş ve yirmi beş sene süren saltanatı zamanında Osmanlı sarayı musikişinas, hanende ve sazende üstad-larla dolmuş, fakat onun ölümüyle yerine geçen kardeşi III. Osman'ın ilk işi saraydaki kadın sanatkârları saraydan çıkarmak olmuştur.
XVIII. asırda yetişmiş olan üstad musikişinas ve bestekârlardan olup ilim ve faziletten başka şiir, yazı ve musiki gibi üç t ince sanatı nefsinde cemetmiş olan kazasker Abdülbaki Arif Vendi (vefatı

[1406] Başvekâlet arşivi. Ehli hirf defteri 6.
[1407] Ba$vekâlet arşivi, Ehli hirf defteri, Kâmil Keçeci tasnifi, No. 7235.
[1408] Türk Sanatı (Celâl Esad), s. 120.
[1409] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/561

1125 H. - 1743 M.)[1410] ve II. Mustafa'nın nedimi ve yüksek musikişinas olup hükümdarın huzurunda fasıllar yapmış olan Küçük Müezzin Mehmed efendi (vefatı 1127 veya 1129 H. -1715 veya 1717 M.)[1411] ve IV. Mehmed'le oğulları II. Mustafa,ve III. Ahmed zamanlarında yaşamış olan âlim, şair, bestekâr ve ney ve tanbur üstadı Odabaşizâde Eyüb-lü Şeyh Mehmed Rıza efendi[1412] ve III. Ahmed zamanında enderunda yetişerek kiler ağalığında bulunmuş olan bestekârlardan Eyüblü Ebu Bekir* ağa ve 1139 H. - 1726 M. de vefat eden ve pâdişâh huzurunda mükerreren fasıllar yapan ve beşyüzden ziyade besteleri olan Şair Nazım Yahya ve şöhreti zamanımıza kadar gelen ve büyük besteleriyle asırları dolduran esirciler kethüdası Buhurizâde Itrî Mustafa efendi (vefatı 1123 H. - 1711 M.)[1413] manzum ve matbu Sahilnâme'yi kaleme alan şair ve musiki üstadı Fenni Mehmed Dede (vefatı 1127 H.-1715 M.)[1414] ve 1137 H. - 1724 M. de vefat eden Çinicizâdeedilmiştir EtrabüH-

[1410] Abdülbaki Arif efendi'nin kısa tereümei hali bu cilltteki meşhur ilim adamları kısmına yazılmıştır. Etrabii'l-âsarh kaleme almış olan şeyh-ul islâm Esad efendi, Abdülbaki Arif efendi'nin ilim ve fazlım, şair, musikişinas, münşi ve hattatlığını şu kıta ile göstermiştir :

Alim ü fazıl ü hattat u fakıh ü nahvî Farisi dan-ü-mezâyây-ı siirûda vâkıf Şair-n fahir ü münşi ü müverrih yâni Cümleyi beyt-i muamma gibi hâvi Arif

III. Ahmed devrinde yetişen değerli musikişinaslardan enderunlu keman ve ney üstadı İsmail ağa gerek musikiyi ve gerek talik yazıyı Abdülbaki Arif e fen d i'den öğrenmiştir.

[1411] "Fenni musikide haca-i sânî ve üstad-ı kâr olup cülus-ı Hümâyun akibinde nedim-ı hass-ı şehriyari olmak şerefiyle kâmyab olan küçük müezzin deSnekle şöhretşiar Mehmed Efendi Anadolu muhasebeciliği ile kâmkâr oldu" Raşid, c. 2, s. 355.

[1412] Etrabü'l-asar (Mehmed Esad efendi). Şeyh Rıza efendi, Ibn-i Hacib'ın IVafo£t>'den meşhur kâfiyesini Türkçe manzum olarak kaleme ahp II. Mustafa'ya takdim etmiştir. Rıza efendi'nin bir hayli eserinden başka yirmi kadar ilâhi, beste ve şarkıları muasırları tarafından fevkalâde takdir

[1413] "ilmi edvarın (musikinin) haca-i sânisi ve fenni musikinin şeyh nizamîi hakanisi, uşşaki valâ nam meyanmda Buhurîzâdelik unvaniyle şöhreti anı hasıl eyleyen zatı âli makamdır" Salim tezkiresi, s. 479. Itri talik yazıda da mahir olup aynı zamanda şiirle de ülfeti vardı. Vefatı Etrabü'l-âsar'da bir sene sonra gösterilmiştir (TuhfetiVl-hattcttin, s. 745). Etsün ilâc-i derd-i dil ol tabib ise Yoksa visale minnetimiz yok nasib ise

beyti Itrî'ıındir Etrabü'l-âsar'da Esad efendi'nin yazdığına göre sesi güzel olmayıp pürüzlü imiş. Besteleri çok olup IV. Mehmed kendisini çok takdir ve taltif eder ve saraya getirtip okuttururmuş. Segah makamındaki tekbir ve mevlid âyini meşhurdur. Diğer bestelerinden bir kaçı son zamanlarda değerli üstad Mesud Cemil'in himmetiyle elde edilerek radyoda klâsik] musiki korosunda okunmaktadır.

Itrî'nin Hafız post diye meşhur olan bestekâr İmam zade Hacı Hafız Mehmed efendi'nin vefatına manzum tarihinden iki beyit;

Hafız elhac imam şadı Mehmed hak bukim Musiki ilminde mohirdi ol uztad'-ı zaman Harf-i menkutiyle tarih oldı anın fevtine Didi Itrî hafiza mevâ ola yarab cinan

[1414] Fennî'nin musikişinas olduğunu Hadikatü'l-cevam, (c. 2, s. 250) yazıyor. Şu beyti Salim tezkiresi'nâedir :

Skender seyr isen de sedd-i nutk et piş-i kâmilde Felatun-ı hakikat bine nakli macera olmaz

Fennî'nin müstezadlan çok güzeldir :

Mecnun ile biz mekteb-i aşk içre okurdujc Ben mushafı hatmettim ol velleylide kaldı beyti de Fennî'nindir.

asar, Şeyh Rıza efendi'nin makamı nevruz acemde devri revan usulündeDil-i yes ülfet-ı aşık felekte kâmecu olmaz Derun-ı sâde levh-i dilde nahş'i ârzû omlaz ve segah makamında çenber usulünde :

JMest olur bir gün gören bû hüsn ile cananımı Şâh-ı hubansm huda hıfzeylesün sultanımı mHrabb alarmı takdir ile kaydetmiştir.

Hattat Abdurrahman efendi ve III. Ahmed zamanında baş hanende ve ikiyüzden ziyade eseri olan Hasan ağa ve yine enderun musiki üstadlarmdan hem bestekâr ve hem de ney ve keman üstadı Hattat İsmail ağa (vefatı 1136 H. - 1723 M.), nazarî ve amelî musikişinas olan III. Ahmed zamanında hayatta olan Kemanı Ahmed Vürudî Çelebi ve Damad İbrahim paşa meclisi müdavimlerinden değerli hanende ve bestekâr Reşid Çelebi ve yine o devirde enderunda yaşamış olan mevlevî Tanburi Derviş Ömer ve mevlevî kudumzenlerinden, Ali Çelebi, Galata mevlevihanesi şeyhi Nâyi Osman Dede (vefatı 1142 H. - 1729 M.), III Ahmedin imamı Bûhir Abdurrahman efendi, XVIII. asrın ilk yarısında gelmiş olan değerli musiki üstadlarmdan idiler. [1415]

Süleymaniye kütüphanesinde Esad efendi kitapları arasında 3436 numaralı mecmuada "Cümle makamat pişrevleriyle ve musannifleriyle beyan olunur. Neyler de ve sair sazlar da çalınan pişrevlerdir ki zikrolunur" başlıklı olarak müteaddid bestekârların eserleri ve besteledikleri makamlar beyan edilmektedir. Bu mecmuanın az kısmı XVI, asır sonlariyle XVII. asırda gelen musikişinaslar olup mühim kısmı 1150 ilâ 1160 (1737-1747) arasında bulunmuşlardır[1416].

XVIII. asrın ikinci yarısında gelmiş olan musikişinaslar ve bestekârlar arasında bestekâr olarak I. Mahmud (vefatı 1168 H.-1754 M,),şeyhulislâm Ebu İshakzâde Mehmed Esad efendi (vefatı 1166 H. - 1753 M.) ve iki defa şeyh-ul islâm olup musikide yeniden makam icadına muktedir olduğu söylenen DamadzâdeFeyzullah efendi [1417] (vefatı 1175 H. - 1761 M.) Haleb ve Bursa kadılıklarında bulunarak üç lisanda

---

[1415] Bu asır başlarında şarkıları ve türküleri ile meşhur olup 1115 H-1703 M. de vefat eden Tanburi Âşık Ömer'le 1119 H. - 1707 M. de vefat eden meşhur Âşık Ömer yetişmişlerdir (Kütüphanemizdeki ilaveli vakfiyat cetveli).

[1416] Bu mecmuadaki musikişinaslardan bazılarının isimleri şunlardır : Hanefi Çavuş, Mehmed Kasım ve kız kardeşi Çengi, Cafer, Avvad
Mehmed Çelebi, üstad Zeytunî, üstad Hürrem Kul Mehmed, Kutb Nayî ve Karga Ferruh. Bunlardan Mehmed Kasım'ın pişrevleri çoktur. Makamlardan da dügâh, hüseynî, nevruz acem, Nevayı sünbülî, büyük muhayyer^ küçük muhayyer, segah, eve ırak, gazal ırak, nevruz saba, mahur, gerdaniye, aremsakil, uşşak, aşiran, dügâh, dügâh, hüseynî, rast, ruzı saba adları geçmektedir.

[1417] Vasıf tarihi, c. 1, s. 205.

şair ve aynı zamanda değerli musiki üstadı olan, talik hattatlarından Eyyüblü Derviş Mustafa efendi (vefatı 1174 H. - 1760 M.) ve I. Abdülhamid zamanında müezzinbaşı ve III. Selim zamanında birinci imam ve aynı zamanda III. Selim'in musiki hocası olan Kırımlı Hafız Ahmed Kâmili efendi (vefatı 1233 H. - 1818 M.) ile Haham Musi, Kömürcü Hafız ve Tanburi Eyyüb ağa [1418], saz üstatlarından Kemani Hızır ağa, A'ma Corci ve Orta-köylü Musevi Tanburi Hoca îshak, gerek beste ve gerek sazda en yüksek mevkii almış olan III. Selim (vefatı 1222 H.-1807 M.) gelmişlerdir[1419].

Şehzadeliği zamanında kendisini musikiye vererek bir hayli kâr, beste ve şarkılarını bu inziva âleminde yapan III. Selim, yukarıda adı geçen Kırımlı Ahmed Kâmili efendi ile Tamburi Hoca îshak'tan ders görüp, gerek bestekârlıkta ve gerek tanburda ve hattâ neyde üstad olmuştur. III. Selim o tarihe kadar bilinen musiki makamlarının haricinde olarak meydana koyduğu suzi dilâra makamında peşrev, beste, mevlevî âyini, yörük ve saz semaileri bestelemiştir. Bunlar arasında âyini şerifi mevlevî, bu pâdişâhın musikideki dehasının şaheseridir; çünkü suzi dilâra makamı, rast, buselik ve hüseynî gibi yekdiğerine: mübayin olan üç makamın meze ve telifinden hasıl olmuştur. Bundan başka, ısfahanı cedid, hica-zeyn, şevkidil arzbar, puselik, nevakürdi, gerdaniye kürdi, hüseynî kürdi terkipleri de aynı kudrettedir[1420]. III. Selim'in
ihtira ettiği diğer makamlardan şevki dil, acem puselik, şevki tarab makamlarında ve diğer pesendide, şehnaz, şevkefza makam-larıuda nefis eserleri vardır[1421].

[1418] Küçük yaşta Kırım'dan İstanbul'a gelmiş olan Kâmili Ahmed efendi enderuna alınmış, tahsil görmüş, hafız olmuş, sesi güzel ve musikiye istidadı olduğundan pâdişâhın musahibi Kemanı Hızır ağa, Ama Corci ve Tanburî Ortaköylü İshak'tan musiki meşketmiş, sonra hasodaya alınarak I. Abdülhamid zamanında müezzin başı olup, sonra üçüncü ve ikinci imamlığa çıkarak ilmiye rütbesinden de kazaskerliğe kadar yükselmiştir. III. Selimi iclas için Alemdar'ın sarayı bastığı sırada II. Mahmud'u saray damından aşağı alirak ölümden kurtaranlardan birisi bu zattır (Ata tarihi, c. 3, s. 23).

[1419] Ata tarihi, c. 3, s. 24

[1420] Selimi salis musikişinas ismiyle yeni mecmuada (sayı 17, s. 309, sene 1917). Rahmetli Rauf Yekta bey tarafından neşredilen makale. III. Selim Kulekapısı (Galata) mevlevihanesini 1206 senesi sonunda (1791 M.) tamir ettirdikten sonra bestelediği âyini şerifi evvelâ musahiplerinden tanburî Vardakosta Ahmed ağa'ya meşk etmiş ve o da bunu Kulekapısı mevlevi-hanesi âyinhan dedelerine geçerek mevlevihanenin açılışında okunmuştur (Aynı makale).

[1421] Yeni mecmua, sayı 17 ve Yeni İstanbul gazetesinde Bay Cemal Özgen'in makalesi ve Kâzım bey'in Talimi musiki yahut Musiki ıstıîâhatı isimli eseri 1310, s. 32 ilâ 53, Seyyid Ahmed ağa'nın vücude getirdiği Ferehfeza makamı meşhur Dede ismail efendi'nin himmetiyle yapılmıştır

Bu XVIII. asrın sonlarında yetişmiş olan ve adları kısmen yukarıda yazılan ve vechi arazbar makamını tertib eden Tanburî Hızır ağa, îshak ve A'ma Corci'den başka Tanburî Vardakosta Ahmed ağa, Arif Mehmed ağa, Ankaralı Hacı Sa-dullah ağa ve suzidil makamını meydana koyan Abdülha-lim ağa ve ferahfeza makamını ihtira eden Seyyid Ahmed ağa, III. Selim'in saltanatının ilk devirlerinde yetişmiş olan değerli musiki üstadlarmdan idiler.BursaMa Narh mahallesinde Emirülenarî dergâhı şeyhi Mehmed Fahrüddin efendi tarafından 1263 H. - 1847 M. senesine kadar yazılan, Bursa'da vefat eden maruf şahsiyetleri havi Gülzarı Evliya isimli eserde bir hayli musikişinas ve bestekârların isimleri geçmektedir [1422]

XVIII. Asırda Osmanlı Mimarisi

XVII. asır başlarından itibaren, klâsik Mimari Sinan mektebinden ayrılmağa başlayan Osmanlı mimarisi, Sultan Ahmed camii ile yeni bir şekil almağa başlamıştı. XVIII. yüzyılda Mimar Sinan mimarisi ile ona yakın olarak yapılmış, olan Türk mimarî tarzı ağır başlılık ve sadelikten uzaklaşıp, Selçuk ve İran mimarilerinde olduğu gibi, o tarihlere kadar görülmeyen ve devrin zevkine göre gül, lâle, kâse içinde yemişler yapılmak suretiyle süslü bir şekilde yapılır olmuştur. Bu asırdaki yeni tarz mimarimizin başlıca eserleri Babı hümâyun Karşısındaki Sultan Ahmed sebil ve çeşmesi ile[1423]Azapkapı ve Bereketzâde çeşmeleri[1424] Tophane'de ve Üsküdar'da iskele meydanındaki çeşmelerdir. XVIII. asırda Osm anlılarda ki fikir hayatı Garba meylettiği sırada mimarî sanatı da bu asır ortalarından itibaren yakın temas ve sanatkârların istanbul*a. gelmeleri neticesinde Garbı taklid yollu bir istikamet almış olduğundan, Avrupa'daki Barok mima-

[1422] Cülzârı Evliya (Millet kütüphanesi Türkçe yazmaları).
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/532-566

[1423] Marmara naibine ve zabitine hüküm ki :
Sarayı cedid-i âmirem babı hümâyunu pişgîhında hasbetenlillahi taalâ... Tarafı hümâyunumdan müceddeden binasına mübaşeret olunan çeşmesar için mermer taşın lüzumu olmağla iktiza eden bahaları bina emini tarafından verilmek üzere tayin olunan mübaşir haseki marifetiyle gönderilen defter mucibince saf ve beyaz ve damarsız olmak üzere pljS Zira taş kat ve tedarik olunup aeâleten kayıklara vaz ve tahmil ve bir gün mukaddem astâne-i saadet âsi-yanıme naklolunmak babında ;ferman-ı âlişanım sâdır olmuştur. Evail-i Ramazan 1141 (Mühimme defteri 135, s. 305).

[1424] Bereketzâde çeşmesi, Galata'da bankalar caddesinden Belediye hastanesine çıkan merdivenli yokuşun üst başında ve aynı isimdeki okulun yanındadır.

risine aîd eserler bizde de görülmeğe başlamış, fakat Türk sanatkârları millî bünyeden de buna ilâveler yaparak tam. taklid olmaktan kurtarmışlardır. Üsküdar çarşısmdaki Yeni Valide camii klâsik mimariden kısmen ayrılmakla, yani mimarî usulümüzün inkıraza yüz tutmasiyle beraber eski hüviyetini tamamiyle kaybetmemiştir. Barok mimarisine göre yapılan eserlerin başlıcaları, 1169 H.-1756 M. de küşad resmî yapılan Nuri Osmaniye camii[1425] ve 1\17 H. - 1763 M. de III. Mustafa tarafından inşa ettirilen Lâleli camii ve yine aynı hükümdar tarafından zelzeleden sonra
1184 H. - 1770 M. de hitam bulan Fatih camii ile evvelce I. Abdülhamid imaretinin köşesinde-iken oraya Vakıf hanının yapılması üzerine Soğukçeşme''de park kapısının karşısına nakledilmiş olan sebil ve çeşme1, Üsküdar'da III. Selim tarafından nizamı cedid askeri için yaprtırılan Selimiye kışlası ile cami ve 1147 H.-1734 M. de Hekimoğlu Ali paşa'nın yaptırdığı cami bu tarz mimaridendir.
1 Bahçekapt"da Şekerci Hacı Bekir tiearethancpiyle î. Abdülhamid türbesinin karşısındaki evkafa aid Borsa hanının yerinde evvelce I. Abdül-hattıid tarafından yaptırılmış olan imaretin köşesine bir sebil ile çeşme de inşa edilmişti. Son senelerde bu imaret yıktırılarak onun yerine şinjdiki bina yaptırıldığı sırada o tarihte Müzeler Umum Müdürü bulunan merhum Halil Edhem bey bu sebil ile çeşmesini oradan kaldırtıp,şimdi Gülhane parkı kapısı karşısındaki yerine koydurmuştur.[1426]

XVIII. ASIRDA OSMANLI İKTİSADİYATI

Yerli Ve Yabancı Mamulleri

[1425] Nuri Osmaniye camimin bulunduğu yerde evvelce Tacut-îevarih sahibi Hoca Sadettin ef,endi'nin zevcesi veyahut kızı Fatma hanim'm bir mescidi varmış. Bu mescid haraba yüz tutup tamiri için vakfı da kâfi olmadığından I. Mahraud'a yapılan müracaat üzerine etrafındaki yerlerde istimlâk edilmek suretiyle evvelâ cami ve arkasından imaret, medrese, kütüphane, türbe, sebil ve çeşmelerin inşasına başlanmıştır. Camiin temel taşının konması 29 Muharrem 1162 - 1749 Ocakta olup sekiz senede tamamlanarak 1169 Rebiul-evvel ve 1755 Aralıkta cuma günü küşad resmi yapılmıştır. Camiin tamamından bir sene evvel bu inşaata başlatmış olan I. Mahmud vefat etmiş biraderi III. Osman hükümdar bulunduğundan küşad resmi onun tarafından yapılmıştır. Camiin yazılarını enderundan çıkma hattat ve müzehhib Ali efendi yazmış olup mermer direkleri de Bergama harabelerinden getirilmiştir. Camii yapan kalfanın adı Simon'dur (Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-ı Osmanî — Tarihi-i Osman, Encümeni neşriyatından).

[1426] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/566-568

Bu asırda Osmanlı ülkesindeki iktisadî durum ithalât ve ihracat itibariyle bir asır evvelkine nazaran çok farklı idi. XVII. asırda memlekete giren yabancı eşyası daha az ve memleketten çıkmasına müsaade edilen eşya daha çoktu; fakat Avrupa'da sanayiin inkişafı sebebiyle ucuz elde edilen eşyanın ucuz satılması ve buna mukabil Osmanlı imalâtının eski tarzda devam etmesi, tabiî olarak Osmanlı mallarının daha pahalıya mal olup o suretle satılmasını icabettirdiğinden ve memleket dışından gelen ucuz eşyaya karşı rekabet etmek kabil olmadığından, Osmanlı sanayii yavaş yavaş sönmeğe yüz tutmuştur. Burada dikkate şaVan olan bir nokta da, hariçten gelmekte olan eşyanın bir kısmının hakikî ihtiyaç olan eşya olmayıp daha ziyade lüks eşya olması idi.

Osmanlı devleti kendi mevcudiyetini muhafaza için askerine ve donanmasına lâzım olan ve ocaklık olarak asırlardan beri devam edip gelen levazımat menbaları ortadan kalkmağa başladığından, bu gibi mübrem ve zarurî olan ordu ve donanmaya ait eşya da Avrupa'dan getirilmeğe başlamıştı. Osmanlı sanayiinin tedennisini gören vezir-i âzam Ramı Mehmed paşa, memlekette harcı âlem olan çuhanın bir zamanlar bol miktarda Avrupa'ya ihraç edilerek, şimdi ise Fransa'dan gelen dîbâ ve hatayı ve sair ipekli kumaşlar dolayısiyle sönmek üzere bulunan Bursa ipeklisinden aynı cins kumaş îmali ve çuha ile ipekli emteanın hariçten getirilmiyerek memlekette yapılması için 1115 H. - 1703 M. de teşebbüse girişmişti. Bunun için Selanik'ten çuha yapan ve JBursa'dan ipek eşya imal eden sanatkârları getirterek bu yerli eşyanın hükümetin müzaheretiyle kalkınmasına teşebbüs etti ise de[1427], Edirne vak'asi ve saltanat ebeddülü yüzünden bu hayırlı teşebbüs akim kaldı. Daha sonra Damad İbrahim paşa sadaretinde İstanbul'da bir çuha fabrikası ile ipekli kumaş imalâthanesi tesis edilerek Avrupa'dan getirilen emtialar ile rekabete başladı; fakat, daha aşağıda, Belli başlı Osmanlı imalâtı kısmında görüleceği üzere, bu hayırlı faaliyet İbrahim paşa'nın vefatından bir müddet sonra durmuş ve Avrupa emtiası fazla miktarda ithal edilmeğe başlamıştır.

[1427] Zübdetü'l-vekayi, varak 415 ve Raşid tarihi, c. 2, s. 587, sene 1103 H. 1691 M. de Sahibi ayar diye maruf olan frenkten dönme Mustafa ağa tababette ve cevahir anlayışında maharet sahibi idi. Bu zat o tarihte îstanbuVAa çuha imaline kadirim diyerek birkaç defa bir çuha fabrikası kurmak için hükümete müracaat etti ise de, belki devam eden büyük harb dolayısiyle' müsaade edilmemişti (Zübdetü>l-vekayi, varak 219b).

Daha sonraları Avrupa'dan gelen eşyanın miktarı artmıştı. Hariçten gelen bu eşya dayanıklı ve nefaset itibariyle yüksek olmamakla beraber göz alacak derecede cazib olması cihetiyle fevkalâde rağbet görüyordu; hattâ bayramlarda pâdişâha ve saraya ve büyüklere takdim edilen bu ipekli eşyaya karşı gösterilen rağbet neticesinde memleket dışına külliyetli para çıkmasına sebeb olduğundan, III. Mustafa bu halin fena neticelerini ve memleket iktisadiyatına yaptığı tesiri görerek, yerli \malına rağbet edilmesini ve Avrupa ayarında yerli kumaş imal olunmasını emretmişti. Bunun için, 1172 H. - 1759 M. de ilk nazarda parlak ve cazib olup biraz kullanıldıktan sonra çabuk bozulan Avrupa ipeklisinin yerine dibayı rumî denilen Türk ipeklisi yapılmağa başlamış ve pâdişâha takdim edilen numune matlûba muvafık düştüğünden, badema herkesin bu ipekli kumaşı kullanması takarrür etmiştı[1428] O devirlerin icabı olarak her sınıfın giyeceği elbise malûm ve muayyen olup hükümet erkânının giydikleri kürk vesair üst elbiselerini esnaf ve tüccar giyemezdi; fakat sonraları bu kaideye riayet edilmediğinden, esnaf takımı da vükelâya mahsus kakum, vaşak vesair kürelerden yapılmış üst elbiseleri giymiş, bu hal ise kürk ve kumaşların fiyatlarının yükselmesine sebeb olduğu için 1174 H. - 1760 M. de menedilmiş ve iptida bu yasağı maiyyeti hakkında vezir-i âzam Koca Ragıb paşa tatbik eylemiştir[1429]. Fakat bu gibi tedbirler muvakkat bir zaman için yapılıp gerek Avrupa'dan ve gerek Hindistan'dan ithal edilen metalara karşı ağbet ziyade olduğundan, verilen emirler tamamiyle yerine getirilemiyordu; bununla beraber, yerli emtiaya rağbet için hükümet 1184 H. - 1777 M. de îstanbuVda, bir çuha ve kumaş fabrikası tesisi üzere faaliyete geçmiş ve bunun idaresine aid bir de talimatname kaleme aldırmıştı[1430] Yerli malı kullanılmasına dair diğer bir teşebbüs de 1197 H.-1783 M. de vezir-i âzam Halil Hamid paşa sadareti esnasında yapılmıştır. Bu hususa dair neşrolunan bir fermanla halkın elbise hususunda birbirleriyle rekabet edercesine tekellüf ve sefahatten çekinmeleri, yüksek fiyatla eşya tedariki için Hindistan'a ve sair yerlere para çıkarılmıyarak memleket içinde bu zararlı yolun kapatılması ve bademe yerli malı kullanılması hakkında

[1428] Vasaf tarihi, c. 1, s. 164.
[1429] Vasaf tarihi, c. 1, s. 189.
[1430] Başvekâlet arşivi sadaret müteferrik defterleri, umumî numara 706, sene 1184.

vesayada bulunmuştur[1431]. Giyilmesi tavsiye edilen bu yerli malları istanbul ve Ankara şalı ve sofu ile Bursa ipeklisi, Şam alacası. Hama kuşağı, basma, Galataişi denilen tel ve sırma kılaptandan Sukeni adındaki ince nakış işlenmiş kumaş ve sair yerli emtiası idi.

Hükümetçe halka bu yolda vesayada bulunulurken, iptida buna örnek olmaları icab eden devlet ricalinden başkalarının Hind şalı, samur kürk, kakum kürk ve çiçekli giymemeleri emrediliyordu[1432].

Halil Hamid Paşa, yukarıda hulâsasını kaydettiğimiz fermanı her tarafa tamim ederken, bir müddet sonra yine eski halin avdet edeceğini düşünerek Hindistan'dan ve Bender Ab-bas'tan usta ve şal dokuyucuları getirtmek ve bu dokuma işini İstanbul'da, tesis etmek üzere o taraflara adamlar göndermişti; fakat onun sadaretten azli üzerine teşebbüs akim kalmıştır.[1433]

XVIII.Asırdakı Bellı Baslı Osmanlı Emtıası

Osmanlıların elısleri ve kumasa dair imalâtı anadolu ve Bumeli'nin şehir ve kasabalarmdaki belli başlı osmanlı
Emtiası mahallî ihtiyacı görebilmekte ise de, ihraç emtiası ve hediyelik ve giyimlik olarak imal edilen kumaşlar başlıca İstanbul, Bursa, Ankara ve mülhakatı ile Şam, Hama ve Sakız'da dokunmakta idi. îstanbuda darbhane eminliğine tâbi simkeşhane mukataası olarak seksen altı kılaptancı çıkrığı bulunuyordu[1434]. İstanbul, Bursa ve Selanik'ten başka yerlerde simkeşhane açılması yasaktı[1435].

Çuha Fabrıkası

Bu asırda İstanbul'da, biri çuha ve diğeri ipekli fabrikanı umaşlar yapmağa mahsus iki fabrika vardı. Bunlardan çuha imalâthanesi Haliç'te Fenerk'apısı'nda. Tahta-mindre mahallesinde idi. Bu fabrika her sene hazineye muayyen bir para vermek suretiyle iltizama verilerek işletiliyordu. Burada onaltı çuha, bir şayak ve bir de

[1431] Cevdet tarihi, c. 2, s. 359 ve c. 3, s, 136.
[1432] Vakanâme, s. 19 ve Enveri tarihi (Üniversite, Hâlis efendi kitapları, No. 8, s. 19) ve Cevdet tarihi, c. 2, s. 359 ve Sadr-ı âzam Halil Hamid paşa (Türkiyat mecmuası, No. 5).
[1433] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/569-572
[1434] Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları, No. 221, sene 1203.
[1435] Onikinci asrı hicride istanbul Hayatı, s. 34.

müşeddid (büküm) tezgâhı vardı. Bir ara, yani 1133 H. - 1720 M. senesinde, bu çuha imalâthanesinde ipekli kumaş dokutturulma sı takarrür ederek ipekli tezgâhları da kurulmuş ve Sakız adasmdak ipekli kumaş işleyen ustalar getirtilerek kırk tezgâh üzerinden işe başlanmıştı.[1436]

Ipeklı Kumas Tezgahları

Halkın bu yerli ipeklilere rağbet göstermesi tezgahları üzerine, ayrıca bir ipekli kumaş imalâthanesi de
vücuda getirilmiş, fakat çulır fabrikasında yapılan dîba, hatayî ve sair ipekli kumaşların yapılmasına da devam olunmuştur[1437] Bu ipekli kumaş imalâthanesinde de bir diba (kalın canfes), on adet ağır telli hatayî, beş adet sade hatayî, beş telli kanaviçe, beş hare ve beş adet atlas tezgâhı varken 1137 H. - 1724 M. senesinde bunların miktarı: arttırılarak 17 ağır telli hatayı, 8 diba, 2 nakışlı yastık, 12 sade hatayî, 1 kanaviçe, 2 keremsud, 8 adet atlas ve 4 adet sandal (bir nevi ipekli kumaş) tezgâhı konulmak suretiyle fabrika genişletilmiştir. Bu fabrikaya lâzım olan ipekler Bursa'dan geliyordu; istanbul imalâthanesinin, ihtiyacı temin edilmedikçe Bursa'dan harice ipek satılamazdı. Burası için her sene Bursa'dan ikiyüz tefe [1438] ham ipek dörtyüz deste yün ve yüz adet büyük müşeddid, ikiyüz elli adet küçük müşeddid tedarik edilirdi[1439]. Daha aşağıdagörüleceği üzere, bu kumaşların muhtelif renklileri yapılarak fevkalâde rağbet görmüş ve Avrupa hükümdarlarına hediyelik olarak gönderilmiştir. İstanbul'da imal edilen ağır ve kıymetli kumaşlardan elbiselik olarak yapılan Istanbulî Zerbeft denilen sırma işlemeli kumaşın —ki üstüfe de denilirdi— beyaz zeminli, al, yeşil, hurda nakışlı, sincabı zeminli, al ve yeşil çiçek nakışlı, nebati, al ve yeşil çiçekli gibi envai vardı[1440] ve yine zerbeftin, som zerbeft, frengi çiçekli nevzuhur zerbeft denilen

[1436] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/572
[1437] Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları, No. 1290, sene 1142 Safer.
[1438] Tefe, çarka sarılmış ipeğin dörtyüz dirhemden daha fazla gelen bir büyük turası (Lehçei Osmanî)
[1439] Sadaret müteferrik defterlerinden, 706 numaralı defter (Kâmil Kepeci tasnifi); bu defterde gerek çuha fabrikası ve gerek hatayî imalâthanesine aid mühim kayıtlar vardır.
[1440] Avusturya imparatoru tarafından Osmanlı pâdişâhına hediye olarak "ustüfe tâbir olunur kırk altı zira (bir zırâ altmış sekiz santimetre) ağır frengi diba" kaydından sırmalı işlemeli kumaşa ustüfe denildiği anlaşılıyor (îzzi tarihi, varak 205).

nevileri de yapılıyordu. Bunlardan başka, İstanbul'da, telli istanbul bürümcüğü denilen mütenevvi bürümcükler îmal ediliyordu ki, beyaz zemin üzerine mor tahrir ve sarı kılaptan, leylâkî zemin üzerine nakışlı kılaptan, al zemin üzerine yeşil tahrir sarı kılaptan ve yollu bürümcük vesaire bu bürümcük çeşitlerindendi.

istanbuVun sandal denilen kumaşları da pek meşhurdu. Hâlâ Kapalıçarşıda Sandal Bedesteni denilen mahalde satılan bu kumaşlar da muhtelif zeminler' üzerine yapılırdı.

Yine İstanbuVun elvan, yeşil, zeytuni, balrengi, kibriti, leylâkî şalları, hediye olarak ecnebi hükümdarlara kadar gönderilmekte idi[1441]. İstanbuVda. tülbendci esnafının yaptıkları çit[1442] basma, yemeni, beyaz tülbend, astar, tenzif hümayun, hassa, hazinei sultanî, santur ve mahabethane isimlerindeki tülbend nevileri de hediye olarak harice sevkedilir ve memlekette kullanılırdı. Yemeniler içinde Kuzguncuk yemenileri pek meşhur olup Avrupa hükümdarlarına hediye olarak yollanırdı[1443].

Bursa ipekçiliği eski kuvvetini kaybedip Ramı Mehmed paşa sadaretindeki (1703) teşvik ve daha sonraki yardımlarla kalkınmış ve Nevşehirli Damad ibrahim paşa'nm himmetiyle İstanbul'da, açılan hatayı imalâthanesine lâzım olan ipekleri tedarik etmek suretiyle faaliyetine devam etmiştir. Bundan başka, Bursa'da da ayrıca ipekli kumaş ve çatma da yapılıyor ve yine burada kutnici (ipekçi) kuşakçı ve sandalcı esnafı da bulunuyordu[1444]. Diyarbekir merkezinde de alaca, kutnı vesair kumaşlar dokunmakta idi[1445].

Şam'da şukka bend denilen güvez zemin üzerine nakışlı sarı ve beyaz kılaptan yollu ve som saçaklı muayyen eb'adda bir kumaş ile yeşil zemin üzerine satrançlı, nakışlı sarı kılaptan yollu som saçaklı zenbuş ismi verilen kadın elbiseliği ve yine som ağır şamî didik adındaki muhtelif renklerde kumaşlar yapılırdı[1446].

[1441] Zilkade 1109 -31 Mayıs 1698 de elçi Mehmed paşa ile İran hükümdarı Şah Hüseyin'e gönderilmiş olan hediyeler arasında (Nâme defteri 5, s. 308).

[1442] Çit, bir nevi boyalı bez olup ihraç emtiası idi.

[1443] A hm e d'in. enderundaki kütüphanesinin vakfı olarak Üsküdar'da Ayazma sarayı arsasındaki çitei, tülbendci esnafı tarafından bu vakfa her sene muayyen bir para verilirdi. Bu vakıf vergisi sebebiyle İstanbul'da çit yapmakla iştigal eden Yahudilerle tülbentçi esnafı arasında 1128 H. - 1716 sene--inden beri devam eden münazaa dolayısîyle II. Mahmud zamanında sadr-ı

[1444] Cevdet tasnifi, İktisat vsikaları, Ne. 183, sene 1174.

[1445] Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları, No. 199

[1446] 1109 H. - 1698 M. de İran şahına gönderilen hediyeler dolayisiyle (Nâme defteri 5, s. 308).

Ankara ve mülhakatında yapılan ve sof denilen tiftik dokumasının nevileri hakkında kitabımızın üçüncü cildinde malûmat verilmiş olduğundan, burada tekrarlanmadı. Osmanlı hükümdarları bu sof kumaşlardan kerrake denilenden cübbe yaptırırlardı. Bu sonardan şalı ham sofun her bir topu ensiz ve tûlen elbiseliği onüç, ondort zırâ (68 santimetre: çarşı arşını) idi. III. Ahmed'in boyunun uzun olmasından dolayı bu kadardan üst elbisesi çıkmıyacağı için Musul zirâi ile onbeş [1447]eğer mümkün olmazsa on sekiz zırâ tulünde îmaî edilmesi emredilmiştir[1448].

Sakız adasında ise hatayı? sandal, mukdem vesair ipekli kumaşlar dokunurdu. Buradaki ustalardan İstanbul'a getirilen bir kısım sanatkârlar vasıtasiyle devlet merkezinde ö^e kumaş imalâthanesinin kurulduğunu daha yukarılarda söylemiştik. III. Mustafa'nın camii ile (Lâleli camii) Sakız evkafı için Sakız'da mirî (Hazineye aid) araziden ayrılan bir mahalle kumaş mengenesi konulmuştu [1449].

âzamin bir takriri (Hattı hümâyun vesikaları, sandık 226, Hat defteri, 20). İngiltere'den esvablık çit gelip bunları İstanbul'da çit yapan Yahudiler satarlardı.

Fazlaca istihlâk edilerek sefahate kaçıldığmdan dolayı hükümet bazan işlenen emtiayı tahdid etmek mecburiyetinde kalırdı. Meselâ 1128 H. - 1716 M. de ağır sırma işleme çekme ve donluk (elbiselik) frenk pesend ve sırma püskül ve saçak ve kadınların başlarına bağladıkları yemeni ve koyun makremesi (ter mendili) gibi şeylere, sırma bükme kaytan, tel çekme, boyama donluk, bürümcük üzerine dal sırma gibi lüks imalât ihdas olunup bunlar lüzumsuz para sarfım ve bu suretle gümüşün azalmasını mucib olduğundan, bundan böyle bu türlü emtianın işlenme mesi bir fermanla emrolunarak mahkemei şeriyye siciline de kaydedilmiştir[1450].

1142 H. - 1729 M. de İstanbul'da Fazlıpaşa sarayında yirmi yedi ve Langa Yenikapı'&ı dışında on beş adet olmak üzere, kırk iki basmacı[1451] imalâthanesi vücuda getirilmiş ve dört taksitte ödenmek üzere senede sekiz bin kuruşa iltizama verilmiştir. İMiiltezim bu

---

[1447] Raşid tarihi, c. 5, ç. 146.
[1448] Onikinci asrı hicride İstanbul Hayatı, s. 77, sene 1134.
[1449] Cevdet tasnifi, Evkaf vesikaları, No. 2331, sene 1175.
[1450] Mühimme defteri 125, s. 6, sene evasıt-ı Receb 1128.
[1451] Basmacı, tülbend'lerc tahta üzerine yapılmış kalıplarla baskı basan esnaf.

suretle mukaveleyi kabul ederken Karadeniz boğazından Akdeniz boğazına kadar olan mahallerdeki esnafın hiçbir suretle basma imalâthanesi vücuda getirmemesini şart koymuştur[1452]. Avrupa'da muhtelif ,sanayide inkişaf olurken Osmanlı sanayiinin düştüğü görülmekte ise de, bazı imalâtın henüz bu XVIII. asırda üstünlüğünü muhafaza ederek, hariç memleketlere ihraç edildiği görülmektedir. Bununla beraber, bilhassa askerî sanayie müteallik mamuller ecnebi memleketlerden getirilmekte idi.

Osmanlı memleketlerinden XVIII. arsın ikinci yarısında kendi ihtiyacından ziyade olarak Türkiye, Fransa'ya külliyetli pamuklu bez ihraç etmekle beraber, buna mukabil külliyetli ipekli alıyordu. XVIII. asırda Damad ibrahim paşa'nm himmetiyle kalkınan ipekli dokuma, sonradan faaliyetini kaybetmiş Avrupa'da yeni sanayi tesisleriyle îmal edilen ve halkça rağbet gören eşya külliyetli miktarda memlekete girmiş ve bu Avrupa tesislerine göre ayarlanmayan Osmanlı sanayii ise ehemmiyetini kaybetmişti; evvelce bol miktarda elde edilen yünlü kumaşların yerine Avrupa pamuklusu ile makine levazımatı, kâğıd, şeker, gemi levazı-matı, barut gelmekte olup [1453] ihracatımız ithalâta nispetle pek azdı. Bizim tarihini yazdığımız bu XVIII. asır sonlarına kadar Osmanlı sanayii günden güne yıkılmakta ve bu asır sonlarında son nefesini yaşamakta ve Avrupa emtiasına tamamen kapılarını açacak halde bulunmakta idi ki, bu da XIX. asrın ilk yarısında vuku bulmuştur.[1454]

XVIII. ASIRDA İŞLEMİŞ OLAN MADEN VE BARUTHANELER, GÜMRÜK VE KONSOLOSLUKLAR

[1452] Onikinci asrı hicride İstanbul Hayatı, s. 104

[1453] İngiltere'ıin Geniş Londra, Mahud Londra, Birinci Londra, âdi Londra namiyle mâruf çuhaları Türkiye'de rağbet bulmuştu. Buradan her sene îstan-buVa ve diğer Türkiye iskelelerine beş bin balyadan ziyade çuha sevkedi-liyordu. Bunlardan ,şonra çivit en mühim ithalât maddelerinden biri idi.

Bunlardan başka, Lyon'un ipekli sırmalı kumaşları, Marsilya basmaları, ilâçlar daha bazı tertip eşya gelmekte idi. Fransa, Osmanlı İmparatorluğundan hububat, pamuk, ipek, kahvf ve sanayi için lâzım olan iptidai maddeler alırdı, Buğdayı Mora, Selanik ve Goios'tan, pirinç, bakla, kahve, sinameki, safran ve köseleyi Mısır'dan, pamuk ile yünü îzmir, Selanik ve Akkâ'&an, pamuk ipliğini Saydamdan, ipeği Trablusşam, Kıbrıs îzmir, Mora ve Haleb'&en alıyordu; yine buralarda mazı da temin ediyorlardı.

' Fransa'nın ihraç ettiği çuhalar Fransız gemilerinden başkasına verilmez ve hiçbir tüccarda bunları vasıtalı vasıtasız Türkiye'de yerleşmiş bîr ecnebiye göndermezdi. Fransa'nın ihraç iskelesi Marsilya idi. Türkiye'deki Fransız elçisinin maaşının bir kısmını Marsilya ticaret odası (veriyordu Marki de Bonak, s. 26-28).

[1454] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/572-576

Madenler

Bu asırda gerek Rumeli'de ve gerek Anadolu'da ısletildiğini kitabımızın ikinci cildinde gösterdiğimiz maden ocaklarının bir kısmı faaliyetlerini tatil etmiş ve buna mukabil bazı yeni madenler bulunmuştu.

XVII. asır sonuyla XVIII. asır başlarında İstanbul'dan başka Bosna hududunda Banaluka (Banyaloka) madeninde top yuvarlağı yani gülle dökülüyordu. Bu tarihlerde eski mülkî teşkilâtımızda Serez sancağına bağlı Pravişte kazasında zuhur eden jji* Helcm madeninin demirle karıştırılarak gülle yapılması münasip görülüp 1108 H. - 1697 M. den itibaren orada da bir top dökümhanesi tesis olunmuştur[1455].

Kastamonu'nun Bakırküresi bakırları ile Keban, Ergani, gümüş ve bakır ve Canice namı diğer Gümüşhane'nin gümüş ve bakır madenleri ve daha aşağıda isimlerini kaydettiğimiz madenler faaliyetlerine devam ediyorlardı.

işleyen madenler mukavele ile Maliye tarafından madenciliğe vakıf mültezimlere verilirdi. Meselâ Gümüşhane'den çıkarılan gümüş ve bakır hükümet tarafından satın alınarak gümüş kısmı darphaneye ve bakır da tophaneye[1456] ve fazla bakır da memleket dışına gitmemek üzere dahilde sarf olunurdu. Madenler bazan emanet yoluyla da idare edilmiş ise de, bundan her vakit bir fayda hasıl olmadığından, iltizam usulü tercih edilmiştir[1457]. Bununla beraber, Çaniçe ve diğer ismiyle Gümüşhane, Keban ve Ergani madenlerinin 1201 H. - 1787 M. de hükümet tarafından işletildiği de görülmektedir[1458].

Malatya, Erciyeş, Maraş, Akdağ, İçel, Karaman, Niğde, Mısır ve diğer bazı yerlerdeki güherçile madenlerinin bir kısmı faaliyette ve bir kısmı da tatili faaliyet etmişlerdi. Bu güherçile, fazla ihtiyaç zamanında harice satılmıyarak baruthane için mubayaa olunurdu[1459],

XVIII. asırda aşağıda yerleri gösterilen madenler işletilmekte idi :

Bereketli madeni (Niğde'de): Kurşun ve gümüş cevherlerinin çokluğu sebebiyle zengin madenlerden sayılmıştı. Bu madene on saat mesafede Yahya köyünde de simli kurşun bulunup o da işletilmeğe

[1455] Zübdelul-vekayi, varak 329b ve Raşid, c. 2, s. 395
[1456] Osmanlı devrinde Türkiye madenleri, s. 20, 21
[1457] . :i ZübdrtiVl-rekayİ, varak 389, sene 1113
[1458] (levdet tasnifi. Darphane vesikaları, No. 876
[1459] Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları, No. 11, sene 1183.

başlamıştı.

Bozkır madeni: Çoğu kurşun ve bir miktar da altın ve gümüş bulunmak suretiyle işletilmiştir. Bir ara tatil edilerek tekrar faaliyete geçmiş ise de, 1200 H. - 1786 M. de terkedilip on sene \ sonra tekrar işletilmiştir.

Ergani madeni: Bol miktarda bakırla bir miktar altın ve gümüş hasıl olurdu. Buradan çıkarılan bakır Tokat'a sevk-edilerek orada tasfiye . olunurdu. Bundan dolayı Tokat bakırı denilirdi.

Gediz şap madeni: Faaliyeti asırlarsca devam etmişti.

Gerger ve Şiru (Malatya'da): -Zuhur eden simli kurşunun işletilmesi için 1207 H. - 1792 M. de hükümetçe emir verilmiştir. Gerger tarafında altın ve gümüş madenlerini havi bir de Tevfik madeninden bahsedilivor.

Gümüşhane madeninde: Bakır, gümüş, altın. Giresunda Espiye madeninde: Bakır, gümüş, altın. Keban madeninde: Bakır, gümüş, kurşun. inegöl madeninde: Gümüş.

Kastamonu'da, Bakır küresi madeninde: Bakır. Kigi madeninde: Demir[1460].

Nif: (M. Kemalpaşa): madeninde Simli kurşun. Şarki (Şebin) Karahi sarada: Şap ve Milas mevkiinde simli kurcun.

Rumeli'de: Kosova vilâyetinin Üsküb sancağında Kratova'da: : Kurşun ve gümüş.

Gömülcine civarında Maroniye madeninde: Şap. Samako (Bulgaristan'da Sofya'nın güneyinde): Demir.

Selanik taraflarında Sidrekapıs[1461] madeninde: Kurşun, gümüş.

Taşoz adasında bulunup 1133 H. - 1720 M. de işletilmesine emir verilen gümüş madenleri.

Bosna'da Kamengrad'da: Bakır[1462].

Madenlere dair olan bu toplama Başvekâlet arşivindeki Cevdet tasnifi vesikalarında iktisad ve darphane vesikaları arasından alınmıştır.[1463]

[1460] Kitîi madeninden elde edilen demirden Doğu vilâyet kalelerinin dökülürdü

[1461] Sidrekapısı, Selânik'in doğusunda ve buraya iki konak mesafede olup denizden iki fersah yani altı mil yahut iki saat içeridedir.

[1462] Osmanlı devrinde Türkiye madenleri (Ahnıed Refik), s. 49, sene, 1126 H.-1714 M.

[1463] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/577-579

Barulhaneler

XVII. asırda İstanbul'da Kâğıthane ile Şehremini taraflarında ye Gelibolu, izmir ve Selanik'te ve Macaristan'da Tamışvar'&a baruthaneler vardı; görülen ihtiyaca binaen bunlardan Şehremini baruthanesi 1089 H. - 1678 M. senesinde yaptırılmıştı. Kâğıthane ve Şehremini baruthanelerinde her sene üç bin kantar siyah barut işlenir [1464] ve burada kullanılacak bin ikiyüz kantar rumî güherçile Mısır'dan gelirdi[1465]. Selanik baruthanesi güherçilesi Serez, îştip, "Koçana ve Köprülümden, Gelibolu'nun güherçilesi de Üsküp, Filibe ye Tatarpazarçığı taraflarından getiriliyordu [1466].

Şehremini tarafındaki baruthanede 1109 H. - 1697 M. senesinde çarhların hararetinden ateş çıkarak barut mahzeninde bulunan üçyüz kantar barut yandığı gibi, dört mahallede de dörtyüz yirmi beş hane barutun infilâkı dolayısiyle yıkılmış ve sair suretle hasar olmuştur.

Şehir içinde baruthane bulunmasının mahzuru düşünülerek istanbul dışında halî bir mahalde yeni bir baruthane yapılması münasip görülmüş ve bunun için Yedikule dışında deniz kenarında Osmanlı hükümdarlarına ait bahçelerden İskender Çelebi bahçesinde yirmi dokuz yük akçe sarfiyle halen meşhur ve malûm olan yerde baruthane yapılmıştır (1110 H. - 1698 M.)[1467]. Hükümet, Türkiye barutlarının ingiliz perdahtı barut gibi yapılmasına ehemmiyet vermekte idi[1468].

XVIII. asrın ikinci yarısından sonra ihtiyaca kâfi gelmeyen barut, isveç ile ispanya'dan satın alınmağa başladı3. Yine bu asrın ikinci yarısında top kalayları ingiliz malından tedarik edilmekte idi[1469].

Gümrükler

Osmanlı memleketlerine girecek veyahut memleket dışına çıkacak

[1464] asır sonlarına doğru Kâğıthane'de ayda üçyüz ve şehir kârhanesinde ayda yüzelli kantar barut işlenilmekte idi (12 nci asrı hicride İstanbul Hayatı, s. 152, sene 979).
[1465] Mühimme 180, s. 41, sene evahir-i Rebiulâhır -1095 (1684 Nisan).
[1466] Cevdet tasnifi, Askırî vesikalar, No. 12600 ve aynı tasnifin iktisat vesikaları, No. 879.
[1467] Zübdetü'l-vekayi, varak 351b ve Raşid, c. 2, s. 441.
[1468] Onikinci asrı hicride istanbul Hayatı ^ s. 74, sene 1133 ve Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları, No. 997, sene 1137.
[1469] Cevdet tasnifi, İktisat vesikaları, No. 128

eşya için her devlette olduğu gibi gümrükler tesis edilmiş ve gümrük resmi konulmuştu. Gümrükler bizzat hükümet tarafından idare olunmayıp Hazineye karşı taahhüt olunan bir para mukabilinde iltizama verilirdi. Mültezim eline verilen iltizam beratı mucibince ahitnamelerde kaydedilen miktar üzerinden ve tarife mucibince alınması icabeden gümrük resmini alır ve Hazineye olan iltizam bedelini taksit ile öderdi.

Memlekette her mahallin gümrüğü ayrı ayrı iltizama verilirdi. Bazan ahidnâmelere aykırı olarak gümrük eminleri kendi mıntakalarından geçen, fakat gümrük resminin istanbul'da, alınması îcabeden ecnebi mallarından gümrük resmi aldıklarından, bu hal gerek İstanbul gümrük emini hakkında tüccarın şikâyetini mucib oluyor ve tabiî olarak yapılan yanlışlık tashih ediliyordu [1470]

Bazan para rayici münasibetiyle ecnebi tüccar ile gümrük eminleri arasında ihtilâf hasıl olurdu[1471]. îstanbuVda. Akdeniz yoluyla girecek tüccar gemileri boğazdan girerlerken veyahut çıkarlarken kale önünde yoklanırlardı; gemiler Anadolu sahilini takib ediyorlarsa Sultaniye kalesi dizdarı (kale muhafızı) tarafından ve Rumeli sahilinden geçecek olursa Kilidibahr kalesi dizdarı marifetiyle yoklanıp izin verilmek icab ederdi1. Rumeli tarafından kara yoluyla gelen emtia EdirnekapVdan içeri girdikten sonra Karagümrük denilen ve halen ismini muhafaza eden mahalde yoklanarak gümrük resmini verirdi. Gümrük resmi yüzde üçtü.[1472]

Ecnebı konsolasluklar

Avrupa'da Osmanlı devletiyle ticarî münasebette bulunan devletlerin IstanbuVâan başka Türkiye de hangi şehir ve kasaba ile ticarî işleri varsa oralarda birer konsolos bulundururlardı. Bu konsolosların bazıları, bilhassa Fransa konsolosları^ bazan esas vazifelerinin dışına çıkarak Hıristiyan tebaanın mezhep işlerine de el altından müdahale ederler ve gizlice papaslar ve tabip kisvesi altında propagandacıları vasıtasiyle diğer mezheplerdeki Osmanlı tebaasını katolik mezhebine

[1470] > Miihimme 135, s. 23, 28, sene 1142 H.
[1471] Mühimmc JJ5, «. 703, sene 1120. II a leb ve İzmir kadılarına gönderilen hüküm.
[1472] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/580-581

sokmak için çalışırlardı.

Ecnebi konsolosların inaiyyetlerinde[1473] tercümanlık yapmalarına müsaade edilerek Osmanlı hükümeti tarafından ellerine berat verilen tercümanları vardı. Bunlar bazan ahitnamelerdeki kayıtlar hilâfına yerli tebaadan tercümanlar kullanmağa teşebbüs etmek isterlerse de, hükümet buna müsaade etmezdi; çünkü ecnebi tercümanlar vergi ve rüsumdan muaf olduklarından, yerli Hıristiyanlar da bu muafiyetten istifade etmek isteyerek, sefaretlere kapılanmağa çalışırlardı. Yerli gayrı müslimlerden icabında tercümanlık yapanlar olursa, bu gibiler evvelden beri verdikleri vergiyi yine vermekle mükellef idiler.

Osmanlı hükıimeti, gerek hariçten gelen ve gerek dahilden harice giden eşyadan yüzde üç gümrük resmi alırdı; bu yüzde üç gümrük resmi ecnebi devletlere verilmiş olan ahidnamelerle tespit edilmişti; bu miktar artırılamazdı.

XVIII. asırda İstanbuVdaki yabancı devlet elçilerinden başka bu devletler tebaalarının Türkiye'de ticaret yaptıkları şehir. kasaba' ve adalarda bulunan konsoloslukları aşağıda gösterilmiştir [1474]:

ızmır de: Fransa, İngiltere, Nem<;e (Avusturya), Niderlanda (Felemenk), îsveç, Danimarka konsoloslukları. Haleb'de: Fransa, İngiltere, Avusturya, Felemenk, isveç, Venedik, Dubrovnik, Sicilyateyn (Napoli kıralhğı) konsoloslukları. Trablusşam'da.: Fransa, ingiltere konsoloslukları. Say da? da: Yalnız Fransız konsolosluğu.

Kıbrıs'ta: Fransa, Avusturya, İngiltere, Felemenk, îsveç, Venedik, Sicilyateyn.

Ağrıboz (Üba) adasında: Yalnız Fransa konsolosluğu. Girid adasında: İsveç, İngiltere konsoloslukları. Sakız adasında: İsveç ve Dubrovnik konsoloslukları. Selanik'te: Fransa, İngiltere, Avusturya, Venedik, Felemenk,îsveç, Sicilyateyn ve Dubrovnik konsoloslukları. Mora'da: Fransa, İngiltere, Niderlanda, Venedik, İsveç, Sicilyateyn konsoloslukları.Goîos ve İnebahtı (Lepant)da: Nemçe, İsveç konsoloslukları. Drac, Yanya ve Nardada: Fransa, İngiltere, Nemçe, Niderlanda,Sicilyateyn konsoloslukları.

Mısır İskenderiye'sinde[1475]: Rus, İsveç konsoloslukları. Boğazhisar

[1473] MühİmmE 125, s. 136, sene 1129 H.
[1474] MühİmmE defteri 161, s. 2, 3, sone 1172 H. - 1758 M.
[1475] Osmanlılar zamanında Arnavutluk'taki îşkodrcfya İskenderiye denildiğinden, bunları yekdiğerinden ayırmak için buna Mısır İskenderiye'si denilirdi

(Çanakkale)de: İsveç konsolosluğu.[1476]

XVIII. ASIRDA AVRUPA'DAKİ BAZI ECNEBİ DEVLETLERLE İLK DEFA YAPILAN TİCARÎ MÜNASEBETLER VE AKDENİZDEKİ TİCARÎ DURUM

Yenı Tıcaret Muahedeleri Akteden Devletler

Bu ciltte ecnebi devletlerle olan münasebat kısmında görüldüğü üzere, İsveç devletiyle 1149 H.-akteden devletler 1637 M. de olan ilk ticaret muahedesi üzerine bu devletle münasebat başlamıştır; İsveç tüccarı Türkiye'ye belli başlı eşya olarak çuha getirirlerdi.

1168 H. - 1755 M. Mart 24 de Danimarka kiralı bir nâme göndererek ticarî münasebat tesisini rica etmiş ve bir müddet sonra Koca Ragıb paşa sadaretinde iki taraf arasında bir ticaret muahedesi imzalanmıştır.

Avrupa'da muharebeler dolayısiyle Fransa kiralının mensub olduğu Burbon hanedanından olan İspanya kiralının oğlu Don Karlos, imparatordan zaptedilen Napoli ve Sicilya'ya kıral olmuştu. Yeni kiralın müracaatı üzerine onunla da 17 Muharrem 1153- 14 Nisan 1740 da bir ticaret anlaşması yapılmıştır.

Yine bu asrın ikinci yarısında Almanya (Avusturya) imparatorluğu camiası içinde sivrilip kırallık olan Prusya kırallığı ile de 1174 H. - 1761 M. de ticarî ve siyasî münasebetler tesis edilmiştir.

Sicilyateyn kiralı Don Karlos, babasının yerine İspanya kiralı olunca XV. asırdan beri teessüs etmemiş olan münasebat [1477] bunun müracaatına ve Osmanlı hükümetinin de Fransa ile dostluğuna ve Don Karlos'un da aynı aileye mensub olmasına binaen, bu devletle de 1196 H. -1782 M. de bir ticaret muahedesi aktedilmiştir.[1478]

Avusturya Veraselı Muharebesi Esnasında Akeniz'deki Ticari Durum

[1476] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/ 581-582

[1477] Kanunî Sultan Süleyman zamanında V. Şarl'ıı Alman imparatoru ve İspanya kiralı olması ve iki taraf arasındaki uzun süren harbler, ve daha sonra Lepanto muharebesi sebebiyle Osmanlı devleti İspanya'yı Akdeniz'â.e en büyük düşman sayarak müteaddid müracaatlara rağmen bu devletle bir dostluk ve ticaret muahedesine yanaşmamıştır.

[1478] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/583

imparator VI. Şarl'ınöl ümü ve kızı Maria Tereza'nm hükümdar olmasiyle 1740 senesinde başlayan Avusturya veraseti muharebesi 1743 senesine kadar (I. Mahmud zamanında 1153 senesine kadar) sekiz sene sürmüş ve muharebe, imparatoriçeye yardım eden İngiltere ile Avusturya'yı zayıf düşürmek isteyen Fransa arasında Akdeniz'de de devam etmişti.

İngiltere ile Fransa arasındaki Akdeniz muharebeleri dolayı-siyle Avrupa emtiasının Türkiye'ye az miktarda gelmesi ve gelmek üzere yola çıkan veyahut Türkiye'den ecnebi memleketlerine gönderilen Osmanlı tüccarlarına aid malların ve tüccar gemilerinin muharib devletlerin donanmaları tarafından zabtedil-mesi, Osmanlı devletini iktisaden sıkmıştı. Bundan başka, bu iki devlet arasındaki deniz muharebe s min Osmanlı sularına kadar sirayet etmesi sebebiyle hükümet bu hususta bazı tedbirler almağa mecbur olmuştu.

Bu münasibetle Osmanlı hükümeti Ege ve Suriye sahillerindeki kazaların kadılariyle dizdar ve voyvodalarına ve mütesel-limlere ve keza Akdeniz'in Rumeli kıyılarındaki kadılarla adalar halkına ve mıntakalarım idare eden vezirlerle kaptan paşaya 1158 Receb (1745 Ağustos) tarihli bir ferman göndermiştir.

Bu fermanda Akdeniz'deki muharebeler sebebiyle ticarete halel geldiği beyan edildikten sonra, Türkiye tüccar ve halkını zarardan sıyanet için Fransa, ingiltere, Felemenk ve Avusturya konsolosluklarının kefaletleri altında Türkiye'den eşya ve yolcu nakledilmesini ve Osmanlı sularında muharebe olmamasını istemiştir.

Bu ferman mündericatmdan anlaşıldığına göre, Akdeniz'de en çok faaliyette bulunan İngiliz gemileri idi; bunlar Fransız gemileriyle sevkedilen Osmanlı tüccarlarına aid eşyayı zapt ve Osmanlı tebaasını esir ettiklerinden başka, İzmir limanından eşya yükliyerek Marsilya'ya, giden isveç'in ticaret gemilerine de taarruz etıişlerdi; yine bu cümleden olarak, İskenderiye'den Osmanlı ticarî eşyasını Trablusgarb'a götürmekte olan bir Fransız gemisi de ingiliz donanması tarafından zabt olunmuştu[1479].

Hükümetin aldığı tedbire her iki devletten, yani ingiltere ile Fransa'dan, bilhassa birincisi riayet ^etmemekte idi. Bununüzerine vezir-i âzam, İngiltere, Fransa ve Felemenk elçilerini ayrı ayrı Babı

[1479] Hammer (Almanca tab'ı), c. 8, s. 54.

âli'ye davet ederek Osmanlı hükümetinin tarafsız olması sebebiyle harita üzerinde Osmanlı deniz sularını tespit ettirip buralarda muharebenin yapılmamasını kat'i surette istemiştir. Bu hududa göre Kuzey Afrika'da Sidre körfezinden Adriyatik denizi başlangıcındaki Narda körfezine kadar olan hattın doğusundaki kısım Osmanlı suları olarak tespit olundu. Bu suretle Osmanlı deniz sularının tahdidi Humbaracı Ahmed paşa'nm tertibi ile yapılmıştı[1480].

XVIII. ASIRDA YETİŞMİŞ OLAN BAZI İLİM VE FİKİR ADAMLARI[1481]

Yusuf nabi

XVII. asır sonlariyle XVIII. asır başlarında Yusuf Nâra olan Urfah Yusuf Nâbî efendi, Osmanlı şiirinde bir mektep müessisi olup açtığı çığır kendisinden sonra bir asra yakın bir zaman devam etmiştir. Hâkimiz, mevlididir Hazret-i İbrahim'in Nâbiya rast makamında rühavîyiz biz beytiyle tavsif ettiği Ruha yani Urfa'da doğmuş, tahsil gördükten sonra İstanbul'a, gelerek vezir-i âzam Köprülüzâde Fazıl Ahmed paşa'nm himayesini görmüş, sonra Merzifonî Kara Mustafa paşa'ya hususî kâtip olmuştur.

Bundan sonra konağı müstaid ve kabiliyetli zatların toplantı yeri olan IV. Mehmed'in damadı Musahib Mustafa paşa'nın dairesine intisab ederek musahib ve nedimi olmuş ve efendisinin müsaadesiyle hacca da giderek gidiş ve gelişiyle Beytullahı ve Ravzaı mutahharayı (Peygamberimizin kabirlerini) tasvir yollu TuhfetiTl-Haremeyn isimli eserini haçtan avdetini müteakip kaleme almıştır [1482].

Nâbî haçtan döndükten sonra, Musahib Mustafa paşa'ya kethüda olmuş, 1097 H. - 1686 M. tarihinde Musahib paşa'nın vefatı ve daha sonra IV. Mehmed'in hal'i üzerine istinatsız kalıp silsile halinde devam eden mağlûbiyetlerden müteessir olarak İstanbul'dan uzaklaşarak Haleb'e gitmiştir,

1120 H. - 1709 M. de Haleb valisi bulunan sabık sadr-ı âzam Baltacı

[1480] Mühimme 151, s. 333, evail-i Receb 1158 ve Mühimme 153, s. 3.
Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/584

[1481] isimler vefat tarihlerine göre sıralanmıştır

[1482] TuhfetiV I-Haremeyn* in sonundaki : >
Dedim tamamına Nâbi bu nüshanın tarih Bu Tuhfs-i Haremeynim kabul ede Melât1093 beyti eserin itmamına tarihtir

Mehmed paşa'ya çatmış olan Nâbî, Baltacı'mn 1122 H. - 1710 M. de ikinci defa sadarete tayini üzerine onunla beraber İstanbul'a gelerek hacegân rütbesiyle Maliye baş muhasebeciliğine tayin edilmiştir.

Nâbî bundan sonra süvari mukabeleciliğinde bulunarak bu vazifede iken 3 Rebiulevvel * 1124 -10 Nisan 1712 de vefat etmiştir; kabri Üsküdar'da. Miskinlerdedir. Vefatından birkaç saat evvel söylediği rivayet edilen bir kıtanın son mısramdaki Nâbî Behuzur âmed terkibi vefatına tarih düşmüştür.

Nâbî, ahenk ve ifadede üstün bir meslek kurmağa muvaffak olmuştur. Şiirde Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğundan şikâyet ederek sadeliğe taraftardı. Şiirleri hakimane olup onlarda saki, mey, mahbub, aşk ve gram yoktur. Uzaktan yakından şiirde kendisini takib edenler arasında kendi yetiştirmesi olan Râmî Mehmed paşa ile Raşid, Çelebizâde Asım, Yahya Nazım,Miinif, Sami, Koca Ragıb paşa, Haşmet "ve Fitnat hanım gibi değerli şairler vardır kî, bir haylisi sağlığında kendisinden istifade etmişlerdir.

Nâbî çok söylediği için bazı şiirlerinde şiirle münasebeti olmayan yaveler vardır; fakat çok defa güzeldir, hakîmânedir ve kusursuzdur. Münşeatı, tuhfesi ve diğer eserleri nesir vadisindeki kaleminin kudretini gösterir.

Nâbî'nin manzum Hadîs-i erbain tercümesi, Siyer-i Veysî zeyli, Tuhfe-i Dilkeş-i JVâ&£, Hayriye Hayrâbâd, Münşeat, yukarıda da adı geçen Tuhfefül-Haremeyn ile Fazıl Ahmed paşa'mn Kamaniçe^yi zaptetmesi münasibetiyle kaleme almış olduğu Fetihnâme-i Kamaniçe[1483] isimli eserleri ve bir de manzum Surnâme'si ve mürettep divanı vardır[1484].

TuhfetüH Haremeyn'inde cenabı Peygamberin ziyaretlerinden ayrıldıktan sonra içten gelen samimî bir istek ile kaleme aldığı bir veda manzumesi :

Elveda ey hâk râhın kühl-i îman elveda Senk-i güyın gevher-i tac-ı Süleyman elveda
Pençe-i hurşîd-i tabın şâne-i zülf-i vücud
Safvet-i nûr~ı ruhin mirât-ı Kurban elveda
Gevher-i beyzâ-yı yektây-ı vücudın tâ ezl Revnak-ı }uılvetsarây~ı

[1483] Nâbî'nin bu eseri Tarih-i Kamaniçe ismiyle 1281 Hicret yılında (1864 M.) basılmıştır. Nâbî', Fetihnâme-i Kamaniçe'yi Musahib Mustafa paşa 'nm emriyle kaleme almıştır.
[1484] Sumâme-i Vehbi, 1944 de muhterem Agâh Sırrı Levend tarafından bastırılmıştır

kurb-i yezdan elveda
Dür düştüm âsitân-ı devletinden sureta Liyk manîde mücavirdir dil ü can elveda
Yâ Resulallah nigâh-ı şefkatin her hâlde Eyle Nâbî-i hazin üzere nigehban elveda

Nâbî'den bazı numuneler :
Evzân-ı metâ-ı fazl u hüner ta o rütbe kim Bin marifet zamanede bir âferinedir
Ebnây-ı dehr her hünere aferin verir Yarab bu aferin ne tükenmez hazinedir.
Oldu sermaye-i hayret bana bîmü ümmid Bilemem eyiiyecek girye midir hande midir.
Kimdir bizi men eyiiyecek bâğ-ı duandan MevrûS'i pederdir gireriz hâne bizimdir.
Sözde darb-ı mesel iradına söz yok amma Söz odur âleme senden kala bir darb-ı
Hep ettiği cefayı unuiturdı el peri Bir nîm hande bir nigeh-i iltifat ile[1485]

Abdulbakı Arıf Efendı

îlim, irfan, fazilet ve ahlâkı ve eserleri. Şairliği musikişinarilıgı ve hattatlığı ile X\III.asır başlarında yetişmiş değerli bir şahsiyet olan Abdülbâki Arif efendi, lstanbulu olup Kasımpaşa semtinde doğmuştur[1486]. Kendisini Lehcet üî-Lûgat sahibi ve musiki üstadı şeyh-ul islâm E b u İshakzâdc Meluned Esad efendi:
Alim ü fâzıl ü hattat il fakıh ü nahvi Farisi dan il mezayây-ı sürûda vakıf Şair-i mahir il münşi' il müverrih yâni Cümleyi beyt-i muamma gibi hâvi Arif kıtasiyle tavsif ettiği gibi, Müstakimzâde Süleyman Sadüd-diıı efendi de Tezkiret ül-Hattatiri'&e :
"Melek haslet, fazılı agâh, arifi billâh, imadüddini hıttaı irfan, mirilivâyı nükteşinasan" sözleriyle tarif etmektedir.
Abdülbaki Arif efendi'nin babası 1082 H. - 1671 M. de vefat etmiş

[1485] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/587-589
[1486] Abdülbâki Arif cfenıli'nıı (lop;um tarihi İıilincmciiH-klr bcnıher. seksen yaşım geçkin olarak vefat eltisine ve mülâzım olduğuna güre. tevellüdünün olması muhtemeldir.

olan tersane mahzen kâtiplarinden Ammîzâde Mehmed efendi'dir. Arif efendi medrese tahsili gördükten sonra mülâzım olup kırk akçe ile müderris iken parlak bir surette hariç müderrisliği imtihanını vererek elli akçelik müderris olmuştur.

Bundan sonra derece derece dahil, musılahı salın ve saham seman, altmışlı, musılei Süleymaniye, sahnı Süleymaniye müderrisliklerini yaparak 1092 H. - 1681 M. de Selanik kadılığına tayin olunmuştur. Burada kadı iken zevk ve s af ay a düştüğünden şikâyet edilmesinden dolayı badema kendisine kadılık verilmiye-rek isminin kadılar defterinden silinmesine irade,çıkmış (1094 H.-1683 M.) ve bu suretle epey müddet boşta kalmış ve hattatlıkla geçinmiş ve 1098 Rebiulâhır - 1687 Şubatta Bursa kadılığını elde etmiştir.

Abdülbaki Arif efendi 1103 H. - 1691 M. de Mekke pâyesiyle Mısır kadısı ve 1109 H. - 1797 M. de İstanbul kadısı ve 1113 Şaban - 1702 Ocakta Anadolu kazaskeri olmuştur. Yüksek faziletini takdir eden şeyh-ul islâm Seyyid Fey-zullah efendi'nin işaretiyle Rumeli kazaskerliği payesini almış ve sadr-i âzam tarafından da bin altın ve bir samur kürk ile taltif olunmuştur [1487]

Bundan sonra, 1118 H. - 1706 M. ve 1122 H. - 1710 M. senelerinde iki defa Rumeli kazaskerliğine tayin edilen Arif efendi, son kazaskerliğinde müddetini bitirip ayrılmasını müteakip sebebi izah edilmeyen bir hal üzerine ve vak'anüvis Raşid'in "iktizayı kaza ije" Bursa'da ikamete memur olmuş ve bir sene sonra da afvolunarak İstanbul'a gelmiştir.

Abdülbaki Arif efendi'nin îstanbuVda, konağı ve Eyüb-de bahçesi olduğundan, mevsimine göre her iki mahalde de ilmî musahabeler tertib ederek vakit geçirir ve yalnız olduğu zamanlarda da tetebbuatla meşgul olurdu. 8 Şevval 1125 - 28 Ekim 1713 tarihinde seksen yaşını geçkin olarak vefat etmiş ve Eyüb camiinden Bostan iskelesine gidecek kapının dışında, vefatından sonra haremi tarafından yaptırılan sıra muslukların arkasına defnedilmiştir.

Vefatına Seyyid Vehbî'nin :

Dedi giryan giryan fevtinin tarihini Vehbî Gidip Arif efendi kaldı ismi dehrde baki beyti kabir taşına hâk edilmiştir. Vefatı sebebiyle daha bir hayli tarihlerde teessür izhar edilmiştir. Kabrinin önündeki musluklar

[1487] Raşid, c. 2, s. 581.

zevcine vesilei rahmet olmak üzere refikası Behri hanım tarafından yaptırılmıştır. Vefatının irfan âleminde büyük acı \ıy andırdığı anlaşılıyor; bu münasibetle şüara tezkeresini tertib eden Salim efendi:

"Sad hezar mersiye ve tevarihle şuerây-ı kiranı esnay-ı intikallerinde matem-i sûzişlerin izhar etmişlerdi. Ol fazıl-ı cihan ve âlîâme-i devrana nice erbâb-ı irfan matemkeş olmasunlar ki zât-ı bîhemtâ-ı bedr-i münir sipihr-i kemal ve vücud-ı âlisi mihr-i tâbende-i burc-ı fazl-ı efdal olduğundan gayrı meclis-i şerifleri ile müteşerref olan, hezar müşkilin'hal eyleyip meclisinden öyle kıyam ve dahil-i meclis-i âlisi olan tiredilleri şeref-i sohbetleriyle tahsil-i tesliyet-ül hatır eyledüği mâla kelâm idi. Yücudı, nâyâb-ı devaran bir zat-ı Mecmuat-ül irfan idi" diyerek kudret ve fazileti ilmiyesini beyan etmektedir.

Abdülbaki. Arif efendi üç lisanda (Türkçe, Arabça, Farsça) tasarrufa kadir şairdi; mürettep divanı olup eserleri de şunlardır :

1- ilmi kelâmdan Türkçe4 MenahicuilusuliTd-diniyye ilâ Mesalik-il-metâlib-i

yakiniyye;2- Mukaddimat-i Ahlâk-ı nasırı tercümesinin taribi; 3- Lanı-ı tarif risalesi; 4- Siyer-i nevbevî; 5- Nahivden ; 6- Isâmın Farsça istiare risalesinin murebi yani Risalet ül-îsâmfi el hakikiyye ve el mecaz tarcümesi; 7- Elmarifet-i ven nekre risalesi; 8- Köprülilzâde Abdullah paşa'nın Arapça NuhbetüH-eş'ar isimli kasidesinin şerhi; 9- Mana el bida; 10- Kandiye fethine dair Makame-i Kandiye; 11- Miracnâme;1 12- Türkçe ve Farsça ayrı ayrı iki divan; bunlardan Makame-i Kandiye isimli eseri nesirdeki kalem kudretini göstermektedir.

Abdülbaki Arif efendi^ talik denilen yazıda üstad olup bunu Tebrizli Mehmed'den meşk ederek üstad talik hattatları safında yer almış ve bir hayli nefis eserler yazmıştır.

Vasiyeti üzere ölümünden sonra Eyüb'da. bir medrese yaptırılarak Hariç medresesi itibar olunup iptida bu medreseye kızının oğlu Yahya efendi müderris olmuştur.

Yine vasiyeti üzere telif ettiği miraciyesi her sene Hazreti Hqlid türbesinde okunurdu; buna dair vakıf yapmıştır. Miraciyesi mustafa ve III. Ahmed devri musikişinaslarından Sultan Selim camii naathânı Yusuf efendi tarafından bestelenmiştir.

Abdülbaki Arif efendi, şeyh-ul islam E sad efendi'nin "mezâyayı sürûda vakıf" dediği gibi, musikiye vakıf ve bunda üstad ise de, Selanik kadıhğında bulunduğu sırada yediği darbe ile gözünün yılması cihetiyle, bunu avamdan ve mutaassıp güruhundan gizlemeğe mecbur olmuştur. Kentlisinin besteleri arasında

Küşad olup gül-i bahtım tebessüm ettikçe Açıldı gonca-i tabhm terennüm ettikçe

murabbaı ırak makamında ve çenber usulündeki en güzel eser-lerindendir. Aşikâne ve şuhane gazelleri de olan Arif efendi'nin divanından aldığım bazı parçaları aşağıya yazıyorum :

Mesnevi tarzında olan Miracnâme''sinin baş tarafından iki beyit :

Sad hamd o kadim kâr sâze Ol sân i- i asman t ıraze Sad şükr il sitayiş ol hudaya y Kim ademi kıldı arş paye

Bir gazelinden :

Dildara gönül, kendüyi hemraz idemezsin Bîçaresin ol rütbeyi ihraz idemezsin

Humhâne-i teşrifini hâhiş güzel amma Ol mest-i mey-i nahvete izaz idemezsin

Keyfiyetin ey sâgar-ı cem olsa da bâlâ Mestâne mey-i aşk-ı ser endaz idemezsin

Mirât-ı ruhin olmaz ise Arife derpiş Ol tûti-i hoşgüyi, suhansaz idemezsin

Ne keşt-i sahn-ı gülşendir ne seyr-i tal'at-ı güldür Muradım istimâ'i nâle-i pürsûz-ı bülbüldür.

Baid olmaz nigâh endâz-ı sâz olmak dil-i zâre O tıfl-ı nâz perverkim nev âmûz-ı tefafüldür.

Mihre baktım âfitâb-ı rûyı geldi yâdıma Servi gördüm kamet-i dilcûyi, geldi yâdıma

Kenaniyân-ı hasreti etmiş zelil ü hâr Ol Yusuf-ı Melâhati Mısıra aziz eden

Ezhâr-ı taze gülşeni eyler şüküfeter Hat gelse de rûy-i yâre dahi dilnişin olur Pervangân-ı suhte dil taze can bulur Ol şemH dilfürûz ki mahfelnişin olur.

Şehid Ali paşa, III. Abmed'insilâhdarlığma tayin edildiği zaman Abdülbaki Arif efendi'nin sanatkârane bir manzumesinin ilk ve son beyitleri1.

Silâhdar oldı bir kân-ı kerem sad hamd Mevlâya Sunuldı destine tîğ~ı mücevher Hân Ahmeâ"den
bu âli fütbeye Arif dedi bin şerm ile tarih
Silâhdar • oldu kudretle Ali Seyfaldı Ahmeden[1488]

Naıma (Mustafa Naım)

Haleblidiv. 1065 H.-1655 M. de orada doğdu. İstanbul'a, geldikten sonra eski saray baltacıları ocağına kayd olundu ve bu ocağın kaidesi üzere Bayazid camii dersine devam etti. Daha sonra, bulunduğu baltacılar ocağından çıkarak divanı hümâyun kalemine girdi. Bu kaleme devam edenlere anane üzere birer mahlas verildiğinden, bunun da Naim mahlası Naima oldu.

Kalaylıkoz Ahmed paşa ile ocakdaş olmağla onun 1100 H. - 1689 M. de vezirlikle kaptan paşa olması üzerine, Ahmed paşa'ya divan efendisi oldu. Daha sonra reis-ül küttab Ramı Mehmed efendi (Ramı Mehmed paşa) ve Rumeli kazaskeri Yahya efendi ile tanışarak o sayede kendisini yakından tanıttırdı ve Ramî efendi'nin himmetiyle istanbul gümrüğünden günde yüzyirmi sağ akçe, yani o zamana göre bir kuruş maaş tayin olundu.

Amcazade Hüseyin paşa'nm vezir-i âzamlığı zamanında İlli H. - 1699 M. tarihinde vak'anüvis tayin olundu; meşhur tarihinin mukaddimesini kaleme aldıktan sonra sadr-ı azama takdim ederek çok takdir gördü; kendisine beşyüz kuruş atiyye verildikten sonra, gümrükteki yevmiyesine bir kuruş daha zam edildi[1489].

1116 H. - 1704 M. de Kalaylıkpz Ahmed paşa vezir-i âzam olunca, eski hukuka binaen ve aynı ocak mensuplarından Darüssaade ağası yazıcısı Nevşehirli İbrahim efendi'nin (Damad İbrahim paşa'mn) da yardımiyle ve hacegân rütbesiyle Anadolu muhasebeciliğine tayin edilmiştir.

Naima'nın nücum ilminde de mehareti vardı. Çorlulu Ali paşa, Baltacı Mehmed paşa'nm azliyle yerine sadr-ı âzam olunca Naima'nın zayiçelerinden kuşkulanarak kendisini Anadolu muhasebeciliğinden

[1488] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/589-593

[1489] "Vekayi-i devlet-i aliyye tahririne memur olan Naima efendi tertib ettiği tarihinden birkaç eczayı kendi adamlarından birisi ile tarafı devlete irsal ettikte şevkine medar olmak için sadr-ı âzam Hüseyin paşa hazretleri tarafından bir kese akçe ile İstanbul gümrüğü mukataası mâlından para üçer akçe olmak üzere yevmî yüz yirmi akçe vazife inayet ve ihsan" olunmuştur (1114 Rebİulevvel 17) Raşid, c. 2, s. 533

azl ile kalebend olmak üzere Hanya'ya. ve arkadaşı Hamalı Ali efendi'yi de Kıbrıs^a sürgün ettir-
misti (1118 Safer başları- 1706 Mayıs ortaları)[1490]. Fakat bunlar menfalarına gitmiyerek bir yolunu bulup Boğazhisar''âa. kaldıkları haber alınması üzerine, kalebend olmak üzere gönderilen çavuşlara teslim olunarak menfalarına şevkleri emredilmiştir [1491]

Bu suretle Hanya'ya gönderilen Naima, (1118 Receb sonları-1706 Kasım başları) tarihinde Bursa'ya nakledilmiş [1492] ve burada tam bir sene kaldıktan sonra istanbul9a getirilip sonra teşrifatçılık verilmiştir (1121 H. - 1709 M.).

Teşrifatçılık o tarihlerde geliri az memuriyetlerden olup Naima ise ihtiyaç içinde bulunduğundan, kadirşinas vezir-i âzam, kalyonlar defterdarlığını da ilâve olarak Naima'ya tevcih etmiştir.

Naima, Damad Şehid Ali paşa sadaretinde de aynı teveccühe mazhar olmuştur. Şehid Ali paşa, âlim olduğu gibi etrafına ilim adamlarını da toplamış olduğundan, Naima da bu suretle onun cemiyetine dahil olmuş ve 1125 H. - 1713 M. de Nlefter eminliğine ve 1127 H. - 1715 M. de Mora seferi için ordunun Sdirne'ye hareketinde ikinci defa Anadolu muhasebeciliğine tayin edilmiştir.

Naima, dürüst tabiatlı, mütaleâsını çekinmeden açıkça söyleyen bir karakterde olduğundan, onun bu hali vezir-i âzam Damad Ali paşa'nın şımarık kethüdası ibrahim ağa'nın hoşuna gitmemiş ve Naima'nın irtikâp ve irtişasından ve Mora seferinin neticesinin iyi olmıyacağını söylediğinden bahis ile, onu sadr-ı âzamin gözünden düşürüp aşağı memuriyetlerden olan silâhdarlar kâtipliğine naklettirmiştir (27 Safer 1127-4 Mart 1715).

Ordu ile Mora seferinde bulunan Naima, ordunun avdeti esnasında

---

[1490] Hanya valisi Kalayl.ıkoz Ahmed paşa ile Hanya kadısına gönderilmiş olan hükümden :
"Sabıka Anadolu muhasebecisi Nâima kendii halinde olmayup nefy ve tagrib olunması iktiza etmekle tayin olunan çavuş mübaşeretiyle Hanya'ya. vardıkta kalebend eyleyib madam ki fermanı hümâyun sadır olmadıkça itlâk olunmaması..." Miihimme 115, s. 24.

[1491] Boğaz hisarları dizdarlarına hüküm ki :
Sabıka Anadolu muhasebecisi olan Nâima ile Hamevî Ali kendü hallerinde olmamalariyle bundan akdem emr-i şerifimle mezkûr Nâima Hanya'ya ve mezkûr Ali Kıbrıs'a neyfolunmuşlar iken memur oldukları mahalle gitmeyip Boğaz hisarlarında kaldıkları ihbar olunmağla imdi siz ki dizdarlarsız, emri şerifim vusulünde yanlarına mübaşir tayin olunan iki nefer çavuşları Boğazhisar kalelerinin birinde kalebend edip merkumları bu taraftan tayin olunan çavuşlara teslim ve bir saat mukaddem memur oldukları mahalle yollayıp... Eva-hir-i* Rebiulevvel 1118 (Mühimme 115, s. 60

[1492] Naima hakkında Hanya mutasarrıfı Kalaylıkoz Ahmed paşa'ya yazılıp yukarıda zikredilen hükmün üst kenarında "Bursa'da ikamet eylemek üzere ıtlak olunmuştur" kaydı vardır ve tarihi de 1118 Receb sonlarıdır ki 1706 Kasım ayma raslar.

Mora defter emini vekili olarak orada bırakılmış ve bu hale müteessir olarak 1128 Ramazan-1716 Ağustosta Ballu-badra (Paliopatras) kasabasında vefat etmiştir. Ne ziba düştü tarih-i vefalı Naima gitti firdevs-i Naime beyti vefatına tarihtir[1493]

Naima'nın şöhretine sebeb olan, kendi adiyle meşhur olan tarihidir.

Tarih seven ve vekayii dikkatle gözden geçiren Amcazade Hüseyin paşa, vezir-i âzam olduktan sonra, Osmanlı vekayiini kaleme alacak bir memurun lüzumunu takdir etmiş ve o zaman reis-ül küttab bulunan Ramı Melımed efendi'nin takdimiyle tanımış olduğu Naima'yi bu işe memur ederek kendi yanında bulunan Şarihulmenarzâde Ahmed' efendi'nin vakayiname müsveddelerini de Naima'ya vermiştir.

Naima, Şarihulmenarzâde'nin bu tarihini okumuş, ona bazı ilâveler yaparak 1000 H. - 1591 M. den 1065 H. - 1655 M. senesine kadar olan vekayii tamamlamış ve buna beş senelik vekayii daha ilâve ederek, 1070 H. - 1660 M. de tarihinin birinci kısmını bitirmiştir.

Naima, III.4 Ahmed zamanında vezir-i âzam Enişte Hasan paşa'nm emriyle[1494] birinci kısmın mabadı olan 1071 H. - 1660 M. den 1110 H. - 1699 M. senesine kadar tarihinin ikinci kısmım yazmak için lâzım gelen vesaiki toplamış ise de, kitap haline gelmemiş ve kendisinin vefatından epey zaman sonra müsvedd-eleri Şehrîzâde Mehnıed Said efendi'ye intikal etmiştir, işte meşhur tarihi bu birinci kısım olup daha sonralarına aid yalnız Edirne vakasını kaleme almış ve bu tarihçe îbrahim Müteferrika tarafından basılan Naima tarihVnin sonuna ilâve edilerek basılmıştır.

Naima tarihi, üslûbundaki sade güzellik ve mahir bir ressamın fırçasından çıkan resim gibi hâdiseleri ve bilhassa şahısları canlı olarak tasviri ve olayları kuvvetli muhakeme ederek tahlil eylemesi itibariyle şimdiye kadar bu tarzda bir ikincisi yazılmayan bir Osmanlı tarihidir.

Naima, tarihini tahkik ve tetkik suretiyle sıhhatli olarak kaleme aldığı gibi, eserinin sade güzel olmasına ve bilhassa umumun istifadesi için münşiyane olmamasına dikkat etmiştir. Bu değerlerinden dolayı

[1493] Kaptan paşaya hüküm ki :
Mora canibinde defter emini Naima efendi fevt olup ve hâlen eyâlet-i Mora'nin tahrir defterleri defterhaneden tahrire memur olan halife dahi tayin ve defteri gönderilmekle... Evasıt-ı Şevval 1128 (Mühimme 125, s. 57).

[1494] Edirne vakası isimli eserinin mukaddimesinden

Naima tarihi vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa'nm emriyle müteferrika matbaasında basılan ilk Osmanlı tarihi olmuştur. Naima şiirle de iştigal etmiştir; aşağıdaki iki güzel beyit kebdisinindir:

Hâsid ayağa çalsa da kâlây-ı kemâlim Sermâye-i irfanıma asla zarar olmaz

Naima sırr-ı aşkı sûziş-i pervaneden görkim Ne hicr-i yârdan ağlar ne sfyz-i nârdan söyler[1495]

Sarı Mehmed Paşa (Bakkalzâde-Hacı)

XVIII. asırda Osmanlı devlet adamlarının âlimlerinden ve malî işlerde mütehassıs, değerli bir zat olan Mehmed paşa Maliyeden yetişmiştir. 1082 H. - 1671 M. de iptida Maliyenin ruznamçe evvel kalemine alınmış ve sonra defterdar Kinci veya Kılıç Ali efendi (paşa) dairesine intisab etmiş, kabiliyeti görüldüğünden terakkisine yardım edilmiş ve Maliye mektubçuluğuna tayin olunarak uzun müddet bu hizmette bulunmuştur.

19 Zilhicce 1114-6 Mayıs 1703 te ve Ramı Mehmed p a ş a 'nm sadareti zamanında bütün malî işlerdeki vukuf ve ihatasına ve aralarındaki hukuka binaen, Paşakapısına davet olunarak birden bire baş defterdarlığa tayin edilmiştir. Melımed efendi bu teveccühe teşekkür etmekle beraber, afvını istirham etmiş ise de, ehliyeti malûm olduğundan itizarına bakılmamıştır.

Edirne vakası sırasında ihtilâlciler tarafından darphane emini Muhsinzâde Abdullah efendi[1496] defterdarlığa tavin edilmiş olduğundan, saltanat değişikliği dolayısiyle Mehmed efendi bir müddet gizlendi (1115 Rebiulevvel 1703 Temmuz).

Yeni defterdar Muhsinzâde, cülus münasibetiyle kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi verecek parayı tedarik edemediğinden, ihtilâlcilerin elebaşılarının kendisine verdikleri teminat üzerine Sarı Mehmed efendi ikinci defa defterdarlığa getirildi ve hiçbir sızıltıya meydan vermeden cülus bahşişini tedarik ederek tevzi etti.

Yine aynı sene içinde ve Enişte Hasan paşa'nın sadareti esnasında her nedense Amcazade kethüdası Firarı Hasan paşa'nın baş defterdar

[1495] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/594-597
[1496] I. Mahmıud zamanında vezir-i âzam olan Muhsiızfule Abdullah paşa.

olması icab etmişti. Sadr-ı âzam tarafından Sarı Mehmed efendi'ye haber gönderilip büyük lîace-gân mansıblarından herhangisini isterse tayin edileceği ve yakında yine baş defterdar olacağı bildirilmesi üzerine o da rüznamçei evvel memuriyetini istedi ve tayin olundu (13 Receb 1115 -22 Kasım 1703).

Sarı Mehmed efendi üç buçuk aya yakın bir zaman sonra, yani 23 Şevval. 1704-1 Mart 1704 de Firarı Hasan paşa'nın Rumeli valiliğine tayini üzerine üçüncü defa baş defterdarlığa getirildi. Bir sene kadar burada bulunarak çavuşbaşi Türk Ahmed ağa ile sadr-ı kethüdası Osman ağa arasındaki münakaşada Osman ağa'yı tahtie ettiğinden dolayı azlolundu (1116 «Şevval - 1705 Şubat).

Yeni defterdar Davul ismail efendi'nin malî işlerdeki aczi sebebiyle dört, beş ay sonra Sarı Mehmed efendi dördüncü defa baş defterdar oldu (20 Safer 1117- 13 Haziran 1705).

1118 Rebiulâhır - 1706 Temmuzda azledilen Mehmed efendi, 1123 senesi son ayma kadar (1712 Ocak) mazul kaldı ve aynı senede (10 Zilhicce - 19 Ocak 1712) de Mehmed efendi'nin (Damad Mehmed paşa) yerine beşinci defa baş defterdar olduysa da, beş ay sonra sebebi malûm olmayan bir hal üzerine yine azledildi (17 Cemaziyelevvel 1124 ve - Haziran 1712).

Damad Ali paşa'nın sadareti esnasında Prut muahedesinin tadili ile Ruslarla anlaşmak isteyen sadr-ı âzam tarafından hudutların tespitine memur edildi ve vazifesini yapıp avdet edince, 7 Şaban 1126 - 18 Ağustos .1714 de altıncı defa baş defterdar oldu.

Damad Ali paşa'nın etrafında bulunan ilim ve fazilet sahibi devlet adamlarının arasında Sarı Mehmed efendi de yer aldı; ordu ile beraber Mora ve Avusturya seferlerinde bulundu ve sözü geçen en ileri ricalden oldu.

Damad Ali paşa'nın Varadin'&e şehid olması üzerine devlet erkânı arasında en liyakatlisi olduğundan sadaret mührünün kendisine verilmesini ümit ediyordu; fakat onun kudret ve nüfuzunu maiyyeti olan Mevkuf atî ibrahim efendi (Damad Nevşehirli ibrahim Paşa) çekemiyordu. Varadin mağlûbiyetini padişaha bildirmek üzere Mevkufatî ibrahim efendi ordu tarafından padişaha gönderildi ve onun tesiriyle sadarete Halil paşa tayin olundu; halbuki padişah III. Ahmed sadarete Sarı Mehmed efendi'yi münasip görmüştü; fakat onu

sevmeyen ibrahim efendi:

"— Mühini devlet bir adamdır; Rumeli'nin kâfir eline geçmesine sebeb olur" demesi üzerine pâdişâh bostancılıktan yetişmiş olan Halil paşa'yı vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem tayin edip Sarı Mehmed efendi'yi de taltif ederek veizir yaptı ve işlerinde vezir-i azama yardım etmesini tavsiye ettikten başka kendisini sadr-ı âzam yapacağpa dajr Mehmed paşa'ya gizlice haber gönderdi. Sarı Mehmed paşa orduda yalnız kendisi söz sahibi olup vezir-i âzam gölgede kalmıştı[1497].

Sarı Mehmed paşa'nm hasmı olan Mevkufatî ibrahim efendi, Rikâbı hümâyun kaymakamı tayin olunması üzerine Edirne'de pâdişâhın yanında bulunan ibrahim paşa hasmı olan bu değerli veziri ezmek için çalıştı. Mehmed paşa da kendisinin padişahın vadi hilâfına sadarete getirilmemesinden dolayı ağzına geleni söylemeğe başlıyarak hasmı olan sadaret kaymakamının eline fırsat verdi; ihtirastan gözü kararark açıktan açığa sadaret mührünü istemeğe kalktı.

Ordu cephede ve idare sadr-ı azamdan ziyade bunun elinde bulunduğundans fena bir hâdiseye meydan verilmemek için husûl-ı murad mukarrerdir diye kendisine yeniden sadaret vaadiyle avutulup ordunun seferden avdetine kadar sabredildi; filhakika ordunun Edirne'ye gelmesini müteakip Sarı Mehmed paşa kapıya davet edilip Selanik muhafızlığına tayin olunarak kürk giydirildi[1498] ve baş defterdarlığa da sadaret tevcihi için daha evvel gizlice Edirne'ye davet edilen Hotin muhafızı eski defterdarlardan Damad Mehmed paşa tayin olundu (16 Muharrem 1129-31 Aralık 1716).

Damad ibrahim paşa, Sarı Mehmed paşa'yı ordudan ayırdıktan başka imhası tarafına gitti ve ilkbahardaki sefer için defterde kayıtlı evlâdı fatihan askerinden başka on senden fazla defterdarlık edip külliyetli menfaat temin ettiğinden ve bu sırada kendisinden hizmet

---

[1497] Silâhdar Mehmed Halife, Nusretnâme'&e Hacı Mehmed paşa'nın vezirliğini kaydettikten sonra "Dibelek firavun olup kudurdu ve kimseye söz söyletmez oldu" demektedir.

[1498] Raşid. c. 4, s. 317 .ve Nusretnâme. "Raşid tarihi'nin diğer bir yerindeki (c. 4, s. 286) kayda göre defterdar Mehmed e fendi'nin iptida ordudan, Edirne'ye gönderilen Mevkuf atî İbrahim efendi'den vezirliğe tayin ettirileceği vadini almış ve arkasından yeni zadr-ı âzam Halil paşa tarafından da vezirliğe terfi için inha edilmiş; İbrahim efendi, Mehmed efendi'ye vezirlik alacağına dair söz verdiği halde sadr-ı âzam tarafından inha edilmesine canı sıkılmış imiş. Raşid'in bu kaydı doğru değildir. O tarihte defterdarın maiyetinde olan İbrahim efendi'niıı henüz pâdişâha hulul ederek orduda en kudretli bir zatı vezir yaptıracak kadar nüfuzu yoktu. Bundan başka vezir-i âzam ve serdar-ı ekrem, bütün azil ve ıasba kadir olup Mehmed efendi'yi inha etmeden vezir yapabilirdi. Vezir olmak isteyen Mehmed efendi belki İbrahim efendi'nin bilvasıta delâletini istemiş olabilir.

beklendiğinden bahsolunarak bütün maaşı ve teçhizat ve sair masrafları yine kendisi tarafından temin edilmek ve bir neferi noksan olmamak üzere üç bin asker yazması ve ilkbaharda Niş ordugâhında bulunması emrolundu[1499].

1129 Rebiulevvel iptidaları tarihli bir fermanla evvelki emir tekid olunmakla beraber, aynı zamanda hiçbir suretle özrünün kabul olunmıyarak şedid akibete uğrayacağı da bildirildi. Mehmed paşa'nın parası olsa bile kısa bir zamanda bütün techi-zatiyle üç bin kişinin tedarikine imkân yoktu [1500].

Sarı Mehmed paşa bu hallerden müteessir olarak padişaha söğüp saydığından, bu suretle arzu edilen katline bu güzel bir vesile oldu; evvelâ Kavala kalesine hapis ve malları hükümetçe zabtedilip istanbul'da. Kumkapt'âaki konağında bulunan eşyasının müsadere edilmesi için çavuşbaşı Halil ağa Edirne'den istanbul'a, gönderildikten sonra, kapıcıbaşı Yusuf ağa Kavald^ya gönderilerek boğduruldu (1129 Rebiulevvel sonları-1717 Mart)[1501].

Sarı Mehmed paşa'nm iki mühim eseri vardır; bunlardan birisi ,Zübdet ül-vekayi adındaki tarihidir. Bunun Köp-

rülü'nün sadaretinden 1082 H. - 1671 M. senesine kadar olan on. beş senelik kısmı mukaddime olup, 1116 H. - 1704 M. tarihine kadar olan kısmı ise bizzat içinde bulunduğu vekayî itibariyle kıymetlidir; İstanbul kütüphanelerinde müteaddid nüshaları vardır[1502]. îtimad edilir bir vekayinâme olup Yak'anüvis Raşid'in mehazları arasındadır.

[1499] Raşid, c. 4, s. 323.

[1500] Selanik muhafızı vezir Elhac Mehmed paşa'ya hüküm ki : » Sen ki veziri müşarünileyhsin işbu sâli meymenet istimalde mukarrer ve muhakkak olan seferi hümâyun-i nusretmakrunum için defterlu evlâdı fatu-handan mâada ulufe ve bahşişleri ve sair masarifi kendi malından sarf ile tah ririne memur olduğun üç bin güzide ve tuvânâ yörüjc levendatını bir gün evvel tahrir ve tekmil ve yanma istishab ve Nevrûz-ı firuzdan mukaddem Niş sahra sında bulunman için tenbih ve tekidi müştemil hattı hümâyunı şevketmak-rumım mucibince emri celil ül sânım şerefy-afte-i sudur olmuş idi. Halıya tekid ve istical için işbu emr-İ şerif-i vacibü'l-imtisalim dahi ısdar ve irsal buyrulmuştur.

İmdi inşallahü Teâkâ vusulünde bu hususta kemali dikkat ve ikdam ve mukaddema fermanım olduğu üzere berminvali meşruh tahririne memur olduğun üç bin nefer güzide ve tuvana yörük levendanını bir gün evvel bir saat mukaddem tahrir ve tekmil ve cümlesini yanına istihsab ve vaktiyle hareket ve Nevruzı Firuzdan mukaddem Niş sahrasında mevcut bulunup fermanım olan mahallerin hıfz ve herasetinde bezli iktidar ve ceddi bîşümar eyliyesin. Şöyle ki tahrire memur olduğun ol miktar levendatm bir neferi nakıs olup ve yahut nevruzdan evvel Niş sahrasında bulunmıyacak olur isen bir güa özrün ısga olunmayıp ukubeti şedideye mazhar olacağını mukarrer ve muhakkak bilip bu emri hatirin muaccelen tekmili ile bir an evvel mahalli memurede bulunmağa ana göre mübaderet eylemen babında fermanı âljişanım sadır olmuştur. Evail-i rebiulevvel sene 1129 (Mühimme 125, s. 185).

[1501] Nusretnâme ve Raşid tarihi, c. 4, s. 333

[1502] Nuri Osmaniye kütüphanesi nüshası 3122 ve Esad efendi kitapları aracındaki nüsha 2382 numaralardadır.

sarı Mehmed paşa'nm diğer mühim eseri de nesayih ul-vüzera ve'l-umera ismiyle dokuz kısım üzerine kaleme almış olduğu telifidir. Bu ikinci eseri, sabık Robert Kollej Müdürü Prof. Rayet (Wright) tarafından Türkçe metni ile beraber îngilizceye tercüme edilerek 1935 senesinde Amerika'da Princeton Üniversitesi matbaasında basılmıştır.

Nesayih ul-vuzera vel-u, sadr-ı âzamin ahlâk ve etvarı, mansıblar, irtikâp, defterdarın evsafı, hazine, yeniçeri ocağı, reaya ahvali, hudut kuvvetleri, serasker, timar ve zeamet ahvali ile cömertlik, hasislik, hırs ve tama, garez, tevazu, kibir, hased gibi memduh ve mezmum hallerden bahsedilmektedir.[1503]

Ebu Bekir Efendi (Şirvânî)

Şirvanlı Rüstem bin Ahmed bey'in ogludur. Kendisine Karabekir efendi veya Acem Bekir efendi denilirdi. Gençliğinde babası Rüstem bey ile Hacca gidip avdetinde Mısır'da kalarak yüksek tahsil görmüş ve Mısır valisi Şişman îbrahim paşa'ya intisab ederek tatlı ve faydalı musahabeleriyle kendisini sevdirmiştir.

Şişman ibrahim paşa'nın 1079 H. - 1668 M. de vefatı üzerine bir müddet daha Mısır'da kaldıktan sonra 1083 H. -1672 M. de tstanbul gelerek vezir-i âzam Köprülüzâde Fazıl Ahmed paşa'nın akrabasından Hüseyin bey'le tanışarak onun delaletiyle Amcazade Hüseyin bey'in (Hüseyin paşa) meclisine devam etmiş ve hacegân rütbesiyle hazine kâtipliğine tayin olunmuştur.

Ebu Bekir efendi âlim ve değerli bir zat olduğu için kendisim vezir-i âzam Merzifonî Kara Mustafa paşa da himaye ederek 1090 H. - 1679 M. de haslar ve maden kalemi müdürlüğüne ve daha sonra Anadolu muhasebeciliğine tayin etmiştir. 1093 H. - 1692 M. de süvari mukabelecisi olarak 1094 H.-1683 M. de Avusturya seferine iştirak eden Ebu Bekir efendi Viyana muhasarası esnasında yeniçeri kâtibi olmuştur.

Viyana bozgunluğu ve Kara Mustafa paşa'nın katli üzerine yeniçeri kâtipliğinden azledildi ve epey zaman açıkta kalarak Seddulbahir muhafızı Köprülüzâde Fazıl Mustafa paşa'nın yanında

[1503] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/597-602

oturdu ve onun vezir-i âzam olması üzerine "reis-ül küttablığa tayin olundu.

II. Ahmed zamanında Iran şahına yazılan nâmenin tahrir tarzını çok takdir eden pâdişâh, Ebu, Bekir efendi'yi bir hattı hümâyunla azledilmemek üzere reis-ül küttablıkta bıraktı Fakat vezir-i âzam Sürmeli Ali paşa[1504] daha defterdar bulunduğu sırada aralarında geçen bir münakaşadan dolayı gücenik olduğu Ebu Bekir efendi'yi 28 Rebuilevvel 1106-16 Kasım 1794 de Elbasan sancağı beylerbeğiliğine tayin ettikten sonra Mora'ya memur etti.

Elmas Mehmed paşa vezir-i âzam olunca, Ebu Bekir efendi 'yi yine devlet merkezine getirtip büyü k ruznameci yaptı; bu tayinde pâdişâh II. Mustafa'nın zevcesi Hafsa Sultan'in tesiri vardı.

Ebu Bekir efendi 1114 H. - 1702 M. de nişancı ve 1115 H. - 1703 M. de ikinci defa reis-ül kütab oldu; 1118 H. - 1706 M. de azledildi ise de, 1122 Zilhicce-1711 Ocakta üçüncü defa reis-ül küttab tayin edildi. Daha sonra baş muhasebeci, büyük ruznameci, yeniçeri kâtibi, darphane emini olup 1125 H. - 1713 M. de dördüncü defa reis-ül küttab oldu ise de, ihtiyarlığına mebni bir ay sonra defterenıinliğine naklolundu ve bir müddet de ikinci defa darphane emini olup 1130 H. - 1718 M. de şıkkısani defterdarı tayin edildi ve 8 Ramazan 1135-12, Haziran 1723 te vefatına kadar burada kaldı. Ölümünde yaşı doksanı aşkındı. Kabri Süleymaniye'de konağının civarında Kirazlı mescidi kurbinde Nevrez Kadın mektebi karşısındaki mezarlıktadır.

II. Mu s t af a 'nın hal'i ve vefatından sonra zevcelerinden Hafsa Sultan, pâdişâh III. Ahmed'in .emriyle Babı âli erkânından birisine tezviç edilmek istendi; sultan, sevgili zevcinden sonra hiçbir erkekle evlenmemek üzere ahdetmiş olduğundan, padişahın ayaklarına kapanarak afvım ve kardeşinin zevcesine bu hakaretin yapılmamasını ve kendisini öldürmesini istirham ve Âli Osmana beş şehzade yetiştirdiğini[1505] beyan eyledi ise de bu istirham dinlenmedi. Zevç intihabı hususunda muztar kalan Hafsa Sultan nihayet yaşı seksenden fazla olan ve kendisini on yaşında iken saraya takdim eden reis-ül

[1504] Raşid tarihi, c. 2, s. 187, sene 1103, III. Ahmed zamanında da Iran Şahının nâmesine yazılan cevap bunun kaleminden çıkmış olup bir sureti kütüphanemizde 164 numaralı Münşeat mecmuasında vardır

[1505] II. Mustafa'nın bilâhare padişah olan I. Mahmud ve III. Osman adlarındaki şehzadelerinden başka sekiz şehzadesi daha doğmuş olup Hafsa Sultan'ın ifadesine göre bunlardan beşini kendisi doğurmuş oluyor.

küttab Ebu Bekir efendi'yi intihab eyledi. Ebu Bekir etendi, zevcesi Hafsa Sultan'a bir pâdişâh zevcesi gibi hürmette bulundu[1506].

Ebu Bekir efendi değerli âlimlerdendir; mükemmel bir kütüphanesi vardı. Fevkalâde münşiyane kaleme alınarak her lisan bilen tarafından anlaşılması mümkün olmayan meşhur Vessaf tarihVnin[1507] birinci cildindeki Arapça lügatlerin halline dair ismiyle bir şerh yazmıştır[1508]. Bundan başka, îbn Halligân diye meşhur Şem-süddin Ebi el Abbas Ahmed'in (vefatı 681 H. - 1282 M.) Vefiyat ül-Ayan isimli teracim-i ahvale dair olan eserinin bir kısmını Türkçeye çevirmiştir[1509].

İsmail Hakki Efendi (Bursalı)

Babası Mustafa efendi, İstanbul'la olup Aksaray da oturduğu sırada evi ve eşyası vanmış olduğundan, Aydos kasabasına hicret ederek[1510]

oraya yerleşmiş ve Şeyh İsmail Hakkı 1063 Zilkade iptidalarında (1653 Eylül) orada doğmuştur.

Tahsil çağına geldikten sonra Edirne'ye giderek orada At-pazarı diye meşhur Şeyh Osman Fazlı efendi'nin birinci halifesi Edirne medresesi müderrislerinden Abdülbaki efen-di'den ders okumuş ve sonra istanbul'a gelerek babasının şeyhi olan Halvetiye tarikatinin ünlü şeyhlerinden Atpazarî Osman Fazlı efendi'ye (Emir Çelebi'ye) intisab etmiş, bundan başka değerli âlimlerden fıkıh, Arapça ve Farsça edebî eserler, mesnevi okumuş, vaizlikle faaliyete geçerek vâzîarını Üsküdar'da Ahmetliye camiinde yapmıştır; bir vaazı esnasında vahdeti vücud meselesinden bahsettiği için Tekirdağı'na sürülmüş ise de, az sonra afvolunarak[1511] Şeyhi Osman Fazlı efendi tarafından 1086 H. -

---

[1506] M a d a m Mo p t e gü 'nün mektupları (Tarihi Osmani, Encümeni mecmuası, sene 6, s. 410) Ebu Bekir efendi'nin Hafsa Sultan'ı alması Ebu Bekir efendi'nin üçüncü defaki reis-ül küttabliğında olmalıdır.

[1507] Vessafü'l-hazre denilen Abdullah Bin Fazlullah-ı Şirazî, tarihini 711 H.-1311 M. de bitirmiştir. Vefatı 719 dadı

[1508] Vessaf şerhinin Ebu Bekir efendi'nin bıraktığı yerden alt tarafı, bir hayli ilâvelerle Mirzazâde Ahmed INeylî efendi tarafından tekmil edilmiştir. Ebu Bekir efendi'nin Vessaf şerhi Üniversite kütüphanesi Halis efendi kitapları arasındadır

[1509] Bunun Ibn Halligân tercümesi Veliyyüddin efendi kitapları arasında 2409 numaradadır Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/602-604

[1510] Aydos, Osmanlıların eski idarî teşkilâtında Şarkî Rumeli'nin kazalarından olup Burgaz'm kuzey batısına düşer.

[1511] Şakayik Zeyli Şeyhî'de (Nuri Osmaniye kütüphanesi 3312, s. 342) 1134 H. - 1721 M. de ikinci defa Üsküdar'da bulunduğu sırada Tekirdağ'da ikarnete memur edildiği yazılıdır.

1675 M. de Üsküb'e gönderilmiş ve orada vaizlik etmiştir, ismail Hakkı, daha sonra Ustrumcd^da bulunmuş ve oradan da şeyhin emri üzerine Şeyh Sunullah efendi'nin yerine 1096 H. - 1685 M. de Bursd'ya şeyh olmuştur.

Zamanının hern zahir ve hem bâtın ilimlerinde mütefekkir bir şahsiyet olan Osman Fazlı efendi, IV. Mehmed'in hal'i ile II. Süleyman'mn cülusunu müteakip cepheden İstanbul'a. gelen ocakların ihtilâlleri esnasında ocakların edepsizliklerine karşı, halkın kendisine hüsnı zannına binaen, ihtilâlcilerin tedibinde hizmet etmişti. Bir müddet sonra vezir-i âzam olan Köprülüzâde Fazıl Mustafa paşa, bunun nüfuzundan çekinerek, kendisini Magosa'ya gönderdiği zaman onun müridi olan ismail Hakkı efendi de şeyhini bırakmıyarak beraberinde Kıbrıs''a gitmiş ve şeyhinin 1102 H. - 1691 M. de orada vefatı üzerine tekrar Bur-sa'ya dönmüştür.

ismail Hakkı efendi, II. Mustafa'nın bizzat Avusturyalılar üzerine vaki seferinde ordu ile beraber gitmiş, sonra Bur-sa'yı terk ederek 1130 H. - 1718 M. den itibaren üç sene Şam'da oturup Ahmediye camiinde cuma vaizliği etmiş ve buradaki dostlarının ricalariyle bazı risaleler yazmış ve nihayet 1135 H.-1723 M. de tahassürle Özlediği Bursd'ya giderek yerleşmiştir, ismail Hakkı efendi burada iki sene daha yaşıyarak 1137 Zilkade - 1725 Temmuzda yetmiş beş yaşında vefat ederek Tuzpa-zan'ndaki tekkesine defnedilmiş tir. [1512]

Hak hak dedi azmeyledi Hakkı efendi cennete
mısraı vefatına tarih düşürülmüştür.

Şeyhi Osman Fazlı efendi yüksek irfan ve kabiliyetini takdir ettiği ismail Hakkı hakkında :

"—Cenabı hak bana bir halife ihsan buyurdu ki onu Hazretî Pire ihsan buyurmadı" diye iftihar edermiş.

İsmail Hakkı efendi üç defa Bursa'da uzun yıllar şeyhlik ettiği için Bursalı diye şönret bulmuştur. Hem zahir ve hem. bâtın.uleması arasında kıymetli eserleriyle tanınmış olan İsmail Hakkı efendi'nin, büyük, küçük yüzden ziyade telifatı vardır ve bunların yirmi üçü basılmıştır. İsmail Hakkı'mn eserleri Türkçe lisanı bakımından da

[1512] Bu tekkeyi, Burso'yı bu son gelmesini müteakip 1135 H. - 1723 M. de cami olarak yaptırmış ve kitabesini kendisi tertib etmiştir.

tetkike şayandır. Bu eserlerinden birincisi dört cilt üzerine Ruha-Beyan isimli tefsiri olup matbudur. Diğer eserleri usuli hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, ahlâk ve meaniye dair olup bunlardan Furuk isimli müteradif ve müteşabih lügatlerin farkları ile mahalli istimal-lerinden bahsetmesi itibariyle pek mühim olup Arapça olarak kaleme alınmış ve ehemmiyetine binaen Ali Enver efendi tarafından Mektep mecmuasında Vüsuk tercümetHl-füruk ismiyle Türkçeye çevrilerek parça parça neşrolunmuştur [1513]. Hadîs-i erbain şerhi ile Mesnevfnin on sekiz beytiile Varidat-ı kübra, Bostan, Pendİ Attar, Derviş Yunus'un bir gazelinin ve Hacı Bayram Veli'nin bir manzumesinin şerhleri, Kitab'ün-Necat Kenz-i Mahfi,. Kitabu'l-hitab isimlerindeki eserler İsmail Hakkı efendi'nindir; yüzbeş kadar telifi vardır.

Uç dilde mürettep divanı olup bazı manzumeleri Salim ve Fotin tezkirelerinde de görülür [1514].

Taib Ahmet Efendi (Osmanzade)

İlim ve kemaliyle, kıt'a ve tarih, hiciv ve medhiye söylemekteki meharet ve melekesiyle tanınmış olan Tâib Ahmed efendi, îstan-buVln olup Maliye tezkirecisi Osman efendi'nin oğludur. Medreseden yetişmiş, 1099 Rebiulevvel -1688 Ocakta babasının Kumkapı Nişancı camii civarındaki medresesine müderris olmuştur. Hariç rütbesiyle Fazıliye medresesi müderrisi bulunduğu sırada alacaklı olduğu Aşçı Mehmed paşa'dan parasını kurtarmak için Şam valisi olan paşanın kethüdalığını kabul ettiğinden dolayı müderrisliğe rağbet etmediğine hükm olunarak elinden medresesi alındığı için birkaç sene açıkta kalmıştır.

1109 H. - 1697 M. de Fevziye-i Cedide ismiyle bir medrese yaptıracağını vadederek medrese yapılmadan evvel dahil rütbesiyle müderrisliğine tayin edilmiş ise de, henüz binasına başlamadan

[1513] İsmail Hakkı efendi'nin tercümei haliyle eserlerinin bir kısmı Mektep mecmuasında (sene 3, s. 34) vardır, Furuk ismindeki eserinin tercümesi de yine aynı mecmuanın üçüncü senesinin birinci numarasından başlamaktadır.

[1514] İsmail Hakkı merhumun tercümei hali ve eserlerinin tetkiki hakkında merhum Prof. Mehmed Ali Aynî bey'in Darülfünun İlahiyat Fakültesi mecmuasında (sayı 9, sene 1928) îsmail Hakkı*ya dair bir tetkik hülâsası adiyle önemli bir yazısı neşredilmiştir.

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/604-606

aleyhdarlarınm şeyh-ul islâm Erzurumlu Feyzullah efendi nezdindeki faaliyetleri neticesinde adı müderrisler defterinden silinmiştir; fakat Feyzullah efendi'nin katlinden sonra taahhüd ettiği medreseyi yaptığından, bu medrese hareketi dahil rütbesiyle kendisine tevcih edilmiş ve sonra medresesinin deftçecesi Musıla-i Sahn itibar olunmuştur.

Kabiliyetli olanları himaye ederek yetiştirmesini seven Nevşehirli ibrahim paşa'mn teveccühü sayesinde sıra bekleyenlere tercihan Süleymaniye müderrisliğine tayin edildikten sonra, 1129 Şaban - 1717 Temmuzda Haleb kadısı ve yine sırası gelmeden Mısır kadısı olarak[1515] 1136 Ramazan iptidasında (1724 Mayıs) orada vefat etmiştir[1516].

III. Ahmed'in 1132 H. - 1720 M. *de ibrahim admda bir şehzadesi doğup takdim etmiş olduğu v.elâdet kasidesi padişahın takdirini çektiğinden :

"-— Makbulü hümâyunum olmuştur; asrın melik-üş şüerası olduğu vücuh ile zahir ve matlâbı ihsanı hümâyunum olmuştur" hattı hümâyuniyle kendisinden daha üstünleri bulunduğu halde zamanının melik-üş şüerası ilân edilmiştir.

Osmanzâde Tâib, ziynet ve ihtişamı ve iyi yaşamayı bilir ve severdi. Hahb kadılığından İstanbul'a, döndükten sonra Fenerbahçe tarafında bir köşk yaptırmış ve Valide Sultan evkafından alarak imar etmiş olduğu Demirkapı çiftliğinde vezir-i âzam Damad îbrahim paşa ile şeyh-ul islâm Abdullah ve kaptanı derya Mustafa paşa'ya ziyafet çekmiştir.

Dostluğuna sadık, vefakâr ve fevkalâde cömerd olup hanesi edip, şair, âlim ve musikişinasların toplantı yeri idi. Kendisinin yakin dostu olan Çelebizâde Asım efendi — ki sonraları şeyh-ul islâm olmuştur — Osmanzâde'nin yukarıdaki vasıflarını saydıktan sonra :

Tarihgüyluk ve kaside perdazlıkta bîbedel kıtaları elsine-i nasta manendi darbı mesel olduğunu hezl ve ciddî yazıları ve manzumeleriyle dostlarını göklere çıkarıp düşmanlarına zehir saltığını

[1515] "1135 senesi hilâlinde tarafı bahirülşerefi âsafiden hüsni teveccüh ile mazhar-ı inayet ve tekrim ve Mısır kazası müeerred kıdemi tarik ile olmayıp rîtk ve fıtk ve lıal ve akde kudret şart olmağla bir iki eski ve hem pasına takdim kulmnıştır..." Çelebizâde, s. 171.

[1516] Ayyansarayî'nin vefiyat mecmuasında 22 Ramazan perşenbe günü vefat ettiği yazılıyor. Ramiz tezkiresi Mısır valisi tarafından zehirlettirilerek vefatı kaydolunmuştur. Çelebi zade Asım'da da "şerbe-i şirin güvarı iş ve zmdegânİsi scm-i muvakkati merk ile telh oldı" denilmektedir (Raşid zeyli (>h'hiz(Hh\ s.

beyan ediyor.

«Tâib Ahmed cfendi'nin müteaddid eserleri vardır :

1- Hadikat ül-Vüzera; 2- Hadikat ül-Mülûk ismiyle Osmanlı padişahlarının muhtasar tarihi; 3- Telhis üî-hüküm; 4- Menakıb-ı tmam-ı âzam; 5- Ahlâk-ı Aîâî hülâsası olan Hülâsat ül-ahlâk; 6- ÂhmedüH-Asar adını verdiği Meşarikifl-Envar tercümesi; 7- İcaz-ı Nesayih ül-Hükema; 8- Ahlâk-ı Ahmedî [1517]; 9- Sıhhat Abâd ismiyle kırk hadisi sahrh'in mensur ve manzum tercümesi; 10- Müretteb Divandı eş1ar.

Bunlardan başka, Ahlâk-ı Muhsent, Esmar, Hümayunâme ve Müverrih Âli'nin edeb isimli eserini hülâsa olarak kaleme almıştırEnvâr-ı Sühey Zübdet ül-esmar fil Hikâyat adiyle hülâsa etmiştir; diğer eserleri de vardır. Sadr-ı azarlıların tercümei hallerini havi zeyilleriyle birlikte Hadikat ül-vûzera ile Hadikatül-Mülûk ve Ahlâk-ı Ahmedî basılmıştır.

Devrinin şairlerini tavsif eden bir manzumesinden :

Benim şimdengeru mahkûm-ı fermân-ı mutaımdır Gerek erbab-ı tedris il gerek küttab-ı divanî Ve lâkin Husrev-i mülk-ı maâni Râşid ü Vehbî Birisi nûr-ı çeşmimdir birisi canımın canı Mevali zümresin ad eylemem şair güruhından Ki nâdir bulunur nazm âşinâ merd-i sühandâni Beli ben bildiğim şair fakat Neyli ve KâmVdir Hatadır gayra etmem şairiyyet ile bühtâni Müderrislerde ancak Asım-ı hoşgû müsellemdir Ki nazm ü nesir ü fazl u marifette yoktur akranı Eğer meşk etse mektubi'i defterdar İzzet bey Ederlerdi reisi zümre-i nazm âveran ânı Reşid ü Salim ü Şehri vü LemH vü Rahimîdir Benani'i şairân-ı zümre-i küttâb-ı divânı Ederdim Taiba her fırkanın erbabını tâyin Veli havfım budur şayet ki dilgir îde yaranı Vekilimdir benim Vehbî-i mudz dem beyan itsiin Sunûf-ı taze güyanı güruh-ı yave destanı Olur ise eğer mizânn temyiz-i suhan derkâr Bilinür herkesin ol dem kemalâtiyle noksanı.[1518]

Mehmed Esad Efendi (Yanyah Esad Hoca)

[1517] Eserleri hakkında Bağdatlı İsmail paşa'nın Hadikatü'l-Arifin Msma-ül-Müellifin adlı eserine bk. (c. 1, s. 171). Etraflı tercümei hali için Ali Canib beyin yazısına bakın (Türkiyat mecmuası C. 2 S. 103).

[1518] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/606-609

XVIII. yüzyılın birinci yarısında yaşamış olan mütefekkir âlimlerden yanyali esad efendi'nin babasının adı Ali bin Osman'dır; ilk, orta medrese tahsilini doğum yeri olan Yanycûda yapmış ve 1098 H 1687 M de yüksek tahsilini de İstanbul'da tamamlamış ve hocası Akşehirlizâde İbrahim efendi'den ders arkadaşlarının üstünde olarak takdirle icazet almıştır.

Esad Efendi'nin kabiliyet ve istidadı şeyh-ul islâm Ebu Said zade Feyzullah efendi'ye anlatılınca derhal celbe-derek 1102 H. - 1691 M. de müstakilen mülâzimet verdi. 1111 H.-1699 M. tarihinde müderrislik imtihanında pek iyi surette muvaffak olması üzerine iptidai hariç rütbesiyle elli akçe yevmiyeli Süleyman ağa Darülhadisi müderrisliğine tayin edildi ve daha sonra terakki ede ede mûsıla-ı Süleymaniye rütbesiyle Eyüb müderrisi oldu.

Felsefeye ve müspet ilimlere karşı büyük alâkası olan Esad •efendi bu ilimlerde bilgisi olan zatlardan hesap ve hendese öğrendi[1519]. Kabiliyetli olanları İnmeye eden Damad Nevşehirli İbrahim paşa zamanında ve 1138 H. - 1725 M. de Galata kadısı ve ibrahim paşa'nın teşkil ettiği tercüme heyetine dahil oldu ve 1139 H. - 1727 M. de ilk matbaanın tesisi üzerine buraya musahhih tayin edildi.

Esad Hoca'nın vefatı 1143 H. - 1731 M. de veya bir sene sonra ve kabri de Edirnekapi'Aa Emir Buharı dergâhı kabristanındadır. Türkçe, Arapça ve Farsçadan başka Rumcaya vakıf olan Esad efendi vezir-i âzam Damad İbrahim paşa ve şeyh-ul islâm Abdullah efendi'nin emirleriyle fizikten Aristo'nun Kitab üs-semaniye fî sımait-tabiî eserinin üç kitabını aynı zamanda şerh ederek Yunancadan Arapçaya tercüme etmiştir[1520]. Arapça tercümenin mukaddimesindeki mütaleası Esad efendi'nin derin vukufunu göstermektedir [1521].

%lehmed Esad efendi'nin bu değerli tercümesinden başka İbni Sina'nın Şifa tercümesi, Hikmet ül-işrakıyye şerhi, mantıktan Metali-ül-Envartercümesi olan Şerh ül-Envar, Risale-i Lâhutiyye,Haşiye-i

---

[1519] Tezkire sahibi Salim efendi, Esad afendi'nıı kimlerden ders gördüğünü ve neler okuduğunu göstermeştir (Matbu Şuara tezkiresi, Tekmiletü'§• şakayik fi hakkı-ı ehli-l~hakayik müellifi İsmet Efendi de bu hususta malûmat vermektedir (Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 16, s. 50

[1520] Aristo'nun bu Kitabü's-semaniye adlı eserini I. Ahmed zamanında (1603-1617) Selanik Rum metropolidi olup 1020 H.-1611 M. de vefat ede» Karaferiyeli Yuannis Kotinus (Y. Kuttinius)ün Rumca tercümesinden istifade etmiştir. (Tekmiletü ş §akayik —İsmet efendi) yine bu hususta Os-manh Türklerinde İlim (Dr. Adnan Adıvar) s. 140.

[1521] Bu eserin bir nüshası Tercümet-i Mücel-lidü's-semaniye li Aristelalis ismi altında Esad e. kitapları 1936 mükerrer numara ve bir nüshası da Ayasofya K. 2656 No. dadır

İsbât-ı Vâcib, Manzume-i şahidi şerhi ve üç lisanda mürettep divan olarak müteaddid eserleri de vardır.

Şuara tezkiresini yazan Salim efen di, bu değerli zat hakkında: "Zatı âlisinin medayihi serd olunmak lâzım gelse bir re'sihi. bir kitap ve fezaili kemali tâdad olunsa her varak,, medayihi bir bab olurdu" demektedir.

Esad Efendi'nin oğlu Bedrüddin efendi babasından üç sene sonra vefat etmiş olup, hendeseye dair Arapça bir eseri vardır ve bir nüshası Esad efendi kitabları arasında 2010 numarada Kitab-ül hendese ismiyle kayıtlıdır.[1522]

İbrahim Müteferrika

Yirmisekiz Çelebizâde Said Mehmed efendi (paşa) ile beraber istanbul'da, ilk Türk Müteferrika matbaasını kurarak irfan hayatımıza hizmet eden değerli bir zattır. İbrahim Müteferrika, matbaacılığından dolayı Basmacı ibrahim efendi diye meşhurdur.

İbrahim Müteferrika aslen Macar olup 1085 H. - 1674 M. de Doğu Macaristan'da Kolojvar kasabasında doğmuştur. Hıristiyanlığın Kalvinist mezhebine mensup bir ailenin oğlu olup papas olmak için tahsil gördüğü sırada, 1104 H. - 1692 M. de Türk akıncılarının eline esir düşerek istanbul'a, getirilip 1106 H. - M. de satılmıştır.

Kendisini esirlikten kurtaracak parası olmadığından, Islamiyeti kabul etmek suretiyle kendisine eziyet eden sahibinin elinden kurtulmuş ve az zamanda Türkçeyi de iyi öğrenmiş. İslâm akidelerini tetkik ettikten[1523] sonra 1123 H. - 1711 M. de Risale-i îslâmiye isimli eserini yazmıştır[1524]. Yine bu münasibetle Türklerin hiçbir gayrı müslimi vicdanî kanaatinden dolayı tazyik etmemeleri ve bilâkis

[1522] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/609-611

[1523] İbrahim efendi'nin vefat tarihini hâvi manzumesi Nevres divanında on sekiz beyit olup bunlardan en münasib olan yedi beyti mezar taşına hâk edilmiştir

[1524] Müteferrika, pâdişâhların maiyyeti hademelerinden olan ve seçkin ve asîl olanlardan intihab edilen bir sınıftır. Bunlara Kanunname-i Âl-i Qsr mon'da "vâcibü'r-riaya ağalar" denilirdi. İçlerinde sultaıi2âde ve vezirlerin oğullarından, ümera ve defterdar evlâdlarmdan ve hasodahdan olanlardan itibarlı kimseler vardı. Padişah, saraydan dışarı çıktığı ve cuma namazına gittiği zaman müteferrikalar hükümdarın önünde giderler ve sefere gidişinde bera- berinde bulunurlardı. Bunlar maaşlı ve gedikli, yani zeamet ve timarlı olarak iki kısım idiler. Miktarları muayyen olmayıp XVII. asır sonlarında mevcutları 631 di. İbrahim efendi ilk hizmetlerinde müteferrika ise de sonradan arabacılar ocağı kâtipliğinde ve tercümanlığında bulunmuş ve müteferrikalık ile meşhur olmuştur. En son rütbesi divanı hümâyun hacagânlığı idi.

katolik mezhebinde olan Avusturya hanedanının Kalvinistler aleyhindeki şiddetli hareketleri ve Osmanlı hükümetinin de siyaseti icabı Kalvinistlere müzahir olarak Avusturya'ya karşı cephe almaları ibrahim Müteferrika'nın îslâ-miyeti kabulünde müessir olmuştur. ibrahim efendi'nin hangi tarihte müteferrika olduğunu bilmiyoruz[1525]. Yalnız Damad Şehid Ali paşa'nın sadareti esnasında ve Avusturya seferine takaddüm eden senede Venedik ile olan muharebe dolayısiyle Avusturya'nın tarafsızlığını temin etmek için İbrahim efendi sadr-ı âzamin bir mektubiyle ve müteferrika rütbesinde olarak 1127 H. - 1715 M. senesinde Viya-na'ya elçilikle gönderilmiştir. Bu kayda göre müteferrik alığı ya bu tarihte veya bu tarihten evveldir.

İbrahim efendi, sadr-ı âzamin mektubunu imparatorun başvekili Prens Ojen'e vermiş ve bir müddet Fıyana'da alıkonulduktan sonra başvekilin cevabî mektubiyle avdet etmiştir.

Avusturya ile olan muharebede Macaristan'dan kaçarak imparator aleyhine hareket etmek üzere Belgmd'&a toplanmış olan. Macar asilzâdeleriyle[1526] beraberlerindeki Macarlara İbrahim Müteferrika tercüman tayin edilmiştir (1128 Zilkade -1716 Ekim).

İbrahim efendi daha sonra Osmanlı devleti tarafından Eransa'dan getirtilerek Macaristan kiralı ilân edilmiş olan Ra-koçi Ferenç'e tercüman olmuş ve Rakoçi'nin vefatına kadar tercüman bulunmuş ve bu suretle Damad İbrahim paşa ile de tanışmış ve teveccühünü görerek meclisine devam etmiştir.

İbrahim Müteferrika bu yakınlıktan istifade ederek Yirmisekiz Çelebizâde Said Mehmed efendi ile birlikte malûm matbaayı tesis etmiş ve aym.zamanda 1147 H. -1731 M. de vefatına kadar Rakoçi Frenç'in tercümanlığını yapmıştır.

ibrahim efendi, 1148 H. - 1736 M. seferinde top arabacıları kâtibliğinde de bulundu ve matbaası yine üzerinde idi[1527].

[1525] Risale-i îslâmiye'nin bir nüshası Siileymeniye kütüphanesinde Esad efendi kitapları arasında 1187 numarada olup Türkçedir. İbrahim efendi bu risalesinde Kolojvar'âa doğduğunu yazmaktadır.

[1526] Bu Macar asilzadeleri, Ceneral Kont Berçini, Kont Esterhazî, Kont Caki, Kont Furgaç vesairedir.

[1527] İstanbul kadısına hüküm ki :

Hâlen top arabacıları kâtibi olan kıdvetü'l-emasili ve el akran İbrahim zîde mecdühû südde-i saadetime arzı hal edip mumaileyhin sanatı tabıda mahareti tammesi olmaktan nâşi.. .bu defa tab eyledüği Raşid ve zeyli olan Celbi zade tarihlerini fiatı muayyene vazile furuht etmek için emri şerifim sudurunu iltimas etmekle... evasıt-ı Rebiulâhır serie 1154 {Hicri Onaltıncı asırda İstanbul Hayatı, s. 152).

Bu muharebe esnasında Türklerle beraber muharebeye giden Macar askerinin tahririni İbrahim .efendi yaptığı gibi, trşova (Hırşova)nın Avusturya kuvvetleri tarafından Türklere teslimi münasibetiyle mükâlemeye de memur edilmiştir.

Muharebeden sonra, yani 1156 H. - 1743 Eylülde Dağıstan'da Kaytak Prensi Ahmed Han'ın tayin beratını götürüp avdetini müteakip yine matbaasında çalıştı ve, kısmı mahsusumla görüldüğü üzere3 Yalova'da bir kâğıd fabrikası kurdurmağa muvaffak oldu; fakat burada elde edilen kâğıdı görmeden 1158 H. - 1745 M. de vefat etti.

Dürüst ahlâklı, faziletli, vefakâr, çok çalışkan bir zat olan ibrahim Müteferrika, Şark ve Garb dillerini bir araya toplayan bir lügat kitabı da hazırlamak istedi ise de, ömrü vefa etmedi.

Sonradan divanı hümâyun haceğâından olan İbrahim Ms^iteferrika'nın kabri Okmeydanı'mn tersaneye bakan tarafında ve tdris Muhtefî mezarının'yakınında olup yedi beyitten ibaret olan kabir kitabesi şair Kerküklü Nevres'indir*. Kitabenin birinci ve son beyitleri : Hâca-i dîvan İbrahim efendi kim anın Basmamıştı bir nazîri sahn-ı imkâne kadem Hasbihal-i ola Nevres mısra-ı târih anın Bastı ibrahim efendi sahn-ı Firdevse kadem.[1528]

Abbas Vesim Efendi

Bizdeki tıbbî eserlerle bunların müellif ve mütercimleri hakkındaki kısımda Garb tababetine ehemmiyet vererek Türk tababetinin tekâmülüne hizmet eden bu zattan kısaca bahsetmiştik.Zamanında Kanbur Vesim diye meşhur olan bu zat, istanbullu olup babasının adı Abdurrahman bin Abdullah'tır. Sinop'lu Tabib Ömer Şifaî ile Bursalı Tabib Ali'den tıb ve daha yukarıda tercümei hali yazılan Yanyalı Esad efe n d i 'den hikmet ve Ahmed Mısrî 'den heyet tahsil ve Kâtibzâde Refî efendi'den de talik yazı öğrenmiştir[1529].

Abbas Vesim efendi, İstanbul'da. Sultan Selim tarafında açtığı bir dükkânda tababetle meşgul olmuş ve Avrupalı tabiplerin eserlerinden ve Garb metodundan istifade etmek suretiyle şöbretine sebeb olan

[1528] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/611-613
[1529] Tarih-i Muradı Tte. 2, s. 230.

Düstur tıbbVl-Cedid-i veH-Kadim adındaki kıymetli eserini telif etmiştir. îki cild üzerine tertib etmiş olduğu bu eserinin değeri hakkında merhum Doktor Adnan Adıvar'ın Osmanlı Türklerinde ilim isimli kitabında derli toplu bir tetkik yapılmıştır[1530].

Abbas Vesim efendi'nin bu telifinden başka fıkha dair bir eseriyle heyetten, ül-buluğ fî şerh-i- adlı diğer bir telifi ile ip Vesilet ül-metalib fî ilmitterakib ve Risalet ül-vefk eserleri ve bir de mürettep divanı vardır.

Vefatı, Osmanlı müelliflerinde 1175 H. - 1761 M. ve Tarih-i Muradı ile Ayvansarayî vefiyat mecmuasında, ve Bağdatlı ismail paşa'nm Hadikat ül-arifin esmau>l-müellifin »dlı eserinde 1173 Şevval - 1760 Mayıs gösterilmiştir. İkinci kayıt daha doğrudur. Ayvansarayî mecmuası, Vesim efendi'nin hacca gidip oradan avdetinden sonra vefat ettiğini beyan etmektedir [1531]. Kabri Edirnekapı haricindeki mezarlıktadır.[1532]

Hadimi Ebi Said Mehmed Efendi

XVIII. asırda gelen din âlimlerinin büyüklerin eserleriyle tanınmıştır. Ceddi itibariyle Buhara Türklerindendir. 1113 H. Konya nın Hadım kasabasında doğdu; babasının adı Mustafa bin Osman'dır.

İlk medrese tahsilini babasından ve Kara Hacı Mustafa efen di'den gördükten sonra, İstanbul'a, gelerek meşhur Kaz-ovalı Ahmed efendi'den okuyup büyük bir başarı ile icazetname almış, müderrisliğe ve kadılığa yanaşmıyarak memleketine döndükten sonra oranın müftiliğinde bulunarak ömrünün sonuna kadar ders okutmak ve eser telif etmekle iştigal etmiştir.Hadimi'rrin fazl ve kemali İstanbul'da duyulunca istanbul'a davet olundu; padişahın da' huzuriyle Ayasofya camiinde Fatiha sûresini tefsir ederek takriri ulema tarafından çok takdir edildi; hakkında büyük hürmet gösterilerek tekrar memleketine döndü; altmış üç yaşında iken 1176 H. - 1762 M. de Hadım'da vefat etti.

Hâdimî, tefsir, fıkıh, akaid ve mantık vesair ilimler üzerine yirmi üç eser vücuda getirmiştir ki, bunların isimleri Osmanlı müelliflerinde

[1530] Osmanlı Türklerinde İlim, s. 168.
[1531] Vefiyat-ı Hüseyin Ayvansarayî (kütüblıanemizdeki nüsha), s. 88.
[1532] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/613-614

gösterilmiştir.[1533]

İbrahim Hakki Efendi (Erzurumlu)

Marifetnâme ismindeki kıymetli eseriyle şöhret bulan İbrahim Hakkı efendi, Hasankale'li Hakkı efendi Şevn Osman efendi'nin oğlu olup babası Erzurum'a, hicret ettiğinden, ibrahim Hakkı «fendi 1115 H.-1703 M. de orada doğmuştur.

Erzurum âlimlerinden iyi tahsil gördükten ve seyahata çıkarak epey dolaştıktan sonra Siird köylerinden Tellu köyünde Kadiriye ve Nakşibendiye tarikati şeyhlerinden İsmail Fa-kirullah'a intisab ederek orada yerleşti ve şeyhine hem halife ve hem damad ve şeyhinin vefatından sonra da tekkesine şeyh oldu.

İbrahim Hakkı efendi, vefatına kadar TeZa'da ders okuttu, eser yazdı ve ir şad ile meşgul oldu. Otuz dokuz değerli eseri vardır; üç lisana hakkiyle vakıf olup eserlerinden Marifet-nâme'si ile divanı matbudur. Eserlerinin bir kısmı tasavvufî ve ahlâkî ve bir kısmı da heyet üzerine olup bazıları muhtelif mevzu-lardadır. 1186 H. - lt72 M. de vefat etmiştir. Vefatını Esma ül-müellifin 1195 H. - 1781 M. de göstermişse de yanlıştır.

Marifetnâme, ansiklopedik malûmatı havi bir eser olup, 1170 H. - 1756 M. de oğullarından Ahmed Naîmî için kaleme almıştır; bîr mukaddime, üç fen ve bir hatime üzerine tertib edilip her fen bablara ayrılmıştır. Bu eser, âlemi kebir dediği âlemin tekevvününden ve bu tekevvün yani âlemin yaradılışı esnasında geçirdiği safhalardan, yani anasırı erbaadan ve âlemi sagir denilen insandan ve avalimin yuvarlak olduğundan küremizin güneş etrafındaki devrinden, mâden, nebat ve hayvanların teşekkülünden, eşrefi mahlûkat olan insandan ve bu münasi-betle teşrihten bahsedilmektedir[1534]. •

İbrahim Hakkı efendi, Marifetnâme''sini, eski bilgilerle yeni keşiflere göre olan malûmatı meze, mukayese ve muhakeme ederek telif etmiştir. Diğer otuz sekiz eseri arasında heyete dair yirmi bab üzerine , Aamaî-i felekiyye birrubi'l-müceyyib ve , Istihrac-ı aama

[1533] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/614-615
[1534] Marifetnâme hakkında Osmanlı Türklerinde İlim adlı esere bk. s. 163

felekiyye isimlerinde iki eseri ve Tertib-üVulûm adında muhtelif ilimlere dair manzum bir eseri ve yine manzum Usul-ü-Mu-hakkikin, însan-ı Kâmil, Urvet ül-îslâm, Heyeti-i tslâmiyye mühim telifleri arasındadır. Meşhur bir manzumesinden :

Hak serleri hayr eyler Arif anı seyreyler Zannetme ki gayreyler Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler

ibrahim Hakkı efendi'nin oğlu İsmail Fehim efen-di'nin Türkçe , MîyâriVl-Evkat adlı bir eseri olup 1193 (1779 M.) te tamamlamıştır.[1535]

Resmi Ahmed Efendi(Girîdli)

Elçilikleriyle devlet siyasetinde vazife görmüş uyanık fikirli, değerli ve iyi görüşlü bir zat olan Resmî Ahmed efendis Girid' olup 1112 H.- 1700 M. de Resmo kasabasında doğmuştur[1536]. Babasının adı İbrahim bin Ahmed'dir.

Evvelâ memleketinde orta derecede okuduktan sonra, 1147 H. - 1734 M. de tstanbuVa. geldi[1537] ve burada müteaddid âlimlerden tefsir, fıkıh, mantık, edebiyat vesaire okudu; ilme karşı büyük bir sevgisi vardı; 1157 H. - 1744 M. de reis-ül küttab Ta-vukçubaşı damadı Kastamonulu Koca Mustafa efendi'ye intisap ederek damad oldu ve Bursa mukat a acılığı ile hâcegân rütbesini aldı (1160 H. -1747 M) [1538]

.

Resmî Ahmed efendi 1151 Şevval-1746 M. de Baruthane nazırı ve 1167 H. - 1754 M. de sergi nazırı, daha sonra Evkaf muhasebecisi oldu ve bu son vazifede iken hükümdar olan III. Mustafa'nın cülusunu bildirmek üzere şıkkisani defterdarı pâyesiyle 1171 Safer - 1757 M. de elçilikle Viyana'ya. gönderildi. On bir ay sonra dönerek seyahati ve sefareti hakkında kaleme almış olduğu takririni hükümete bildirdi; o sene yani 1172 Şevval - 1759 Haziran tevcihatmda Maliye tezkire-cisi oldu ve azlinden sonra 1174 H. - 1761 M. de ikinci defa tayin edildi. Koca Ragıb paşa'nm kendisine itimad ve teveccühü vardı.

[1535] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/615-616

[1536] Thrih-i Muradı, Silk-üd-düre^ deki tercümei halinde 1106 H. -1694 M de doğduğu kaydediliyor

[1537] İslâm AnsiklopedisVn.de isanbuVa gelişi bir sene evvel gösteriliyorsa d a bizzat kendisi Sefinetü'r-rüesa ismindeki eserinin başındaki tercümei halinde İstanbul'a gelişini metinde kaydettiğimiz gibi göstermektedir (s. 202).

[1538] Halifetü'r-Rüesa isimli eserinin mukaddimesi.

Resmî Ahmed efendi, 1175 H. - 1762 M. de Anadolu muhasebecisi olarak 1176 Zilkade - 1767 Mayısta elçilikle Prusya kiralına gönderildi ve on dört ay sonra, yani 1178 Muhar-rem - 1764 Temmuzda istanbul'a, geldi. Bu sefareti esnasında İstanbul'dan hareketinden itibaren Yaşv Hotin, Kamaniçe, Lehistan yoluyla gidişini, Berlin'deki müşahedâtım havi kaleme almış olduğu takririni (sefaretnâmesini) hükümete takdim etti, ki bir sureti Vasıf tarihi'nde vardır [1539].

Resmî Ahmed efendi, Prusya'dan döndükten bir ay sonra, 1178 Safer-1764 Ağustos tarihinde sadaret mektupçusu ve aynı sene Şevval tevcihatmda (16 Mart 1766) çavuşbaşı ve tam bir sene sonra mutbah emini oldu. 1182 H. -1769 M. de Osman-lı-Rus muharebesinde Birinci ruznemeci iken Sadaret kethüdası tayin edildi[1540] (1769 m). Fakat burada pek az kaldı ve tekrar ruznameciliğe, naklolundu.

Silâhdar Mehmed paşa sadaretinde tekrar sadaret kethüdası oldu[1541].Kaynarca muharebesinde birinci murahhas olarak bulundu, seferden avdette azlolunarak ikinci defa mutbah Emini, üçüncü defa ruznameci oldu. ve azlinden sonra uzun müddet unutuldu.

Halil Hamid paşa vezir-i âzam olunca, değerini takdir ettiği Resmî Ahmed efendi'nin mazul kalmasını muvafık görmiyerek 1197 Muharrem. - 1782 Aralıkta kendisini süvari muka-beleciliğine ve arkasından dördüncü defa birinci ruznameciliğe tayin etti ise de, birkaç ay sonra seksen altı yaşında vefat etti (2 Şevval 1197 - 31 Ağustos 1783). Kabri Üsküdar'da Selimiye'de Çiçekçi kahvesinin karşısındaki mezarlığın ortasmdadır.

Resmî Ahmed efendi'nin Vasıf tarihinde aynen kaydedilen Viyana ve Prusya sefaretnâmelerinden başka, reis-ül küttab-ların tercümei hallerini havi ve 1182 H.- 1768 seferine aid kaleme almış olduğu Hülâsat -ül-îtibar ve darüssaade ağalarının tercümei hallerinden

---

[1539] Vasıf tarihi, c. 1, s. 239 ilâ 262.

[1540] "Ruznamçe-i evvel olan Resmî Ahmed efendi azâyimi umun devlette istihdam olunarak mahiyeti malûm kâr damayı zeman ve kethudalık mesnedi refirinde istihkaka bir şüphe ve günıan olmağla sehr-i mezkürın (Recep ayı) yirmi ikinci günü" sadaret kethüdası oldu (Vasıf, c. 2, s. 55).

[1541] Kethüdayı sabık Resmî Ahmed efendi'nin mişvarı malûm ve akl ve dirayeti müsellemi erbabı fühum olduğundan gayrı ahval-i âleme muttali ve eseri reyinden herkes müteneffi olup tarih Aşina ve birkaç defa sefaretle Avrupa'ya gidip kefere devletlerinin dahi hallerine vukuf peyda etmiş bir zâtı yekta olmağla heman o günkü gün sadareti uzma kcthüdalığiyle cezelan ve mutasarrıf olduğu ruznamçe mansıbı nişancılık ile idare-i umun zaruriyesinden âciz olan reisülküttabı esbak Abdullah efendi'ye tevcih kılındı...." (Vasıf tarihi, c. 2, s. 146).

bahse- Humeylet ül-kübra [1542] ve Prusya'dan döndükten sonra telif etmiş olduğu Coğrafyay-ı cedid ve Pend-i Attar tercümesi Elistinas bi ahval İl-efras darbı mesellere ait eserleri vardır. Profesör Babinger, Resmî Ahmed efendi'nin Sarı Mehmed paşa'nın Zübdet ül-vekayi isimli tarihine bir zeyil yazdığını ve bu zeyle vefat eden meşhur erkek ve kadınların isimlerini on iki liste halinde derceylediğini beyan etmektedir[1543]

Halifet ür-Rüesa ile Hülâsat ül-itibar basılmış olup Sefinet ür-Rüesa sma, kendisinin bıraktığı yerden 1219 H. - 1804 M. tarihine kadar Süleyman Faik efendi tarafından zeyl yazılmış ve ikisi bir arada tabedilmiştir.

Tarih-i Muradfdeki teıcümei halinde fazl ve kemali hakkında epey malûmat verilmekte olduğu gibi, Arapçaya yüksek vukufunu gösteren Zülâliye (Elmakamat üz-Zülâliyet ül-Beşariye) isminde uzun bir makalesi de bu eserde görülmektedir[1544]. Künyesinin Şihabüddin Ebu El Kemal olduğuna göre Kemal adında bir oğlu olduğu anlaşılıyor[1545]. Hülâsat ül-itibar Hanımer Al-mancaya tercüme etmiştir.[1546]

Salahı Abdullah Efendi (Şeyh)

Sûrî ve manevî kemalâtı nefsinde toplamış, âlim ve ariflerden olan Salahı Abdullah efendi, Balıkesir 'lidir[1547]. Babasının adı Abdülaziz olup 1117 H.-1705 M. yahut 1130 H. - 1718 M. tarihinde [1548] memleketinde doğmuştur. îlk ve orta derecede tahsilini Balıkesir'de yaptıktan sonra, İstanbul'a geldi. Bir taraftan tahsiline devam ettiği gibi, aynı zamanda kabiliyetini takdir eden bir z&Un delaletiyle divanı hümâyun tahvil kalemine devam eyledi.

Müstaid ve değerli kimseleri himaye ederek yetiştirmesini seven

[1542] Humeylet-ül-kübranın bir nüshası Süleymaniye kütüphanesindeki Esad efendi kitapları arasında 2258 numaradadır. Resmî Ahmed efendi'n'in Halifetür-Rüesa, Humeylet-ül-kübrâ ve Prusya sefaretnâmcsi bir arada olarak Esad efendi kitapları arasında 3378 numaradadır.

[1543] İslâm Ansiklopedisi, Ahmed Resmî, maddesi

[1544] Tarihi Muradı (Silk'i'l-Dürer), c. 1, s. 73 ilâ 80

[1545] Silk-il Dürer

[1546] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/616-619

[1547] Ayvansarayî'nin vefiyat mecmuasında Kesriyeli ve Sicilli Os-mani'âk Gölü KesrVli olduğu yazılıyor ise de, Fatıı tezkiresi ve Osmanlı müelliflerinde (c. 1, s. 104) Balıkesirli olduğu kaydedildiği için ben sonkaydı.torrih ettim

[1548] Sicilli Osman i ile Esma-ül-Mücllifin'de doğum, tarihi 1117 H. - 1705 M. de gösterilmiştir

vezir-i âzam Hekimoğlu Ali paşa, birinci sadaretinde Salâhı efendi'yi kendisine masraf kâtibi yaparak maiyyetine aldı, sonra Salâhı efendi, Ali paşa'ya mektupçu ve divan efendisi oldu.

Salâhı efendi bu suretle Ali paşa ile beraber Bosna'da ve diğer vali olduğu yerlerde bulundu; beraber Mısır'a gitti. Hekimoğlu'nun Anadolu valisi olarak 1171 H. - 1758 M. de Kütahya'ya nakli ve o sene sonunda vefatı üzerine İstanbuVa geldi. Evvelce intisab etmiş olduğu Uşşakiye tarikatinin ikinci piri sayılan S ey y id Cemalüddin efendi'nin dergâhına devam ederek halife ve ayni zamanda şeyhine damad oldu. III. Mustafa zamanında kapıcıb aşılardan kuyumcubaşı Tahir ağa Fatih'de Aşıkpaşa mahallesinde bir tekke yaptırdığından, şeyhliği 1174 H. - 1760 M. de Salahı efendi'ye verildi; 1197 Muharrem 29-4 Ocak 1783 senesinden vefatına kadar burada irşad ve eser telifi ile meşgul oldu. Mufassal tercümei hali elli dört farzın şerhini havi eserinin başında vardır; Şeyhi Ekber Muhiddin Arabi'den manen feyz almıştır.

Abdullah Salahî efendi, Arapça ve Farsçaya ve bu iki dilin edebiyatına tamamen vakıftı. Usuli hadîs, hadîs, fıkıh, tasavvuf, edebiyat vadilerinde âlimâne ve arifane elli yedi değerli eseri vardır[1549]. Salâhı mahlasiyle hakimane ve arifane manzumelerini havi divanı olup bundan bazı beyitler aşağıya yazılmıştır :

Felekten olsa ger şükr-ü şikâyet itibar olmaz Bu devranın sürud-ı hüzni zira ber karâr olmaz Zalâm-ı hüzni pes takib eder nûr-ı sürür elbet Cihanda hangi şeb gördün ki encâmi nehâr olmaz Celâliyle cemali çünkü tevemdir bu âlemde Teakub eyler asarı biri de paydar olmaz Celâlinden olur feyz-i cemali nevbenev zahir Olur kahrında lûtf-ı muzmer amma aşikâr olmaz Salâhı hikmet ü ibrette bir hoş tuhfe nazm ettin Dil-i gamdideye hiç bundan özge yadigâr olmaz. Bir gazelinden :

Ey kaşı keman tir-i müjen canıma geçti
Peykânların her biri bir yânıma geçti
Bilmezlik ile zülfüne sarkıntılık ettim
Zülf-i siyehin halkası gerdanıma geçti Beş beyt ile dâvây-ı kemal etme

[1549] Eserlerinin adları Osmanlı müellifleriyle İsmail paşa'nin Esma-ül-Müellifin eserinde ve benim Karesi Meşahiri adlı kitabımda gösterilmiştir

Salâhı Bin böyle gazel defter-i divanıma geçti
Müşkilin kimseye zahirde Salâhı sormaz Hâce-i bâtına sordı soracak esrarı[1550]

Süleyman Sadettin Efendi (Müâtakimzâde)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yetişerek bilhassa hassa teracimi ahvale dair yazdığı eserlerle bilgımızı arttırmış olan buleyman badeddın efendi, müderrislerden Mehmed Emin efendi'nin oğlu olup 1131 H- - 1719 M. de îstanbuVda doğmuştur. Evvelâ babasından ve sonra bazı âlimlerden ders gördü. Müderris olmak istediyse de, sakalının az olması müderrisliğine mâni oldu; maddi zaruretine rağmen bıkmadan, usanmadan eser telif etti. Onun bu gayret ve faaliyetim gören şeyh-ul islâm Salihzâde Mehmed Emin efendi, bu gayretli zata Bolu sancağına tabi Çiga kazası şer'î hasılatını kaydı hayat ile tevcih eyledi.

Müstakimzâde 23 Şevval 1202 pazar günü vefat ederek[1551] Zeyrek civarında Soğukkuyu camii kabristanında Nakşibendi tari-kati mürşidlerinden, şeyhi olan Tokatlı Mehmed Emin efen-di'nin ayak ucuna defnedildi. Vefatında yetmiş bir yaşında idi.

Müstakimzâde'nin yazdığı eserler yetmişe yakın olup adları üstadımız merhum Ibnülemin Mahmud Kemal inal tarafından Tuhfet ül-Hattatin mukaddimesinde kaydedildiği gibi, merhum Bursalı Tahir bey üstadımızın Osmanlı müellifleri isimli eserinde (c. 1, s. İ68) ve Bağdadlı İsmail paşa'nın Esami-i Müellifin adındaki kitabında (c. 1, s. 405) vardır. Eserleri tasavvufa, tarih ve ; teracimi ahvale, hikmiyyat ve edebiyata dair olmak üzere muhteliftir. Menakıb ve teracimi ahvale dair olan bazı eserleri şunlardır :

Menakıb-ı imam-ı âzam, Risale-i Melamiye-i Bayranıiyye-i Şuttariyye, Eimme-i isna aşer, Nushattfl-Evliya, Meşayihnâme-i tslâm, Hülâsat ül-hediyye, Devhat ü-Meşayih-i kibar. Mecellet ün-nisab fin neseb-i velküni vel elkab [1552], TuhfetiTl-Hattatin, zeyli Hümeyletu'l-Kübra[1553],

---

[1550] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/619-620

[1551] Kütüphanemizdeki bir Vefiyat mecmuasında vefatı aynı sene Şevvalinin on beşinde (19 Temmuz 1788) kayıtlıdır

[1552] Mecellet'ün-nisab'm bir nüshası Halet efendi kitapları arasında 628 numaradadır

[1553] Humeylet-ül'kübrâ, daha yukarıda tercümei hali yazılan Giritli Resmî Ahmed efendi'nin olup Müstakim zade onun bıraktığı yerden zeyil kaleme almıştır

İsmail Efendi

İsmail efendi, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru eski şark tarzında .yetişmiş olan riyaziyecilerin sonuncusu ve en vukuflusudur. Gelenbe kasabasında müftilik ve müderrislik eden ulema ailesinden M ah-mud efendi'nin oğlu olup[1554] 1143 H. - 1730 M. de memleketi olan Gelenbe'de [1555] doğmuştur.

Küçük yaşta iken babası vefat etmiş, sonra İstanbul*a. gelerek ulemadan Mestcizâde Osman ve Ayaklı Kütüphane Meh-med efendilerden okumuş ve 1177 H. - 1763 M. de müderris olmuştur. İsmail efendi bundan sonra ömrünü tetebbuatla ve bilhassa riyaziyat ile geçirmiş ve eserleriyle riyaziye tarihimizde adını ebedileştirmiştir.

İsmail efendi, ilk zamanlarını maişetçe sıkıntı içerisinde geçirmiş ve sonra vezir-i âzam Halil Ham id ve Kaptanı derya C e z a irisi Gazi Hasan paşa 'ların himmetleriyle ve ayda altmış kuruş maaşla yeni açılmış olan mühendis haneye riyaziye hocası tayin edilmiştir.

III. Selim'in ilk senelerinde Kâğıthane'de yapılan bir atış taliminde atılan humbaranın hedefe isabet etmemesinden dolayı cam sıkılan padişah bunun sebebini sormuş ve bazı zevat bu hususta riyaziye hocası İsmail efendi'nin mütaleasının alınmasını söylemişlerdi. Bunun üzerine İsmail ofendi getiriti-lerek humbaranın vaziyetini düzenlemiş ve atılan humbaralar hedefe isabet etmiştir. Bu muvaffakiyetten memnun olan padişah, hocaya tayin bağlamış ve bundan başka İsmail e fendi'yi 1204 H. - 1790 M. de mevleviyyet olan Tırhala Yenişehiri kadılığına tayin ettirmiştir.

İsmail efendi, Yenişehir'e gittikten az sonra kendisinin faziu kemalini çekemiyen şeyh-ulislâm Hamidizâde Mustafa efendi tarafından her ne sebebe mebni ise almış olduğu tekdir-nâme fevkalâde teessürünü mûcib olarak bunun tesiriyle vefat etmiştir. Kabri Yenişehirde Bayraklı camii kabristanındadır (1205 H. - >791 M.). Eserleri :

1- Mantıktan El Burhan fî tim il –Mizan isimli meşhur risalesi matbudur; 2- Türkçe Hesab ül-küsur ismindeki beş bab üzerine telif

---

Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/621

[1554] Gelenbe, Manisa vilâyetinin Kırkağaç kazasına bağlı bir nahiyedir.

[1555] Bağdatlı İsmail paşa'mn Esma-ül-Müellifin isimli eserinde babasının adının. Mustafa olduğu yazılıyor (s. 222).

ettiği eser, hem kesirleri ve hem de mühim hesap ve cebir meselelerini cami mufassal bir telif olup riyaziyedeki vukuf ve şöhretini temin etmiştir; 3-Şerh-i cedavil ül-ensab ismindeki meşhur eseri logaritmenin şerhi olup, riyaziyatı kadimeye tatbik için kaleme almıştı[1556]; 4-Murabba tahtasının istimalinden bahseden Amel-i bir rubVl-Müceyyib (Risalei ceyb vel mukantara); 5- Hendeseden müsellesatın usuli halline dair Adlâ-ı müsellesat risalesi; 6-Vahdet-i vücud; 1- Adâb risalesi; 8- Akaid-i Sükuti üzerine haşiye; 9-Mantıktan îsaguci şerhi; 10- Yine mantıktan Tehzib; 11- Haşiye Ala Kadı Mir ve Elkefevi (adaptan); 12- Hikmetten Ş&rh-i Celâl haşiyesi; 13- İmkân risalesi; 14- Kıble risalesi; 15- îmtihan risalesi; 16-Kitab 'ül-merasıd li tebyinVl- hâlfi'l rnebadi ve elmakasıd; 17- Basite imaline ait iki risale olup bu eserlerin bir kısmı basılmıştır. Celâl şerhi haşiyesi, medreseliler tarafından çok beğenilmiştir. Kitab *ül-merasıd, logaritmanın icad ve istimalinden evvel Rubu tahtası ile müselles hatlarının hesap ameliyelerinin ne suretle yapılacağını bevan ve izah etmiştir [1557].

XVIII. ASIRLA XIX. ASIR BAŞLARINDA GELEN OSMANLI PÂDİŞÂHLARI

IV. MEIIMED
III. Mustafa 1161-1187 1757-1774
III. Selim 1203-1222 H. 1789 - 1807 M.
III. Ahmed 1115-1143 H. 1703-1730 M.
Mehmed[1558]
II. Mahmud 1223-1255 H. 1808 -1839 M.
I. Abdül Hanıid 1187-1203 H. 1774- 1789 M.
I. Mahmud 1143-1168 H. 1730-1753 M.
IV. Mustafa 1222-1223 H. 1807 -1808 M.

[1556] Logaritme, riyaziyecilerden tskoçyah Baron Jan Neper (veya Napier) tarafından ortaya konulup iptida 1614 (1023 H.) senesinde basılmıştır. Logaritme, XVIII. asır ortalarından sonra Fransız heyctşinaslarından meşhur Kasirii'nin eserinin Kalfa (halife) zade İsmail efendi tarafından 1184 H.-1770 M. de Türkçeyc tercümesiyle bizde bilinmiştir (Asarı Bakiye —Salih Zeki, c. 2, s. 298 ilâ 301).

[1557] Asarı bakiye, c. 2, s. 301. Gelenbevi ve bazı eserleri hakkında Asarı bakiyede malûmat vardır. Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/622-623

[1558] En büyük şehzade olup III. Osman zamanında mağduren 1170 H. 1759 M. de vefat etmiştir. Kırk bir yaşında idi.

II. Muştala 1106- 1115 II. 1695- 1703 M.
IH. OsmaıA 1168- 1171H. S 1745 - 1757 M. ^
Abdül Mecid
Abdül Aziz[1559]

BİBLİYOGRAFYA

Osmanlı Tarihînin Dördüncü Cildini Yazarken İstifade Ettîğîm Eserler

Tarihler

Nusretnâme, (Silâhdar Fındıklık Mehmed efendi'nin tarihinin yine kendisi tarafından zeyli olup basılmamıştır) [1560]. Raşid Tarihi, (Matbu nüsha). Küçük Çelebizâde Asım tarihi, (Raşid tarihinin zeyli) matbu. Subhi Tarihi, (Sami, Şakir, Subhi), ikinci matbaa baskısı. İzzî Tarihi, (îzzî Süleyman efendi), ikünci matbaa baskısı. Enveri Tarihi, (Trabzonlu Sadullah Enveri), basılmamıştır. Mehasin'ül-Ahbar ve HakayikilH-âsar, (Vasıf efendi), Mısır'da basılmıştır. dib efendi Tarihi, (Edib efendi), basılmamıştır. Halil Nuri bey Tarihi, (Halil Nuri bey), basılmamıştır. Cevdet Tarihi, (Cevdet Paşa), Matbaa-i Âmire tab'ı. Zübdet ^ül-vekayi, (Defterdar Sarı Mehmed paşa), Nuri Osmaniye nüshası 3122, basılmamıştır. Müri-üt'Tevarih, (Şamdanizâde Süleyman bin Mehmed Tokadı), basılmamıştır.
Ata Tarihi, (Enderunlu Atâ efendi), Basılmıştır. Netayic'ül-vukuat, (Mansurizâde Mustafa paşa), basılmıştır. Hammer Tarihi, (Almanca tab'mdan yapılan tercümeler). Osmanlı Tarihi (Yorga), beşinci cildinin Prof. Rekir Sıtkı Raykal tercümesi. Zinkayzen'in Almanca Osmanlı tarihi.[1561]

Hususî Tarih Ve Vakayinameler

Fetihname-i Belgrad, (Münif) (I. Üniversitesi K. 2779, 2541, 368) Fetihname-i Mora, I. Üniversitesi K. 2530

[1559] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/625
[1560] Nusretnâme, Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılmak üzere hazırlanmaktadır. Bir nüshası topkapı Sarayı kütüphanesindedir
[1561] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/627

Tahkik - u - tevfik (Ragıb efendi) Nadirşah'la musalehaya dair, î. Üniversite K. No. 3371 Hindistan tarihi, (Hikmet Bayur, c. 3), Türk Tarih Kurumu yayınlarından. Dürre-i Nadiri, (Farsça), 1274 te basılmıştır. Tarih-i Sercan Mülkim, (tran tarihi Farsça tercümesi), basılmıştır. Tarih-i Nadiri, 1285 de Tebriz'de basılmıştır. Tarih-i Nadirşâh, (Tarih-i Cihanküşayı Nadiri; Mirza Mehdi), Esad efendi kitapları numara 2180. Tarih-i Afgan, 1277 de matbu. Tarih-i îbn Galebun Derbeyan-ı Trablus-Garb, (Mehmed Neh-cüddin), 1284 de basılmıştır. Trablusgarb Tarihi, (Hasan Safi), 1325 de basılmıştır. Şimalî Afrika*da Türkler, Aziz Samih îlter, 1937 de Vakit \ matbaasında basılmıştır. Ahval-i Gazavat Der diyar-ı Bosna, 1293 te basılmıştır. Vaka-i Hamidiye, (1202 H. - 1787 M. seferine aid), 1289 da basılmıştır. 1736-1739 daki Osmanlı-Rus ve Avusturya seferleri, (Askerî mecmua tarih kısmı, sene 3). Şefiknâme, (Şehid Ali paşa'mn emriyle *açık olarak kaleme alman nüsha), Esad efendi kitapları numara 2307. Ravzat ül-kâmilin, (Şefiknâme şerhi), Mahmud Celâleddin bey (paşa), 1290 da basılmıştır.Hülâsat ül-îtibar, (Giridli Resmî Ahmed efendi), 1286 da basılmıştır. Memalik-i Osmaniye'de Kıral Rakoçi ve Tevabii, (Ahmed Refik bey), Tarihi Osmanî Encümeni neşriyatından. Hadikat ül-cevami ve zeyli, 1281 de basılmıştır. Tarih vesikaları dergisi, (Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından), I. Abdülhamid ve III. Selim devirlerine aid mecmua, (Türk Tarih Encümeninden Türk Tarih Kurumu'na devredilen eserler arasında olup 58 numaradadır). Rus menabiine göre Baltacının Prut seferi, (Ahmed Muhtar paça), Tarih Encümeni sene 8, îkinci Viyana seferi hakkında (Mehmed Arif bey), Tarihi Os-manî Encümeni mecmuası^ sene 3, s. 994. Koyun adaları önündeki deniz harbi ve Sakız'ın kurtarılışı, (Safvet bey), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sene 1, s. 150. Edirne vakası, (Naima), Matbu Naima tarihinin sonuna konmuştur. Silsile-i Vukuat-ı Devlet-i Aliyye'de zabt edilmeyen 1142 Hicret senesi, 1729 ve 1730 vukuatı (Mehmed Arif), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sene 1, s. 53. Ibretnümây-ı Devlet, (Kisbî Mustafa efendi), Millet kütüphanesi Türkçe kısmı numara 484. Tercüme-i Tarih-i Kastta fî ahval-i devlet-i Rusya, (II. Katerina tarihi) 1244 te Mısır'da basılmıştır. Memaliki Osmaniye'de Demirbaş Şarl, (Ahmed Refik), Tarihi \ Osmanî Encümeni neşriyatından, sene 1332. Osmanlılar ve Büyük Frederik,

(Ahmed Refik), Tarihi Osmanî Encümeni neşriyatından, sene 1333. Rusya Tarihi, (Akdes Nimet Kurat), Türk Tarih Kurumu yayınlarından.
Mora Vekayiine dair Süleyman Penah efendi mecmuası, Tarih vesikaları dergisi, sayı 7. ile 12 (Aziz Bürge neşri). 1768-1774 Osmanh-Rus harbi ve Cezairli Hasan paşa, (Fevzi Kurdoğlu), 1942 de Deniz Matbaasında basılmıştır.

— Gazevât-ı Gazi Hasan paşa (çakerî-Esad efendi K. 419
— Gazevat-ı Yusuf paşa (Millet) K. 205.
Prut seferi, (Fevzi Kurdoğlu), 1938 de Deniz matbaasında basılmıştır. Çeşme deniz muharebesi faciası ve Akdenizde ilk Rus donanması, (ingilizceden Türkçeye çeviren Ali Rıza Seyfi Seyfoğlu), 1943 Deniz matbaası yayınlarından. Deniz mektepleri tarihçesi, 1941 Deniz matbaası yayınlarından. Türklerin deniz harb sanatına hizmetleri, (Ali Haydar Alpagot -Fevzi Kurdoğlu), 1939 Deniz matbaası yayınlarından. Mecmuai Muahedat, (Ferik Mehmed Mesud'paşa), 1294 de basılmıştır. Mükâleme mazbataları, (1201 H. - 1787 M. seferi hülâsasiyle Ziştovi ve Yaş muahedeleri).-1273 senesinde basılmıştır. 1148 H.—1736 da sefere iştirak eden bir Türk denizcisinin hâtıraları, (Fevzi Kurdoğlu), Deniz mecmuasının 335 nci sayısında yayınlanmıştır. isveç Kiralı Onikinci Kari'm Türkiye'de kaldığı zamanlara aid metinler ve vesikalar, (Akdes Nimet Kurat), Ankara Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi yayınlarından. îsveç Kiralı XII. KarVın Türkiye'de kalışı ve bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, (Akdes Nimet Kurat), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yayınlarından.
Abdi Tarihi, (Patrona isyanını tasvir etmekte olup F. Reşid Unat neşri) Türk Tarih Kurumu, Destarî Salih efendi vekayinâmesi (Millet Kütüphanesi, Reşid •y efendi kısmı 621 ve Ali Emiri kısmı 451).
Baron dö Tofun hatıratı, (Meinoires sur Ies Turcs et les Tartares; Baron de Tott), 1784 Amsterdam.
Atlas Üniversel d^Histoire et de Geographie, M. N. Bouillet 1877 Paris.
III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim (Üuzna-meleri - Topkapı Sarayı Arşivi 1358 ila 1361).
Tercüme-i Hallere Dair Tezkireler ve Diğer Eserler Hadika?ül-vüzera, (Osmanzade Ahmed Naib) ve zeyilleri, 1271 de basılmıştır. Halife?ür-Rüesa ve zeyilleri, (Giridî Resmî Ahmed efendi), 1269 da basılmıştır.

Vekayiül-Füdela, (Şakayik Zeyli Şeyhî), Ayasofya ve Nuri Osmaniye kütüphanesi nüshaları. Şakayik zeyillerinden Uşşakisâde ibrahim Hasib, (Esad efendi kitapları arasındaki nüsha).Tekmile?üş-şakayik fî hakk-ı ehl-ü-Hakayik, (îsmet efendi), Türk Tarih Encümeni mecmuası sene 15. Osmanlı müellifleri, (Bursalı Mehmed Tahir be'y), 1333-1345 te basılmıştır. Safai tezkiresi, (Safaî efendi), basılmamıştır. Ramiz tezkiresi, (Ramız efendi), basılmamıştır. Salim tezkiresi, (Salim efendi), 1315 te îkdam matbaası yayınlarından. Esrardede tezkiresi, (Esrardede), basılnıamıştır. Fotin tezkiresi, (Davud bin Halid), 1271 de Taş basması olarak basılmıştır, Sefinetül-vüzera, (Süleymaniye kütüphanesi, Aşir Efendizâde Vahid efendi kitapları). Sefine'i Mevleviyye, (Mustafa Sakib efendi), 1283 te basılmıştır. Mecmua-ı Şilara ve tezkire-i Üdeba, (Mehmed Siracüddin), 1325
te basılmıştır. Osmanlı şairleri, (Muallim Naci), 1307 de basılmıştır. Şuera, (Çaylak Tevfik), H harfinin sonuna kadar basıl-\ mistir. Vefiyat-ı Ayvansarayî, (Hüseyin efendi), basılmamıştır. Hülâsat'ül-eser min âyânVl-karnil hadi- aşer, 1284 de Mısır'da basılmıştır. Silküddürer min âyân-ı karnissâni aşer, (Tarih-i Muradı), 1301 de Mısır'da basılmıştır. TuhfetHil-Hattatin, (Müstakimzâde), 19^8 de basılmıştır. Vefiyat mecmuası. (Hasib Üsküdarî) Devhafül-meşayih ve zeyli (Müstakimzâde ve Süleyman Faik efendi). İlmiye Salnamesi, 13334 te basılmıştır. Eslâf, (Faik Reşad bey), 1312 de basılmıştır. Alimler ve sanatkârlar, (Ahmed Refik), 1924 te basılmıştır. Raşid Müverrih mi, Şair mi? (Ali Kemal bey), 1334 te basılmıştır. Güldeşte-i Riyâz-ı İrfan, (Bursalı ismail Beliğ), 1302 de basılmıştır. Gülzâr-ı Suleha, (Eşrafzâde Şeyh Ahmed Ziyaüddm). Ravzat 'ül-müflihin- (Cazzizâde Abdüllâtif), Baldırzâde'nin Vefiyat zeyli. Sadr~ı âzam Halil Hâmid paşa, (îsmail Hakkı Uzunçarşılı), Türkiyat mecmuası, c. 5. Cezairli Gazi Hasan paşa, (îsmail Hakkı Uzun çarşılı), Türkiyat mecmuası, c. 5. Humbaracı Akmed paşa, (Mehmed Arif), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sene 3, s. 1153.

Düvel-i Islâmiye, (Halil Edhem), basılmıştır, Sicill-i Osmanî, (Ahmed Süreyya bey), basılmıştır. Gülbün-i Hânan, (Halim Giray bin Şehbaz Giray), 1327 de basılan ilaveli nüsha. tlâveli Esmar'üt-tevarih, (Şemî Molla), 1295 te basılmıştır. Umdet 'üt-tevarih, (Kırımlı Hacı AbdüJgafTar), Tarihi ösmanî Encümeni mecmuası, sene 15 ve 16.

İbrahim Müteferrika, (Karaçun), Tarih-i Osmanî Encümeni mec-\ muası, sene 1, s. 178. Eyüb Rehberi, (ismail Hakkı Uzunçarşılı), Eyüb'de medfun meşahirin tercümei halleri, basılmamıştir. Baltacı Mehmed paşa ve Büyük Petrö, (Ahmed Refik), 1327 de basılmıştır. Osmanlı tarih ve vakanüvislari, (Cemalüddin), 1314 de İkdam neşriyatından olarak basılmıştır. Etrab-iil-Asar, (Esad efendi) İs. Üniversitesi Kütüp. No. 1736.

ibrahim Müteferrika, V. Simmonffy Alador tarafından yazılarak Faruk Yener tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Basın Yayın Müdürlüğü neşriyatından). Keşf^üz-zünun zeyli, (Bağdatlı İsmail paşa, Millî Eğitim Bakanlığı neşriyatından, sene 1945. Hadikatü % Arifin Esma-ül-müellifin ve Asârü '[-musannifin, (Bağdatlı ismail paşa), Millî Eğitim Bakanlığı neşriyatından, sene 1951. İslâm J^nsiklopedisindeki bazı maddeler. Meşahir^ ün-nisa, (Zihni efendi), 1294 te basılmıştır. Mektep Mecmuası. Yeni Mecmua. Gülzâr-ı Evliya, (Millet Kütüphanesi Türkçe yazmaları). Manzum tezkire, (Kilari Ahmed 'efendi) Enderun Şair, Hattat ve Musikişinasları (İstanbul Enstitüsü dergisi II. Rıfkı Meriç neşri).[1562]

Müteferrik Bazı Eserler

Hükûmet-i Osmaniye tarafından ilk tesis olunan matbaa, (Mista-kidis), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sene 5 ten başlar. Türk Matbaacılığı, (Selim Nüzhet), 1939 da basılmıştır. Osmanlı Türklerinde ilim, (Dr. Adnan Adıvar), 1943 te basılmıştır. Camilerimiz, (Halil Edhem), Kanaat Kütüphanesi yayınlarından, sene 1933.

Osmanlı Devrinde Kütahya Çiniciliği, (Doçend Dr. Oktay Ars-lanapa), 1949 da basılmıştır. istanbul Çeşmeleri, (İbrahim Hilmi Tanışık), 1943 te basılmıştır. İstanbul Sebilleri, (îzzet Kumbaracılar), 1938 de basılmıştır. Ressam Levnî, (Prof. Dr. Süheyl Unver), 1949 da basılmıştır. Ressam Nigâri, (Prof. Dr. Süheyl Unver), 1946 da basılmıştır. Geçmiş yıllarda kıyafetlerimiz (Prof. Dr. Süheyl Unver) 1958. Türk sanatı, (Prof. Celâl Esat), 1928, de basılmıştır. Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu, (Halil Edhem). Hat ve Hattatan, (Habîb efendi), 1315 de basılmıştır. Türk Edebiyatı Numuneleri, (Mehmed Celâl),

[1562] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/627-630

1312 de basılmıştır. Asâr-ı Bakiye (Salih Zeki), 1329 Matbaa-i Âmire tabı. Tanzimat, (Yüzüncü yıldönümü münasibetiyle), İstanbul Maarif Matbaası 1940. Nazari re Amelî Türk musikisi (Dr. Subhi Ezki) ve I. Enstitüsü dergisi, sayı 2. Madam MontegiVnün mektupları, (Ahmed Kefik), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, dördüncü seneden başlar. Pasarofça muahedesinden sonra Virana'va sefir izamı, (Ahmrd Kefik), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, (-ene 7. s. 211. Damad İbrahim paşa Zamanında Ürgüp ve Ncrsfhir. (Yhmcd Refik), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuan, sene 15. s. !,*Manzum bir sefaretnâme, (Abdurrahman Şeref), Tarihi Osnıanî Encümeni mecmuası, sene 3, &. 77. Ecanipten ilk istikrazımıza aid birkaç vesika, (Abdurrahman Şeref), Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, sene 5, s. 321. Tarih ve Edebiyat mecmuası, (Ali Emirî), 1334 ten itibaren üç senede 31 nüsha çıkmıştır. Türk Edebiyatı tarihi, (Nihad Sami Banarlı). Hicrî Onikinci asırda İstanbul hayatı, (Ahmed Refik), 1931 de Türk Tarih Encümeni külliyatı arasında basılmıştır. Tarihi Cami-i Şerif-i Nur-ı Osmanî, Tarihi Osmanî Encümeni neşriyatından, sene 1335. Vakıflar dergisi, (Birinci ve ikinci sayılar), Vakıflar Umum Müdürlüğü yayınlarından.Osmanlı devrinde Türkiye mâdenleri, (Ahmed Refik).[1563]

Başvekâlet Arşivi Vesikaları

Divanı Hümâyun, Mühimnıe defterleri Muallim Cevdet tasnifinden müteaddid kısımlara aid vesikalar, Ali Emirî tasnifinden müteaddid kısımlara aid vesikalar, îbn ül Emin tasnifinden müteaddid kısımlara aid vesikalar.[1564]

Henüz Tasnifi Yapılmamış • Vesikalar

Sandık vesikaları (Hattı hümâyun vesikaları). Nâme-i hümâyun defterleri. Muhtelif ecnebi devletlere aid defterler.[1565]

[1563] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/633-634
[1564] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/634
[1565] Ord.Prof.İ.Hakki Uzuncarsili, Buyuk Osmanlı Tarıhı,turk tarih kurumu yayinlari: 6/634